Coperta: *Cristea Müller*

Monografiile *N. Filimon* și *Gr. M. Alecsandrescu* au fost publicate mai întîi în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IV, 1955. A urmat apariția separată în volume: *N. Filimon*, București, Editura științifică, 1959; *Gr. M. Alecsandrescu*, București, Editura pentru literatură, 1962. Se consideră text de bază cel publicat în volume. Colaționarea cu sursele anterioare a dus la eliminarea unor greșeli tipografice. Ediția este îngrijită în redacție, de Andrei Rusu.

859.0
C14

G. CĂLINESCU

OPERE

17

N. FILIMON

GR. M. ALECSANDRESCU

9463

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Română
SECȚIA
LITERATURĂ
București

1983

EDITURA MINERVA

N. FILIMON

(1955)

I. FAMILIA. FILIMON CÎNTĂREȚ, FLAUTIST, FUNCȚIONAR

Grațioasa și zvelta biserică a Ienii sau a Ianei, cu cele două turle sprintene puse pe tambururi rectangulare, cu mici ferestre de piatră în stil gotic și cu uși de lemn sculptate în chip de broderie, care acum a rămas cu altarul înspre bulevardul N. Bălcescu în fața vechii străzi Batiște, a fost ridicată în 1724 de logofeteasa Safta, soția lui Pană Negoescu, fratele Mariei, doamna lui Brîncoveanu, pe locul unei biserici de lemn construite înainte de 1700 de o jupîneasă Iana, și avea hramul Sf. Nicolae. Împrejurul bisericii era un han cu treisprezece prăvălii.[1] În 1810 se afla acolo, alături de Popa Stan sin Macarie monahul, un al doilea preot Mihai sin Mihai, hirotonisit la 4 septembrie 1806 și mutat de la biserica Precupeții-vechi. Acesta era fecior de mirean, avea în 1810 numai 26 de ani, deci se născuse pe la anul 1784. De la 1816 e arătat ca protopop și între acest an și 1830 însemnările îl pomenesc și ca epitrop al bisericii. Mahalaua era foarte boierească și prin jocul înrudirilor ctitoria trecea pe seama unor boieri precum Nicolae C. Brîncoveanu, Grigore Em. Brîncoveanu, marele logofăt Scarlat Bărcănescu, cel din urmă punîndu-și epitrop bisericii din anul 1831 pe clucerul, mai tîrziu stolnicul Eftimie Răsuceanu.[1] Presbitera „popii Mihai Filimon ot biserica Enii" se chema Maria, cum însăși înscălește într-o jalbă către Logofeția Dreptății cu privire la o încurcătură cu un zapis și niște boarfe încredințate de o Manda, care ținea de casa bănesei Anastasia Raletina (marele ban Isaac Ralet fusese pînă în 1816 epitrop al bisericii Ienii). Ca toate femeile din vremile acelea, nu era pusă în cunoștință cu treburile preotului Filimon, ceea ce mărturisește singură: „Știut este, firește, că femeia, supusă bărbatului în lume, n-are nici o știință de cele ce el urmează..." (I.I.L.F., dosar N. Filimon, doc. 4—7 [2]). Acestea le scria „Mariia preoteasa de aci din văpseoa albastră" la 26 august 1835. Protopopul murise de holeră la 22 iulie 1830, părăsind-o pe preoteasă cu „multă uimire și zalisire". În 1835 văduva se afla „fămeie bolnavă, tot cu patimă și copii nevîrsnici", cu grija să se dezlege de toate, „ nu să-mi rămîie copii în valuri". Chiar lipsită de orice avere nu era, căci rămase la moarte-i un „loc sterp" de vreo nouăzeci de stînjeni în mahalaua Sf. Vineri, ulița Tîrgoviștei, văpseaua verde (ținînd la început de mahalaua Sf. Voievozi), care era plantat cu o mie cinci sute șaptezeci de duzi și șapte sute pomi roditori, diferite poame. Locul era supus la plată de embatic către mînăstirea Sf. Sava (doc. 18, 41). În această mahala muri „Mariia preoteasa" în 1859, fiind înmormîntată la 3 septembrie la biserica Enii (doc. 63).

---

[1] În „Românul", nr. 206 din 24—25 iulie 1861 găsim și acest anunț:

„De închiriat Hanul din prejurul bisericii Ienii ce se compune din treisprezece prăvălii, osebit de băcănie, se dă cu chirie pe curs de trei ani, începuți de la Sf. Dimitrie, 1861. Doritorii de asemenea speculație sunt invitați a veni la D.N.M. Filimon, epitropul bisericii, în toate zilele de la 8 la nouă ore ale dimineții, spre a vedea condițiile închirierii și a trata despre prețul chiriei."

Băcanul de la biserica Enii se numea „D. Nae Niculescu Băcanu" („Românul", nr. 79—80 din 21 mai 1861).

Odraslele preotului Mihai Filimon sînt în număr de cinci: Barbu, Ecaterina, Nicolae, Elena și Elisabeta.

---

[1] N. Filimon, *Nuvele*, precedate de *Amintiri și însemnări despre Nicolae Filimon* de Pr. G. Negulescu-Batiște și Dr. N. Vătămanu. București, Universul, 1942; Alex. Lăpedatu, *Catagrafia bisericilor bucureștene la 1810* (Extras din „Biserica ortodoxă română", XXXI). București, 1908; N. Iorga, *Conducător istoric la bisericile din București și împrejurimile imediate*. București, Ed. Municipiului București, 1935.

[2] Toate documentele privind pe N. Filimon s-au strîns laolaltă la I.I.L.F. și, spre ușurință, vom cita numai numărul de ordine din acest dosar.

Data nașterii celor dintîi trei și-a însemnat-o tatăl pe un Minei al lunii februarie.

Elisabeta s-a născut în 1831, după moartea preotului, și a murit „de zărniceală" la 14 iunie 1832, în vîrstă de un an și jumătate, fiind îngropată la biserica Enii (doc. 64).

Barbu vede lumina zilei la 10 iulie 1813, e numit în familie Tache, schimbîndu-i-se numele în Costache (iar nu în Dumitrache, cum s-a zis), fiindcă ar fi fost bolnav de epilepsie și lumea superstițioasă credea că duhul rău, nemairecunoscîndu-l sub alt nume, îi va da pace. Singurele opere literare ale acestui Barbu sînt niște însemnări pe Mineiul lunii septembrie din 1 ianuarie 1831 și pe acela al lunii octombrie din anul 1834, cînd se presupune că era paracliser la biserica Enii:

„Și am scris eu Tache cu mîna de țărînă, mîna va putrezi dar slovele vor rămîne".

„Și am scris eu Costandin paracliseru cu mîna de țărînă, cu condei de gîscă și cine o citi mă va pomeni".

Pierderea din vedere a acestui frate se datorește schimbării de nume. N-a fost funcționar, cum s-a crezut, ci „muncitor", cum îl arată actul de deces. La deschiderea succesiunii scriitorului, el se iscălește Costache Philemon, din mahalaua Sf. Voievozi, ulița Tîrgoviștii (doc. 9—40). În alte acte însă apare cu numele de Costache Croitoru. Era oare într-adevăr croitor? Chiar dacă n-am avea un document, lucrul ar fi foarte cu putință, trăind, cum se vede din actele civile, printre croitori, zidari, brutari, într-o lume meșteșugărească într-un cuvînt. Totuși, „Croitoru" nu pare a fi numai o poreclă, deși Costache Filimon era în căutare necontenită de nume și se mai chema Costache „sin Popa Mihai Popescu croitoru preotu" (doc. 65). O însemnare pe Mineiul lunii septembrie sună astfel: „Să se știe că la leat 832 aprilie 30 au răposat Smăragda sora lui Chir Pandele fiul lui jupîn Costandin Croitoru".[1] Din jălbile Mariei preoteasa știm că un oarecine avusese doi copii, pe Pandele Constantin și pe Manda văduva. Fiul acesteia din urmă, Panteli Athanasiu, reclama de la preoteasă în 1835 și 1837 un zapis pe care îl ținuse în păstrare preotul Mihail Filimon (doc. 4—6). Din însemnarea pe Minei vedem că unchiul lui Panteli se numea jupîn

---

[1] *Nuvele*, ed. cit., p. 62

„Constantin Croitoru“. S-ar bănui dar că acel Croitoru și deci și Manda din casa banului Isaac Ralet, epitropul bisericii, erau rude ale preotului Filimon, dacă totul nu-i o potrivire întîmplătoare. Adevărul este că Costache Croitoru era efectiv croitor (doc. 88). El a fost căsătorit cu o Aneta și a avut trei fete, Manda, Elenca și Ralița, care cîteștrele au rămas analfabete, după concepția înapoiată a acelor vremuri, cînd femeia nu era socotită vrednică de învățătură. Manda (Smaranda) s-a născut la 12 martie 1851 în mahalaua Livedea Gospodi, fiind botezată în ziua de 18 martie la biserica Sf. Constantin din partea locului. La 30 octombrie 1867 se căsătorea cu Răducanu Iliescu, bărbier, fiu de vizitiu, care muri la 3 ianuarie 1874, în vîrstă de 30 de ani (doc. 89). În 1878 se afla văduvă sub numele de Manda Rădulescu, soțul chemîndu-se Radu (doc. 53). Elenca (născută la 15 septembrie 1854 și botezată la 10 octombrie la biserica Sf. Voievozi) s-a măritat la 3 februarie 1877 cu un zidar Alexandru Dobrescu, fiu al lui Dobre Duță Brezoianu și al Smarandei, luînd astfel numele de Elenca Alexandrescu (doc. 48, 49, 50, 51, 52). Drept zestre căpătă 300 de galbeni din vînzarea locului părintesc din str. Tîrgoviște, ce fusese al lui N. Filimon, și o pereche de case în stradela „Ozilis“ nr. 3, suburbia Manea Brutaru. Ralița, prin căsătorie Tănăsescu, era născută la 1856. La reconstituirea actului de naștere au fost aduși ca matori doi brutari, un croitor, doi cîrciumari (doc. 54). Se căsătorise într-adevăr la 24 aprilie 1877 cu un brutar Tănase Popescu, originar din Ianina, care iscălea grecește (doc. 48). Printre martorii la căsătorie sînt un brutar, un croitor, un pantofar (doc. 55). Cele trei fete ale lui Costache trăiau încă în octombrie 1905. Costache muri la 18 noiembrie 1872, la orele 4 după amiază, în „casa sa din sub. Sf. Voievozi, strada Tîrgu Vesti nr. 81“, fiind declarat ca „muncitor“, sub numele de „Barbu Filimon“ (doc. 66).

Ecaterina, sora scriitorului, născută la 24 februarie 1817, s-a cununat la 29 ianuarie 1833 cu Nicolae sin Iane, naș fiindu-le Costache sin Mavrodin din mahalaua Sf. Sava (doc. 67). Mirele, grec atenian, venit în alaiul lui Caragea, își va lua numele de Nicolae Delijanide, va fi, se susține, „consul englezesc“ și profesor de liceu [1]. A murit la 22 august 1864, cu mai puțin de un an înaintea lui Nicolae Filimon, de tuberculoză, în vîrstă de 65 ani, iar după piatra mormîntală, de 75 de ani (doc. 1, 68). Ecaterina a avut doi copii: Pe Paulina, născută în 1846 la Vălenii-de-Munte (doc. 43), căreia la căsătorie, în 1868, îi dădu între altele o pereche de case ce poseda în strada Labirint, suburbia Ceaușu Radu, coloarea neagră (doc. 44), și pe Mihail (Mihalache), „funcționar“ (doc. 1, 12), mort la 2 ianuarie 1867 (doc. 1). Paulina era în 1868 „directrice de pensionat“ și locuia în strada Bis. Doamnei (doc. 43, 69). Se mărită cu sublocotenentul Ștefan Slăniceanu, care muri cu gradul de căpitan la 2 martie 1878 (doc. 1). Paulina avu la rîndu-i patru copii: Ulise, după spusele familiei mort la 3 ani, Lucia, „decedată la 2 august 1878 în etate de 7 ani și jumătate, studentă și premiantă cu coroană“ (doc. 1, 70), Mihail, născut la 6 mai 1873 (doc. 71), decedat ca student la 17 decembrie 1893 (doc. 72), și Ștefan, care supraviețui, născut la 28 mai 1876. Acesta, devenit sublocotenent, se căsători la 28 aprilie 1901 cu Florica M. Popescu, fata unui general (doc. 73). Avură un fiu, Mihai, mort la Paris, în vîrstă de 18 ani, prin care spiţa, în linie femeiască, singura cunoscută pînă acum a lui N. Filimon, se stingea. Paulina, fiica Ecaterinei, răposă la 14 decembrie 1922 în strada Semicercului nr. 7 (doc. 74), iar fiul ei, colonelul Ştefan St. Slăniceanu, la 31 octombrie 1942. Locuia în strada Negustori nr. 4 şi muri în calea Dorobanţi nr. 14. Soţia sa Florica trăieşte (doc. 75). Ecaterina Delijanide, sora lui N. Filimon, a încetat din viaţă la 25 mai 1880 în calea Griviţei 128, adică pe locul grădinii scriitorului (doc. 76). Nu ştia carte şi semna cu un sigiliu.

---

[1] Că N. Delijanide, cumnatul lui Filimon, ar fi fost „profesor de liceu“ rămîne de verificat. Ceea ce știm este că avea un pension, cum rezultă din înștiințările date în „Anunțătorul român“ (nr. 3 din 8 ian. 1858):

„Institutul Delianidi

Subt-însemnatul, în temeiul Autorizații Onor. Eforii a instrucții publice pentru deschiderea de Institut dupe programul școalelor primare, cu onoare aduc la cunoștința onor public că, în acest Institut ce se află în monastirea Sf. Spiridon vechiu, alături cu Colegiul național, viz-a-vi de casa Brîncovenesi, se predau următoarele patru limbi, adică: limba română, franțeză, germană și elenă, pe lîngă care se predau și toate regulile comerțului, și dopia scripturei după noul sistem aplicat la manufactori, și la tot comerțul local. Părinții doritori d-a da fiilor d-lor o bună educație și învățătură, vor bine-voi a-i încredința în acest Institut, unde elevii își vor afla învățetura cea adevărată și bună îngrijire. (Urmează programul).

Director *N. Delianidi*.

În anunțul din 30 iulie 1858 („Anunțătorul român“, nr. 60), „Institutul Delianidis“ — „se află pe ulița Stavro-Polios vis-a-vi de portița Costantin-vodă“.

Elena sau *Eleni*, născută după 1820, poate în 1822, ar fi fost măritată cu un inspector al tribunalelor şi isprăvnicatelor, care s-ar fi înecat în Prut pe cînd se întorcea din inspecţia judeţelor de dincolo de această apă. Pe piatra de mormînt stă scris „Elena Filimon“, semn că n-ar fi fost căsătorită; peste tot în scripte apare ca Elena Filimon, dar actul de deces, înregistrînd-o cu acest nume, adaugă „văduvă“. Putea fi văduvă prin deces ori prin divorţ, în cazul din urmă explicîndu-se păstrarea numelui părintesc. Maria preoteasa lăsase prin diată să i se dea numai cinci sute de lei, „căci fiind înzestrată de trei ori şi-a luat partea la moştenire cu prisos“. Cum acestea sînt scrise într-un zapis de danie iscălit de N. Filimon, foarte cu grijă în ceea ce punea pe hîrtie cînd era vorba de chestiuni de soiul acesta (doc. 41), înseamnă că Elena a fost măritată de trei ori, şi de trei ori şi-a pierdut zestrea mişcătoare, bani, trusou, fie prin moartea prematură a soţului, fie prin divorţ. Nicolae Filimon, văzînd-o săracă, în 1862 îi dăruieşte, fără drept de vînzare, un loc în lăţime de douăzeci de stînjeni din grădina lui (doc. 41). După moartea ei, întîmplată la 14 aprilie 1878 în strada Tîrgului-Vestei nr.8, suburbia Sf. Voievozi (doc. 77), Ecaterina Delijanide şi cele trei fete ale răposatului Costache Croitoru împart între ele averea mişcătoare şi nemişcătoare a Elenei Filimon. Ecaterinei îi vin „cei douăzeci de stînjini de loc faţă în strada Tîrgovişti“, pe care „să află clădită o pereche de casă cu cinci încăperi, alte dependinţe, magasie, grădiniţă şi un puţ în faţa stradei Tîrgovişti şi altă grădină mare în dos cu pomi roditori cît ţine lungimea locului,“ iar nepoatele, „cei treizeci şi doi stînjini şi cinci palme“ „cu o casă, puţ şi pomi pe dînsul“ (doc. 48). Elena Filimon nu ştia să scrie şi semna prin punere de deget.

Nicolae Filimon a venit pe lume la 6 septembrie 1819 şi a rămas orfan de tată la unsprezece ani. La biserica Enii ţinea un soi de şcoală cunoscutul şi de Ion Ghica dascăl Chiru, care, întrecîndu-se cu bătaia, l-ar fi silit pe Filimon să fugă în curtea marelui logofăt Bărcănescu şi după aceea în clasa clucerului Eftimie Răsuceanu, epitrop al bisericii Enii pînă la 15 ianuarie 1841, cînd muri. Cum băteau dascălii din acea vreme ne spune Cezar Bolliac („Buciumul“, nr. 3 din 5 ianuarie 1863), care era şi el păţit cu dascălul Matei din mahalaua Brezoianului:

„Dascălul Matei era un dascăl înalt, uscat, cu giubea verde şi cu căciula casaclîească. El învăţa pe copiii românilor din acea mahala carte grecească. Dascălul Matei avea un arsenal de instrumente şi de unelte pentru diferite torture şi un regulament complet despre administrarea acestor unelte la aplicarea fiecărei torture, după gradul culpei şi după cualitatea culpabilului. Unul din articolele acestui regulament era acesta: cînd un copil merita falanga, era liber unui amic al său să vie să-i ceară ertarea de la dascăl, însă acel amic devotat trebuia să se supuie el însuşi, pentru acest devotament amical al său, a mînca pe o palmă, sau şi pe amîndouă, — după gradul de culpabilitate a amicului său — cîte o *lopăţică*. Lopăţica era o maşină rotundă de lemn de stejar cît fundul unei farfurioare de ceaşcă de cafea, cu găuri pe dînsa şi cu o coadă lungă. Cînd primeai una de acelea pe palmă, îţi sărea stele verzi din ochi şi-ţi îmbla furnici prin palmă toată ziua.“

Aşa-zisa fugă de acasă a copilului, de va fi adevărată, n-ar putea să însemne altceva decît că Filimon n-a mai locuit în chiliile de la Sf. Nicolae. Departe însă de biserică nu putea sta căci era cîntăreţ din 13 aprilie 1829 (altă dată spune 1830, 1831). Preoteasa Maria făcea jalbă în 1835 „de aici din văpseaoa albastră“, deci de prin părţile Mitropoliei, oricum mai tîrziu ea a locuit în grădina din Sfinţii Voievozi, strada Tîrgoviştei. Filimon a fost luat poate, ca băiat isteţ, de către ctitor, să fie crescut cu copiii săi. Casele Bărcăneştilor se aflau nu departe, în culoarea roşie, suburbia Sf. Nicolae, în strada Doamnei. În 1864, statul cumpără cu optsprezece mii de galbeni casele Elenei Bărcănescu, fiica marelui logofăt Scarlat („Monitorul", nr. 255 din 14/26 noiembrie 1864). Ocrotirea copiilor celor săraci în astfel de curți boierești însemna amestecarea cu slugile și îndeplinirea de treburi joase, nu altele decît acelea pe care le săvîrșea Dinu Păturică. Cu copiii Bărcănescului (Elena, Scarlat) Filimon ar fi învățat carte grecească și ar fi fost vorba să meargă cu ei la Paris. Adevărul este că unul din aceștia, Scarlat, maior, apoi colonel, era foarte familiar cu scriitorul, îi scria în 1857 de la Paris, numindu-l Nae și protestîndu-se „gata întotdeauna a face orice pentru tine". Marele logofăt Scarlat Bărcănescu, „unul dintre cei mai vechi boieri pămînteni", a murit în 1863, fiind înmormîntat la 20 noiembrie („Buciumul", nr. 145 din 11 noiembrie 1863). Colonelul Bărcănescu, comandant al regimentului 1 de lăncieri, fu răsturnat de cal la un exercițiu pe cîmpul Cotrocenilor și muri pe loc în martie 1866, la un an după moartea scriitorului („Trompeta Carpaților", nr. 411 din 27 martie 1866). Din 8 ianuarie 1841, an în care vine ca epitrop al bisericii slugerul Ștefan Ioan, Filimon se tocmește „cîntăreț absolut" (cum s-ar zice absolvent) cu 800 de lei pe an și la 14 ianuarie 1842 se împlineau 13 ani de cînd se găsea în această slujbă muzicească. Biserica, îngustă dar înaltă, inspirînd sentimente solemne, este sprijinită în mijloc de două coloane de piatră, de aspect oriental, cu piedestalul foarte înalt, fusul canelat și capitelul brodat mărunt. Stranele cîntăreților erau în lemn sculptat. Un copil mergînd cu cădelnița sau cîntînd în această biserică putea căpăta simțiri pentru frumos. Clopotul, care e turnat pe o notă fundamentală, deprinde urechea cu justețea sunetelor și irizația armonică naturală. Acela de la mînăstirea Mihai-vodă, care în 1864 era spart, era în „tonul C (do) în armonie cu tonul clopotului celui mic" („Monitorul", nr. 253 din 12/24 noiembrie 1864). În 1846 Filimon era mereu cîntăreț, în care calitate își îngăduia să mîzgălească în dispoziții vesele Mineiele cu felurite meditații grave, precum: „...Și am scris eu, cu mîna de țărînă, mîna va putrezi iar cei ce vor citi își vor aduce aminte că omul este ca iarba pe cîmpie ce astăzi răsare, mîine înverzește și în sfîrșit cade sub amara și neobosita coasă a cumplitei morți...". Ar fi fost peltic și de aceea bănuia mai tîrziu că paracliserul Colivescu din *Florin și Florica* de Alecsandri sau măcar jocul lui Millo (pe acesta, ce-i drept, îl va ataca în cronici în chip violent) îl parodia pe el. Dialogul din pomenita piesă decurge așa:

„Colivescu *(gîngav)*: Eaca! ce-mi văzură ochii! Florica cu țăpo-poiu-n mînă? Ce ai pă-pățit, Florico?

Florica *(îngînîndu-l)*: N-am pă-pățit nimica, Colivescule."

Totuși, V. Alecsandri nu prea cunoștea scriitorii și-l confundă pe Philimon cu Pelimon. „Pelimon l'auteur de *Ciocoi vechi*" — zice el într-o scrisoare.

Din faptul că Nicolae Filimon se joacă pe Mineie, Penticostare și alte cărți sacre, iscălindu-se cu felurite nume, mai toate cu puncte de plecare în „popă" (Nicolae Popescu, N. Pop, N. Popovici, N. F. Papadopol, Nicolaos Popidis, Nicolaos Papadonat, N. Mihăescul, N. Filimonescul, N. Filimonidu), s-a născut bănuiala că N. Filimon a urmat Colegiul Sf. Sava, întrucît un Nicolae Papadonat urmează clasa I de umanioare în 1831—1832 și a doua în 1833, luînd la „egzamenul general" din 1833 premii pentru geografie și hronologie (doc. 78) [1]. Acest Papadonat era în serie cu N. Bălcescu și I. Ghica, însă e trecut în matricolă ca fiu de lipscan, locuind la Sf. Ilie, pe podul Caliții 2367. Ion Ghica nu spune că ar fi fost coleg cu N. Filimon, și cum locuia și el pe podul Caliții la 2336, ar fi destăinuit la toți cine este Papadonat. Era greu pe atunci printre fiii de boieri și la Sf. Sava, așa de aproape de biserica Enii, să nu se știe că Nicolae Papadonat, pretins fecior de lipscan, nu-i decît fiul preotesei Maria de la ctitoria Bărcăneștilor. Nu mai puțin, N. Filimon insinuează a fi fost la o școală publică, deoarece numele Tombuctu îl cunoștea — zice el — „de cînd învățam în colegiu" [2]. Însă „Trompeta Carpaților", prin pana dar fără iscălitura lui C. Bolliac, afirma la moartea scriitorului că acesta fusese „fără nici o diplomă“, deşi ştiind „patru-cinci limbe“ (nr. 6 din 21 martie / 2 aprilie 1865).

---

[1] Șt. Pop, *Colegiul național Sf. Sava*, în „Boabe de grîu", IV, nr. 7.

[2] N. Filimon ar fi putut să meargă la „colegiu" ca simplu audient. „Mai toți erau auditori", scrie cineva în *Talmeș-Balmeș la nașu-meu Nichipercea* (1863) al lui N.T. Orășanu.

Ion Ghica l-a cunoscut pe Filimon „unul şi nedespărţit“ pe lîngă grupul Anton Pann, Nănescu, Chiosea şi Unghiurliu, prin urmare printre „dăscăleţi“, categorie de mici-burghezi devotaţi cauzei progresiste, din care făcea parte şi Marin Serghescu-Naţionalul, personaj vestit între 1840 şi 1848 şi care fusese cîntăreţ la biserica Negustorilor. Filimon era pe atunci „un copilandru, nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de ţîrcovnic“, ştia pe de rost, deşi aspirant la preoţie, pe *Arghir* din scoarţă pînă-n scoarţă, recita pe dinafară poezii de Iancu Văcărescu, Eliad, Gr. Alecsandrescu sau Anton Pann şi cînta din memorie toate ariile jucate în sala Slătineanu. „Într-o vreme“ izbuteşte să fie admis corist în trupa Madamei Karl, iar mai în urmă — adaugă I. Ghica — „l-am găsit flautist“ pînă cînd Papanicola, încetînd plăţile artiştilor, Filimon şi-a pus altă coardă la arc, a părăsit flautul şi s-a făcut foiletonist. Ion Ghica simplifică lucrurile. Concertele şi audiţiile de operă italiană au fost frecvente şi mai bine zis normale între 1840—1850, încît un psalt deştept cu ureche bună putea să-şi facă educaţie muzicală. Şi Cecilia, nevasta lui Iorgu Caragiale, care nu ştia nici carte, necum notele, asculta melodia de la bărbatul ei. Acesta îi striga: „prinde-o, Cecilia!“ şi ea o prindea.

Direcţia operei italiene, împreună cu Momolo, o luase însă Henrieta Karl în 1844, iar Papanicola în 1849. Sub direcţia acestuia din urmă îşi începu în 1853, la Teatrul cel nou, reprezentaţiile Opera italiană.[1]

Dar N. Filimon este înainte de 1850 profesor la vreo şcoală de cîntăreţi, pentru că în Pesta îl vizitează la hotel un oarecare Grigore, cu mustăţi şi barbă, care părăsise ţara la 1850 şi fusese şcolarul său cînd era „micul Grigore“, deci cu cel puţin 10—15 ani înainte. În fine, din 1852 pînă la moarte, N. Filimon este epitrop al bisericii Enii, cu locuinţă la biserică şi cu leafă de 2400 de lei anual.

La 4 decembrie 1852, Nicolae Filimon — sub numele de Filimonescu — scriitor la Departamentul credinţei, era ridicat la rangul de „conţipist“, ceea ce înseamnă că se afla

---

[1] Vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, p. 890, bibliografia privitoare la teatrul român.

9463

funcţionar încă dinainte (doc. 87). În dosarele din registratura Arh. stat. pe anii 1848—1850 se întîlneşte un Nae Mihăescu, amploiat al Depart. dreptăţii, avînd între altele misiunea de a transporta de la arhive la minister dosarele trebuitoare în proces. Este oare Filimon? (doc. 139).

La 9 septembrie 1853 îl regăsim „conţipist“ tot acolo, ajutor al lui M. Mărgăritescu, care îl recomandă suplinitor pentru 20 de zile (doc. 79). Peste un an, la 1 octombrie 1854, lăsat iarăşi pentru o săptămînă în locul lui M. Mărgăritescu, era numit „D. Nae Filimon“ (doc. 80). Aşadar, toată lumea îi zicea Nae. La 26 februarie 1856, Barbu Dimitrie Ştirbei îl înălţa, pentru slujbele ce săvîrşise, la rangul de pitar (doc. 81), iar caimacamul, prinţul Alexandru D. Ghica, îl întărea ajutor la masa a doua, al cărei şef era Anastase Otnescu, în secţia I a Departamentului credinţei (doc. 82). În consecinţă, Filimon a fost impiegat public, ca şi „ajutorul mesei“ lui, Găinescu. Numai printr-o ocupaţie cu orar diurn se explică „osteneala zilei“ de care vorbeşte scriitorul într-o cronică şi nevoia de a răsufla în Cişmigiu: „Obosit de osteneala zilei mă dusesem la grădina publică a Cişmegiului ca să sorb aerul curat şi să privesc manifica panoramă a grupelor de arbori semănate cu atîta măestrie de mîna orticultorului Meyer, care avu nefericirea a trece din lumea aceasta fără să se bucure de fructul maestoasei sale opere“ („Naţionalul“, nr. 42 din 5 mai 1858).[1] Pităria nu dădea lui Filimon vreo suprafaţă socială deosebită, mai ales în acei ani cînd desfiinţarea rangurilor se apropia. Regulamentul organic făcuse trei clase de boieri cu privilegiuri, prevăzînd ca cine va servi statului să primească un rang după fiecare trei ani. Însă stăpînirea se sperie — scrie D. Bolintineanu —

---

[1] Ce orar avea N. Filimon la minister, constatăm din această înştiinţare din „Anunţătorul român“ (n. 63 din 4 sept. 1857):

„Casele din mahalaoa Batiştei unde au şezut D. Efingham Grant, cu cinci odăi încăpătoare pentru stăpîni, doă pentru slugi, bucătărie, două pivniţe şi o cămară, sobele făcute din nou la toate aceste camere, şi curte îndestul de mare, se dau cu chirie. Doritorii de a lua se vor înţelege cu D. Nicolae Filimon, ce locuieşte în curtea bisericii Enii, de la 7 pînă la 9 dimineaţa la locuinţa sa, iar de la 9 şi pînă la cinci în toate zilele la Ministerul cultului, unde se află amploiat“.

Biblioteca Fac. de lb. şi lit. Română
SECŢIA

că peste 30 de ani ar fi fost o mie de bani mari, de vornici
și de logofeți. Între clasa întîi și celelalte se puse o barieră,
„cel dintîi loc se opri pentru o seamă de familii ce se aflară
înaintea regulamentului decorați cu fanarioticul titlu de
protipendadă". Ceilalți se opreau la rangul de clucer.
„O aristocrație se formă dar — fără știrea legei" („Dîmbovița", nr. 2 din 15 octombrie 1858).

Prin urmare, pitarul-amploiat N. Filimon nu pășea
nicicum în clasa Bărcăneștilor.[1] Ce opinie are însuși despre
boieria sa se vede din prologul la *Ciocoii vechi și noi*, unde
spune că Dinu Păturică „și-a luat rangul de *pitar*, la
care nu este vătaf să nu aspire".

Localul Departamentului credinței, mai tîrziu al
cultelor, este de bănuit că se găsea, unde a fost și mai tîrziu,
peste drum de altarul bisericii Enii, pe strada Colții, nu
departe de str. Batiște [2]. În 1857 pitarul Nicolae Filimon
vizita, din ordinul Ministerului cultelor și instrucțiunii
publice, Mitropolia Țării Românești (doc. 83). Probabil
că însărcinarea era în legătură cu Comisia documentală
de la Mitropolie, înființată în anul 1837 [3]. Bibescu con-
cediase pe membrii acestei comisii în 1845, lăsînd numai
un secretar și cîțiva scriitori, dar în 1852 Știrbei o reor-
ganizase. N. Filimon știa desăvîrșit grecește, cum se constată
din însemnările și din citatele pe care le face. Trimiterile
la condicile din Arhive sînt mai ales la file scrise în această
limbă. Că avea un cumnat grec atenian, că o nepoată
va lua de bărbat un originar din Ianina vorbind grecește,
nu spune neapărat mare lucru, dar numele Filimon însuși
este grecesc. Chiar Pandele, fiu al jupînului Constandin
Croitoru, rudă ori nu cu preotul Mihai, care însă întreținea
legături cu el, are nume grecesc. Ioan Filimon se cheamă
autorul unei istorii a Eteriei, *Dokimion peri tis ellinikis*
epanastaseos (Atena, 1859—1861), cu mulți subscriitori
aici în țară, pe care îl consultă N. Filimon, dar ar fi hazardat

---

[1] Chiar în 1875 D.A. Pappazoglu dedică „planul comisii coloarei de roșu" „nobl. familiei (sic) de Barcanescu".

[2] Vezi planul culorii de roșu de Pappazoglu, mai sus citat.

[3] Dimitrie Onciul, *Din istoria archivelor statului*, București, 1903; P. Petrone, *Despre Comisia documentală*, în „Dîmbovița", nr. 77 din 11 iulie 1859 (după acesta, Comisia documentală s-a înființat în 1841).

să-l socotim afin cu scriitorul. Remarcabil este că acesta se ține în curent cu operele recent apărute în grecește.

În aceste condiții, ca epitrop de biserică și impiegat la minister, își începe N. Filimon la „Naționalul" lui V. Boerescu, a cărui redacție era în str. Lipscani în „otel Hagi Teodorache", foiletoanele muzicale, ce nu constituiau un mijloc deznădăjduit de existență, cum credea I. Ghica, neștiindu-se măcar dacă ele i-au fost plătite. Întîiul foileton, *Paralelism între fosta direcțiune și cele de astăzi*, apare la 5 decembrie 1857, în nr. 1. Filimon face, retrospectiv, celor nouă ani de întreprindere a operei italiene o critică foarte aspră. Partea muzicală fusese „nimic alt decît o cacofonie complectă". În ultima stagiune însă „urechea n-a suferit ca în alți timpi". Urmează apoi cronici despre operele cîntate, începînd cu *Il trovatore* și întrerupte de biografii de muzicanți (Verdi, Donizetti, Bellini, Paganini).[1]

---

[1] *Il trovatore* (nr. 3 din 12 dec. 1857); *I Lombardi* (nr. 4 din 16 dec. 1857); *Linda di Chamounix* (nr. 6 din 23 dec. 1857); *Rigoletto* și *Ernani* (nr. 7 din 26 dec. 1857); *Lucrezia Borgia* (nr. 8 din 2 ian. 1858); *Don Pasquale* (nr. 11 din 13 ian. 1858, repetat din cauza greșelilor de tipar în nr. 12 din 16 ian. 1858); *Lucia di Lamermoor* (nr. 13 din 20 ian. 1858); *Il barbiere di Seviglia* (nr. 15 din 27 ian. 1858). Apoi Filimon, nemaiavînd materie pentru foileton, scrie în nr. 17 (3 febr. 1858) și nr. 20 (13 febr. 1858) *Schițe trase din viața și scrierile musicale ale celebrului maestru G. Verdi*, iar între ele, în nr. 18 din 6 febr., foiletonul despre *Maria de Rohan*. În nr. 21 și 22 Vasile Boerescu însuși traduce *Visul lui Scipione de Cicerone*, în care se vorbește despre „musica sferelor". În nr. 23 din 24 februarie Filimon traducea după M.G. Saphir, *Rachela și Ristori*. În nr. 25 din 3 martie, la *Varietăți*, sub titlul *Despre Teatrul italian*, atrăgea atenția asupra condițiilor ce trebuiau puse în eventualitatea încheierii unui nou contract între stat și Opera italiană. În nr. 27 (10 martie 1858) publică un foileton despre *La Traviata*, dar în nr. 28, 31 și 33 (din 13 martie, 24 martie și 3 aprilie) scapă cu un rezumat *Despre începutul operii musicale, progresul și perfecțiunea în care a ajuns în timpul de astăzi*. În nr. 34 din 7 aprilie 1858 făcea cronica despre *Norma*, după aceea revenea la generalități și informații muzicale *(Schiță din viața și scrierile celebrului maestru Donizetti*, în nr. 36 din 14 aprilie 1858; *Gibelini și Guelfi sau diferitele partide musicale*, în nr. 37 din 17 aprilie 1858; *Schiță biografică asupra maestrului Bellini și a*

La 5 mai (nr. 42) face o dare de seamă asupra seratei muzicale date de E. Hübsch, cu care prilej şi-aduce aminte că „detestabilul Rondo“ alla polacca fusese introdus în teatru de cîntăreaţa Karl la 1845. În nr. 59 din 3 iulie 1858 apăru un ultim articol *Despe noua trupă italiană*, pe care N. Filimon l-a lăsat, poate, la redacţie, căci la 29 iunie după calendarul iulian pornea cu „omnibusul“ spre Giurgiu, în drum către Germania. Filimon şi-a început cronica sub căimăcămia lui Alexandru Dimitrie Ghica, după tratatul de la Paris. În aşteptarea altor evenimente politice care să dea satisfacţie aspiraţiilor patriotice şi progresiste ale românilor, presa era reticentă şi în scrisul lui Filimon nu pulsează deocamdată decît indignări de ordin muzical. Însă în vreme ce se afla în străinătate, la 7/19 august 1858, se încheia Convenţia de la Paris, care deschidea perspectiva unirii şi a dezlegării problemei ţărăneşti. Stilul scriitorului după această dată devine social şi vehement. O chestiune pare nelămurită. O călătorie de trei luni, precum este aceea pe care o întreprindea N. Filimon, cerea bani buni. Cu două sute de lei leafă pe lună de la Epitropie, ce lua pentru slujba de ajutor de masă nu se putea străbate în acea vreme Europa în vapor, tren şi trăsură de poştă, de la Bucureşti spre Thüringerwald, de acolo spre Roma şi înapoi prin Italia, din oraş în oraş spre ţară. Ştim însă acum că Filimon era un om cumpătat şi strîngător, care, ca să-şi facă drumul lui în viaţă, a luptat din răsputeri, precum fusese dorinţa preotesei Maria, cu valurile.

---

operilor sale, în nr. 39 din 24 aprilie 1858). În foiletoanele din numerele 44, 54 şi 56 din 12 mai, 16 iunie şi 23 iunie, Filimon îşi găseşte refugiul într-o *Schiţă biografică asupra celebrului violonist Paganini*, făcînd între ele o dare de seamă despre *Iudita şi Olofern*, dramă pusă pe muzică de Wachman, care s-a cîntat însă de către actorii români.

II. CĂLĂTORII

La 29 iunie 1858 N. Filimon luă „omnibus“-ul spre Giurgiu, făcînd un prim popas la Călugărenii Doctorului. Călare pe un Pegas care „nu semăna deloc cu cel din mitologie“, fiind „o vită venerabilă“, se îndreaptă spre vestitul cîmp de bătălie unde Mihai Viteazul, „sostenimentul cristianismului“, a înfruntat pe turci. Vede o cruce de piatră şi doi ţigani cu un urs. Filimon e indignat. „Români! e timpul să vă deşteptaţi din letargia în care v-a aruncat regimul moliciunii şi al egoismului!... Ridicaţi monumente eroilor voştri! Veneraţi memoria lor; căci o naţie care nu onoră pe eroii şi făcătorii ei de bine nu va produce niciodată eroi.“ La Giurgiu, după o „fatigoasă călătorie“, trage la „Otello dei Vapori“, într-o cameră lîngă grajdul cailor. Personalul descris pe tablele puse pe uşi este numeros. Dar nu apare decît un individ, „stimatisimul portier“. „Se vede — zice scriitorul — că ospelierii din acest oraş, în sistemul lor economic, au imitat foarte mult pe Arpagon de la Molière, căci numai avarul acela îşi săvîrşea toate serviciile domestice cu o persoană căreia îi da mai toate numirile cunoscute în dicţionarul servitudinei.“ Tovarăşul de cameră se sperie de o jiganie pe care o ia drept scorpie. Era doar „un greiere, o insectă nevinovată, un cîntăreţ ce desfătează lumea fără plată şi care se crede fericit cînd poate intona în pace melancolicele sale cîntări“. Se îmbarcă pe „Archiduca (sic) [1] Albrecht“. Lăutari veniţi

---

[1] Corect: Arciduca.

„apozitamente“ salută „departul“. Vaporul intră în mijlocul Danubiului. Pe maluri se văd „livezi pline de arbori roditori și smălțate de miliarde de flori selbatice“, imense „selve de sălcii plîngătoare“, în cursul apei insule acoperite cu „verduri și plante“. Apoi cîmpiile și „dumbrăvile cele romantice în care se aud suspinele pline de melancolie ale filomelelor“ se pierd din vedere și vin „munții de granit“, „munții teribili“ printre care Danubiul curge „gemînd ca un leu iritat“. Pe vapor se află „o frumusețe angelică“, „o columbă“, în contrast piramidal cu monstruoasa figură „împodobită cu un nas colosal“ „ca de cegă“, învîrtit ca „tromba marină“ a soțului. Caracterele soților sînt „estremamente opuse“. El e „cuasi delirant“ de gelozie, ea o „bellă femeie“ cu dinți „de avoriu“, „cu buze de coral“. Scriitorul, stînd în „aerul cel fresc al nopții“ pe „copertă“, sub lumina „brilantă“ a stelelor, „cade“ în brațele lui Morfeu și se visează pe creștetul unui munte rîpos lîngă o femeie înaltă și slabă cu părul lăsat pe spate „și cu sembianțe infernale“, care nu e decît muma lui Decebal. Aceasta invoacă prin semne cabalistice în fața unui vas de aramă puterile infernale, prilej pentru autor de considerații politice.

La Pesta călătorul pretinde în fraze seci ca de ghid a fi văzut Otelul orașului (Magistratul), Mănăstirea Piariștilor, Bursa, Academia militară, Otelul invalizilor, puntea de fier suspendată, Universitatea, Muzeul, fundat în 1803 de „graful Franz-Szecheny“, apoi grădinile publice (Boschetul orașului, Insula Palatinului, grădina „baronului Orczy“). După ce vizitează „mai toate curiositățile și delicioasele grădini“ ale Pestei, trece pe podul suspendat în Buda. La hotelul „Regina Angliei“ vine acel român Grigore, comerciant de „mărfuri coloniale“, fost școlar al său înainte de 1850. Acesta îl ia cu barca în susul Danubiului și-l duce la o „Magyar Kavéhaz“, într-o pădure afară din Pesta, care e de fapt o grădină cu alei de mirți și de oleandri. Femeile maghiare i se părură autorului *Ciocoilor vechi și noi* frumoase, dar cu un „ce militar“, cu „un nu știu ce“ inspirînd respect și admirațiune. Orchestra, ce nu era decît o bandă de țigani, începe să cînte uvertura din „Gulielm Tell“ de Rossini. „Ce intonare! Ce preciziune...!“ Apoi o dă în ceardaș, joc jumătate gimnastic, jumătate atletic. Dănțuitorii încep andante,

făcînd poze maiestoase și pline de grație. La „movimentul“ „iute, precipitat“ se înfuriază, iau un „aspect teribil“ și cu ochii plini de sînge fac mișcări convulsive ca într-un sabat infernal.

Călătorul face cunoștință cu un june maghiar fără o mînă și fără trei degete de la cealaltă. Convorbirea cade asupra libertății popoarelor. Filimon dă astfel de sfaturi

„Siliți-vă a mări bogățiile țării prin dezvoltarea agriculturei și a industriei naționale. Întindeți cît se va putea mai mult mizloacele de educațiune. Moralisați popolul, faceți-l să cunoască splendidul trecut al Ungariei.“ Dar găsește că „răscularea de la 48 a găsit pe maghiari foarte puțin pregătiți pentru libertate“. Ei nu și-au dat seama că Ungaria „este locuită de mai multe popoare, toate cu tradițiunile, cu limba și aspirațiunile lor“. Era necesar ca Ungaria „să sdrobească privilegile, să desfiinţeze iobăgia (Iobages), să proclame drepturi și datorii pentru toți, libertate de religie și de conștiință și dreptul de esistență națională“. Procedînd altfel, popoarele din Ungaria au făcut „cauză comună cu kaiserul“. Nici în țările române condițiile politice nu sînt mai bune. „Și la noi, ca și în patria dumitale, nu sunt streinii care ne pregătește ruina, ci suntem noi. Sunt o parte de magnați pervertiți, vanitoși, ambițioși și corupți. Oameni ce-și vînd patria și conștiința pe prețul unei decorații, ce de multe ori nu valutează nici trei crăițari. Sunt guvernele antipatriotice care sug sîngele unui popol martir, care îl ține în ignoranță și în miserie!... Sunt certile intestine și sfîșierea partitelor, ce paralisează progresul material și moral. Agricultura și comerciul stau în amorțire din lipsa căilor de comunicație; artele și științele lipsesc cu totul, din causa puținei încurajeri a stabilimentelor necesarii.“

Maghiarul îi vorbește lui Filimon despre literatură, despre „Telleci, Szabo și contele Mico“, istorici; „Petöfi, Liszanai, Tomba, și Naday“, poeți lirici; „Czaco, poet dramatic“, „Barandy, iconomist“, și „Nagy, poet satiric“, despre stabilimentul numit conservator de muzică, de unde au ieșit primadonele Mara, Holosy și baritonul

Böck [1]. Filimon se vaită de stările de la noi. „Lipsește școala necesarie pentru formarea artiștilor, lipsesc artiștii, lipsește totul.“ Repertoriul cuprinde drame teribile, vodevile fantasmagorice, comedii și farse imorale, „lepădături ale teatrelor franțozești frecuentate de mitocanii Parisului“. Piesele române sînt lucruri „teribile și monstruoase“, ca *Stroe, banu Craiovii*. Guvernul dă „o subvenție meschină“, publicul, ca un copil, „s-a deprins cu representații monstruoase“. Literatura merge înapoi ca racul. Eliade e „lipsit chiar de hrana sa și a copiilor săi“, Bolintineanu „nu se bucură de o soartă mai bună“, Aristia abia de curînd „fu numit bibliotecar“. Mai sînt și alți bărbați, dar guvernul, „în loc să formeze din ei un comitet literariu și să-i încorajeze în splendida carieră a literilor, făcu dintr-înșii prezidenți de tribunale și altele și astfeliu, bărbații aceia care ar fi putut să dea literaturii noastre un mare avînt către progres, astăzi ei își pierd timpul în niște ocupațiuni canțelarice, pe care cel mai neînvățat amploiat ar putea să le îndeplinească cu demnitate“. După această convorbire, Filimon ia masa împreună cu tînărul ungur, consumînd încîntat rachiu național „Gabuna Palinka“, o farfurie de varză acră tăiată foarte fin și fiartă cu carne de rîmător și de vacă, tocană compusă din carne de vacă foarte grasă, gătită cu pătrunjel, ceapă și ardei, friptură de rață cu sos de vin și ardei, vinuri de Tokay și „Ablerberg“ (Adlersberg). Ungurul recomandă Tokay roșu pentru că, zice el, „Maghiarul în sclavie cată să bea numai vin roșu... ca să aibă în vedere totdauna torentele de sînge ce au vărsat națiunea maghiară pentru redobîndirea libertății sale“.

Este bătător la ochi că această agapă fraternă decurge în spiritul adevăraților revoluționari români și unguri de la 1848, care socoteau că înfrățirea celor două popoare într-o luptă comună împotriva dușmanului de clasă și pentru libertate era mai de folos celor două naționalități decît șovinismul orb. „O, cîte nenorociri simțămîntul de naționalitate — exclamase N. Bălcescu — a adus într-aceste locuri. Războiul între unguri și români este un război barbar...“ Și C. Bolliac, care semnase la Szegedin, împreună cu Bălcescu, Proiectul de pacificare între maghiari și români, exulta la aceeași idee, compunînd în onoarea generalului Bem un cîntec: „Să bem, să bem, să bem / Că-i cu noi bătrînul Bem“. Deci Filimon și Kövesdi Janos (așa se cheamă ungurul) dau vinul pe gît strigînd din toată forța plămînilor: „Éljen a Magyar, éljen a Olahok“, Trăiască ungurii, trăiască românii. De la Pesta la Viena, călătorul merge cu trenul, care îl dezamăgi. Crezuse, după spusele compatrioților, că acesta aleargă „mai iute decît vîntul și ceva mai încet decît gîndul“. Trenul oprește și la stațiunea Wagram, prilej pentru scriitor de „reflesiuni“ asupra epopeii napoleonice după pacea de la Pressburg. La Viena vede catedrala cea veche Sfîntul Ștefan, „colosal edificiu“ în stil gotic, trei sute treizeci picioare lungime, două sute douăzeci și două picioare lărgime, cu un turn de patru sute douăzeci picioare și un clopot de trei sute cincizeci și patru cîntare (chintale). Intrînd înăuntru, Filimon „simte o mare sensațiune, remîne chiar ecstasiat“ față de „severa maestate a arhitecturei, de spațioasele proporțiuni ale edificiului și de îngrozitoarea înălțime și grosime a pilaștrilor“... Vizitează (așa presupunem , frazele sînt în general echivoce) biserica capuținilor, biserica augustinilor, biserica minoriților, biserica Sfîntului Ion Nepomuc din Jägerzeile, Alterchenfeldkirche, apoi castelele imperiale din Burg (biblioteca cu trei sute de mii de volume și patruzeci de mii de manuscrise, cabinetul de monezi antice, galeria de pictură din camerele principelui Liechtenstein, arsenalul civil). Colindă piețele publice (Kohlmarkt, Kärnthnerstrasse, Jägerzeile, Burgplatz), admiră statuia „colosală“ a kaizerului Franz din Franzensplatz, statuia lui Iosef al II-lea din piața cu același nume, coloana Trinității din Graben, trunchiul bătut cu cuie numit „Stock im Eisen“ din piața respectivă. A fost la teatrul imperial de operă, căci spune despre „orchestrul“ ei că „în ceea ce privește precisiunea intonării și esactitatea timpilor muzicali, întrece pe cele mai bune din Italia și Francia“, avînd însă „mare lipsă de ceea ce numim sentiment și colorit musical“. A vizitat arsenalul militar și fabrica de arme, încercînd „o mare surpriză“ cînd văzu„precisiunea și iuțeala cu care se lucrau armele de tot felul“. Probabil peste tot Filimon e călăuzit de un cicerone (domestique de place) „carele pentru o plată de $1\ {}^{1}/_{2}$ fiorini pe zi“ conduce pe străini „pe la toate stabilimentele“. În fine păşeşte în castelul imperial Belvedere, spre a vedea galeria de pictură. Aici îşi face idee despre marile opere plastice, de primitivi, de şcolile italiană, flamandă, olandeză, franceză, germană. Vede pînze de Paolo Veronese, Giacomo Palma, Tintoretto, Tizian (*Moartea Lucreţiei*, „foarte bine colorit şi de mare espresiune“, *Ecce homo*, „operă conştiincioasă şi plină de rare frumuseţi“), Pordenone, Caravaggio, Perugino, Fra Bartolommeo (despre a cărui „intrare în biserică“ marele pictor Viardot zice că este „de un stil foarte înalt, de un caracter sublim şi o esecuţiune plină de măiestrie“), intră în sala pictorilor bolognesi, apoi în aceea cu pînze de Correggio, Annibal Caracci, Andrea Mantegna, vede peisaje de Ruysdael, portrete de Van Dyck, cadre de Rubens, Teniers-junele, un tablou de Tintoretto „ce represintă pe Susana surprinsă în bae de doui bătrîni“, tablouri de Albrecht Dürer, de P. Breughel şi o „spirituoasă pictură“ de Jacques Callot ce reprezintă un tîrg într-un sat. Pictorii „vivenţi“ germani nu-i plac. A mai vizitat (s-ar înţelege) şi alte galerii: Lambergschegallerie în localul belelor-arte din Anna Gasse 890, galeria prinţului Liechtenstein, galeria Esterhazy din „foburgul Mariahilf no. 40“, unde contemplă un *Ecce homo* de Rembrandt, remarcabil prin „esactitatea formelor şi marea imitaţiune a naturei“ şi o Madonă „ce a eşit din penelul lui Rafael Sanzio“. În galeria Czernin admiră un „paesagiu“ de pictorul olandez Van Artois.

---

[1] Scriitorii unguri citați de Filimon sînt Lisznyai Damó Kálmán (1823—1863); Tompa (n. 1819); Czakó Zsigmond (1820—1847); Bárándy Ianos (1788—1854); Nagy Ignác (1810—1854). E întrebarea dacă Naday este Náday Ferenc (1840—1909), care ar fi avut 18 ani la acea epocă.

Apoi colindă împrejurimile Vienei, intrînd în grădina numită Glacis, aşezată între bastioane şi periferii, „Folcs-Garten“, unde vienezii ascultă valsuri de Johann Strauss şi sorb băutura Ceresei, adică a zeiţei Ceres, altcum zis bere, Paradiesgarten, Burggarten, Grădina botanică a Universităţii şi în fine Prater-ul, unde „bunii cismari şi croitori, uitînd tacsele cele grele, joacă ca nişte disperaţi pe antica arie «O! tu (sic) liber Augustin»“. S-ar înţelege că a fost la Marschfeld, la Heiligenstadt, la Klosterneuburg, pe Dunăre, la Döbling, la Wienerwald, la Hiezing, la Luxenburg, la Leopoldsberg, la Vaebring(de fapt Waehring), unde sînt înmormîntaţi Beethoven, Schubert şi Gluck.

Filimon recomandă călătorilor şi muzicofililor să viziteze acest „cimitir“. Merge şi la Baden, localitate cu ape minerale. Se gîndeşte îndată cu „desolaţiune“ că la apele minerale de la noi, pe unele din care le-a frecventat, lipsesc locuinţe, grădini, hrană, că guvernul Principatului nu pune să se facă analiza apelor şi nu foloseşte „bogăţii date de natură“, că facem şosele de 15 ani şi n-avem şosele, că rîurile ce ar putea fi navigabile inundă semănăturile, că guvernul „priveşte cu impasibilitate“ la stabilimentele publice din capitală ce cad în ruine şi la pavajul uliţelor „ce te face să-ţi urăşti viaţa“.

În cele din urmă, Filimon vizitează castelul Schönbrunn cu o mie patru sute patruzeci de camere ce i se pare un „mare otel“, fără „nimic grandios“. Străbate o parte oarecare din camerele acestui castel, admirînd luxul şi magnificenţa. Intră în camera în care la 1809 octombrie 14 se subscrise pacea între Franţa şi Austria şi unde la 1832 îşi „dete ultima respiraţie ducele de Reichstadt“, în camera în care locui regele regilor. Nu cuteză de emoţie să pipăie draperiile patului. În grădina din apropiere dă de o menajerie. Dintre toate vieţuitoarele îi făcură impresie ursul alb, castorul şi pasărea numită Lira.

La Schönbrunn, Filimon pretinde a fi văzut printre „corespondinţele ţinute de Napoleon“ un plic cu inscripţia *Memorii ale doctorului N... asupra esecutării lui Friderich Staaps, student, membru al societăţii Tugendsbund*, din care citi o pagină. De aci scoase nuvela cu acelaşi titlu.

Întors „cu oarecare melancolie şi indispoziţiune“ de la Schönbrunn, Filimon merge a doua zi la „debarcaderul stradei ferate“ (acesta era termenul folosit atunci) [1] şi se suie în trenul pentru Praga. Trece fără îndoială prin Pressburg, actualul Bratislava. Ajunge la Brünn (Brno). După toate semnele se dădu jos numai în staţie, deşi descrie oraşul ca şi cînd l-ar fi văzut. Pe o stîncă faţă în faţă cu localitatea văzu castelul Spielberg, în care au fost închişi în 1821 carbonarii italieni împreună cu Silvio Pellico, simbol arhitectural al opresiunii naţionalităţilor de către regimurile antidemocratice. Spielbergul i se păru „oribil“, inspirînd groază chiar şi acum, cînd era transformat în închisoare militară. Călătorii se reurcară în vagoane, trenul porni iarăşi şi se opri la Austerlitz, prilej de a-şi memora, după ghid, vestita bătălie cîştigată de Napoleon. Scriitorul meditează la tristul rol ce l-a jucat pe teatrul lumii Boemia, „această nefericită ţară“ care şi-a pierdut libertatea devenind o provincie austriacă. „Austria, după sistema ei de cotropire, mai întîi proscrise limba slavă şi introduse pe cea latină, ear pe la finitul secolului XVIII kaiserul Iosif II o înlocui şi pe aceasta prin limba germană şi dete ultima lovitură naţionalităţii boeme“. Filimon intră în Praga pe poarta zisă Neuthor. Zidurile şi bastioanele oraşului, cu semne de bombe, cu muşchiul gros ce le acoperea, cu „cupolile cele ascuţite ale bisericilor“, castelele, marginile înflorite ale Moldovei îi inspirară „ideile cele mai melancolice“. Trage somnoros la „Schwarzes Ross“, pe Kolowrat Strasse, care era un hotel de clasa I. Se crede că acesta ar fi fost în Malá Straná, sub Hradčany, la capătul uliţei Waldstejnská, într-o piaţă în care în 1930 se mai afla un azil de orbi „Klar“, de unde numele de Klarov al lacului. Dar mai firesc e vorba de un hotel pe trida Kolowrat, actualul Na Prikopee (Am graben), faţada de dindos al căruia dădea şi ea spre un aşezămînt de orbi. Visă numai monumente vechi şi afumate, munţi şi rîuri. Se deşteptă pe lumină de lună, deschise fereastra, sorbind „aerul cel fresc şi parfumat de mirosul florilor cîmpene“ şi simţi în piept „o mulţime de idei poetice“, dîndu-şi seama că se află în patria lui Schubert, Orfeul Boemiei. Luă flautul şi cîntă „pateticele note“ din „*Nocturnul în re minore* de Iulio Briccialdi“ [1], apoi, cu „cel mai profund sentiment“, intonă celebra serenadă *Der Schwanen Gesang* de Schubert, dar „notele cele plentive“ ale acestei arii îi pricinuiră atîta emoţie încît lepădă instrumentul. Dintr-un palat din faţa hotelului se auzi un cuartet compus dintr-o violină, un flaut, o violină „secondă“ şi un violoncel, care executa, „cu o măestrie şi pasiune musicală ce nu o poate găsi cineva decît în Boemia şi Italia“, felurite piese, între care şi *Serenada* lui Schubert, cîntată „cu un sentiment misterios şi electrizător“. Pe urmă află că muzicanţii erau fără vedere şi învăţaseră muzica la Institutul orbilor din Viena. Iritat de indiscreţia oberchelnerului, care îi cerea pentru poliţie cîteva informaţii, Filimon declară ironic că se numea Sidi Mahmud ben Abdalah, născut în Maroc în oraşul Tombuctu. Oamenii de la 1848 aveau aceeaşi repulsie faţă de zbirii stăpînirii reacţionare, care se ţineau pe urmele patrioţilor, ca poliţia austriacă de pildă, care fila în 1850 pe Bolliac, membru al „partidului răsvrătit“. Vizită împreună cu un colonel rus, poliglot, tovarăş de hotel, catedrala Sfîntului Vitalian (Vito), admirînd „proporţiunile gigantice şi cutezătoare“ ale edificiului, care îl făcu să se creadă „într-unul din templele ciclopice ale anticilor zei germani“. S-ar fi urcat şi în cupola (ghidul zice „la tour“) de 128 m. dacă ar fi avut „picere de capră“ şi nu s-ar fi aflat „în furia reumatismului“. Intră în biserica Loreta, care poseda o diademă de aur cu 6 666 diamante, în biserica Asumpţiunii, atras ca muzicant de „organul“ care ar fi fost cel mai mare din toată Boemia, avînd cincizeci de registre şi trei mii de ţevi de aramă, în Teynkirche, unde este înmormîntat Tycho Brache. Vizită reşedinţa imperială St. Wenzels Hofburg, edificiu „ gigantic“, care nu-i decît Hradčany, apoi Nazional Museum, în care se aflau hărţi, obiecte de mineralogie, arheologie, monede, Teatrul cu două mii de locuri, Karlsmonument, monumentul împăratului Francisc I, podul zis Karlsbrücke (Karluv most), de pe care a fost aruncat în Moldau Sf. Ioan-Nepomuc, podul suspendat (Kettenbrücke), insula Sofia, (Zofin, acum Slovansky Ostrov), insula Tirului (Schützeninsel), Volksgarten, palatul Belvedere (pavilionul reginei Anna), Conservatorul, Universitatea zisă Carolinum. Numele lui Ioan Huss îl face pe călător să cadă la reflecţiuni asupra degenerării bisericii, nu fără a făptui eroarea de a confunda misticismul ascetic al comunităţii creştine cu comunismul utopic, despre care se vede a fi avut o idee nebuloasă. „Cristianismul la început era chear aceea ce numim astăzi comunism.“ Înflăcăraţi de această religie umanitară, bogaţii îşi împărţiră averile la săraci şi intrară în mănăstiri. Un secol mai în urmă asceţii deveniră avuţi, puseră mîna pe demnităţile bisericii şi se făcură „tîlhari şi asasini“. „Stăpîni absoluţi peste lumea creştină şi bogați peste măsură, ei striviră sub picioare pe nefericitul cler secolar“. „În fine, sub pielea vulpei făcură trebile leului.“ „Popolii și clerul proletar nemaiputînd să sufere abuzul capilor bisericii, se revoltară.“ Huss, fiu de plugar, fu unul din acești răzvrătiți. Pornind înspre Germania, Filimon ajunge la încheierea că femeile germane sînt adesea cu ochi și sprîncene încîntătoare, buze ce provoacă coralul și carmenul cel mai fin, dinți mai albi decît „avoriul“, dar că sînt pedante în amor, pretinzînd „să te pui în genuche înaintea lor, să le recitezi poezii amoroase și corespondențe de ale lui Werther cu Carlota“, în vreme ce ele cu „aer mîndru și pasionat deschid pe *Faust* de Goethe sau vro broșură de poezii de ale lui Schiller“. Trenul trece pe dinaintea a „poetici munți acoperiți de brazi“, din vîrful cărora cad torente de cristal. Filimon și cu rusul cîntă încet duetul între bariton și bas din opera *I Puritani* de V. Bellini, în vreme ce o tînără baroneasă germană citește poezii de Schiller. În tren, doi bogasieri români vorbesc despre stările din Principate și unul spune celuilalt:

---

[1] Adolphe Joanne, *Itinéraire de l'Allemagne du Nord*, Paris, Hachette, 1862, p. 93: „embarcadères des chemins de fer“; p. 96: „les débarcadères des chemins de fer“.

---

[1] Flautistul Briccialdi dăduse concerte, în 1844, la Bucureşti („Vestitorul românesc“, 34 din 2 mai 1844).

> „Nu vezi că astăzi mai toți speculează și încă unii cu un fel de marfă ce nu-i costă nimic, și de la care cîștigă de multe ori o mie la unul?
>
> Ce o să zici spre apărarea judecătorului care speculează dreptatea? Și despre medicul cearlatan care fără să-ți cunoască malatia de care suferi, te adapă cu cele mai periculoase veninuri, și te trimite pe lumea cealaltă fără să tragă vreo penalitate, pentru tristele consecințe ale cearlataniei sale?“ Etc.

Filimon văzu în pripă Dresda, între sosirea și plecarea trenului. La galeria de pictură aruncă ochii pe pînze de Poussin, Claude Lorrain, Canaletto, Murillo, Teniers, Rubens, Jordaens *(Diogene cu lampa)*, Van Eick, Cranach, Dürer, Hans Holbein, Tizian, Palma il Vecchio, Veronese, Guido Reni, Ribera, Correggio. Se sui apoi iar în vagon și porni spre München să asiste la deschiderea expoziției industriale. Era noapte și luna lumina „codrii și pinii munților“ pe care îi traversa. Torentul căzînd din crestele stîncilor de granit și prefăcut de lună „într-un rîu adamantin“, făcea un zgomot poetic care scoase lui Filimon „oftări și lacrime“.

Vagoanele mergeau cu atîta celeritate încît curînd scriitorul ajunse la München și trase la hotel Maulick în Odeonplatz (ghidul zice: Kaufinger Strasse nr. 23). La München, Filimon vede Frauenkirche, St.-Michaelis-Hofkirche, Ludwigskirche, unde contemplă îndeosebi *Ultima zi a judecății* de Cornelius, imitație imensă după aceea din Capela Sixtină, Theatinerkirche, Pfarrkirche zu St. Peter, Allerheiligen-Hofkirche, Basilica zisă și biserica Sf. Bonifaciu, Sf. Mariahilfkirche, apoi Die alte Residenz, Antiquarium, tezaurul (Schatzkammer), așa-zisa Reiche Capelle, apartamentele lui Carol al VII-lea, Der neue Koenigsbau, imitînd în fațadă Pallazzo Pitti din Florența, Glyptoteca din Brienner str. nr. 36 (sala egipteană, sala cu sculptură greacă, sala cu marmuri ale templului din Egina, sala lui Apollon citharedul, sala lui Bachus etc.), muzeul Schwanthaler cu „o mulțime de statue lucrate de sculptorul“ cu același nume, de fapt cu modelele în ipsos ale operelor respectivului. Bineînțeles străbate pinacoteca veche, văzînd tablouri de Rembrandt, Poussin, Rubens, Correggio, Tizian, Domenichino, Andrea del Sarto, Perugino, Fra Bartolommeo, Fra Filippo, într-o oarecare pripă, deoarece din numărul imens de pînze citează fugitiv cîteva. Merge și la pinacoteca nouă unde se afla o *Risipire a Erusalimului* de G. de Kaulbach. Desigur că a străbătut piețele pe care le citează: piața lui Maximilian Ioseph cu statuia colosală a regelui, piața Odeonului cu statuile lui Gluck și a lui Orlando di Lasso, Wittelsbacherplatz, Carolinenplatz, Statuia Bavariei, poarta Victoriei (Siegesthor), grădina curții (Hofgarten), plantată cu castani și ornată cu două arcade. Se pare că Filimon a ajuns la sațietate de atîta pictură. Inima îl împingea spre muzică și merse la teatrul din München să asculte opera *Lohengrin* a lui Wagner. Fu numai urechi ca să nu piardă o notă. În fond „muzica viitorului“ îl lăsă nemulțumit. Scriitorul găsi cu cale să intre într-un „stabiliment de beție“, „colosul templu al lui Bacus“, într-o pivniță în care mai mult de o mie de oameni beau din „amarul nectar al Olimpului scandinav“, adică bere. Înainte de a părăsi Münchenul merse la teatrul dramatic unde văzu comedia *Der Verschwender*, pe care nu o înțelese decît după gesturi, necunoscînd „idioma bavareză“. De aceea, onest, nici nu aplaudă. Cu trenul călători pînă la Schweinfurt, apoi luă poșta, urnită de cai foarte flegmatici. Amintindu-și cu durere starea mizerabilă a țărănimii noastre șerbite și împărtășind astfel și aci una din ideile de temelie ale revoluției de la 1848, privi uimit cum țăranii bavarezi lucrau pe cîmp cîntînd și cu rîsul pe buze, „iar nu ca pe la noi sub biciul dorobanților“. Ajuns la Kissingen, trase la hotel Maulick. Bău ape minerale, ascultă concertele pianistului Jael și trase într-o „Schis-hof“ cu carabina, fără să nimerească vreodată.

Impresiile de călătorie ale lui N. Filimon sînt seci ca un ghid turistic, presărate cu dizertații istorice, legende romantice, ca aceea a tînărului vîndut diavolului spre a i se face un drum de trăsură pe un munte inaccesibil, și cu episoade de un adevăr suspect, în spiritul de parodie al lui Edmond About. Scriitorul avea de gînd să continue descrierea călătoriilor sale, deoarece la sfîrșitul volumului stă scris: „Finele primei părți“.

Într-adevăr, în vara aceluiași an, îl găsim în Italia. În 1855 și deci foarte probabil și în 1858 nu exista cale ferată de legătură între Bavaria și Italia și nici între Milano și Roma. Era un drum de fier între Milano și Veneția. Firesc este ca scriitorul să fi coborît din Bavaria spre Italia. Că a fost în Tirol ne spune el însuși, întîi într-o notă la o baladă *Lacul Ielelor*, pe care pretinde a fi tradus-o din dialectul istrian, copiind-o din operele „unui amic al meu de națiune italiană cu care am parcurs munții cei poetici ai Tirolului“. Excursia în Tirol a descris-o ceva mai pe larg în nuvela neterminată *Ascanio și Eleonora*, care avea probabil să intre ca episod în partea a doua a *Impresiunilor* („N“., nr. 80, 81, 84 din 9, 13 și 23 oct. 1860). Narațiunea începe cu viziunea castelului de Rosenberg, „situat în una din cele mai frumoase cîmpii ale Tirolului bavarez“:

„Fațada principală este dominată de doi munți carii prin înălțimea cea colosală și diferita vegetație ce îi acopere, represintă mai toate climele globului pămîntesc: de la căldura tropicală ce face să înflorească portocalul și naramzul, pînă la frigul și zăpezile ce represintă natura în desolațiune“.

În dos, castelul are un parc pe marginea căruia „curge giganticul fluviu Innul, care prin zgomotul undelor sale ce formează o mulțime de cataracte și cascade îngrozitoare, și prin rozele selbatice și sălciile plîngătoare ce împodobesc marginile albiei sale, represintă, într-un chip misterios și încîntător, tot ce are natura mai frumos și teribil în poezia sa“.

Pe o stîncă de granit udată de Inn se află un pavilion chinezesc cu două etaje de unde panorama este feerică, încît chiar „penelul superbului Paul Rembrandt“ („cel mai celebru pictor de paesage“) n-ar cuteza să le reproducă. Chiar turiștii „englesi“, acei oameni „stravaganți“ care își pun viața în pericol „ca să se sue pe creștetul celor mai nalți munți ai globului și să admire dupe înălțimea lor, frumosul joc de ape al cascadelor, efectele de lumină ale lunei și umbrele multi-forme ale frunzelor agitate de violentul Boreas“, ar răspunde că poziția castelului Rosenberg e din cele mai frumoase ale Tirolului. Un castel, Schlossberg, la poalele malului drept al Innului lîngă Rosenheim, e într-adevăr în Bavaria. S-ar părea că Filimon a stat mai multe zile în această regiune plină de castele puse pe creștetul munților, deoarece pomenește de șederea la gazdă și explică:

> „Într-o zi mă aflam în pavilionul de care vorbii, și mă ocupam cu jurnalul meu de călătorie; dar pe cînd mă sileam să pui în ordin diferitele note de călătorie, scrise pe niște mici bucăți de hîrtie, simții că nu mă aflu singur în camera mea“.

Acela care intră e Ferdinand, un vînător; a omorît doi cerbi, patru căprioare, cinci vulpi și zece iepuri (sîntem în plină culoare locală). Filimon găsește că seamănă cu Wilhelm Tell, triumfător asupra lui Gessler. Se aduce vorba de eliberarea patriei „de opresiunea casei de Habsburg“, de bravura tirolienilor la 1808, cînd „trimitea[u] pe fiecare zi cîte două-trei sute de francezi să bea apă din undele Sticsului“. Se presupune că baronul și baroneasa de Rosenberg trimit o scrisoare călătorului, regretînd dispariția lui, ariile italiene cîntate de el cu atîta pasiune, conversațiile în limba italiană. Baroneasa îi cîntase serenada din opera *Don Juan*. Se plimbase cu ea prin parcul de la Kissingen (Filimon trece la ficțiuni erotice de ordin nuvelistic ce nu pot fi luate drept adevăr biografic). Era noapte limpede ca cristalul, luna plana asupra celor două vîrfuri colosale ale Alpilor și razele ei, căzînd pe elementul furios, „îi da aspectul unui basen plin cu aur topit, din care săreau miriade de scîntei mai luminoase decît diamantul“. Pe eminența muntelui din partea dreaptă a fluviului, la opt sute de picioare, se ridică fortăreața Kufstein „în care se închid de la un timp încoa, toți criminalii politici din imperiul austriac“, adică patrioții. Filimon privește cu teroare la ea. „O!... țară a tiraniei, a spoliațiunei și a miseriei! pămînt de trei ori blestemat! în care omul nu întîlnește decît monumente de supliciu și de miserie!“ În locul punctelor Filimon trebuie să fi pus „Austria“, dar fie cenzura, fie el însuși a scos cuvîntul ce putea să supere o mare putere în vremea cînd problema unirii era la ordinea zilei. Localitatea Kufstein există și fortăreața este Iosephsburg, care — zice ghidul — „couronne un rocher escarpé, et qui sert aujourd'hui de maison de détention“. Baronul recomandase lui Filimon să viziteze capela din pădure. „Orologiul castelului suna mezul-nopții.“ Călătorul intră în pădure și dă în mijlocul ei de o capelă de formă gotică. El, care nu crezuse în fantasme, simți perii capului zburlindu-i-se auzind gemetele lugubre ale păsărilor. Îi ieși înainte un bătrîn eremit în „togă neagră“ cu o lampă aprinsă sub ea. Părea „statua lui Hamlet“. Stilul gotic — observă Filimon — „nu poate să impună fantasiei decît atunci cînd edificiul are proporțiuni colosale“. În biserică se aflau „rămășițele mortale ale multor eroi ce au murit pentru patria lor“. Întrebat dacă vrea să vorbească despre „Maximilian“ Hofer și companionii săi, eremitul răspunde: „Da, Domnule, aceștia și alți mai mulți“. Andreas Hofer, dacă despre el este vorba, era înmormîntat în Hofkirche din Innsbruck. Un epitaf italian vorbind despre Ascanio și nefericita Eleonora, „vittime d'un affettuoso amore“, sugerează călătorului o istorie pasionantă pe care eremitul nu se încumetă s-o povestească. Filimon se întoarce la castel cînd orologiul sună „a treia oară după mezul nopții“. La opt se scoală și deschide fereastra. „Soarele, triumfînd în contra întunecosului văl al nopții“, stă pe boltă, cinteza și pietrușelul cîntau. Scriitorul va transporta întocmai tot acest peisaj la Telega în *Ciocoii vechi și noi*. Se aude o detunare, apoi alta și o găinușe sălbatică se învîrtește lovită „pe tapetul cel verde al curții castelului“. Era Ferdinand, care vîna și pe care autorul îl discoase cu privire la Ascanio și Eleonora (așa presupune el în plan nuvelistic). Filimon face „mai multe escursiuni în munții Tirolului“, vizitează „cîteva din stabilimentele publice“ ale orașului Kufstein, apoi ia drumul spre Italia. După o călătorie de nouă ore „pe nălțimile cele mai formidabile ale Alpilor“ ajunge la Innsbruck, unde nu stă decît spre a-și lua bilet de poștă, apoi se suie în caretă de poștă și după douăsprezece ore de drum intră în Italia.

Să fi fost Filimon și în Elveția? În *Mateo Cipriani*, vorbind de sălile mînăstirii de la Fiesole constată că sînt prea lungi și n-au nici o fereastră în plafon „ca să aducă lumină, ceea ce le face a semăna foarte mult cu închisorile penitențiare din Elveția“.

S-ar zice că ordinea călătoriei în Italia a fost de la Roma spre Veneția ori invers, fiindcă Filimon se întreabă: „Cam ce monumente însemnate ale orașului Bergamo, care să-mi escite curiozitatea dupe Roma, Florența Pisa și Veneția?“ Iar cînd merge la teatrul din Bergamo rămîne mulțumit, „cu toate că văzusem — zice — teatrul Fenice din Veneția“. Deci ar fi văzut Veneția înainte de Bergamo și deci și de Milano, în cazul acesta fiind posibil ca scriitorul să fi venit întîi în cetatea sfîntului Marc și să se fi coborît spre Roma, întorcîndu-se prin Florența, Pisa, Livorno, Milano, Genova, Bergamo, Brescia. Datele pe care le pune în josul scrierilor sînt bizare din toate punctele de vedere. *Mateo Cipriani* este datat „Florența, 1858, iuniu 5“, iar *Orașul Bergamo*, „Milano, 1858, iulie 15“.

La Veneția trebuie să fi văzut multe lucruri dacă a mers chiar la un „manicomio“.

„Cînd mă aflam în Veneția — scrie el — m-am dus să vizitez spitalul de smintiți. După ce privii mai multe feluri de nebuni, intrai împreună cu conducătorul meu în sala femeilor maniace. Aci se afla o jună smintită din amor, privii cu luare-aminte trăsăturile fisionomiei sale, și cu toate că erau alterate de suferința morală, tot lăsau să se vază în ele o frumusețe încîntătoare. Ea se afla liniștită, dar cum auz[i] orchestra stabilimentului sunînd finalul actului II din opera *Norma*, diferitele sentimente se revoltară în inima ei, ear mai în urmă începu a plînge.“

Care este motivul acestei audiţii muzicale într-o casă de nebuni şi al prezenţei lui Filimon acolo? Ea se poate ghici. Doctorul P. Lichtenthal, al cărui *Dicţionar al muzicii* îl poseda şi îl citea cu mare consideraţie Filimon, era mai ales autorul unui studiu *Der musikalische Arzt*, tradus şi în italieneşte sub titlul *Trattato dell'influenza della musica sul corpo umano e del suo uso in certe malattie*. Alţi medici, înşiraţi de Lichtenthal în dicţionarul lui, se ocupaseră cu efectele terapeutice ale muzicii. La Veneţia, Filimon făcu cunoştinţă cu clarinetistul „Mirco", care apoi veni în Bucureşti şi la 8 noiembrie 1860 dădea un concert împreună cu L. Wiest („N.", nr. 90 din 13 noiembrie 1860).

Desigur că de la Veneţia, mai improbabil în drum spre Veneţia, Filimon s-a oprit la Padova:„ ... ne aducem aminte — zice el ironic — că un cicerone la Padova (în Italia), cînd vezitam catedrala santei Justinei mi-a arătat nişte scînduri mînjite de sînge uman şi susţinea că acel sînge a curs din plagele sînţilor martirizaţi de Claudiu Neron, ceea ce după mine este o minună din cele mai mari". Biserica Santa Giustina e remarcabilă prin cele opt cupole care îi dau înfăţişare kremliniană. La Capella degli Scrovegni Filimon putea admira frescele lui Giotto cu teme din *Noul Testament*. Cam în acelaşi stil mixt romano-gotic-oriental ca şi Santa Giustina este basilica Sfîntului Antoniu, pe care e nu neputinţă s-o fi evitat şi lîngă care este severul monument ecvestru al lui Gattamelata de Donatello. Ca frecventator de cafenele era greu să evite celebrul caffé Pedrocchi în stil neogrec.

Că a fost la Roma nu este nici o îndoială. Privind la München *Ziua de apoi* a lui Cornelius, observă:

> „Eu am avut fortuna de a vedea originalul de Michel Angelo în capela Secstină de la Vatican, şi văzînd-o şi pe aceasta, mi-am format opinia mea în parte".

Se plimbase prin Pincio şi în Vila Borghese unde văzuse grota nimfei Egeria. De asemenea fusese în For şi văzuse arcul lui Septimiu Sever (*Slujnicarii*, p. 130). În Vatican contemplase „nemuritoarea statue a santei Cecilia" (*Mateo Cipriani*, p. 29).

Poate a fost şi la Tivoli, „o localitate foarte frumoasă lîngă Roma". Scriitorul pomeneşte şi de Napoli, întîi într-un chip obiectiv, ce este efectul transcrierii din Istoria lui Cantù: „Pe o pictură ce esistă în galeria de la Neapole se vede şi pînă astăzi regele Frederic II, şezînd pe tron, lîngă dînsul şade doctul Pietro delle Vigne, ear în faţa lor se vede o adunătură de popol, cerînd dreptate prin versurile acestea". Urmează un distih latin şi răspunsul tot latin al împăratului. A doua oară, făcînd o teorie, vorbeşte ca şi cînd ar fi văzut oraşul:

> „... Să luăm de esemplu Neapole, acest oraş sau cetate, cum veţi voi să-l numiţi, este în adevăr un muzeu imens, dar nu universal. Fisionomia umană îşi schimbă espresiunea după gradul latitudinei; şi ca să cunoşti această schimbare, e mare necesitate a o căuta în locurile acelea unde îşi are ecsposiţiune naturală. Locuitorul din Sorento şi Calabria, transportaţi la Neapole, nu mai sunt aceia ce erau în provincia lor." [1] Totuşi, pasajul nu e convingător. Sorrento e o mică insulă în faţa Neapolului şi nicidecum o provincie.

Cu spiritul său meticulos, nu este îndoială că Filimon a văzut tot ce se putea vedea într-un timp dat în oraşele respective, însoţit de un cicerone sau de o cunoştinţă proaspătă. La Florenţa mărturiseşte că e însoţit de un student italian Geraldini, „amic de călătorie". A stat îndeajuns aici ca să-şi îngăduie să meargă şi la Fiesole, ieşind pe bariera San Gallo. Sus pe creştetul colinei vizitează domul San Domenico di Fiesole şi mînăstirea călugărilor dominicani (ghidul spune franciscani). La Florenţa asistă la Teatrul Pergola la reprezentarea operei *Il Giuramento de Mercadante* şi are fericirea să adreseze sincerele sale complimente şi să strîngă la cafeneaua Galien mîna celebrului compozitor. După reprezentaţie trece prin faţa catedralei Santa Maria del Fiore, pe care nu-i îndoială c-o văzuse şi pe dinăuntru. În sala de mîncare a hotelului „New York", unde lua masa, venea să cînte, acompaniindu-se cu chitara, o italiancă. La Veneţia, la Milano, „şi în mai multe oraşe mici şi mari din Italia" (deci Filimon a fost în multe localităţi) nu i s-a întîmplat o dată măcar să prînzească sau să cineze fără muzică, „şi de multe ori cu o muzică mai armonioasă decît aceea din teatrele de operă".

---

[1] *O cantatriţă de uliţă.*

Italianca de la Florența cînta din Bellini, din Rossini și cerea cu talerul. Filimon brodează în jurul ei un fel de nuvelă amoroasă sfîrșind cu îmbarcarea cîntăreței la Livorno pe bastimentul „Washington" (*O cantatriță de uliță*, „N.", nr. 96 din 2 noiembrie 1858), și pe care desigur avea s-o introducă în volumul al doilea al *Escursiunilor*, deoarece semnînd-o N... adaugă: „din memoriile unui călător". La 11 septembrie se putu vedea cu ochiul liber cometa lui Donati („N.", nr. 89 din 16 oct. 1858: *Varietăți: Cometa lui Donati*). Filimon are curiozitatea să stea de vorbă la Florența chiar cu Donati în persoană („N.", nr. 89), descoperitorul ei.

La Pisa merse cu trenul, plecînd la șase dimineața. Sosi pe la opt, cînd „roa cerului nu se ridicase după earba cea verde ca smarandul". În nuvela *Mateo Cipriani* presupune a se fi dus la cimitirul cel nou, însă inima artistică a Pisei este piața Domului, unde se află vestitele monumente: Domul, Baptisterul, turnul înclinat și cimitirul (il Camposanto). Filimon pomenește de el într-o notă și știe că a fost construit în secolul al XII-lea de „Gulielm de Insbruck și Bonnano de Pisa".[1] Inscripția pusă pe mormîntul lui Mateo Cipriani e desigur copiată de undeva:

„Nato per essere infelice
Non trovai riposo che
Sotto il fredo marmo che
Copre la mie spoglie mortali".

Sînt indicii că Filimon a fost și la Livorno, și de ce nu ar fi fost, cînd era cale ferată și orașul se afla foarte aproape de Pisa? Aluziile eroilor din *Mateo Cipriani* sînt prea precise: „Mă aflam pe timpul acela la mînăstirea deî frati minori osservanti din Livorno... Într-o zi mă plimbam pe malul portului celui nou și priveam magica panoramă a mării... După o călătorie de doă ore, ajunserăm la Livorno și ne așezarăm cu locuința la una din aripile palatului episcopal..."

---

[1] De fapt început de Bonnano da Pisa și continuat de Guglielmo da Innsbruck și de Tommaso pisano.

Adevărul este că N. Filimon a fost și la Genova, orașul de baștină al lui Paganini, fiindcă ne spune singur într-un foileton: „Noi auzisem pe tenorul Steger în teatrul imperial din Viena, ear pe Lesniewsca la Carlo-Felice din Genova" („N.", nr. 79 din 6 oct. 1860). Teatrul amintit în elegantul stil neoclasic există într-adevăr. A fost Filimon la Genova cu trăsura de poștă de la Pisa sau mai degrabă a luat trenul de la Milano?

Poposi o vreme în Milano, în scopul „de a asculta celebritățile musicale ale acei țări, și a dobîndi mai multe noțiuni practice în arta sunetelor". Socotea „de mare necesitate", „în acest scop", a străbate peninsula italică „în toate direcțiile ei". La Milano, unde fusese în primul rînd pentru vestita Scala, făcuse cunoștință cu „junele Tito Ricordi, neguțătorul de muzică, unicul locuitor din Milano cu care legasem o amicia mai strînsă pe timpul locuinței mele acolo". Cu toate acestea, stătu de vorbă și cu signor Lapugagni, „samsar melodramatic de la Milano", care îi spuse că demoazela Margherita Zennoni are o voce angelică.

De la Milano merse la Bergamo, unde, abia sosit, Filimon trimite bagajul la hotelul „La bella Italia", camera nr. 5. Îi plăcuse titlul, deși avea mari îndoieli asupra calității așezămîntului, experimentat cum era asupra demagogiei din țară, unde văzuse prăvălii patriotice în acest spirit: o băcănie cu inscripția „La Caton de Utica", o librărie cu firma „La țăranul împroprietărit" și un hotel cu numele „La divul Trajan învingătorul Dacilor." „Cei care aspiră la graduri politice — meditează scriitorul, făcînd cu luciditate procesul falsului liberalism al acelei burghezii reacționare ce dăduse, după 1848, mîna cu moșierimea — se acoperă cu vestmîntul virtuții și al patriotismului, apoi ese în societate armați cu aceste virtuți împrumutate, și încep a declama în locurile publice cele mai frumoase teorii despre renașterea popoarelor și libertatea lor de sub greul lanț al tiraniei; dar pe dată ce și-au atins scopul, rădică masca și devin cei mai aspri împilatori ai poporului, desființînd prin fapte tot ce a propagat cu puțin înainte prin vorbe!..." De la „debarcaderul căii frate", Filimon o ia pe jos prin oraș, care e clădit în amfiteatru și are două cartiere, la Città, așezată pe deal și cu uliți repezi, și Borgo San Leonardo, în vale.

Un cicerone se ţine după turist, îmbiindu-l să vadă monumentele oraşului. Filimon se descotoroseşte de el şi merge la Santa Maria Maggiore, unde se află mormîntul lui Gaetano Donizetti. Acolo stă cîtva timp, „absorbit în cele mai melancolice reflesiuni şi triste teorii asupra nestatorniciei lumei acesteia“. Un călugăr şchiop îi face biografia lui Donizetti şi terminînd scoate din piept cîteva suspine pe care Filimon le bănuieşte prefăcute, vindecîndu-le cu trei lire milaneze. Se gîndeşte iarăşi la ţara sa, unde „avem şi noi eroii noştri“ dar care zac în uitare, fără monumente. Vede şi capela condottierului Colleone. Întorcîndu-se la hotel, cere de mîncare şi i se aduce „risi e verse“, minestra milaneză din foi de varză şi orez şi presărată cu parmezan, apoi „testa di vitello un umido“, „pilaf alla milanese“, adică risotto cu gust de carne de miel, un ciocîrlan fript „cu picioarele împlîntate într-o mare bucată de mămăligă“, piersici, stracchino şi cafea. Poate că în restaurantul acestui hotel văzu două „june fete ce sunau cu cornul, care este un instrument prea puţin comod pentru o femeie“. Filimon îşi puse mîna la urechi, ferindu-şi acustica de efectul acelor instrumente araldice ori de vînătoare, dar avu surpriza să constate că acele delicate fiinţe scoteau „din nişte instrumente atît de ingrate cele mai magice şi întristătoare note“. În fine îşi ia un bilet de teatru să asculte *Mosè* de Rossini. Înainte de reprezentaţie cere permisiunea de a intra pe scenă. Orchestra remarcabilă „prin unitatea de timp“ îi transportă „imaginaţia în regiunile sublimului“. Pietro Susini era bas profund, demoasela De Ruda primă soprană, tenor Barbacini, bariton Pratico, iar primadonă Mauri-Ventura: „. . . ce melodii, ce armonie! D-zeule!“ Vocea basului profund semăna cu sunetele grave „ale celebrului organ a sîntului Petru din Roma“, avînd „un ce majestos şi sacerdotal“, la primadona De Ruda nu i-a plăcut o anume răguşală, iar baritonul era o mediocritate. După reprezentaţie, Filimon se aruncă, la hotel, „în braţele lui Morfeu“, pe un aşternut ghimpos. Se deşteaptă într-un sabat infernal, făcut de artiştii de organet, hotelul fiind situat pe „corso“, Se îmbrăcă şi merse la cazinul artiştilor, unde făcu cunoştinţă cu basul Susini şi tenorul Barbacini. După aceea plecă cu trenul la Brescia. Nu ştim ce a văzut şi în definitiv nici dacă s-a oprit. Acolo erau o frumoasă Piazza della Loggia şi destule monumente vechi. Dar se mai găseau constructori de orgi şi lutieri, putînd să intereseze pe Filimon.

La întoarcere N. Filimon a trecut prin Banat, cum rezultă din articolul *Jocul bănăţean*, semnat de N... („N.“, nr. 88 din 12 octombrie 1858). Arătarea că Rezi din *Gentilomii de mahala* este originară din Caransebeş poate să fie în cazul acesta efectul unei obsesii a memoriei. Filimon este entuziasmat de specificul folclorului şi de lupta dîrză împotriva feudalismului austro-ungar, prin păstrarea tradiţiunilor:

> „Văzut-aţi Banatul! astă ţară românească dincolo de Carpaţi, unde totul în natură respiră poesie, amoare, patriotism? Aci munţii capriţioşi ce străbat toată ţara se încolăcesc în formă de ghirlande rotunde, lăsînd loc în mijlocul lor la văile cele mai încîntătoare. Aci la umbra unui pom, pe marginea unei fontîne, vezi un june român nalt, sănătos, cu fruntea largă, cu ochi scînteind, represintaţia cea mai fidelă a tipului roman. Aci, costumele, moravurile, tradiţiunile, legendele naţionale, toate se conservă cu mai multă stăruinţă, cu mai multă puritate decît în orice parte a României. Aci naţionalitatea şi patriotismul nu este un nume, nici o vorbă de fanfaronadă, ci o luptă continuă, un resbel de toate zilele.“

Filimon asistă la jocul „bănăţeanca“, ale cărui figuri le descrie minuţios, ca un om care descrisese de asemenea figurile ceardaşului, iniţiat de la operă în arta coregrafică. „Mai mulţi juni încep prin a se preîmbla unul dupe altul în rond, fără a se ţine de mînă şi isbind numai uşor din picioare. Din ce în ce danţul devine mai repede, însă neanimat.“ Deoparte stau fetele, care nu mai pot rezista la ispită: „eacă-le dar că se prind, fiecare îşi ia voinicul seu. Junii atunci par că reînviază, fiecare îşi învîrteşte pe soaţa sa în joc, sau apucîndu-i cu graţie mijlocul, numai într-o parte, sau învîrtind-o în două părţi, aşa încît o mînă este liberă pe cînd cealaltă este peste mijloc. Toate perechele se învîrtesc astfel, într-o formă de valţ animat, formînd un rond foarte regulat. Valţul încetează şi tonul jocului se schimbă, voinicul voeşte a-şi areta valoarea sa, agilitatea sa; femeea, graţia şi amabilitatea sa. Fiecare pereche se ia de mînă. Bărbatul merge în faţa junei fete, formînd din picioare cele mai graţioase şi mai săltătoare figuri; femeea, cu un aer modest şi plecat, urmează pe cavalerul seu ţinîndu-l numai de mînă, conformîndu-se cu ondulaţiunile lui, însă fără săltări, fără sgomot, ci uşor şi graţios. Figura are acum aerul veseliei după trecerea celui dintîi moment a furii unei victorii". Filimon a aflat că după unii acest joc ar reprezenta „suvenirea răpirei sabinelor de către romani".

Întors în ţară, Filimon declară, dealtfel în numele unui erou nuvelistic *(O cantatriţă de uliţă)*, că obiceiul său în călătorie este de a se ocupa „mai totdauna de persoane decît de lucruri", de a examina cu diligenţă „mai mult pe companionii de călătorie decît frumoasele peisaje ale localităţilor" prin care trece, de a scruta pe hotelier, pe camerier şi femeile de serviciu, de a privi pe comeseni în loc de a da atenţie bucatelor şi vinului. „Privirea unei feţe umane e mult mai interesantă pentru mine, decît acele înălţimi de pămînt sau de calcariu ce le numim munţi, sau acele desimi de copaci ce le numim foreste." În realitate, cum am văzut, Filimon a contemplat cu ochii vrăjiţi munţii, pădurile, cascadele, parcurile. Totuşi rămîne un adevăr general că pe scriitor natura morală privită în raport cu problemele sociale, îl interesează mai mult decît natura geologică, de unde tendinţa lui de a transforma impresiile de călătorie în nuvele.

În scurt, pătruns de ideologia revoluţionarilor de la 1848, N. Filimon reacţionează, călătorind, mai ales în sensul ideilor progresiste ale acestora. Întîi de toate admite revoluţia, socotind totuşi că trebuie pregătită printr-o operă de luminare, spre a fi în stare „să zdrobească" instituţiile învechite. Deşteptarea „din letargie" se poate căpăta în parte prin glorificarea eroilor „făcători de bine", adică progresişti, ai trecutului. Privilegiile „magnaţilor" de pretutindeni, iobăgia în Ardeal, şerbia dincoace de munţi, trebuiesc desfiinţate. Lupta pentru libertatea popoarelor se cade să fie dusă de pe poziţia luptei de clasă şi pe deasupra oricărui şovinism. Nu „străinii" ca atare sînt duşmanii celor oprimaţi, ci clasele privilegiate, ocrotite de un regim absolutist. Unirea dintre naţionalităţi poate să ducă mai repede la izbînda comună. De asemeni în sînul aceleiaşi tagme cu aspect egalitar, precum clerul, pot să existe diferenţe de clasă, cler exploatator şi cler exploatat. Înfrăţirea după apartenenţa de clasă este imperioasă. Credulităţii în minunile speculate de mistificatori, ignoranţei trebuie să-i ia locul extinderea învăţămîntului pentru toţi şi răspîndirea ştiinţelor. Pare indiscutabil că întrucît reclamă „progresul material şi moral", Filimon pune în legătură cultura cu economia, fără să ne hazardăm în sensul că şi-ar fi dat seama limpede că cea din urmă e baza celei dintîi. E sigur măcar că-şi explica fiinţa morală prin mediul fizic, omul prin geografie. Visa oricum exploatarea bogăţiilor ţării, dezvoltarea agriculturii şi industriei, crearea de căi moderne de comunicaţie, de civilizaţie tehnică într-un cuvînt, care să scoată poporul „martir" din mizerie. Ştiind cîtă importanţă are literatura în înălţarea ideilor de libertate şi progres, era indignat că literaţii nu puteau trăi din munca de creaţie. În acelaşi timp concepea literatura ca operă educativă şi o voia, nici vorbă, realistă, de vreme ce-l supărau vodevilurile „fantasmagorice". Toate ideile călătorului Filimon sînt, se-nţelege, ale unui progresist din faza revoluţiei burgheze, a cărui viziune în viitor nu e definită, dar nici închisă.

Motivul practic şi comercial nu lipseşte din redactarea şi publicarea *Escursiunilor*. În „Naţionalul", nr. 28 din 10 aprilie 1860, scriitorul dă acest anunţ: „Prima parte din scrierea intitulată: *Escursiuni / în Germania meridională* / de / N.M. Philemon / a eşit de sub tipar şi se află de vîn/zare la librăriile DD. Daniilopolu şi Socec. Recomandăm publicului cititor / această operă, ear mai cu seamă călă/torilor români carii vor găsi într-însa / o mulţime de noţiuni foarte folositoare / pentru cei ce călătoresc".

Totdeodată, scriitorul făcu la începutul lui august 1860 cerere către ministrul instrucţiunii şi cultelor, care era prietenul său de la „Naţionalul", V. Boerescu, să-i îngăduie să trimită pe la „stabilimentele bisericeşti" cartea sa, care, „departe de a fi romanţ coruptor bunelor moravuri, conţine într-însa diferite noţiuni folositoare tutulor claselor". Ministerul, cu adresa nr. 2183 din 24 august, recomandă într-adevăr mînăstirilor scrierea lui Filimon, nu fără efect, căci toate cumpărară în medie cîte şase exemplare a 5 sfanţi unul, iar unii egumeni fură mai generoşi, ca acela al mînăstirii Jitianu (Dolj), care oferă autorului şase galbeni (doc. 84, 85, 86).

III. ÎN TIMPUL UNIRII. MEMBRU AL COMISIEI DOCUMENTALE

În octombrie 1858, N. Filimon îşi reia cronica muzicală la „Naţionalul“ (nr. 87 din 9 octombrie) cu un foileton asupra operei *Attila*. În zilele de duminică 28 septembrie, marţi 7 şi duminică 12 octombrie, L. Wiest organizase în fosta sală Slătineanu „trei concerte spirituale“ cu muzică de Beethoven, Mozart, Haydn, Mendelsohn etc., de la care e de închipuit că scriitorul n-a lipsit. Articolul următor este *Jocul bănăţean*, semnat cu iniţiala N. („N“., 12 oct. 1858). În *Influenţa cometului asupra artiştilor de la Opera italiană* („N“., nr. 89 din 16 oct. 1858) era ironizată trupa italiană, cu consideraţii astronomice burleşti în legătură cu cometa lui Donati. Cu un an înainte (12 februarie 1857) Gr. Alecsandrescu trimisese şi el un mesaj cometei „anonsate“ pentru 13 iunie:

> „Cometă cu lungi coade însă cu scurtă minte,
> De ce vrei să arzi globul ce noi îl locuim?“

La 19 octombrie (nr. 90) jurnalul publică firmanul imperial prin care caimacamul Alexandru Ghica depunea administraţia în mîinile noilor trei caimacami: Ioan Manu, Emanoil Băleanu, Ion Filipescu. La operă se cînta *Traviata* („N“., nr. 91 din 23 octombrie 1858) şi poate că popularea arie *Adio del passato* nu fu înregistrată fără mişcări de humor în public. Din nr. 100 („N“., 23 noiembrie 1858) Filimon începe a publica *Monastirea domenicanilor dupe colina Fiesole*, care este nuvela *Mateo Cipriani*, continuînd în decembrie şi ianuarie cu cronici şi fragmente literare.[1] Carnavalul se deschisese şi în fosta sală Slătineanu erau „baluri mascate nobile“ în fiecare joie şi duminică. Se pregăteau alegerile pentru Adunare şi mulţi dintre boierii de protipendadă se visau domni. Grigore M. Sturza hărăzise la 30 noiembrie 1858, în Moldova, o „profesie de credinţă“: „Astăzi, cînd cea mai mare parte din compatrioţii mei aclamă candidatura mea la Domnia ţerei...“ („Dîmboviţa“, I, 1858, nr. 1). Un G. Tătăranu făcea apel către alegători şi aleşi: „Momentul este critic! binele sau peirea ţării ne aşteaptă“ („N.“, nr. 8 din 4 ian. 1858). Caimacamii, vădit reacţionari, îmbrăţişau cauza marilor boieri, Băleanu însuşi candida la domnie. D. Bolintineanu, în „Dîmboviţa“ (nr. 26 din 7 ian. 1859), vedea situaţia cu limpeziciune: „Sunt în luptă doă principe mari reprezintate, doă partide, trecutul şi viitorul: trecutul ce tinde către întuneric şi moarte, viitorul ce tinde către lumină şi viaţă...“ Cuvîntul ce exprima năzuinţele populare era stînjenit prin nişte „reguli asupra presei“ („Dîmb.“, nr. 22 din 24 dec. 1858). Filimon dă la 11 decembrie o cronică despre *Macbeth* de G. Verdi şi *Beatrice di Tenda* de Bellini. Rolul Beatricei era „binişor susţinut de demoazela Geanfredi“. Urmează în nr. 9, 11 şi 13 (din 8, 15 şi 22 ianuarie 1859) *O baroneasă de porunceală*, fragment din *Escursiuni* şi vădită zeflemea împotriva fumurilor aristocratice, într-o vreme cînd era la ordinea zilei desfiinţarea privilegiilor. Baroneasa, crezută astfel în tren, era o simplă cameriera. Începeau să iasă rezultatele alegerilor din 8 ianuarie pentru alegătorii de întîiul grad şi din 10 ianuarie pentru deputaţii proprietarilor mari. La 16 ianuarie („N". nr. 12), Filimon, făcînd cronica despre *Don Pasquale* de Donizetti, vestea mişcat „moartea marei tragediane Raşela", care a lăsat „o avere de un milion şi jumătate de franci". În ziua de 22 ianuarie Camera se deschise spre a alege pe domnitor. Erau la început două tabere ce nu se înţelegeau, apoi într-o şedinţă secretă din 24 ianuarie aleseră cu toţii, unii de voie, alţii intimidaţi, pe Al. I. Cuza. În nr. 14 din 25 ianuarie 1859 al „Naţionalului" care anunţa acest eveniment, N. Filimon publica cronica asupra *Mariei de Rohan* de Donizetti, cu acţiunea petrecîndu-se pe timpul lui „Armand du Plessis Cardinalul de Richelieu, acel geniu atît de rafinat şi temerariu în politică, care surpă puterea Uguenoţilor sau a protestanţilor francesi prin luarea oraşului Roşela, cel mai dupe urmă bulevard al forţei lor, şi care smeri orgoliul şi spiritul de facţiune al nobililor". Demoazela Gianfredi în rolul contesei Maria de Rohan poseda „misterul de a atinge inima auditorilor". Urmează foiletonul despre *Nabucodonosor* de G. Verdi („N.", nr. 16 din 1 febr.), cu subiect din istoria Israelului. „Acest popol, ca mai multe din naţiunile moderne, uitînd că era chiemat a împlini o misiune sublimă, să dete împreună cu Manase, regele seu, la lucs, moliciune şi depravare, care în puţin timp făcu să piară din inima lui virtutea, curagiul şi amorul de patrie." În acelaşi număr la reclame, Dimitrie Costea, un băcan de pe uliţa Colţii, vesteşte că a adus „şampanie franţozească, de la 8 la 10 1/2 lei butelca". *Roberto il diavolo* („N.", nr. 26 din 8 martie 1859) are un sfătuitor bun în Alice, sora lui, şi unul rău, „spirit infernal", în Bertram. Junele duce pierde „în jocuri de noroc toată averea". În *Il giuramento*, cîntat la 14 martie, eroul era Angelo Malipieri, tiranul din Padova. Demoazela Gianfredi dete lui Filimon ocazia „a asculta cîteva note de acelea ce răpeşte inima şi fac pe auditori a dori s-o vază murind de mai multe ori". Reprezentaţia se da în beneficiul ei şi cîntăreaţa ieşi pe scenă între actul I şi II, îmbrăcată ţărăneşte, şi cîntă romanţa românească *În faptul zilei de dimineaţă*. Publicul „prorumse în aplaude unanime". Din plafon începu să curgă ca ploaia sonete italiene şi române, iar scena se umplu de flori şi de porumbei albi, împodobiţi cu panglici roşii. Apoi Filimon îşi încetează scrisul, închizîndu-se desigur stagiunea teatrală.

---

[1] *Il trovatore* de G. Verdi („Naţionalul“, nr. 94 din 2 noiembrie 1858); *O cantatriţă de uliţă* („Naţionalul“, nr. 96 din 9 noiembrie 1858); *Presa streină despre teatrul italian din Bucureşti* („Naţionalul“, nr. 98 din 16 noiembrie 1858); *Lucia di Lammermoor* de G. Donizetti („Naţionalul“, nr. 99 din 20 noiembrie 1858); *Monastirea domenicanilor dupe colina Fiesole* („Naţionalul“, nr. 100 din 23 noiembrie 1858); *Macbeth* de G. Verdi („Naţionalul“, nr. 2 din 11 decembrie 1858); *Beatrice di Tenda* de V. Bellini *(ibid.)*; *Impresiuni de la opera Favorita de Donizetti* („Naţionalul“, nr. 8 din 4 ian. 1859); *O baroneasă de porunceală* („Naţionalul“, nr. 9, 11 şi 13 din 8, 15 şi 22 ian. 1859); *Maria de Rohan* de Donizetti („Naţionalul“, nr. 14 din 25 ian. 1859); *Don Pasquale* de G. Donizetti („Naţionalul“, nr. 12 din 16 ian. 1859); *Nabucodonosor* de G. Verdi („Naţionalul“, nr. 16 din 1 febr. 1859); *Roberto il diavolo* de G. Meyerbeer („Naţionalul“, nr. 26 din 8 mart. 1859); *Il Giuramento* de Saverio Mercadante („Naţionalul“, nr. 30 din 22 mart. 1859); *Hunyadi Laszlo* de F. Erkel („Naţionalul“, nr. 43 din 2 iunie 1860); *Martha* de Flotow („Naţionalul“, nr. 46 din 12 ian. 1860); *Lucia di Lammermoor (ibid).*

Reapare la 27 august 1859 („N.", nr. 74) cu „impresiuni din sezonul 1858". Publica contractul, criticînd pe noul impresar care angajează artişti de a treia clasă, dînd reprezentaţii fără primadonă şi contralto şi organizînd manifestaţii publice: „Unde s-a văzut vreodată mulţimea aceea de buchete de partit şi clachiorii cei neruşinaţi, care prin zgomotoasele şi intempestivele lor aplaude lipsea pe public chiar de plăcerea de a asculta musica astfel precum i se da?" Contracciul, „un june român" care venea după Papanicola şi răposatul Danterny, dădu prin pană străină în „Curierul Principatelor Unite" nr. 33 „un răspuns ce seamănă ieşit din fabrica celebrului Robert Macaire". Cîtăva vreme, Filimon publică în foileton *Trei luni în străinătate. Impresiuni şi memorii de călătorie* (nr. 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90 de la 6 sept. la 22 oct. 1859 şi nr. 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23 între 3 ian. şi 24 martie 1860). În nr. 91 din 25 octombrie 1859 făcea „reflesiuni asupra artiştilor de la teatrul de operă din anul acesta". Sînt, scria în substanţă, indivizi optimişti, în stare de a poetiza viaţa. „Pentru aceşti oameni... nu esistă earnă, nici vifore, nici tempeste: ci o primăvară eternă şi încîntătoare precum este ea în delicioasele cîmpii ale Industanului." „Pe scaeţi îi prefac în roze, urzicele în camelii şi ciorile în filomele, iar asinii în canari de cei mai perfecţi din insula Hioţilor" (noul impresar se chema Vasile Hiotu)[1]. Cronicarul nu-i invidiază, cum nu invidiază cineva pe Don Quijotte „cînd îşi înfige lancea în morile de vînt". Cu toate că Italia, în război, inchisese teatrele, Filimon avea presimţiri funeste cu privire la calitatea artiştilor ce aveau să fie angajaţi. În fine, veniră. Una n-avea voce, alta ţipa într-o „declamaţiune spasmodică".

De la Sfîntul Dumitru jurnalul se mută cu redacţia în Pasajul Român iar tipografia la hotelul Bossel, deci în apropiere de locuinţa lui Filimon. Acesta merge şi la reprezentaţiile trupei române. La 10 noiembrie 1859 se jucase în traducerea lui I. Carada *Ion Cucierul* (Ion vizitiul), cu Pascali în rolul principal. Lămpile de la orchestră se ridicau şi se lăsau tocmai cînd „muzica cea divină avea ceva frumos de esecutat“, aruncînd umbre asupra notelor. „Ciocoiul îngîmfat, rece şi nepăsător la suferinţele patriei comune“ se desfăta „ca Sardanapal în fundul lojelor sale“. Peste drum la Bossel, damele se ocupau cu „picnicurile“. Scriitorul abandonează cronica muzicală, publicînd în continuare *Impresiile de călătorie*, după care Pantazi Ghica, fără a semna, umple multă vreme foiletonul cu *Un boem român*, în care aminteşte de un profesor Grăjdeanu de la Sf. Sava („N.“, nr. 29 din 14 aprilie 1860), nume pomenit de Filimon în *Nenorocirile unui slujnicar*. Absenţa cronicii muzicale este semnalată, cel puţin aşa pretinde Filimon, printr-o scrisoare pe care o înregistrează şi din care aflăm că scriitorul avea obiceiul să stea „cel dintîi pe băngile Teatrului italian“. Faţa lui era aici zîmbitoare, aici ameninţătoare. Nu treceau douăzeci şi patru de ore şi critica apărea („N.“, nr. 14 din 18 febr. 1860). Suferea oare de tusea lui Demosten? „Mă întrebi de ce nu viu la teatru şi de ce nu fac şi anul acesta reviste melodramatice“. Vocea doamnei Manzini e „amfibie“, contralta Gheldini „urlă“, tenorul Swift „a lipsit marina maestăţii sale britanice de un bun matelot numai ca să vie la noi să ne sfîşie urechile“. De mai multe ori, Filimon a lăsat pana din mînă ca să nu scrie despre „vocea sepulcrală şi falsă a profundisimului bas“. A părăsit adesea teatrul din cauza oribilei voci şi a schimonositurilor domnului Melzi. Orchestra, din lipsa instrumentelor cu coarde şi de aramă, semăna cu „trombele apocaliptice care au să cheme odată pe morţi la ultima judecată“. O cîntăreaţă a insultat publicul, orchestra a fugit în timpul reprezentaţiei.

---

[1] V. *Impresariul* de C.D. Aricescu („Naţionalul", nr. 11 din 7 febr. 1860).

Filimon salută în iunie opera maghiară, găsind pe primadona Cornelia Holosy „sirenă încîntătoare“.

Tocmai la 6 octombrie 1860 N. Filimon îşi reia cronica cu *Il trovatore* („N.“, nr. 79 din 6 oct. 1860), ducînd-o pînă în decembrie fără mare zel[1], mai dînd şi un început

---

[1] *Il Trovatore* („Naţionalul“, nr. 79 din 6 oct. 1860); *Traviata (ibid.)*; *Norma* de B. Bellini („Naţionalul“, nr. 85 din 27 oct. 1860); *Ernani* de G. Verdi („Naţionalul“, nr. 89 din 10 noiembrie 1860); *Lucia di Lammermoor* („Naţionalul“, nr. 94 din 27 noiemb. 1860); *Linda di Chamounix* de G. Donizetti („Naţionalul“, nr. 96 din 4 dec. 1860); *Il barbiere di Seviglia* de G. Rossini („Naţionalul“, nr. 97 din 8 dec., repetat în nr. 98 din 11 dec. 1860).

de nuvelă *Ascanio şi Eleonora*, cu impresii din călătoria în Tirol („N.“, nr. 80 şi 84 din 9 şi 23 octombrie 1860). Marţi, în 8 noiembrie 1860 pe la prînz, N. Filimon şedea la fereastră şi privea „ploaia şi neaua ce cădea în abundenţă peste fericita noastră Capitală“. Un prieten intră şi-l încunoştinţă că L. Wiest, primul violon, dă un concert. Cum amicul avea bilete, Filimon se îmbrăcă şi merse („N.“, nr. 90 din 13 noiembrie 1860).

În cele din urmă scriitorul se simţi obosit de meseria de foiletonist:

> „Cu cît păşim mai mult în cariera de cronicar teatral, cu atît ne convingem mai bine că această meserie este ingrată şi monotonă“.
>
> „Dacă şi-a îndeplinit cu fidelitate această datorie, vine antreprenorul, cîntăreţii primari şi secundari, coriştii, machiniştii, şi cîteodată chiară lampiştii şi îi cer socoteală aspră despre talentele lor maltratate de dînsul; şi pentru mai mare nenorocire a nefericitului cronicar, provocaţiunile vin mai totdauna de la artiştii cei mediocri şi chiar atunci cînd nu au nici cea mai mică umbră de dreptate.“ Şi Filimon repetă „sentinţa poetului latin: Horresco referens“.

La 9 august 1859 Al. I. Cuza, din tabăra de la Floreşti, întărea pe N. Filimon ca ajutor al lui Atanase Otnescu, cap al mesii a II-a din Secţia I-a din Departamentul cultelor şi instrucţiunii publice (doc. 90).[1] Dar la 17 septembrie, din Iaşi, îl transfera în postul de secretar al Comisiei documentale, în locul lui Gheorghe Cîmpulungeanu, care devenea membru în comisie în locul lui Vasilache Petroniu. Postul de conţipist al lui Filimon îl lua Ştefan Andronic (doc. 91, 92). N. Filimon începea astfel o carieră cu caracter precumpănitor științific. Peste cîteva luni, la 26 mai 1860, George Cîmpulungeanu trecea la pensie iar în locul lui era numit prea învățatul și irascibilul Al. Odobescu (doc. 93). În 1860, schema comisiei documentale era deci următoarea: Ioan Brezoianu, membru (1 000 lei lunar), D. Orăscu, membru (500 + 200 lei lunar), Al. Odobescu, membru (1 000 lei lunar), N. Filimon, secretar (500 + 200 lei lunar), D. Peșacov, translator (500 + 200 lei lunar), Stoica Petrescu, ajutorul secretarului (300 + 150 lei lunar), Gh. Bilciurescu, Tănase Ionescu, Petre Voinescu, Costache Cracovescu, Gr. Calvocorescu, Sp. Florescu, Matei Popescu, Alex. Kirculescu, Nic. Kirculescu, C. Cotruciu, Anton N. Borugescu, M. Daniilescu, toți aceștia scriitori cu cîte 300 (200+100) lei lunar (doc. 94, 95). Printre aceștia trăi vreo doi ani Filimon. Comisia documentală de la Mitropolia din București, înființată în 1837[1], avea drept scop să mîntuie de la pieire condicile domnești în care erau trecute, în extenso sau în regest, toate actele ieșite din cancelariile domnești între 1775 și 1830 și mai ales condicile mînăstirești, precum și să transcrie în condici noi actele originale pe care mînăstirile erau îndatorate a le pune la îndemîna Comisiei. Bibescu concediase pe membrii acesteia în 1845, lăsînd numai un secretar și cîțiva scriitori, sub cuvînt că transcrierea documentelor fusese rea.[2] În 1852 Știrbei reorganiză comisia, desființînd lucrările anterioare. Din Comisia întocmită în 1852 a făcut parte și Gr. Alecsandrescu, pe care îl vedem iscălit în josul filelor condicilor de documente ale mînăstirilor Dedulești (jud. R. Sărat) și Dealul (jud. Dîmbovița) (doc. 96). Comisia nu este totuna cu Arhivele, totuși acestea puneau la dispoziție condicile și le luau în primire, toate trecînd apoi în depozitul Arhivelor. Încăperile de la Mitropolie nefiind îndestulătoare, depozitul de documente suferi mutări numeroase și împărțiri în mai multe localuri, trecînd pe la m-rea Mihai-vodă, m-rea Antim, m-rea Cotroceni, Curtea administrativă, m-rea Zlătari, m-rea Radu-vodă. În 1862 toată arhiva

---

[1] Pentru numirile lui N. Filimon vezi şi „Anunţătorul român“, nr. 67 din 24 aug. 1859 şi nr. 81 din 10 oct. 1859.

---

[1] Dimitrie Onciul, *Din istoria arhivelor statului*, București, 1903.

[2] V. Petrone, *Despre Comisiea documentală*, în „Dîmbovița", nr. 77 din 11 iulie 1859.

se afla împărțită între mînăstirea Antim și mînăstirea Radu-vodă, la cea din urmă fiind cancelaria. Între iunie 1849 și decembrie 1854, cînd Gr. Alecsandrescu era director, cancelaria și desigur o bună parte din hîrtii rînduite pe polițe se găseau:

> „Pe dealul Mitropoliei,
> În Archiva României,
> Unde statul grămădește
> Tot ce nu-i mai trebuiește,
> Unde s-află aruncate
> Secături nenumărate:
> Hîrtii, condici osîndite,
> Judecăți nenorocite..."

Nu este lămurit încă în ce loc lucra Comisia în 1860; dar s-ar presupune că la m-rea Radu-vodă, unde în 1859 depozitele de la Mitropolie și o parte dn cele de la Antim fuseseră transferate. În anul 1856 mînăstirea Radu-vodă, pusă pe un deal repede, apărea, după acuarela locotenentului austriac Ferel, ca o mare fortăreață albă, în chip de chiostro în jurul bisericii. Mici contraforturi sprijineau pe dinafară zidurile, găurite de rare ferăstruice la bază și de altele mai mari la rîndul de sus. Un dîmb lutos ducea la intrarea mînăstirii, pe sub clopotnița cu două caturi peste arcul porții, care a rămas și azi.[1] În apropiere se află bisericuța lui Bucur. Apele, repezi pe atunci, ale Dîmboviței udau poalele dealului. Unui francez, așezat la noi după 1850, curtea mînăstirii i se păru tristă, mahalaua tăcută. Movila pe care ședea bisericuța lui Bucur era năpădită de buruieni, iar apele Dîmboviței curgeau murdărite de pieile tăbăcarilor.[2] Toaca însemna seara începutul pustietății, de unde cîntecul („Buciumul", nr. 311 din 21 noiembrie/3 decembrie 1865):

> „Cînd toca la Radu-vodă
> Ședeam cu puica de vorbă"...

Tot așa de înecată în „maiestoasă și dulce tăcere" trebuie să fi fost mînăstirea de la Antim între podul Calicilor și Sfinții Apostoli. Filimon știa că pe vremea lui Caragea în grădina mînăstirii era o dumbravă de lilieci în care cîntau privighetorile. În înfățișarea ei veche ieșită abia astăzi la iveală, biserica fusese din specia roșie, de cărămidă, ca și a Crețulescului, spre deosebire de acelea „albe". Patrulaterul chinovial, foarte grațios, este înfrumusețat cu mici turle și ușurat în fund cu două tinde pe cîte două coloane subțiri formînd cîte o triforă. Oriunde ar fi fost cancelaria, Filimon pornea acum de acasă pe strada Colței, trecînd apoi în vopseaua albastră. Probabil se abătea cîteodată și pe la Antim, pentru treburile arhivărești.

---

[1] *Bucureștii vechi*, Arhivele Bucureștilor, nr. 1, 1936.

[2] Ulysse de Marsillac, *Guide du voyageur à Bucarest*, București, (f. d., c. 1873).

După un an de la numire, Al. Odobescu își oferi demisia, nemulțumit „cu ideile de statu quo" ale Comisiei. Modul urmat în alegerea și protocolirea documentelor nu i se părea conform cu știința paleografică și diplomatică și se temea că lucrările erau să fie anulate, ca și cele dinainte de 1852. Lucrase la transcrierea condicii nelegalizate a mînăstirii Vieroșul și trecuse la copierea într-o condică a actelor autentice ale Episcopiei Buzău. Actele fuseseră împărțite în trei secții, una de fiece membru. Odobescu susținea că toate actele trebuiau copiate, măcar într-o primă lucrare pregătitoare pînă la fixarea sistemului, fără a se lepăda unele ca netrebnice, „după simpla noastră inspirație", dar ceilalți doi membri se opuseseră sub cuvînt că se pierde timpul (doc. 97, 99). Ministrul nu aprobă demisia și invită pe Odobescu, la 22 septembrie 1861, să binevoiască „a merge la postul ce vă este încredințat" (doc. 98). Filimon, ca „șef al cancelariei", iscălea alături de membri hîrtii de felul acesta:

„Domnule Ministru, Fiindcă peste puțin timp este a se pune în transcriere documentele proprietăților sfintei Episcopii Buzău, subsemnații venim prin aceasta a vă ruga, D-le Ministru, ca să binevoiți a ordona preacuviosului locotenent al acei case să trimiță cît se va putea mai neîntîrziat condicile în care sînt trecute documentele proprietăților sfintei Episcopii, precum și documentele ce s-au înaintat domniei voastre după diferite cereri cu adresele ce se coprind în alăturatul inventariu, spre a nu cerca Comisia împiedicări în lucrările sale" (doc. 100).

Ministerul, înștiințat, se vede, că membrii nu vin la slujbă, însărcină pe N. Filimon „a trimite pe fiecare lună știință despre timpul cînd veniți Domnia-Voastră la cancelarie". Acesta, prudent, notifică în scris membrilor „că greutățile serviciului" nu-i permit a lua asupră-și și această însărcinare (doc. 101—102). Se pare că Ministerul se încredință de dreptatea lui Al. Odobescu și totdeodată de capacitatea lui N. Filimon, căci la 13 septembrie 1861 Ioan Brezoianu fu înlocuit cu Dimitrie Florescu, membru la Obșteasca epitropie, iar D. Orăscu, care trecu la Epitropie, prin N. Filimon, în locul căruia veni ca secretar Gr. N. Manu (doc. 103). Scriitorul avea acum toată tihna de a răsfoi condicile domnești din care scoase în bună măsură reconstrucția vremilor lui vodă Caragea.

IV. „FR. STAAPS“, ÎNTRUPARE A IDEII DE INDEPENDENȚĂ

Figura lui Friederic Staaps mai fusese tratată în românește într-o piesă de teatru tradusă de I. Văcărescu, *Napoleon la Șoen-Brun și Sînta Elena* (1847) [1], după Régnier-Destourbet și Désiré Charles Dupeuty. În această piesă Friederic Staaps iubește pe Clemența și se căsătorește cu ea și jură în mijlocul prietenilor săi studenți să lupte pentru înlăturarea opresorului Germaniei. Își pun toți numele într-o pălărie și Staaps este acela pe care sorțul îl desemnează să ucidă pe Napoleon. De la Hubert, un sergent francez, scandalagiu, bonom și cam fanfaron, Friederic află că împăratul face „recercetare“, adică revista trupelor la Schönbrunn. Friederic încearcă să se apropie de împărat și să-l lovească cu stiletul, însă e prins. Napoleon își dă silința să-l ierte:

„...Friederic Staaps, de ce vrei să mă omori? tu ești nebun! profesorii tăi ți-au răsturnat duhul cu patosul lor cel metafizic. Voi curăți Germania de iluminați. Cum? nu vezi că supt guvernul meu sînt mai puține nedreptăți decît ori alt unde?“

Friederic răspunde mîndru:

„Noi nu voim protecție străină, lasă-ne să ne facem singuri libertatea noastră...“

---

[1] *Napoléon a Schoenbrunn et Sainte-Hélène* (1830). Identificare de Al. Piru.

În fine, învingătorul generos îl încredințează împăratului Austriei, cerînd iertarea tînărului.

Între narațiunea lui N. Filimon *(Frideric Staaps sau atentatul de la Schoenbrun în contra vieței lui Napoleon I*, publicată întîi în „Revista Carpaților“, 1860) și piesa tradusă de I. Văcărescu, chiar dacă romancierul a cunoscut-o, nu este nici o legătură, Filimon, ca de obicei, a luat informații istorice și geografice directe și a încercat, nu fără izbîndă, să creeze un Staaps în mijlocul unei Germanii romantice. În general culoarea locală peisagistică și morală, oricît de convențională prin depășirea romantismului și prin patinare, este remarcabilă:

„Între Weimar și Gotha, pe malul cel înflorit al fluviului Rodas, doarme liniștit și în cea mai perfectă lene poetică orașul Erfurt împreună cu cei treizeci mii locuitori ai lui, cu bisericile de stil gotic din timpul clasicității, cu piețele și fortificațiile lui“.

Aici viețuiește, pe la 1796, preotul protestant Emerich Staaps, tatăl lui Frideric (într-adevăr acesta a fost fiu de pastor). Tînărul Staaps este „de un caracter plin de foc și pasiune“.

„Copil încă, îi plăcea să înfrunte teribila furie a elementelor. Cele mai mari uragane și tempeste îl găseau totdauna pe eminența (vîrful) fortificațiilor de la Petersberg, sau în mijlocul pădurei seculară (sic) numită Türingenwald stînd nemișcat întocmai ca statua lui Odin și bravînd furioasele elemente ca Hödhr.“

Filimon pune în valoare mitologia lui Grimm prin mijlocirea unei cărți italiene cumpărată la Kissingen. Într-o zi Staaps intră în parcul sau grădina cerbilor și stă acolo pînă seara. „Noaptea înainta, iar luna aci apărea străbătînd grosimea norilor, aci iarăși dispărea în dosul munților“. Apare Eloisa, iubita tînărului, fata unui decedat „artist în musică“, celebru dar sărac, căreia tînărul îi vestește că a doua zi pleacă la Halle pentru studii. Tot ce privește latura erotică este superficial azi și vaporos, afară de amănuntul, foarte germanic, că amîndoi tinerii se așezau la școală în aceeași bancă iar în recreație intonau în biserică aria lui Martin Luther *Gott ist die feste Burg*, de fapt, *Eine feste Burg ist unser Gott* (de reținut că pe textul lui Luther compusese o cantată Bach). Însă conjurarea din partea Eloisei, a lui Staaps, să nu plece, conţine impresiile tiroleze hiperbolizate ale autorului:

„...Vîrful Alpilor ce se ascunde în nori, cataractele Inului, prăpastiile, trăsnetele şi ploile cele grozave, care derapănă şi tîrăşte dupe dînsele graniţii colosali şi arborii seculari; aceste teribile concerte ale naturii ne va servi de templu“.

În cele din urmă Staaps consolează pe Eloisa, jurîndu-i dragoste statornică: „Mă voi gîndi numai la tine, mă voi sili să devin cel mai bun student, voi învăţa filozofia, voi deveni un Schiller, un Goethe, numai ca să-ţi plac ţie“.

Staaps călători spre Halle unde avea să caute la Academie „piatra filozofală“, „palid ca un cavaler şi gînditor ca un alchimist“. După ce trage la „ospelul studenţilor“, se îndreaptă spre „panateneul german“. Trage clopoţelul, se deschide grila şi e condus la unul din secretari, „mobilă veche a Academiei“, care, punîndu-şi ochelarii pe nas, îl ia peste picior, numindu-l „Schwarzstrimfler“ fiindcă e protestant şi declarîndu-i că Academia era „destinată pentru fii de baroni şi grafi, iar nu pentru nişte paracliseri“. Staaps promite să-l pălmuiască, dar tocmai intră un bătrîn simpatic, Valentin Steger (se pare că Filimon a fost urmărit de numele tenorului Steger, pe care-l auzise la Viena), către care Staaps avea scrisoare de recomandaţie. Tînărul îşi dă examenul de admitere şi păşeşte la facultatea de drept. Îl interesează „dreptul gintelor“ şi literatura dramatică: Schiller, Körner, Gentz şi Kotzebue. Leagă prietenie cu Brunsvick, Schill şi Maximilian Hofer. Intraseră cîteşipatru în anul doctoratului cînd Germania face chemări la arme pentru salvarea ei. „La vederea stindardului societăţii, Germania întreagă se electrizează. Tineri de toate clasele alergau să se înscrie în inventariile societăţii Tugensbund“. Cei patru hotărăsc să-şi verse sîngele pentru liberarea patriei, se adună cu cei mai de frunte conspiratori în spaţioasa cameră a lui Schill, Frideric ţine un discurs înflăcărat, „pumnalele conjuraţilor se ridicară în sus şi făcură să lucească întocmai ca fulgerul printre norii întunecoşi“. Se înscrie pe tablete numele tuturor conjuraţilor şi se aruncă în pălăria lui Maximilian Hofer. Înainte de a trage sorţii se descoperă toţi şi ridicînd pumnalele jură: „În numele a tot puternicului Dumnezeu care ţine echilibrul universului şi regulează soarta popolilor noi patru din membrii societăţii virtuţii, jurăm să liberăm Germania de apăsătorul ei“ etc. Ie e numele lui Staaps. Înainte de a pleca la Viena, tînărul merge la bătrînul său protector suind „pentru ultima oară scările cele de marmură ale Academiei“ şi intrînd în odaia lui Steger, „carele se afla absorbit în lectura unui tractat de filosofie“. Cînd pleacă, „orologiul Academiei suna mezul nopţii, cerul era învestmîntat în nori groşi. Vîntul urla, ploaea curgea în torente, fulgerile se arătau din cînd în cînd ca să facă această scenă şi mai îngrozitoare; era în fine una din acele nopţi cunoscute numai de locuitorii regiunilor nordice“.

Staaps porneşte călare spre Erfurt, spre a mai vedea o dată pe Eloisa. Ajunge în Schwarzwald şi nemaiputînd înainta din cauza ploii se opreşte sub un arbore de unde aude un glas cîntînd balada *Lacul Ielelor* (versurile sînt, nici vorbă, de Filimon, deşi le pretinde numai traduse):

„E mezul nopţii,
E ora morţii
Cînd ţipă Ielele
Şi cucuvelele.“

E interesant că în basmul *Omul de piatră* pe care îl va publica mai tîrziu scriitorul, Dafin merge în „pădurea cea neagră“ şi trece peste buşteanul ielelor. Ajuns la Erfurt, Staaps îşi îndreaptă paşii spre locuinţa Eloisei, „intră în sala cea mare, traversă mai multe coridoare şi ajunse în camera amantei sale“. Mama fetei era directoarea unui pension de fete sărace. (De observat că N. Filimon, prin cîteva linii realiste, sobre, converteşte nebulosul romantic într-un tablou palpabil şi că, în general, vede concret chiar cînd hiperbolizează.) Convorbirea cu Eloisa este iarăşi fadă, deşi fata spune cuvinte nobile: „... liberează-ţi patria de tirani şi uită-mă pe mine“.

La Viena Staaps descalecă de-a dreptul la casin, zice unui tînăr „cufundat în reflecţiuni“ „Varus şi Roma“ şi acela îi răspunde „Herman şi Germania“. Moriţ Viderman, aşa se cheamă tînărul din casin, îl încunoştinţează că a doua zi este revistă la castelul Schoenbrunn. Staaps se duce în ziua următoare la castel şi e prins aproape îndată cu două pistoale și un pumnal florentin. Napoleon cere să-l vadă și-i vorbește „cu un aer maiestos și o voce plină de nepăsare“ (excelentă caracterizare). Întrebat ce l-a îndemnat să facă acel gest, Staaps răspunde că ura împotriva împăratului. „Eu am voit totdauna binele și prosperitatea Germaniei.“ Patriotul răspunde: „... Spada voastră fumegă încă de sîngele german“. Napoleon îi făgăduiește grația dacă intră în armata lui. E firesc ca unui patriot această propunere să i se pară insultătoare. Staaps face împăratului o lungă profeție, sfîrșind cu imaginea gloatelor de călăreți care „vor paște caii pe cîmpiile Franciei, ale acei frumoase țeri, în al căreia nume ai voit să subjugi toată lumea“. Filimon nu încearcă să falsifice figura unui tiran cu gesturi teatrale de clemență. Cu o conciziune și o siluetă portretistică admirabile, autorul precipită scena:

„Cît ținu această profeție, Napoleon stătu nemișcat, întocmai ca coloana sa din piața Vandom; dar revenind din acea uimire, făcu un nou semn grenatierilor, carii luară pe prizonier și ducîndu-l în parcul de la Schoenbrun îl împușcară“.

Un „Epilog“ romantic strică mai degrabă acestui deznodămînt realist. Eloisa șade pe marginile Danubiului, cu ochii ațintiți spre undele sale furioase. Valentin Steger o urmărește de departe. Apoi fata apucă drumul munților și se face nevăzută în desimea arborilor. Se oprește pe marginea unei prăpăstii, „își aruncă ochii în toate părțile, și văzînd că nu o privea nimeni, se aruncă în fundul abisului“. Aplicînd o metodă pe care o formulase în teorie abia întors din călătorie, aceea a corelației între fizionomia umană și „gradul latitudinei“, Filimon, evocînd geografia germanică, pune în ea eroi germani, un pastor protestant, un profesor filozof (un fel de Fichte), un secretar de universitate pedant, studențime conspirativă, o fată romantică. Atunci cînd în *Mateo Cipriani* se va transfera la Fiesole, Florența, Pisa și Livorno, va lua ca bază a intrigii o mînăstire dominicană, în vremea lui Caragea scena va reprezenta curtea unui postelnic, iar în *Gentilomii de mahala* totul se petrece într-un pasaj de pe podul Mogoșoaiei, unde se aflau redacțiile mai tuturor jurnalelor vremii. Studiul diferențial al cîmpului de acțiune este evident. Situarea în spațiu a nuvelei *Frideric Staaps* nu-i de fantezie. Pe versantul de nord al Thüringerwaldului se varsă într-adevăr rîul Rodach (nu Rodas). Erfurt avea în anii cînd scria Filimon 32 500 de locuitori, dintre care numai 7 000 catolici, restul fiind protestanți. Fortificațiile de la Petersberg existau într-adevăr, Erfurt fiind un oraș întărit, cu două citadele, Petersberg și Cyriacksburg. Mînăstirea Augustinilor fusese transformată în azil de orfani, iar mînăstirea Ursulinelor în institut de domnișoare, ceea ce a putut să sugereze ideea unui pension de fete sărace. Faptul că Frideric și Eloisa intonează aria lui Martin Luther, bănuit într-adevăr a fi autorul melodiei la „Eine feste Burg...“, cîntec de luptă al protestanților, este explicabil prin faptul că figura răzvrătitului împotriva Romei era scumpă în Erfurt, unde în mînăstirea Augustinilor se afla celula în care Luther locuise cînd intrase în tagma călugărească. Halle se află într-adevăr „pe marginea rîului Salla“ (Saale), și este orașul în care s-a născut Haendel (ceea ce îi va fi recomandat memoriei muzicale a lui Filimon). Universitatea sa avea pe vremea scriitorului 700 de studenți.[1]

---

[1] Ad. Joanne, *Itinéraire de l'Allemagne du Nord.* L. Hachette, Paris, 1862, ed. a II-a.

V. „MATEO CIPRIANI“ ŞI CAMPANIA PENTRU SECULARIZAREA MÎNĂSTIRILOR ÎNCHINATE

Mateo Cipriani, „nuvelă florentină“, al cărei punct de plecare rămîne încă obscur, se remarcă printr-o compoziţie strînsă, prin cadenţa susţinută şi atmosfera focos romantică. Decorul este realist, bine alcătuit de un om familiarizat cu tehnica teatrală. Impresia de fantastic provine din condiţiile locale (Fiesole, Florenţa, Pisa, Livorno), încolo nimic nu este convenţional, viziunile surprind ochiul prin concreteţa lor. Cititorul e condus pe creştetul colinei de la Fiesole, adus în faţa mînăstirii dominicane, introdus în biserică, purtat în faţa tablourilor de Tizian şi de Salvator Rosa, a frescelor, a basoreliefurilor „împănate cu aur“, a statuilor „magnifice“, „de cele mai celebre dalte ale Italiei“. Apoi e călăuzit în curtea mînăstirii, în sălile întunecoase fără ferestre în plafon, în chiliile mici ale monahilor cu cîte un pat de scînduri, un urcior, o masă de brad, în fine în refectoriu, în vremea prînzului. Scena e foarte vie:

„Visitarăm refectoriul tocmai pe timpul cînd se puneau la masă cuvioşii anacoreţi şi acesta ne procură plăcerea de a vedea pe lucrătorii viei Domnului mîncînd. Bucatele în adevăr erau prea puţin hrănitoare, ele se compuneau din-o supă de boabe de mazăre cu brînză de parma, salată de fasole verde cu oţet şi unt-de-lemn de Lucca, ouă fierte şi poame; vinul însă nu lipsea după masa robilor lui Dumnezeu.

Ceea ce mi se păru foarte bizar era disciplina cu care cuvioşii părinţi sugeau sîngele Domnului. Deodată vedeai o sută de drepte puind mîna pe ulcioare şi turnînd vin în pahare, apoi iarăşi o sută de stînge ridicînd o sută de pahare pline cu vin la o sută de guri uscate de sete, ear după aceea, ca printr-un semn de înţelegere, vedeai o sută de capete plecîndu-se îndărăt, ca să poată suge mai cu comoditate acel nectar ce se scoate din viile sădite pe colinele Apeninului.“

Filimon descrie scurt mobilierul refectoriului: o masă mare, laviţe, cîteva scaune, iar pe pereţi o Madonna addolorata, portretul pontifului în viaţă şi al lui Sixt al V-lea. Cu un călugăr, Gerolamo, iese în grădină şi încep să stea de vorbă despre viaţa monahală. Gerolamo dezvăluie aspectele ei urîte. Anahoretismul rupe individul de viaţă, de patrie, de familie, fără a putea să înăbuşe, cu neagra-i haină, pornirile vitale atotputernice. Gerolamo înfăţişează existenţa călugărului în culorile în care Flaubert descrie chinurile sfîntului Antoniu: „Îţi place grădina noastră? — Dar ştii că plimbîndu-te printr-însa nu vei simţi ideile religioase de care vorbeai? Cînd vei veni cîteodată să te repausezi pe această piatră şi să priveşti cerul senin şi semănat cu stele, această boltă presărată de diamante ţi se va părea un ocean de flăcări, şi din vîrful acestor copaci ce ne înconjoară vor zbura stoluri de demoni; vei vedea împrejurul tău furiile infernului care te vor îndemna să calci în picioare legămintele făcute cu cerul. . .“ Neputînd lupta împotriva concupiscenţei, călugărul face copii bastarzi, devine ipocrit, ambiţios, pradă ca oricare altul teribilului „vifor al pasiunilor“. Gerolamo explică autorului rostul portretului lui Sixt al V-lea. Acesta fusese un obscur păzitor de porci în adolescenţă şi prin geniu dar şi prin „o mare dosă de ipocrizie“, călcînd peste toate treptele ierarhiei, ajunsese pontif. Toţi călugării ambiţioşi speră să devină un Sixt al V-lea [1]. Cu alte cuvinte, parvenitismul şi cariera lui Dinu Păturică nu sînt incompatibile cu viaţa religioasă. Avînd de ales între le rouge et le noir — ca să vorbim în termeni stendhalieni — într-o ţară în care uniforma roşie nu duce la nimic, ambiţioşii au ales, ca să parvină, rasa neagră. „Călugăria este o meserie“, zice autorul într-o notă. Mijloacele de a parveni sînt aceleași ca și în viața seculară. „Abatele acestui monaster cînd a venit aici nu era demn de nimic — spune Gerolamo — nu știa nici chiar să reciteze un *Ave Maria*; cu toate astea el vrea să ajungă abate, ce făcu dar? Se înarmă cu ipocrizie și în scurt timp dobîndi confiența tutulor călugărilor; după aceea se puse a-i trăda acuzîndu-i mai totdauna de faptele cele mai criminale. — Superiorul credea pîrile lui și mai pe toată ziua gonea dintre noi pe cîte unul din cei mai buni călugări; ear trădătorul, mergînd din succes în succes, dobîndi atîta încredere, încît fu numit iconom, prior și mai în urmă abate.“ Gerolamo face apoi puțină portretistică foarte izbutită. Economul e corpolent, sensual, are atîtea concubine cîte metoace posedă mînăstirea. În biserică, recitînd rugăciunile, oftează din adîncul inimii, la masă aproape nu se atinge de bucate. Dar în chilie îl așteaptă un prînz arhiepiscopal. Cutare călugăr palid, serios, cu ochii mici și ageri ca ai șarpelui sunător, e un Iuda. A fost zbir al poliției din Livorno și a făcut să cadă capetele multor patrioți. În fond, în mînăstire sînt două clase de monahi: superiorii și călugării simpli. Dacă aceștia beau cu atîta voluptate vin Moscato, este, — explică Gerolamo — fiindcă lipseau monseniorul abate, părintele guardian și economul, duși la niște procese ale mînăstirii [1].

---

[1] Sixt al V-lea (Felix Peretti), 1521—1590, a fost într-adevăr păzitor de oi şi de purcei. V. *Nouveau dictionnaire historique.* Caen, Lyon, 1789, ed. a VII-a (t. VIII).

Iată prin urmare o critică violentă a tagmei monahale. Aceste idei exprimate fragmentar mai peste tot sînt împrăștiate, nu este îndoială, cu convingere de N. Filimon, care va vorbi în dedicația la *Ciocoii vechi și noi* „de ignoranța întronată, invidia, mîndria, lăcomia și alte păcate mortale“ ale bisericii, și din nou de clerul înalt și de cel proletar. Antimonahismul la această epocă este foarte explicabil și l-au împărtășit mulți contemporani ai lui Filimon. Era la ordinea zilei atunci spinoasa problemă a mînăstirilor închinate, ridicată de patrioți în repetate rînduri în întîia jumătate a veacului. Sub domnia lui Cuza se iau împotriva călugărilor exploatatori ai moșiilor mînăstirești măsuri hotărîte și repetate, culminînd cu legea secularizării mînăstirilor din 13 decembrie 1863. Însă și după aceea, rezolvarea internațională a chestiunii mai suferă dificultăți. Călugării greci, apelînd la puterile străine, erau din punct de vedere patriotic niște trădători. Chiar în vara cînd Filimon pornea pe Dunăre spre Austria, Al. Pelimon ieșea cu sacul la spate pe bariera podul Mogoșoaiei să colinde Muntenia. Vizită o mulțime de mînăstiri. La Bistrița găsi atmosfera cea mai profană, un adevărat han. Lumea venea aci să petreacă mîncînd păstrăvi și bînd șampanie. În 1860 vizita mînăstirile din Buzău, R.-Sărat, Ialomița, Focșani *(Memoriu — Descrierea S. Monastiri)*. La m-rea Rîmniceanca din R.-Sărat călugării sărbătoreau pe egumen cu tambură și bătăi din mîini. „Toate camerile sînt numerotate; — se scria în „Dîmbovița“ din 1859 (nr. 81 din 25 iulie) despre mînăstirea Hurezu — sînt chelneri și oberchelneri; pereții galeriei sînt coperiți de portreturi litografiate în Bucuresci și în Iași, crezi că ești la locanda europeană“. În 1865, „Trompeta Carpaților“ (nr. 23 din 23 mai/ 4 iunie) vestea că starița de la schitul de maici Zamfira a fost găsită sugrumată în odaia ei și se întreba: „să fi cauzat această crimă vreo aglomerațiune de bani la această cuvioasă? Să fie vreo revoltare a viciélor, ce se zice că ar fi dominînd în acest schit de maice, contra vreunui regim de sobrietate, impus de către această superioară?“ „Monitorul“ (nr. 262 din 24 noiemb./6 dec.) publică în 1864 lista vaselor goale ce se găseau la mînăstirile Văcărești, Zlătari, Cotroceni. La Mihai-vodă erau patru buți zăcătoare goale cu cercuri de fier ca de una mie vedre, cinci idem ca de una sută patruzeci vedre una, trei butoaie idem, două buți de rînd, douăsprezece tălpoaie. În 1863 stîrnea scandal un călugăr grec Evloghie care în unire cu egumenul Policarp exploata veniturile m-rei Mihai-vodă („Buciumul“, nr. 24 din 23 martie). O notă din „Țeranul român“ (nr. 22 din 13 aprilie 1862) remarcă nemulțumirea generală a celor care au auzit pe egumenul de la Sărindar cîntînd „Învierea“ în grecește în fața corului român și al psalților. „Unde vor să agiungă grecii cu nătîngia esta neghioabă în biserica noastră?“ Filimon, vorbind de drama *Iezuiții (Evreul rătăcitor)* de Eugène Sue jucată la Teatrul Național în 1862 („Țer. rom.“, nr. 29 din 7 oct.) laudă: „astă piesă plină de mari adevăruri, de mari caractere, de mari pasiuni; astă piesă unde se luptă lumina cu întunericul, trecutul hidos, mîrşav şi sîngerînd, cu viitorul june, franc şi leal; apostasia cu adevărata credinţă; preceptele lui Crist care zice înfrăţire, dreptate şi libertate, cu aceia care în numele lui propagau discordia, moartea şi despotismul... Rodin, ăst caracter, ăst nume... a rămas proverbial pentru că dă ideea cea mai precisă de pasiunile şi de principiele iezuite..." Presa e plină de articole şi documente despre mînăstirile închinate. Bolliac scrie în „Buciumul", V. Petroni în „Dîmboviţa" (nr. 59 din 9 mai 1859 şi urm.). În 1861 se anunţă scrierea lui I. Brezoianu, *Mînăstirile zise închinate şi călugării străini* („Independinţa", nr. 66—67 din 11 dec.) Odobescu va polemiza şi el în această materie. La 26 februarie 1863, Curtea criminală osîndeşte pe C. Bolliac la opt luni închisoare şi 1 500 lei amendă pentru un articol asupra mînăstirilor zise închinate („Buciumul", nr. 17 din 27 februarie 1863). C.D. Aricescu tipări în 1871 *Sora Agapia sau Călugăria şi Căsătoria*, un fel de *La religieuse* (Diderot nu e pomenit, în schimb e citat Renan), cu multe documente asupra vieţii monahale. Acţiunea, pusă la 1848, este întretăiată de lungi comentarii. Stariţa Minodora, modestă la înfăţişare, cu limbaj „miorlăit", se înconjoară de un întreg stat major: maica Melania, maica Maximina, unguroaice de forţă herculeană, simbolizînd puterea executivă, maica Elisabeta, econoamă, maica Pelaghia, proin-stariţă, sora Epraxia, sora Domnica, „oropsite" aparent, în fond spioane, Eudochia şi Salomia, ipocrite adulatoare, confidenta Marta, Epifania, bufonă, Mitrofan, voinic confesor. Vine arhiereul Meletie: „faţă ca o rodie, ochi galeşi şi plini de voluptate, vorba dulce şi foarte afabil şi amabil cu toţi". E muiat în mătăsuri grele, înfăşurat în blănuri rare, în mîini cu mătănii lungi de chihlimbar cît oul de porumbiţă, răsturnat în fotoliul de catifea roşie, are aer de sultan în harem. La masă se oferă sfinţiei-sale peşte străin, peşte proaspăt, icre moi, caracatiţă, vinuri de Odobeşti şi Drăgăşani. La trapezărie maicele se prefac a gusta din bucate, apoi în chilia lor mănîncă raci scordolea, sardele de cutie. O soră naşte un prunc. Fătul e înăbuşit sub pernă şi aruncat în heleşteu, care e plin de copii lepădaţi. În substanţă se petrece în această mînăstire cam ceea ce spune Gerolamo despre claustrul de la Fiesole. Bolintineanu, în *Manoil*, a atins şi el problema absurdităţii de a înăbuşi natura. Critica ascunsă a vieţii monahale este implicată în scena călugăririi a două fete, una suspinînd, alta indiferentă, amîndouă încălţate cu colţuni albi, îmbrăcate cu cămăşi de lînă, semănînd cu vestalele osîndite de druizi.

---

[1] Filimon spune că economul este plecat, dar apoi presupune că vizitatorul l-a văzut: „Economul actual, acel om corpolent, carnal și sensual, precum l-ați văzut“.

Prin urmare, lumea luminată şi patriotică din epoca lui Filimon este pornită împotriva monahismului în general şi a stareţilor şi călugărilor levantini în special, întîi fiindcă o cincime din solul patriei, căzut în mîinile acestora din urmă, era jefuit, veniturile fiind trimise peste graniţă, al doilea pentru că de monahismul din acea epocă, cu rare excepţii, nu se mai lega nici o idee înaltă, mînăstirile de femei fiind locuri de relegare a fetelor fără zestre, iar cele de bărbaţi, moşii cu robi ale stareţilor. Filimon ia deci decorul interior al unui chiostro fiesolan ca loc de pornire a unei trădări împotriva unui patriot.

N. Filimon nu a luat parte ca protagonist proeminent la revoluţia din 1848, deşi nu ştim în definitiv dacă n-a avut totuşi o manifestaţie neînregistrată oficial. Poate că sfiala l-a ţinut într-o anume rezervă. Totuşi nu este moment istoric patriotic al epocii lui pe care să nu-l fi salutat. Mişcarea lui Tudor Vladimirescu din 1821 este consemnată cu entuziasm în *Ciocoii vechi şi noi*, revoluţia de la 1848 este încuviinţată indirect în *Mateo Cipriani*, printr-un episod patriotic italian pus în acel an, precum şi prin ideile progresiste presărate mai pretutindeni, în fine unionismul va fi aclamat în persoana lui Al.I. Cuza în *Nenorocirile unui slujnicar*.

„Dacă cunoşti bine evenimentele de la 1848 cată să ştii — zice Gerolamo — că manifestul publicat de ministru din afară al Franciei [1], acel cap d-operă de proză poetică, electriză inima tutulor popoarelor apăsate."

Toscana, care „gemea sub un guvern tiranic", se mişcă, în fiece zi pe străzi „cîte un scelerat" cade „scăldat în sîngele său cel negru, şi cu pumnalul lui Brutus înfipt în inimă". Poliţia nu poate pune mîna pe nimeni. La Livorno trăia un tînăr de 25 de ani, comis de comerţ, numit Mateo Cipriani. Nu-şi cunoştea părinţii. Bătrînul capelan al bisericii Santa Maria della Spina din Pisa îl găsise în uşa chiliei lui cu un inel legat de gît şi un bilet. Acesta îl crescuse pînă la 15 ani, apoi obţinu pentru el de la arhiepiscopul Florenţei postul de „primo-organist" la biserica amintită (obsesia muzicii este mare la Filimon). Atunci veni să asculte liturghia contesa C., cu „ochi negri şi plini de văpaie". Organistul de 15 ani „deveni nebun de turbare", se îmbolnăvi, apoi merse din nou în biserică şi puse „în vibraţiune ţevile de metal ale organului". Pe cînd era ocupat cu „manegiarea instrumentului" şi lăsa „să se auză cele mai pasionante şi mai sentimentale compositiuni ale marilor maiştri", zări în biserică pe contesă. Îi scrie un bilet, contesa îi răspunde negativ şi de la înălţimea rangului ei, ceea ce jigneşte pe Mateo, acesta revine cu alt bilet pe care îl pune în cartea de rugăciuni (în *Imitatio Cristi* de Thomas a Kempis) şi merge la palatul ei. Trage clopoţelul. În aşteptare contemplă o fîntînă aruncătoare de apă, pe creştetul căreia se afla o statuie de Pasquale Romanelli, împodobind intrarea principală şi reprezentînd pe Francesca da Rimini. Contesa refuză să-l primească. Mateo o preavizează prin portier că a doua zi nu va mai fi în Pisa. Îndrăgostitul se urcă în turnul înclinat, hotărît să se arunce pe paveaua de piatră. Bătrînul capelan îl salvează şi îl scoate din oraşul „blasfemat", din „mica Sodomă" pe care o cîntase Dante în cîntul al XXXIII-lea, care vorbeşte despre moartea prin foame a contelui Ugolino. Filimon văzuse bine Pisa. Oricine vizitează Palazzo dell'Orologio este informat că acolo fusese turnul dei Gualandi, zis „della fame", în care murise contele. Mateo merge la Livorno cu capelanul şi se aşează într-o odaie bine mobilată dintr-o aripă a palatului episcopal. Acolo găseşte un clavir pe care face îndată cîteva preludii. Întrebîndu-se de unde aceste lucruri, bătrînul îi mărturiseşte că de zece ani o femeie trimite bani printr-o persoană necunoscută. Mateo deschide fereastra: „Imaginează-ţi, Gerolamo — zice el exprimînd senzaţiile lui Filimon — pe omul care vede pentru prima oară Mediterana şi pitorescele ei porturi pline de bastimente de toate forţele ce par ca nişte oraşe sau păduri mişcătoare". Într-o zi, pe cînd şedea pe banca de piatră a bastioanelor din malul portului nou, este bătut pe umăr

---

[1] Ministrul este Lamartine. Cf. G. Călinescu, *Gr. M. Alecsandrescu* (monografie), în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", IV, 1955, p. 383—384.

de portierul contesei. De la acesta înţelese că aceea îl iubea şi că se îmbolnăvise din această pricină. Acum contesa era în străinătate.

Observăm deci că eroii sînt plini de foc în erotică, avînd şi în viaţă acea însuşire pe care o admiră scriitorul în opera italiană. Mateo se exaltă la sunetele orgii, vrea să se arunce din turnul Pisei. Contesa se îmbolnăveşte de dragoste. Fără îndoială că Mateo, aşa plin de vitalitate, contrariat în dragoste, îşi va spori pasiunea în altă direcţie. El se consacră izbăvirii patriei de opresor. Un zbir al poliţiei, croatul Guido Saliero [1], omoară pe prietenul său Giovanni. Mateo, cîntînd o arie de operă cu glas de bariton (semn de simţiri grave), făgăduieşte să fie un Brutus, un Mucius Scaevola. „Cînd patria este în pericol şi cheamă pe fiii ei să o ajute, este de trei ori blestemat acela care rămîne surd la gemetele ei." Curînd după aceea, gonfalonierul cetăţii va fi asasinat. Mateo este arestat, mărturiseşte, e osîndit la moarte. Ducele e implacabil. Actele osîndei sînt în stilul epocii lui Savonarola. Filimon a prins tonul sumbru al Florenţei. La toate bisericile se trag clopotele şi se citeşte liturghia morţilor, în forturi se trag salve de artilerie. Condamnatul e adus încărcat de lanţuri într-o biserică, pentru a fi pregătit sufleteşte. Mateo, deloc înspăimîntat de moarte şi plin de dispreţ pentru ducele Toscanei, „infamul acela care vede în fiecare italian un Gulielm Tell" şi de la care nu aşteaptă iertare, cere, ca adevărat muzicant, ca Don Anselmo, organistul de la Santa Maria din Pisa, să execute la oficiul funerar *Requiescat* în re minor. Se aud bătăi în uşă. Patru sacristani „cu domine negre întocmai ca ale dominicanilor" şi zece călugări negri cu lumînări aprinse în mîini, adevărate „fantazme infernale", apar cu un „sarcofagiu". Mateo e uns cu „l'olio santo", apoi întins în raclă. Călugării încep oficiul morţilor, cîntînd *De profundis*; Mateo nu vrea să se confeseze: „Du-te de aci, piei din ochii mei, zbir al inemicilor patriei mele, căci altfel mă vei duce în stare a te ucide, şi a scăpa Italia încă de un trădător". Confesorul poliţiei era într-adevăr, „un iesuit infernal vîndut cu totul intereselor streinului". Filimon se arată mereu înverșunat împotriva tagmei călugărești, care apare, cu o excepție, impie, sinistră și trădătoare. Mateo rămîne o noapte în capela arzătoare. A doua zi dimineața se aude o salvă de tun, clopotele încep din nou să răsune, piața armelor se umple de guarzi armați. Călăul intră în biserică și examinează pe osîndit. Bubuie o a doua descărcătură de tun. Se formează cortegiul (om de teatru, Filimon este totdeauna atent asupra spectaculosului în toate detaliile lui). În capul procesiunii pășesc frații mizericordiei cu crucifixul și cele două stindarde ale ordinului. După ei vin patru beccamorti (ciocli) ținînd sicriul, apoi dominicani desculți, în mantale cu capușoane, toți în mîini cu lumînări aprinse. În mijloc, Mateo, în veșminte albe și descoperit, după el călăul și ajutoarele, apoi frații carmeliți cu stindardul ordinului. Cortegiul se mișcă cu pași foarte lini. În Via Grande mulțimea se înghesuie, femeile la geamuri strigă: „Morte agli stranieri, sia libero l'innocente". În piața armelor, jandarmeria face cerc în jurul eșafodului, cu o parte din carmeliți. Dar călăul fugise. Din nefericire un zbir înfige în pieptul lui Mateo pumnalul tocmai cînd o femeie ca de 45 de ani venea cu un pergament în mînă, strigînd: „Aduc grație pentru Mateo, pentru nenorocitul meu fiu". Mateo nu murise și rana era pe cale a se închide cînd se iviră în casa lui două femei, mamă-sa (de la care aflăm că tatăl lui Mateo e abatele Don Anselmo) și contesa. Văzînd-o pe aceasta din urmă, rănitul are o convulsiune. Rana se deschide și „un torent de sînge negru începu a curge dintr-însa". Tînărul moare.

---

[1] Ne întrebăm dacă şi aci, ca în cazul Steger, nu-i o obsesie muzicală şi numele unui „om rău" n-a fost sugerat de acela al lui Antonio Salieri, vrăjmaşul lui Mozart.

Filimon a pus în nuvela lui mișcarea libretelor de operă, însă într-o compoziție de pictor colorist. Pasiunea e analizată sub aspect cuadruplu: voluptatea muzicii, instrumentale și vocale, dragostea precoce, ura împotriva tiranului și liniștea vibrantă în fața morții. Zbucnirea sîngelui negru la vederea tinerei contese e un fel de definiție ultimă a temperamentului sanguin al eroului. Roșul generos al sîngelui se proiectează ca un protest pe negurile veșmintelor monahale. În umbra chinoviilor dospesc toate vițiile: lăcomia, ambiția, luxuria, trădarea. Mateo s-a născut din înăbușirea absurdă a instinctelor lui Don Anselmo, organistul de la Santa Maria din Pisa, care, neputînd să se căsătorească, a produs pe lume un bastard.

VI. „SLUJNICARII"

După toate semnele, ideea de a face un roman despre „ciocoii vechi și noi" într-o paralelă cronologică i-a venit lui N. Filimon scriind un aspect din viața ciocoilor noi. *Nenorocirile unui slujnicar* este de fapt un episod dintr-o frescă asupra ciocoilor contemporani cu scriitorul, iar Mitică Rîmătorian, un avatar al lui Dinu Păturică. Situația politică la înscăunarea lui Al. I. Cuza era următoarea: Domnul voia să facă dreptate țăranilor, însă vedea ridicîndu-se înainte-i două forțe ostile, boierimea autentică sau parvenită, proprietară de moșii, și liberalii, cel puțin o parte, exponenți ai burghezimii care pe față făceau demagogie, însă pe ascuns căutau să împiedice reformele sau să le atenueze, I. Brătianu fiind de părere a nu se atinge chestiunea proprietății înainte de liniștirea spiritelor. Aproape îndată după alegerea lui Al.I. Cuza, liberalii dădură mîna cu boierii spre a răsturna pe domn. Unirea acestor două puteri inimice progresului a fost numită „monstruoasa coaliție".

„Ciocoii luptă — va scrie în 1864 „Buciumul" (nr. 216 din 9/21 aprilie), nu fără a fi înrîurit de terminologia filimonescă — boierii noi și boierii vechi, boierii reacționari și boierii revoluționari luptă — care de față, care peziș, care dînd în genuche D-lui Cogălniceanu, care tîrîndu-se pe scările palatului, — să se amîne, să se amîne cît se va putea mai mult dezbaterea marelui proiect pentru împroprietărirea săteanului ."După Filimon, ciocoiul nu-i decît o slugă care a devenit boier, lingușind și ruinînd un alt boier. Rîmătorian, în eră liberală, a mai păstrat obiceiul de a frecventa mediul ancilar, limbajul lui sună foarte progresist, însă țelul vieții lui este de a deveni „boier nou".

Intriga scurtei scrieri aparține comediei și spiritul e cam ieftin, dacă nu chiar vulgar. În loc să fie lăsate să se înfățișeze singure, personajele sînt caracterizate și clasificate într-un ton foarte polemic de autorul însuși. Mitică Rîmătorian, căzînd în dizgrația slujnicii Rezi, pe care o cultiva, e bătut crunt de prietenul ei maghiar. Pe deasupra, îl mai căznesc la poliție în urma unei pîri că ar fi făcut parte din complotul împotriva unuia din caimacami, asupra căruia se încercase un atentat cu „o sfeclă găurită sau cu o sticlă de cerneală turcească umplută cu nisip". Scrierea, nu lipsită de *vis comica* și de anume dar de a creiona repede o realitate, rămîne însemnată prin tendința ei. Prin ea, N. Filimon își începe opera de critic al societății române.

Timpul în care se desfășoară acțiunea este din decembrie 1858, la cîteva luni după semnarea Convenției de la Paris (7/19 august), pînă în noiembrie 1860, sub ministerul lui Manolache Costache Epureanu. Convenția acorda celor două țări o unire parțială, cu guverne și adunări proprii, o comisie centrală mixtă la Focșani, uniune vamală, poștală, telegrafică, monetară, organizare identică a armatei, domn eligibil pe viață în fiecare principat. În această epocă, cuvîntul „Convenție" este pe buzele tuturor, fiindcă din Convenție decurgea legalitatea tuturor actelor politice și nădejdile în viitor: unire deplină sub o dinastie străină, legea rurală. Caimacami, în baza Convenției, spre a pregăti alegerea domnilor prin noile adunări, în locul divanurilor ad-hoc din anul 1857, fuseseră numiți în Muntenia Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ioan Filipescu. Aceștia erau în fond reacționari, partizani ai domnilor vechi, motiv pentru care și fură fluierați și huiduiți de mulțime. Întocmind lista celor cu drept „de eligibilitate la domnie", caimacamul Băleanu avea grijă să se înscrie în frunte, urmat de Ioan Oteteleșanu, Ioan Slătineanu, Const. Cantacuzino, Scarlat Crețulescu, Ioan Văcărescu, Const. Bălăceanu, Măria-sa Barbu D. Știrbei, Luminăția-sa Banul Beizade Constantin Ghica, fiind discuție din cauza vîrstei și venitului în privința Luminăției-sale Aga Beizade

Dimitrie Ghica („Steaua Dunării", nr. 6 din 10 ian. 1859 și alte jurnale). Caimacamul Ioan Manu se plînge că i s-a aruncat pe fereastră „un fel de bombă fulminantă de sticlă", care după C.A. Rosetti ar fi fost umplută cu praf de pușcă și pietricele.[1] Întîmplarea, mai mult comică, se desfășoară astfel după „Românul" (22 noiemb. / 4 dec. 1858, p. 372): O „scrisoare răzvrătitoare" fusese lipită pe zidul caselor dumnealui marelui ban Emanoil Băleanu, candidat la domnie, și pe acela al caselor marelui vornic Ioan Manu. Două pumnale se îndreptau spre inițialele celor de mai sus (E.B. și I.M.), ocolite cu doliu, cei doi caimacami fiind amenințați cu moartea dacă nu dădeau libertate presei. Într-adevăr, caimacamii, spre a împiedica alegerea progresiștilor, făcuseră mari schimbări de funcționari, zicînd că Al. Ghica pusese în slujbe pe oamenii de la 1848, ca să arunce țara în anarhie, că revoluția e aproape să izbucnească *(Acte și documente relative la istoria renașterii României*, București, 1892, t. VII, p. 940—41).

În ziua de 16 noiembrie, la orele opt seara, pe cînd marele vornic Ion Manu se odihnea în odaia sa, ale cărei ferestre răspundeau în uliță, auzi zgomot de geamuri sparte, apoi o detonație ce provenea de la o sferă de cristal umplută cu iarbă de pușcă tare. O perdea fu aprinsă, sfărîmăturile ajunseră pînă în tavan. Speriați, caimacamii puseră patrule pe străzi ziua și noaptea, „ca în timp de resbel". Cum se însera, cine trecea pe lîngă casa lui Iancu Manu era arestat, dus la poliție și cercetat. Cu toate acestea, Manu se mai trezi cu o bombă pe care era scris „Orsini" (Felix Orsini atentase la viața lui Napoleon III) [1], al cărei fitil era un lung morcov, încărcătura fiind: pătrunjel, cartofi, măsline, mazăre, felurite zarzavaturi și două urechi de pisică împreună cu un bilet cu încunoștințarea „că astfel de bombe trimit românii la caimacami ca Manu" („Steaua Dunării", nr. 95 din 10 dec. 1858). După explozie, caimacamul se duse la operă. Unul din consulii marilor puteri, luînd comedia în serios, îi adresează o scrisoare de felicitări. Din acea zi Manu umblă escortat și păzit de dorobanți, care ședeau la ușa sa chiar și cînd era la teatru. „Căimăcămia – scria Bolintineanu în „Dîmbovița", după 24 ianuarie (nr. 32 din 28 ianuarie 1859) – a fost amenințată de două bombe mari, una aceea ce a plesnit în tavan, cealaltă aceea ce a plesnit în urma alegerilor; cea din urmă a făcut efect." Accidentul neplăcut al lui Rîmătorian are deci un punct de plecare la ordinea zilei în acel timp[1]. Găinescu, un fel de colportor de știri, vine cu vestea atentatului:

---

[1] N. Iorga, *Istoria românilor*, t. IX, *Unificatorii*, București, 1938, p. 334.

[1] Despre Orsini, vezi „Naționalul", nr. 25 din 3 martie 1858.

„– Am o mulțime de noutăți politice, dar...

– Dar ce?

– Mi-e frică să nu mă auză vreun spion de ai căimăcămiei.

– Da ce, căimăcămia are spioni?

– O mulțime nenumărată, mai cu seamă de cînd capii partidului liberal au voit să asasineze pe unul dintre caimacami cu o bombă fulminantă.

– Ce bombă spui, măi omule? Auzi acolo, bombă! O sfeclă găurită, care desigur este drăcie inventată chiar de caimacami, ca să aducă invazii în țară!..."

Rezi, furioasă de a fi fost părăsită de Mitică Rîmătorian, îl denunță noului său prieten, un ungur, care face oficii de spion al poliției, drept unul din autorii atentatului. Teoria ungurului, care îndeamnă pe Rezi să tragă cu urechea în casa stăpînilor ca să vadă de nu cumva vorbesc „în contra guvernului", este vrednică de luare aminte; ea dezvăluie opinia, cel puțin a autorului, despre moravurile vremii:

„– Atunci dar sufere, iubită Rezi, fără a te plînge în contra soartei. – E! e! draga mea! Tu tremuri numai la ideea de a te face spioană, fără să te gîndești, sărmană

---

[1] Atentatul împotriva caimacamului Manu e vestit printr-un comunicat oficial:

„La tentative d'assassinat commise contre la personne de l'un des Membres de la Caimacamie, dans la soirée de Dimanche seize du courant, a été pour tout le monde une cause d'effroi et en même temps d'inquiétudes légitimes pour la tranquillité publique". Urmează descrierea întîmplării. Agentul Angliei, Robert G. Colquhoun, felicită pe caimacam printr-o scrisoare („Anunțătorul român", nr. 91 din 19 noiembrie 1858).

copilă, că în țara aceasta se găsesc oameni carii în copilăria lor n-au fost decît niște simple slugi; dar prin spionagiul ce făceau adevăraților capi ai țărei, prin vînzarea țărei la streini și prin specularea onoarei familiei lor, astăzi au ajuns la cele mai înalte demnități ale țerii, și au creat stări colosale, și stropesc cu noroi pe cei care nu i-au imitat!... Tu nu știi că în București ecsistă cocoane mari și bărbați nobili carii în fața lumei trec de onorabili și de cei mai înfocați patrioți, iar noaptea intră deghizați în ospelul Poliției și tradă pe oamenii cei într-adevăr onorabili..."

Prietenul tinerei Rezi informează poliția asupra lui Rîmătorian și acesta e arestat și torturat pînă ce, făcînd revelațiuni de fantezie, trezește rîsul polițaiului și este pus în libertate.

Cuza fusese ales domnitor al Moldovei la 5 ianuarie 1859, iar al Munteniei la 24 ianuarie. La începutul lui februarie intră în București cu un alai pe care îl descrie N. Filimon și la care slujnicarul, devenit patriot, ia parte. După aceea, îl vedem pe Rîmătorian „o adevărată lepădătură a capitalei București", „trimis Craiovei de primul Minister constituțional", nu ni se spune în ce calitate, dar desigur într-o funcție publică, deoarece „fură de la stat și de la particolari". Oltenia trecea drept o provincie ostilă și cîștigarea ei deplină se verifică abia mai tîrziu, în urma unei vizite triumfale a lui M. Kogălniceanu[1]. „Noi oltenii am dus totdauna o viață simplă și laborioasă", zice Arcadie Rasolescu într-o scrisoare. Adevărul este însă că corupția era foarte mare în Oltenia. Era la Craiova, după mărturisirile lui D. Bolintineanu, o clasă de arendași care domina sub toate regimurile și care în schimbul serviciilor aduse guvernelor erau tolerați să exploateze populația rurală. Din anume motive politice, domnia lui Cuza îngăduie această stare de lucruri și acordă scăzămînt clasei mereu privilegiate. Cînd însă scăzămîntul este ridicat, arendașii exploatatori țipă „arătînd ruina desăvîrșită și mizeria în care-i aruncă neînțeleasa otărîre a ministeriului" („Independența", nr. 7, 8, 9, 10, 11 de la 10 la 19 noiembrie

---

[1] A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-vodă*, Iași, 1903, t. I–II.

1860). Cînd fură invitați să se înscrie pentru regularea patentelor, lipscanii, marchitanii, brașovenii, meseriașii din Craiova se răscoală, instigați și de o anonimă. Cinci „promotori“ sînt arestați. Atunci prefectura județului e luată cu asalt, bombardată cu pietre. Atacanții strîmbă baionetele soldaților. Prefectul Gr. Marghiloman cere trupe în ajutor. În încăierare cad morți și dintr-o parte și din alta. Negustorii răsculați dezgroapă morții înmormîntați de prefectură peste noapte la cîmp și-i poartă pe ulițe. „Drama devine sîngerătoare — scrie și Bolintineanu[1]. Ucidere, înmormîntare a cadavrelor de oamenii guvernului, dezmormîntare a acelor cadavre de revoluționari; ucidere de femei, de copii, de oameni inocenți.“ Răzmirița începută duminică 6 noiembrie fu potolită abia miercuri în 9 noiembrie, cînd se dădu o proclamație pentru depunerea armelor. Numărul arestaților se ridică la 104, printre care fu și preotul Vasile de la Sf. Treime. „Acesta s-a arestat găsindu-se între insurgenți cu propaganda și purtînd două pistoale și o sabie.“ Răscoale asemănătoare izbucniră și în alte orașe ale țării. Nu se poate vorbi de o mișcare „populară“ ci de o sedițiune burgheză pusă la cale, probabil, de liberali, în scopul de a slăbi poziția lui Cuza și în care făceau „revoluție“ acei pe cale de a pierde un privilegiu.

Acesta este evenimentul la care face aluzie Arcadie Rasolescu:

„Cunoști de sigur vărsarea de sînge întîmplată în Craiova la 7—8 noiembrie. Cred că știi ca și mine cauza ce a produs aceste zile de doliu pentru multe familii din orașul nostru“.

Rîmătorian este învinovățit că în loc să potolească mulțimea, gusta plăcerile amorului la hanul lui kir Panait!

Un început de realism îl constituie în acest „romanț“ preocuparea oricît de minimă de culoare locală, mai bine zis de situare, căci faptele se petrec în vremea în care Filimon scrie. Mitică Rîmătorian este fecior de boier, tată-său fiind „Ftore Vistier Bănică Rîmătorian“, cu locuința în mahalaua Cuibul cu barză. Mahalalele Cuibul cu barză, Popa Chițu și Biserica lui Tîrcă sînt, după autor, mediile

---

[1] D. Bolintineanu, *Cuza-vodă și oamenii sei*, Memorii istorice. A patra ediție, București, Gr. Ioanide, 1870.

din care se recrutează gentilomii de mahala. Un astfel de gentilom, în general bine făcut și între 22 și 25 de ani, este „îmbrăcat, frizat și înmănușat ca un lion de Paris“, avînd înfățișare de fiu de proprietar bogat. Rîmătorian, în speță, poartă părul lung, o pălărie „bombes“ și e înfășurat într-o mantie după moda carbonarilor. În picioare poartă galoși de gumilastic. Locurile frecventate de el sînt, vara, Cișmigiul, iar iarna cafeneaua din Pasajul Român. În acest stabiliment „aranjat după moda și gustul parizian, amatorul de jocuri la noroc găsește în mic toată confortabilitatea cafenelelor dupe bulevardele Parisului, adică biliarde în abondanță, dominos, table, șah, și chiar bancofaro la necesitate“. Este și o masă „pe care garsonii cafenelii o numesc în derisiune masa faliților, căci mai toți cei ce șed împrejurul ei nu fac nici o cheltuială“. Această cafenea exista în adevăr și era aceea a francezului Briol. Pasajul se afla unde este și acum, între casele Török, ce mergeau pînă în piața Teatrului Național, și biserica Crețulescu și se întindea în adîncime pînă în str. Știrbei-vodă la întretăierea ei cu str. Brezoianu.[1] În mijlocul pasajului era o rotondă. Într-un colț dinspre podul Mogoșoaiei al pasajului care se mai numea și Bossel („Ind.“, nr. 12 din 24 noiembrie 1860) se găseau casele Hoetsch și Müller, în care locuia în 1860 doctorul Vafrino Marini, chirurg și mamoș[2]. În noiembrie 1860 erau de închiriat în aceste case „trei odăi cu balcon și odaie de slugă“.[3] Tot în colțul pasajului, nu știm care, pe calea Mogoșoaiei era librăria A. Daniilopolu („N.“, nr. 24 din 27 febr. 1858). În 1860 se aflau în Pasajul Român redacția ziarului „Dîmbovița“, după o transferare peste vară la hotel

---

[1] Ulysse de Marsillac, *op. cit.*, p. 37.

[2] La 22 oct. 1864 îl întîlnim medic primar al orașului Roman („Monitorul“, nr. 245 din 3/15 noiemb. 1864).

[3] Magazinul „de galanterii al lui Hoetș și Miuller sub firma « La elefant » “ fusese întîi în casele clucerului N. Lahovari, în dreptul Teatrului Național. În octombrie 1857 („Anunțătorul român“, nr. 74 din 12 oct. 1857) se mută în noul local din Pasagiul Român, dar vechiul magazin nu se desființă decît în ziua de Paști a anului următor („Anunțătorul român“, nr. 25 din 29 martie 1858). Însă „casele d-lui Hociu pieptănaru“ erau la Curtea-Veche „vis-a-vi de D. Odobescu“ („Anunțătorul român“, nr. 26 din 28 martie 1859).

Germani nr. 27 pe str. Nemțească („Dîmb.“, passim) și redacția „Românului“ („Dîmb.“, nr. 40 din 5 martie 1860). În toamna 1861 se deschisese aici o „espositziune de stereoscope de Paris“ („Ind.“, nr. 16 din 18 oct. 1861). În 1865 era un alămar și poleitor Julius Thomas, care vindea în pasaj jucării de copii („Tr. Carp.“, nr. 77 din 23 dec. 1865, 4 ian. 1866). Și sala ședințelor Eforiei spitalelor civile era tot în Pasajul Bossel zis Român, cum se anunță în 1863 („Monit.“, nr. 252 din 11/23 noiemb. 1864). În casele Hoetsch și Müller, alături de pasaj se afla în această epocă magazinul de muzică și de instrumente A. Gebauer („Buciumul“, nr. 120 din 5 oct. 1863). Peste drum de pasaj, pe str. Mogoșoaiei nr. 38, în casa Thiess, la etajul I, era în 1858 magazinul „A la villle de Lyon“ („N.“, nr. 92 din 26 oct. 1858). Pe aici pe undeva însă „vis-à-vis de Pasajul Român“ la nr. 6 locuia în 1863 C. Bolliac („Buciumul“, nr. 5 din 12 ian. 1863). Pantazi Ghica domicilia în 1858 în „strada Mogoșoaiei, casa d-lui Bossel unde se dă baluri, nr. 8“ („N.“, nr. 59 din 3 iulie 1858). Casele Bossel erau peste drum de Teatrul Național. O sală era destinată pentru baluri și reprezentanții teatrale. Clădirea, ca și casa Török, slujea drept casă de raport. Tot în ea funcționează tipografia „Naționalului“, care apoi devine proprietatea lui C. Bolliac pînă ce se mută în str. Scaune nr. 40 („Buciumul“, nr. 136 și 137 din oct. 1863). O reclamă din 1861 oferă închirierea mai multor apartamente cu două și cu o odaie, din nou zugrăvite, cu „scînduri lustrate (văcsite), cu mobile elegante “(„Ind.“, nr. 15 din 13 aprilie 1861). În rînd cu Bossel, în capătul dinspre Török, se găseau casele d-lui Reș giuvaergiul, „pe locul unde se afla caraula veche“. Aci se mută în 1859, alături de „magasinul D-lui Lucasievici“, Ghiță M. Crisianovschi, negustor de haine gata bărbătești („N.“; 1859 passim). De asemeni, în casele Bossel nr. 18, vizavi de casa Oteteleșanu, era în 1864 un alt bijutier, Leopold Szilagy, cu firma „La diamantul Coroanei“ („Monit.“, nr. 250 din 7/19 noiembrie 1864). În fine, peste drum de casele Török era hotelul Lazăr [1]. În acest decor, în care va trăi însuși N. Filimon, se mișcă Mitică Rîmătorian. Acesta stă „lipit de ușa galeriei ce duce la bucătăriile caselor lui Hoetsch et Müller pieptănarul“. Găinescu nu-și îngăduie să dea ajutorului său de masă multe prînzuri „la Lazăr“. Cît despre Rachele Gianfredi, pe care Găinescu a auzit-o în *Traviata* la Teatrul italian și al cărei amant Mitică Rîmătorian pretinde a fi, arătînd și o scrisoare a ei: „Amico mio! Quando non te vedu simtu che moru“, o cunoaștem prea bine din cronicile lui Filimon. Era cel mai bun element al trupei în acei ani, însă foarte temperamentoasă. La început Filimon o ironizează, o compătimește cînd o vede „căznindu-se a întona pe ingratul *do* de pept al lui Bellini, în *Norma*“ („N.“, nr. 34 din 7 aprilie 1858), apoi se entuziasmează de ea. În *Lucreția Borgia* de Donizetti, scăpînd cîteva note false în 1858, o mică parte din public o fluieră. Cîntăreața aruncă îndată o privire disprețuitoare asupra sălii și avu îndrăzneala să părăsească scena, lăsînd orchestra să execute numai acompaniamentul („N.“, nr. 8 din 2 ian. 1858). Altă dată refuză să cînte în *Lucia di Lammermoor*, faptă adusă la cunoștința publicului de către direcție („N.“, nr. 12 din 16 ian. 1850). Rachele Gianfredi se mărită cu Pană Cattulescu, nepotul protosinghelului Veniamin Cattulescu, profesor de religie la Sfîntul Sava, iar în stagiunea 1863—64 se numea Gianfredi-Cattulescu.[1] În aprilie 1864, N. Filimon împrumuta d-lui Cattulescu, contra chitanță, $100^{1/2}$ franci, ceea ce ne îndreptățește să credem că avea relații de prietenie cu Rachele Gianfredi. Ponti dell'Armi, de asemeni pomenită, era o primadonă care cîntase înainte la Teatrul italian. Bărăția avea un ceas care bătea orele: „Orologiul de la Bărăție suna cu lene și melancolie miezul nopții“. Orașul era pavat: „vîntul muscălesc sufla cu tărie, ploaia curgea în mari cîtățimi de apă amestecată cu zăpadă și grindină. Pavagiul capitalei era plin de noroi amestecat cu gheață“. În decembrie 1858, noaptea, patrulele „străbăteau Capitala în toate direcțiunile“, căci căimăcămia declarase starea de asediu. Dîmbovița nefiind canalizată, Rîmătorian ține în cafenea „un discurs relativ la canalizarea rîurilor“; „După ce arătă nenorocirile ce sufere țara din causa înecăciunilor rîului Dîmbovița causată din grămădeala băncilor de nisip aduse

---

[1] Azi „Romarta“.

[1] D.C. Ollănescu *Teatrul la români*, București, 1898, t. II, p. 75.

de morile din susul rîului, decise, în mirarea tuturor slujnicarilor, a se abate rîul de la sorgintea lui, a i se adînci albia și a se așterne cu scîndură de brad unse cu seu, ca să nu se mai poată opri nisipul, și atunci nu se vor mai face înecăciuni“. Într-adevăr, aproape în fiecare an, apele Dîmboviței, împiedicate de străvilarele morilor, se revărsau. În noiembrie 1858 camerele din str. Brezoianu nr. 10 unde se afla tipografia „Românului“ fuseseră inundate de apă („Rom.“, nr. 94 din 24 noiembrie / 4 decembrie 1858). Ziarul propunea „restrîngerea și aprofundarea matcei“ Dîmboviții, „regularea cursului“, „construirea de cheiuri“ d-a lungul malurilor sale („Rom.“, din 3/15 febr. 1859, p. 55). O gravură, după un crochiu de Th. Aman, publicată de „l'Illustration“ în 1862, îl arată pe prințul Cuza însoțit de doctorul Davila străbătînd călare cartierul Tabaci, inundat. Oamenii stau pe acoperișuri, apa trece de pîntecele cailor, apropiindu-se de genunchii călăreților.[1] Slujnicarii vorbesc și de „drumuri de fier“, ce erau la ordinea zilei atunci. „Dîmbovița“ va publica în decembrie 1859 și ianuarie 1860 multe articole *Despre construcția drumurilor de fier a Moldo-României* (nr. 16, 20 din 9 și 23 dec. 1859, nr. 27, 28, 29 din 20, 23, 27 ian. 1860).[2]

Rîmătorian este arestat de un ofițer de poliție, dus într-o birjă însoțită de doi jandarmi călări. Agentului superior de la poliție i se zice „escelență“. Poliția are o odaie comună, poreclită bodîrlău, tumurluc, pîrnaie, hîrdău, și o odaie de cinste, spațioasă, luminoasă, cu două paturi, o masă de scris și cîteva scaune. Aici e adus slujnicarul, care e bătut întîi la spinare cu nuiele de salcie, apoi pus la tortura cărămizilor. Două cărămizi alăturate una de alta sînt puse în mijlocul odăii, iar pacientul e invitat să șază cu picioarele pe dînsele fără să se miște.[3] Autorul descrie și primirea lui Cuza la București. Piața Teatrului era împodobită cu piramide de brazi verzi, „printre care era așezate în formă de mozaic, miriade de candele pline cu oliu de mai multe culori“. Din loc în

---

[1] *Bucureștii vechi*, București, 1936.

[2] Vezi și C. Serghiad, *Drumurile de fer*, în „Independința“, nr. 71, 72, 74 din 15, 16, 18 dec. 1861.

[3] Despre ororile temnițelor scrie I.G. Valentineanu, prietenul scriitorului, în „Dîmbovița“, nr. 77 din 11 iulie 1859 *(Temnițele noastre)*.

loc se aflau obelisce egiptene ornate cu trofee și insemne militare. Pe balconul teatrului trona un portret „colosal“ al domnitorului, înconjurat de imaginile Justiției, Abundenței și Gloriei. La ferestrele caselor atîrnau șaluri scumpe; trăsuri elegante mergeau în sus și în jos pe podul Mogoșoaiei. Autorul ia o birjă și merge la bariera orașului. Acolo vede un arc de triumf semănînd cu acela al lui Septimiu Sever din Roma. După aceea se întoarce în piața Teatrului și se așează pe trotuarul caselor lui Török. Careta lui Cuza apare în mijlocul unui escadron de cavalerie. Doamnele aruncă de la ferestre buchete de flori și porumbei albi uniți prin legături de panglici roșii. Cu excepția unor înflorituri, faptele sînt în totul exacte. N. Golescu, ministrul dinăuntru, pregătise o programă de primire foarte minuțioasă[1], pe care domnitorul o răsturnă, căci odată sosit la rondul I al șoselii, unde îl aștepta un cort și urma să fie întîmpinat de consiliul municipal și de șeful oștirii, „se coborî numai din trăsura de drum, se urcă în trăsura care-l aștepta și porni la Mitropolie“. „De la un loc, i se aruncă mai mulți porumbei: M.S. domnul prinse unul și dezlegîndu-l îl liberă“. Așa scria Pantazi Ghica.[2] „Naționalul“ (nr. 19 din 12 februarie 1859) descria și el evenimentul. „Zecimi de oameni umpleau strada Mogoșoaiei de la barieră pînă la Mitropolie“, ferestrele și acoperișurile erau „garnisite de lume“, casele erau împodobite cu „stindarde și decorații“, din distanță în distanță se vedeau arcuri de triumf, iluminația era „splendidă și generală“. Domnul trecu în caleașcă descoperită și buchetele „curgeau“ pe el. Clopotele și muzicile sunau producînd „un sgomot din cele mai mari“. Unele dame găsiră însă că prințul „nu era destul de amabil, adică că nu le răspundea la salutările lor prin bezele grațioase, precum făcea mai nainte alții“. Seara fu reprezentație de gală la Teatrul Național. Muzica statului cîntă *Hora Unirii*, Millo recită strofe de salutare de Gr. Alecsandrescu. Urmară „imnul d-lui Millo cîntat de toți D-nii artiști și de toate D-le artiste“, și o piesă de circumstanță, de fapt o succesiune de tablouri. *Hora Unirii* încheie spectacolul, după care urmă bal mascat.[1] Nu e îndoială că Mitică Rîmătorian, care se ilustrează în această zi, trebuie să fi fost la teatru, și poate și N. Filimon.

---

[1] „Dîmbovița“, nr. 35 din 7 febr. 1859.

[2] „Dîmbovița“, nr. 36 din 11 febr. 1859.

N. Filimon începe prin a defini speța din care face parte eroul său:

> „Slujnicăria este o societate secretă ca a francmasonilor, carbonarilor și sansimonienilor, este o plantă ecsotică și detestabilă, [a] căria naștere și întindere în țara noastră o datorăm sărăciei vicioase și marei lipse de cultură morală a unei părți din junimea noastră.
>
> Ca societate secretă, slujnicăria are maeștrii ei, lojile, venditele, prozeliții și chiar cinismul ei. Deosibirea este numai că doctrinele acestei societăți tind foarte mult la degradare și materialism.“ [2]

Cu toate rezervele finale în favoarea societăților secrete, se constată o anume mefiență față de ele. Filimon, mic-burghez, salutînd în Cuza ideea Unirii și a împroprietăririi țăranilor, se teme de extrema stîngă, de atingerea principiului proprietății. Cuza însuși căuta prin alcătuirea guvernelor sale să scape atît de presiunea elementelor reacționare, cît și de a celor ultraliberale. Teoria „slujnicarilor“ apare azi forțată, chiar bizară, fiind greu de admis existența unei întregi categorii de astfel de oameni. Scriitorul a dezvoltat în teorie o poreclă. La terminarea scrierii își dă probabil seama de acest lucru și într-un „post-scriptum“ se simte dator să dea „oarecare explicații asupra caracterelor principale“:

> „Mitică Rîmătorian este tipul junilor ignoranți, vicioși, corupți și fără avere carii, în ardoarea lor de a dobîndi cu orice preț mijloace ca să-și satisfacă niște plăceri și ambițiuni diametralmente opuse pozițiunei lor sociale, devin tîrîtori, lingușitori și uneori chiar sperjuri. Oameni de felul acesta, din nefericire, se găsesc mulți în țara noastră.“

---

[1] „Dîmbovița“, nr. 36 din 11 febr. 1859.

[2] Evident, autorul nu se gîndește la doctrina materialistă ci la „materialismul cras“, la cultul plăcerilor joase.

Deci Rîmătorian este de fapt un parvenit, un ciocoi pe spinarea statului, operînd în domeniul politic. Ca progresist și opoziționist, nu este sincer, declamația lui liberală este de paradă, clamînd în contra zbirilor sfîrșește prin a deveni un zbir. Multe din aspectele eroilor caragialești apar desenate în peniță în eroii lui Filimon. Criticismul:

> „Pe slujnicarul politic nici un guvern nu-l mulțumește. N-apucă să se formeze bine un minister și slujnicarul patriot începe a-l descrie cu cele mai negre culori...“

Eroul caragialesc zice și el: „Stăm rău, foarte rău, domnule!“ Slujnicarul e vizionar, vrea progresul rapid:

> „De cîte ori vei vedea un cerc de patru-cinci individe și vei auzi pe vreunul dintre dînșii vorbind cu agitațiune despre drumuri-de-fier construite într-un singur an, despre canalizarea rîurilor, rădicarea oastei la cifra de trei sute de mii individe, esploatarea carierelor de marmoră și formarea unei flote pe Marea Neagră, să știi că acel om este slujnicar paraponisit...“

Așadar slujnicarul concepe salturi nepregătite îndeajuns spre viitor, de unde se poate infera că Filimon, persiflîndu-l, este mai degrabă un evoluționist, un adept al progresului treptat. Declarația extatică și volubilă făcută de Rîmătorian în genunchi frumoasei Rezi este exact în stilul aceleia a lui Rică Venturiano:

> „...Privește, crudo!... Iată-mă zăcînd la picioarele tale, întocmai ca robul ce geme de lanțul robiei, pe patu-mi de moarte eu zac tînguios!... Să moară bătrînul de ani gîrbovit!... Să piară ciocoiul ce țar-a strivit!... iar eu, dragă Rezi, să trăiesc pentru tine. Da! Pentru tine și pentru sărmana mea țară, ca s-o rădic din căderea la care a ajuns din cauza ticăloșilor de moderați!...“

Ultimele cuvinte invective ale lui Rîmătorian ne îndreptățesc se considerăm pe Filimon, care le ironizează, drept un moderat. Rîmătorian a fost „amploiat“, și-a dat demisia, fel de a spune că a fost destituit, și-și va găsi curînd o altă slujbă, deoarece guvernele se schimbă des și odată cu ele slujbașii, pentru că fiecare partid urmărește pieirea caluilalt și ca atare are nevoie de acoliți. Slujbașul, simplă unealtă a guvernului, profită și fură, fiind totdeodată și prost remunerat. Birocratismul înflorește, hîrtiile se perindă de la unul la altul. Rîmătorian ticluiește către consiliul administrativ un referat de soiul acesta:

„Prin acest referat, subt însemnatul îndrăznește a cuteza să se refere la înțelepciunea Onorabilului consiliu și a-l ruga să se refere și el unde se cuvine, asupra chestiunei și a pricinei coprinsă în anecsatul aci alăturat raport, ca dupe ce îl va lua în de aproape băgare de seamă și considerație, să binevoiască a face asupră-i cele de cuviință".

Rîmătorian este prăpăstios, imprudent la vorbă. La cafenea atacă pe față pe caimacami sub motiv că nu l-au numit membru în Comisia dunăreană, se laudă față de un străin, care e un spion informat probabil de prietenul slujnicei Rezi, că cunoaște personal pe „acel care a aruncat bomba infernală în casa caimacamului". În urma acestei declarații este arestat. Pretinsul liberal, simțind loviturile de nuiele, devine brusc admiratorul despotismului: „...eu nu sînt liberal ...sînt cel mai mare adorator al despotismului, iubesc din convicție regulamentul și privilegiile si sînt cel mai neîmpăcat inemic al convenției". Amenințat cu tortura cărămizilor, Rîmătorian mărturisește a nu cunoaște esența liberalismului: „...singura mea culpă este că strig și eu libertate și egalitate, dar să n-am parte de tot ce voi cere la Dumnezeu, dacă am fost vreodată liberal, sau dacă înțeleg la ce se obligă cineva cînd pronunță aceste cuvinte". Rîmătorian are nervii slabi, e poltron ca mulți din eroii lui Caragiale și, în fine, nu are convingeri politice. Pînă și agentul poliției este indignat: „Sărmană Românie — zice el — iată oamenii carii au să te conducă la fericire! ...iată pretorianii tăi care o să-ți rupă vestmintele și o să puie la sorți cămașa ta. La două lovituri de vargă ei se leapădă de tine ca Petru de Crist, și cu toate acestea, dacă soarta m-ar fi pus în posițiunea acestui miserabil și pe dînsul într-a mea, desigur m-ar fi făcut să-mi dau sufletul în torturi". Cu alte cuvinte, polițaiul intuiește în lașul Rîmătorian un posibil zbir.

Abia scăpat de nuielele poliției, Rîmătorian apare deodată ca patriot unionist. În vreme ce cortegiul lui Cuza înaintează „cu o gravitate majestuoasă", „un june călare pe un cal alb venea despre barieră în fuga cea mai mare a dobitocului său; el se opri pe piața Teatrului și dînd o privire plină de neastîmpăr asupra poporului, începu a striga hura!... strigați!... să mergem la Mitropolie, fraților,să salutăm pe Măria-sa! grăbiți,fraților! Aideți!..." Poporul, observă Filimon, nu prea bun psiholog de mase, întrucît își închipuie că acestea pot să se urnească gratuit la strigătele unui demagog, fiind „cum l-a creat natura", impresionabil, începe să se miște „ca undele oceanului bătute de vifor" și o ia către Mitropolie, avînd în frunte pe falnicul călăreț. După această ispravă, Rîmătorian dispare. Îl regăsim la Craiova, indiferent la măcelărirea poporului. Dacă nu este în acea împrejurare un zbir el însuși, ajută prin pasivitate cauzei zbirilor; Rîmătorian schițează cariera de mai tîrziu a lui Coriolan Drăgănescu.

Prin urmare critica lui N. Filimon, care personal e un patriot cu vederi sociale progresiste, dar prudente, este cu totul în spiritul adevărului cînd constată labilitatea convingerilor politice ale multor dintre liberali, cameleonismul, aderarea pseudopatrioților la guvernele reacționare, din oportunism. „Astăzi, după opiniunea mea, tot se mișcă prin ambițiune, vanitate și interes; patrioții adevărați a căror inimă nu s-a corupt încă de veninul viciului sînt foarte puțini."

Filimon are la epoca aceasta, cînd este impiegat inferior, un sentiment de ostilitate față de funcționarii superiori, precum directori de minister, prefecți de district. Părerea lui este că patrioții improvizați solicită aceste slujbe din cauza incapacității lor, „căci funcțiile acestea nu cer de la dînșii... decît a subscri corespondința cancelarii lucrată de alții; pe cînd funcțiile de cap de secțiune,grefier și cap de masă reclamă cunoștințe speciale, rutină și osteneală".[1]

---

[1] Publicația ministrului din întru citată în nota 2 la p. 130 cuprinde de la început o schimbare: Filimon scrie: „Fraților! Principele nostru este sublim, ne scrie fratele Rosetti". „Monitorul" sună așa: „Fraților! Domnul este sublim, ne zice confratele nostru Rosetti! ..." (doc. 138). În general Filimon modifică textele.

VII. LA ARHIVELE STATULUI, STUDIIND TRECUTUL

În 1862, Arhivele Moldovei se unesc cu cele din Țara Românească și cu Comisia documentală, sub numele de Arhivele statului, cu sediul la București. Arhivele muntene depindeau de Ministerul „din întru", în vreme ce acelea din Moldova de Ministerul justiției. La 4 aprilie, arhiva generală intră sub oblăduirea Ministerului cultelor și instrucțiunii publice (doc. 107, 108). Un decret din 24 martie punea „șef al Arhivei Principatelor Unite" pe Gr. Bengescu (doc. 105). Un nou decret domnesc din 1 iunie 1862 numește tot personalul (doc. 104, 113), care era următorul: director general, Gr. Bengescu II (2 000 lei lunar), secretar, Gr. N. Manu (1 250 lei), conservator și contabil, Stoica Petrescu (600 lei), un translator slavist, G. Peșiacov (900 lei), cap al despărțirii istorice și al bunurilor publice. N. M. Philemon (1 000 lei), un adjunct prim, V. Voinescu (450 lei) și doi adjuncți secunzi, N. Chirculescu și Tănase Ionescu (cu cîte 400 lei lunar). La despărțirea de stat, cap era N. Rasti (800 lei), adjunct prim, Z. Coloneanu (450 lei), adjuncți secunzi fiind V. Cucu și D. Delescu (cîte 400 lei lunar). Era și un dorobanț cu 120 lei lunar, căruia Filimon îi acordă odată un concediu de boală (doc. 115). În 1863 apar în scripte și alții, N. Daniilescu, Gr. Calvocorescu etc. (doc. 116). Cancelaria Arhivei se afla la 31 mai 1862 încă în odăile de la mînăstirea Radu-vodă, acolo fiind și o parte din dosare și condici, restul găsindu-se la m-rea Antim (doc. 112). Localul

fiind neîndestulător, se hotărî mutarea arhivelor în casele lui Ioan Bălăceanu din str. Șerban-vodă [1] (podul Beilicului), ce fusese închiriate de stat cu 1 000 galbeni austrieci pe an la început, cu gîndul de a se așeza în ele Curtea de casație (doc. 109). Contractul se iscăli pe trei ani, de la 1 martie 1862 pînă la 1865, pentru case, afară de grădină. „Buciumul" atacă guvernul Catargiu de a fi favorizat un reacționar („Buciumul", nr. 31 din 20 aprilie 1863). Grupul principal al caselor așezate în mijlocul curții, la o bună depărtare de uliță, era în stilul neoclasic de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor, parterul fiind la nivelul solului, fără soclu, iar fațada rîndului de sus înfrumusețată cu coloane sau semicoloane tencuite.[2] Intrarea era printr-o ușă mare cu două canaturi și geamlîc, deasupra ei sus fiind de asemenea geamlîc dînd la un balcon de fierărie. Urcarea la catul de sus se făcea pe o scară din lespezi mari de piatră aspră, cu cîte o floare cioplită cu dalta pe ici, pe colo [3], și cu grilaj de fier. Postav roșu căptușea ușile de la sala de intrare de jos. Zidăria ca de fortăreață avea cam 70 cm. lățime, între ușile duble putînd sta foarte slobod un om. Zecile de odăi foarte mari, un salon avînd cinci ferestre, erau unele îmbrăcate cu hîrtie și aveau sobe cu tacîmul de alămărie. Dindos era un alt balcon. În curtea pavată cu piatră se afla un grajd, cu 12 despărțituri de brad, șopron, hambar, lemnărie și un puț cu roată și lanț de fier. Sub case era scobită pivnița, cu bolți grandioase ce se văd și azi. Curtea împrejmuită cu zid avea o poartă mare cu două canaturi și o portiță mică, tăiată, de bună seamă, într-unul din canaturi, lîngă care se afla o gheretă pentru portar sau, mai degrabă, pentru dorobanț. Clădirea boierească și monahală totdeodată, despărțită de lume prin zidărie groasă, era nu se poate mai nimerită pentru o arhivă (doc. 111). Peste drum se ridica biserica Sf. Spiridon-nou, cu mormintele lui Scarlat Ghica, Hangerliu și Alexandru Șuțu, reclădită în 1852 pe locul uneia din secolul al XVIII-lea și care domina pe atunci orașul cu silueta ei de catedrală. Ferestrele în stil lombard, frontonul cu rozetă gotică, ciubucăriile, subțirile coloane slujind ca tivuri și ocnițele alcătuind broderie maură, privite de la distanță, îi dădeau o înfățișare bizară, ca și a palatelor-fortărețe medievale din epoca Știrbei — Cuza. Pardoseala înăuntru se lustruia cu ceară. Partea locului trebuie să fi fost la începutul veacului, dată fiind apropierea Dîmboviții, plină de copaci și de păsări, de unde cîntecul lăutarilor:

---

[1] Azi nr. 22—24.

[2] Clădirea a fost restaurată și modificată de curînd, devenind localul Institutului de științe statistice.

[3] Aceste lespezi se pot vedea acum aruncate în fundul curții.

„Pe pod pe la Spiridon
Toate păsările dorm,
Numai păsărica mea
Toată noaptea ciripea,
De amor se jeluia".

În vederea mutării în noul local, direcția ceru ministerului un arhitect și căruțe, cu scopul de a se scoate, fără stricăciune, rafturile de la Radu-vodă și de la Antim și a se așeza în casele Bălăceanului, lucrare pentru care era nevoie de dulgheri, fierari, precum și de a se transporta dosarele și condicele și celelalte obiecte ale Arhivei. Urcarea și coborîrea căruțelor pe povîrnișul de la Radu-vodă nu era o treabă ușoară și e de închipuit că N. Filimon a luat parte la această adevărată epopee arhivistică, ținînd seamă că la Radu-vodă erau 126 de rafturi iar la Antim 212, iar dosarele în număr total de 10 406. Se făcea socoteală că numai pentru acestea din urmă, lăsînd la o parte mobilierul, erau de trebuință 208 căruțe (doc. 113). Orele de slujbă durau, în vremea lui Filimon, pînă la $4^1/_2$, dar funcționarii făceau, fără îndoială, o pauză în vremea prînzului. O scăriță și o ușă în fund le îngăduia să se strecoare afară.

Preoteasa Maria murise în septembrie 1859 și lăsase pe N. Filimon „prin dieată adeverită de tribunalul politicesc de Ilfov" epitrop cu deplină putere peste starea ei (doc. 41). Datora 25 000 lei cuiva și voia să mai lase Elenchii Filimon 500 lei, de aceea sfătuia pe fiul său a vinde locul spre a plăti datoriile și a îngriji de înmormîntarea trupului și căutarea sufletului pînă la șapte ani. Filimon dădu Elenchii douăzeci stînjeni de pămînt și

păstră restul, lichidînd, se vede, creanțele în așa chip, că locul a rămas al său „după cum pociu dovedi la timp și trebuintă". Celibatar și avînd slujba de epitrop la biserica Enii, strînsese ceva bani. La 3 octombrie 1861, plătise lei 561, parale 30 la casieria municipală pentru $442,{}^{50}/_{100}$ stînjeni pătrați loc, cu care ieșise „în fața stradei Tîrgoviștii, proprietatea d-sale". Numai plăcerea de a cultiva pămîntul îl împinsese, nici vorbă, pe Filimon să păstreze grădina, care trebuie să fi avut și viță de vie, deoarece se pomenește de „acte atingătoare de posesia vii dupe ulița Tîrgoviștei" (doc. 18). Însă plantația esențială de pe acest loc era „o mie cinci sute șaptezeci duzi și șapte sute pomi roditori diferite poame". Atîția duzi într-o grădină nu sînt firește efectul unei vegetații spontane, ci o cultură supravegheată în vederea creșterii viermilor de mătase. Om foarte cu chibzuială și gospodar, Filimon ar fi scos duzii nefolositori. Se vede încă că preoteasa Maria, apoi Elena Filimon au trăit de pe urma grădinii, pe care răsar, după moartea scriitorului, clădiri, inexplicabile fără un venit bun. În grădină se afla, la început, „o căsuță compusă din două camere în proastă stare", ce folosea, ne putem închipui, șederii în timpul verii, dacă nu chiar pentru ținerea polițelor cu gîndaci. La moșia Pantelimon, fermă-model a statului în 1865, se întemeiase o pepinieră de duzi pe 140 de pogoane, care începuse a cădea în paragină (Monit.", nr. 40 din 21 febr. / 5 martie 1865). Industria mătăsii era împreunată în Europa cu stimularea creșterii viermilor de mătase, în Italia se țineau bîlciuri de „gogoașe" („Monit." din 15/27 noiembrie 1864), despre care jurnalul oficial al Țărilor românești dădea amănunțite informații, întrucît statul voia să încurajeze acest soi de cultură la noi. Ministerul de interne și prefecții de județe vindeau cu 6 lei și 30 parale dramul de sămînță japoneză de gîndaci („Monit.", nr. 54 din 10/22 martie 1865), iar un francez G. Berod din strada Craiovei (podul Calicilor) nr. 46 desfăcea și el, autorizat, sămînță de mătase de Japonia („Monit.", nr. 264 din 21 martie / 2 aprilie 1865). „Țeranul român", la care colabora Filimon, publica în 1862 și 1863, fără semnătură, la „Buletinul sericicol", cîteva articole despre această chestiune.[1] Nu știm dacă sora lui Filimon sau altcineva puneau în valoare un număr așa de mare de duzi, dar e sigur că Filimon făcea pomicultură și grădinărie, de unde și admirația pentru horticultorul Meyer. Locul trebuie să fi avut cel puțin un puț, pe urmă, după împărțirea lui, se săpară mai multe. „Objectele de la grădină“ ale lui Filimon erau „un hîrdău cu cercuri de fier c-un căruț cu două roate“ cu care căra, nu încape vorbă, apă la rădăcina pomilor sau pe straturi. Trei sape mici de căpșuni sînt un indiciu că scriitorul cultiva căpșuni. Tîrnăcopul de vie întărește presupunerea că avea vie. Razul de fier folosea poate la scoaterea pomilor din rădăcină, casmaua, sapa, la săpat, foarfecele de pomi pentru curățat copacii. Șapte sute de pomi roditori produceau nu puține fructe și se explică acum mica înlesnire de om gospodar a lui Filimon, care apare în lume înveșmîntat foarte cuviincios. Iarna poartă palton de tiflu ori blană de biber cu fața de tiflu negru și căciulă de astrahan neagră sau pălărie „de materie“, în anotimp cald, jachetă de vară, jiletcă de dril, pălărie de paie. În zi obișnuită își pune la manșete „butoni de mînă ordinari“, însă la prilejuri mari, la teatru, bunăoară, se împodobește cu butoni compuși „din patru sferturi napoleoni“, ori cu butoni de aur „cu emalie bleo“. La piept își pune un nasture de aur, cu o piatră de diamant. Pe degete poartă un inel de aur, „c-o piatră mică de diamant“, și unul mare, adică masiv, cu piatră de matostat, pe care este săpat numele scriitorului. Într-un buzunar anume al pantalonilor, prins cu un lanț de aur de o chiotoare a jiletcei, scriitorul își ține ceasornicul de aur cu două capace,

---

[1] *Un cuvînt asupra seminței*; *Îmbunătățirea seminței gîndacilor*; *Viermii de mătase de Ailant*; *Cultura Ailantului*; *Creșterea viermilor de mătase* („Țeranul român“, nr. 27, 34, 35, 36, 47).

În privința duzilor din grădina lui N. Filimon nu este îndoială că dacă familia lui însuși nu creștea viermi de mătase, frunza cel puțin se comercializa. G. Tătăranu din ulița Scaune nr. 36 dădea la „Reforma“ (nr. 22 din 9 martie 1864) următorul anunț: „De închiriat Frunză de uă mie de duzi...“

marca Bréguet, ce se întoarce cu o cheiță asemenea de aur (doc. 18).[1]

În 1860 N. Filimon e foarte lăudat în „Revista Carpaților“ (vol. 1, p. 133) de G. Sion, care nu cunoaște în persoană pe scriitor, proclamat „unicul foiletonist al României“. „Pe cînd literatura română era în începutul carierei sale, în feliul scriitorilor romanțieri strălucia Negruți, Alecsandri; ei bine, astăzi Filimon a eclipsit pe scriitorii aceștia. Cronicile lui teatrale dovedesc un gust unic și o cunoștință superioară de beletristică. Suvenirile și călătoriile sale arăt o abundență de spirit și o înlesnire de scris extraordinară.“ Filimon începe îndată să colaboreze la „Revista Carpaților“, dînd *Orașul Bergamo și monumentul maestrului Donizetti* (II, 1 febr. 1861, p. 133—159), *Memoriile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala* (II, 15 febr. 1861, p. 197—231, și 1 martie, p. 261—278), *Friderich Staaps sau atentatul de la Schonbrunn în contra lui Napoleon I* (II, 15 mai 1861, p. 609—626, 657—683) și o cronică nesemnată despre *Madalena*, opera semiseria lui A. T. Zisso, cronicar muzical și el (II, 1 mai 1861, p. 547—557), și care apare și în „Independința“ (nr. 16 din 17 aprilie 1861). În octombrie 1861 Filimon reia cronica la „Independința“, scriind despre *Torquato Tasso* de Donizetti, *Ernani* și *Traviata* de Verdi[2], în timp ce se publicau acolo foiletoane despre Beethoven semnate A. Schindler, care este chiar cunoscutul biograf al compozitorului („Ind.“, nr. 56, 57, 58, 61, 62 din 29 și 30 noiembrie, 1, 4 și 5 decembrie 1861). Apoi Filimon trece la „Țeranul român“ al lui Ion Ionescu de la Brad, făcînd cronici muzicale și teatrale de la 12 noiembrie 1861 pînă la 16 decembrie 1862[3].

---

[1] N. Filimon purta pantaloni de struc (doc. 18), care era o materie la modă pentru „cavaleri“. Petrache Alecsianu în colțul Zlătari vindea „cămăși elegante după model, ștruhuri de pantaloni, precum și materii de ață, deosebite veste de pichet“ („Anunțătorul român“, nr. 24 din 25 mai 1857).

[2] *Teatru Italian* („Independința“, nr. 2 din 4 oct. 1861; aici și *Torquato Tasso*); *Ernani*, *Traviata* („Independința“, nr. 4 din 6 oct. 1861).

[3] *Prăpastiele Bucureștilor* („Țeranul român“, nr. 1 din 12 noiemb. 1861); *Baba Chîrca* („Țeranul român“, nr. 2 din 19 noiemb. 1861); *Lipitorile satelor din Moldova*

Încă fiind secretar şi membru al Comisiei documentale, N. Filimon avusese în mîini condicile mînăstireşti şi nu e îndoială că, umblînd pe la arhive, frunzărise şi pe cele domneşti. Un mare număr de hîrtii trecuse pe sub ochii săi. Ideea reconstituirii sceneriei unui roman cu ajutorul documentelor se născuse în mintea sa, şi cînd trecu la Arhive îşi luă îndată însemnări pentru romanul ce avea să scoată în curînd şi care era „rodul ostenelilor mele de şase luni". Ca să nu fie învinovăţit că publică documente neautorizat, avea obiceiul a cere învoirea directorului (doc. 118)[1]:

„Avînd necesitate de a lua şi a trage copii după mai multe acte privitoare la diferite instituţiuni şi obiceie vechi ale ţerei, vă rog, D-le Directore, să binevoiţi a-mi acorda permisiunea cuvenită spre a începe această lucrare în orele mele de recreaţiune". Punînd „toată încrederea în D-l cap al Secţiunei istorice", secretarul Gr. N. Manu îl lasă liber „a lua copii după orice acte relative la lucrările seale istorice particularie".

Pe vremea lui Filimon, pe lîngă condicile suspomenite, Arhivele păstrau în depozit două fonduri: administrative şi judecătoreşti vechi (acte dinainte de 1832) şi administrative şi judecătoreşti noi (pînă pe la 1849). Instituţiile aveau îndatorirea de a depune anual la Arhive dosarele *săvîrşite*, adică fără întrebuinţare actuală (doc. 119).

(„Ţeranul român", nr. 3 din 26 noiemb. 1861); *Coana Chiriţa în provincie* („Ţeranul român", nr. 4 din 3 dec. 1861); *Corbul român* („Ţeranul român", nr. 5 din 10 dec. 1861); *Tunsul Haiducul* („Ţeranul român, nr. 9 din 7 ian. 1862); *Cocoana C(h)iriţa în Iaşi* („Ţeranul român, nr. 15 din 18 febr. 1862); *Teatrurile din Bucureşti* („Ţeranul român, nr. 26 din 6 sept. 1862); *Opera italiană* („Ţeranul român", nr. 27 din 23 sept. 1862); *Iezuiţii* („Ţeranul român", nr. 29 din 7 oct. 1862); *Iezuiţii, jocul artiştilor* (nr. 31 din 21 oct. 1862); *Teatrul Naţional* („Ţeranul român, nr. 36 din 25 noiemb. 1862); *Ben-Leil sau fiul nopţii* („Ţeranul român", nr. 39 din 16 dec. 1862)

[1] Cererea e „primită" la 11/23 sept. 1863 şi este fie din acest an, pentru a justifica publicarea de documente în partea I a romanului sau pentru pregătirea celui următor, fie înregistrată tardiv.

Pe Filimon, în chip învederat, l-au ademenit condicile domneşti, care erau pline de culoare istorică şi lexicală. Condica domnească nr. 23 (atunci 112), de la Alexandru Moruzi-vv (311 file) şi condica domnească nr. 75 (atunci 121) de la Caragea-vv (270 file) sînt cele mai consultate de el (doc. 120, 121, 122, 123). Cîteva puncte, mai ales de la început, ne vor da o idee despre cuprinderea lor: Cărţile de căpitănii, altele spătăreşti; Carte dă ceauş dă Focşani, Carte dă căpitănie de mijloc dincoace de Olt, Carte dă căpitănie de margine dincoace de Olt, Carte de căpitănie de poteră ot prez Olt (de peste Olt), 12 cărţi de polcovnici din 12 judeţe de dîncoace de Olt, Carte de căpitănie de scaune, Carte de polcovnici dă Vlăsie, Orînduiala alaiului Domnii după obiceiul ţării la intrarea în Bucureşti (Porunca lui Caragea-vv cu privire la alaiul domnesc), Orînduiala alaiului prea iubitei Doamnei Domnii mele la intrarea în Bucureşti, Avaeturile muhurdării, Avaeturile muhurdării dă la cărţile Visterii, Trei cărţi la cîte trele ocnile pentru zapcii, Cărţi pentru vestirea bănii a D-lui vistier Filipescu, Carte de căminărit pe oraşul Bucureşti, Carte de căminărit pe judeţele de afară, carte de telal başa, carte de sameş la casa lefilor şi altele de acest soi. Protocolul alaiurilor era foarte cu amănunţime însemnat, proiectat spaţial. Astfel, alaiul cu care au mers luminaţii beizadeli spre hiritizmos la Mitropolitul cel nou se compunea în acest fel:

Pe marginea din stînga a uliţei mergeau poteraşi pă jos, siimeni polcovniceşti, trei postelnicei, ceauş agiesc, răhtivan polcovnic dă ciocli, polcovnic dă poteră, başbuluc başa, vel căpitan za lefecii, vel căpitan dă dorobanţi. Pe marginea dreaptă păşeau paralel poteraşi pă jos, siimeni bulucbăşeşti, trei postelnicei, ceauş spătăresc, vtori pitar, polcovnic dă siimeni, vtori comis, polcovnic dă tîrg, vel căpitan dă minzil, treti postelnic. Apoi în mijloc, după trecerea acestor două şiruri, veneau un vtori postelnic, salahori pă jos, şi alaiul ceauşilor avînd în stînga cinci căpitani agieşti şi în dreapta cinci căpitani spătăreşti. După asta venea cărăta gospod, cu ciohodari de o parte şi alta împreună cu un saracciu delibaşa în dreapta şi un saracciu tufecci başa în stînga. Alaiul era încheiat de vătafii luminaţilor beizadele şi de patru icioglani. Cînd

Filimon descrie în *Epilogul* la *Ciocoii vechi și noi* un alai domnesc, toată rînduiala e bizuită pe document.

Din porunca lui Caragea către un contracciu care cumpărase „venitu podurilor din București“[1], scriitorul află că, spre a trece pe ulițele podite cu lemn, căruțele cu marfă plăteau taxe în taleri, adică zece de la carul cu marfă de Lipsca, adică zece la fieșcare butcă (caretă), adică șase de carul cu blane de țeara leșească. Însăși enumerarea carelor și a mărfurilor izbea fantazia ca o procesiune (car cu postav romănesc, car cu piei de miel, car cu piei de vacă, car cu bogasiu, car cu piei de iepuri, car cu aba de tusluci). Ideea ruperii unor podini sub greutatea căruțelor se ivea de la sine (*C. v. și n.*, cap. XV). Un pitac domnesc din 4 octombrie 1794 (condica 23, fostă 112) către vel spătar, biv vel postelnic, epistatul cămărășiei, oamenii curții, delii și tufeccii arată că Moruzzi era înștiin- țat „cum unii din neferii Agii, precum și alții, îmbrăcînd portu dă neferi și dă delii, iau și hrăpesc în silă carăle țăranilor“ ce vin și ies din București, „cu nume dă trebuință curții și le dărvărescu la ale lor trebuințe“, drept care domnul poruncea să se dea nizam tuturor neferilor „să să ferească de unele ca acestea, a nu mai supăra vreun lăcuitor“ și totodată și să prindă vinovații. Nu era greu pentru un scriitor să traducă în scenă vie acest pitac, punînd în gura lui Satîrgi-Bașa aceste vorbe către idiclii: „Mă, luați și pitacul acesta, duceți-vă cu dînsul în cel dintîi sat ce veți întîlni și cereți să vă dea cinci miei grași etc.“ (*C. v. și n.*, cap. XII). De o lectură voluptoasă pentru un artist este catalogul vămilor, cu desfășurarea de stofe și țesături: dibas, adică stofă, hatai veritabil (sadea) și atlaz veritabil de Veneția, hataï de aur de Veneția, atlaz florentin, damasc (camohas) veritabil de Veneția, Franța și altele, atlaz de aur, stofă de aur, damasc (camohas) de aur, cîteșitrele de Veneția, catifea pentru perne de aur de Veneția, catifea pentru perne veritabilă, apoi santal veritabil, tafta veritabilă, canavas, nimes, tafta, toate cu adaos, adică imprimate, santal veritabil, tafta, canavas, ultimele trei fără adaos, adică fără imprimeu, nimes înflorat (stofă), atlaz vărgat și înflorat fără imprimeu, hares

---

[1] Publicată și în „Trompeta Carpaților“, nr. 1 din 1/13 martie 1865.

lat, hares îngust, catifea veritabilă, catifea aurită și celelalte (doc. 123, tarife 1818), sau: „basma dă Țarigrad bună, Cit dă Rosia, Alăgea rosească, ipac alăgea mai îngustă, Aba dă Rosia, Pînză lată rosească, Ipingele cerchezești, Fote dă Brusa i dă Țarigrad, Fote dă Tesalonic, Fote de Misir, Prosoape și dușumele dă Tesalonic, Șal dă la Magripia, alb cu lusturi, Șaluri dă Misir, Gaiac lat, Gaiac îngust, Postav franțozesc, Postav dă Paris, Postav englizesc, Postav dă Veneția, Postav leșăsc, Abaoa dă Țara Turcească, Catifea cu fir și camuha, Hetai cu fir francesc, Hetai fără fir francesc, Catifea și camuha fără fir, Tabiniță lată, Atlaz dă Florintin, Atlaz dă Veneția, Atlaz cu fir și hetai cu fir dă la Hiu, Atlaz și Tabiniță fără fir dă la Hiu, Sandal frincesc, Alăgea i ghermesit dă Țarigrad, Cutnie dă Țarigrad“ (doc. 123, tarifă din 1813).

Filimon scoate un morman din aceste mătăsării, înscrise unele în grecește, alegînd pe cele mai somptuoase și cu nume mai exotice și le îndeasă în cutia lui Costea Chioru.[1]

---

[1] Pitacul lui Moruz-v. din cap. XXI, prin care se interzice lipscanilor să vîndă „flude, linas, sadedica, în cusături și basmale“, e publicat și de V.A. Urechia, *Ist. rom.*, t. III, p. 306—307 (Cond. 23, f. 219 v); leafa lunară a personalului divanului în groși, la care face aluzie Filimon în cap. XXI, citind condica nr. 120, foaia 20—26, roșie, se află acum în condica numerotată 75, f. 20—26; în aceeași condică: ponturile de vînzarea vinăriciului pe anul acesta cu leat 1813, ponturile oeritului pe anul acesta 1813; carte dă fumăritu Bucureștilor (v. cap. II *Ciocoii vechi și noi*); contractu cărnii pă... leat 1813 (v.c. XVI). Opisul lui Al. D. Ghica-voevod prin care se desființează la 21 iulie 1834 obiceiul sărutării mîinii domnului (doc. 125) este publicat în „Buletinul oficial al Țării Românești“, nr. 24 din 1834, p. 108.

VIII. „AMICUL POPORULUI"

La 12 noiembrie 1861 apăru primul număr din „Țeranul român", jurnal politic, economic, literar și comercial, scos de Ion Ionescu de la Brad, „vechiu elev al fermei model de la Roville, ex-profesor al Academiei Mihailene din Iași, ex-director al Școlii imperiale de agricultură de lîngă Constantinopole etc., etc.". Administrația era în Pasajul Român, prin urmare aproape de cafeneaua frecventată de Mitică Rîmătorian și nu departe de tipografia jurnalului „Naționalul", unde se culegea foaia și care acum era la Hotel Bossel, nr. 18. Directorul, într-un articol-program, *Calea noastră*, declară că în urma Convenției de la Paris venise vremea să se scoată un jurnal „care s-ar ocupa mai mult cu chestiunile de reforme din lăuntru, mai mult cu acele relative la organizarea noastră soțială decît cu cuestiunile politice". Problema esențială era „îmbunătățirea stării sociale a țeranului", adică a „importantei majorități a locuitorilor acestei țeri, a marei mulțimi de muncitori care ca și albinele lucrătoare constituă și inavuțescu statul român". „Dacă în patria noastră sîntem obicinuiți a numi țerani numai pe locuitorii satelor, care reprezintă în constituirea statului și în producerea avuției elementul cel mai numeros și mai activ al subsistenței publice, al prosperității și al securității generale, apoi chiar numai din această considerațiune credem să merităm a fi primiți nu numai în casele cele coperite cu paie, dar și în acele învălite cu aur și argint, și mai ales într-aceste."

Oamenii cu casele coperite cu aur erau dealtfel calmați: „Ne vom sili ca în rezultatul la care vom ajunge cu investigațiunile noastre cei mulți să nu asuprească pe cei puțini, dar nici cei puțini să nu asuprească pe cei mulți. Așa în cuestiunea îmbunătățirii soartei țeranilor vom căuta a nu se strîmbătăți nici familiile rurale, nici cetățenii cei înstăriți".

Ion Ionescu de la Brad înțelegea reforma ca o secure ce curăță pomul de crengile uscate, dar nicidecum nu taie pomul de la rădăcină. N-avea de gînd să atingă „pomul nici la trunchiu, nici la tulpină, nici sus, nici jos, căci amîndouă aceste sînt organe necesare a funcțiunelor vegetale și trebuitoare la facerea roadelor lui". „Țeranul român" — așa încredința el — „n-are nici un cuvînt de a inspira frică și groază în nimene. Oricît de sălbatic și de nedegroșit ar fi acest nume de țeran și obiectul ce-l reprezintă, tot el este susceptibil de aprivoazare și de degroșire". Deci programul foii nu era deloc revoluționar, ci numai reformist, împăciuitor pentru toți. Țăranii trebuiau împroprietăriți cu despăgubire, fără a se atinge principiul proprietății. Ion Ionescu de la Brad voia, cum se vede, să facă din ei fermieri în sens burghez occidental: „Dacă țeranul este căzut, nu trebuie oare să-l relevăm? Dacă țeranul este ignorant, nu trebuie oare să-l luminăm?" Foaia avea deci un țel politic-educativ, a face din țăranul împroprietărit un cultivator luminat, cunoscător al tehnicii agrare moderne mecanizate, al economiei politice. Întîiul număr din jurnalul lui Ion Ionescu de la Brad cuprinde o cronică internă, știri din afară, buletin financiar, comercial, agricol, horticol și o cronică teatrală. În general acesta va fi sumarul gazetei. N. Filimon a depus o muncă însemnată și surprinzătoare, pentru cine îl cunoaște numai din roman, la întocmirea numărului. „Cronica internă" iscălită N. este evident de el. Stilul e violent polemic, prevestind pe acela din *Ciocoii vechi și noi*, iar ținta atacurilor este guvernul de compoziție boierească prezidat de beizadea D. Ghica:

„N-avem deocamdată decît triste relațiuni pentru cronica noastră internă. Regimul trecut, condamnat oficialmente de Europa diplomatică și urît din suflet de națiunea toată, domnește în toată întregimea sa la noi, ca în zilele cele mai fortunoase ale lui. Legea, dreptatea, libertatea consciinței, drepturile cetățenești se încheie în *voința nestrămutată* a unui singur om: societatea întreagă, ca și individele în parte sînt lăsate la buna voință a poliției, întocmai cum se afla Neapolul în fericitele zile ale nemuritorului rege Bomba. Singura titulă recomandabilă în societatea guvernamentală e de om al casei cutărui boier; această singură titulă e ceea ce țeranii noștri numeau *earba fiarelor*, care deschide toate încuetorile funcțiunilor și sparge chiar sigiliele sentințelor infamante date contra unora după vremi. Sumă de personage noi, cu figuri adevărat sinistre (cum zicea D. Catargiu în Cameră) plutesc neîncetat prin toate locurile publice, și aruncînd masca care-i ascundea pînă acum lumii, strigă din toate puterile sufletului: *Osana întru cei de la putere.* Stoluri de lingăi, de slugi, de șarlatani, de oameni demoralisați, spioni patentați ai oștilor de invazie, gunoaiele curților, infect toate stabilimentele publice, înjurînd în gura mare pe toți oamenii de caracter, amicii poporului...“ (nr. 1 din 12 noiembrie 1861). Se făcuse alegeri de noi membri ai municipalității și guvernul, sprijinit „pe atotputernica poliție“, a „raportat“ victoria asupra partidului liberal. „O sumă mare de deputați de suburbii, aleși ad-hoc, ieșiră de prin găuri necunoscute și veniră să formeze majoritatea candidaților guvernului.“ Dar izbînda — adaugă Filimon — „seamănă cu a lui Pirus, regele Epirului, cîștigată la Tarent contra romanilor“. „Încă o victorie ca aceasta, a zis nenorocitul învingător, și sîntem cu totul pierduți“. „Influența tirorismului polițienesc, cu care se servă bătrîna partidă ramforsată acum de guvernamentali“, nu putea egala „influința morală, care e cea mai tare, a liberalilor în națiune“. „Cupa — încheia cronicarul — e mai de tot plină, și e gata a da pe din afară“.

„Cronica agricolă din streinătate“ semnată P. este, după toate aparențele, tot de Filimon și constă dintr-o revistă a presei franceze. Cronicarul laudă Franța că a adoptat libertatea comerciului de grîne și se pronunță ca un adversar al protecționiștilor. Constată că în Franța învățații sînt foarte preocupați de boala gîndacilor de mătase. Departamentul Isère a votat o răsplătire de 40 000 de franci pentru cine va găsi leacul. Exemplul ar trebui urmat și la noi, agricultura noastră are nevoie de „încuragiare“: „timpul trece, lumea merge înainte, națiunile se luptă pe cîmpul de bătălie al progresului și ar fi de dorit ca să începem a lua parte la această luptă...“ În străinătate, mai cu seamă, medicii se ocupă mai serios de agricultură, fapt de pus în vedere medicilor noștri ca să se îndeletnicească cu „analisa pămîntului, botanica agricolă, economia vitelor“. În „Revue des deux mondes“ publică un articol interesant D. Payen, sub titlul *Agenții producțiunei agricole*. În fine, în jurnalul oficial al imperiului francez (avem deci o idee despre ce citea Filimon ca jurnalist) e publicat un raport relativ la păsările presupuse vătămătoare agriculturii, din care rezultă că prea puține sînt păgubitoare, că dimpotrivă stîrpesc „o mulțime de lighioane care prăpădesc recoltele“. „Cu altă ocaziune — își propune cronicarul — vom vorbi mai pe larg despre această cuestiune.“ La „Buletinul orticol“, deși neiscălit, articolul *Grădinile* este ieșit tot din pana lui Filimon, articolul *Grădinile din București* din nr. 3, semnat N., e o continuare („am aretat în numărul trecut că în orticultură se deosibesc patru soiuri de grădini...“). Stilul nu mai lasă îndoială: „Grădinăria este agricultura în miniatură“. Sînt patru soiuri de grădini: „de legume, de pomi, de flori și de « pazești »“. Grădinile „de pazești (peisagiuri) înfățișează scene de ale naturei, pădurice, șesuri, dealuri și vălcele, cascade și reurele, lacuri și cîmpii înverzite și pline de flori. Elementele ce intră în alcătuirea acestor grădini sînt foarte variate, arborii și copacii, plantele indigene și exotice joacă în aceste grădini rolul care desfătează vedere(a), încîntă imaginațiunea și liniștește sufletul...“ În urmarea din nr. 3 Filimon descrie Bucureștii din punct de vedere horticol, dovedind o cunoaștere amănunțită: În mahalalele Broștenii, Foișor, Sfîntul Elefterie și lunca Dîmboviței de lîngă Cotroceni sînt grădini de verdețuri. De asemeni pe luncile Sabarului și Ciorogîrlei cu sate de bulgari. Horticultorii grădinii, d-lui Steege și Roudolphe din podul Caliții în București, produc „verdețurile cele mai primăvăratice, cele mai mari și cele mai delicioase“, sparanghel, conopidă, mazărea cea mică, anghinare, varză de Bruxelles, pepeni galbeni de Spania, fragi, ierburi de salate și plante aromatice.

Bucureștii au peste treizeci de grădini de pomi „unde se cultivă în aer slobod și în sere temperate și calde toate spețiele de fructe cunoscute în Europa": naramzul, chitrul, portocalul, lămîiul, smochinul, ananasul (care și-a găsit în România a doua patrie), caisa, piersica, para, mărul, cireșile, vișinile, gutuile. Filimon recomandă pepinierele domnilor Lorent, Roudolphe, Levraz, Dreal, Martin[1], Anton, Ion Ungureanu. Un al treilea buletin horticol, semnat F., este în nr. 8 și se ocupă de *Cultura florilor în București.* Românul — zice Filimon — are un gust pronunțat „pentru tot ce este mare și frumos" și e cuprins de „o dulce langoare cînd privește munții cei nalți și acoperiți cu brazi, maiestuoasele păduri străbătute de undele cristaline ale torentelor și cîmpiele cele smălțate de flori", el pune „cultura florilor în rangul primelor plăceri ale vieții sale". Dovadă de aceasta sînt „faimoasele grădini ce au existat și există încă pe încîntătoarele margini ale Bucureștilor și chiar înlăuntrul său", acele numite a lui Scufa, Belu, a vornicului Mihail Manu, ce se bucurau de o reputație quasi-europeană prin marea cultură de flori indigene și exotice, parcul lui Ioan Oteteleșanul de la Măgurele. Suburbiile Bucureștilor iau primăvara „aspectul unui ocean de flori". Acum floricultorii cunoscuți sînt domnii Anton, Hempel, Roudolph din ulița Craiovei, Levraz de la Filaret și alții. În timpii cei mai geroși ai iernii găsești la ei florile cele mai rare, „camelia cu varietățile ei numite Alba plena, Fimbri cata,[2] Alba, Ladi amiral Campel, Candelery, variagata[3] Plaena, Punctata, Dunclary Tricolor, Triumphans, Pomponia Alba și Chandler elegans; floarea numită Haprothamus cu varietățile ei, Veronica spetiosa, Phönix Cezirima, Varium speziosa și Calistemon", precum și rozele cele mai alese ca „Rozathee, Floarea de dijons, Remontans, Roza Bengalensis", apoi portocali, lămîi înfloriți, oleandri, garoafe, micsandre, zambile, flori ierboase pentru formarea de buchete și ghirlande. O floare de camelie albă sau roșie — ne informează Filimon — costă iarna de la 5 pînă la 8 sfanți, o ramură de portocal sau lămîi înflorit de la 3 pînă la 4 sfanți, o roză, o garoafă, o zambilă de la 3 pînă la 4 și 5 sfanți, iar un buchet de douăzeci camelii, opt ramuri de portocal sau lămîi, zece roze, șase zambile și verdura necesară de la 12 pînă la 14 galbeni. Un ultim buletin horticol, *Grădinile de peisage din București,* apare în nr. 13 sub iscălitura N. F. și se ocupă de grădina Cișmigiu și de șoseaua de barieră, cu păreri exagerate despre malignitatea batracienelor.

„Pe locul unde astăzi se află grădina Cișmegiul, înainte de anul 1843 era o baltă nemărginită, ale căreia ape încălzite neîncetat de razele soarelui și putrezite din lipsa mijloacelor de scurgere și prefacere, nu serveau la nimica alt decît de erburi acuatice, printre care pășteau și creșteau acele milioane de broaște și alte reptile veninoase, care unind omorîtoarea lor respirare cu aburii cei pestilențioși ai bălții, infectau aerul și pricinuiau locuitorilor capitalei multe epidemii periculoase. Osebit de acest reu material, localitatea Cișmegiului conține în sine un reu moral. În mijlocul bălții, pe o insulă înconjurată de toate părțile cu trestie și salcii plîngătoare, erea o cafenea în care se găseau adunate mai toate viciile ce degradează pe om, încît taverna tîlhăriilor din *Misterele Parisului* rămînea un ce neînsemnătoriu pe lîngă dînsa. Aci se adunau masalagiii, pungașii, jucătorii de cărți și chiar tîlharii de drumuri, și jefuiau pe locuitorii Capitalei, zioa prin jocuri de noroc de tot feliul, ear noaptea prin spargeri de case, fără a se teme cît de puțin de asprimea legilor; căci, de cîte ori voia poliția să-i prindă, ei să refugiau în nestrăbătutul stuf al bălții și rîdeau de încercările ei."

George Bibescu chemă pe horticolul Mayer, care prefăcu locul într-o grădină cu lac. Șoseaua de la bariera Mogoșoaiei, tăiată în 1833 din ordinul lui Kiselef, are un aleiu de tei și o grădină propriu-zisă „distribuită în tablouri în plănte (sic) cu diferite flori și arbori de ornament, avînd o cascadă încîntătoare, un lac delecios (sic) și trei basene, dintre care cel din primul rond al grădinii, este foarte impozant, mai cu seamă în timpii cînd funcționează frumosul joc al apelor". Și N. T. Orășeanu pare încîntat de şosea (*Misterele mahalalelor*, 1857—58), de vreme ce o semnala astfel:

---

[1] O reclamă a lui Martin care își avea magazinul la D. Pandele peste drum de prințul Scarlat Ghica pe podul Mogoșoaiei nr. 23 și aducea cepe de flori de Olanda, bulbe de Africa și de America, în „Naționalul", nr. 13 din 14 februarie 1860.

[2] Probabil: îmbricata.

[3] Variegata.

„Şi pe-o parte şi pe alta,
Ca în formă de alei,
Şoseaua este plantată
Cu stufoşi arbori de tei“.

În lumina acestor preocupări horticole, anume amănunte din *Ciocoii vechi şi noi* capătă altă semnificaţie. Banul C. are o grădină cu pavilion de stil oriental. O cărare este „ornată de amîndouă părţile de roze şi cu iasomii“. Într-un loc este un „neramz înflorit“. Iana spitalagioaica posedă şi ea o grădiniţă, care e o sinteză a unei grădini de pomi (corcoduşi, zarzări, piersici) şi a uneia de flori (garoafe sălbatice, ochiul-boului, lemnul-domnului, limba mieluşelului, mărghirani, indruşaimi). Filimon explică în notă: „Nume de flori ce se cultivau pe atunci şi chiar acum prin grădinile meseriaşilor“.

Revenind la nr. 1 al „Ţeranului român“, cronica teatrală despre *Prăpastiele Bucureştilor*, vodevil în 5 acte de Millo, deşi neiscălită, trebuie atribuită tot lui Filimon, care se sfieşte să semneze atîtea articole într-un singur număr. Din cronicile următoare, aceea din nr. 6 despre *Jianul* e iscălită N., iar cea din nr. 9 despre *Tunsul Haiducul* e semnată F. De altminteri în cronica din întîiul număr este o comparaţie mitologică cu totul în spiritul filimonesc: „Tiţa a cîntat întocmai ca sirenile care făcură odinioară pe Jason a se lega de catargul corăbiei argonauţilor şi a-şi băga bumbac în urechi ca să nu fie mîncat de viu de celebra cîntătoare“. Deci N. Filimon mergea regulat la Teatrul Naţional. În nr. 2 sînt de Filimon „Revista muzicală“ tratînd despre *Imnul naţional* (semnată N.P.) şi fără îndoială cronica teatrală despre *Baba Hîrca*. Partea economică trebuie să fie scrisă de Ion Ionescu de la Brad, care se citează indirect („Cu zece ani mai în urmă redactorul respunzător al «Ţeranului român» aflîndu-se membru al Consiliului imperial de agricultură...“), buletinul agricol e scris tot de redactor, buletinul comercial nu era de competenţa lui Filimon. „Cronica politică ebdomadară“ are o violentă retorică înrudită cu a scriitorului, totuşi cu nimic specific spre a putea să i-o atribuim. Oricum, ideile din ea erau împărtăşite de Filimon. Se apropia convocarea Adunării ce avea să ducă la unirea definitivă: „Deschiderea Adunării din anul acesta se apropie cu nori grei de trăsnete şi de fulgere ca şi cei aduşi de profetul Ilie, cînd deslegă ploile ceriului pe pămîntul israiltenilor după atîţea ani de secetă şi foamete“. Ministerul se adună în casa lui Barbu Catargiu, urzind planuri în întuneric, ce nu se pot realiza „fără ca să nu se pue mai întăiu căluşi în gura presei“. „Tot despotismul de acolo, de la tăcere şi întunerec purcede“. Autorul cronicii spera că deputaţii „nu vor găsi porţile din dealul Mitropoliei încuete, precum găsiră acei ai Franciei în zioa de 20 iunie 1789 p-ale salei des «Menus», fiind siliţi a se transporta în sala Jeu de Peaume...“. Acelaşi autor, cu imagini biblice, face cronica din nr. 3, în care speră în „Provedinţă“ şi repetarea soartei lui Iov, altă dată aducîndu-şi aminte de iudei la rîul Vavilonului şi de Sion.

La 11 decembrie 1861 se citeşte în Adunare proclamaţia domnitorului, prin care se vesteşte că „unirea este îndeplinită“. În nr. 6, care comunică acest eveniment, Filimon face cronica la piesa *Jianul*, într-un ton foarte patriotic. Nr. 12 informează despre şedinţa din 24 ianuarie 1862. Guvernul D. Ghica a căzut, Barbu Catargiu compune întîiul minister unionist. Filimon, făcînd cronica reprezentaţiei de operă italiană, scrie: „Capitala noastră de acum înainte are să joace un rol mare; în ea are să se formeze centrul inteligenţei şi al culturii a cinci milioane de români“. La 23 martie 1862 guvernul trece prin Adunare cu 55 bile albe şi 42 negre legea ce restrînge libertăţile presei. M. Kogălniceanu vorbeşte contra ei. („Ţer. rom.“, nr. 21 din 1 aprilie 1862). Nr. 22 din 15 aprilie 1862 se subintitulează încă „jurnal politic, economic, literal şi comercial“, iar de la nr. 23 din 22 aprilie cuvîntul „politic“ e înlocuit cu puncte, iar în sumar este această înştiinţare: „«Ţeranul român» renunţă la partea politică, pînă ce va putea depune cauţiunea cerută de legea presei“. De la nr. 15 din 18 februarie 1862 iniţialele lui Filimon nu mai apar şi nu se vede nimic ce ar putea fi scris de mîna lui. Cu nr. 25 din 6 mai 1862 jurnalul îşi suspendă apariţia, reapărînd cu nr. 26 la 6 septembrie. Filimon vesteşte acum că la 1 octombrie se deschide Teatrul român, iar la 15 septembrie Opera italiană, pe care o aştepta cu nerăbdare.

Adunarea legislativă votase o lege rurală în virtutea căreia toate satele aşezate pe moşiile proprietarilor se constituiau în comune şi căpătau pămîntul trebuitor „cu chirie perpetuă“. M. Kogălniceanu vorbeşte contra ei. Domnitorul nu întăreşte legea. Filimon începe să frecventeze teatrele. La 20 sept. vede *Iezuiţii* (de fapt *Evreul rătăcitor*) de Eugène Sue, în altă zi ascultă *Puritanii* de Bellini, prilej de a intra iarăşi „în arena jurnalisticei teatrale“, „cu pana după ureche şi cu mîna pe frunte“, cu toate că întreprinderea era ingrată, „mai cu seamă în anul acesta cînd, după toate celelalte nevoi, veni şi legea de presă cu Procurorii, interogatoriele, sentinţele şi chiar temniţele ei, care bagă frica în oase şi sileşte pe bietul cronicar a sacrifica fără milă pe cei mai frumoşi şi mai inocenţi copii ai inteligenţei sale“. În nr. 32 din 28 octombrie apare Pantazi Ghica cu nişte „Convorbiri literare“. Nr. 36 din 25 noiembrie publică cuvîntarea lui Barbu Catargiu, care califică discursul lui Kogălniceanu „chimeră ciudată, paradoxală, o chimeră cu capul de porumbiţă, făgăduind multă blîndeţă, cu trunchiul de aspic (sic) plin de venin, şi cu coada de şopîrlă măglisitoare“. La 8 iunie Barbu Catargiu fusese asasinat pe cînd ieşea din locaşul Adunării. Toate aceste pasiuni violente şi întîmplări tragice nu vibrează, din cauza legii presei, în paginile monotone ale jurnalului. Filimon vede la teatru *Ben-Leil sau fiul nopţei* şi *Somnambula* lui Bellini, făcînd o ultimă cronică în nr. 39 din 16 decembrie. Dar în nr. 42 din 20 ianuarie 1863 apare o „critică literarie“ semnată F. G., probabil „Fantazachi“ Ghica, în care cu privire la *Ciocoii vechi şi noi* de „amicul nostru nuvelist şi romanţier“ ce apăruse în „Revista română“, se regretă prologul inutil semănînd unui „articol umoristic mai mult decît unei scrieri serioase (sic), de caracter“, în vreme ce dedicarea „foarte spirituoasă“ era îndestulătoare. Neologismele *(tenebroasă, volubilă)* erau criticate: „A! Filimoane! amice Filimoane! eată că te apucă colica neologismelor şi că începi a păşi în calea autorilor păsăresci care scriu italienesce şi franciozesce cu întorsura (sic) fraselor românesci...“ Criticului i se părea că Maria, o copiliţă, profereazǎ cuvinte patriotice şi liberale, neverosimile în gura ei. Apoi faptul că sărută pe ban pe obraz nu era în spiritul vremii, cînd copiii sărutau numai mîna bătrînilor. Încolo Tuzluc şi Păturică erau de o asemănare perfectă şi vorbind „fără părtinire, romanţul lui Filimon“ reprezenta „un oper de merit serios“. Se vede totuşi că lui Filimon nu-i plăcu critica, deoarece nu se mai constată urmă de colaborare a sa la „Ţeranul român“. Pantazi Ghica semnează de aici înainte cronicile teatrale.

Deseori N. Filimon îşi presară foiletoanele şi cărţile cu proverbe şi zicători. De pildă: „Năravu lui din fire n-are lecuire“ *(Esc.)*; „A lua două piei după o oaie, cum zice proverbul“ *(Esc.)*; „Este însă un proverb românesc care zice: cînd vrea Dumnezeu cu omul, vin şi cîinii cu colaci în coadă *(Esc.)*; „... Este un proverb românesc care zice: M-a muşcat şarpele, mi-e frică şi de şopîrlă“ („N.“, nr. 79, 6 oct. 1860); „Paza bună trece primejdia rea, zice parimia“ *(Ciocoii vechi şi noi)*; „Picătura găureşte piatra, zice alt proverb“ *(Ciocoii vechi şi noi)*; „Ascultă-mă pe mine, că sînt om bătrîn, am dat cu capul de pragul de sus şi am văzut pe cel de jos“ *(Ciocoii vechi şi noi)*; „Dar răul prin rău se pierde, zice un vechi proverb“; „... te rog să-mi face această trebuşoară că om sînt şi eu; mînă pe mînă spală şi amîndouă obrazul“ *(Ciocoii vechi şi noi)*; „Este însă un proverb, care zice: Cine s-a fript cu ciorba, se teme şi de iaurt“; „Este însă un proverb românesc care zice: Timpul face şi desface“ *(Ciocoii vechi şi noi)*; „Ştii povestea vorbii: bani albi de zile negre“; „eu fac ca filosoful: vorbesc puţin şi ascult mult“; „ne-am adus aminte de proverbul: dacă te-ai prins în horă cată să joci!“ („N.“, nr. 82, 16 oct. 1860). Întîlnim şi alte aspecte folclorice. Fiul lui căpitan Gheorghe Basma de la Dorobănţie este „frumos, gingaş şi subţirel, pare că-i tras printr-un inel“ *(Ciocoii vechi şi noi)*. Femeile cred despre Maria cea îndrăgostită că „are smeu sau lipitură“. Chioftea cîntă:

> „Frunză verde ş-o lalea!
> N-am cuţit că m-aş junghea
> Văzînd ibovnica mea
> Pe braţele altuia“.[1]

---

[1] O variantă vulgară a acestui cîntec este în Tocilescu *(Mat. folclorice*, I, 1900, p. 234*)*: „Unde văd amanta mea, / Pe braţele altuia, / S-am cuţit m-aş junghia, / Şi pe mine şi pe ea.“ De asemeni în Tudor Pamfile *(Cîntece ţară*, Socec, Bucureşti, 1913, p. 154*)*.

Calemgiul cîntă la ferestrele grecii:

„Pe pod pe la Spiridon
Toate păsările dorm,
Numai păsărica mea
Toată noaptea ciripea“ etc.

Acelaşi cîntă:

„Piatră d-ai fi, te-ai desface,
Şi la mine te-ai întoarce!
Of, of, of, keramu, of“ etc.

Păturică, străbătînd codrul Vlăsiei, aude o baladă:

„Frunză verde de secară,
Nu mai e dreptate în ţară.
De dai jalbă la domnie
Te trezeşti la spătărie...
Frunză verde iasomie,
Aideţi fraţi la haiducie
Să scăpăm de lighioi,
De cochinţi şi de ciocoi.“

Gheorghe scrie Mariei:

„Sus pe cer sînt multe stele,
Cîmpu-i plin de floricele;
Dar nici una dintre ele
Nu-i cu chipul puicii mele!“

Păturică dispreţuieşte cîntecele patrioţilor: „... voi părăsi pe-aceşti calici — zice — ce cîntă toată ziua: Ah! sabia lui Traian într-o mînă de român şi le chioraie maţele de foame“. Cîntecul era acesta (B.A.R.P.R., ms. 137, f. 174), în copie moldovenească:

„Ah, sabia lui Traian
Într-o mînă de român,
Mai-nvîrteşte-te o dată
De coprindi lumea toată,
Nu zăcea-n ticăloşie
Ruşinată şi pustie.
Ah, deşteaptă-te Aurilian
Di-ţ vezi nepoţii în ce hal,
În cel hal să tirănesc

Şi undi sălăşluiesc,
În bordei întunecoase,
Afumoasă şi ploioasă“ etc.

În cronicile teatrale, N. Filimon îşi dă pe faţă la orice prilej entuziasmul pentru viaţa ţăranului român. *Baba Hîrca* — scrie el — este „un tablou campestru“. „Inima privitorului se simte mişcată văzînd cîmpiele înverzite, munţii în depărtare şi colibele pitoreşti risipite într-un mod vag pe văi; dar ceea ce înalţă sufletul mai presus de materie este ţeranul cu bucuriele şi întristările lui, pline de o sublimă poesie“ („Ţer. rom.“, nr. 2, 19 noiembrie 1861). Ştie foarte bine că haiducii, ducînd în felul lor o luptă de clasă, luau apărarea celor năpăstuiţi şi că creaţia populară slujeşte drept document în privinţa aceasta:

„...Legendele şi baladele populare stau de faţă şi ne spun că mulţi din cei desperaţi de injustiţia oamenilor atîrnau iataganul la coapsă şi flinta (puşca) pe umeri şi unindu-se cu mai mulţi confraţi de nenorocire formau, din imensele noastre păduri, teribilul tribunal al răzbunării, care lovea pe nelegiuiţi şi proteja pe sărac şi văduvă“.

Cerea ca pe scenă portul naţional să fie autentic şi găsea că Eufrosina Popescu era în *Jianul* „o ţărancă imposibilă cel puţin pentru ţeara noastră“ („Ţer. rom.“, nr. 6, 17 decembrie 1861). În general recomanda teatrului „a lua dintre costumele etnografice pe acelea care represintă mai bine obiceiul de înveşmîntare naţional şi pot mai lesne să încînte imaginaţiunea publicului“ („Ţer. rom.“, nr. 9, 7 ian. 1862).

Despre muzica populară avea o noţiune foarte exactă şi nu confunda muzica lăutărească, cosmopolită, cu adevărata muzică ţărănească: „...spre a putea să avem o musică naţională caracteristică, cată să studiem cu multă atenţiune musica ţeranului din toate părţile locuite de români şi pe a naţiunilor puse în contact cu noi...“

„Ţeranul român“ publică la 14 ianuarie 1862 un basm *Roman năzdrăvan*, fără semnătura culegătorului şi cu o mică introducere: „Poporul român este dotat de natură cu impresiuni practice sublime şi cu spirit satiric foarte picant“. „Din nenorocire însă aceste floricele suave ce formează literatura ţeranilor noştri, nefiind adunate şi tipărite, sînt în pericol de a se perde cu timpul". După aceea în nr. 11, 14, 16, 18, 24, 25, 30, 31, 33, 35, 37, 38, 40, între 21 ianuarie şi 23 decembrie 1862, apar, pe lîngă două studii despre *Poeziile populare* ale lui Vasile Alecsandri, basme culese de P. Ispirescu şi unul, ultimul, nesemnat (*Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte*, *Cele trei mere de aur*, *Balaurul cel cu şeapte capete*, *Fata de împărat şi pescarul*, *Povestea lui Făt-Frumos*, *Fata moşului cea cuminte*, *Omul de flori cu barba de mătase sau Povestea lui Făt-Frumos*). În nr. 34 din 11 noiembrie 1862 însuşi Filimon, sub iniţialele N. Ph., publică basmul *Omul de piatră*, în care descripţia naturii denunţă pe călătorul care văzuse cascadele din Germania, peisajele întunecate ale lui Rembrandt şi care studiase grădinile. Stilul, prin economie şi prin sugestie plastică şi muzicală, este superior aceluia la lui P. Ispirescu:

„A fost odată un împărat şi o împărăteasă, amîndoi tineri şi frumoşi, dar nu făceau copii. Într-o zi veni la împărat un arap buzat şi-i zise: Să trăieşti, luminate împărate! Am auzit că împărăteasa nu face copii, şi am adus buruieni pe care cum le bea rămîne grea". Din fiertură gustă însă şi bucătăreasa, aşa încît se nasc doi copii deodată: Dafin şi Afin. Privind printr-un ochean dintr-o cămară interzisă, Dafin vede un palat „cu totul şi cu totul de aur, încît la soare te puteai uita, iar la dînsul ba. Şi într-însul şedea doamna Chiralina, tînără copilă, floare din grădină, frumoasă ca o zînă". Dafin pleacă cu Afin după Chiralina. Ajung la mama Crivăţului, aceasta-i trimite la mama vîntului turbat şi aceasta din urmă la mama vîntului de primăvară. Mama celui din urmă îi ascunde: „Zicînd aceste vorbe plesni de trei ori din palme şi îndată sări după sobă o pasere de aur cu ciocul de diamant şi cu ochii de smarand, şi-i băgă subt aripi pe amîndoi, apoi se sui iarăşi pe sobă". „Nu trecu mult timp şi se auzi o dulce vîjîitură de vînt care aducea un miros de trandafiri şi de rosmarin, uşa se deschise singură şi intră în casă un flăcău frumos cu părul lung de aur, cu aripi de argint şi cu un băţ în mînă împletit cu de tot felul de erburi şi flori." Vîntul de primăvară explică mamei cum putea cineva ajunge curînd la Chiralina, însă cel care, auzind, ar fi spus altuia s-ar fi făcut de piatră. Trebuia să meargă

„în pădurea cea neagră de lîngă gîrla de păcură care aruncă cu pietre şi foc, pînă la cer" şi să treacă gîrla încălecînd pe buşteanul Elelor. Dafin adormise, nu auzise decît Afin care călăuzi pe feciorul de împărat fără a-i destăinui ceea ce ştia: „auziră un zgomot şi un urlet mare, apoi văzură o gîrlă mare de păcură aprinsă aruncînd pietre pînă la înaltul cer". Trec pe buştean, ajung la Chiralina. Aceasta se îmbolnăveşte de dragoste, o babă o învaţă să stea trei zile în casă cu cerbul de aur. Afin lovind de trei ori buşteanul îl preface în cerb şi vîră în el pe feciorul de împărat. În sfîrşit, tustrei fug la împăratul, tatăl lui Dafin. Chiralina, cumpărînd de la un negustor două cămăşi ca pînza de păianjen, se îmbolnăveşte. Afin o stropeşte la miezul nopţii cu lacrimi de turturică. Pîrît că ar fi sărutat pe împărăteasă, povesteşte tot ce făcuse pentru feciorul de împărat, dar atunci se face de piatră. Dafin şi Chiralina îşi taie copilul şi cu sîngele lui ung pe Afin şi-l înviază, acesta înviază şi el copilul cu sînge de la un deget.

„Această poveste — explică N. Filimon — arată pînă la ce grad poate să se ridice ţeranul nostru în domeniul imaginaţiunei poetice, şi cu cîtă abilitate ştie să spicuiască prin metaforile lui tot ce poate încînta şi desfăta fantasia. Ea mai are încă un dar bun că descrierile celei mai nemărginite imaginaţiuni le pune mai totdeauna în serviciul moralei celei mai sublime. Ţeranul vede în amicie cea mai mare virtute socială..."[1]

---

[1] Despre tematica acestui basm cf. G. Călinescu, *Estetica basmului*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", VI, 1957, nr. 3—4, şi VII, 1958, nr. 1—2.

IX. CRONICAR MUZICAL

„Trompeta Carpaţilor“ îl numeşte pe N. Filimon, la moartea lui, „flautist eminente“ şi adaugă: „...cunoştea muzica în fond şi orice artist venea în ţeară tremura înaintea criteriului său. Criticele seale muzicale se traduceau şi se publicau în foile Italiei, unde numele lui Filimon era mai cunoscut decît în patria lui propriă“. Fapt este că exista la Milano o „Gazzeta dei teatri“ redactată de Lampugnani, „samsar melodramatic“, cunoscut personal şi de Filimon. Agentura milaneză trebuia să se intereseze de primirea făcută cîntăreţilor propuşi de ea şi foiletoanele aşa de competente ale scriitorului, într-o ţară socotită înapoiată sub raport muzical, în care un impresar declarase că „i valacchi non conoscono niente di musica“ („N.“, nr. 1 din 5 decembrie 1857), erau de natură să-i surprindă. E cu putinţă deci ca unele cronici să fi fost reproduse în aceste publicaţii de teatru; sigur este că în nr. 54 din gazeta lui Lampugnani, Filimon fusese numit „un jurnalist fără căpătîi“ („N.“, nr. 98 din 16 noiembrie 1858). Deci criticile lui stricau socotelile agenturii milaneze. Care sînt profesorii de la care a luat lecţie, spre a-şi permite să critice pe alţii? îl întreabă pe Filimon un tînăr violonist. Filimon face o discriminaţie foarte întemeiată între arta şi literatura muzicală. Un critic poate să nu fie un artist, lui îi ajung cunoştinţele de teorie muzicală, aşa cum este cazul cu criticii Scudo şi J. D. Ortigue (exact: d'Ortigue). Şcoala la care învăţase Filimon? „D-voastră cunoaşteţi acea şcoală şi o apreciaţi. Este modesta şcoală din Bucureşti şi esperienţa ce ne aţi văzut făcînd pe băncile orchestrei de la Teatrul italian în timp de doisprezece ani, şi prin care mi-am cîştigat existenţa mea cotidiană cu onoare. Profesorii mei au fost artiştii cei mari, cari au trecut prin ţeara noastră, lăsînd în urmă raze luminoase despre marele lor talente, şi mai cu seamă D. L. Wiest, stimabilul nostru virtuos în violină. Aş putea să mai adaog pe lîngă aceste celebrităţi artistice şi alte somităţi muzicale ce le-am auzit în străinătate, dar mă tem că D. Niţescu mi-ar cere paşapoartele de călătorie, şi, drept să vă spui, nu ştiu unde aş putea să le găsesc astăzi“ („Dîmboviţa“, VI, nr. 84 din 6/18 ianuarie 1865). Filimon nu mai putea fi flautist în orchestra Teatrului italian în 1857, cînd şi-a început cronicile muzicale. Cîntăreţii şi orchestranţii n-ar fi suportat sub nici un cuvînt să fie aşa de aspru cenzuraţi chiar de un membru al trupei. Deci data intrării în orchestră este nu mai devreme de 1845, cînd Filimon avea 26 de ani. Dar nu la această vîrstă învăţase a cînta din flaut Filimon, ci cu mulţi ani înainte, poate de copil, pentru că ar fi fost cu neputinţă să execute partea sa, într-o orchestră oricît de rudimentară, fără a fi, dacă nu un virtuoz ca „celebrul flautist Folţ“, care fusese o vreme la noi în ţară („N.“, nr. 13 din 20 ianuarie 1858), măcar un suficient de îndemînatic flautist. Şi totodată nu era un executant după ureche, fiind imposibil pentru un instrumentist într-o orchestră de operă, unde uvertura e o adevărată simfonie, să găsească intrările fără partitură înainte-i. Deci nu este îndoială că Filimon a fost un flautist cu şcoală, dacă nu cu profesor. Curtea bisericii Enii trebuie să fi răsunat mulţi ani de exerciţiile la flaut ale cîntăreţului şi epitropului.

Cultura muzicală a lui N. Filimon era destul de serioasă, judecînd după faptul că citează autori fundamentali pentru epoca lui. Într-un loc trimite la „Dicsionarul muzical al doctorului Lichtenthal“. Această operă în două volume cuprinde în partea a doua o bibliografie excelentă a muzicii. Unicul exemplar descoperit poartă un *Ex libris N. Philemon*, ştampilat, dovadă că scriitorul avea bibliotecă (la moartea lui s-au găsit 304 cărţi în felurite limbi și 17 caiete de note de muzică).[1] Pentru chestiuni de istoria muzicii, Filimon citează „Istoria musicală de Martini" („N.", nr. 91 din 25 oct. 1859), care este *Storia della musica* I—III de Padre Gianbattista Martini (Bolognia, 1757, 1779, 1781), operă învechită dar temeinică, apoi „Istoria musicală a lui C. Zerni", indicînd și pagina care însă a sărit la cules („Ind.", nr. 16 din 17 aprilie 1861). Aceasta din urmă este probabil *Umriss der ganzen Musikgeschichte. Dargestellt in einem Verzeichnis d. bedeuteren Tonkünstler aller Zeiten* (Mainz.) de cunoscutul C. Czerny. Este foarte posibil ca Filimon să fi avut *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique* de Jos. Fétis, ed. I (Bruxelles, Méline, Cans, 1835—1844, opt volume), deși n-o citează, întrucît cunoaște în general operele lui Fétis. Astfel cele trei foiletoane din „Naționalul" (nr. 44, 54, 56 din 1858), *Schiță biografică asupra celebrului violonist Paganini*, sînt scrise „luînd ca punct de plecare pe D. Fétis" și încep chiar așa: „După D. Fétis, junețea acestui om. . ." Comparînd foiletoanele lui Filimon cu articolul despre Paganini din *Biographie universelle*, constatăm că planul general este același, că multe fraze aproape coincid. De pildă Fétis: „. . .Un écrivain italien a rendu compte de ses dernier moments en termes touchants dont voici la traduction: « Dans sa dernière soirée, il parut plus tranquille que d'habitude. . . »"; Filimon: „. . .Un scriitor italian, în memoriile sale asupra acestui mare artist, zice că: « în ultima noapte a existenței sale el se părea prea liniștit. . . »" Totuși numeroasele amănunte din foiletoanele lui Filimon ce nu există în *Biographie universelle* dovedesc că scriitorul a folosit broșura lui Fétis, *Notice biographique sur Nicolas Paganini suivie de l'analyse de cet ouvrage et précédée d'une esquisse de l'histoire du violon*, Paris. În general, Filimon își procură biografiile compozitorilor. Cu privire la autorul operei *Il Barbiere di Seviglia*, dînd unele informații biografice, ia „de autoritate pe unul din trei biografi ai celebrului Rossini", ceea ce ne face să bănuim că auzise cel puțin de Stendhal, care era citat sub acest

---

[1] *Dizionario e bibliografia della musica del dottore Pietro Lichtenthal*, per Antonio Fontana, Milano, 1826, vol. I și II.

nume cu *Vita di Rossini* în dicționarul lui Lichtenthal, v. II (p. 270). Cele două foiletoane din „Naționalul", nr. 17 și 20 (1858), *Schițe trase din viața și scrierile musicale ale celebrului maestru G. Verdi*, sînt compuse „luînd de autoritate pe biograful său Bermani". Într-adevăr Fétis în *Biographie universelle* citează pe Bermani cu *Schizzi sulla vita e sulle opere del maestro Giuseppe Verdi*, Milano, Ricordi, (f.d.). Pentru Bellini, Filimon trimite la o biografie a compozitorului de un Vittali (sic), la Donizetti ia ca punct de plecare „biografia maestrului Donizetti și critica scrisă asupra operilor sale de unul din cei mai notabili scriitori musicali", fără a pomeni numele acestuia.

Cunoștințele de istorie muzicală ale lui Filimon pot fi deduse chiar și pe cale indirectă. Apariția în „Naționalul", nr. 21, 22, între foiletoanele lui Filimon, a *Visului lui Scipione de Cicerone*, în traducerea lui V.B.(oerescu) pare un accident fără sens. Totuși traducerea trebuie să fi fost provocată de o discuție la care Filimon a luat parte, asupra originii muzicii. Scriitorul poseda *Traité complet de la théorie et de la pratique de l'harmonie* de F. J. Fétis, pe care îl citează și se vede că îl cunoștea amănunțit. În prefața la ediția a 3-a a acestui tratat (scrisă din 1849), repetată și în numeroasele ediții următoare, autorul vorbește de credința în originea celestă a muzicii, care n-ar fi decît o imitație a mecanicei acustice a universului însuși. Indienii, caldeenii, evreii credeau în armonia sferelor celeste învîrtindu-se în spațiu. Fétis trece apoi la Pitagora și la Platon, citînd *Timaios*-ul celui din urmă.[1] Filimon citează de două ori *Republica* lui Platon pentru problema educației și a eliminării literaților din stat. Dar chiar în cartea X, în care Platon găsește pernicioasă pentru educație poezia tragică, se face teoria muzicii sferelor. În jurul unui fus care stă pe genunchii Necesității se învîrtesc opt sfere cerești, iar pe fiecare din ele cîntă cîte o sirenă, realizînd o muzică de octocord.[1] Dicționarul lui Lichtenthal (vol. I, p. 425) la *Musica delle sfere, o armonia delle sfere* scrie: „L'antica scuola pitagorica insegnava, che i corpi celesti aveano la facoltà di produrre fra di loro una certa specie d'armonia musicale". Acestea erau noțiuni curente în orice istorie a muzicii. Fétis, în prefața lui, citează printre alții pe Cicero *(Commentaire sur le Songe de Scipion)*, adică fragmentul tradus în „Naționalul" și care este un fel de ascensiune asemănătoare cu aceea din *Paradisul* dantesc.[2] Scipio Emilian, fiul lui Paul Emilius și nepot adoptiv al lui Scipio Africanul, visează a călători în stele, călăuzit de tatăl și unchiul său. Vede șapte planete (Saturn, Jupiter, Marte, Soarele, Venus, Mercur și Luna) învîrtindu-se în jurul centrului imobil al universului care e pămîntul și sub acoperămîntul ceresc mișcîndu-se în sens contrar, totul alcătuind un sistem de nouă sfere. Scipion e uimit de sunetul suav pe care îl aude: „Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus?"

---

[1] Adăugăm că turcii, chiar după persani, vedeau în primele note ale gamei cele patru elemente, în toate șapte planetele și în douăsprezece moduri rezultînd din ele cele 12 semne ale zodiacului, puse și ele în raport cu culorile. Notelor gamei le corespunde o culoare, neva(re) este semnul violetului. Grecii, prin ideea lor de cromatism, nu înțelegeau altceva. F.J. Fétis, *Histoire génerale de la musique*. Paris, F. Didot, 1869, p. 371 urm.,

„VIII. Pe cînd priveam acestea cu mirare, cît mi-am venit în sine-mi: — Ce! zisei, ce este acest sunet atît de mare și atît de dulce, care-mi umple auzul? — Aceasta este, zise el, armonia care, compusă din intervale inegale, dar distincte după o constantă proporțiune a părților, este formată din impulsul și mișcarea sferelor, și care, combinînd tonurile grave cu cele ascuțite produce într-un mod egal concerturi variate. Niște mișcări așa de mari nu s-ar putea esecuta în tăcere, și natura voește ca cele estreme să răsune din o parte grav, iar din cealaltă ascuțit. Din care causă cea mai înaltă sferă înstelată a cerului a căreia revoluțiune este mai repede, se mișcă cu un sunet forte și ascuțit, iar cercul cel inferior al lumii cu un sunet grav. Pămîntul în al nouălea rang fiind immobil, stă totdauna în regiunea cea mai de jos, ocupînd mijlocul lumii. Cele opt globuri mobile, între care două sînt la octavă, produc șapte sonuri distincte prin intervale: și acest număr este în genere nodul tuturor lucrurilor. Oamenii erudiți, imitînd acestă armonie cu lira și cu vocea, și-au deschis intrarea în acest loc ceresc; precum și aceia cari prin geniurile lor superioare au cultivat studiele divine în timpul vieții umane. Dar urechile oamenilor, împlute de acest sunet, au asurzit, căci nici un sens nu aveți mai debil decît auzul. Așa, acolo unde Nilul se precipită din munții cei mai înalți, aproape de acele cataracte după cum le numiți voi, gintea care locuiește acel ținut, din causa mărimei sunetului, a perdut simțul auzului. Dar sunetul lumei întregi în cea mai iute a sa revoluțiune este atît de mare, încît urechile voastre nu-l pot coprinde ..."

Cele trei foiletoane din „Naționalul", nr. 28, 31, 33 (1858), *Despre începutul operii musicale, progresul și perfecțiunea în care a ajuns în timpul de astăzi* provin din rezumarea unei opere largi de sinteză. Filimon o ia de la chinezi și indieni, pomenește de zea Saraswati, care simbolizează scara generală a sunetelor, de greci, de romani, de sicilieni, de apogeul teatrului muzical sub Neron, trece apoi la era creștină, vorbește de Ambrosio din Milan, de papa Grigore I, de Carol ce Mare și de orgile hidraulice, de Ucbald de S. Amand din Flandra, de Guido d'Arezzo, de Franco din Colonia (în foileton: Franț), mai pe urmă trece propriu-zis la apariția operei, citînd pe Emilio del Cavaliere, pe Ludovico Grossi da Viadana, pe Domenico Mazzocchi, Jacopo Peri, Giulio Caccini. Nu uită pe germani și pe francezi, la progresele în domeniul armoniei amintește de flamandul Ochenheim, care trebuie să fie Jean Okeghem (Lichtenthal zice Ockenheim), de Giovanni Pierluigi Palestrina, de Claudio (iar nu Ludovico) Monteverde, acela care a descoperit acordul disonant. Apoi înșiră pe G.B. Lulli, Heinrich Schutz, autorul muzicii libretului *Dafné* tradus de Martin Opitz după Rinuccini (în foileton iese, poate și din cauza culegătorului: Oriț și Chultz), Giacomo Carissimi, Alessandro Scarlatti, Haendel, Bach, Haydn, Hasse (Filimon zice Haaze), Gluck, Nicolo Logroscino, Nicola Piccini, Giovanni Paisiello, Domenico Cimarosa, Nicola Zingarelli, Stanislav Mattei din Bologna, Mozart, Beethoven, J. Rameau, Vachon și mulți alții, în fine modernii din secolul al XIX-lea. Nimic nu lipsește.

---

[1] Platone, *La republica*, trad. di G. Fraccaroli, Firenze, La nuova Italia, 1932, p. 437—39.

[2] Cf. *Marci Tulli Ciceronis de somnis Scipionis, ex libro de repub. sexto in Marci Tulli Ciceronis opera*, quartus tomus, Basileae es officina Hervagiana, Anno M.D.XXXIV, p. 268 urm.

În al doilea rînd, Filimon consultă opere despre armonie și compoziție. „Manualul de armonie al lui F.J. Fétis“ pe care îl citează („N.“, nr. 2 din 4 dec. 1860) este o lucrare capitală. De asemenea A. Reicha, „acel celebru profesor de armonie“ („N.“, nr. 94 din 2 noiembrie 1858), căruia îi citează „tratatul de compoziție“, era un teoretician, discutat, însă reputat membru al Institutului și profesor de contrapunct [1] la Conservatorul din Paris, autor între altele al unor quintete pentru flaut, oboi, clarinet, corn și fagot, care poate să fi interesat pe Filimon. Lucrarea la care se referă acesta trebuie să fie *Traité de composition musicale ou traité complet et raisonné d'harmonie pratique* (Paris, Gambaro, 1818) [2]. Atît Reicha cît și Fétis și mai ales cel dintîi puteau pune în curent pe Filimon cu terminologia generală a muzicii, dar prea mult nu adăugau la practica lui de instrumentist și orchestrant. Nu se învață arta compoziției muzicale cu un tratat înainte, precum nu se scrie poezie consultînd un manual de poetică. Tratatul de armonie ajută pe muzicant să priceapă științific legile consonanței, dar înainte de a fi familiarizat prin ureche cu un acord major, numirile de fundamentală, terță majoră și quintă justă rămîn cuvinte goale. Filimon cîntă la flaut, un instrument ce nu permite superpoziția sunetelor, iar expoziția succesivă a elementelor acordului e foarte grea. Ar fi avut nevoie ca să citească exemplele din excelentul tratat al lui Fétis de un instrument polifonic, harmonium, pianoforte. Chiar violina îngăduie executarea limitată a acordurilor. Oricum, scriitorul examinează toate aspectele compoziției, încît îți vine să crezi că nu numai cronica muzicală este motivul acestei inițieri, ci și veleitatea secretă a unui executant solist de a pune stăpînire pe legile armoniei în scopul de a compune. În primul rînd îl preocupă instrumentația și vocile, considerate ca simple organe emițătoare de sunete. În biserica Asumpțiunii din Praga admiră faimosul „organ“ cu „cinzeci de registre și peste trei mii de țevi de aramă ce îi dă o estensiune și o sonoritate de tonuri fabuloasă“ *(Escursiuni*, p. 212*)*. La un concert dat în ziua de 8 noiembrie 1860 de L. Wiest, un amic îl întreabă, în pauză, ce este un oboi. „Este anticul chalumeau al galilor“ — lămurește Filimon, descriind instrumentul și adăugînd că are „o estensiune de două octave și jumătate de la *do* sub linie cheie de violină și pînă la *fa* supraacut“. („L'estensione dell'oboe va dal do chiave di Violino sotto le righe, al re sopraccuto“ — zice Lichtenthal în al său *Dizionario*). Apoi face istoricul violinei citînd pe doctorul Lichtenthal cu „celebrul său opuscul asupra instrumentelor de coardă“ [1] și biografia lui Paganini (desigur aceea a lui Fétis, cuprinzînd și o „esquisse de l'histoire du violon“). Vioara ar fi fost inventată de indieni. Marii lutieri au fost Stradivarius, Amati, Guarnieri, Bergonzi. Apoi Filimon începe să vorbească despre clarinet, care a fost inventat de Johan Denner din Würtemberg în „secolul espirat“ („nel secolo scorso“ — zice și Lichtenthal în *Dizionario*) și se „împarte în cinci clase, din care cele în *la*, *si bemol* și *do* se întrebuințează la operă și concerte, iar cele în *re* și *mi bemol* sînt destinate

---

[1] Pe operele sale din 1832—33 scrie „de composiție“. Cfr. Emil Naumans, *Illustrierte Musikgeschichte*, Neunte Auflage, Stuttgart, 1928, u. Namenverzeichnis. În București am găsit: Antoine Reicha, *Traité de mélodie abstraction faite de ses rapports avec l'harmonie*. Deuxieme édition, Paris, S. Richault, 1832 (prefața datată 15 oct. 1813; prima ediție din 1814); *Art du compositeur dramatique*, etc., Paris, S. Richault, 1833 (B.A.R.P.R.).

[2] D. Breazul posedă și ne-a comunicat trei tomuri desperechiate de Ant. Reicha (cum rezultă din prefața la partea a patra, datată 13 oct. 1813), într-o ediție bilingvă (franceză-germană). „Partea“ a patra (594 pag.) este un *Traité de mélodie*, repetînd întocmai cu traducerea germană *Tratatul de melodie*. Alt tom pare continuarea (p. 195—306), cu alte caractere, a unei lucrări diferite și poartă titlul *Cinquième Livre*. Într-adevăr, nu este decît o porțiune în ediție bilingvă a scrierii *Art du compositeur dramatique* și reproduce pe aceasta de la pagina 71 („Des grands finals d'Opéra“) pînă la p. 255 („Des quelques effets particuliers touchant l'orchestre“). Cartea a șasea, legată în același tom, cuprinde în ediție bilingvă toată partea a patra, adică ultima, pînă la concluzie, a aceleiași scrieri. Al treilea tom cuprinde partea a noua și a zecea (p. 1003—1222), în ediție bilingvă, dintr-o lucrare ce pare a fi chiar *Traité de composition musicale*, fiindcă tratează despre fugă, plein-chant, „du genre fugué“, aplicat la muzica teatrală, bisericească și instrumentală, despre ideile muzicale, starea actuală a muzicii în Europa.

---

[1] Pe care însă nu l-am găsit pomenit nicăieri.

pentru bandele militare și cîteodată în orchestră, dar numai cînd se esecutează numai musică de danț“. În notă Filimon adaugă: „Afară de acesta există și în *fa* și *sol*, dar se întrebuințează foarte rar“. De fapt se utilizează în orchestră trei dimensiuni de clarinet în *do*, *si bemol* și *la*, spre a se realiza în ordinea acestui instrument o extensiune cît mai mare („N.“, nr. 90 din 13 noiembrie 1860).

Cortina se ridică și apare Wiest. Filimon găsește că violonistul are o doză bună din școala elegiacă a lui Bazzini (Antonio), care era un contemporan (1818—1897), director al Conservatorului din Milano, dar că forța sa constă în dificultățile în spiritul „școalei brilante“ a lui Ernst (H.W.), contemporan și acesta, mort în 1865. Vioara era cam slabă de ton. Variațiunile dificile compuse din arpeggiate și staccate au fost executate bine, de asemenea mai multe pasaje „a doppia corda“ și cîteva perioade „alla flageoletes“ (sic.). Continuă concertul primul oboist d. Albano și primul clarinet Mirco, vechea noastră cunoștință din Veneția, „care dacă nu este un Ernesto Cavallini sau un Klein, execută bine pe un instrument atît de ingrat cele mai mari dificultăți muzicale“. L-a ascultat altă dată și pe E. Hübsch („N.“, nr. 42 din 5 mai 1858), care a executat o fantezie de Allard. A constatat „o lipsă de adevărat staccato artistic și niște triluri slabe, ear notele esecutate pe îndoită coardă sau în terță erau oarecum lipsite de egalitatea tonală cerută de la un bun artist“. Altă dată citează pe violonistul Pierre Rode (1774—1830). „Rode a trăit pe timpul revoluției franceze și a fost celebru concertist de violină și compositor“ („N.“, nr. 98, 11 dec. 1860). Într-o cronică în „Monitorul“ (nr. 285 din 20 dec. 1864/1 ian. 1865) sfătuiește pe Petre Nițescu, „primul violon concertant român și laureat al Conservatorului din Paris“, să nu se riște de la început cu piese de bravură ca *Ruga lui Moise* de Paganini. „Un june neemancipat de sclavia școalei poate să esecute pe violină agilități oricît de mari, arpege, staccate în susul și în josul arcușului, flagiolette, și orice alt genere de dificultăți, dar îi lipsește egalitatea tonurilor sub raportul sonorității și esacta intonațiune, ce produc mare efect cînd artistul le posedă, și a căror lipsă face să dispară orice efect“. Îi recomandă exerciții necontenite pe „etudele lui Creutzer și Spohr“ [1] și un repertoriu din scrierile lui „Bériot, Vieuxtemps [2], Artot, Allart“. E foarte probabil că Filimon nu cita nume goale fără cuprins pentru el. O scenă din actul al II-lea din *Iudita și Olofern* cu muzică de Wachman îi aducea aminte de „unul din concertele lui Bériot“ [3] („N.“, nr. 45, 15 mai 1858).

Filimon definește cu finețe violoncelul drept „cel mai patetic dintre instrumentele de coardă“, care „în prodigioasa sa ecstensiune ce începe de la cele mai profunde note de bas și ajunge la cele mai acute de contralto și tenore, conține cele mai sublime elemente cu cari artiștii cei mari știu a încînta pe auditori“. Fiind vorba de flaut, nu admite variațiunile introduse la noi de „celebrul flautist Folț“ în rondo-ul din actul al III-lea din *Lucia di Lammermoor* („N.“, nr. 13 din 20 ian. 1858, și „Buciumul“, nr. 317 din 3/17 dec. 1864), unde flautul acompaniază în terță sau în sextă partea cantabilă. În *Il giuramento* de Mercadante „preludiul corului de dame din primul act, scris pentru flauto obligato, acompaniat de secondo flauto, Hotbois și Clarineto și cel de corn engles de la romanța Elaisei din actul al III-lea sînt de o frumusețe răpitoare“. Din nefericire, în 1859, la teatrul italian din București („N.“, nr. 30 din 22 martie 1859) lipsea din orchestră cornul englez. În *Maria de Rohan* de Donizetti, rugăciunea de soprano din actul al III-lea în modul minor, „acompaniată de instrumentul numit corn englez“, este „de o rară frumusețe“ („B.“, nr. 307 din 12/24 noiembrie 1864). Observații ascuțite face Filimon cu privire la repartiția instrumentelor în orchestră și la volumul acustic al acesteia. „În orchestră — zice el — se ridic(ă) și se cobo(a)r(ă) neîncetat o mulțime de arcușe, însă sunete nu es de ajuns“ („B.“, nr. 292 din 8/20 oct. 1864). „Orchestrul — impută altă dată Filimon — a lăsat să se vadă marea lipsă ce are de violine“. Dispariția treptată a instrumentelor cu coarde și predominanța acelora de suflat îi displace. „În fiecare an se substrage cîte o violină și se adaugă cîte un bombardon“. Orchestra ia astfel „aspectul unei bande militare“ („Ind.“, nr. 2 din 4 oct. 1861). Altă dată, dimpotrivă, lipsesc anume instrumente de suflat, în dauna expresivităţii. Vede „un orhestru complect în aparinţă, deară foarte redus în cantitatea sunetelor“. „Violinele sînt foarte slabe, lipsesc oboe primo, clarinetto secondo şi corno secondo, eară solurile acestor instrumente se execută de violină seau de alte instrumente, şi astfel perd tot efectul lor“ („B“., nr. 314 din 28 noiembrie/10 dec. 1864). Sau „Orchestra nu este arangiată bine: sunetul instrumentelor de coardă nu este în proporţiune cu al celor de lemn şi aramă. Lipseşte primul trombon, flautul al 2-lea şi octavinul [1], lipseşte clarinetul al 2-lea şi oboe al 2-lea. Această lipsă de instrumente desmădulează orchestra, lasă locuri goale în armonie...“ Din contra, în *Un ballo in maschera* situaţia contraltei era foarte ingrată din cauza zgomotoasei orchestraţii şi „prin acel turbillion de sunete ieşite din trombele şi bombardoanele de care se servă Verdi la toate scenele feerice“ („B.“, nr. 292 din 8/20 oct. 1864). În *Don Pasquale* execută solo de fagot din uvertură în locul lui Richter, fagotist experimentat, un „recrut“ (gagist), care, „mergînd cu totul în contra măsurei, face o confusie cu violoncelul ce suna tot acele note, şi dintr-această confusie născu un scandal“ („N.“, nr. 11 din 13 ian. 1858). „A. Reicha, acel celebru profesor de armonie, recomandă maeştrilor de capelă a păzi o mare esactitate şi unitate de timp între toate părţile constitutive ale operei“ („N.“, nr. 94 din 2 noiembrie 1858). „Orchestrul a căruia deviză este armonia simfonică şi ecsactitatea timpilor musicali, la primul allegro în la maggiore de la introducţiunea primului act şi în alte părţi ale operei“ *Traviata* („N.“, nr. 91 din 23 oct. 1858) „a dat dovezi că nu cunoaşte bine forţa acestor doi termeni elineşti“, pentru care Filimon trimite pe cititor la *Dicsionarul musical* al doctorului Lichtenthal, fără vreo raţiune serioasă, căci acesta spune prea puţin lucru despre armonie: „Questa antica parola greca indica nella musica moderna una simultanea unione di suoni“, despre simfonie: „Gli antichi chimavano con tale parola cio, che noi diciamo consonanza“. În *Nabucodonosor*, Filimon constată cu regret lipsa de coordonare între cor şi orchestră („N.“, nr. 16 din 1 febr. 1859). „Corul şi orchestra în această operă semănau întocmai ca două tabere inemice ce se luptă între dînsele“. Volumul mic al celor două corpuri îl dezamăgea: „... avem un cor şi un orchestru demn de a reproduce vocele tunătoare ale profeţilor şi ale bătrînilor din Israel?“ Cele mai frumoase rînduri despre polifonie sînt cele privitoare la Beethoven („N.“, nr. 33 din 3 aprilie 1858). „Simfonia eroică scrisă pe un orchestru de şaizeci şi patru de esecutanţi, compusă în memoria (t)eribilei bătălii de la Austerlitz, va rămînea pentru totdauna un monument maiestos în analele musicei instrumentale.“

---

[1] Ludwig Spohr (1784—1859).

[2] Henry Vieuxtemps (1820—1881).

[3] Charles Auguste de Bériot (1802—1870).

Vocile sînt evaluate întîi prin registru şi calitatea lor fizică: „gîtlejul doamnei Guerrabella devenise o violină mînuită de un bun artist“ („N.“, nr. 97 din 18 dec., repetat în nr. 98 din 11 dec. 1860). Totuşi, adesea vocea sa are „un timbru rece şi monoton. Registrul său tonal este uneori de gît (voce di gola), alteori de piept şi cîteodată de cap“ („N.“, nr. 79 din 6 oct. 1860). Filimon notează cu neplăcere „ţipătoarele note ale demoazelei Guerrabella“ („Ind.“, nr. 2 din 4 oct. 1861). Luigia Capp-Young primadona soprană are de asemeni „voce ţipătoare (stridentă) cam monotonă“ („B.“, nr. 292 din 8/20 oct. 1864). Demoazela Zenoni „nu mai are decît vreo două-trei note la coardele de jos“ („N.“, nr. 89 din 16 oct. 1858). Aceeaşi avea „voce amfibie“ („N.“, nr. 16 din 1 febr. 1859). Costanza Manzini, primadonna seria assoluta, cîntă cu metodă excelentă, dar ce folos „cînd vocea lipseşte“. O soprană, după Martini, trebuie să aibă 16 tonuri curate şi bine intonate („N.“, nr. 19 din 25 oct. 1859). Şi vocea ei este „amfibie“ („N.“, nr. 14 din 18 febr. 1860). Vocea doamnei Berini e „microscopică“ („N.“, nr. 14 din 18 febr. 1860). Contralta Gheldini „urlă“. D-na Noemi de Roissi „are tril perfect“ („B.“, nr. 295 din 15/27 oct. 1864). Trilul primadonei absolute Lesniewska „este unul din cele mai principale ornamente ale talentului său“ („N.“, nr. 79, 6 oct. 1860). F. Steger, prim tenor, are vocea „toată de pept şi de o mare volumitate, timbru dulce, limpede şi omogen, pe lîngă care uneşte şi o estensiune foarte mare la notele acute“ („N.“, nr. 79 din 6 oct. 1860). Totuşi, neştiind italieneşte, are

---

[1] Un flaut mai mic pus cu o octavă mai sus.

„respirațiune de ipopotam“ („Ind.“, nr. 4, 6 oct. 1861). Vocea primului tenor Giuseppe Limberti e din contra „amfibie“, notele de mijloc și de jos sînt slabe și cam tremurătoare, cele de sus au totuși timbrul plăcut și sînt de ajuns de răsunătoare. Respirația e scurtă („B.“, nr. 292 din 8/20 oct. 1864). Domnul Goidri, primul tenor romantic (di grazia) are o voce mică în volum și cam aspră la notele de sus, însă de un timbru plăcut și egal în tot registrul („B.“, nr. 295 din 15/27 oct. 1864). Tenorul Swift „sfîșie urechile“ („N.“, nr. 14 din 18 febr. 1860). Bruno, primul bariton absolut, are o voce de o „estensiune formidabile“, dar „aspră și neîntonată“ („Ind.“, nr. 2 din 4 oct. 1861), timbrul e gutural, tremurător convulsiv („N.“, nr. 89 din 10 noiembrie 1860). Cesare della Costa, primul bas profund, posedă o „voce robustă, metalică, sonoră și bine intonată“ („N.“, nr. 4 din 16 dec. 1857). Alt profundisim bas are „vocea sepulcrală și falsă“ („N.“, nr. 14 din 18 febr. 1860).

În ordinea teoretică, Filimon este pentru păstrarea regulilor clasice. „Imnul formează în musică o specialitate în parte, și precum *opera teatrală*, *liturghia bisericească*, *sonetul*, *uvertura*, *romanța* și *marșul* se scriu după niște reguli și precepte stabilite de compositorii clasici, tot astfel cată să fie scris și imnul“ („Ter. rom.“, nr. 2 din 12 noiembrie 1861). A.T. Zisso, care compusese o operetă semiserie într-un act *Madalena*, „s-a depărtat cu totul de tipii clasici și aruncîndu-se cu aviditate în haosul invențiunei, ne-a făcut să auzim nu o simfonie, ci un potpuri compus dintr-un *andante grave*, un vals alla Strauss foarte grațios și un galop picant“. N-a ținut seamă de lucrul cunoscut de toată lumea muzicală „că simțămîntul bucuriei și al curagiului se esprimă prin modul maggiore, iar nu prin cel minore“ („Ind.“, nr. 16 din 17 aprilie 1861). Clasicismul lui Filimon e în bună măsură un ecou al cărților lui A. Reicha, pline de „règles à observer“. Ca mulți dintre autodidacți, Filimon atrage atenția cu oarecare plăcere asupra unor adevăruri curente: „Toți aceia care cunosc regulile armoniei știu că spre a trece de la un ton la altul, cată să se opereze o modulațiune. Aceasta se poate face în două feluri, prin melodie, sau armonie; în cazul de a prefera transițiunea armonică este neapărată trebuință a face să se audă un acord de preparație, altul de percusiune în care să se auză notele de septimă dominante ale tonului în care voește a se stabili și cel de al treilea să cuprinză în sine resoluțiunea tonală“. Și sîntem trimiși la „tratatul de composiție al lui Reicha“ și la „Manualul de armonie al lui F.G. Fétis“. Reicha spune de fapt următoarele: „Il est... plus facile de bien déterminer ces modulations par l’harmonie que par la mélodie seule; mais il est de même possible de la faire jusqu’à un certain point par la mélodie, abstraction faite de l’harmonie.“ [1] Iar Fétis, care e prea puțin didactic și din care Filimon a putut scoate spiritul, nu și formularea frazelor de mai sus, zice: „Les simples changements de ton se font aussi quelque fois sans harmonie, par unisson ou par une voix.“ [2] Spre a înțelege mai bine citatul lui Filimon e necesar să explicăm că un acord de septimă de dominantă („accord de septième de dominante“) sau acord de septimă dominantă, adică axat în jurul quintei juste, cuprinde patru sunete: fundamentala, terța majoră, quinta justă și septima minoră (mai există încă trei acorduri de septimă: major, minor și cu quintă diminuată). Intervenția acestui acord disonant prin septimă, pe care Fétis clădește toată teoria armoniei, îngăduie tranziția dintr-un mod într-altul. Obișnuit, se face într-adevăr întîi un acord de preparație în modul folosit la plecare, de pildă, în sol major, dacă s-a pornit de la do major. Apoi deodată se trece la un acord de septimă diminuată în la minor, apoi se consolidează fraza prin acorduri de rezoluție care să dea sentimentul concluziei în noul mod. Cuvîntul „percusiune“ era într-adevăr folosit de Lichtenthal [3] pentru apariția acordului disonant: „l’azione di quest’ultimo accordo, il quale deve cadere sul tempo forte, e su qui la nota legata o sincopata cagiona l’urto dissonante, chiamasi *Percussione*“. Oricum, Filimon avea o noțiune suficientă despre acest capitol din armonie.

---

[1] Anton Reicha, *Traité de mélodie*, S. Richault, Paris, 1832, p. 5.

[2] *Op. cit.*, p. 180.

[3] *Dizionario*, art. *Preparare.*

Concepţia despre operă a lui N. Filimon respiră din toate foiletoanele lui şi este, principial, aceea a lui Antoine Reicha, după care muzica e o artă de a exprima sentimente. „La musique est par essence un art de sentiment. Les véritables idées musicales sont le produit de ce que nous sentons“.[1] Muzica are scopul de a face „să bată inima“. Însă sentimentul face parte din ordinea fenomenelor inteligibile, el vorbeşte despre om. Textul muzical al unei opere trebuie să fie nu numai concordant cu libretul, ci să exprime el însuşi gîndurile şi simţirile eroilor. Filimon cere cîntăreţilor un joc de scenă muzical, încredinţat că drama sonoră nu are în sine nimic obscur. De aceea e iritat cînd un sentiment melancolic e transcris în mod major, fiindcă este cum ai pune cuvinte de jubilaţie în gura unui îndoliat. O operă este un conflict melodic şi simfonic între eroi, şi autorul rămîne esenţial un dramaturg. De aceea — zice Filimon — „recitativul este totul într-o operă; el este tocmai aceea ce e proza într-un vodevil, e concepţiunea sau subiectul întreg al unei piese teatrale; scoate recitativul din operă şi ea va pierde caracterul piesei teatrale; şi nu va rămînea decît un concert“. Într-un cuvînt, Filimon nu admite ca simfonicul să copleşească dramaticul, indicat mai cu seamă prin melodie şi prin timbrul vocilor. Este evident, sub acest unghi de vedere, că există o caracterologie vocală. Soprana reprezintă firea angelică, basul caracterul hilar ori tenebros etc. În concluzie, scriitorul înclină spre arta melodică italiană şi formulează rezerve pentru armonismul german: „Am ascultat cu atenţiune operele clasice ale lui Gluck, Haydn, Sebastian Bach, Mozart, Beethoven, Mendelsohn şi Meyerbeer şi am admirat foarte mult arta ce am găsit într-însele şi pacienţa colosală a maeştrilor germani (termenul nu-i rău!) de a inventa mulţimea aceea de armonii de care sînt pline, dar n-am simţit acea dulce melancolie şi emoţiunea ce gustă cineva cînd aude o melodie de Rossini, Bellini sau Donizetti“ (*Esc.*, p. 276). Germanii sînt oameni reci şi meditativi şi fiindcă nu izbutesc să compună melodii caută a suplini

---

[1] *Traité de composition* în fragmentul citat, partea X, p. 1099.

această lipsă prin efecte armonice. Este interesant că Stendhal împărtăşeşte aceleaşi idei.[1]

Muzica este expresia pasiunilor umane mai ales prin melodie: „En musique, on ne se rappelle bien que les choses que l'on peut répéter, or un homme seul se retirant chez lui le soir, ne peut pas répéter de l'harmonie avec sa voix seule — voilà sur qui est basé l'extrême différence de la musique allemande et de la musique italienne“ (p. 9). „Tout le temps que l'on joue du violon et de la flûte, l'on est attentif à la beauté ou à la justesse des sons, et non pas à qu'ils expriment“ (p. 11). Rossini analizează muzical pasiunile: „Dans son ouvrage, au mot colère, il nous présentera les vingt cantilènes qui lui semblent exprimer le mieux le sentiment de la coler; il en fera de même pour la jalousie, l'amour heureux, les tourments de l'absence etc.“ (p. 166). Armonia are în operă rostul să secundeze melodia: „L'harmonie doit-elle se faire remarquer par elle-même, et détourner notre attention de la mélodie, ou simplement augmenter l'effet de celle-ci? — J'avoue que je suis pour ce dernier parti... Si je sens le besoin d'entendre de l'harmonie magnifique je vais à une symphonie de Haydn, de Mozart ou de Beethoven...“ (p. 164—165). Germania pacientă s-a specializat în armonie: „... de nos jours le talent de la musique instrumentale s'est tout à fait refugié dans la tranquille et patiente Allemagne. Au milieu des forêts de la Germanie, il suffit à ces âmes rêveuses de la beauté des sons, *même sans mélodie*, pour redoubler l'activité et des plaisirs de leurs imagination vagabonde“ (p. 12). Bineînţeles, nu din Stendhal şi-a luat Filimon ideile lui, ele erau ale secolului. Dealtfel, şi „nepotul lui Rameau“ din „Satira“ lui Diderot spune, în secolul al XVIII-lea, aceleaşi lucruri: „Le chant est une imitation, par les sons, d'une échelle inventée par l'art ou inspirée par la nature, comme il vous plaira, ou par la voix ou par l'instrument, des bruits physiques ou des accents de la passion... Il faut considérer la déclamation comme une ligne, et le chant comme une autre ligne, qui serpenterait sur la première...

---

[1] Stendhal, *Vie de Rossini*, suivie des Notes d'un dilettante. Préface et Avant-propos par Henry Prunière, I—II, Paris, H. Champion, 1923.

Juges de là de quelle difficulté et de quelle importance il est de savoir bien faire le récitatif". Cînd în 1860 o trupă maghiară cîntă *Hunyadi Làszlo* de F. Erkel, Filimon rămîne încîntat de uvertură, însă nu pentru valoarea ei de concert, ci pentru că, alcătuită după regulile clasice (solo, andante mosso, canoane, melodii fugate) era un mic program analitic al subiectului dramatic al piesei („N.", nr. 43 din 2 iunie 1860). „Uvertura mai cu seamă — zice el — conține în sine o mare parte din formele cele mai scientifice ale contrapunctului sever și înflorit. Ea începe prin un mic solo de trombă în *re minore* ce servă de temă unui andante mosso, tot în acel ton, care după ce că cuprinde în sine o mulțime de imitații de diferite forme, canone libere și melodii fugate, are și meritul de a face pe auditorul inteliginte să presimță toate scenele tragice din care se compune subiectul operei. Pînă aci, auditorul nu știe dacă muzica este germană sau maghiară, dar pe dată vine un ceardaș, de *tempo-a-capela* ce transportă de la tristeță la eroism și face a se simți caracterul cel straniu și cavaleresc al națiunii magyare." Aci își face loc încă o idee ce va prinde consistență la Filimon, aceea a specificului geografic al muzicii. O compoziție poate să exprime în întregul ei caracterul unui popor.

Acum vom înțelege mai bine aversiunea, respectuoasă dealtfel și deloc solitară la acea epocă, a lui Filimon față de Richard Wagner, căruia îi citează, după vreun program, scrierile teoretice: *Die Oper und das Wesen der Musik*; *Das Schauspiel und das Wesen der dramatischen Dichtkunst* și *Dichtkunst im Drama der Zukunft*:

„Am ascultat la teatrul de la München opera *Lohengrin* ce trece de cap d'operă al muzicei de felul acesta. Am pus cea mai mare atențiune ca să nu pierz nici o notă; cu toate acestea, nu am putut afla într-însa nici o nuanță care să-mi eccite cel puțin curiositatea. Totul în acea operă era confusiune: Melodia, care este baza principală a muzicei, lipsea cu totul; armonia cea naturală ce satisface urechea și inima era înlocuită prin niște transițiuni și acorduri repetate la părțile acute, medii și grave, prin care Richard Wagner pretinde a descrie lumina focului și a fulgerului, a represinta distincțiunea colorilor și a devina viitorul; fără să observe că caută efecte noi acolo unde nu se mai găsesc decît defecte și neant."

Lui Filimon, Wagner i se pare ininteligibil din cauza absenței melodiei, care înfățișează pentru el limbajul melodramatic prin excelență, dar și pentru faptul că „armonia cea naturală" pe temeiul acordurilor consonante și, excepțional, prin acordul natural de septimă dominantă, este înlocuită prin tranziţiuni, desigur, disonante[1], care afară de aceasta, au prezumția de a imita fenomene fizice din natură (lumină, fulger). Pentru acest ultim motiv, Filimon impută lui Wagner „materialismul" lui, azi am zice naturalismul. După scriitor, muzica se compune din sunete, și nu poate să reprezinte decît „ce intră în domeniul sunetelor, sau cu alte cuvinte tot ce sună". Lumina soarelui, a lunii, șerpuirea fulgerului, tot ce aparține plasticului ies din cîmpul ei. Mai limpede, Filimon vrea să spună că muzica nu imită decît natura morală, pură (ca și un roman sau o dramă). Într-asta e un clasic și e consecvent cu viziunea din *Ciocoii vechi și noi* și cu profesia de credință că în călătorie îl interesează omul.

Într-un loc, Filimon pare a se contrazice: „... în loc să ne facă a vedea localitățile din prejurul Parisului și marginile Senei — scrie el („Ind.", nr. 16 din 17 aprilie 1861) despre opereta semiserie a lui A.T. Zisso — ea ne recheamă suvenirea Alpilor Elveției cu stîncile și lacurile lor, sau mai bine Romanțele lui Heinrich Proch, Franz Schubert și Lindpaintner".[1] Dar și aici are în vedere numai tematica muzicală specifică unui loc, prin care indirect se evocă și peisajul și climatul etnografic. Ceea ce n-a priceput Filimon este aceea că R. Wagner a voit să ridice tocmai puterea dramatică a operei, făcînd-o expresivă peste tot și unitară în libret și muzică, spre deosebire de opera italiană, în care foarte adesea muzica şi textul literar sînt aşezate într-o paralelă foarte superficială.

---

[1] În „Independința", nr. 16 din 17 aprilie 1861, constatînd la un compozitor folosirea modului minor pentru sentimente alegre, bănuiește că „va fi ținînd de școala lui Richard Wagner, un compozitor german foarte erudit în arta muzicală, care nemulțumindu-se pe regulile actuale ale acestei arte, a inventat un sistem al său particular de a trata muzica dramatică, dar n-a reușit".

[2] Peter Jos. Lindpaintner.

Cu aceste elemente putem pricepe cronicile lui Filimon şi întîi de toate caracterizările marilor compozitori: *Vincenzo Bellini*: mare „geniu elegiac“; în *Beatrice di Tenda* culorile sînt „foarte lugubre şi puţin cam monotone“ (N.“, nr. 2, 11 dec. 1852); „*Norma* este cea mai frumoasă poemă muzicală ce ne-a dat pînă acum bella Euterpe a Parnasului italian“ („N.“, nr. 19 din 6 oct. 1860); „ceea ce nu ne place în această porţiune *(I puritani)* şi mai în toate operile lui Bellini este acompaniamentul cel uniform, carele fiind întrebuinţat foarte mult, uneori face să dispară din partea melodică acel sublim patetic, ce răpeşte spiritul şi deşteaptă cele mai nobile simţiminte ale inimei“ („Ţer. rom.“, nr. 14 din 11 febr. 1862). *Gaetano Donizetti*: „*Linda di Chamounix*, cap d'operă al divinului maestru Donizetti“ („N.“, nr. 6,23 dec. 1857), „plină de melodii foarte frumoase ce represintă pînă la evidenţă coloarea etnografică a locuitorilor din munţii Savoiei“ („N.“, nr. 96, 4 dec. 1860); Donizetti „era totodată mare compozitor şi mare literat, înţelegînd foarte bine sublimitatea caracterilor principale din libretul acestei opere“ *Lucia di Lammermoor* („N.“, nr. 99, 20 noiembrie 1858); „Duetul din actul al III-lea, între tenor şi bariton, este un cadru în care se vede desemnat cu cele mai tari colori grozava furie ce fierbe neîncetat în pieptul acestor doi inemici neîmpăcaţi“; „Lordul Asthor, fratele Luciei, are un caracter de acelea ce n-a lipsit niciodată din societăţile din timpii feudalismului“ („N.“, nr. 94, 27 noiembrie 1860); „Pasiunile dramatice ce se aţîţă şi merg crescînd în diferitele personaje ale dramei *(Favorita)* sînt desemnate cu colorile cele mai precise şi sublime“ („N.“, nr. 8, 4 ian. 1859); partea instrumentală din *Lucrezia Borgia* e „armonioasă, simplă şi lipsită de acel sgomot neplăcut ce, de la un timp, a devenit calul de bătălie al compositorilor fără talent“ („B.“, nr. 314, 28 noiembrie/10 decembrie 1864). *Gioachino Rossini*: „Această musică (din *Il barbiere di Seviglia*), ca toate musicile de Rossini şi cele ce ţin de şcoala lui, este plină de agilităţi, colorature şi fioriturі“, cerînd un studiu particular artiştilor, „carii s-au dedat cu musica lui Verdi cea sgomotoasă“ („N.“, nr. 98, 11 dec. 1860). *Giuseppe Verdi*: *Ernani*, „delicioasă operă“; „Mai toate ariile au o coloare populară şi romantică, o facilitate încîntătoare; nu este într-însa nimic scolastic, nimic profund...“ („N.“, nr. 7, 26 dec. 1857); „simplă, frumoasă şi populară, dar nu prezintă criticului sever ocaziunea de a enumera acele frumoase nuanţe de artă de care sînt pline operile *Nabuchodonosor* şi *Rigoletto*“ („N.“, nr. 89, 10 noiembrie 1860); remarcabil duetul între sopran şi tenor din actul al II-lea, „în care pateticul şi imitaţiunea pasiunilor prin musică sînt impinse pînă la un mare grad de elevaţiune“; notabile tempo primo de la finalul primului act, „de o vastă şi maestoasă compoziţiune“ şi alte cîteva momente; „Restul este compus în mare parte din melodii capabile de a încînta numai pe auditorii ce le ascultă cu urechia, deară nu şi pe cei ce caută în musică distracţiunea spiritului („Ind.“, nr. 4, 6 oct. 1861); micul allegro pe versurile *vieni meco sol di rose* e o melodie „trivială“ ce „răneşte urechia publicului“ (ibid); „Am cercetat cu cea mai strictă atenţiune diversele composiţiuni ale acestui celebru maestru şi putem mărturisi că am rămas surprinşi de fiecare fantasii (sic) şi varietatea geniului său. Am cercetat cu cel mai mare scrupul şi imparţialitate diversele composiţiuni ale acestui celebru maestru, şi mărturisim că am fost surprinşi de fineţea imaginaţiunei şi de varietatea geniului său“; Aristarchii muzicali care pretind „ca melodia să fie plîngătoare şi expresivă pînă la lacrămi, ear acompaniamentul să semene cu acela de mandolină, adică să fie unitonic“, rămîn dezamăgiţi, naturaliştii nu văd reproducîndu-se fenomenele fizice şi armonia imitativă, geografii nu găsesc colorit local, iar ultra-progresiştii „un colorit fără coloare“; „De multe ori, prin tăierea unui period şi modularea neusitată de la un ton la altul printr-o repede încetare a unei voci ori intrarea unui instrument all'improvviso“, ştie a scoate „un briliant efect din cea mai monotonă idee melodică“ („N.“, nr. 17 şi 20 din 3 şi 13 febr. 1858); *Il Trovatore*: muzica din actul I, de „un stil foarte lesne“, actul al IV-lea, „acest diamant al geniului verdian“ („N.“, nr. 94, 2 noiembrie 1858); în partea muzicală a lui *Macbeth*, Verdi desenează „cu culorile cele mai proprii ambiţiunea criminală a usurpatorului“ („N.“, nr. 2, 11 dec. 1858); *Nabucodonosor*: colori „biblice şi grandioase“; duetul Alfredo-Violetta, canţoneta bachică, cavatina de soprano în fa minore din *La Traviata*: „Aici Verdi e mare, este în momentul unei fericite inspiraţiuni, căci fără a se servi de acele torente de acorduri usat prea mult de compositorii lipsiţi de geniu, şi de acele melodii enigmatice, prin care unii cred că descriu pasiunile inimei, reuşeşte a ne desemna, cu colorile cele mai ardente şi mai atingătoare, strania transiţiune a Violetei de la o vieaţă de perdere, la un amor sentimental“; actul al II-lea: „De la preludiul lugubru, scris pentru instrumentele de coardă“ şi pînă la ultima notă din partea muzicală a Violetei, „este peste putinţă a nu simţi în inima sa acele sublime palpitaţiuni pe care electrismul musicale ca într-o operaţiune magică le transmite în inima sea“ („Ind.“, nr. 4, 6 oct. 1861); *Vesperul sicilian*: scriind pentru francezi, „în partea melodică s-a silit cît a putut să inventeze cîntări franceze, iar în cea armonică s-a aruncat în astruzitatea şcoalei germane“ („Ţer. rom.“, nr. 12, 28 ian. 1862). *Giacomo Meyerbeer*: fost „sunător la piano“; În *Roberto il diavolo* partea prinţesei Isabella „esprimă foarte bine sentimentele femeii ce iubeşte“; cutari note „sînt de natură a mişca chear inima cea mai puţin simţitoare“; însă partiţiunea lui Bertram, a basului profund „addoperă foarte mult psicologismul şcoalei germane, d-aci vine că musica de la această parte este foarte anevoie de înţeles („N.“, nr. 26, 8 martie 1859). Şi *Friedrich Flotow* în *Marta* aparţine la şcoala germană actuală, melodiile sînt cosmopolite, cu reminiscenţe din maiştri italieni şi chiar din Verdi; Nu se ţine „cu strictitate de cîntul silabic adoptat de Mozart, Rossini şi Cimarosa în composiţiunile lor comice“; Din uvertură se vede că „a studiat bine pe clasici şi mai cu seamă pe Haydn“ („B.“, nr. 295 din 15/27 oct. 1864).

Cronicile lui Filimon se compun de obicei din patru părţi:

a) subiectul povestit după libret şi nu rareori confruntat cu istoria reală; b) observaţii asupra muzicii c) interpretarea orchestrală şi vocală; d) decorurile şi costumaţia; şi cîteodată e) publicul. Este evident că e consideră aceste aspecte ca un tot.

Să examinăm cîteva. *I Lombardi* de G. Verdi („N.“, nr. 4, 16 dec. 1857): Puţin gustată de public pentru că are „mai mari tendinţe la armonie decît la melodie“. Masele armoniei sînt tratate „cutezător“, geniul lui Verdi nu poate sta în limitele şcoalei lui Bellini şi Donizetti şi înclină spre „sistemul armonic al şcolii germane“. „Toate massele corale au într-însele un ce maestos şi forte“. Vocea d-nei Giseldi „are mai mult mecanismul unui instrument decît pasiunea sufletului“. *Lucrezia Borgia* de Donizetti („N.“, nr. 2, ian. 1858): Lucrezia în această operă nu este în caracterul ei sangvinar ci „se află pătrunsă de amorul matern pentru Gennaro“. Deci demoazela Gianfredi trebuia să arate „mai multă simţibilitate către Gennaro“. Ignorînd caracterul eroinei, d-la Gianfredi „n-a fost decît o mediocritate“. O parte din public a fluierat-o pentru cîteva note false, dar apoi ceilalţi au răsplătit-o cu precipitate aplauze şi intempestive coroane, nemeritate din cauza greşitei interpretări dramatice. În *Il barbiere di Seviglia* („N.“, nr. 15, 27 ian. 1858), Cesare della Costa întrebuinţează un nas artificial lipit peste cel natural, căpătînd înfăţişare de delfin sau de „pesce spada“. Fără îndoială, Filimon găseşte în acest detaliu de grimare, o subliniere ieftină şi bufonă a caracterului eroului, care trebuie să rezulte din textul muzical şi din calitatea vocii. În *Atilla* („N.“, nr. 87, 9 oct. 1858) de Verdi, adevărul istoric este comparat cu libretul. Istoria ne arată pe Atilla „plin de cruzime, viclean şi sperjur“, iar pe Ezio „ca pe cel mai mare căpitan al timpului, mare diplomat şi de o virtute esemplară“. Solera, autorul libretului, a inversat rolurile. Fiind vorba de *Il Trovatore* („N.“, nr. 94, 2 noiembrie 1858), cu loc de desfăşurare în Spania, Filimon se socoteşte dator pentru judecarea operei să definească temperamentul iberic: „...Sîngele iberic primitiv amestecat cu cel roman şi gotic, formă din acest popor un buchet de tot ce este mai poetic şi mai pasionant, şezînd subt umbra sălciilor plîngătoare după marginea Guadalcuivirului, cîntînd cu cea mai mare simţiune focul amorului născut în inima sa africană, la vederea ochilor frumoasei andaluze; dar pe cînd îl crezi în cea mai mare langoare şi lene poetică, d-odată, el, coprins de amorul aventurilor eroici, aleargă pe superbul său fugitor de Andaluzia; ajunge pe teribilul maur, îl aruncă la pămînt, şi apoi se duce la amanta sa şi-i presentă armele fumegînde de sînge ale învinsului, cu aerul celui mai arzător amor. Eată în resumat trăsăturile caracteristice ale locuitorilor țării aceea...“

Firește, valoarea muzicii urmează a fi stabilită (lucrul e subînțeles) pe măsura capacității ei de a evoca nota etnică fundamentală, ardența.

În foiletonul despre *Favorita* de Donizetti („N.“, nr. 8, 4 ian. 1859) distinge între opere accesibile masei și altele ce reclamă o pregătire: „Musica ca și literatura își are partea ei populară și lesne de înțeles, precum și pe cea sublimă ce nu se poate gusta decît de aceia care au trecut prin toate fasele artei. Ce ar fi oare dacă s-ar da unui om cu puțină cunoștință de carte *Divina Comedie* sau *Faust*, ca să le facă lectura pentru distracțiune? El ar adormi în adevăr! Ei bine, tot ceva așa s-a întîmplat și cu publicul nostru la mai multe părți din această operă“. *Don Pasquale*, operă comică de Donizetti, a fost „o monstruoasă profanare“ din pricina greșelilor „orchestrului“, dar mai ales a interpretării. „Opera comică (aparținînd, zicem noi, sectorului realismului critic) reclamă pe lîngă însușiri vocale, jocul de scenă prea natural, gesticularea expresivă și pronunțarea tecstului poeziei liberă și grațioasă...“ („N.“, nr. 12, 16 ian. 1859). F. Steger în *Il Trovatore* are calități dramatice cu care învinge apatia sa congenitală de german. În exprimarea geloziei, „în loc să vezi într-însul pe germanul calm și impasibil, din contra el devine furios ca un tigru“ („N.“, nr. 79 , 6 oct. 1860). În *Il barbiere di Seviglia* („N.“, nr. 98, 11 dec. 1860), în care este remarcabilă „esactitatea desemnării caracterilor“ și unde, ca și lui Stendhal, lui Filimon îi place aria *La calunnia*, cîntată de Don Basilio, cîntărețul Ascanio, interpret al acestui rol, face „gesturi manierate și o mulțime de mișcări silite și contrarii bunuluisimț“. Costumația, în general, la teatrul italian este anacronică și eteroclită („Ind.“, nr. 2, 4 oct. 1861): „Am văzut cu destulă surpriză decorațiuni de stil gotic german, acolo unde urma să domine stilul roman din secolul XV — pe spaniolii din opera *Il Trovatore* i-am văzut îmbrăcați în costume italiene din mediul ev, iar pe italienii din timpul pontificelui Alessandro Borgia învesmîntați cu uniforma de arlechini“. În *Marta* („B.“, nr. 295, 15/27 oct 1864), costumele reprezentau un „museu etnograf cules din doui secoli și cel puțin de la duo séu trei națiuni“. În *Maria de Rohan* („B.“, nr. 307 din 12/24 noiembrie 1864), d-ra Noemi de Roissi n-a cîntat aria de la introducția primului act, *Cupa fatal mestizia*, „ cu acel aer de desperare ce simpte o femeă cînd obiectul amorului ei este aproape a cădea sub securea călăului“. Gesturile ei sînt „de convențiune: un feliu de gimnastică de acelea ce fac elevii de musică în conservatoare“. Cît despre public, d-ra de Roissi a fost aplaudată și a căpătat și un buchet de flori „într-un moment foarte rău ales“. La reprezentarea *Lucreziei Borgia* în 1864 („B.“, nr. 314 din 28 noiembrie/ 10 decembrie 1864), Filimon a rămas surprins de „marile numer de mediocrități, cu care impresarul a populat scena“. Acesta n-a ținut seamă de proverbul teatral: „Ori formează-ți repertoriul după artiști, séu recrutează-ți artiștii după forța repertoriului“. În *Lucia de Lammermoor*, d-ra Roissi („B.“, nr. 317 din 3/17 dec. 1864) face o mulțime de „note de agilitate fără gust“, „trilează după capriciu“, uitînd că publicul „nu vine la theatru ca să asiste la un concurs de *sorfegiu* și *vocalițe*“. Opera n-a fost reprezentată în toată întregimea ei.

Misiunea criticului muzical i se părea lui Filimon foarte grea: „meseria noastră de foiletonist nu datează decît de prea puține zile și simțirăm deja o mare aversiune pentru această meserie“ („N.“, nr. 15, 27 ian. 1858). Și cita cuvintele unui publicist italian: „Nici o meserie nu mi se pare atît de ingrată și monotonă ca aceea a foiletonistului sau a criticului teatral. Ea este ingrată, fiindcă foiletonistul e dator să dea cuvînt tuturor artiștilor criticați de dînsul, de la impresariu pînă la croitor și lampist“. „Criticul, fie teatral sau de orice altă specialitate — adaugă Filimon în altă parte — trebuie mai întîiu de toate să fie bine inițiat în specialitatea sa, să studieze cu o (sic) profunditate subiectul ce voește a critica, și în expunerea criticei ce va face să arate adevărul fără parțialitate sau pasiune, căci altfel el devine, poate și fără voia lui, un calomniator sau un adulator...“ („N.“, nr. 99, 20 noiembrie 1858); „jurnalistul teatral cată să lupte neîncetat în contra relelor de tot felul și mai cu seamă în contra șarlataniei acreditate și presumțioase care sfîșie partițiunile musicale..., schimbă titlul pieselor şi escamotează operile teatrale...“ („Ţer. rom.“, nr. 14 din 11 februarie 1862). El trebuie să lupte şi contra publicului, adică de fapt să-l educe, să contribuie la formarea gustului („N.“, 1, 5 dec. 1857). Atunci aplauzele n-ar mai fi „prodigate tocmai la pasagele cele mai rău esecutate şi chiar false“.

Admirator al creaţiei poporului din care publicase folclor literar, N. Filimon visa o muzică naţională, avînd la bază tematică şi simţire românească, fără a face vreun proces de origine compozitorilor... „...Poate să fie D. Vahman un artist foarte eminent şi cu mulţumire am dori să mănînce o bucăţică de păne din masa noastră; însă cu o singură condiţiune ca să nu îmbrace simţimintele şi ariele române în vestminte streine. Românii ş-au găsit în compatriotul lui ,Flechtenmacher, compozitorul naţional care, simţind româneşte, poate şi compune româneşte...“ („Ţer. rom.“, 1, 12 noiembrie 1861). Şi altă dată lăuda muzica lui Flechtenmacher, îndemnînd pe compozitorii români să studieze „aceste arii din punctul de vedere al esteticei; căci ele sînt primele melodii române care le pot servi foarte mult la crearea musicei dramatice române“ („Ţer. rom.“, 1, 19 noiembrie 1861). Ideea culegerii de folclor muzical era la ordinea zilei şi „Independinţa“ (nr. 65, 9 decembrie 1861) face următoarea propunere sub semnătura O.: „Se vor aduna şi se vor publica melodiile poporane ale românilor, cu studii asupra instrumentelor lor de musică, avînd în vedere o lucrare specială asupra musicei naţionale“. Ideea că muzica reflectă condiţiile geografice, etnice şi sociale este exprimată clar prin gura unui preopinent într-o discuţie („N.“, nr. 37, 17 aprilie 1858): „Ilusiunea belelor arte, după noi, nu poate fi decît aceea de a corespunde cu diferitele esigenţe ale popoarelor, a îndeplini necesităţile lor şi a reflecta în sine caracterul şi diferitele moravuri ale acestor popoare, urmărindu-le de aproape în mersul lor către civilisare... La un popor apăsat de tiranie sau dotat de la natură cu un caracter înfocat, ea trebuie a se înfăţişa printr-o melodie patetică şi duioasă... Popoarele libere şi de un caracter vesel cer din contra o musică plină de vivacitate şi espansiune...“

Cînd face biografia lui Bellini, Filimon evocă Sicilia, „acest locaş al soarelui, insulă a ciclopilor“ [1], ţară, în fine, care „dete lumei pe pateticul maestru Bellini („N.“, nr. 39, 24 aprilie 1858), aşa după cum jocul *bănăţeanca* îl proiecta pe provincia respectivă („Văzut-aţi Banatul! astă ţară românească dincolo de Carpaţi...“). N. Filimon atrage atenţia asupra confuziei ce se face între muzica ţărănească şi cea lăutărească. Cea din urmă oglindeşte foarte puţin sufletul poporului şi e de compoziţie eterogenă. „Credem că vor fi prea puţini din români cari să nu cunoască că după căderea Imperiului Bizantin ţerile noastre deveniră refugiul unei părţi însemnate din clerul greco-răsăritean. Aceşti propagatori ai religiunei ortodocse, făcînd să intre în biserica romană cărţile elineşti, intră cu ele deodată şi musica orientală compusă din modurile numite: *dorius*, *lidius*, *mesolidius* şi *frigius* [2]; aceste moduri alterate prea mult din contactul ce avură grecii din Constantinopole cu naţiunile asiatice perdură puţin cîte puţin suavitatea musicei antice elineşti şi deveni un amalgam sau o cacofonie contrare cu totul musicii moderne ce este compusă din tonuri naturale şi bine precisate... trei sau patru secoli îi fu de ajuns să se întinză pînă în coliba ţăranului şi să corumpă cu totul musica română, încît astăzi ar fi prea cu greu unui artist de musică a găsi elementele proprii ale musicii naţionale“ („N.“, nr. 45, 15 mai 1858). Muzica lăutărească este „cosmopolită“. „Lăutarul nostru este o fiinţă foarte ciudată, el emigrează în Turcia şi împlîndu-şi acolo capul de musică orientală începe a turna la hori româneşti; învaţă din memorie polci, valţuri şi melodii de operă şi subt impresiunea lor trînteşte la doine pe care le numeşte eară româneşti; dar dacă cineva ş-ar da osteneala să facă anatomia musicală acestei composiţiuni, desigur că le-ar găsi formate din idei orientale şi europene, plus strofa ţigănească eşită din propria imaginaţiune a lăutarului, pe care s-ar îndoui de multe ori a o numi românească. Noi am făcut esperiinţe de feliul acesta şi ne-am convins că spre a putea să avem o musică naţională caracteristică cată să studiem cu multă atenţiune musica ţeranului din toate părţile locuite de români şi de a naţiunilor puse în contact cu noi..." („Ţer. rom.", nr. 9, 7 ianuarie 1862). În *Lăutarii şi composiţiunile lor* schiţa un adevărat studiu al muzicii lăutăreşti. Vechea noastră muzică — zice — s-a cultivat numai de cîntăreţii bisericeşti şi de lăutari. Aceştia din urmă, cîntăreţi de idei profane, au căutat un izvor în muzica bisericească, spre a da varietate baladelor, horelor şi cîntecelor. Cine va călători în orice parte a ţării ca să asculte muzica ce se cîntă prin biserici şi pe cea cîntată de lăutarii din acele sate „se va convinge că musica din bisericile de prin vîrful munţilor are o mare asemănare cu baladele şi cîntecele de dor lăutăresc din acele regiuni". Ar fi fost o fericire dacă lăutarii s-ar fi mărginit aici. Cîntecele bisericeşti primitive erau o specie de canto fermo (plain chant) [1] introdus înaintea schismei lui Fotie. Papa Grigore a pus o regulă în cîntările clericale şi a introdus organele hidraulice. Dacă am fi rămas la acea înrîurire, atunci „musica noastră poate ar fi păstrat acea simplitate şi frumuseţe ce o găsim în musicile europene". Dar interveni muzica turcească. Fanarioţii aduc în ţară cîntăreţi de sarai şi de biserică „şi, în mai puţin de un secol, nu numai că strică cu totul musica bisericească şi lăutărească, déră schimbă chiar caracterul tonurilor, alterîndu-l atît de mult, încît astăzi ar trebui să inventăm un nou sistem de armonie ca să putem acompania un mare număr din cîntecele noastre". De la introducerea muzicii europene şi a teatrului de operă, muzica lăutărească ia altă direcţie: „aceste composiţiuni, afară de nume, nu au într-însele nimic naţionale, şi dacă musicanţii noştri cei mari nu se vor sili a crea şi a stabili tipul unei musice naţionale, cel puţin prin forma ritmului şi a cadenţelor, vom ajunge în scurt timp de la o estremitate la alta, adică de la musica orientală la cea europeană, fără a putea stabili una naţională" („B.", nr. 311 din 21 noiembrie/3 decembrie 1864). Filimon face şi descripţia instrumentelor lăutarilor, cu detalii pline de interes. Vioara este acordată pentru muzica naţională cu un ton mai jos. Coardele se numesc „*rast (sol)*, *neva (re)*, *seba* sau *saba (la)*, earăşi *neva (mi)*".[1] „Cobza are zece coarde, unele de sîrmă, altele de maţ de miel. Patru sînt principale (*rast*, *saba*, *neva* şi iarăşi *rast*), celelalte sînt secundare, numai spre a da o rezonanţă mai viguroasă tonului principal." E o ghitară degenerată, pe care s-ar putea executa melodiile cele mai complicate, totuşi lăutarii o întrebuinţează numai pentru acompaniament. Naiul are trei octave şi jumătate şi sună melodiile împreună cu vioara. La schimbările de ton, lăutarii îl acordează vîrînd în ţevi boabe de năut sau de fasole. Violoncelul, fiind folosit impropriu ca bas fundamental şi fără cunoaşterea armoniei, scoate sunete false. Canonul e un instrument evreesc antic, introdus la noi de un evreu şi are formă pătrată şi multe coarde. Slujeşte la acompaniament. Atît ştia probabil N. Filimon, însă Qânon-ul este un instrument arab şi persano-turc înrudit cu santyr-ul, care e mai mic şi amîndouă reprezintă „ţambalul" actual şi ar fi acelaşi cu psanterin-ul din Biblie. *Neva* în muzica turco-arabă (*naua* în cea persană) e numele notei *re*. *Rast* în arabă înseamnă „dreaptă" [2] şi dă numele modului zis „*rast*" în muzica arabă şi persană.

---

[1] În text: „ciclonilor“.

[2] Despre aceste moduri scrie şi Fétis în prefaţa *Tratatului de armonie*, însă forma latină a luat-o F. din Lichtenthal *(Modi)*. Din *mixolydius*, it. *missolidio*, a făcut pseudolatinul *mesolidius*.

---

[1] Filimon zice „chant-plein."

---

[1] F.J. Fétis, *Histoire générale de la musique depuis les temps les plus anciens jusqu'a nos jours*. F. Didot Paris, 1869, II, p. 128 urm., 266 urm.

[2] *Op. cit.*, p. 40.

X. CRONICAR TEATRAL

Filimon a făcut în „Țeranul român“ și cîteva cronici teatrale, semnificative pentru concepția sa despre literatură, care este neted realistă. Cu privire la *Prăpastiele Bucureștilor*, vodevil în 5 acte de Millo, se întreba dacă piesa era „curat de obiceiuri române și eșită din propria inteligență“ a autorului. Obiceiul de a localiza vodeviluri franțuzești era pe atunci foarte răspîndit și Filimon atrăgea atenția asupra greșelii de a îmbrăca în straie de aparență locală un fond cosmopolit. Millo dăruia societății noastre vicii pe care „poate le va avea, însă după un secol cel puțin“; „femeile perdute din țeara noastră nu se culcă pe mesele birturilor“; „un țeran (ca moș Pîrvul) nu trage niciodată la ospelul Slătineanului, nici în al Concordiei, ci remîne totdauna la cîte o cîrciumă modestă de la barieră“. Baroni ca Pungacevski și conți ca Hoțancovici vor fi existînd și la noi. Cronicarul cunoștea mulți de felul acesta. Nu văzuse totuși nici unul care să fi scăpat de pușcărie. O piesă trebuie să se ridice pe adevărul istoric și pe cel psihologic. Caracterul Spaziei era însă „un ce neînțeles“. Filimon nu putea înțelege cum o fiică poate să devie depravată sub simpla scuză că voiește a răzbuna pe mumă-sa, ce „căzuse victimă unui amant scelerat“. Scopul unei piese și deci implicit al literaturii este de a instrui și a educa moralmente. Acest punct de vedere nu era numai al lui Filimon atunci și ideea artei suficiente sieși o aduse Titu Maiorescu, care și acesta, schopenhauerian, nu tăgăduia artei orice acțiune etică,

efectul fiind totuși liniștirea de orice tulburare a vieții, prin ridicarea la indiferența metafizică. Într-un cuvînt, după Maiorescu, emoția artistică începea acolo de unde înceta lupta de clasă, în vreme ce după Filimon critica socială era implicată în emoția artistică. O piesă de teatru nu este numai izbutită sau neizbutită artisticește, ea poate să fie folositoare sau păgubitoare (așa va zice și Dobrogeanu-Gherea).

„Privită din punctul de vedere al moralei și al instrucțiunei, piesa aceasta conține în sine și bine și reu“ — zice Filimon despre vodevilul lui Millo. Partea bună: „Falsul patriot, femeea depravată, jucătoriul de cărți, parvenitul rădicat pe ruinele protectorului seu, în fine comersantul și cămătariul care ruinează societatea printr-un comerț mai puțin onest decît al tîlharilor de păduri, găsesc în această piesă un specol magic în care se reflectează toate crimele lor“ (iară un fel de teorie a „reflectării“). Filimon laudă deci vodevilul pentru acele idei pe care avea să le trateze însuși în *Ciocoii vechi și noi.*

Baba Hîrca de același Millo era merituoasă întîi de toate pentru că se inspira din viața țăranului. Cu toate acestea, folclorul românesc apărea alterat de „străinisme“. În țara noastră sînt fermecători și fermecătoare, dar se slujesc de descîntece, oale cu apă neîncepută, lilieci și brotăcei. Millo punea în mîna babei Hîrca bagheta lui Nostradamus. Un singur element din magia română a fost introdus în piesă, datul cu bobii. *Tunsul Haiducul*, vodevil în două acte de S. Mihăilescu, avea și el cusurul de a fi o localizare după *Le capitain des voleurs.* Pasiunile umane sînt aceleași la hotentoți, groenlandezi, francezi, italieni, germani, spanioli, „modul însă al exprimării acestor pasiuni diferă foarte mult din cuestiuni de climat și civilisațiune“. Așa s-a născut ideea „de a-și crea fiecare popor teatrul său în parte“. Publicul român poate să guste și să admire pe *Hamlet*, *Mahomet* și pe *Cid*, dacă piesele sînt bine traduse, dar acestea „nu o să deștepte în inima românului sentimentul patriotismului, al gloriei și virtuților străbune“. Într-un cuvînt, figura lui Tunsul trebuia scoasă din studiul specific al realității înconjurătoare. „Osebit de aceasta teatrul este dator a lua dintre costumele etnografice pe acelea ce represintă mai bine obiceiul de învestmîntare naţional şi pot mai lesne să încînte imaginaţiunea publicului."

Punctul de plecare în *Jianul*, vodevil de Anestin şi Millo, este socotit bun, deoarece se descriu împrejurări din istoria noastră, în care haiducia a însemnat o expresie a revoltei poporului: „Ultimul period al domniei fanarioţilor în Principate formează partea cea mai tragică din istoria noastră; în acei timpi de dureroasă memorie, ţeranul era despuiat de mica sa avere, martirizat şi redus la mizerie, locuitorul din oraş desonorat, ear boerul pămîntean despreţuit şi lovit în cele mai dulci afecţiuni ale inimii sale de sateliţii acelor principi, fără inimă, carii veneau din Stambul cu intenţiunea de a perde naţiunea română prin impilări şi depravaţiune" (Filimon este mereu obsedat de epoca lui Caragea). Autorii făptuiesc o greşală, închipuind un Jianu neconştient de ceea ce reprezintă în lupta patriotică şi de clasă: „După piesă, Jianul este o fiinţă sublimă, un brigant, care dacă nu întrece ajunge cel puţin pe şeful briganţilor din piesa *Tîlharii* de Schiller, are însă un defect că vorbeşte despre toate afară de causa care l-a făcut să devie tîlhar..." Bineînţeles, cronicarul alunecă în xenofobie, el care se înfierbîntase la ideea înfrăţirii maghiarilor cu românii, înscriind totdeodată în chip fals printre victime, pe boierii pămînteni, care ca boieri aparţineau clasei exploatatorilor. În materie de interpretare, doamna Eufrosina Popescu, prin costumul său de fantasie şi aranjarea „capelaturei", a fost „o ţărancă imposibilă cel puţin pentru ţeara noastră". Filimon nu se codea, aprobînd critica exploatării ţăranului din *Lipitorile satelor din Moldova*, să facă unele observaţiuni lui V. Alecsandri, repetînd şi aci confuzia dintre clasa privilegiată şi cea obidită, considerînd proletari pe boierii ruinaţi prin risipă. Canavaua era „streină", intriga lăsa de dorit. Dorea din inimă „să avem un repertoriu compus din piese de concepţiune adevărat română, singurul mijloc de a da un relief mai mare literaturii noastre teatrale".

Cocoana Chiriţa în Iaşi de Alecsandri era o comedie merituoasă, întrucît zugrăvea un tip autentic: „Această femeie uneşte în sine tot ridiculul societăţii vechi române, se sulimeneşte, îşi face sprîncenile cu ristic şi se îmbracă ca o brezae. Dar asta e partea cea mai slabă a caracterului ei, forţele e mania ce are de a-şi căsători fetele după gentilomi". În altă parte, Filimon afirma că epoca lui semăna cu aceea a lui Molière, Chiriţa, mutatis mutandis, reprezenta prin urmare o rudă românească a eroinelor molgiereşti de speţa ei.

Deşi admira mult „briliantul talent" al lui Millo, Filimon regreta mercantilismul acestuia. „Marele nostru artist, adimenit de frumuseţa aurului, a căzut cu totul la patima iubirei de bani. Între glorie şi bani, el a ales banii..." Piesele pe care le reprezenta Millo n-aveau nimic de a face cu arta. *Roza magică*, feerie în 4 acte şi 14 tablouri cu mare spectacol şi 20 transformaţiuni, se compune din tablouri vulgare atractive: Căderea infernală, Talisman, Melcul colosal, Contrabasul, Scrinul fermecat, Turnurile diabolice, Ospăţul magic, Curcanul monstruos, Boschetele animate, Balconul sburător, Stîlpii drăcoşi, Fîntîna zînelor. *Ben-Leil sau fiul nopţei* nu era de o calitate mai bună. Afişele cele mari, pe care erau scrise *decoruri nuoi*, *focuri bengale*, *lupte pe mare* făceau „aceeaşi impresie ca şarlatanii şi şireţii cari pun d-asupra prăvălielor lor cîte o tablă cu portretul vreunui om dintre cei mai bravi şi onorabili ca să amăgească poporul". [1] Şi alte jurnale împărtăşeau părerea lui Filimon despre Millo, pe care

---

[1] *Prăpăstiile Bucureştilor*, vodevil în 5 acte de D. Millo („Ţer. rom.", nr. 1 din 12 noiemb. 1861); *Baba Chîrca*, operă comică în două acte de d-nul Millo. Pusă în musică de D-nul Flechtenmacher („Ţer. rom.", nr. 2 din 19 noiemb. 1861); *Lipitorile satelor din Moldova*, vodevil în V acte de d. V. Alecsandri („Ţer. rom.", nr. 3 din 26 noiembrie 1861); *Coana Chiriţa în provincie*, vodevil în II acte de d. V. Alecsandri („Ţer. rom.", nr. 4 din 3 dec. 1861); *Corbul român* (Craiu nou), vodevil într-un act de V. Alecsandri („Ţer. rom.", nr. 5 din 16 dec. 1861); *Jianul*, vodevil în patru acte de dd. Anestin şi M. Millo. Musica arangeată de domnul Vachman („Ţer. rom.", nr. 6 din 17 dec. 1861); *Tunsul Haiducul*, vodevil în două acte localizat de d. S. Michălescu, urmat de *Ursul alb şi Ursul negru*, vodevil prelucrat de d. M. Millo (după *L'ours et le pacha*) („Ţer. rom.", nr. 9 din 7 ian. 1862); *Cocoana Chiriţa în Iaşi*, comedie în trei acte de d. V. Alecsandri („Ţer. rom.", nr. 15 din 18 febr. 1862);

„Naționalul“ (nr. 32 din 29 martie 1859) îl numea „mercenar esploatator“ făcînd „precupeție simplă“ într-un „stabiliment de objete frivole și profane“.

Teatrurile din București („Țer. rom.“, nr. 26 din 6 sept. 1862); *Opera italiană* („Țer. rom“., nr. 27 din 23 sept. 1862); *Iezuiții*, dramă în cinci acte de Eugène Sue („Țer. r., nr. 29 din 7 oct. 1862); *Iezuiții.* Jocul artiștilor („Țer. rom.“, nr. 31 din 21 oct. 1862); *Teatrul Național* („Țer. rom.“, nr. 36 din 25 noiemb. 1862); *Ben-Leil sau fiul nopței* („Țer. rom.“, nr. 39 din 16 dec. 1862).

În „Reforma“ (nr. 52 din 9 noiemb. 1861) N. Filimon dă și o cronică nesemnată (care e un dublet), *Cocoana Chirița în Iași.*

XI. CULTURA

Scrisul lui N. Filimon, presărat cu dizertații morale și sociale, unele de aspect banal, ca și acelea, dealtfel, ale lui Balzac, dă la început o impresie de naivitate, deși limbajul este modern, putînd să acopere orice idei.

Întîi Filimon citează cu plăcere locuri comune din mitologie și cu atîta abundență, încît bănuiești că le scoate dintr-un manual de mitologie. „Vezi mitologia“, zice el însuși vorbind de balaurii care păzeau merele de aur din grădina Esperidelor și de răpitorul de mere Ercul *(Escursiuni)*. Tuzluc face domniței Ralu „acele servicii ce făcea odinioară Mercur celui mai mare dintre zeii Olympului elenic“. Chir Costea este și el „Mercurul... fără plată al tinerilor boieri“. Tovarășul de cameră de la Giurgiu este un Ercule care vede într-un greier „pe monstruoasa Idră din lacul Lerna“. Fiul lui Caragea e „frumos ca Paris“, iar Ralu, „frumoasă ca Elena lui Menelau“. „Acest nou Paris“, adică beizadeaua, „a făcut pe mai multe Elene din București să-și lase Menelanii lor cu buzele umflate“. „O femeie a făcut pe greci, după cum zic cărțile, să se bată zece ani, de-a rîndul.“ Filimon pare a fi citit tălmăcirea lui Aristia din *Iliada*, căci ia peste picior în *Escursiuni* (p. 313) stilul aceluia, cu toate că poetul era pomenit cu multă cinste în cuprinsul cărții: „Iată, zise, Paris Troianul gata a răni pe bela Elena!... Iată Ercule Auroclavul sfîșiind leul din Nemea, sau struțocămilofulgiîncoifatul Achille în atitudine de a omorî pe Ector cu lemnofierotelita sa dardă!...“ Maria, fata Banului, are „mîini delicate de nimfă“ şi e un tezaur ce nu se poate vedea decît în „statuiele grecilor antici“. Duduca are şi ea „talie de nimfă“, fiind totdeodată o „Veneră orientală“. În acelaşi timp este o „sirenă amăgitoare“. Rezi e o Calipso. Arborii din Cişmigiu apleacă primăvara creştetul lor înverzit în faţa linului zefir ca „nimfele driade“ („N.“, nr. 42, 5 mai 1858). Se vorbeşte de nimfa Egeria (*Escursiuni*, p. 140), a cărei grotă există în „frumosul parc numit Villa Borghese“ din Roma, de altarul Furiilor, de Narcis *(Escursiuni)*. Cine bea din Dîmboviţa parcă bea din „fîntîna Letei“ (*Slujnicarii*, p. 102). Strămoaşa zeiască a Duduchii „ieşise din spumele vînturate ale mării“. Duduca însăşi este mai frumoasă „decît Afrodita din mithologie“. Dinu Păturică păzind pe Duduca e un Argus (cel cu o sută de ochi, fiul lui Arestor, păzitorul vacii Io). Niculăiţă Vătaful este „mentorul“ lui Păturică (Venera sub înfăţişarea bătrînului Mentor dă sfaturi lui Telemac). Duduca se află între „Scylla şi Carybda“. Luna, adică Diana, „stă aninată printre turlele Mitropoliei, neputînd din acel loc sfînt să-şi urmeze înfocatul ei amor cu junele păstor Endymion, amantul ei din vremile păgîne“. Cafegiul lui Tuzluc era şi el prin eleganţa lui „un Ganimed care ar fi putut aţîţa gelozia vechilor zei din Olympul lui Omer“ (Ganymed, fiul lui Tros, regele Dardaniei, slujea pe zei la masă, dîndu-le de băut, şi era de o frumuseţe răpitoare). Scrierea lui Gheorghe Grămăticul era un „măiestrit dedal“ (Dedal a construit labirintul în care, după ce intrai, nu mai puteai ieşi). Maria era o „Ero“ care „se retrase plină de speranţă că poate fi iubită de frumosul ei Leandru“, adică de Gheorghe (Hero, preoteasa Venerei, ţinea în fiece noapte o faclă aprinsă pentru Leandru, care, aruncîndu-se în Hellespont ca să înoate pînă la ea, se înecă). Deucalion sau Noe au fost vestiţi de stăpînul universului că pămîntul va fi potopit. Filimon ezită de a descrie pe oaspeţii lui Păturică, deoarece asta se atinge de epopee şi-i e frică să nu-l „trîntească Pegas“. Morfeu închide ochii celor osteniţi. Slujnicarul este ca „Fenicsul deşertului, o pasăre mitologică care după ce îmbătrînesce bate din aripe şi se aprinde, apoi iese din cenuşa ei mai forte după cum era întîi“. Pentru mitologia germană (Vodan, Niordhr, Hodher, Friga etc.) Filimon consultă o carte în limba italiană cumpărată la Kissingen: *Il paradiso Scandinavo ossia la mitologia degli antichi Germani* (*Escursiuni*, p. 315). Deci, cu toate că trimite la *Mitologia* lui Grimm (p. 317, p. 318), nu a văzut opera lui Jacob Grimm *(Deutsche Mythologie)* în original

Apoi vin informaţiile de istorie şi filozofie antică. Autorul umblă cu romanul său „ziua şi noaptea, întocmai ca Diogen“, căutînd o clasă de oameni „ca să li-l dedice“[1]. Platon — scrie autorul în prolog — a zis cu două mii de ani înainte de a lua noi pana în mînă ca să descriem pe ciocoi, că un om, ca să poată deveni cetăţean onest, mai întîi de toate cată să fie născut bine, crescut în frica lui Dumnezeu, şi din copilărie şi pînă la maturitate, să trăiască înconjurat de oameni virtoşi şi drepţi.“ Fraza este un ecou degenerat din *Republica* lui Platon, în care educaţia se face colectiv pe seama statului, în ultima analiză sub conducerea filozofilor, adică a oamenilor „virtoşi şi drepţi“, cu preocuparea de a înlătura scrierile ce pun în lumină urîtă pe zei. Într-alt loc, izvorul este dat pe faţă, atunci cînd e vorba de tagma de literaţi „pe care Platon a dat-o afară din Republica sa“. Un „psiholog german“ a zis odată „că inimile umane au eşit din mîna creaţiunii perechi, apoi aruncate în lume cu grămada, ele se despărţiră şi intrară fiecare în cîte un corp diferit, şi că dacă acele inimi gemene au fortuna de a se întîlni pe acest pămînt, oricare ar fi diferenţa în condiţiunea lor fizică şi socială, ele cată să se iubească“. Aceasta e de fapt o idee din *Banchetul* lui Platon. Slujnicarul devine „filozof peripatetic“ („scriitorul explică în notă: „O sectă de filozofi care învăţau pe discepolii lor umblînd pre căi, precum stoici în foişoare“). Deci Filimon ştie şi de stoici. Kera Duduca doarme într-o poziţie atît de răpitoare, „încît ar fi putut să piarză minţile celui mai stoic dintre filozofi“. „Aristotele şi Seneca credeau că cutremurile vin din evaporarea apelor suterane, provocate de frecventele aprinderi ale focului central“ (*Escursiuni*, p. 7). Scriitorul cunoaşte „scepticizmul monstru de sînge, părinte al turburării şi al sinuciderii“.

---

[1] Diogene era de asemenea o temă în acei ani. Un articol *Fanarul lui Diogene* de Al. Petrescu („Era o sublimă idee aceea a filozofului cinic de a căuta zioa ammeziu mare cu lumînarea aprinsă un om“), în „Seculul“ (nr. 58 din 1 august 1857).

Pomenește de „cei șapte înțelepți ai Eladei“, de „cina celor șapte înțelepți ai Eladei“. Are sensul logicei și al geometriei: „Astfel dar, omul nostru, mergînd din raționament în raționament și din deducție în deducție, devine comunist“; „aceste lucruri pătrate (virtuțile) nu pot să intre în capul și în inima cea triunghiulară și îngustă a ciocoiului“. Tiranul Hippias a venit în patria sa cu perșii lui Darius, făcînd-o să treacă „prin foc și sabie“.[1] Autorul în *Mateo Cipriani* are „o memorie mai fericită decît a lui Artacsers Mnimon“, „un rege al perșilor, care avea o memorie estraordinară“. Xenophon (*Escursiuni*, p. 89, 90, 190) a făcut o „retiradă“ „frumoasă și ingenioasă“ și s-a dus în Persia să pună pe tron pe unul din fiii lui Darius. Altundeva („N.“, nr. 14, 18 febr. 1860), Filimon face aluzie la „tusea lui Demostene“, pretext al oratorului grec de a nu veni la adunări. Aduce vorba și de „Eshill“, „unul din compozitorii de tragedii al ellenilor vechi“ (*Escursiuni*, p. 242). Ospățul oferit de postelnic de Sf. Andrei „ar fi putut să ațîțe dorințele chiar ale vestiților noștri străbuni în lăcomie, Luculus și Eliogabal“. De asemenea prînzul adus lui Filimon la Bergamo. Arghira, Rozalina și Kalmuka erau „frineele și mesalinele de pe atunci ale Bucureștilor“. Erau „Aspasiile din timpii lui Caragea“. „Numa Pompilie, legislatorul romanilor, compusese pentru cultul zeilor niște litanii atît de obscure în tecst, că nici chiar preoții nu le puteau înțelege“ *(Slujnicarii)*. „Mutio Scevola liberă Roma de jugul străin“ *(Mateo Cipriani)*. Locuitorii Bucureștilor sînt strănepoți ai Grachilor, fiii lui Semproniu Grachus și ai Corneliei lui Scipion. O notă explică această analogie. Cezar a trecut Rubiconul „ca să înfigă pumnalul în inima republicei romane“. „Brutus omorî pe Iuliu Cesar în senat, și liberă Roma de tirania lui“ *(Mateo Cipriani)*. În Roma gladiatorilor și a martirilor poporul cere „pîine și circul“ („panem et circensem“).

Modestia prefăcută a fetelor bogasierului era „demnă de sfînta Cecilia“, „patroana muzicei“, „patriciană romană“.

Versul dantesc

„Lasciate ogni speranza voi ch'entrate“

e citat de-a dreptul dintr-o ediție italiană (*Infernul*, cîntul III, versul IV, în realitate: 9). Într-un foileton, Filimon extrage versurile:

„Nessun maggior dolore
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria...“

din cîntul V, pomenind de Francesca da Rimini, de Lancialotto („N.“, nr. 13, 20 ian. 1858 și nr. 98 din 11 dec. 1860). Amintește și de „cîntul XXXIII și cel mai celebru din cînturile ce compun *Infernul* din *Divina Comedie* a lui Dante. În acest cînt, celebrul poet descrie omorîrea contelui Ugolino și a fiilor lui prin foame; apoi demonstră intrigile și lașitățile Pisanilor după timpii aceia“ *(Mateo Cipriani)*.

Nu s-a oprit la lectura *Infernului*, căci cunoștea și cîntul al V-lea din *Purgatoriu*. Baroneasa îi scrisese lui Filimon versul:

„Ricorditi di me che son la Pia“...

iar scriitorul explică însuși în notă: „Originea acestei expresiuni derivă din versul:

« Ricorditi di me che son la Pia:
Siena mi fe', disfecemi Maremma »

scris de Dante poetul Ghibelin pentru nefericita Pia de'Tolomei, care muri în bălțile Florenței, condamnată de consoartele ei, căci dăduse asil unui Ghibelin“ („N.“, nr. 80, 9 oct. 1860). Libretistul Felice Romani (1788—1865) este „marele poet liric (iată o exagerare afară din cale) pe care Italia l-a încoronat cu laurii lui Petrarca și Tasso“. Deci Filimon auzise de acești doi din urmă. Știa că operele lui Savonarola și parte din ale lui Galileu fuseseră arse pe „eșafod“ (*Escursiuni*, p. 226). Pe Machiavel îl studia Dinu Păturică. Dintre comediografi citează pe Goldoni („Ter. rom.“, nr. 9, 7 ian. 1862), dintre poeții tragici pe Alfieri („Ter. rom.“, nr. 9, 7 ian. 1862), dintre cai sînt declaraţi „mai slabi decît caii iezme ai lui Alexandru Dumas“.

---

[1] E vorba de Hippias, fiul lui Pisistrate, mort în bătălia de la Marathon.

Scriitorul are idee despre vestitul Cid, într-o anecdotă unde se vorbeşte de un rege al Spaniei, împărat al sacrului Imperiu german, despre Escurial, despre un licenţiat care debitează cinci sute de hexametri latini, răsplătit cu o pungă plină cu pistoli de aur. Filimon citează, vorbind despre Carol Quintul, „*Istoria Ispaniei*, vol. IV“ („N.“, nr. 89, 10 noiemb. 1860). Enumeră pe Calderon, pe Lope de Vega („Ţer. rom.“, nr. 5, 10 dec. 1861). În foiletonul despre *Il Trovatore* („B.“, nr. 302 din 31 oct. /12 noiembrie 1864) arată că libretul e scos după Garcia Guttiérez. De „umbra lui Banco din *Macbeth*“ vorbeşte în *Nenorocirile unui slujnicar*. O cronică a operei *Macbeth* de G. Verdi făcuse în „Naţionalul“ din 11 decembrie 1858. Un bătrîn eremit în Tirol îi pare „statua lui Hamlet“ *(Escursiuni* şi *Slujnicarii)*. Din *Hamlet*, citat şi într-o cronică („Ţer. rom.“, nr. 5 din 10 dec. 1861), sînt scoase sfaturile pentru jocul artiştilor, însă, ca şi în cazul cu Diderot, probabil prin izvor indirect („Ţer. rom.“, nr. 31, 21 oct. 1862). „Scopul scenei a fost ca să fie oglinda naturii, a zis Şecspir“ („the mirrour up to nature“ — spune într-adevăr Hamlet către actori în actul al III-lea, scena II). „Sînt unii care joacă rolul de bufoni şi care, ca să facă să rîză o parte din spectatorii ignoranţi improviză vreun nimic, în momentul cînd marşa piesei reclamă toată atenţiunea. Este nedemn şi bufonul care aleargă la ăst meziu arată o pretenţiune păcătoasă (aceste sînt propriele cuvinte ale lui Şecspir)“ „And let those — spune într-adevăr Kamlet — that play your clowns, speak no more than is set down for them: for there be of them that will themselves laugh, to set on some quantity of barren spectators to laugh too; tough, in the mean time, some necessary question of the play be then to be considered thath's villainous...“ [1] În *Staaps* zice: „Veţi prefera voi cuibul turturelei pe lîngă aceste două inime atît de pure şi virgine?“ iar Filimon explică în notă: „Ieeea aceasta am împrumutat-o de la poetul englez Goldsmith: el zice că amor nu există pre pămînt, şi că dacă se coboară cîteodată din înălţimea cerului nu o face aceasta decît ca să încălzească cuibul turturelilor, cu alte cuvinte arată că numai turturelile ştiu a iubi“. Imaginea se află în balada din *The Vicar of Wakefield* (cap. VIII) [1]:

„And love is still and emptier sound.
The modern fair — one's jest;
On earth unseen, or only found
To warm the turtle's nest“.

Din literatura germană, în afară de faptul că colonelul rus vine la München să copieze „catehismul lui Melanchton“ („un reformator de religie“), Filimon enumeră global în *Escursiuni* (p. 36), după arhitecţi, pictori şi muzicanţi, pe „Göthe, Schiller, Clopschtok, Gesner şi alţii“. Deseori citează pe Schiller şi probabil a văzut sau a citit drama *Tîlharii*. [2] Aduce vorba şi de *Faust* al lui Goethe („N.“, nr. 8, 4 ian, 1859). Aug. von Kotzebue nu este uitat („Ţer. rom.“, nr. 9 din 7 ian 1862). Într-un foileton, Filimon presupune pe cititor „stînd dinaintea unui ceaiu aprins, cu cotoianul vostru în braţe ca Hofman“, iar în notă lămureşte: „Hofman este autorul mai multor legende germane. El avea un cotoi pe care îl iubea atît de mult, încît murind el n-a mai putut trăi fără dînsul“ („Ţer. rom.“, nr. 39, 16 dec. 1862). Informaţia nu destăinuie mult despre lecturile lui Filimon; de reţinut totuşi că E.T.A. Hoffman era şi compozitor, iar *Johannes Kreislers, des Kappellmeisters, musikalischen Leiden* şi *Kater Murr* (despre acelaşi Kreisler) cuprind autobiografia sa muzicală.

În materie de ştiinţe, Filimon vorbeşte ironic de Noe, care a intrat în corabie cu „cîte şeapte perechi din vieţuitoarele cele curate, spre a servi la crearea unei lumi nouă“, în contrazicere cu afirmaţiile „autorilor cosmogoniei“, De Buffon şi Cuvier, care ne arată peste o sută treizeci de mii de patrupede, păsări, insecte şi reptile, pentru a căror conservare în numărul îndoit şi în-

---

[1] *The Plays and poems of William Shakespeare*, with notes... by the late Edmond Malone. E. Fleischer, Leipsic, 1840.

[1] *The poems and plays of Oliver Goldsmith, with the addition of The Vicar of Wakefield.* Fr. Warne and Co. (Chandos classics), London.

[2] „Ţeranul român“, nr. 6, 7 decembrie 1861.

șeptit s-ar cere negreșit o flotilă compusă din cîteva corăbii de linie și fregate. Pelicanii dorm „pe picioare“. În *Escursiuni* autorul descrie pasărea Lira, peștele zis Spada. A întrebat „oameni speciali în mineralogie“ în legătură cu adîncimea îngăduită de știință în ocnele de sare. Tot așa consultase pe astronomul Donati despre cometa purtînd numele lui. Metoda de a prinde șarpele cu mîinile altuia „s-a practicat în toții timpii, și se va practica pînă ce acest glob se va preface în cenușe sau se va prăvăli în chaos“. Folosirea în prologul la *Ciocoii vechi și noi* a cuvîntului „pepinieră“ poate să fie o simplă întîmplare, totuși cuvîntul era din vocabularul de la „Țeranul român“ și apoi Filimon însuși practica grădinăria. E pomenit și Nicot, care a adus în Europa tutunul (*Escursiuni*, p. 45).

Fraza: „S-a zis de mai mulți filozofi și cărturari că conștiința este cel mai aspru jude al criminalului“ reprezintă o mică veleitate de psihologie criminalistică (Cain din *La légende des siècles* de V. Hugo se afla în volumul I, apărut în 1859). Observația: „un nas drept și cu vîrful ridicat în sus... indică ambițiune și mîndrie grosolană“ aparține fiziognomiei. Alta: „Românul cînd se află coprins de gînduri întristătoare obicinuiește a-și îndesa căciula pe cap. Acesta este un gest românesc ce se păstrează pînă astăzi între locuitorii țărani“ constituie un embrion de psihologie a poporului român. [1]

O carte de căpătîi a lui Filimon este *„Istoria universală* de Cezare Cantù... ediţiunea din Turin“ *(Storia universale*, VII edizione, I—VI. Torino, Giuseppe Pomba, 1848—1853). Acea *„Ist. Bell-arte* (sic)“ de Cesare Cantù reprezintă capitolele despre Belle Arti din *Istoria universală*, carte fermecătoare, oricîte cusururi i s-ar găsi, cu un solid și enorm aparat critic, cu extrase literare, aptă să îndrumeze un om de știință și să înflăcăreze imaginația unui scriitor, o enciclopedie în fine, tratînd despre progresul științelor, artelor, obiceiurilor. Foarte multe lucruri sînt extrase de acolo. „Se vede că în transformările ce au suferit globul pămîntesc, din desele izbucniri ale focului central, munții aceștia s-au despicat în două și au luat forma în care se văd astăzi“, e luată cu citare în regulă din Cantù [1].

Filimon vorbește despre mumii *(Escursiuni*, p. 113*)*, ca și Cantù (I, p. 368 urm. și 517 urm.), despre Venera feniciană, numită Astarte și sacrificările umane *(Escursiuni*, p. 150 și p. 2), de asemenea Cantù (I, p. 412); despre „jeroglife“ (*Ciocoii vechi și noi*) (vezi Cantù, I, p. 377 urm.). Cei „șapte înțelepți ai Eladei“ îi găsim citați de Cantù (I, p. 589) și sînt Solon, Chilon, Bias, Pittacus, Cleobul, Thales și Periandru. Ideea de „cină““ e a lui Plutarh, care a scris *Banchetul celor 7 înțelepți*. Despre Dedal (I, p. 722), despre Diogen umblînd ziua cu lanterna spre a găsi un om (I, p. 741), despre Aristot dînd lecții în liceu, plimbîndu-se, de unde numirea de peripateticieni (I, p. 745), despre Seneca atribuind „i treumuoti allo accendersi dei fuochi sotteranei“ (II, p. 817), despre Artaxerse Mnemon, cel cu memoria bună (I, p. 655), vorbește Cantù. O „mare parte din concetățenii noștri — zice Arcadie Rasolescu — m-a făcut să deviu mai sceptic decît Carneade filozoful grec“ *(Slujnicarii*, p. 133*)*. În notă se dau informații despre răspîndirea scepticismului la romani. Despre toate acestea vorbește și Cantù (II, p. 140), precum și despre Stoici (II, p. 141), despre Gracchi (II, p. 303 urm.), despre Caesar trecînd Rubiconul (II, p. 402), despre Brutus și omorîtorii lui Caesar (II, p. 417 urm.), despre Heliogabal și festinurile sale (II, p. 890). Nota la p. 59 din *Escursiuni*, conținînd părerea lui Amian Marcelin despre huni, este mărturisit alcătuită pe baza lui Cantù, unde se află acea referință (II, p. 1255). Tot de acolo e copiat și titlul operei lui Priscus din *Bysantinae historiae scriptores*: *Ec tis istorias Priscu rétoros ke sofistis* (II, p. 1257). Știrea despre Țar pușca, regele tunurilor, este luată din Cantù, care e citat cu „Disciplină militară“ (IV, p. 391). Despre Cid, firește, vorbește și Cantù (III, p. 804 urm., IV, p. 285). Mizerabila leafă a slujnicarilor (p. 88) „nu are miraculosul dar

---

[1] Vezi și „Țeranul român“, nr. 29, 16 dec. 1862. „...La toate aceste întrebări sau provocări, noi facem ca țeranul: îndesăm căciula pe urechi...“

---

[1] „Al raffreddarsi della primitiva crosta formaronsi ampi spacchi, ove si stese la densa atmosfera con gravi suoi vapori, che mescolandosi con forza immensa, spaccarono in diversi sensi“ (I, p. 77).

al monedei zburătoare din timpii pietrii filozofale" (Cantù, p. 1195: „la doppia volante che, spesa, tornava sempre nella borsa"). Cantù slujea desigur lui Filimon ca un tablou general, totuşi în unele amănunte pe care le pune în *Escursiuni*, Cantù singur nu explică textul. Scriitorul folosea ghidurile şi alte izvoare. În orice caz şi în Cantù găsea informaţii despre inchiziţie, despre iezuiţi (IV, p. 91 urm., V, p. 399 urm., *Mateo Cipriani*, p. 13), despre Conciliul de la Constanţa, despre husiţi, taboriţi, calixtini, utrachişti, despre Ziska şi defenestraţie (IV, p. 547 urm.). Filimon chiar citează *Istoria universală* a lui Cantù, tom. VIII, dar şi „Concilio di Costanţa", care este nu altceva decît titlul marginal al paragrafului (IV, p. 544). Nota din *Escursiuni* (p. 214) despre împăratul Mathias care a suprimat patentele regale privind libertatea cultului protestant în Boemia, despre defenestraţie şi celelalte, putea fi făcută cu elemente din Cantù (V, p. 459 urm.). Totuşi ea e întocmită pe baza ghidului Joanne (p. 653), unde se dă şi numirea slavă a defenestraţiei („Po starotshesku"). „Palatul marelui Mongol", cu toate explicaţiile despre Indiile orientale (*Slujnicarii*, p. 120), vine din Cantù (VI, p. 216). Tot ce în *Escursiuni* priveşte lupta de la Austerlitz, mişcarea germană de eliberare (Tugendsbund) nu este luat numai din Cantù (VI, 617 urm.) şi nici numai din ghid. Amănunte despre De Maistre (*Escursiuni*, p. 185; Cantù, VI, p. 753). Constituţia din 1812 la Napoli (*Escursiuni*, p. 185), despre sanfedişti, despre carbonarism în general, Armand Bazard, Bonarotti, despre „Cugini" (*Escursiuni*, p. 187) sînt şi în Cantù (VI, p. 729 urm. şi 773 urm.). Numeroase date despre arte sînt în Cantù şi cîteodată Filimon ia pe faţă din el, cum e cazul cu citatul biografic din *Escursiuni* (p. 116) „Alla morte di Bramante architetto etc.", care se află într-adevăr la istoricul italian (V, p. 204) [1]. Ştirile despre Gelasio di Nicolo, Guido, Ventura şi Ursone *(Escursiuni*, p. 114; Cantù IV, 924, 325, n. 1) sînt şi în *Storia universale* (Cantù nu zice însă Vicenzo Ursone), unde se află şi descripţia tabloului reprezentînd pe Federico II şi pe Pier delle Vigne, împreună cu versurile latine, copiate cu erori (corect: „piissime", „censorem", „dabit," „rogabit"). Dar în general se informează din alte părţi. Toate ideile şi numele despre aplicarea aburului de către Papin, Hull, Pérrier, Joufroy, Symington etc. din *Escursiuni* (p. 77) sînt şi în Cantù (VI, p. 1044 urm.), cu excepţia unui singur nume (Serrati). Cantù notează faptul că „Fulton o non fu udito o non ascoltato da Napoleone ai giorni di sua gloria, il quale poi dovette rincrescersene nei giorni di sue miserie", dar versiunea lui Filimon e prea largă spre a fi luată de aici (*Escursiuni*, p. 78).

Filimon citează o *Hist(oria) Roman(a)* (*Escursiuni*, p. 143), pe Hammer cu *Istoria Imperiului otoman* (e îndoielnic că l-a consultat în original). Plutarh este citat pentru Theseu (*Escursiuni*, p. 132), cu care încep *Vieţile oamenilor iluştri*. „Tusea lui Demosten" e cu siguranţă luată tot de acolo (Dem., XXX: *Oeuvres de Plutarque*, trad. par D. Ricard, Paris, J.L.J. Brière, 1827). Ştie perfect greceşte şi face citate în această limbă. Fragmentul de baladă grecească citat după o colecţie de cîntece populare tipărite la Atena (*Ciocoii vechi şi noi*, cap. XXXI) este imnul de război al lui Riga (Riga Thurios) publicat şi de C. Fauriel (*Chants populaires de la Grèce moderne*, II, A. Paris, F. Didot, 1825). Pe D. Fotino îl consultă în ediţie grecească. Cu privire la Eteria Filimon se sprijină pe două opere greceşti apărute pe vremea cînd scria, recente şi cu mulţi subscriitori din principate: Spiridonos Tricupi, *Istoria tis Ellinikis epanastaseos* (En Londino, 1853, 1854, 1856, 1857), unde se află şi întreaga proclamaţie a lui Ipsilant („Resbelnici! Nu! nu mai voiesc a profana acest sacru şi onest nume chemîndu-vă pe voi astfel. Stratiottai! Ohi!" etc., p. 160), şi *Dokimion istoricon peri tis Ellinikis epanastaseos* (para Ioannu Filimonos, I–IV. Athine, 1859–1861). „*Istoria României* de Palausoff", pe care de asemeni o utilizează în legătură cu Eteria, era scrisă în ruseşte. [1] Broşura lui Mihai

---

[1] Textul lui Filimon nu-i în totul identic cu al lui Cantù. Se rezumă, se adaugă „architetto" după Bramante şi la sfîrşit „ornato di belissime (sic) sculpture (sic).". Sau F. a folosit o altă ediţie, sau a dres însuşi textul, căci „construi" (p. „costrui"), „Sculpture" (p. „scolture") sînt suspecte.

[1] *Rumînskie gospodarstva Valahiea i Moldaviea v istorico-politicescom otnoşenii socinenie S.N. Palauzova*, Sankt-

Cioranu (*Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1859), folosită la p. 80, 81, 83—84, era și ea apărută de curînd. Filimon nu introduce în roman pe Cioranu, fost aghiotant al lui Tudor, dar nu-l cruță pe Macedonski, aghiotant al lui Cuza, aspru criticat de Cioranu. Într-o cronică din „Naționalul“ (nr. 43, 2 iunie 1860) Filimon se referă la „*Istoria Romániei* de Florian Aron“. De notat că democratul Filimon nu trecuse cu vederea că în 1842 a fost război între Anglia și China, „prin opunerea acestei din urmă puteri“ de a primi opium în porturile sale (*Escursiuni*, p. 292: Cantù, VI, p. 959 urm.).

Este învederat că Filimon citește franțuzește chiar dacă ezită a vorbi (*Escursiuni*, p. 61) și că poate conversa curent italienește (*Escursiuni*, p. 233), deși probabil după ureche, prin frecventarea cîntăreților italieni, căci comite o eroare elementară scriind „il slancio“ în loc de „lo slancio“ („N.“, nr. 96, 4 dec. 1860), necunoscînd articularea lui „s impura“. Graba lecturii îl face să făptuiască unele greșeli. A spune că Pasquale Romanelli este „unul din celebrii sculptori italieni ai secolului al XV-lea zis al Renașterii“ *(Mateo Cipriani*, p. 35*)*, cînd, de fapt, era un contemporan cu Filimon (1812—1887), nu se explică decît prin faptul că scriitorul a tradus „Risorgimento“ prin „Renaștere“. Citarea lui Vasari pentru Giunta pisanul (*Escursiuni*, p. 113—114) este o scăpare din condei, căci Vasari nu vorbește despre acest Giunta[1] și numai în cap. XX din *Introduzione alle tre arti del disegno* spune că înainte de Cimabue artiștii vechi „usavano nello ingessare delle tavole ... dubitando che quelle non si aprissero in su le commettiture mettere per tutto con la colla di cornicci tela lina, e poi sopra quella ingessavano per lavorarvi sopra“. Filimon a citit rău pe Cantù (IV, p. 324). Acesta începe a vorbi despre Giunta pisano, spunînd tot ce se găsește și în *Escursiuni*, dar apoi trece la Margaritone d'Arezzo, sculptor și arhitect, și despre acesta scrie că Vasari îi atribuie „l'aver primo rimediato alle fessure delle tavole, col coprir il legno di un pannolino incollato e sopravi l'intonaco di gesso“. Anecdota despre Raffael care ar fi pictat pe Leon X ca Iuda în *Cina misterioasă* și despre care Filimon însuși spune că se povestește de unii în legătură cu Leonardo da Vinci (*Mateo Cipriani*, p. 17 urm.) se află în Vasari în *Vita di Lionardo da Vinci*. Opera este cerută de priorul mînăstirii dominicane S. Maria delle Grazie din Milano, iar Leonardo ia ca model pentru Iuda chiar pe prior. Este de negîndit că Filimon ar fi consultat direct o broșură rară ca E. Misley, *L'Italie sous la domination autrichienne*. Această scriere după Cesare Cantù (VI, p. 796), pe care o citează prin altă broșură: *Semplice verità, opposta alle menzogne di E. Misley nel suo libello*: *L'Italie sous la domination autrichienne*, afirma: „che gli arrestati furono, non già 8000 ma 74“ (în ed. franceză: „il n'y en que eut que soixante quatorze“). Filimon înțelege tocmai pe dos: că au fost arestați 70 000 de oameni și încearcă a dovedi că lucrul e cu neputință (*Escursiuni*, p. 186)[2]. Pagina 130

---

petersburg U knigopodavța-izdatelea D.E. Kogancikova, 1859. Aici, la p. 177, la epoca T. Vladimirescu, se explică și înțelesul cuvîntului *ciocoi*. Istoricul Eteriei al lui Filimon e foarte tributar cărții lui Palauzov (v. conțe 1814 goda necto Nicolai Scufas, rodom iz Artî, celovec ogranicennîh poznanii..., p. 166 urm.) Proclamația lui Ipsilanti („Voinî, niet, ne hociu bolee oscverneat eto cestnoe, sveascennoe imea, nazîvaea imea vas...)“ pare, lucru curios, tradusă din rusește, deși Filimon o avea la îndemînă și în grecește. Lista efectivelor militare ale lui Ipsilant este luată din autorul rus (p. 185—186, nr. 17: *Liubopîtno vzgleanut na obștii sostav voisc eteriostav v cneajestvah glavnocomanduiușcii Al. Ipsilanti. Pervîi corpus, pod comandoiu Nicolaea Ipsilanti sostoeal i Tagmatarhiea Duca 1930*; *Hiliarhiea Orfano 300, Otread Ghica iz 50* etc.). Fie că știa însuși rusește, fie că a pus pe cineva să-i traducă, de pildă pe slavistul G. Peșiacov, Filimon a consultat o carte recent apărută (1859).

[1] Cf. și Pietro Toesca, *Storia dell'arte italiane*, I. *Il Medio Evo*. Uniune tipografico-editrice torienese, Torino, 1927

[G.R. Rizzo e P. Toesca, *Storia dell'arte classica e italiana*, VI], p. 990, 1037, n. 43, 1040, n. 48, 1041, n. 41, 1043, n. 52.

[2] Alte informații pe care Filimon a putut să și le reamintească prin sau să le ia din Cantù: Xenofon și vestita retragere (I, p. 656—657); Eschil, Sofocle etc. (I, p. 699 urm.); Cezar și *Comentariile* (II, p. 511); religia germanicilor (II, p. 1092 urm.); cîntul gregorian și modurile doric, frigian, lidian și misolidian (III, p. 233); muzica în timpul lui Guido d'Arezzo, fabricarea orgilor

însemnată de Cantù a devenit la Filimon, prin eroare tipografică: 30.

Filimon a vizitat Austria, Boemia și Bavaria, cu ghidul Joanne în mînă și poate că și-a notat chiar atunci numerele de ordine ale tablourilor. Alte ghiduri pe care le-a studiat atunci sau la întoarcere sînt *Les musées d'Italie, guide et memento de l'artiste et du voyageur* (Paris, Paulin, 1842) și *Les musées d'Allemagne et de Russie* (Paris, Paulin, 1844) de Louis Viardot. Filimon citează întîmplător atît pe Adolphe Joanne, din care a avut probabil *Itinéraire descriptif et historique de l'Allemagne* (L. Maison, 1855), consultat și de Odobescu, în a cărui bibliotecă se afla, cît și pe Viardot, deși citatele din acesta din urmă se găsesc și în ghidul Joanne. În fine, Filimon pomenește din cînd în cînd pe Cesare Cantù, cu a sa *Storia universale*. Cînd comparăm textul uscat al relațiilor lui de călătorie cu aceste trei izvoare încercăm cîteodată un sentiment neplăcut. Tot ce părea reacțiune personală e din ghid, de unde e scoasă toată erudiția și compilată cu opinii din Viardot și știri din Cantù și foarte puțin din alte izvoare neidentificate. Filimon nu înțelege totdeauna textul franțuzesc. Fiind vorba de a convorbi cu ungurii, zice: „Lucrul nu ar fi fost cu neputință; dar căta să cunosc limba maghiară sau francesă“. Unele cuvinte explicative (distacamento, treno) pot da impresia că scriitorul a folosit o versiune italiană. Dar un exemplu nu mai lasă îndoială. Ghidul francez scrie: „Venceslas l'Ivrogne“, iar Filimon traduce „Venceslas Ivrogne“, în loc de: „Venceslas Bețivul“. Cîte o tălmăcire este catastrofală. Filimon, descriind palatul lui Wallenstein, al cărui interior era puțin accesibil, pomenește de „salonul cel mare și camera în care ducele de Fridland își da reprezentațiile sale de fantasie“. Iar în notă explică: „Ducele Albert de Fridland obicinuia a se investmînta ca un împărat roman și a se plimba prin această spațioasă cameră în car de triumf tras de 4 cai“. Wallenstein, care se plimbă cu carul într-o odaie? Într-adevăr, ce fantasie e aceasta? Schiller, în *Geschichte des dreissigjährigen Kriegs* [1], făcînd portretul orgoliosului și posacului general, vorbește de „podoaba pereților“ și de splendoarea echipajelor. Ceea ce spune și ghidul Joanne: „... le duc de Friedland se fit représenter sur un char, traîné par quatre chevaux“, adică ducele a pus să fie pictat în salonul de recepție ca un conducător de cvadrigă. Într-adevăr, în sala de marmoră, pe plafon, Biagio Bianco a pictat pe Wallenstein ca zeu Marte, conducînd un car tras de patru cai. Filimon traduce pe „représenter“ cu „a da reprezentație“. Ghidul scrie: „Le Théâtre ouvert, le 23 avril 1783, par

---

(III, p. 857 urm.); Ghelfi și Ghibelini (IV, p. 24 urm.); arhitectura gotică (despre care Filimon se abține a vorbi „astă dată“) (*Escursiuni*, p. 94) (IV, p. 302 urm.); Imitația lui Christos de Thomas a Kempis (IV, p. 717); B. Angelico, Van Eyck etc. (IV, p. 759 urm.); Tombuctu (IV, p. 1104); aburul (IV, p. 1144); Raffael, Michelangelo etc. (V, p. 201 urm.); Academia de la Anvers, Van Eyck, Quintin Messis etc. (V, p. 235 urm.); începuturile operei, instrumente muzicale (V, p. 237 urm.); Savonarola (V, p. 630 urm.); Ludovic XIV: „lo stato son io“ (V, p. 835); Ninon de Lenclos (V, p. 876); artele plastice în sec. XVII (V, p. 1178 urm.) și, în fine, capitolele despre literatura tuturor popoarelor în genere. Dialogul dintre Napoleon și Staaps trebuie raportat și la acela din *Mémorial de Sainte-Hélène* de Las Cases (aprilie 1816: „le fanatique de Schoenbrunn“).

Filimon vorbește în cap. XX de tînărul actor Ioan Curie, elev al lui Aristia. Acesta era și el bucureștean, născut în mahalaua Sf. Nicolae Șelari în 1815, ca fiu de cojocar subțire. Numele lui era Ioan Tudor. Numele Curie, mai tîrziu Curius, i l-a dat Eliade. A fost la Atena, la Paris, la Veneția, înscriindu-se un timp în Legiunea străină franceză din Algeria. Ia parte la toate actele democratice importante ale vremii lui. În 1857 se stabilește la Iași ca profesor de limba franceză la Liceul militar și apoi în 1866 la Gimnaziul Ștefan cel Mare. În 1897 se așază la București, murind la 2 februarie 1898. Curius se căsătorește cu Eugenia, o fiică a croitorului francez Frédéric Ortgies, a cărui soție era născută Fontaine (din Pierrefonds-Oise). Despre Ortgies pomenește Carl Nervil (C. Negruzzi) în *Magaziile Iașilor* („Albina românească“, nr. 10 din 3 febr. 1846), același în *Fiziologia provincialului*, M. Kogălniceanu în *Tainele inimei* („Anal. Acad. Rom., Mem. Sect. lit“, s, III, t. XI, 1941–1942, f. 35), Al. Russo, *Iașii și locuitorii săi în 1840* (v. și G. Călinescu. *Ist. lit. rom.*, p. 198). I. Curius este bunicul după mamă al scriitorului I.M. Rașcu (fotografii și raport al prof. I.M. Rașcu despre Curie și Ortgies, la I.I.L.F.).

---

[1] *Schillers sämmtliche Werke*, Neuntes Band, Stuttgart u. Tübingen, 1847, p. 164.

l'Emilia Galotti de Lessing“, ceea ce înseamnă: „Teatrul, inaugurat la 23 aprilie 1783 cu piesa *Emilia Galotti* de Lessing“. Filimon înţelege: „Teatrul din Praga s-a fondat la 1783, de Emilia Ghaloti de Lessing“.

Să urmărim puţin felul cum redactează scriitorul *Escursiunile* sale. *Pesta.* Filimon: „În antichitate oraşul acesta a fost locuit de germani; aceasta o atestează chiar cronicarii cei vechi prin fraza: ditissima Teutonica — vila etc.“. Ghidul Joanne: „Pesth a été autrefois une ville essentiellement allemande. Au XIII-e siècle une chronique la désigne sous ce titre: ditissima Teutonica villa“. Filimon: „Pe la anul 1260, Bela IV, suindu-se pe tronul Ungariei, îl construi din nou şi îl ornă cu multe biserici şi palate maestoase; ear după bătălia de la Mohaci (1541)[1], care dete primul semnal al căderii Ungariei, fu earăşi prădat şi incendiat de ordele cele barbare ale fiorosului Soleiman“. Ghidul Joanne: „Bella IV le reconstruit. Mais après la fatale bataille de Mohacz, les farouches soldats de Soliman y entrent le fer à la main, la pillent et la saccagent. En 1541 elle est de nouveau envahie par les Turcs...“ Filimon adaugă „biserici şi palate foarte maestoase“, probabil din pură fantezie, pornind de la ideea des exprimată în ghid a renaşterii Pestei. Anul 1260 nu este în ghid, precum nu este împărţirea pe cartiere, de la început. Revărsarea Dunării la 15 (Filimon zice 14) martie 1838, dărîmarea a două mii de case, bombardarea în 1849 a Pestei, toate acestea sînt întocmai în ghid, care citează din X. Marmier, *Du Rhin au Nil* (Paris, A. Bertrand). Marmier zice: „ces maisons ont été rebâties plus belles“, iar mai jos Joanne declară superbe construcţiile de după bombardament. Filimon împodobeşte: „Cu toate acestea el să renăscu întocmai ca fenicsul; şi astăzi este frumos şi confortabil“. Ştirile despre edificii sînt întocmai în ghid. Filimon adaugă mînăstirea Piariştilor, iar palatului Neugebaude îi atribuie global 400 de camere în loc de 211+77. Muzeul naţional e descris întocmai după ghid, cu excepţia unor greşeli de tipar: „instrumente romane“ pentru „inscriptions romaines“. Informaţiile despre podul de fier care a costat patru milioane şi cinci sute de mii de florini se află aidoma în ghid. Puţinele amănunte despre grădini şi despre Buda sînt luate din altă parte. De notat că vinul de Ablerberg e de fapt de Adlersberg. Noţiunile macre despre Presburg sînt luate din alt ghid mai bogat, care spune, între altele, că statuia Sfîntului Martin de R. Donner e de plumb. Descrierea domului Sf. Ştefan din Viena e ca în ghid, cu deosebire că ridicarea lui e pusă la anul 1360 în loc de 1329—1364, iar figurile alegorice de la mormîntul lui Frideric al IV-lea sînt în număr de 235 în loc de 240. Die Kapuzinerkirche şi biserica Augustinilor sînt descrise strict după ghid. „C'est dans cette église (des Augustins) — zice ghidul — qu'ont lieu toutes les grandes fêtes religieuses auxquelles assiste la cour, et que sont conservées dans des urnes d'argent, les cœurs des membres de la famille impériale“. Filimon: „În această biserică se săvîrşesc toate ţeremoniile bisericeşti ale casei imperiale; tot aci se conservă în urne de aur inimile tuturor membrilor familiei imperiale“. *Aurul* în loc de *argint* e o greşeală sau o exagerare a lui Filimon. Biserica minoriţilor, biserica Ion Nepomuc, biserica din Altlerchenfeld (sic) sînt descrise ca în ghid. Ghidul califică R. K. Hofburg: „affreux amalgame de constructions qui datent de toutes les époques et qui n'ont aucun style“. Filimon: „colosală grămădire de clădiri din diferiţi secoli şi arhitecture“, dar adaugă „splendide“. Vorbind de Ambraser Sammlung, ghidul zice: „sculptures... dont nous ne pouvons indiquer ici que les principales“. Filimon: „voi arăta numai pe cele mai remarcabile“. Enumerarea tablourilor din galeria de la Belvedere e făcută după ghid, cu aprecieri de Viardot, declarate sau nu. De pildă, ghidul: Titien, *Mort de Lucrece:* „beau de couleur et d'expresion“; Filimon: „*Moartea Lucreţiei*, de Tiţian, foarte bine colorit şi de mare espresiune“. Ghidul, după Viardot: „Van Dyck, *Vision:* ...pour le sentiment profond, pour la couleur énergique, éclatante, ce tableau me paraît, parmi tous ceux de Belvédère, la plus complète... expression du talent de son auteur“; Filimon, fără a cita pe Viardot: „... din causa sentimentului religios şi energiea coloritului ce se vede într-însa, trece de una din cele mai complecte cadre din Belvedere“. Ghidul despre *Samson smuls din braţele Dalilei de către Filisteni*, de Van Dyck: „Admirable de couleur“; Filimon: „... admirabilă pentru colorit“. Ghidul după Viardot despre *Une foire de village* de Jacques Callot: „Cette peinture fine et spirituelle... exige quelque attention pur être appréciée...“; Filimon, fără a cita pe Viardot: „Această spirituoasă pictură, ca să fie bine înțeleasă și prețuită, cată să fie examinată cu mare atențiune“. În galeria Liechtenstein sînt mai mult de 500 de pînze, după ghid „vraiment dignes de l'attention et de l'admiration des connaisseurs“; Filimon: „... se găsesc foarte multe demne de a fi observate de artiști și de cunoscătorii de pictură“. Ghidul despre Schoenbrunn, „grand châtheau impérial d'une petite architecture“, „auquel ses volets peints en vert sur des murs peints en jaune, donnent plutôt, a dit un voyageur français, l'apparence d'une auberge...“; Filimon: „Castelul acesta, privit din punctul de vedere arhitectonic, nu inspiră decît ideea unui mare otel, căci nu are în stil nimic grandios“. Istoria Boemiei este extrasă inegal din ghid împreună cu citarea lui Franz Palacky, autorul unei *Geschichte von Boehmen*, Praga, 1836—1854, ale cărei șase volume scriitorul, nici vorbă, nu le-a văzut. Pelzel, istoricul boem citat în nota în legătură cu bombardarea catedralei St.-Vit, este „l'historien impartial de la Bohème, Pelzel“, din ghid. Biserica a fost ținută sub tir patru zile, Filimon zice nouă, poate din eroare, fiindcă ultima zi de bombardament a fost 9 iunie. Tot ce privește München-ul e tributar ghidului asupra Germaniei de sud. Filimon scrie: „Privit din punct de vedere monumental și arhitectonic, orașul München prezintă vederii un spectacol foarte variat și pitoresc. Aici vezi un palat de arhitectură etruscă ce seamănă ca două picături de apă cu palatul Pitti de la Florența“ etc.. De fapt pune la contribuție pe Th. Gautier, citat în ghid: „L'on éprouve des mirages singuliers en parcourant cette ville où tous les styles se confondent dans un pastiche général: tantôt vous croyez être à Florence, le palais Pitti et la loge des Lanzi vous font naître un instant cette illusion“. Versurile scrise de regele Ludovic pentru Lola Montez și citate în franțuzește sînt scoase din ghid. Peste tot dealtfel, Filimon este tributar ghidului din care extrage date uscate. Odeonplatz este „decorée des statues de Gluck et d'Orlando di Lasso“; în pagina lui Filimon din doi ies trei, în text cît și în notă: Orlando, Lasso și Gluck. Însă trebuie să fie, hotărît, o greșeală de tipar fiindcă în operele de istoria muzicii, Filimon a reîntîlnit pe Orlando di Lasso sau Orlando Lasso.

---

[1] În realitate bătălia de la Mohaci s-a dat în 1526.

De la Dresda, *Itinéraire de l'Allemagne du sud* nu mai era folositor. Există un *Itinéraire de l'Allemagne du nord* (ed. II, Paris, L. Hachette, 1862, și acesta consultat de A. Odobescu). Ediția I apăruse în 1855. Însă lista completă a tablourilor din galeria din Dresda nu-i luată din ghidul Joanne. Se pare că Filimon și-a notat pe catalog sau pe foile lui de însemnări numerele de ordine ale tablourilor și atîta tot. Nici descrierea Kissingen-ului nu-i tributară ghidului, care pomenește, bineînțeles, de Hotel Schlatter, Hotel Sanner, de Bodenlaube (Bodenberg la Filimon), de izvoarele Rakoczy, Pandur, de Maxbrunnen. De la Kissingen peste Thüringerwald, poți merge la Gotha, Erfurt, Weimar, Halle. Filimon se apropiase de scena pe care avea să desfășure întîmplările din nuvela *Fr. Staaps*. În Italia a avut, desigur, alte călăuze, printre care un Locatelli, *Ist*[*oria*] *di Berg*[*amo*], ghid sau operă istorică citată într-un ghid.

În rezumat, autodidactul N. Filimon agonisise o cultură lăudabilă și mai întinsă decît s-ar părea la întîia vedere, priincioasă a întări sensibilitatea și inteligența creatoare. Cunoscător al marilor realiști, mai ales din cîmpul dramei și comediei, al priveliștilor și al popoarelor din Europa de mijloc, colindător de muzee de artă, muzicant și muzicolog experimentat, arhivist excelent, prin mîna căruia au trecut numeroase documente istorice, el are toate mijloacele de a studia realistic omul.

XII. „CIOCOII VECHI ŞI NOI"

Caracterele romanului popular sînt de la primele pagini evidente în *Ciocoii vechi şi noi.* Scriitorul are un ideal social şi etic, vrea să reformeze societatea, s-o moralizeze[1]. O dedicaţie, un prolog şi numeroase dizertaţii vorbesc despre onoare şi virtuţile cetăţeneşti, despre amorul de patrie, libertate, egalitate şi devotament, despre independenţa presei şi adevărata civilizaţie şi alte de acestea, cu indignare pentru cine dispreţuieşte atari bunuri sau le ia în deşert. Romancierul are pretenţia de a face roman social, căci eroul, Dinu Păturică, este exponentul categoriei ciocoilor, adică a parveniţilor. Virtutea este răsplătită şi nelegiuirea sancţionată şi cititorul are satisfacţia de a asista la restabilirea dreptăţii. Dinu Păturică e o slugă rea, iar Gheorghe e o slugă bună. Temporar, Păturică învinge şi Gheorghe e năpăstuit, dar la sfîrşit situaţiile se răstoarnă. Scriitorul recunoaşte trei clase: boieri, neguţători, ţărani şi fiecăruia îi remarcă unele cusururi, totuşi (îngustime de vederi a vremii) de nicăieri nu rezultă că ar întrevedea putinţa şi necesitatea lichidării claselor apăsătoare. Dimpotrivă, boierul sărăcit de ciocoi este căinat: „După ce a ruinat pe nenorocitul boier, care nu l-a lăsat să piară de foame pe drumuri, şi după ce şi-a luat rangul de pitar, la care nu este vătaf de curte care să nu aspire, omul nostru caută un pretext şi părăseşte casa stăpînului său tocmai atunci cînd acesta simte cea mai mare nevoie de dînsul". Ciocoiul vechi din epoca fanariotă şi ciocoiul nou „cu frac şi mănuşi albe" de după Convenţie, adică liberalul, sînt slugi ale adevăraţilor boieri. „Ştim cu toţii că între slugile de la casele bogaţilor, ca în toate meseriile sociale, există o ierarhie oarecare. Ciocoiul dar îşi începe uneori cariera de la postul de rîndaş, iar alteori de la lacheu, ce se pune în coada trăsurei boierului; devine cu încetul sofragiu, apoi vătaf de curte, iar mai pe urmă se face şi el boier, şi cu toate că unii şi alţii îi zic în deriziune *boier făcut,* copiii lui însă devin boieri şi fii de boier." Prologul în care se face definiţia ciocoiului nu este decît o „physiologie", gen la modă în Franţa lui Ludovic-Filip[1]. „Ciocoiul este totdeauna şi în orice ţeară un om venal, ipocrit, laş, orgolios, lacom, brutal pînă la barbarie şi dotat de o ambiţiune nemărginită..."

Cu o desăvîrşită tehnică balzaciană este făcută la începutul cărţii prezentarea eroilor principali. Apare întîi Păturică în costumul lui pestriţ de tînăr sărac. El aşteaptă în tinda casei lui Andronache Tuzluc, semn de răbdare şi simbol al drumului pe care avea să-l parcurgă. Apoi se iveşte postelnicul. Înfăţişarea acestuia, decurgerea întrevederii sînt de un mare contur pictoric şi sociologic:

„Nu trecu mult şi se auzi paşii cei leneşi şi gravi ai marelui postelnic, ce scobora scara cu o cadenţă simetrică. Junele, a cărui atenţiune era aţintită la cea mai mică mişcare ce se petrecea, auzi şi el acest zgomot şi cu un aer în care se vedea foarte curat neliniştea, ridică de la pămînt două cutii de păstrăvi şi cîteva găini; apoi vîrî machinăliceşte mîna în sîn şi scoase un plic sigilat; iar după ce îşi strînse fermeneaoa la pept şi-şi luă caucul din cap lăsînd să se vază o căpăţînă rasă peste tot, şi numai în creştet cu vreo cîteva fire de păr, luă o poziţie umilitoare şi aşteptă sosirea boierului".

---

[1] David Owen Evans, *Le roman social sous la monarchie de Juillet.* Les Presses universitaires de France, Paris, 1930.

Ioan Heliade Rădulescu îşi intitulează în „Proprietarul român" (nr. 4 din 9 ian. 1861) un articol *Ciocoii antici şi ciocoii moderni.* Terminologia era la ordinea zilei.

---

[1] Asupra „fiziologiilor" la Balzac, v. Charles de Lovenjoul, *Histoire des oeuvres de H. de Balzac.* C. Lévy, Paris, 1879, p. 238 şi urm.

În fine postelnicul apăru în scară îmbrăcat cu antiriu de cutnie...

Scrisoarea, cu cromatismul ei lexical, deschide perspective mai largi, ca un fel de peisaj comentariu asupra moravurilor de curte:

> „... mă îndeletnicesc cu umilita mea slujbuliţă de sameş ce te-ai milostivit a-mi da. Am primit prea cinstita scrisoare a Blagorodniciei tale şi cele ce îmi porunceşti le-am pus în lucrare. Cele patruzeci lude scutelnici: pescari, răcari, vînători şi dîrvari, i-am împrăştiat în tot judeţul, şi crez că, cu ajutorul lui Dumnezeu şi iuşkiuzarlîcul smeritului tău rob, curtea Blagorodniciei tale în scurtă vreme se va împlea de toate cele trebuincioase“.

Păturică este instituit ciubucciu şi autorul ne pune sub ochi tabloul viitorului cîmp de acţiune, odaia „în periferie de un stînjin pătrat“, cu o vatră într-un colţ, pe cărbunii stinşi ai căreia stă „un ibric colosal“, curtea cu păsări (găini, gîşte, raţe, claponi, cocori şi călifari) ce se vede de la fereastră.

Excelent expozitor de medii şi fizionomii, Filimon este un analist mediocru. El se pierde în dizertaţii excentrice (teoria amorului), în invocaţii, amintind italienescul Settecento („Acum vino tu Morfeu, care închizi cu dulceaţă ochii plugarului ostenit de munca zilei...“). Caracterizarea personajelor suferă de satanismul propriu romanelor populare din atelierul lui Eugène Sue. Eroii infernali îşi strigă intenţiile şi se bucură teatral de izbîndă („Iată-mă în sfîrşit ajuns în pămîntul făgăduinţei; am pus mîna pe pîne şi pe cuţit“). Fizionomia sceleratului are o compoziţie violentă, bucuria sa e satisfacţia mefistofelică, complicîndu-se cu paloarea demonică, cu urletul de izbîndă:

> „În momentul cînd se termină această infernală tîlhărie, un geamăt răguşit se auzi în cameră. Nimeni nu băgă de seamă, afară de Duduca, care deveni palidă ca un cadavru“.

Satanismului îi corespunde angelitatea în zugrăvirea tipurilor pure.

Anatomia eroilor ne va dezvălui marile daruri de creator ale lui Filimon, cît şi confuziile sale în concepţie.

Întîiul ciocoi este Andronache Tuzluc, care a început prin a fi ciohodar, adică fecior de casă al lui Caragea, dintre aceia care însoţesc mărimile pe jos sau în trăsăură, în acest caz din urmă stînd pe capră, pe de lături şi mai ales îndărătul caretei (ca confraţii lor occidentali din *Tîrgul de oale* de Francisco Goya), spînzuraţi de nişte curele late şi „tremurînd de frig dinaintea scărilor“ în aşteptarea stăpînului. Mîinile lui Tuzluc păstrau încă „mirosul nesuferit al curelelor butcei lui Caragea“. Într-un cuvînt Tuzluc era un valet. În această calitate trebuie să fi fost cel puţin arătos de la distanţă, pentru că domesticitatea de paradă denota, prin strălucirea livrelei şi răceala ceremonială, calitatea stăpînului. Tuzluc îşi începe cariera nu demonstrînd însuşiri în slujbe publice, oricît de mărunte, ci intrînd sub aripa unui om cu influenţă, slujindu-l în chipul cel mai casnic. Nobilimea occidentală de tip feudal trăda prin chiar titlurile ei funcţia domestică a feluritelor trepte. Însă era constituită în clasă şi se distingea de servitorimea de origine plebee. Wallenstein are în serviciul său personal (după Schiller) şaizeci de paji, însă toţi nobili. Andronache este ivit din obscuritate, nu este „né“, născut. Banul C. nu găseşte nici o obiecţie de făcut din acest punct de vedere, nu crede în boieria ereditară. „Noi n-avem boieri de moştenire ca alte neamuri streine de prin Europa. Letopiseţele noastre şi archondologia ne arată curat că Ştefan-vodă, Mihai-vodă şi alţi domni moldoveni şi români au boierit, pe cîmpul de bătaie, pe mai mulţi «opincari cu inima de boieri»“, ceea ce nu impiedică pe boierul cu strămoş opincar să fie un jefuitor al ţărănimii şi să admire în omul nou meritul de a fi pătruns în clasa de sus. Ca valet, Tuzluc trebuie să fi avut remarcabile însuşiri fizice. Ştim că era tînăr, împodobit cu două mustăţi negre. Desigur era impunător. Mîndrul arnăut care stă la uşa scării sale, un fel de majordom, ne dă o idee de ce putea fi Tuzluc înainte. Acesta era „îmbrăcat numai în fir, cu pistoale şi iatagan la brîu şi cu tatarcă roşie blănită cu vulpe nafe“. Tuzluc nu putea fi mai prejos de ciohodarul banului C.: „un june ca de douăzeci de ani, îmbrăcat cu antereu de maniţă, cu giubea de pambriu lungă pînă la pămînt şi legat la cap cu un taclit cuadrilat, ieşi înainte şi, coborînd scara cu mare grabă, deschise uşa caretei, iar după ce intră boierul într-însa, se sui în coadă, zicînd vizitiului: «la curtea domnească»“. Un exemplu de grija artistică pe care o puneau fanarioţii în a alege slugile şi a le înveşmînta somptuos, este cafegiul lui Tuzluc: „Îndată apoi intră cafegiul boierului, îmbrăcat cu un mintean de postav negru cusut cu fir, dar fără mîneci, spre a lăsa să se vază braţele sale albe prin cămaşa de borangic subţire şi refecată cu bibiluri; mijlocul lui, svelt şi mlădios, era încins cu un şal de mătase vărgată, ale cărei extremităţi atîrnau cu graţie pe şoldul cel stîng al piciorului; poturii săi de postav vişiniu, cu turiecii de fir, imineii cei stacojii şi fesul cel roşu cu fundă de ibrişin negru, aşezat pe cap cu cochetăria cea minunată a fanarioţilor, făceau din acel servitor un Ganymed care ar fi putut aţîţa gelozia vechilor zei din Olympul lui Omer“. Cafegiul e deci un adevărat efeb. Nu-i de mirare că Tuzluc a intrat în graţiile domniţei Ralu şi ale beizadelei. Maria face aluzie la „desfrînările“ lui şi într-adevăr societatea orientală era foarte coruptă, ca şi aceea a Romei în decadenţă. Îl socoteşte „cel mai necinstit dintre ciocoii lui Caragea“, un ticălos „care fură şi despoaie pe lume ziua în amiaza mare“ şi care a dobîndit totul „prin slujbe mîrşave şi umilitoare ce a săvîrşit“ odraslelor domneşti.

Pe Andronache nu-l vedem la lucru. Ajuns la treapta de postelnic, el face cu inocenţă ce fac alţii, ia ruşfeturi prin subalternii săi spre a băga pe postulanţi în slujbe. Cîştigă pînă la patru sute de pungi de bani pe lună. Are acareturi, moşii pe care le arendează la oameni de felul lui chir Christodor. Nu mai este un exploatator direct, ci prin mijlocitori, şi ajuns la opulenţă, sigur pe marile lui protecţii, se dedă unei vieţi de plăceri. Caracterul său, la acest stadiu, este acela al unui parvenit care a pierdut contactul cu realitatea, trăind în prezumţia unei stagnări a structurii sociale. Înfăţişarea lui e magnifică, iar mersul său lenevos şi grav: „În fine postelnicul apăru în scară îmbrăcat cu antiriu de cutnie ca guşa porumbului, încins cu un şal de Ţarigrad, cu işlicul în cap şi învelit pînă la ochi cu o giubea de postav albastru blănuită cu blană de rîs“. Zărind pe june, el îi vorbeşte cu gravitate. Autorul îl denunţă ca intrigant şi linguşitor. S-ar fi strecurat pe lîngă domniţa Ralu, cu ajutorul unei doamne de onoare de care se prefăcuse îndrăgostit. Ajuns astfel vel-cămăraş şi furînd, cumpără calemul vinăritului, oieritului şi pe urmă huzmetul Spătăriei, agonisind şi vreo zece moşii, cîteva familii de ţigani, case, vii. Prin umilinţă ajunge mare postelnic. La curte îl vedem pe Tuzluc făcînd infinite complimente pînă la pămînt lui vodă şi sărutîndu-i mîna. În ciuda unei secrete mîndrii personale, nu se dă înapoi de a solicita iertarea în scris a Banului C., pentru că i-a cerut fata, aceasta numai spre a fi pe placul lui Caragea. Faţă de beizadea, îşi ia „obişnuitul său aer de înjosire“. Dar faţă de subalterni, cînd e iritat, îşi dă drumul firii sale violente. Pe vătaful Gheorghe îl goneşte, fiindcă i se pare a calomnia pe Kera Duduca şi pe Păturică. Tuzluc e conceput de Filimon ca o fiinţă cu mai multe dimensiuni, sufletul său nu-i lipsit de umanitate şi slăbiciunile prin care se prăbuşeşte atenuează din răceala satanică a parvenitului de tipul Păturică. Întîi de toate postelnicul e sensibil la eternul feminin şi e capabil de a fi nefericit. Deşi „depravat pînă la extremitate, posedă însă o scînteie de amor în inima sa“. Trecînd călare pe un armăsar arăbesc pe uliţa Izvorului, Tuzluc zăreşte pe Kera Duduca cea cu „un piept mai alb decît marmora“ şi cu „talie de nimfă“, şi de atunci e pierdut, „se înebuni de dînsa“. O încarcă, ruinîndu-se, cu diamante şi rubine, cu stofe de mătase ţesute cu aur, cu şaluri de Persia, îi dă trăsuri, armăsari, slugi. Bineînţeles e sfîşiat de gelozie, dar totdeodată devine credul. Îndată ce Kera Duduca simulează leşinul, o ia în braţe, plînge ca un copil, îi cere iertare că a bănuit-o, ajunge ca Manea Nebunul. Credulitatea îl face să se lase jefuit în chip grosolan de Păturică şi adus în stare de mofluzlîc. E orgolios, nu suferă să se creadă că nu poate cumpăra orice şi preferă a iscăli poliţe decît a se tocmi cu detestabilul chir Costea sau a refuza mărfurile scumpe şi giuvaericalele alese de amanta sa. Viaţa de petreceri şi lux pe care o duce Tuzluc este tot efectul dragostei. Respins de Maria, fata Banului C., postelnicul caută uitarea în serate splendide şi ziafeturi. Cînd află că Dinu Păturică a fugit şi l-a lăsat sărac lipit, Tuzluc nu-şi pierde îndată cumpătul. Un om ca el se simte, probabil, în stare să-şi refacă averea. Dar fuga Kerei Duduca şi căsătoria ei cu Păturică îl aduce la paroxism. Dă buzna la biserică, are o clipă de căinţă („Dumnezeule! m-ai pedepsit de ajuns pentru păcatele mele, nu mă lăsa nerăzbunat!“), cade lovit de dambla. Fostul său vătaf Gheorghe, purtîndu-i de grijă, exprimă sentimentul cititorului că a avut de-a face cu un ticălos nu lipsit de anume zvîcniri de omenie. Filimon a procedat astfel pentru a face figura, mult mai lineară, a lui Păturică atroce şi odioasă.

În prezentarea lui Dinu Păturică, N. Filimon pune un oarecare exces de antipatie principială într-un portret excelent:

> „Într-o dimineaţă din luna lui octombre, anul 1814, un june de 22 de ani, scurt la statură, cu faţa oacheşe, ochi negri plini de viclenie, un nas drept şi cu vîrful cam ridicat în sus, ce indică ambiţiune şi mîndrie grosolană, îmbrăcat cu un anteriu de şamalagea rupt în spate, cu caravani de pînză de casă văpsiţi cafeniu, încins cu o bucată de pînză cu marginile cusute în gherghef, cu picioarele goale băgate în nişte iminei de saftian care fuseseră odată roşii, dar îşi pierduseră culoarea din cauza vechimei, la încingătoare cu nişte călimări colosale de alamă, în cap cu cauc de şal, a cărui culoare nu se putea distinge din cauza peticilor din diferite materii cu care era cîrpit, şi purtînd ca veşmînt de căpetenie o fermenea de pambriu ca paiul grîului, căptuşită cu bogasiu roşu, — un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării...“

Filimon, ca romantic, crede probabil că eroul este damnat fiziologiceşte să fie o fiinţă detestabilă, de vreme ce nasul drept şi cu vîrful ridicat în sus indică în mod absolut „ambiţiune şi mîndrie grosolană“. Ni se pare învederat după acest portret şi din faptele ce urmează că Păturică este un tînăr inteligent şi ambiţios. A avea ambiţie nu-i reprobabil, fiind în chestiune numai direcţia în care este îndrumată energia. Tatăl lui Păturică, treti logofăt Ghinea Păturică ot Bucov sud Saac, e un boiernaş de ţară, trăind ţărăneşte. Îl vedem şi pe el apărînd mai tîrziu în Bucureşti să-şi vadă feciorul. Vine într-o cărucioară fără coviltir, aşternută cu fîn şi cu o scoarţă roşie cu vărgi. E îmbrăcat cu anteriu de dimie verde, cu caravani de pînză albă de casă, cu tîrlici şi iminei roşii în picioare, cu libadea de aba albă împodobită cu găitan negru, cu cauc ascuţit îndesat pe cap. E atît de lipsit de însemnătate, încît Păturică se ruşinează de el şi nu-l primeşte. Ghinea s-a ridicat, probabil, din pătura cea mai de jos, a intrat vătaf de curte la postelnicul Tuzluc, prin stăruinţa căruia a primit desigur rangul de treti logofăt şi slujba de vameş. Dar n-a mers mai departe, fiind poate prea în vîrstă. Ochii lui sînt plini de inteligenţă şi mîndrie, purtarea lui e respectabilă. Totuşi, scrisoarea către Tuzluc, adusă de Păturică, e smerită. Acolo vorbeşte de „umilita“ slujbuliţă de vameş (care ştim cît de jefuitoare era) şi făgăduieşte că prin „iuşkiuzarlîcul“ său, al „smeritului rob“, curtea Blagorodniciei sale Postelnicul „se va umplea de toate cele trebuincioase“. Natura proprie a lui Ghinea a suferit înrîurirea mediului, şi, grăbit să răzbească, fostul vătaf, ocolind lupta de clasă, n-a luat măcar calea codrului să se facă haiduc, ci s-a aşezat supus în curtea unui boier de protipendadă. Deci Ghinea, oricît de aparent simpatic, a fost învăţător de umilitate şi de prepotenţă pentru Dinu Păturică, pe care îl trimite, cînd vine vremea, cu plocon de păstrăvi şi găini, tot la Tuzluc să înceapă ca slugă. De la tată-său, fireşte, a învăţat Dinu „să torturеze pe nenorociţii ţărani, puindu-le ouă fierte la subţiori şi dîndu-le fum de ardei pe nas“. Postelnicul îl face pe Păturică ciubucciu şi acesta îşi ia în primire „patul de scînduri acoperit cu o pătură de lînă albastră“, aruncă un ochi asupra tingirilor din bucătărie, a păsărilor din curte şi zice în sine: „am pus mîna pe pîine şi pe cuţit; curagiu şi răbdare, prefăcătorie şi iuşchiuzîrlîc, şi ca mîine voi avea şi eu case mari şi bogăţii ca ale acestui fanariot“.

Cuvintele lui Păturică merită analiza. Din punct de vedere individual uman, eroul e înzestrat cu unele însuşiri pozitive, rău aplicate. Întîi, are noţiunea că viaţa se cucereşte, avînd de la început o ţintă clară şi cu punerea în joc a tuturor mijloacelor intelectuale şi morale, iscusinţă, curaj, răbdare, puterea de a tăcea (dacă nu de a disimula). Ironia cu care vorbeşte Dinu Păturică despre „acest fanariot“ oglindeşte opinia categoriilor de jos despre protipendada exploatatoare. Păturică nu e nimic şi e nevoit să debuteze în rolul de slugă, avînd ca scenă o odaie asupra căreia aruncă „o privire repede şi dispreţuitoare“. Înaintea lui se întinde un drum greu de străbătut, pe care trebuie să se prosterne la tot pasul ca să poată înainta. Păturică apare plin de ură de la început, hotărît să doboare pe Tuzluc și pe cei de seama sa. Exclamația lui: „Iată-mă în sfîrșit ajuns în pămîntul făgăduinței; am pus mîna pe pîine și pe cuțit“, este un manifest. Din nefericire, el n-a venit cu dorința de a contribui ideologicește și în unire cu masa exploatată la răsturnarea clasei lui Tuzluc în favoarea clasei sale, ci să se substituie personal lui Tuzluc sau oricărui altuia de felul său. El e din capul locului un parvenit.

Programul zilnic al lui Păturică este al unei slugi și de natură a scandaliza un tînăr liberal din epoca imediat următoare. De cînd crapă de ziuă așteaptă în picioare lîngă ușa postelnicului, cînd acesta se deșteaptă îl freacă pe picioare, îl ajută să se îmbrace, îi dă de spălat, îi aduce dulceață, cafea și ciubuc. După ce pleacă boierul, spală filigenele, curăță ciubucele. Mănîncă cu slugile la masă, îi ajută în treburile lor, lingușește pe vătaf. Pentru un tînăr care citește pe clasici, situația este în chip învederat respingătoare și Păturică, pe care l-am auzit recomandîndu-și „răbdare“ și „prefăcătorie“, nu poate să iubească acest mediu. Într-adevăr, în ambiția lui „de a deveni om mare“, Păturică așează cultura printre instrumentele esențiale. Postelnicul i-a îngăduit ca după împlinirea slujbei de ciubucciu, să meargă la școala domnească să învețe carte. Cu „o silință extraordinară“ — zice autorul — Păturică învață în mai puțin de doi ani limba grecească, întocmai ca un *sofologiotatos*. Citește Omer, Pindar, Sofocle, Euripide, Anacreon, Sappho, autori pe care în cele din urmă îi socotește buni pentru femei și oameni afemeiați. „Mie îmi trebuiesc — spune — cărți care să-mi subțieze mintea, să mă învețe mijlocul de a mă ridica la mărire. Plutarch îmi vine la socoteală. Comentariile lui Cezar, Istoria omenirii, Viețile marilor bărbați din veacurile trecute și acelea în care trăim, iată cărțile pe care citindu-le cineva poate să zică cu cuget împăcat că nu și-a pierdut timpul în zadar.“ Printre cărțile fanariotului găsește un „tractat de fiziologie și operile lui Machiavel, pe care le studiază cu mare băgare de seamă“. „În fine — comentează autorul — făcu tot ce putu spre a deveni perfect în arta ipocriziei și a perfidiei.“ Însă cărțile de mai sus nu sînt prin ele însele școli de ipocrizie și perfidie. Caesar este un strateg ilustru și probabil că Dinu Păturică în visele lui nu exclude putința de a deveni o căpetenie de oști cum va fi măcar Ipsilant și Tudor Vladimirescu ceva mai tîrziu, deși în 1814 obsesia lui Napoleon, încă în viață, era tiranică. Din Machiavel, Păturică putea să învețe cum poate deveni puternic un principe, semn că-i mijea gîndul de a deveni domn, într-o vreme cînd alții mai puțin înzestrați decît el căpătau domnia. Plutarh vorbește numai de bărbați iluștri în fapte de arme și de cîrmuire, încît ideea „fixă“ a lui Păturică de a ajunge „om mare“ nu se poate mărgini la simpla îmbogățire. Filimon are o scăpare de vedere, cum i se întîmplă adesea, cînd mai tîrziu, vorbind de „mica bibliotecă“ a ciocoiului, o descrie ca fiind compusă numai din cîteva cărți grecești și românești, mai ales populare ca *Proorocirea lui Agatangel*, *Filozoful Sintipa*, *Alixandria*, *Tilul-Buh-Oglindă* și „alte capete de opere ale literaturii naționale de pe atunci“. Dacă nu s-a produs în sufletul ciocoiului o lenevire și o îngustire de orizont, greu de admis la o atît de insațiabilă ambiție, noua bibliotecă nu mai oglindește spiritul pozitiv al lui Păturică. Cine a citit viața lui Alexandru Macedonul în Plutarh, cu scopul de a deprinde cum să devină om mare, nu poate învăța nimic, nici chiar arta ipocriziei și a perfidiei din fabuloasa *Alexandrie*. Ambițiosul, fără scrupul, care a studiat *Comentariile* lui Caesar și în lumea lui e oricînd gata să treacă Rubiconul, conștient că „curajul“ este însușirea trebuitoare unui om ce vrea să se înalțe, n-are ce găsi în *Proorocirea lui Agatangel*. Adevărul este că Păturică nutrește gîndul de a intra în boieria de treapta întîi, din care făcea parte Tuzluc. Acesta era mare postelnic, adică un fel de ministru de externe, de aceea ales dintre grecii fanarioți. Prin mîna lui trecea corespondența domnului cu Stambulul și cu pașii. Postelnicul, împodobit cu un baston în întregime de argint și cu capătul mare ca un topuz, ședea în picioare înaintea domnului și introducea pe ceilalți boieri. În divan, de asemenea, era de față, urmat de un șir de doi postelnicei subalterni și doisprezece postelnicei, postelnicii cu bastoane de argint și cu capetele mai mici, postelniceii cu bastoane negre însă cu capete de argint. Deci postelnicul cel mare ducea o viață de mare fală. Cînd domnul se așeza în scaun, alegea întîi postelnicul, fiindcă prin el erau introduși ceilalți boieri. Nici veniturile unui postelnic nu erau mici. Peste leafă, toţi cei care se îmbrăcau cu caftane erau datori să-i dea un plocon corespunzător[1]. Deci Păturică avea în Andronache Tuzluc un exemplu ce excita ambiţia sa. Kera Duduca îl cunoştea bine. „Lui îi trebuie comori, mîndria lui merge pînă la protipendadă!“ Cînd Ipsilanti apare în Valahia, constatăm că Păturică este apt a face speculaţiuni de politică externă şi internă: „Ipsilanti în ţară!... zise ciocoiul în sine, un fecior de domn cu o mulţime de viteji după dînsul şi ajutat de muscali! Asta e o minunată întîmplare, şi caută să mă folosesc de dînsa“. Are de pe acum relaţii cu unul dintre consulii străini, care îl recomandă lui Ipsilanti ca un om foarte folositor „prin iscusinţa şi cunoştinele ce are despre trebile ţării“. Prin urmare, eroul se orientează pe o scenă din ce în ce mai largă. Păturică tinde către rafinament şi odaia lui din beciurile casei postelnicului, deşi modestă, arată un ochi educat cu formele şi culorile. Camera este împodobită cu două paturi turceşti înfundate, pe care sînt puse saltele de lînă acoperite cu chilimuri vărgate. Zidul de lîngă pat este „acoperit cu un covor de Brusa, pe care stau spînzurate o puşcă arnăuţească ghintuită, legată la maşină cu o panglică cusută cu fir şi două perechi pistoale în tocuri de piele ornate tot cu fir. Mai în jos, tot pe acel perete“ sînt „atîrnate două săbii turceşti cu mînerile de sidef, iar în mijlocul lor“ este „aşezat un cauc oltenesc de hîrşie neagră de miel, al cărui fund era cusut cu fir de cel mai bun peste postav roşu şi lăsa să atîrne în jos o fundă de fir lucrată cu mare gust“. Ferestrele dinspre uliţă sînt împodobite cu glastre de flori, printre care se deosebesc „maghiranii, trandafirii şi cîţiva endruşaimi“ ce umplu camera cu un miros pătrunzător. Să nu uităm că este iarna anului 1817 şi că prin urmare trandafirii, cel puţin, au fost luaţi de la un grădinar. Pe lîngă pereţi sînt înşirate scaune de Braşov şi un sipet mare legat în bande de fier albe peste piele de căprioară albastră. Cît despre ospăţul pe care îl hărăzeşte Păturică prietenilor săi, autorul însuşi recunoaşte că el „întrecea în toate pe al stăpînului“. Nimic „din delicateţele gastronomice ale Orientului nu lipsea pe masa ciocoiului“. Cu toate astea, autorul, printr-o intervenţie personală, se îndoieşte, într-un loc, că

---

[1] Fotino, trad. G. Sion, p. 282—283.

Păturică are „simţămîntul frumosului“, că gustă, de exemplu, cerul de primăvară cu lună, clătinarea plopului şi cîntecul privighetorii. E foarte posibil că Păturică să nu fie sensibil la frumosul peisagistic, receptat pe cale contemplativă. Dar ca un om preocupat numai de cariera sa între oameni, nu-i lipsit de instinctul frumosului de aparat: casă somptuoasă, mobilier, înveşmîntare luxoasă, masă delicată, ceremonial. Casa lui, din vremea cînd este mare stolnic (boier de starea a doua) şi ispravnic de străini, nu este descrisă direct, dar ne putem face totuşi o idee. Este, zice Filimon, un „palat fermecătoresc“ în care se adună cea mai înaltă şi coruptă societate a Bucureştilor. Aici ciubucele şi narghılelele sînt „umplute cu parfumatul tutun al Siriei“. Ospeţele trebuie să fie nemaiauzite, deoarece „cornul abondenţei coprinde mai puţine bunătăţi în comparaţiune cu cele ce se vedeau pe masa parvenitului“. Cînd Ghinea Păturică îşi opreşte căruţa în faţa locuinţei fiului, rămîne uimit „de luxul şi bogăţia“ ei. Mulţimea de arnăuţi şi de feciori intrau şi ieşeau, ţinînd în mîini farfurii pline de cele mai gustoase bucate. Se poate bănui că un arnăut şedea la spatele fiecărui comesean, altfel nu s-ar explica atîta domesticitate.

Metoda prin care Dinu Păturică răzbate în viaţă este, în parte, aceea a lui Machiavel, pe care îl citise, însă trivial înţeleasă. Prinţul trebuie să fie „gran simulatore e dissimulatore“. Bineînţeles, în scopuri de ordin obştesc. Păturică îşi pune extraordinara putere de inhibiţie în slujba înaintării personale. Îl vedem căzînd în genunchi cînd apare postelnicul, „ţinînd capul plecat pînă la pămînt“. În întrevederea dintîi cu Ipsilanti, îşi strînge giubeaua la piept, face cîteva complimente şi dă să sărute haina prinţului. Acesta evitînd gestul, ciocoiul sărută ciucurii patului pe care şade fanariotul. Altă dată, după ce a pus la cale omorîrea lui Tudor Vladimirescu, se înfăţişează la Ipsilanti „cu mîinile la piept şi smerit ca un călugăr“. Prinţul îl cam ia peste picior, îl compară cu Nesselrode al Rusiei. „Ciocoiul suferi acestă umilire cu sînge rece prefăcut, ba încă făcu şi cîteva complimente ca să ascundă şi mai bine turburarea sa“. Totdeodată nu se sfieşte să ceară pe faţă răsplata slujbelor sale. Făcînd temenea pînă la pămînt lui Ipsilanti, îl întreabă cu ce o să se aleagă.

Prinţul îi dă înscris că-l numeşte ispravnic şi-i făgăduieşte că atunci cînd va fi cu putinţă îl va face caimacam al Craiovei, deci aproape domn. Păturică sărută mîna fanariotului.

Aşadar răceală sau mai bine zis inhibarea unor reacţiuni adesea violente şi cinism în expunerea şi satisfacerea cupidităţilor, acestea sînt darurile de parvenit ale lui Păturică, care izbuteşte a-şi compune o figură corespunzătoare, proprie ipocritului, adică smerită faţă de cei mari, aproape inocentă. (Filimon studiază complexul moral în raport cu conduitele eroului.) Cînd postelnicul, bănuitor în privinţa Kerei Duduca, îl cheamă să i-o dea în pază, Păturică intră „cu ochii plecaţi în jos şi cu faţa mai umilită decît a unui călugăr“ (opinia lui Filimon despre ipocrizia tagmei monahale este nezdruncinată), îşi pune mîinile pe piept, se declară gata „a trece chiar prin foc“, apoi îngenunche, sărută mîna lui Tuzluc, lăcrămează, joacă o scenă de „tartufism“. Cînd postelnicul iese, Păturică, liber de „povara simulării“, îşi schimbă îndată fizionomia, se arată aci apatic, aci axcesiv vesel. Acest dezechilibru secret, pe care Filimon îl numeşte „criză morală“, e foarte firesc. Prea multa frenaţiune a pasiunilor reclamă o scoatere temporară a lor de sub controlul voinţei. Avînd a se duce la o femeie frumoasă, Păturică nu meditează decît la chipul cum o femeie poate ajuta pe un ambiţios să devină „om puternic“. „Slavă Domnului — zice el — nu sînt ţigan şi cu toate acestea prin muieri şi alte marafeturi ciocoieşti, chiar şi ţiganii au ajuns la noi în protipendadă, încît n-ai întro să te întorci de Postelnici, Logofeţi şi Vistieri. Prinde inimă, dragul meu Păturică! Mîne vei pune işlicul în cap şi de va vrea Dumnezeu cu tine, nu va trece mult şi vei avea moşii, ţigani şi averi nemăsurate...“ Înainte de a se înfăţişa Kerei Duduca, Păturică primeşte un sfat de la vătaful Niculăiţă şi care se poate rezuma la propoziţia în spiritul lui Talleyrand: a nu face exces de zel. Postelnicul se va certa şi împăca mereu cu iubita lui şi aceasta va cere îndepărtarea sa. Dinu Păturică găseşte în aceste sfaturi „o completă aprobare a politicii sale“. Astfel pregătit sufleteşte, intră ciocoiul în casa curtezanei, luînd şi aci o poziţie de „prostatică modestie“, exprimînd în prefăcătoria lui „nevinovăţie amestecată cu stupiditate“ (obişnuit cu teatrul, Filimon analizează mimica eroilor în consonanţă sau în contrast cu pasiunile, mecanizînd pînă la un punct viaţa morală). Cei „doi actori“ se privesc cîtăva vreme scrutător. Apoi greaca începe să irite amorul propriu al ciocoiului. Îi pune în vedere că-l va îmbrăca cu veşminte de rînd, că-l va pune să spele vasele, să taie lemne, să aducă apa cu sacaua de la Filaret. La toate astea, Păturică răspunde imperturbabil (deşi ştiam că este orgolios): „Am înţeles, milostiva mea“. Greaca e disperată de „sîngele rece al ciocoiului“. Ea face uz de atracţiile sale şi Păturică dă pe faţă o sete de amor indescriptibilă. Dar devenit intimul grecei, Păturică nu-şi pierde spiritul speculativ. Calemgiul, ibovnic al grecei, este prins şi tratat drept tîlhar. Prin aluzii fine, ciocoiul determină pe Kera Duduca să ceară postelnicului să-l facă vătaf de curte şi pune la cale cu ea planul prădării stăpînului, care, inocent în felul său, îl rînduieşte sameş la hătmănie şi capătă de la Caragea pentru el rangul de sluger şi apoi pe cel de pitar. Toată administraţia casei lui Tuzluc cade pe mîinile lui Păturică. Acesta, în loc să înlăture pe arendaşul moşiei Răsucita, care jefuieşte şi pe ţărani şi pe postelnic, ia de la el cincizeci de pungi de bani ca să-l lase în pace. Astfel de rînduială pune la toate moşiile postelnicului. Acesta se slujeşte de el spre a lua mită de la cei care solicită chiverniseală. Îl vedem deci pe Dinu Păturică în noua ipostază. Un medelnicer se înfăţişează înaintea lui Păturică şi-i face „o mulţime de complimente“. Ciocoiul porunceşte să i se aducă dulceaţă şi cafea şi se ocupă „cu mustăţile sale cele negre, pe care le răsucea şi le netezea cu multă graţie“. Fie că le-a avut şi înainte, fie că l-a imitat pe Tuzluc, răsucirea mustăţilor serveşte spre a spori importanţa individului, dar şi spre a produce o stare de calm şi un cîştig de timp, necesar omului disimulator. Solicitatorul se pierde în istoricul calamităţilor căzute asupra familiei sale, ciocoiul cască de urît, dormitează. În fine, medelnicerul reclamă postul de ispravnic la un judeţ, făgăduind a nu-l „uita pînă la moarte“. Păturică îl întreabă neted: „Ia spune-mi mai bine, ce dai ca să te fac ispravnic“, spre indignarea postulantului. Vine altul să ceară mansupul de ispravnic de Teleorman. Acesta cunoaşte moravurile şi vorbeşte în diminutive (diminutivul atenuează sentimentul lucrului neîngăduit): „... nene Dinule, te rog să-mi faci această trebușoară că om sînt și eu; mînă pe mînă se spală și amîndouă obrazul. Înțelegi domnia-ta". Păturică înțelege și face tocmeala fără rușine. Ciocoiul cere 2 500 rubiele, încredințat că acești bani pot fi scoși în două săptămîni numai din plocoane. Solicitantul primește îndată, contra banilor, pitacul de orînduire, iscălit în alb de domn. La petrecere, amețit de vin, Păturică devine fanfaron și face prietenilor săi o lecție de jefuire a stăpînilor. Ceea ce spune făptuiește într-adevăr, însă mărturisirea rămîne totuși o imprudență pentru un mare simulator și o dovadă mai degrabă de avariție vulgară decît de ambiție. Și aici se constată o ezitare și o întrerupere a creionului filimonesc. Ciocoiul, care a început cu visuri de mărire, pare a cădea în manii de burghez balzacian, deși e adevărat că averea în acea vreme era singurul chip de a pătrunde și la onoruri. Totuși, teoria omului „de lumea nouă" care știe „a fura cloșca de pe ouă", făcută de Păturică vătafilor, socoteala a ceea ce poate rupe de la cumpărătoarea orzului, a fînului și a cărbunilor, face din Păturică un om fără idealuri malefice înalte, un vătaf de curte ca oricare altul. Sub acest raport nu e mai puțin veridic, un exponent al unei întregi categorii, ce jefuiește pe stăpîni și pe cei de jos, în loc de a lua parte la o luptă comună împotriva exploatatorilor, pe care, dealtfel, Păturică îi detestă, cunoscîndu-le nelegiuirile: „... boierii noștri trăiesc în desfrînări și se țin numai de zavistii... Ei au moșii și nu le cunosc hotarele... arendașii, nemulțumiți cu un cîștig de sută la sută, scot din spinarea țăranilor, derapănă pădurile și acareturile moșiilor..." Mai departe, Păturică împinge pe Tuzluc, cu ajutorul Kerei Duduca și al lui Chir Costea, să iscălească o nouă poliță către baronul Sachelarie pentru mătăsării și giuvaericale pretinse de greacă. Vom afla că marfa este înapoiată de Păturică lui Chir Costea, cîștigul împărțindu-se pe din două. Moșiile postelnicului scoase la mezat la Cochiivechi sînt cumpărate prin mijlocirea lui Chir Costea de ciocoi, care fuge cu Kera Duduca, lăsînd pe Tuzluc mofluz. Ca sameș, Păturică face greutăți la plata banilor scoși din vînzări și îi slobozește numai contra bacșiș pus sub hîrtiile sale. Dar și atunci dă banii calpi sau lipsă la cumpănă. Afară de aceasta sustrage pietrele prețioase,

înlocuindu-le cu altele false. Excroc, cămătar este Dinu Păturică în activitatea lui măruntă, și, totuși, în linia lui generală, mutatis mutandis, el apăruse ca un soi de Julien Sorel valah, plin de o secretă ură împotriva protipendadei, nerăbdător să răzbată prin toate piedicile, să răstoarne prejudecățile ce se pun în calea unui om de jos, spre a cuceri, cu toate umilințele, locul cel mai de frunte, ce deocamdată ar fi fost acela de caimacam al Craiovei, dregător ținînd divan, în cele cinci județe ale sale, al doilea după domn și mitropolit. Cînd Tudor Vladimirescu se ridică, Dinu Păturică nu găsește în sufletul său nici un accent patriotic. Tudor venea în numele țăranilor exploatați, iar Păturică, proaspăt ajuns la mărire, nu vede cu ochi buni pierderea pămîntului de sub picioare. Ura lui împotriva protipendadei scade pe măsură ce e pe cale a deveni boier de starea întîi, în sufletul lui nu mai au ecou mîniile țăranului sau ale boiernașului; Păturică trădează deci prima mișcare democratică și patriotică și trece de partea lui Ipsilanti. Este adevărat că acesta luptă și el pentru nobila cauză a eliberării Greciei, însă aici era înconjurat de împilători ai țării și avea veleități domnești. Păturică pătrunde călare pe un armăsar în tabăra Vladimirescului, încins cu iatagan, cu două pistoale la brîu și două la ciochina șelii, întărîtă pe cei mînioși de cruzimea căpeteniei lor, îndeamnă la pradă pe alții spre a irita pe Tudor și a-l face crud, cere două sute de arnăuți, să prindă pe Tudor, vinde, într-un cuvînt, pe cel „mai mare bărbat al României", rămînînd liniștit, deoarece are „o natură de fier". Reapare ambițiosul care visează să fie domn și se dezvăluie omul capabil de fapte militare. Autorul se teme că cu toată invocarea lui Morfeu, Păturică nu va putea adormi după trădare, nu din remușcare, ci din cauza imensității ambițiilor: „... căci pasiunea care mușcă fără milă din rărunchii lui este mult mai mare decît magica voastră putere. Este setea de mărire care îndeamnă pe Cezar a trece Rubiconul înarmat; este mîndria și răzbunarea care sili pe tiranul Hippias a veni în patria sa cu perșii lui Dariu, spre a o face să treacă prin foc și prin sabie!... El va fi mîine stăpîn absolut peste o parte din țară, și dacă fatalitatea va voi, poate să devie biciul țărei întregi". Nu mai este, deci, îndoială. Autorul prevede putința ca Dinu Păturică să ajungă domn. Tudor este ucis și Păturică devine ispravnic în două județe, Prahova și Săcueni. Acum ne apare iar ca un hoț. Asistat de Neagu Rupepiele, „om născut să fie călău“, despoaie pe țărani cu întreite și împătrite biruri: îi unge cu păcură, le vinde vitele. Banii pe care îi trimite lui Ispilanti îi ia înapoi, punînd doi oameni în pădure să lovească pe cei care îi transportă. Pluralitatea, aparent contradictorie, a ipostazelor lui Păturică (ambiția de a deveni boier de protipendadă, caimacam de Craiova și chiar domn, cupiditatea josnică și tîlhăria cea mai calificată) se conciliază prin împrejurarea că jaful și ambiția au fost împerechiate în epoca pe care o evocă Filimon, mărirea fiind un prilej de a jefui, și jefuirea un chip de a ajunge la mărire. Domnii strîngeau bani cît puteau mai repede și fugeau peste graniță, precum Caragea, care pleacă cu „comorile ce adunase din sudorile de sînge ale nefericiților români“.

Spre a da o satisfacție cititorului, Filimon închipuiește că Grigore Dimitrie Ghica, la pîra țăranilor cu jalba în proțap, trimite pe Dinu Păturică la ocnă. Deznodămîntul merită un mic examen. Eroul devine din ce în ce mai cu imprudență scelerat, făcînd fapte de o delicvescență țipătoare, ceea ce ar însemna că spiritul lui politic cu care se lăuda, măsura, ipocrizia, au scăzut. În intenția de a picta un criminal, Filimon crispează liniile. Prin pedepsirea lui Păturică tagma lui nu s-a amendat, ci și-a urmat făptuirile în umbră, devenind clasa reacționară de mai tîrziu. Gestul justițiar al domnului e menit să ne demonstreze cum că un domn pămîntean al unei orînduiri sociale ierarhice e în stare să facă dreptate. Însă, pe lîngă faptul că aruncarea unui mare stolnic la ocnă nu e o acțiune în duhul domniilor vremii, nu de la un act izolat de justiție penală se putea aștepta o înlăturare a răului. Clasa lui Păturică nu se lichidează prin justiție, ci prin revoluție.

Dinu Păturică, văzut în substanță foarte realist (oriunde e vorba de a analiza critic un erou, analistul Filimon este în apele lui), e tratat în negru, printr-o simplificare cu scopuri didactice proprie romanelor populare de tipul Eugène Sue. Păturică este satanic și satisfacțiile lui sînt infernale. Cînd tîlhăria, cu complicitatea lui Chir Costea de la care Tuzluc cumpăra pe datorie giuvaericale și mătăsuri pentru Duduca izbutește, ciocoiul are o ieșire atroce, geme de bucurie: „Acel gemet ce semăna cu urletul de bucurie al demonilor cînd fac să cază un sfînt în lațurile lor, era expresiunea infernalei bucurii a lui Păturică, care prin stratagema de acum a Duduchii, devenea stăpîn pe tot ce-i mai rămăsese bietului fanariot“.

În schimb, figura lui Gheorghe e tratată în alb. Gheorghe este idealistic bun, o antiteză a lui Păturică, izbutind să facă aceeași carieră prin mijloace oneste, Gheorghe începe ca și Păturică prin a intra slugă la un boier fanariot, care-l face vătaf de curte și apoi, mulțumit de purtările sale, zapciu de străini. Nu putea să scape lui Gheorghe că Tuzluc este, cum zicea Maria, un „ciocoi mîrșav care fură și despoaie pe lume ziua în amiaza mare“. A sluji un astfel de om este a fi oarecum complice cu el și cu clasa lui. Se poate răspunde că Gheorghe, opincar sărac, nu are în acea epocă alt mijloc de a trăi decît a se încovoia celor mari. Dar asta nu exclude o judecată critică asupra relelor societății și a oamenilor, pe care Dinu Păturică o dă cu cea mai mare luciditate și justețe. Dimpotrivă, Gheorghe, care a slujit pe Tuzluc „cu credință și supunere“ timp de cinci ani, se crede dator din devotament să destăinuie postelnicului că Păturică și Kera Duduca îl înșeală. Avînd în vedere că Tuzluc este împreună cu cei de seama lui prin definiție desfrînat, ce-l privește pe Gheorghe viața intimă a postelnicului? Însă autorul a voit să-l zugrăvească creștinește bun și cinstit, în stare de a se devota chiar și jefuitorului, fără a adînci condițiile sociale care explică pe indivizi. „L-am iubit, boierule, — zice el Banului C. — ca pe un părinte, și m-am supus lui ca lui Dumnezeu!“ Mai mult: „Voiam să-i scap averea din ghearele unor tîlhari care îl înșală, îl sărăcesc și îl necinstesc“. Iată un țăran care a pierdut din vedere condiția clasei sale, înstrăinîndu-se de ea, și adorînd un infam jefuitor cu rang de postelnic. Căci averea lui Tuzluc pe care vrea s-o apere Gheorghe este smulsă, cum am văzut, prin arendași ca Chir Cristodor, de la țărani. O clipă Gheorghe nu se gîndește la aceștia din urmă. Într-un fel, Păturică pedepsește pe Tuzluc, confiscîndu-i o avere strînsă prin furt, desigur fără vreun gînd s-o restituie poporului despuiat. Dimpotrivă, și-o însușește, devenind la rîndu-i un Tuzluc. Apoi Gheorghe intră ca grămătic în slujba Banului C., care-i agoniseşte pitac de sameş la casa lefilor. Gheorghe face şi el metanii „pînă la pămînt“, „sărută mîna Vistierului“ şi-şi vede de slujbă „pe cît iertau legile de pe atunci“. Despre toţi slujbaşii Vistieriei, istoria ne spune că au „cîte zece şi douăzeci scutelnici, după rangurile lor, dar foloasele de din afară sînt de cinci şi de zece ori mai însemnate decît leafa“.[1] În consecinţă, lui Gheorghe nu-i rămîne, ca om cinstit, decît să uzeze mai cu obraz de abuzurile vremii. După aceea, Gheorghe se îndrăgosteşte de Maria, fata Banului, a boierului celui mai mare al ţării. În sufletul lui se dă o luptă între amor şi datorie, fiindcă îşi dă seama că pentru un om de jos e greu a căpăta fata unui boier de protipendadă, foarte orgolios, întrucît se crede autentic, ca pămîntean. Datoria învinge, Gheorghe se îndepărtează, din fericire (soluţie artificială) Banul e liberal, crede în politica de a premia meritul cu ranguri. Istoriceşte, lucrurile nu stau tocmai astfel, mulţi fii de familii vechi au devenit bonjurişti şi liberali şi au dat mîna în treburile politice cu clasele de jos, dar în materie de căsătorie nu s-au mezaliat. Dar în fine, admiţînd că întîmplarea e posibilă, ideologiceşte vorbind, Gheorghe e un trădător al clasei sale, căci oricît de omeneşte bun ar fi şi banul şi domnul, ei nu vor înţelege răsturnarea ordinii şi este învederat că Gheorghe, ajuns prin purtare neodioasă la treapta cea mai de sus, se va lupta, crezînd-o legitimă, s-o apere de răsturnări. De aceea, cînd apare la orizont Tudor Vladimirescu, Gheorghe nu pare a avea nici o idee despre el, preocupat numai de dragostea şi cariera lui personală. Dimpotrivă, inteligentul Păturică „se gîndi foarte mult asupra acestei mişcări“, e drept „mai cu seamă asupra foloaselor ce ar fi putut trage dintr-însa“. Mulţi prieteni ai săi erau de partea Vladimirescului. Cînd „revoluţiunea triumfă şi sili pe boieri a o recunoaşte şi a-i jura credinţă, atunci Păturică deveni cel mai fierbinte apărător al ei şi o esploată cît putu mai bine“. Păturică nu trece de partea lui Ipsilanti decît din calcul politic (şi într-asta nu greşeşte), din încredinţarea că revoluţia avea să fie neapărat înăbuşită, neavînd sorţi de izbîndă la acea vreme. Cîteva decenii mai tîrziu, Păturică ar fi devenit paşoptist, unionist, liberal, democrat, deputat, ar fi îmbrăţişat din oportunism şi nesincer cauza progresistă, revendicînd o origine joasă şi dovedind oricum, negativ, puterea de analiză a fenomenului social. Gheorghe este obtuz, corect, oportunist adică, fără a intra în prevederile legilor penale şi în vreme ce se întîmplă aceste mari convulsii sociale, ce trebuiau să-l intereseze, el (falsă optică umanitară din partea autorului) vizitează pe Tuzluc, pe care descoperim că-l ajutase în timpul bolii cu bani, ca „un suflet nobil“ ce era. Acum Gheorghe e serdar, fusese în Moldova secretar particular al lui Suţu şi cînd se întoarce în Ţara Românească Banul îi dă pe Maria şi vodă îl căftăneşte mare spătar şi-l face caimacam al Craiovei, adică tocmai ce visase Păturică să ajungă. „E de ajuns ca omul — încheie Filimon — să fie bun şi înzestrat de natură cu vîrtuţi şi inteligenţă, şi fie condiţiunea sa oricît de obscură la început, el va ajunge la mărire“. Dar acest punct de vedere este fals şi în contrazicere cu sănătoasa viziune critică totală a romanului, din care se constată o împărţire jalnică a societăţii: sus, măririle, mai umane sau mai crude, jos, ţărănimea şerbită. Asimilarea unui individ în protipendadă nu este totuna cu rezolvarea problemei sociale. Tema romanului trebuie să fie lupta pentru înlăturarea acestei inegalităţi şi lui Gheorghe i se potrivea tocmai, în contrast cu Păturică, rolul de duşman al ciocoilor, fie din seria întîi ca Tuzluc, fie din seria a doua ca Păturică. Primind tihnit dregătoria de caimacam, Gheorghe se destăinuie ca un viitor conservator, poate chiar antiunionist, potrivnic, cu sofisme spuse în ton cinstit, ca ale lui Barbu Catargiu, al legii rurale. Locul adevărat al lui Gheorghe, gonit de Tuzluc, ar fi fost în tabăra lui Tudor Vladimirescu.

Figura în ton alb a Banului C. nu e mai puţin idealistică. Banul este „român de naţiune“ şi rămîne uimit de „cutezarea cea mare a fanariotului“ care îi cere fata în căsătorie. Vorbind drept, repulsia Banului este îndreptăţită de „trista stare în care adusese ţara jafurile acestei domnii dărăpănătoare“. În felul său, nu se poate tăgădui, Banul e un patriot cu idei mai mult sau mai puţin liberale, una fiind că un opincar, prin merit, poate să ajungă boier, a doua că o fată nu trebuie să fie constrînsă a lua pe cine nu iubește. Față de vătaful Gheorghe, Banul are meritul de a analiza starea politică și a concepe ură împotriva opresorului țării: „Vino în brațele mele, vrednică de sîngele moșilor și strămoșilor noștri. De astăzi înainte nu ai a te teme de nimic; neîmpăcata ură ce ai asupra acelui grec mîrșav îmi dă inimă de ajuns ca să mă împotrivesc poruncilor și înfricoșărilor lui Caragea“. În esență deci, Banul C. e un boier „luminat“ și naționalist, întărit în eroarea că răul vine de la străini ca atare și care, lucrul se ghicește, susține ordinea patriarhală a societății, cu o clasă înaltă, părintească pentru cei de jos, și cu putința deplasării și asimilării izolate a elementelor meritoase de jos în sus. Acest soi de conservatorism volterist a fost propriu unor boieri din acea epocă, precum C. Conachi. Totuși nu sînt dovezi că ei erau populari în straturile de jos cum ni-l arată Filimon pe Ban:

---

[1] Fotino, trad. G. Sion, p. 305.

„Pe cînd se petreceau aceste variate scene în curtea lui vodă Caragea, intră și butca marelui ban. Poporul salută, din toate părțile pe venerabilul bătrîn, iar el le răspundea printr-un surîs dulce, puindu-și mîna dreaptă la barbă și la frunte“.

Aversiunea Banului C. pentru Caragea, nu lipsită de un anume adevăr, poate să vină mai ales din motivul că un boier pămîntean se vede înlăturat de la perspectiva de a deveni domn. Exista, în principate, un partid național al boierilor, care cereau stăruitor revenirea la spiritul vechilor capitulațiuni, înlăturarea grecilor din dregătorii, scoaterea mînăstirilor din mîinile grecilor și alegerea unui domn pămîntean. Poarta satisface în parte aceste dorințe, numind în 1822 domni pămînteni, în Țara Românească pe Grigore Dimitrie Ghica, cu care Banul C. este în cei mai buni termeni și care cunună pe Gheorghe și Maria. Deci înțelegem de ce banul merge cu „pași statornici și maiestoși pînă la treptele tronului“ lui Caragea, îl privește cu indiferență, dar îi face un „compliment oriental“ și sărută mîna fanariotului, deși cu neplăcere. Caragea este asupritorul boierilor naționaliști, surghiunise pe C. Bălăceanu, pe Gr. Ghica și pe banul Constantin Filipescu și disprețuitor întreabă chiar pe Banul C. dacă nu este și el „din taraful boierilor răsvrătiți“. Banul C. răspunde îndrăzneț că nu vrea să-și vadă fata în brațele unui ciocoi mîrșav, care și-a început meseria de la lingător de talere (deci în acest moment, Banul nu e liberal, pentru că abhoră transgresiunea dintr-o clasă într-alta și deci disprețuiește și pe vătaful Gheorghe, „lingător de talere“ și el în definitiv), că Tuzluc a ajuns din mîrșăvie în mîrșăvie „biciul oamenilor cinstiți și al țării întregi“, prădînd pe „văduvă și pe sărac fără cea mai mică mustrare de cuget“. Asemenea critici din partea boierilor s-au făcut. Iordache Golescu, într-un fel de tablouri dramatice divizate în perdele (*Istoria Țării Românești, Starea Țării Românești pe vremea streinilor și a pămîntenilor*), dezvăluie prevaricațiunile slujbașilor greci ai lui Caragea: scandalul cu dările pe trei și patru luni (triminii și tetraminii), pe timp de asidosie (suspendare a impozitelor), zelul bumbașirilor peșingii și zoralii, hoțiile logofătului Belu și ale huzmetarilor care se adună la Curtea-Veche cu toată crăimea Bucureștilor, venalitatea cinurilor, ridicolul binișliilor, pe lîngă care se propune, ironic, instituirea caftangiilor, ceacșirliilor și ismengiilor. În roman trei eroi de origine plebee (Tuzluc, Păturică și Gheorghe) se căftănesc. „Bine zici, bădică, — spune Voicul Zapciul din scrierea dramatică a lui Iordache Golescu — că odată auzeam și eu că prea puțini boieri era, iar acum îi vezi ca furnicile pe pod, te împiedici pretutindenea de barbe; ai putea face sume de caiere din barbele lor.“ Îl mai vedem apoi pe Banul C. la ușa vistieriei, unde Gheorghe, ca să trăiască și să-și întrețină mama, făcea meseria de jălbar. Banul „cu fața foarte dulce“ (ca om este o fire din cele mai pline de amenitate) îl întreabă de ce nu s-a alăturat „pe lîngă vreo casă boierească“, spre a se procopsi. Deci, altă cale pentru un om sărac decît aceea de a intra sub ocrotirea unui boier, Banul C. nu vede. „Nu era aceasta întîia dată cînd bunul boier și mai toți boierii români luau în curțile lor tineri fără protecție și le înlesneau mijloacele de a-și face prin munca și meritele lor o carieră în lumea aceea unde favoarea și banii făceau totul“. Filimon citează în notă la capitolul XI chipul cum a fost căftănit Barbu Catargi, de curînd asasinat, cînd apărea romanul. În altă parte (cap. XX), extrage din părerile lui despre misiunea teatrului. Antiteza *boierul bun* (Banul C.) și *boierul rău* (Andronache Tuzluc) este constituită în mintea sa: tot disprețul lui e contra ciocoiului, adică a omului de jos, care ruinează pe fostul stăpîn, oricît de odios, în loc de a se purta față de el ca un fiu. Într-un cuvînt, ură principială împotriva boieriei N. Filimon nu are și trebuie să înțelegem că la acea epocă această confuzie era „firească". Cînd Banul C. află că Gheorghe iubește pe Maria rămîne „trăznit ca de fulger". Se gîndește îndată să cheme pe grămătic și să-l dojenească „pentru marea lui cutezare". Deci în această clipă, el nu concepe ca fiica lui să se mărite decît cu un „boier simandicos". Dar, prea repede, pe aceeași pagină e luat de „vîrtejul" unor „idei liberale și umanitare", și făcînd o teorie asupra caracterului neereditar al boierilor pămînteni, își schimbă gîndul. Metamorfoza ideologică e posibilă în acea vreme de contradicții, totuși Filimon a bruscat tranziția în scopul de a da o simetrie antitetică romanului. Ce face marele Ban C. în timpul mișcării lui Tudor Vladimirescu? Filimon nu ne spune nimic, nu destăinuie măcar o părere critică oricît de neînsemnată a boierului național despre acea urnire a poporului. Știm însă din istorie că mulți boieri s-au băjenit la Brașov, printre care și Dinicu Golescu, boierul atît de luminat, totuși nemulțumit de revoluția lui Tudor, mai ales fiindcă la Cîmpina arnăuții, unindu-se cu neferii lui, îi luară tot „și arme, și haine, și bani", cum povestește frate-său Iordache Golescu (*Prea scurta însemnare*), pe care țăranii, nefăcînd distincție între pămînteni și fanarioți, și văzînd, cum era și cazul, în boieri o clasă asupritoare, îl huiduiește („Uideo, ciocoiule!"), în vreme ce „craii" lui Tudor îl despoaie pînă în cămașă de parale, șaluri, ceasornic și scule de diamant. Este foarte cu putință ca Filimon, care era destul de documentat, să-și fi dat seama că era o situație falsă aceea de a concilia poziția Banului C. cu aceea a lui Tudor Vladimirescu, și atunci, spre a nu știrbi din prestigiul nici unuia, a ocolit punerea lor față în față. Banul C. apare, în sfîrșit, la nunta lui Gheorghe cu Maria, la mînăstirea Mihai-vodă. În ușa bisericii, Grigore-vodă Ghica împreună cu mitropolitul țării, doamna și boierii cei mari și binișliii săi, inclusiv marele ban, așteaptă sosirea mirilor. Totul se sfîrșește în apoteoză: soarele dulce de primăvară lucește asupra orașului care este o „grădină improvizată", locuitorii Bucureștilor sînt „cuprinși de frigurile veseliei și ale plăcerii". Grigore Ghica pare un împărat din basm, boierii

niște sfetnici înțelepți, țara sub domnia pămînteană cea mai bună dintre lumile posibile, după vorba lui Leibniz. Dar așa stăteau lucrurile? Pricina esențială a răului nu dispăruse, căci ea era aservirea țăranului pe moșiile boierești. Oricît de părintește s-ar fi purtat Banul C. și altul asemenea cu el, nu putea atenua inicvitatea șerbiei. Obiceiul de a arenda, practicat de Tuzluc, se întinde din ce în ce mai mult, pe măsură ce boierii, occidentalizîndu-se, au nevoie de bani[1]. Neschimbîndu-se în fond nimic afară de actori, moravurile rămîn aceleași. În „perdelele" lui Iordache Golescu, satul Bezdead se veselește că a venit domn pămîntean, cimpoierul scoate un ison ironic: „Lasă, lasă să vedem". Îndată după aceea, în alte „perdele" constatăm că vodă Ghica, ajutat de vistierul Barbu Văcărescu și de logofătul Belu, face ce-a făcut și Caragea, pune dări și agonisește bani, spre jinduirea boierilor, care vor și ei cîte „o sumă bună — cum zice Matei Racoviță — ca să-mi pui la loc călușeii mei, oișoarele mele, iepușoarele mele și celelalte vite ce mi le-au luat păgînii de turci și hoții de zavergii". În scurt, portretul Banului C. este insuficient, neterminat și conceput într-un spirit prea entuziast, spre a se realiza falsa antiteză boier rău, boier bun, prin două exemple: Banul și postelnicul, alunecîndu-se asupra adevăratei antinomii: boieri împilători — țărănime exploatată.

Chir Costea Chiorul este eroul balzacian al lui N. Filimon, soi de bricabracoleur și de cămătar. (Dacă ar fi conceput romanul pe un plan mai vast, desigur că Filimon s-ar fi ocupat și de Tolba, vînzătoarea de vechituri.) De fapt, el n-are o specialitate mercantilă hotărîtă și „din cauza deosebitelor obiecte de vînzare ce ținea în magazinul său, nu-i puteai da nici o calificație definitivă". Nu plătește patenta la nici o breaslă. În fond este un misit universal, oferind nu numai obiecte, ci și servicii. Împrumută banii cu dobîndă și înlesnește întîlniri amoroase în casa lui. Atrage clientela cu trecere mare prin lingușiri și prin cochetăria fetelor sale, care se lasă sărutate de feciorii de neam. Scriitorul închipuie o scenă comercială între Chir Costea și un tînăr cu amor propriu, doritor a cumpăra un veșmînt. Fetele lui, sbenguindu-se, îl amețesc, speculantul intră în prăvălie cu o dulamă de postav putred, cusută cu fir mincinos. „... Ia privește, cocoane, această dulamă. Ce mai postav! Ce mai sîrmă de aur!... Parcă-i un tifarichiu. Ia îmbrac-o, așa să trăiești! Căci trebuie să-ți șează foarte bine cu dînsa. Junele, văzîndu-se între ciocan și nicovală, nu putea face altfel decît a îmbrăca haina. După ce termina operațiunea, grecul privea la tînăr de toate părțile, cu o mirare prefăcută, strigînd: — Bre!... Ce minune!... Luxăndrițo! Marghiolițo! Ia priviți, tată, pe coconașu! Nu este așa că seamănă cu o beizadea? Cît de bine te prinde, coconule! Parcă-i croită pe trupul domniei-tale. Ai, să facem un tîrg din două vorbe. Eu te iubesc prea mult; nu știu ce ai, m-ai fermecat! pe mine, mă ține douăsprezece mahmudele, dar pentru hatîrul domniei-tale o dau cu zece. Ai, să fie de bine!"

---

[1] Jurnalele din vremea lui N. Filimon sînt pline de anunțuri de arendări de moșii.

Chir Costea, psiholog, vine ca din întîmplare cu bocceaua în casa lui Andronache Tuzluc, fiind de față și Kera Duduca. Este greu pentru un bărbat ca postelnicul să refuze a cumpăra, cînd amanta lui aruncă asupra mărfii priviri așa de lacome. Și tot așa de greu îi vine să le refuze sub cuvînt că sînt prea scumpe, el, care este mare postelnic. Dar aflăm apoi că vînzarea a fost o excrocherie pusă la cale de Păturică și de Chir Costea. Mărfurile s-au înapoiat negustorului, totul fiind „un alișveriș prefăcut", iar banii luați de la postelnic, respectiv de la bancher, fiindcă plata a fost făcut prin poliță, se împart între cei doi scelerați. Chir Costea poate deci să revîndă marfa, după ce a luat pe ea un preț fără a o preda. Chir Costea cumpără moșia lui Tuzluc pentru Păturică și pentru această treabă îi cere zece mii de lei. Aceste fapte sînt suficiente spre a caracteriza un om, așa cum tabloul lui Quentin Metsys, *Cămătarul și soția sa*, ne edifică pe loc prin răceala tinerelor figuri și prin mica balanță în care se cîntăresc monede de aur, asupra firii celor reprezentați. În fine, Chir Costea face bancrută frauduloasă. Spre a oferi satisfacție morală cititorului, Filimon crede de cuviință să dea o reprezentație de aplicare aspră a pravilelor sub Grigore D. Ghica și speculantul e țintuit de urechi în ulița din dosul Bărăției. Totuși, în general, un astfel de erou mercantil nu cade în chipul acesta. Ori Chir Costea a mofluzit într-adevăr din pricina evenimentelor (Eteria, mișcarea lui Tudor), încercînd să dosească o parte din activ și este în cazul acesta un om de afaceri destul de neîndemînatic și vrednic de milă, victimă a crizelor regimului capitalist în creștere în principate; ori a simulat falimentul și atunci nu este un speculator ascuțit, fiindcă, lăsînd la o parte riscul pedepsei pentru un profit mediocru, a pierdut pentru totdeauna încrederea clasei boierești, care, posedînd moșii, dar lipsită de bani lichizi, avea mereu nevoie de serviciile unui misit și ale unui cămătar inteligent.

O antiteză demon-înger apare evidentă și în zugrăvirea celor două figuri de femei, Kera Duduca și Maria. Portretul critic al celei dintîi este mult mai realist și deci mai omenesc. Greaca este vanitoasă și inima ei pare „o stîncă de granit" pînă ce beizadeaua însuși binevoiește a arunca asupră-i domneasca-i privire. Părăsită și deci cu un prestigiu diminuat, Kera Duduca alege un boier de protipendadă, pe postelnicul Andronache Tuzluc, pe care îl înșeală „gratis" cu un calemgiu și în cele din urmă cu ciubucciul. Ca multe femei ușuratice este ahtiată de plăceri și mai ales de lux. „Diamantele și rubinele, stofele de mătase țesute cu aur, șalurile de Persia, slugile, trăsurile, armăsarii și orice poate dori o femeie" ea le capătă îndată de la Tuzluc. Lipsită de educație, — cum mărturisește scriitorul însuși — fiind fata unui ciohodar, ea nu are tact și gust, căutînd în exhibiția de lucruri scumpe un succes pe care îl dă numai distincția personală. Toaleta ei la reprezentarea *Italiencei în Alger* de Rossini este excesivă, un adevărat muzeu de catifele, broderii și giuvaericale. Un condicar de divan dă asupra ei o judecată foarte nimerită: „diamantele și rubinele sînt aruncate pe dînsa cu lopata, parcă e brezaie sau teleloaică". Pornită pe calea relațiilor multiple, Kera Duduca joacă teatru, plînge, îngenunche, se jură că n-a greșit cu nimic, spune vorbe mari: „Să n-am parte de viața mea, să nu-mi ajute Maica Domnului", apoi leșină, cade în istericale. Cu asta convinge pe oameni neexperimentați în psihologia femeii, ca Tuzluc. Preocuparea de a place o face să se supună la tortură spre a-și îngriji pielița. Se unge pe obraz cu alifie vînătă, se șterge cu albuș de ou, se aburește cu cărămizi încălzite în foc și stropite cu apă de salcîm, se spală cu apă de pelin, își scoate petele cu apă de castraveți și se spoiește cu dres și cu rumeneală, făcîndu-și murse și benghiuri false, iar sprîncenele și le înnegrește cu gogoși de ristic arse (nu se poate spune că Filimon n-a studiat, ca un Ovidiu modern, „medicamina faciei"). Cînd vrea să seducă, ia un aer „dulce și amoros", își gătește părul cu roze și micșunele, se așează pe sofa „într-o pozițiune voluptoasă", suspină înfocat, cum face față de Păturică. Planurile infernale puse la cale cu acesta împotriva lui Tuzluc sînt foarte întemeiate psihologicește. Lipsită de prestigiul inocenței, bănuită de infidelitate, Duduca este oricînd în primejdie de a fi izgonită și a rămîne pe drumuri. Preocuparea ei este deci de acum încolo de a strînge bani și de a se mărita cu un om îndrăzneț care-i cunoaște păcatele. Astfel se explică scena în care Kera Duduca, învoită cu Chir Costea și cu Păturică, abuzează de mîndria postelnicului și cumpără mătăsuri și bijuterii pe care le dă înapoi speculantului, spre a lua bani. Kera Duduca se mărită cu Păturică și are copii cu el. Dar cînd acesta e aruncat în ocna părăsită, culege tot din casă și părăsind copiii fuge cu un turc peste Dunăre, ea care jura pe Maica Domnului. Turcii sînt oricum mai tari decît grecii. Kera Duduca este un tip veridic de aventurieră erotică, dintr-o vreme mai ales cînd numele celebrei Lady Hamilton, de extracția cea mai joasă, devenită amanta amiralului Nelson, mai era încă pe buzele tuturor.

Maria, însă, din intenția autorului de a face din ea un înger, este prea inconsistentă. E drept că n-are decît paisprezece ani, dar atunci chipul voluptos în care o descrie Filimon, incapabil, ca mulți scriitori ai vremii, a zugrăvi grațiile copilăriei, este nepotrivit. Trup „de o formă minunată", „mîini de nimfă", „tezaur de frumusețe ce nu se putea vedea decît în statuile grecilor antici", iată însușiri necompatibile cu vîrsta. Pantazi Ghica avea dreptate cînd zicea că vorbele Mariei sînt mai nimerite în gura Banului C. O copilă atît de fragedă nu poate avea atîtea noțiuni sociale încît să încerce critica fanarioților și să urască pe postelnic pentru că n-a dobîndit de la stăpînul său nimic decît prin „slujbe mîrșave și umilitoare" și a venit din Fanar cu „toate desfrănările și hoțiile". De unde știe Maria în ce constă o desfrînare? Sentimentul pe care i-l putem atribui, în limitele adevărului, este doar o temere de copilă nevîrstnică pentru necunoscutul căsătoriei. Cînd o reîntîlnim pe Maria sîntem în iarna anului 1817, deci cu trei ani mai tîrziu de colocviul cu Banul care se petrecuse în 1814, pe cît se pare. Acum tulburările ei în legătură cu grămăticul Gheorghe, ascunderea hîrtiei cu stihurile aceluia în buzunarul fermenelii, privirea în oglindă, spre a verifica dacă chipul ei corespunde laudelor versurilor, plînsetele, palorile sînt conforme cu psihologia vîrstei.Dar portretul se oprește aici la cîteva linii cu cărbunele, fără ca pensula să fi intrat în joc. N-o mai vedem fugitiv pe Maria decît la biserica Mihai-vodă, căzînd, după cununie, pe brațele părintelui ei.

Un erou colectiv în romanul lui Filimon și pentru care autorul manifestă cea mai mare simpatie este țăranul, înfățișat fără înfrumusețări și în spiritul celui mai exact adevăr, smerit și dîrz, încovoindu-se obiceiului pămîntului și ieșind îndrăzneț cu jaloba cînd nu mai are încotro. Țăranii de la Răsucita, care se înfățișează lui Păturică, încredințară mai întîi plocoanele în mîna idicliilor, „apoi, după ce se scărpinară în cap și frămîntară căciulile în mîini cîtva timp, începură a se jelui care de care mai mult și toți deodată în chipul următor: Să trăiești, conașule! bine că te-a adus Dumnezeu la noi, să vezi și să crezi urgia în care am căzut: ne-a sărăcit, cocoane, hoțul de grec". Țăranii jefuiți de Păturică, în număr de patrucinci sute, îmbrăcați în zdrențe, desculți, veștezi la față și cu ochii stinși de sărăcie, „intrară în București pe la opt ore de dimineața, tocmai pe cînd domnitorul se afla în divan, și ca să atragă mai mult atențiunea publică, unul dintr-înșii făcu un sul de rogojină, și dîndu-i foc la partea de sus, îl puse în cap, apoi scoțînd jalba din sîn o puse în vîrful unui proțap lung, și intră în curtea domnească".

Filimon a înțeles însemnătatea pentru revoluție a clasei țărănești. Scena haiducilor, elogiul lui Tudor Vladimirescu, cel „mai mare bărbat al României", nu mai lasă îndoială. Însă revoluția o vedea ca o reformă rurală de felul aceleia acordate de Cuza prin lovitura de stat de la 2 mai, cu despăgubire, fără atingerea proprietății și fără desființarea boierilor cu simțiminte naționale.

Rezistența romanului, în ciuda incoerențelor organice, vine din marea siguranță a desenului și a tonurilor fundamentale. Tabloul e lucrat repede, în fierbințeala intuiției, prin contururi și gesturi schematice, renunțîndu-se la detaliu. Așteptarea ciocoiului în pridvor, întrevederea administrativă între postelnicul îngrijorat și vătaful Păturică cu condicile, Kera Duduca și Dinu îmbrățișați, Chir Costea înmînînd banii din cumpărături prin terțe persoane vătafului, Păturică jucînd cu vătafii menuet, cotilion, valț, ecosez, în veșminte orientale și cu papuci în picioare, Păturică în exercițiul funcțiunii de sameș, stînd turcește pe un pat, Păturică în audiență la Ipsilanti, iată cîteva ilustrații de neuitat, pe care cititorul le pune singur în legătură, reconstruind personajul. Ca și în cazul operei lui Cervantes sau a lui Flaubert, eroul, devenit tip, iese din file și trăiește în afara cărții. Nu este în literatura noastră, pe măsura deplasării orizontului, un erou cu acte mai solide de stare civilă decît Dinu Păturică. Simplificarea culorilor și a liniilor face ca tabloul să fie cu atît mai neted, cu cît e mai îndepărtat. După încetarea lecturii, imaginația cititorului adaugă singură nuanțele. Chiar divagațiile, moralitățile, naivele satanisme și angelisme de foileton susținute de o trainică schelărie, devin agreabile, formînd un stil al vremii, un ton arheologic, multicolor, oriental, de o împestrițare de *Halima*.

XIII. ARTA LITERARĂ

Omul care văzuse atîtea pînze celebre în galeriile de pictură din Europa și atîtea monumente încît devenise „sătul oarecum de a vedea obiecte de artă“ și care trecuse din peisajul danubian și acela cu cascade al Germaniei meridionale în climatul solar al Italiei, cu violențe de culoare și o vegetație stilizată de pini, dafini și măslini, nu putea să nu capete o cît de mică sensibilitate la plastica naturii. Totdeodată Filimon era un muzicant, un flautist, de la care, prin urmare, ne așteptăm să audă melodicul și orchestralul peisajului. Pagina lui N. Filimon este în general prozaică, severă, așa cum se cuvine să fie scrisul care studiază omul moral, iar puținele momente peisagistice par la întîia vedere romantic convenționale. Totuși, în ele omul cu experiență artistică se descoperă. Despre curtea lui vodă Caragea, Filimon scrie: „Arhitectura acestui palat era vagă și nedeterminată; era o zidire sau o grămădire de material în care se vedeau mai multe ordine de arhitectură, imitate în ce au ele mai grosolan și mai neregulat“. Filimon văzuse Burg-ul din Viena, pe care îl caracterizase „o colosală grămădire de clădiri din diferiți secoli și arhitecture“ („affreux amalgame de constructions“, după ghid), dar mai ales străbătuse München-ul, imensă pastișă de arhitecturi eteroclite. Catedrala zisă Frauenkirche e înfățișată de Joanne ca fiind „sans aucun ornement“, „une masse informe“, a cărei caracteristică este „la lourdeur“. Filimon își însușește această părere: „... prin lipsa totală a ornamentelor și grosietatea stilului, nu oferă decît impresiunea ce poate să producă privirea unei mari cîtățimi de pietre grămădite una peste alta" (de fapt Catedrala e în cărămidă roșie). Este evident că scriitorul, tare pe relativa sa experiență arhitecturală, aplică palatului lui Caragea judecata pe care Th. Gautier o formulează asupra orașului München în general, de data aceasta în chip norocos, prin coborîrea în altă civilizație.

Filimon a admirat la Belvedere un peisaj reprezentînd o localitate pe timpul iernii de J. Ruysdaël. „Aci curiosul — zice el — se simte încîntat de veritatea ce esistă în acest tablou campestru compus dintr-un orizon încîntător, diferiți arbori ce seamănă ieșiți din mîna naturii, o cale ce șerpuiește și un torent ce cade din înălțime". Peisajele hibernale sînt numeroase la pictorii din Țările de jos și în sala a treia de la etajul II, în care scriitorul notase pe Callot, primul tablou era o iarnă de P. Breughel (cel mare), iar un altul de Lucas van Valkenburg reprezentînd o iarnă cu zăpadă căzînd. În fine, în altă sală, se putea vedea un peisaj de iarnă de David Teniers tînărul. Deci, sobrietatea cu care Filimon descrie iarna în *Ciocoii vechi și noi* nu este a unui ochi ingenuu:

„Iarna se arătase cam de timpuriu și vîntul de miazănoapte începuse din vreme a sufla cu tărie acea răceală care amorțește natura, despoaie arborii și acoperă țarinele și orașele cu vălul întristării și al monotoniei..."

„... la 30 noiembrie sufla cu tărie vîntul cel de miazănoapte, aducînd cu sine troiene de zăpadă deasă, care întunecau ziua la miază-mare lumina soarelui".

Același peisaj de Ruysdaël uzează de un efect obișnuit la pesagiști, norii diseminați: „Rien de plus simple... que le sujet: sous un ciel calme, traversé par des nuages floconneux, un massif de grands arbres". Filimon face un peisaj cu nori la ore nocturne:

„Orele nopții erau înaintate; pe cer se aflau o mulțime de nori mici care, împinși de vînt, aci acopereau luna și făceau să cază pe fața pămîntului un întuneric adînc, aci iarăși se despărțeau și formau o mulțime de grupe, care, luminate de palida lumină a lunii, prezentau privirii o panoramă fantastică și răpitoare".

Priveliștea de aspect ossianesc și cu efecte de clar-obscur e în gustul întunecat al lui Rembrandt. Filimon nu ignorează aceste senzații plastice:

„Mai toate operile sale — zice el despre Rembrandt — reprezintă efecte de lumină solară străbătînd prin crăpăturile cavernelor și ceruri neguroase. El dar era un Ossian al picturii."[1]

Unele aluzii mitologice folosite ca valori plastice pot să fie efectul reminiscenței. Astfel, în galeria Liechtenstein și în galeria Esterhazy din Viena, Filimon putea vedea două tablouri cu tema Diana și Endymion: unul de Giulio Romano în cea din urmă și unul de Rembrandt în cea dintîi, „du plus bell effet de lumière et de clair-obscur". Diana coboară pe un car tras de lebede. Dealtfel, subiectul era foarte comun în pictură. Filimon îl tratează teatral, pe orizont bucureștean:

„Era una din acele nopți de vară în care natura întreagă își deschide comorile uimitoarelor sale frumuseți, spre a ne da o idee perfectă de sublimătatea ei; bolta cerului era de un albastru încîntător; stelele presărate pe spațiul ei nemărginit, de astă dată erau pline de lumină magică; luna, a cărei palidă și dulce față umple de dor și de ardoare inimile simțitoare, sta aninată printre turlele Mitropoliei și nemaiputînd din acel loc sfînt să-și urmeze înfocatul ei amor cu junele păstor Endymion, amantul ei din vremile păgîne, ea părea a privi cu o nesățioasă bucurie la atîția înamorați..."

Stridenta compoziție se sfîrșește cu momente delicate, relevînd muzicantul, cunoscător al pianissimului și al valorii tăcerii:

„... Suflările vîntului de primăvară erau atît de line, încît abia frunzele plopului se clătinau alene.

---

[1] Aici rezuma puținele rînduri ale lui C. Cantù despre Rembrandt: „... educato nel mulino paterno, dove a fatica penetrava il raggio solare, ci porge ombre solcate di luce, sprazzi di fuoco in cupe caverne; tele nere, dalle quale ci sporgono una, poi due, poi molte figure ..." (V. p. 1195).

Această maiestoasă și dulce tăcere era întreruptă cîteodată de suspinele unei privighetori care cînta durerile sale, ascunsă într-o dumbravă de lilieci din grădina mînăstirii Antim."

O senzație personală într-un tot de aspect comun cuprinde și următoarea descripție:

„Era pe la mijlocul lui mai; aerul dulce al dimineții îmbălsămat de mirosul florilor sălbatice și de acel parfum răcoros al frunzelor de curînd crescute, răspîndea peste tot o suflare învitătoare; păsărelele, săltînd prin crengi, cîntau acele mii de melodii sublime, care inspiră în inima omului și melancolie și plăcere".

Răcoarea parfumată a frunzelor, mirosul florilor sălbatice dovedesc acuitatea simțurilor și asociația de senzații. Cît despre banalitatea miilor de melodii „sublime", ea este la Filimon ceva mai puțin simplistă. Filimon nu gustă simfonicul pur, muzica este pentru el un număr de melodii coordonate. Deci miile de păsări, cîntînd melodii, alcătuiesc un cor în spiritul operei italiene. Un concert cu voci alto și soprano constituie și cîntecul matinal al păsărilor de la Telega:

„Cintiza și pietrușelul făceau să răsune colnicele prin vocea lor ascuțită, dar plină de dulceață; ciocîrliile se înălțau în aer întocmai ca niște mici bombe, apoi se opreau în loc și, bătînd din aripi, umpleau aerul cu melodioasele lor cîntări. Prepelițele, aceste inocente și fricoase păsări, ce se nasc și mor în iarba livezilor și în frunzele cele dese ale dumbrăvilor, prin vocea lor monotonă dar ritmică, păreau că servă de regulator al cadențelor acestui concert divin".

A se naște și a muri în iarbă, iată o idee ce revelă imaginație în direcția universurilor mici. Priveliștea muntoasă are în schimb caracter alpestru:

„Era pe la opt ore ale dimineții; soarele sta înfipt cu mîndrie pe bolta cea albastră a cerului și arunca de acolo dulcea sa lumină asupra munților plini de zăpadă și a cîmpiilor înverzite, iar razele lui străbătînd prin norii de aburi din roua nopții formau o mulțime de curcubee tricolore ce încîntau privirea".

Zăpadă și verdeață, soare și aburi, munți și cîmpii sînt elementele unui peisaj cu contraste bine gîndite, deși exprimate comun. O finețe picturală este imaginea Banului C. cu perii „cei albi ca zăpada", „mirosind florile unui naramz înflorit".

Dinu Păturică deschide fereastra și privește în curte: „Privi cu băgare de seamă mulțimea de găini, gîște, rațe, claponi, cocori și califari ce furnicau prin curtea boierească". Pînzele reprezentînd curtea de păsări sînt tipice la pictorii din Țările de jos. În muzeele pe care le-a vizitat Filimon a trebuit să contemple o mulțime. La Belvedere, în sala lui Rembrandt, era o „curte de păsări" de Melchior Hondekooter, o alta, de același, fiind în galeria Czernin. O intenție picturală evidentă este în introducerea cocorilor și călifarilor printre păsările comune. Dar „tingirile de diferite capacități" pe care le zărește în bucătărie Păturică nu-i mai puțin o natură moartă. Tingirile la bucătărie, ibricele, paharele pe masă, priveliștile de cămară sînt frecvente la pictorii olandezi și flamanzi. Odaia lui Dinu Păturică este o natură moartă în regulă, cum a încercat și Macedonski mai tîrziu, iar în pictură G. Petrașcu, care s-a specializat în acest gen:

„... Într-unul din cele patru unghiuri era o vatră întocmai ca cele obișnuite la cafenelele turcești, pe care sta un ibric colosal înconjurat de toate părțile cu cărbuni stinși pe jumătate. În celălalt unghi era așezat un dulap prin ale cărei sticle se vedeau o mulțime ciubuce de antep și de iasomie, cu imamele de chihlimbar limoniu, iar mai sus pe o despărțire făcută într-adins, se vedeau o mulțime de feligene pentru cafea cu farfuriile lor de argint și cîteva chisele de dulceață. La extremitatea de jos a acestui dulap, se zărea un lighean de argint pe al cărui acoperămînt era pusă o bucată de spăun mosc în formă sferică".

Portretele de femei suave sînt tratate într-o manieră caligrafică cu convenții milenare de la *Cîntarea Cîntărilor* pînă acum. Ochii negri ai Mariei sînt umbriți de gene și sprîncene ca peana corbului, pielița e „albă și colorată de purpură", buzele se întrec cu rozele, dinții sînt albi. Ca un indiciu de stil general, Filimon amintește „statuile grecilor antici". Kera Duduca e „înaltă și subțirică", cu fața „mai albă decît zăpada", cu obrajii „rumeni ca două mere domnești", cu ochii „mari și negri ca murele", cu sprîncene „negre și îmbinate", cu buzele ca „mărgeanul", cu „dinți albi ca fildeșul". Diferențierea morală nu e făcută, descripția este delicată, dar artificioasă.

Portretele de bărbați sînt sumare și realiste, reduse la una sau puține note esențiale. Caragea e definit prin exhibiția bărbii:

> „Prințul avea un cap foarte frumos și o barbă atît de poetică și delicioasă, încît cel mai sfînt dintre toți sfinții patriarhali și-ar fi dat fericirea raiului, numai ca să o poată purta cîteva zile lipită de fălcile sale cele prea sfinte..."

Capul e gîndit chiar despărțit de trup ca al lui Holofern sau al lui Ioan Botezătorul, cu un efect de sugestie picturală și mai mare: „Nu-i venea dar neted bietului Caragea să trimită capul sultanului".

Costea Chiorul, bogasierul, vîrî pe ușă „capul cel pleșuv". Bătrînul Ghinea Păturică are ținuta falnică, peri albi ca zăpada, însă ca mulți senili se remarcă prin „frăgezimea feței sale". Andronache Tuzluc este notabil prin „negrele sale mustăți" pe care obișnuit le răsucește. Dinu Păturică e scurt la statură, oacheș, cu ochi negri și mai ales cu „un nas drept și cu vîrful cam ridicat în sus".

Om de teatru și arhivar cunoscător de catagrafii și foi de zestre, Filimon excelează în costumarea eroilor, punînd aici o artă de atelier, la care peregrinațiile lui prin muzee fără îndoială că au contribuit cu ceva.

Păturică are anteriu de șamalagea, caravani de pînză de casă, iminei de săftian, cauc de șal, fermenea de pambriu, căptușit cu bogasiu roșu. Manița și bogasiul sînt materii ieftine. „Amoreaza Postelnicului Andronache — zice Tuzluc mîndru — nu va purta niciodată rochi de maniță și de bogasiu". Postelnicul are anteriu de cutnie, șal de Țarigrad, işlic, giubea de postav albastru îmblănită cu blană de rîs. Banul se îmbracă cu anteriu de atlaz vișiniu, șal de Țarigrad, biniș de postav albastru închis, meși și papuci de saftian galben, gugiuman de samur cu fundul roșu. Unul dintre oamenii care-i deschide ușa caretei are un anteriu de maniță, giubea de pambriu, taclit cadrilat. Vara, banul poartă anteriu de sevai subțire, libadea de pichet alb pe deasupra, cauc de cerșaf alb. Tînărul calemgiu îndrăgostit de Duduca poartă anteriu de șamalagea morico, fermenea de croazea pembe, șal pătlăginiu, taclit în vărgulițe.[1] Curtezana Arghira poartă o rochie de mătăsărie „ca arderea Moschii", cu trei rînduri de mangeturi pe poale, fiind încinsă cu colan de canavăț roșu, cu paftale mici de aur, pe cap avînd fes alb cu fundă de mătase neagră. În picioare are ciorapi albi de Lipsca și pantofi de săftian negru cu funde roșii de mătase, la gît trei șiruri de mărgean ales, în urechi cercei de aur cu diamante. Peste toate poartă o fermenă de catifea neagră scurtă pînă la talie, cusută cu fir în mangă. Nevestele calemgiilor cer rochie de malteț și cercei de Lipsca, Tuzluc i-a cumpărat Duduchii blănuri de samur, cacom și de belchiță și felurite cumașuri de rochii. Femeile au în buzunarul scurteicii cîte o gevrea albă. Costea bogasierul arată Duduchii hataia de Veneția sadea, hataia florantin, camohas de Veneția cu fir, camohas sadea, catifea cu aur și sadea de Veneția, sandal cianfes, canavăț, tafta, atlaz vărgat și cu flori, hares pungiuc, fesuri tuneslii, basmale de Triești, de Franța și de Englitera, tulpan mosc, algea de Triești, șal de India ciceacliu, șal bozafer mai cu flori pîn colțuri, gear de India, sangulie, brîuri caragialar cusute, cutnii alagea, citarii și gazii de Brussa, suvaele de Halè, apoi ghiordane de diamant, și de rubine, cercei de berliant, inele de smarand, rubin, berliant și matostat. Tuzluc se plimbă prin casă învîrtind în degete mătănii de chihlimbar, Păturică fumează gebel, tutun parfumat de Arabia.

Ion Ghica știa foarte multe lucruri despre începutul secolului al XIX-lea din amintire și din spusele altora. N. Filimon se documentează, cu toate că el însuși, născut în timpul domniei lui Al. Suțu, era aproape de evenimente. Reconstrucția epocii lui Caragea și a lui Grigore Dimitrie Ghica e făcută cu sistemă și exactitate, fără prea multă arheologie. E de observat că Filimon cu bună-știință sau din instinct, pentru a nu împuțina interesul pentru planul analitic al romanului, a evitat evenimente spectaculoase cum ar fi ciuma lui Caragea sau focul din 1825 în mahalaua Beilicului, cînd vodă a aruncat o doniţă cu apă în flăcări. Studiul topografic al Bucureştilor începe de la Curtea domnească a lui Caragea. Curtea-Veche, aşezată pe malul Dîmboviţei în străzile Şelari, Covaci pînă în Bărăţie, căzuse în ruină spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi se clădise în Dealul Spirii, prin părţile fonteriei de mai tîrziu, o curte nouă, care arsese la 22 decembrie 1812, devenind Curtea-arsă.[1] Caragea îşi căută adăpostirea întîi în casele lui Manolache Brîncoveanu, unde va fi mai tîrziu primăria şi unde a descălecat şi Tudor Vladimirescu. De acolo se mută pe podul Mogoşoaei, pe „spaţiul de pămînt ce se cuprinde astăzi între casele lui Resch giuvaergiul şi vechea sală a lui Momolo“. „Poziţiunea topografică a acestui palat era astfel: pe locul unde se află astăzi casele lui Bossel, era clădit palatul domnesc compus dintr-un şir de case cu două rînduri ce începeau din uliţa Mogoşoaei şi se terminau dinaintea caselor generalului Herăscu pe uliţa numită a Şcoalei.“ Filimon, născut prin apropiere, cunoştea foarte bine locurile. „Faţada ce privea către Podul Mogoşoaiei avea un balcon în formă de chioşc turcesc, mobilat cu divanuri şi laviţe tapeţate cu catifea roşie, în care venea adesea principele de-şi lua cafeaua şi ciubucul, privind pe trecători. Pe partea despre Momolo era un şir de odăi în formă de chilii călugăreşti, în care şedeau idiclii, neferii şi iciolanii domneşti. Fundul curţii sau partea despre Herăscu era consacrată grajdurilor unde se ţineau armăsarii de Misir şi Arabia, cu care se servea domnitorul la solemnităţi şi în preîmblările sale, iar în faţa Podului Mogoşoaiei, pe o lungime aproape de una sută stînjeni, era un zid simplu care închidea în întregul său marele pătrat ce compunea reşedinţa şi o poartă mare numită Paşa Capusi ce servea de intrare principală.“ Odată indicată topografia, Filimon populează spaţiile. Palatul e plin de boieri şi de calemgii, făcînd temenele în dreapta şi în stînga. În curte sînt înşirate caretele şi butcile boierilor, vizitiii lui vodă plimbă armăsarii îmbrăcaţi cu cioltare cusute cu sîrmă de aur. Tufeccii, arnăuţii, satîraşii curăţă armele. Pehlivanii şi măscăricii domneşti fac strîmbături, adunînd lumea. Simigiii, bragagiii, salipgiii, arnăuţii, vînzătorii de şerbet din Fanar cu fesuri mici cu funde de ibrişim, alunarii îşi vînd marfa. Masalagiii şi pungaşii joacă în fundul curţii iasîc şi tura, la o para cinci, şi stos pe despuiate. O bandă de tumbelechiuri, tobe mari şi meterhanale şi alta de douăsprezece tombe sunate de fustaşi romàni stau în curte. Cînd vine Banul C. feciorul îi trage cizmele galbene de săftian şi-i pune o pereche de papuci.

---

[1] Toate citatele se fac după *Ciocoii vechi și nuoi séu ce naște din pisică șórici mănîncă,* romanț original de Nicolae M. Philimon, Imprimeria statului, București, 1863.

Filimon ştia că pe vremea lui Gr. D. Ghica curtea domnească se afla la mînăstirea Mihai-vodă, altfel nu se explică de ce nunta domnească se face la Mihai-vodă, unde domnul, doamna şi boierii aşteaptă mirii în uşa bisericii.

Iată acum Marea hătmănie, locul unde se îndeplinesc hotărîrile divanului privitoare la împliniri de datorii, clironomii, vînzări de moşii, case. Localul are opt odăi în două rînduri. Jos stau slujitorii şi mumbaşirii, sus e cancelaria hatmanului, a sameşului, ajutaţi de un condicar, cîţiva scriitori, şase zapcii pentru Bucureşti. Hatmanul stă pe un pat lung, înfundat şi împodobit cu aşternuturi, sameşul într-un pat mai mic în altă încăpere, avînd o masă rotundă pe care scrie. Pe o laviţă lungă la perete şed logofeţii şi iamacii, pe alte două lăzi vechi cîţiva copii, luaţi de pricopseală, se dedau la scriere, copiind un model de felul acesta: „Cel ce se sileşte la învăţătură şi cu gîndurile sburatice, aceluia poţi să-i zici carne cu ochi, iar nu om“. Cînd vine sameşul, condicarii, logofeţii, iamacii îşi strîng giubelele şi-şi pun mîna dreaptă asupra inimii, plecîndu-şi capul pînă la pămînt. Sameşul îşi scoate giubeaua, un slujitor i-o scutură şi i-o pune pe un scaun, alt slujitor îi trage din picioare cizmele roşii de piele de ţap. Apoi sameşul se suie pe pat. Cînd ceva s-a vîndut la mezat, proprietarul nu poate ridica banii repede de la sămeşie, care trebuie să vadă de nu sînt creditori. Un pristav face strigări în Bucureşti, sămeşia face un tacîm de pitace cu mezame (ordine) către zapciii hătmăneşti din judeţe.

---

[1] În general: G.I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899; Ion Ghica, *Bucureştiul industrial şi politic*, în *Conv. economice*, *Opere complete*, II, ed. P.V. Haneş, Minerva, Bucureşti, 1914; *Bucureştii vechi*, documente iconografice, „Arhivele Bucureştilor“, nr. 1, 1936; Gh. Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei*, Socec, Bucureşti, 1943; *Planurile culorilor din Bucureşti*, ed. Pappasoglu, 1875, B.A.R.P.R.

Să vedem casa lui Andronache Tuzluc. Odaia de primire e un salon pătrat, spoit cu var, zugrăvit în mijlocul tavanului cu un cerc de flori arăbești tot în var, lucrate în relief, deci un fel de falsă stucatură. „Mobilierul se compunea din două paturi de scînduri înfundate, acoperite cu saltele și perne, peste care erau întinse macaturi de lînă de Brusa, cu ciucuri de Veneția pe margini. Lîngă zidul despre grădină era un sipet mare, îmbrăcat cu pele de căprioară albastră și legat cu fer alb, iar dasupra lui, era un alt sipetaș mai mic de lemn de nuc cu flori de sidef. În mijlocul camerei era un scaun de brad cu trei picioare, pe care erau puse patru sfeșnice de tumbac cu lumînări de său într-însele și o păreche mucări de alamă, cu care o țigancă frumușică lua din cînd în cînd mucul lumînărilor ca să dea mai multă lumină.“ Asta la orele 12 și jumătate turcești, adică la „două ore după amează“ după autor. Firește e la mijloc o greșeală de tipar, neputîndu-se aprinde lumînări ziua, în realitate fiind orele opt seara, socotindu-se ora turcească unu dimineața, corespunzătoare orei opt și jumătate europenești, după orarul admis de Filimon în altă parte, unde două ore turcești sînt echivalente cu nouă ore și jumătate europene.[1] Musafirii se așază pe pat și o țigancă cu scurteică îmblănită vine cu păhăruțe cu vutcă de izmă pe o tavă și cu cîteva farfurii cu migdale curățate și năut prăjit. Cafegiul, îmbrăcat cu mintean de postav negru cusut cu fir și fără mîneci, încins cu șal de mătase vărgată, ale cărui capete atîrnă pe șoldul stîng, pe cap cu fes roșu cu fundă de ibrișim negru, purtînd poturi de postav vișiniu, cu turetci de fir și iminei stacojii, aduce pe o tavă de argint feligene cu cafea de Arabia puse în farfurii de filigrane. Ciubucciul aduce ciubucele de antep și iasomie. Musafirii trec în altă odaie mobilată cu două sofale turcești, spre a se „englendisi“. Pe o sofa este o masă rotundă cu picioare scurte pe care se văd două sfeșnice și cărți de joc pentru otuzbir de englingea, panțarolă, stos propriu-zis și „ce cei“, pe alta table pentru joc de șatrange și țintar. Camera de mîncare nu e descrisă. În schimb este evocată aceea în care dă ospăț Păturică.

Teatrul de la Cișmeaua-roșie, clădit de domnița Ralu în mahalaua Popa Dîrvaș, are trei rînduri de logi, tapetate cu postav roșu și împodobite cu perdele de chembrică cu ciucuri albi. O sofa de catifea roșie la dreapta e pentru domnitor. În mijlocul sălii sînt lavițe căptușite cu postav roșu. Între scenă și parter se văd scaunele și pupitrele pentru orchestră. În jurul sălii spînzură sfeșnice de tinichea cu lumînări de seu. Caragea intră cu ecpaiaua sa, iar publicul strigă de trei ori: „Să trăiască măria-sa!“ Într-o cameră alăturată cu sala de teatru stau întinse pe paturi acoperite cu rogojini slugile boierești. Un mangal de aramă cu cărbuni aprinși încălzește încăperea, deși sîntem la 8 septembrie (altă inadvertență). Feciorul unei vornicese întoarce maloteaua stăpîni-si pe dos, se îmbracă cu ea și făcîndu-și pernă din șalul și sanguliile ei se culcă. Alții se îmbracă și ei cu hainele boierilor. În altă cameră alăturată e un bufet cu dulcețuri, rachiuri și băuturi răcoritoare. În pauză, publicul iese afară să se răcorească (dovadă că anotimpul e călduros).

La Cochii-vechi (Tribunalul de comerț) se țin mezatele. Acolo e un telal-bașa, un zaraf sau casier, un staroste de negustori, avînd dreptul să poarte barbă, fiind ales dintre boiernași și care prezidează adunarea de negutători aleși dintre lipscani, giuvaergii, argintari, cojocari subțiri. Telalii strîngînd lucrurile puse la mezat fac caraghioslîc, străbat piața cu gesturi comice, zicînd de pildă: două sute de lei binișul boierului X, o sută de lei maloteaua cocoanei E. Areci? Areci? o dată... de două ori... cine dă mai mult?

---

[1] „L'heure à la turque se calcule à partir du coucher du soleil: voilà le principe. Mais nulle règle fixe ne déterminant le coucher du soleil, et chacun restant libre de l'apprécier à sa manière, c'est-à-dire par à peu près, il en résulte des variantes à déconcerter le monde entier“. Des Godins de Souhesmes, *Guide de Constantinople et de ses environs*. Constantinople, A. Zellich Fils, 1891, p. 55. În romanul lui Filimon, apusul e fixat la orele opt și jumătate, în acest caz a doua zi dimineața orele opt și jumătate reprezentînd ora unu. Sameșul vine la Hătmănie la orele două turcești, adică la „nouă și jumătate europenești“ (cap. XXV). „La division des heures du jour se compte, à partir du lever du soleil, apprecié par à peu près“. Adolphe Joanne, *Guide du voyageur en Europe*, Hachette, Paris, p. 981.

Filimon descrie părţi ale oraşului pe vremea lui Caragea. Mergînd pe uliţa Colţii spre Sf. Gheorghe-nou era pe atunci o piaţă triunghiulară din care luau începutul trei uliţe, una ducînd spre Bărăţie, locuită de bogasieri, alta către hanul lui Filaret, locuită de cojocari subţiri şi groşi şi ultima îndreptîndu-se către Pescăria veche din mahalaua Scaunelor, locuită de abagii şi găitănari şi acoperită cu scînduri din Stambul. Aceasta din urmă e deci un pod avînd dedesupt canaluri de lemn pentru scurgerea apelor. Podurile sînt „pline de noroi infectat din cauza necurăţirei canalelor". Uneori se rupe cîte o scîndură şi trecătorul se cufundă în mocirlă pînă la mijloc. Wilkinson o descris podurile mai clar: „Les rues des deux capitales... sont, sans exception, pavées avec de grosses pièces de bois posées en travers et liées les unes aux autres. Dans quelques-unes la surface est unie, tandies que dans d'autres ces madriers sont laissés presque dans leur état naturel. Dans les saisons pluvieuses, elles sont constamment couvertes d'une vase profonde et liquide, et en été, d'une poussière noire et épaisse..."[1].

Păturică este ameninţat de a fi pus să aducă apă cu sacaua de la Filaret, deşi Filimon cunoştea cişmelele din acea epocă. Unele ape erau aduse de la poalele muntelui, şi cişmeaua de la Filaret avea bazine, chioşc cu stîlpi şi galerii de piatră sculptată à jour. Cişmelele vestite erau: Cişmeaua roşie de la poarta Hanului Filipescu de pe podul Mogoşoaiei, cea de la poarta caselor Banului Isaac Ralet (epitropul bisericii Enii), cea de la poarta Corneştilor, cea de la poarta Banului Brîncoveanu din Dudeşti, cea din grădina Brîncovencei sau a lui Manolache Brîncoveanu pe podul de pămînt („Trompeta Carpaţilor", nr. 1 din 1/3 martie 1865).

---

[1] W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie.* Seconde édition. Paris, 1824, p. 80–81. Podurile aveau şanţuri de opt palme domneşti adîncime cel puţin şi şase palme lărgime, podite pe fund şi pe pereţi. Podari (în alaiuri cu capoate galbene şi cu topoare la spinare, puşi de-a dreptul sub porunca spătarului) îngrijeau de cele patru poduri. „Podul de pămînt" (calea Belvedere) era podit cu moloz şi pietriş („Tompeta Carpaţilor", nr. 1 din 1/13 martie 1865). „Podul calicilor" se numeşte astfel fiindcă săracii se îngrămădiră în cocioabele din jurul Mitropoliei, care împărţea carne şi pîine. Pe „Podul Beilic" era palatul Beilicului, găzduire pentru paşale, musafiri, hrăniţi din „beilic de către stăpînire", adică fără plată. La Jicniţa erau magaziile domneşti („Trompeta Carpaţilor", nr. 446 din 30 august 1866). Filimon nu aminteşte, desigur spre a nu strica impresia orientală, că în 1824 s-a pus cea dintîi piatră de caldarîm pe uliţele Bucureştilor.

În mahalaua Oţetarilor e o uliţă înfundată, mereu plină de noroi şi locuită numai de sacagii şi căruţaşi. Casele, bordeiele mizerabile, sînt învelite cu trestie. În mijlocul lor se ridică o căsuţă cu arhitectură „de ordin otoman" într-o grădină cu viţă în boltă, un corcoduş, doi zarzări şi cîţiva piersici, cu garoafe sălbatice, ochiul boului, lemn domnesc şi limba mieluşelului. Casa de zid are două odăi şi pridvor, o odaie este cămară, a doua, pardosită pe dinăuntru cu cărămizi vopsite roşii, are două paturi turceşti cu macaturi de cit. E casa Ianei Spitalagioaica. Îngrădirea seamănă cu aceea a caselor din mahalaua Stelea pe la 1841 din desenurile lui Ch. Doussault[1].

„Curtea acestei case era îngrădită cu uluci de stejar ascuţite la vîrf şi foarte înalte, iar în partea despre faţada uliţei avea parmaclîcuri cioplite şi aşezate cu mare gust. În mijlocul îngrădirii era o poartă cu două canaturi, învelită cu streaşină de uluci mărunţele, ca să o apere de stricăciunea ploilor. În vîrful acestui înveliş erau doi căpriori în formă de sceptru, avînd fiecare la extremitatea de sus un cocoş lucrat în lemn foarte gros, iar pe faţada stîlpilor erau sculptaţi doi şerpi, ţinînd cîte un măr în gură."

Tuzluc îşi aşează ibovnica în strada Caliţii, de fapt uliţa Calicilor (viitoarea Calea Craiovei şi a Rahovei), care pe timpii aceia devenise foburgul favorit al nobleţei şi al amploiaţilor de toate gradele, hărăzit altădată breslei calicilor călăuzite de starostele de mişei sau de calici şi locuită de oameni ca Simion Ciungul, Grigore Fulgeratul, Radul Orbul, Lisandru Ologul, Atinia Surda, Nichita Guşatul, Tudor Gură-stricată, Gavrilă Gură-puţintea. Calicii dispar la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi probabil spre a spăla uliţa de un nume odios s-a inventat o Caliţa.

În mahalaua Scaunelor, unde sînt „scaunele", adică tarabele măcelarilor şi locuiau şi săpunarii, este, după N. Filimon, şi cartierul „tălaniţelor", al femeilor uşoare.

---

[1] *Bucureştii vechi*, XXVI.

La Zlătari este pivniță unde vin feciorii de la casele boierești să cumpere o arămească (oca sau jumătate de ocă) de vin sau să ia fiecare cîte un ichilic (50 dramuri). La Dorobănție este cafenea.

Lumea din clasa de mijloc se adună vara în grădinile Breslea, Barbă-lată, Cișmegiu și Giafer. Isnafii sau capii de familie joacă hora cu tinerii, ridicîndu-și poalele antereelor. Marele terzibașa poartă ișlic cu patru colțuri, cojocarul subțire căciulă de hazacliu, bogasierul căciulă cu roată, armeanul ibrișimgiu calpac de blană. Copiii se joacă cu mingea, cu arșicile, d-a ascunselea, se îndoapă cu ciurechi (un fel de cozonaci), simiți cu brînză, alune prăjite, floricele și beau șerbet roșu și bragă din donițe.

Boierii se plimbă în calești și butci cu arcurile poleite spre a se deosebi de neguțători, pe podul Mogoșoaiei și al Tîrgului de afară (Moșilor), și preferă grădina lui Scufa, via Brîncoveanului din Dealul Spirii și grădina lui Belu de lîngă Văcărești. Beizadea Costache Caragea poartă conteș de postav alb, blănit cu samur cu fund alb, și hanger presărat cu briliante.

Filimon evocă o scenă de țintuire a unuia care a făcut mofluzluc, nu altul decît Costea Chiorul (tradiția spune: Costa-Foru). Hotărîrea e dată de Departamentul de criminalism. Falitul, cu capul ras, dezbrăcat pînă la mijloc, cu mîinile legate una lîngă alta printr-o funie lungă, e tras de arnăuți, în vreme ce alți arnăuți îl loveau la spinare cu nuiele de salcie. Alaiul trece prin piața Sf. Gheorghe-nou, intră în ulița Șelari, iese pe la Curtea-veche și merge spre Sf. Gheorghe-nou, intrînd în ulița cea strîmtă din dosul Bărăției, unde-l așteaptă un stîlp. Osînditul e ridicat în vîrful picioarelor și baș buluc-bașa al Spătăriei dă poruncă să fie țintuit de urechi.

În fine, Filimon descrie foarte amănunțit alaiul din 1825 al mirilor mergînd în caretă către Mihai-vodă — spre a fi cununați de domn. Cortegiul e deschis de breasla Agiei (călăreți polcovnicești, tălpași dorobănțești, zapcii, podari pedeștri, cazaci agiești cu cimpoaie și tobe, marele agă), breasla spătărească, breasla marelui portar cu toată ecpaiaua, careta ocolită de ciohodari, calemul armășiei, marele armaș, lăutari, trîmbițași, sacagii, salahorii cu bețele în mînă, doisprezece cai domnești împodobiți cu cioltare, comiși, rahtivani, postelnici călări îmbrăcați în capoturi roșii și alții, apoi ortaua ciohodarilor și a satîrașilor, în fine tagma Divanului cu topuzul, sangeacul și semnul domnesc înconjurat de copii de casă cu prapurile țării. Scriitorul cunoștea din condici protocolul alaiurilor. Chiar Fotino descrisese alaiurile domnești.[1]

Baronul Meitani, baronul Sachelarie, căminarul Polizache, bancheri, de care vorbește Filimon, au existat. Casa celui dintîi a fost pe locul Poliției, al celui de-al doilea este casa Golescului, devenită palat domnesc. Filimon pomenește și de Tolba, neguțătoreasă de haine vechi.

Descripția ocnelor de la Telega, cu evocarea paralelă a infernului dantesc, este probabil făcută după o vedere a locurilor cu ochii proprii. Romantismul deschisese interesul pentru grote, caverne, peșteri, reluînd idei plastice din Seicento. Lui Filimon, un astfel de spectacol grandios în haotica lui obscuritate îi aducea aminte de Rembrandt peisagistul. Alți contemporani se arătaseră surprinși de frumusețea teribilă a ocnelor, vestejind umanitar osîndele la muncă silnică. Bolliac găsise cuvinte foarte sugestive: „Ocna este un chaos sub pămînt... Miasmele și putoarea trăsnitoare în creier ce se exală din ăst domen al nopții — în care n-a ajuns niciodată o cît de slabă reflecție, cît de oblică a zilei — sfid toată chimia să o poată produce...“ Al. Pelimon descrie și el salinele de la Tîrgu-Ocna, cu obloanele și otgonul de „o grosime colosală“ tras de trei cai:

„Mă aplecai ca să mă uit în fund; dar ce să vezi: capul mi se învălui de adîncimea și sunetul cel sinistru produs de mulțimea oamenilor care lucrează în fund; — o mare parte dintre ei fiind cu fearele de picioare; iar sutele acelea de lumini care ard în fund, ca să se poată vedea cine ce lucrează, păreau a forma sub picioarele mele un nou firmament semănat cu stele“ *(Impresiuni de călătorie în România)*.

Filimon, zugrăvind ocna părăsită, insistă asupra înfățișării ei infernale și asupra agenților, întuneric și umiditate, descompunători ai ființei morale și corporale:

---

[1] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, p. 249 și urm., și 254 și urm.

„Această temniță subterană avea o întrare pătrată, susținută de toate părțile cu ghizduri de lemn întocmai ca ale puțurilor din care se scoate apă. Această formă pătrată ținea pînă la o profunditate de 10—12 stînjeni, iar de acolea în jos se lărgea gradat în circonferință, și cînd ajungea la profunditatea cerută de sciința mineralogiei, devenea un choas înspăimîntător. Păreții ei erau umezi și de multe ori pica apă dintr-înșii, aerul era iute, infectat de miasme și omorîtor; o lumină palidă abea străbătea cîteodată spațiul nemăsuratei adîncimi, ca să mărească și mai mult grozăvia acestui mormînt teribil".

Cultura senzațiilor este remarcabilă la Filimon, căruia prietenii îi ziceau „mălaiu mare" fiindcă avea predilecția bucatelor gustoase și rare. „Îi plăcea cu deosebire ciorba de știucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iacniile și plachiile, crap umplut cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane, și purcel fript, dacă era întreg." Toate referințele la arta culinară sînt ale unui om rafinat, căutînd ineditul gustativ în documente. Păturică aduce postelnicului două cutii cu păstrăvi și cîteva găini. Kera Duduca tratează pe Dinu cu anason de Chio și cu alune prăjite, la masa lui vodă se servesc chiabapuri. Păturică mănîncă în codrul Vlăsiei miel fript hoțește, junghiat, curățat de pîntece, cusut la loc cu pielea pe el, îngropat în jeratic din curpeni de viță și copt pînă pocnește, apoi udat cu vin amestecat cu usturoi pisat și sare (Filimon însuși, după Ghica, știa să frigă mielul astfel). Hoții mai fac mămăligă, coc ouă și curăță ceapă și usturoi verde. Oamenii tîlharului beau vin de Cernătești. Tuzluc aduce din Constantinopol de Sf. Andrei, pești, poame și vinuri, iar din țară păstrăvi, mihalți. Păturică, în aceeași zi, oferă mezeluri: marinată de stacoji, icre proaspete de morun, licurini jupuiți, sardele muiate în untdelemn de Mitilene amestecat cu piper și zeamă de lămîi de Messina, măsline dulci de Thesalia, icre tari de chefal, smochine de Santorini, halva de Adrianopole. Ca băutură dă vin de Drăgășani, papornițe cu anason de Chio și mastică de Corint. (Să se observe efectul de sugestie geografică pe care îl scoate scriitorul din combinarea locurilor de origine ale alimentelor: Messina, Thesalia, Santorini, Adrianopole, Chio, Corint, Drăgășani.) Mîncările propriu-zise sînt: un castron colosal cu ciorbă de știucă fiartă în zeamă de varză cu hrean, mihalți și păstrăvi rasol în oțet și untdelemn, iahnii, plachii cu morun gătit cu măsline și foi de dafin, crapi umpluți cu stafide și coconari, marinată de barbuni. Ca sofragiu, ciocoiul se obișnuiește cu mîncările delicate, „încît nu mai poate să trăiască fără friptură de fazan, brînză de Parma, salam de Verona, conserve de Franța și vinuri din cele mai celebre dealuri ale Europei".[1] Ultimul exemplu arată criteriul mai ales estetic, plastic și lexical cu care Filimon aglomerează elementele, pentru că roata brînzei de Parma, salamul de Verona, fazanul și butelia de vin compun un tablou de natură moartă în spirit flamand.

Ca și V. Alecsandri și mai tîrziu I. L. Caragiale, N. Filimon dă eroilor săi negativi nume sugerînd meteahna lor morală. Păturică spune despre ceva care se întinde, se împăturește, luînd formele cele mai plate. Andronache Tuzluc e azi un nume de rezonanță turcească, precum bucluc, bușbuzuc, mofluzluc, denotînd aroganța și firea impetuoasă, împreunată cu senilitate precoce, credulitate și lipsă de percepție limpede a vieții. În fond numele arată originea joasă a eroului, tuzluci (turc. tozluc) însemnînd „călțuni de aba subțire"[2]. Un tînăr ușuratec care este prins la nevasta unui boier și uns cu păcură pe pielea goală se cheamă hatmanul Costache Cărăbuș.[3] Alți prieteni ai lui Andronache Tuzluc, corupători de femei, cartofori, prevaricatori, lingușitori, sînt spătarul Dimache Pingelescu, „om ce se silea să nu desmintă numele său", cămărașul Stamate Birlic, clucerul Ioniță Măturică, paharnicul Dumitrache Mînă-lungă și baronul Nichita Kalicevski. Prietenii şi oaspeţii lui Dinu Păturică, vătafi de curte, sînt Tudor Ciolănescu, Neagu Chioftea, Zamfir Ploscă, Vlad Boroboaţă. Numele lor vulgare deşteaptă idei de materie joasă (ciolan, chioftea, ploscă) şi de nereguli de speţă infimă. După I. Ghica, numele ar fi autentice, Tudor Ciolănescu fiind vătaful banului Grigore Băleanu (Grigore B., zice şi N. Filimon), Neagu Chioftea al banului Constantin Bălăceanu (Constantin Băl..., prescurtează scriitorul), Zamfir Ploscă al lui Isaac Ralet (Isaac R... la Filimon). I. Ghica mai citează pe Gheorghe Maţe-goale de la Filipescu Buzatu, Stănică Găvan de la Modroganu, Gheorghiţă de la Armaşu Manu şi pe Ilie Zgabercea de la (Filipescu) Vulpe. În orice caz, autentice sau nu, toate numele sînt simbolizatoare. Chir Costea Chiorul Bogasierul e un nume sunînd suspect pentru un speculant, de asemenea Rupe-piele, „om născut să fie călău“, slujbaş al lui Păturică, ispravnic. Numele Căpitan Gheorghe Basma de la Dorobănţie nu are în el nimic liniştitor. Arendaşul hrăpăreţ se cheamă cu un nume nevinovat: Kyr Christodor.

---

[1] Nu departe de locuința lui Filimon de la Török, se afla pe podul Mogoșoaei, peste drum de palatul domnesc, „Magazinul Ioan Angelesco" (cu sucursală la Hanul Șerban-vodă, nr. 21—22), cu specialități franțuzești, champignons petits-pois, asperges etc. Amîndouă magazinele vindeau „ouă de furnică pentru privighetori", dovadă că bucureștenii țineau pe atunci privighetori în colivie („Monitorul", nr. 276 din 10/22 dec. 1864).

[2] Supliment la „Monitorul Oficial", nr. 216 din 1/13 octombrie 1865 și *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de J.A. Candrea și G. Adamescu.

[3] Despre acest caz sau unul asemănător, un coconaș prins de un băcan, vorbește și I. Ghica *(Din vremea lui Caragea)*.

Şi numirile de locuri sînt vorbitoare. Moşiile lui Tuzluc sînt Răsucita (cu ecou torţionar), Plînsurile şi Chinuielile.

Limba lui Filimon este în general presărată de italienisme (*ferocia*, *momentaneu*, *a pericola*, *a adopera*, *a suna* — a cînta dintr-un instrument etc.)[1] şi franţuzisme, cele mai multe intrate în limbă, necesare exprimării unor idei noi, însă de obicei rezervate pentru senzaţiile de grandoare şi agitaţie sufletească, pentru antitezele viziunii romantice: *gigantic*, *colosal*, *sinistru*, *sardonic*, *funest*, *infernal*, *teribil*, *sarcasm*, *violinţă*, *a turmenta*, *a blasfema*. În *Ciocoii vechi şi noi* lexicul arhaic oriental şi grecizant intră în joc în scopul de a zugrăvi instituţii şi moravuri. Vizitiul lui Tuzluc face *marafeturi* din bici, Păturică este un tînăr *muchelef* şi ajuns la *ilichie*, a învăţat toate *işkiuzarlîcurile* de a agonisi *ghelirurі* şi *marafeturile* proprii unui calemgiu la un *calem*. Ştie să facă *pitace*, *volnicii*, *teşcherele*, *catastişe* de lude. El ţine catastihul de *desolipsie* al postelnicului, ştie să facă la iuţeală o socoteală *tachmin* (aproximativă). Vrea să fie pus într-un *mansup*, să capete un *huzmet*, fie şi dînd *ruşfet*. Devine *pazarghideanul* Kerei Duduca. Calemgiul prins la aceasta din urmă n-are *caifet* (înfăţişare) de hoţ, deşi Păturică vrea să-l dea pe mîna *zibetului*. Tuzluc e scos la *silimet* (sărăcie). Unui creştin i-a luat arendaşul boii şi vaca pentru un *izluc* de şaptezeci de parale. Arendaşul lui Tuzluc a făcut mare *firoseală* (risipă) în pădure. Vodă *provaliseşte* (propune) Banului C. să-şi dea fata lui Tuzluc. Prietenii sînt rugaţi de Păturică să nu se *sinorisească* (potrivească) lui Boroboaţă. La teatru *parastiseşte Italiana în Algir*. Marfa e cu *nart* (preţ fix), banii se pot plăti *peşin* sau *nacht*, ori cu *diorie*. Boierul plăteşte *imiclicul* slugilor (pîinea şi mîncarea zilnică). Păturică este *sistisit* (recomandat) de un *elciu* la Ipsilanti printr-o hîrtie care *pliroforiseşte* pe prinţ. Şi tată-său, care e la mare *aporie*, îi *empericliseşte* (încredinţează) o scrisoare. Oamenii se *agriechisesc* (învoiesc) între ei. Păturică zice prietenilor *bei-mu*, Kerei *fos-mu*, aceasta are *isterico*, *istericale*, Tuzluc *apelpisie*. Amorul l-a *zalisit*.

---

[1] Din italienismele lui Filimon nu se poate trage o concluzie specială asupra limbii scriitorului. Acestea circulau. Întîlnim prin ziare, de ex., „a adopera“.

XIV. ULTIMII ANI ȘI MOARTEA

La 15 decembrie 1862 apăru „Buciumul" lui Cezar Bolliac, gazetă foarte erudită și combativă, ce păstra o ținută încă enigmatică față de regimul lui Al. I. Cuza, mulțumindu-se de a denunța pe micul burghez obtuz și egoist, simbolizat în figura lui Burtă-verde: „Burtă-verde nu este nici Stan, nici Bran. Burtă-verde este tot omul care scade în simțire, în sentimente și în animă și crește în burtă; este tot omul care nu-și hrănește nici mintea, nici anima, ci-și hrănește numai burta; este tot negustorul care-și mărginește patria în prăvăliea sea, care-și mărginește toate sentimentele în rafturile din prăvălie; care zice: toate lucrurile ce nu-mi dau mie cîștig de parale sînt secături" („B.", nr. 3 din 5 ian. 1863). Domnitorul avea la început o anume aversiune pentru Bolliac și cînd acesta fu citat la Curtea criminală, căpitanul Blarenberg, aghiotant domnesc, îl lovi cu pumnii zicînd: „Eu am să-ți mănînc capul cu mîna mea". Apoi Bolliac fu osîndit la închisoare și amendă. Nu era deci o atmosferă prielnică scrisului pentru sensibilul N. Filimon, care se ferise în „Dedicația" la *Ciocoii vechi și noi* să enumere toate păcatele mortale de care suferea societatea română, „căci legea de presă, fără îndoială, ne-ar condamna la zece ani de ocnă". Deodată însă „Buciumul" devine exponentul politicii de reforme îndrăznețe ale lui Cuza și atacă și pe conservatori și pe liberali și îndeosebi „ziarul *Românul*, organul principal al coalițiunii monstruoase" (nr. 119 din 3 oct. 1863), în vreme ce figura lui N. Bălcescu este evocată prin judecăți asupra foștilor săi tovarăși de luptă. C. D. Aricescu, care suferise și el arestări, strigă acum: „Jos guvernul personale! Jos Oligarhia! Jos demagogia! Vivat democrația!" (nr. 120 din 5 oct. 1863). Sau: „Coalițiunea monstruoasă, fidelă tradițiunii și maximei pe care se fundează ciocoismul: linge mîna pe care nu poți s-o muști, se gudură pe lîngă Acela ce-l latră, îndată ce văzu o atitudine mai serioasă a miniștrilor săi" (nr. 163 din 2 dec. 1863). Limbajul lui Filimon începe să devină curent. Gazeta culege semnături pentru ideea votului universal. Printr-un apel mai larg la mase, Cuza și Kogălniceanu socoteau a ocoli rezistența parlamentelor reacționare, ieșite din aceleași clase tari, în virtutea censului. În urmă se recurse la plebiscit. La 2 mai parlamentul este dizolvat. Cu acest prilej, „Buciumul" scria (nr. 225 din 3/15 mai 1864) într-un exemplar roz cu titluri de aur:

„Toate luptele acestei camere au fost contra libertății și contra egalității tuturor românilor înaintea legilor, precum s-a dovedit prin atîtea acte, încît este de prisos a ne mai sili s-o dovedim. Raportul comisiunii asupra legii rurale dată de către guvern în această cameră vorbește atît de deslușit, arată atît de lămurit care au fost intențiunile oligarhiei pentru împroprietărirea plugarului român".

În proclamația sa, Cuza însuși spunea aceste cuvinte (nr. 226 din 6/18 mai 1864):

„Cum a răspuns adunarea la înfățișarea proiectului de lege rurală? O știți cu toții. Ea a dat un vot de blam guvernului Meu, și pentru ce? Pentru că proiectul înfățișat era o lege de dreptate, era realizarea speranțelor legitime a trei milioane de țărani. Adunarea prin blamul său lovea în persoana miniștrilor propria cugetare a Șefului Statului".

Anul 1864 fu un an de trecătoare înfrîngere pentru clasele reacționare și de triumf pentru țărănime și păturile de jos. Ziua domnitorului fu sărbătorită prin iluminarea șoselii Băneasa și a Cișmigiului, care plăcea atîta lui Filimon.

„Intrările în grădina Cișmegiul egalau întrările în grădina Tuilerielor în zilele de sărbători napoleoniene

Toată aleea cea mare a grădinii, de la monticula din capul aleei, pe care se ardică un pavilion de flacări, încînta vederea ca un salon de bal, luminat de șapte lustruri mari spînzurate în aer și murat de balustrade în arabescuri de foc, pînă la înălțimea de peste apă, de pe care strălucea un luceafăr electric care se ațința cu luna“ (nr. 277 din 1/13 sept. 1864).

Numele lui Filimon apare odată, în 1863, în josul unui act scos din Arhivele statului și publicat de„Buciumul“ (nr. 113 din 26 sept. 1863). Dar în 1864 Bolliac e numit director al Arhivelor și nici vorbă invită pe autorul *Ciocoilor* să scrie la „Buciumul“. Papanicola era din nou antreprenor al operei („B.“, nr 286 din 24 sept./6 oct. 1864). Filimon își relua cronica muzicală cu *Un ballo in maschera* de G. Verdi. Gazeta vestea reapariția lui în presă:

„Anunțăm lectorilor noștri că d. Negruzzi, d. Philemon și alte condee emininți vor colabora la *Buciumul*“ (nr. 304 din 3/17 noiembrie 1864).

Părerea deci că Filimon a fost un om „foarte obscur“ în vremea lui nu se susține.

„După o lungă tăcere — declara scriitorul — despre tot ce s-a petrecut pe teatrul italian în curs de aproape de doi ani, iată-ne iarăși cu peana în mînă și gata a reîncepe meseria noastră de cronicar.“[1]

Erau două soiuri de critică. „Cea dintîi rădică pînă la stele pe toate mediocritățile musicale, pentru că este plătită de artiști și intreprenori ca să scrie așa, eară cea de a doua spune adevărul și revearsă lumină asupra publicului și tuturor amatorilor de musică.“ Pe aceasta din urmă o alegea Filimon. În general, cronica este însă cam rece, negativă și rău dispusă și foiletonistul e supărat de „marile număr de mediocrități“ cu care impresarul „a

---

[1] Despre tăcerea lui N. Filimon ca cronicar muzica vorbește „Reforma“ (nr. 45 din 14/28 dec. 1863):

„Noi în România avem mai mulți bărbați cu cunoscințe întinse de musică pentru a face critica Operei, cum spre exemplu domnul Filimon, care în toți anii ne da totdeuna de lectură nu numai critica fiecăruia artist în parte, dar chiar o esplicațiune despre subiectul ce se trata. Anul acesta din nefericire nu se vede nici esplicațiuni asupra subiectului, nici critici în parte pentru artiști. Oare care să fie cauza că chiar domnul Filimon nu se mai ocupă cu aceasta?“

populat scena“. Cel mai însemnat articol este *Lăutarii și composițiunile lor*. În decembrie, cronica era întreruptă prin încetarea apariției ziarului.[1] Atunci Filimon dădu la „Monitorul“, care încerca a înviora foaia de știri oficiale printr-un foileton, o cronică despre o *Serată musicală și dramatică dată în beneficiul d-șoarei Ninizza Alessandrescu* („Monit.“, nr. 285 din 20 dec. 1864/1 ian. 1865), în care se produceau, pe lîngă soprana beneficiară, doi frați cu studii de la Paris, Ioan G. Nițescu, fost bursier al statului și din 1 noiembrie 1864 profesor de piano la „Școala de musică și declamațiune“ („Monit.“, nr. 259 din 19 noiemb./1 dec. 1864) și P. C. Nițescu, violonist căruia Filimon, lăudîndu-l, îi dăduse sfatul să nu se încumete a cînta, fără a exercita îndelung, din Paganini. P. G. Nițescu publică în „Dîmbovița“, de sub redacția lui Haralamb Grandea, un *Răspuns la critica ce face D-nul N. M. Philemon*, întrebîndu-l ce studii are, ce înseamnă aceea „machiavelism artistic“ (expresia o folosise într-adevăr scriitorul), demonstrîndu-i că soprana nu e acută de vreme ce pianul a fost dat cu un semiton mai jos și că „Machiavelism va să zică politica detestabilă sau arta de a tiraniza popoarele, a cărei principii odioase le răspîndi Nicolae Machiavel“. Lovitura de stat de la 2 mai pusese în circulație ideea de machiavelism (de unde „machiarverlîcul“ eroilor caragialeni), fie în sens peiorativ, fie în sensul autentic al folosirii de către un prinț a mijloacelor celor mai îndrăznețe în scopul întăririi statului. „Dîmbovița“ publicase chiar o notă biografică despre Machiavel („Toată lumea vorbește de Machiavel. Toată lumea pronunță cuvîntul *machiavelist* și prea puțini sînt cari înțeleg acest cuvînt“), folosind pe „cei mai noi biografi“ Louandre, Periès și Baldelli și dînd în traducere cap. XXIII din *Principele:*

---

[1] *Un Ballo in maschera* de G. Verdi („Buciumul“, nr. 292 din 8/20 oct. 1864); *Martha* de Fr. Flotow („Buciumul“, nr. 295 din 15/27 oct. 1864); *Il Trovatore* de G. Verdi („Buciumul“, nr. 302 din 31 oct./12 noiembr. 1864); *Maria de Rohan* de G. Donizetti („Buciumul“, nr. 307 din 12/24 noiemb. 1864); *Lăutarii și composițiunile lor* („Buciumul“, nr. 311 din 21 noiemb./3 dec. 1864);*Lucrezia Borgia* („B.“, nr. 314 din 28 noiemb. /10 dec. 1864; *Lucia di Lammermoor* („B.“, nr. 317 din 3/17 dec. 1864).

„Cum trebuie a scăpa de linguşitori“ („Dîmb.“, nr. 59 şi 60 din 15/27 şi 18/30 oct. 1864). Cum se vede, violonistul nu citise acele foiletoane. Filimon fu cu deosebire afectat mai ales de întrebarea asupra studiilor sale şi dădu şi el un *Respuns la critica făcută de D. N. G. Niţescu revistei noastre musicali din Monitorul* („Dîmb.“, nr. 84 din 6/18 ian. 1865), la care violonistul reveni cu o *Replică la răspunsul Dlui N. M. Philemon*, impertinentă şi fără noimă („Dîmb.“, nr. 86 din 24/5 ian. 1865). Cu acest episod neplăcut, cariera jurnalistică a lui Filimon lua sfîrşit. În 1866 C. D. Aricescu protesta că în loc de a se ţine concurs, Wist fusese numai provizoriu la catedra de violină de la Conservator la care P. G. Niţescu se oferise a preda lecţiuni gratis („Tr. C.“, nr. 476 din 11/23 dec. 1866).

La 24 octombrie, Filimon era confirmat epitrop al bisericii Enii; maiorul Scarlat Bărcănescu, ctitorul, fusese invitat să explice motivul pentru care tată-său, marele logofăt Scarlat Bărcănescu, vînduse două prăvălii ale sfîntului locaş şi să depună banii luaţi din vînzare, împreună cu dobînda, în folosul îmbunătăţirii edificiului („B.“, nr. 304 din 3/17 noiemb. 1864). Chiliile vechi din curtea bisericii fură dărîmate în această epocă şi reclădite pe socoteala Sultanei Marsil născută Colceag, soacra generalului Carol Davila. Aceasta avea în Ialomiţa moşia Dîlga cu zece sohaturi („B.“, nr. 288 din 29 sept./11 oct. 1864), în Argeş moşia Albeşti cu sohaturi şi înţărcători („Tr. C.“, nr. 9 din 11/23 aprilie 1865), pe care, fireşte, le arenda. Peste drum de biserică, pe strada Colţei, Sultana Marsil moştenise o vastă clădire ridicată de moşul ei, Cîmpineanu, şi pe care o va vinde Eforiei Spitalelor („Tr. C.“, nr. 581 şi 582 din 5/17 şi 7/19 dec. 1867).[1] În aceste împrejurări s-ar fi mutat N. Filimon în casele Török la etajul I. Radu Ionescu, directorul „Independinţei“, în ianuarie 1863 locuia şi el în „otelul Török“ („Ind.“, nr. 6, 1 ian. 1863). În aceeaşi casă, în 1855, se înfiinţase „Clubul român“ sub preşedinţia lui D. Ghica[2]. Putem să ne facem o idee sumară asupra interiorului de celibatar al lui N. Filimon, compus, probabil, dintr-o singură cameră. Patul era acoperit cu un macat de damasc stacojiu şi avea două suluri şi două perne de perete îmbrăcate în aceeaşi materie. Perna de dormit era de puf, plapuma de tibet conabiu, umplută cu lînă. În odaie mai erau o masă, un lavoar cu dulap la partea de jos şi un scrin de nuc cu patru sertare şi poate nişte rafturi simple pe care şedeau cele cîteva sute de cărţi, dacă nu cumva erau puse de-a dreptul pe duşumea. Pereţii erau împodobiţi cu şase cadre mari, din care două mai mici cu rame poleite. Avea şi o figură de ipsos ce ar fi putut să fie imaginea unui compozitor, a lui Beethoven de pildă. Pe masă ţinea o pereche de călimări cu tăviţă. Filimon fuma cu ciubucul (doc. 14, 18).

Însărcinarea lui N. Filimon la Arhivele statului era, pe cîte vedem din scripte, pe lîngă aceea de a autentifica documente transcrise, şi strîngerea hîrtiilor de pe la mînăstiri. Astfel, în iulie 1863, împreună cu delegatul administraţiei de Ilfov, se dusese la mînăstirea Mărcuţa şi inventariase „toate obiectele şi acaretele acelei mînăstiri“. Documentele de proprietate nu le găsise, fiind la un Slugearolu, dus în străinătate (doc. 126). Filimon făcuse ceva economii, fie din venitul grădinii, fie din acela al cărţilor pe care le tipărea pe socoteală proprie. Aşa se explică o notiţă cu caracter de reclamă din „Dîmboviţa“ (nr. 14 din 10/22 iunie 1864): „Graţie cerului! Literatura noastră s-a mai inavuţit încă cu o scriere de mare interes, un roman original, tablou fidel al trecutului ale cărui contururi se mai zăresc şi acum destul de lămurit. Este vorba de *Ciocoii vechi şi noi*. Un nou fruct al spiritualului nostru autor *N. Filimon*“. Economiile şi le depusese în cea mai mare parte la stat, sub forma unui bon al tezaurului public în sumă de lei 17 736, par. 12, cu scadenţă la 17 mai 1865 (doc. 39). Apoi dădea bani cu împrumut prietenilor şi cunoscuţilor în nevoie, întîi celor de la Arhive, lui Gr. M. Manu (odată 332 lei, altă dată doi napoleoni şi în fine o liră şi un napoleon), lui Stoica Petrescu (530 lei), lui N. Chirculescu (280 lei), apoi lui N. T. Orăşanu (25 lei). Sume mai mari împrumutase lui Scarlat Creţulescu (500 de galbeni, 300 de galbeni), Catinchii Brăiloiu (100 de galbeni, în 1859, poate cu ipotecă, aflîndu-se la Filimon împuternicirea acelei cucoane de a contracta astfel de împrumuturi), lui Scarlat Bărcănescu (23 800 lei în 1854) şi altora.

---

[1] De amintit că în casele Bărcăneştilor, vîndute şi ele statului, se aşezase Poşta.

[2] Ulysse de Marsillac, *op. cit.*, p. 38.

Chiar preotesei Maria Filimon îi dăduse cu împrumut contra înscris, în 1856, aprilie 22, 8000 de lei, iar în 8 iunie 1857, galbeni 170. Scriitorul îşi ţinea banii şi hîrtiile într-o ladă de fier la Arhive.[1]

În ce chip s-a îmbolnăvit Filimon e greu de ştiut. Ion Ghica îl întîlni într-o zi pe stradă, înalt, gros, rumen, munte de om, şi rîse cînd auzi plîngîndu-se că sufere de piept.[2] Peste trei săptămîni, mergînd să-l vadă, îl găsi greu bolnav în aşternut şi de nerecunoscut. În martie, din cauza topirii zăpezilor, se întîmplă o nouă inundaţie ce ameninţa să ia proporţii. Cuza trimise o scrisoare preşedintelui Consiliului de Miniştri, în care îi arătă că toată vina o purtau zăgazurile puse de-a curmezişul Dîmboviţei de către proprietarii de mori. („Monit.", nr. 57 din 13/15 martie 1865). Afară de aceasta, ploua mereu. Domnitorul merse în persoană, călare, prin suburbiile Belvedere, Mihai-vodă, Radu-vodă, Dudescu „înecate la o înălţime de doi metri". Familii întregi se refugiaseră pe acoperămînt, stînd în ploaie şi zăpadă. În jud. Muscel topirea zăpezilor pricinuise surpări de case, de păduri şi de vii, cu toate acestea Dîmboviţa crescu încet, fără furia nemaipomenită din anul precedent („Monit.", nr. 61, 65 din 18/30 martie şi 23 martie/4 aprilie 1865). Primăria sfătui pe locuitori să ţină casele ce fuseseră inundate vreme de două luni cu uşile şi ferestrele deschise („Monit.", nr. 60 din 17/29 martie 1865). Probabil că mergerea la Arhivele statului peste podul Serban-vodă era anevoioasă din pricina creşterii apei. Joi la 18 martie 1865, la ora unul după miezul nopţii, — deci de fapt vineri, 19 martie („Cicala", nr. 7—28 din 21 martie 1865) — N. Filimon muri, de „boala tuberculozii" („Tr. C.", nr. 6 din 21 martie/2 aprilie 1865, doc. 128). Fu înmormîntat[1] duminică la 2 martie, cu oarecare pompă, se pare, „conform caracterului său" (doc.15) şi din banii săi, cheltuiala fiind de 50 lire şi încă 3000 lei. Fără îndoială, toţi colegii de la Arhivele statului şi numeroşi prieteni îl călăuziră pînă la cimitir, unde Cezar Bolliac improviză „un adio foarte duios", regretîndu-l ca „modelul funcţionarilor", scriitor distins, muzicant perfect şi „om eşit din popor", a cărui ambiţiune fusese „de a-şi crea o independinţă, care să-l pue în posiţiune de a se consacra la luminarea şi îmbunătăţirea moralei poporului" („Opiniunea naţionale", nr. 3 din 23 martie 1865 şi „Tr. C.", nr. 6 din 21 martie/2 aprilie 1865). O gazetă („Op. naţ."), dînd prin denaturarea ideilor scriitorului o interpretare interesat conciliatoristă operei sale, pline de altminteri de confuzii, îl laudă fiindcă, fiu de popor, nu lovise celelalte clase: „La capul său — scrie poate Orăşanu însuşi, directorul foii — suspinau representanţii tuturor claselor societăţii, fiindcă pentru toţi Philemon era deslegarea cestiunii cei mari, cestiunei egalităţii. Philemon ne-a spus la toţi, popor şi clase de sus, că egalitatea nu dă fructe decît atunci cînd poporul se înalţă, iar nu cînd el trage după sine, coboară cu sine pe celelalte clase ale societăţii". La 12 aprilie, Hasdeu urma, în fine, să vorbească în salonul conferinţelor de la Ministerul Instrucţiunii Publice, organizate de Atheneul Român, despre „Filemon şi Depărăţeanu" (Arh. st., Min. Instr., 1865, dosar 728 f. 80).

Epilog balzacian, chiar în ziua morţii, Ecaterina Delijanide, sora scriitorului, introduse cerere la tribunal să se facă inventarul obiectelor „mişcătoare şi nemişcătoare" ale răposatului (doc. 8). În aceeaşi zi, procurorul puse sigiliu la scrin, masă şi lavoar (doc. 14), în cutiile cărora fură adunate lucrurile găsite prin casă. Se iviră îndată Costache Filimon, croitorul, cel cu trei fete: Manda, Elenca şi Raliţa, precum şi Elena Filimon. O „discordie despre modul împărţirii" se născu (doc. 11), apoi fraţii se împăcară, impacientaţi de greutăţile ce întîmpinau spre a intra în posesia averii. În casa de fier de la Arhive se găsiră 115 lire (din care 50 fură cheltuite cu înmormîntarea), 40 de napoleoni şi 20 de galbeni cesaro-crăeşti. În octombrie, moştenitorii nu putuseră ridica încă cei 17 736 lei, parale 12 din bonul de tezaur. Grădina rămase multă vreme în devălmăşie. După moartea Elenei Filimon şi a lui Costache Croitoru, în 1878, fetele acestuia din urmă, Manda Răduleasca, văduva bărbierului, Elena Alexandreasca, soţia zidarului, şi Raliţa Tănăseasca, nevasta brutarului, vîndură partea ce li se cuvenea din moştenirea Elenei Filimon „din faţa gărei" Paulinei Slăniceanu, fiica Ecaterinei

---

[1] N. Filimon avea trei acţiuni ale societăţii ziarului „Românul" („Rom.", nr. 287 din 13 oct. 1860).

[2] De la 1 septembrie 1864, N. Filimon este, prin reorganizarea Arhivelor, „cap al Secţiunii bunurilor publice" („Monitorul oficial", nr. 198 din 4/16 sept. 1864).

[3] La cimitirul Belu.

Delijanide (doc. 134), după ce în 1875 făcură un act de partaj pentru grădina rămasă de la N. Filimon și care se afla „pe calea Tîrgului Vestei, sub Sfta. Vineri nouă, culoarea verde“, învecinîndu-se „spre Nord-Vest cu Dnu Nicolae Manolescu, spre Nord-Est cu Dnu Alessandru Golescu, spre Sud-Est cu Dna Elena Filimon și spre Sud-Vest cu calea Tîrgoveşti“. În 1912 mai rămăsese din grădina lui Filimon pe calea Griviţii nr. 160, 164 și 166 (înainte 148—150) 21 112 m^2 în proprietatea strănepotului său de soră, căpitanul Ștefan St. Slăniceanu (doc. 129), pe locul căruia se aflau ateliere de lucrat marmură pentru morminte. În biserica Enii fură numiți epitropi, după moartea scriitorului, Anastase Moscu, din partea ctitorului, și Pană Gatopol, din partea guvernului (doc. 26), iar la Arhive, cap al Secției bunurilor publice, un G. Constantinescu (doc. 135, 136). Cărțile scriitorului se aflau în 1869 la soră-sa, Ecaterina (doc. 45). În odaia lui N. Filimon se mai găsiră la moarte „un flaot în patru bucăți și cu douăsprezece clape în cutie “ (doc. 18)[1], în valoare de 40 galbeni (doc. 11) și un fluier de lemn.

---

[1] N. Filimon era stîngaci. În 1861 își pierdu flautul, altul decît cel rămas după moarte („Reforma“, nr. 43 din 8 oct. 1861):

„Însciințare

Cine va vedea undeva un flaut alcătuit din duoe bucăți de abanos negru și din una de fildeș alb cu clapele de argint și dispuse pentru un artist stîngeciu (sic), este rugat să binevoiască a înștiința pe proprietarul lui, D.N. Filimon, la redacția *Reformei* în pasagiul Român“.

BIBLIOGRAFIE

Themistocle Solera, *Nabucodonosor*, operă lirică în 4 acte. Tradusă de N. Filimon și I. G. Valentineanu. Musica de Verdi. București, 1859.

N. M. Philemon, *Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice (1858)*, opulu I, ediţiune revedută de autoru. Buc., 1860. — *Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii*, opulu II. Buc., 1861 — *Ciocoii vechi și noui séu ce naște din pisică șoreci mănîncă*, romanţ original. Buc., 1863; ed. N. Iorga, Minerva, București, 1902; ed. G. Baiculescu, Scrisul românesc, Craiova, 1931; ed. Paul Georgescu, E.S.P.L.A., București, 1950. — *Nuvele* cu „Amintiri și însemnări despre Nicolae Filimon“ de pr. G. Negulescu-Batiște și dr. N. Vătămanu, Ed. Universul, București, 1942.

Ion Ghica, *Opere complete*. Minerva, București, 1914, vol. III.

Nicolae Iorga, *Nicolae Filimon* (notiță literară), în „Revista nouă“, IV, nr. 8—9.

Pr. G. Negulescu-Batiște, *Amintiri și însemnări despre Nicolae M. Filimon*, în „Amvonul“, 1916, mai—iunie, nr. 2—3.

G. Baiculescu, *Nicolae Filimon, critic muzical și dramatic* (Extras din „Studii italiene“), București, 1940.

N. Vătămanu, *Contribuțiuni la viața și scrierile lui Nicolae Filimon* (Extras din „Universul literar“, nr. 18 din 30 iunie 1943), București, 1943.

G. Baiculescu, *Nicolae Filimon, călător*, în „Revista Fundațiilor“, mai 1946, XIII, nr. 4.

Dosar cu copii de documente despre N. Filimon la I.I.L.F. (la strîngerea și copierea actelor din Arhivele statului o contribuție capitală a dat Elena Piru).

G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, ediție revăzută, mss.

GR. M. ALECSANDRESCU

(1955)

VIAȚA

Familia mamei lui Gr. Alecsandrescu, născută Maria Fusea, ne este mai bine cunoscută, fiind probabil mai cuprinsă și mai de vază. Maria și fratele ei Nicolae erau copiii unui Dumitrașcu Fusea și ai Chirei, trăind în veacul al XVIII-lea și în cel precedent, deoarece Brîncoveanul folosea pe Dumitrașcu în lucrări de hotărnicii. În ce legături de rudenie cu Dumitru se aflau alți Fusea, anume Șerban cu soția sa Stanca, nu știm. Șerban e îngropat în biserica Sfînta Paraschiva din Tîrgoviște și lespedea lui de mormînt e înflorată foarte frumos de un pietrar cu simțul caligrafiei sepulcrale. Biserica fusese ridicată din temelii, precum arată pisania, în zilele lui Alexandru Scarlat Ghica-voievod la leat 1767 de jupîn Negoiță sin Șerban Fusea, cupeț ot Tîrgoviște (erau deci negustori), și de un Radu vătaf za plaiu Ialomiții sin Vogdea vătășel ot Pietroșița. Fuseștii sînt stăruitori ctitori de biserici. Șerban și fiul său Negoiță zidesc schitul Fusea, care luă foc în toamna lui 1859 de la niște foi de porumb întinse peste o vatră din curtea mînăstirii (doc. 17)[1], biserica din Brănești, din Bezdead (împreună cu Dima Stegarul)[2], din Pietroșița (cu Radul vătaful de plai), Sfînta Vineri sau Paraschiva din Tîrgoviște (aceasta de fapt fusese numai lungită peste locul unde se afla tinda); Niculae Fusea, unchiul poetului, biserica din satul Viforîta și împreună cu alții biserica din mahalaua Sîrbi, lîngă obor, lăcaș mai vechi, rezidit în 1854.[1]

---

[1] Se referă la documentele din arhiva Institutului de istorie literară și folclor (n. red).

[2] Următoarea pisanie, pe care ne-a oferit-o d. Alfred Crutescu, în fotografie, poate fi de la Bezdead: „Această s. biserică s-a fondat la leat 1757 de dumnealor Șerban Fusea din Tîrgoviște și stegar Dima tot din Tîrg(oviște), carră s-a reparat învălită cu fer 1872, zugrăvită la leat 1857 noevre 8 — amu făcut turla de la oamni la 1891

Pe pereții bisericii din Pietroșița sînt zugrăviți Șerban, Stanca și fiul lor Negoiță cu soția sa, Ilinca. Costumele sînt de epocă brîncovenească. Șerban are barbă albă, scurtă, Stanca o mică maramă străvezie pe cap. Ilinca poartă o rochie semănată cu flori, în mijlocul unor cadrilaturi, dintr-un brocat părînd cusut cu fire de aur. La gît e împodobită cu salbă de galbeni enormi. Părul negru îi e ridicat în sus ca un toupet. Toți sînt, oricît ar contribui și șablonul zugravului, foarte ochioși. Negoiță are mustață neagră, subțire, Ilinca sprîncene încondeiate. Negoiță ține mîna dreaptă pe capul unui copil îmbrăcat și el după moda bizantină. Fi-va odrasla sa? Ar fi adoptat, după tradiția familiei, un băiat, Ioniță Negoescu, și o fată măritată cu Ion Porfirogen. Șerban a mai avut două fete, o Maria, dată după un postelnic, și pe Safta, măritată cu Cristian Voinescu. Maiorul Voinescu II, prietenul lui Gr. Alecsandrescu, era de fapt un afin. Fratele Mariei Fusea-Alecsandrescu, Nicolae Fusea, fiul lui Dumitrașcu, era însurat cu Marghioala Lăzureanu, dintr-o familie[2] iarăși cu trecere, căreia îi aparține maiorul Scarlat Lăzureanu, numit primar al orașului Tîrgoviște în ianuarie 1859 „(Românul“, nr. 9 din 22 ian./

și tot pin stăruința mea a fost și turla, ear acum la leat 1893 am răparat-o și am zugrăvit-o peste tot cum să vede“.

[1] Virgiliu Drăghiceanu, *Întemeierea școalelor din Romanați și Dîmbovița de către pitarul Mihail Drăghiceanu.* Buc., 1914, p. 24.

[2] Lăzurenii aveau moșie în Lazuri, județul Dîmbovița, plasa Dealului *(Lista de proprietari de moșii din districtul Dîmboviței*, 1857, tipărită*)*. Aici e trecut, în 1857, Barbu Lăzăreanu (sic), care în 1855 fusese făcut pitar („Vest. rom.“, nr. 95 din 9 dec. 1855). Un parucic Lăzăreanu mergea la Tîrgoviște la 26 dec. 1838 („Cantor de avis“, nr. 34 din 30 dec. 1838). Costache Lăzureanu era ridicat la rang de conțipist în 1846, cu prilejul vizitei lui Bibescu la Tîrgoviște („Vest. rom.“, nr. 73 din 17 sept. 1846).

3 febr. 1859). Nicolae Fusea[1] este zugrăvit și el cu familia-i destul de numeroasă la biserica Viforîta. În vreme ce băieții lui au redingote pe talie, iar fetele corsaje occidentale, el își păstrează giubeaua și brîul. Dar mustața o poartă forfecată, părul tăiat scurt. Fizionomia îi este onestă iar ținuta dreaptă și fără smerenie. Acestea par a fi caracterele Fuseștilor. Băieții lui Nicolae sînt Hristache, Ioan și Costache, acesta din urmă băietandru, înfățișat după maniera bizantină tot în redingotă, însă în dimensiune mai mică. Fetele sînt Marița și Elisabeta. Sînt verii și verișoarele poetului, cu care acesta a copilărit. Marița s-a măritat cu un Dumitru Stărostescu, avocat (personaj elegant, ras și înjobenat în tinerețe, semănînd cu Oscar Wilde, cu barba bifurcată mai tîrziu ca a lui Alphonse Daudet)[2], Elisabeta cu pitarul Mihalache Drăghiceanu[3], întemeietorul la 13 iulie 1833 al școalei lancasteriene din Tîrgoviște. Hristache, însurat cu Maria Dîmboviceanu, este ales în 1857 membru al Divanului ad-hoc, ca proprietar mic. Avea moșie la Titu,

---

[1] Nicolae Fusea a murit în 1854. Piatra mormîntală, frumos sculptată cu caractere latine scrise de mînă, poartă următoarea inscripție: „Voi, ce avetzi puterea de-a lucra binele shi a sprijini dreptatea sperînd în Domnul, vedetzi că totul aci se sfîrshashte. Această piatră poate spune kă subt dînsa repausa(ză) cetătzeanul Nikolae Fusea kare, după o vietzuire de 74 ani, lăsă totul shi se întoarse iarăshi în elementul din kare a fostu luat după nestrămutata lege a kreatorului, 1854, martie 11“.

[2] Din rațiuni cronologice și ținînd seama de stilul fotografiilor, avem rezerve asupra identității acestui Stărostescu. Întîlnim un pitar Nae Stărostescu, numit subocîrmuitor la plasa Dîmbovița, la 8 iunie 1847 („Vest. rom.“, nr. 48 din 21 iunie 1847); procuror la Tribunalul criminalicesc în 1851 („Vest. rom.“, nr. 69 din 15 sept. 1851,- trecut în aceeași calitate la Tribunalul Ilfov, iar în 1852 numit judecător tot acolo („Vest. rom., nr. 43 din 31 mai 1852); trecut la Tribunalul Olt în 1855 („Vest. rom)“, nr. 8 din 29 ian. 1855). În 1857 pitarul Nicolae Stărostescu era proprietar cu nu mai puțin de 100 fălci în moșia Lazurile *(Lista de boieri și fii de boieri proprietari de moșii)*. Un serdar Gh. Stărostescu era înaintat la rang de paharnic în 1842 („Cantor de avis“, nr. 71 din 15 sept. 1842).

[3] Pitarul Mihail Drăghiceanu avea în 1857 parte de moșie în Dîmbovicioara și Mărginași, nu mai puțin de 100 fălci *(Lista de boieri și fii de boieri* etc.*)*

plasa Bolintinului. Se pare că atunci au candidat cîteși-trei frații. La început, „Secolul“ sprijină pe Costică Fusea, „tînăr plin de amor pentru patria sa“, cu „mintea cultivată și neobosit apărător al claselor de jos“ („Sec.“, nr. 68 din 9 sept. 1857) și pe pitarul Ioan Fusea dintre orășeni („Sec.“, nr. 67 din 5 sept. 1857). Acesta din urmă, profesor din 7 martie 1851 la clasele I-a și a II-a ale școalei din Tîrgoviște, după ce fusese nouă ani ajutor al cumnatului său Drăghiceanu, este abandonat în favoarea lui Costică Fusea, în locul căruia vedem că iese deputat Hristache Fusea („Sec.“, nr. 72 din 23 sept. 1857), despre care, în ședința din 11/23 octombrie, Nicolae Golescu anunța că ceruse voie să meargă acasă, primind știre că un membru al familiei este bolnav („Sec.“, nr. 78 din 14 oct. și urm.). Lui Ion Fusea îi datorăm o orație funebră (genul era la modă), rostită la mînăstirea Viforîta în fața sicriului demoazelei Maria Jianu[1], moartă la 18 ani. „Ce spectacol teribil și spăimîntător — începu Fusea — se înfățișează ochilor noștri! Ce fiori de temere trebuie să coprinză pe oricine privind înaintea sa jalnica victimă a nesățioasei morți, care de mii de ani doboară fără milă tot ce întîmpină în fatalul său drum, lăsînd în urma-i plîngeri și deznădejde“. Apoi, arătînd spre moartă: „Abia mai putem cunoaște defiguratele trăsuri ale aceștii încîntătoare ființe, ce pînă eri îmbălsămea ochiul oricăruia privitor, și s-au stins ca florile ce zîmbesc dimineața și să vestejesc pînă seara, lăsîndu-ne numai trunchiul, despuiat de toată frumusețea sa. O! destin infernal! O! natură neînțeleaptă!“ („Vest. rom.“, nr. 36 din 11 mai 1855, foaie volantă). Ion Fusea a lăsat și un desen, pare-se după natură, stîngaci, dar grațios și veridic, al ruinelor „palatului curții domnești din capitala Tîrgoviștea“ (septembrie 1847), care trebuie confruntat totuși cu un desen de M. Bouquet.[2] Costică avea o parte în moșia Lazuri și era în 1859 deputat al mahalalelor Stelea și Sf. Vineri, fiind ales la 14 iunie 1859 membru al municipalității orașului Tîrgoviște cu 20 voturi. A fost și el prefect și deputat (în 1861 era propus fără a reuși — „Rom.“, nr. 174 din 15 mart. și nr. 96 din 5 apr., 1861) și candida cîndva, după 1891, sub steagul venerabilului Dimitrie A. Sturdza pentru un loc în Senat, după cincizeci de ani de trecut politic *(Apel)*. Era magistrat cu reputație de integritate. „Reforma“ se scandaliza în ianuarie 1860 că fusese mutat de la Dîmbovița la Prahova pe vreme de iarnă („Ref.“, nr. 2 din 10/22 ian. 1860). Adevărul este că transferarea procurorului dintr-un loc într-altul se făcuse în octombrie („Anunț. rom.“, nr. 83 din 17 oct. 1859). Numit prezident la Tribunalul Dîmbovița în locul lui Antonie Fotino, la 20 august 1860 (doc. 18), este atacat violent în „Dîmbovița“ și „Independența“ pentru felurite motive, unul fiind acela că a uzurpat drepturile consistoriului, amestecîndu-se în pricini conjugale, în realitate fiind vorba de raporturi între un epitrop și o nevîrstnică. C.D. Aricescu îi ia apărarea („Rom.“, nr. 1 din 1 ian. 1861). Cu toate astea, Costică Fusea era înlocuit în februarie cu același A. Fotino („Rom.“, nr. 47 din 16 febr. 1861). În 1875, fiind ales deputat, telegrafia domnitorului: „Măria-tea! Din sala alegerilor s-aridică cu mandate alegătorii și se depun la arest“ („Rom.“ din 11 mai 1875). Apoi, cu prilejul votării convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria, era printre aceia care declarau că „depun mandatele“. „Românul“, îndoliat, publica scrisoarea împreună cu vestitul articol de fond care începea astfel: „Ieri, 28 iunie, s-a înfipt cuțitul pînă la mîner în pîntecele României; corpul iei palpitînd încă fu îmbrîncit la picioarele comitelui Andrassy“ (nr. din 30 iun.—1 iul. 1875). O fotografie ni-l arată cu pletele ușor frizate pe deasupra urechilor, însă fără extravaganță și cu o barbă neagră în gustul C.A. Rosetti. Posedăm și portretele fotografice de bătrînețe ale lui Histache și Elisabetei Fusea-Drăghiceanu. Cu o barbă încăruntită și tăiată în semicerc, Hristache are priviri severe și nemulțumite, asemănătoare puțin cu ale lui Gr. Alecsandrescu bătrîn. Elisabeta nu mai păstrează decît împărțirea în două printr-o cărare a părului ireal de negru, fără îndoială cănit. Matură, e îmbrăcată ca pe vremea cocoanei Chirița, cu crinolină de tafta şi o pelerină de dantelă neagră, pe cap avînd un întreg buchet de flori; bătrînă, poartă la gît un guler de broderie albă, pe cap o dantelă neagră, trădînd grija vestimentară aşa de remarcabilă la poet, moştenită probabil din partea mamei. Faţa bătrînei Elisabeta e blajină, obosită, parcă mîhnită. Se zice că ar fi fost avară.

---

[1] Maria Jianu (n. 1837) era fata răposatului paharnic Ștefan Jianu (1852). Mamă-sa murise în iulie 1844.

[2] Ion Fusea făcea și el politică locală. „Românul“ din 10 iulie 1875 publică o telegramă din partea lui, relativ la dizolvarea consiliului comunal, care din 11 membri cuprindea 8 reprezentanți ai opoziției, aleși cu mare majoritate.

Despre Mihai Alecsandrescu, sameş [1] şi vistier, nu ştim mare lucru. Se presupune a fi unul şi acelaşi cu Mihai Lixăndrescul, biv-al-treilea-vistier, condicar al judeţului Dîmboviţa în ianuarie 1808. [2] De la Maria Fusea luase drept zestre o vie „în valea Sasului", ce rămase apoi poetului Gr. Alecsandrescu, care o vîndu fratelui său Ion (doc. 19). Lăsase apoi pe seama „preoţilor şi a bisericii via din dealul Aninoasa, numită La ogrăzi", un loc în piaţa tîrgului, ceea ce e un indiciu că ar fi avut vii la Aninoasa. În Tîrgovişte ar fi stat întîi în mahalaua Grecilor, acolo unde se află acum Biserica Lemnului, al cărei ctitor ar fi fost şi unde ar fi şi trebuit să fie îngropat. Mihai şi Maria Alecsandrescu avură cinci copii, unii din care ar fi murit înainte de 1842:

„Să-ţi arăt împrejuru-mi un larg cerc de morminte
În care dorm fraţi, rude, părinţi ce m-au iubit".

(Mîngîierea unei june femei)

Dar cum Nicolae şi Alecu supravieţuiau poetului, iar Safta Bărbătescu trăia în 1877, an în care, la 8 ianuarie, muri Ion, „fraţii" răposaţi, dacă nu sînt născociţi, sînt alţi copii morţi de timpuriu. *Nicolae*, zis Nae, a rămas holtei şi familia crede că scria versuri fără a le publica, ceea ce e foarte cu putinţă, de nu e la mijloc o confuzie cu Niţă, adică cu Ion, care acesta stihuia în modul cel mai regretabil sub numele I.M. Alecsandrescu. Găsim poezii ce nu pot fi decît de el în „Reforma" din 1859, printre care şi o *Marsilieză Gvardii Naţionale din Piteşti, dedicată d.I. Brătianu pentru stimă:*

„Tram, tram, tram, ta-ta,
Mie-mi vine a cînta."

În 1860, Gr. Alecsandrescu solicita pe Ghica să numească pe frate-său Nicolae „şef al Arşivelor" (ms. 801, scrisoarea din 22 aprilie). Familia crede că Nicolae a fost director sau funcţionar superior la Poştă. Printre cîţiva funcţionari cu acest nume, unul, N. Alexandrescu, intrat în serviciu la 1 august 1865, oficiant superior clasa a III-a din 1 mai 1873, în funcţie încă la 1885, ar fi putut fi el [3], dar lucrul rămîne nedovedit, avîndu-se în vedere vîrsta. Bătrîn gîrbov, ar fi locuit prin strada Cazărmii. Din actul de deces se constată că a murit în strada Jianu nr. 8, suburbia Mavrogheni, în vîrstă de 90 de ani, la 14 martie 1889, necăsătorit, de profesie „liberă", deci nu pensionar (Arh. stat., Registrul morţi 1889, act nr. 1365).

Ion M. Alecsandrescu a rămas celibatar şi era destul de avut, posedînd, pe lîngă o casă proprie cu tinda în stilul muntenesc, prăvălii în tîrgul oraşului, pe un loc ce fusese al părinţilor, şi care se văd şi azi, trainice, cu un cat, cu obloane de lemn, iar una din ele cu geamlîc de lemn la rîndul de sus. Casele cu locul lor ohavnic din strada Creţulescu le cumpărase de la frate-său Alecu. Pe lîngă via din Valea Sasului, cumpărată de la poet, mai poseda via din dealul Doiceştilor, cumpărată de la Ilie Bănescu, în 1854, şi „via bătrînă", tot pe dealul Doiceştilor, pe proprietatea Anichii Rasti, cu embatic. Avea vase şi tot ce e de trebuinţă într-o cramă, producea, pe cît reiese din testament, vin şi tescovină. Misogin, nu voi cu nici un chip să lase femeilor averea sa, prevăzînd prin testamentul din 4 ianuarie 1877 ca după moartea soru-si Safta, căreia îi lăsa totuşi un venit viajer, prăvăliile „cu pămîntul ohavnic să rămînă pe seama nepoţilor de fraţi, oricîţi vor fi în viaţă de sex bărbătesc, cu îndatorirea de a nu îl înstrăina sub nici un motiv, ci să se folosească de uzufructul ei cît vor trăi înşile şi după încetarea din viaţă urmaşii lor parte bărbătească, care se vor produce dintr-înşii, adică copiii, în lipsă de copii nepoţi şi strănepoţi în linie dreaptă coborîtoare, şi numai atunci va trece la sex feminin, cînd s-ar întîmpla a se stinge cu desăvîrşire moştenitorii de sex bărbătesc“ (doc. 20). Pesemne că Ioniţă se plictisise de averea lui, căci la 25 aprilie 1862 încercase, avînd „trebuinţă de o bună linişte“, să dăruiască lui Gr. Alecsandrescu via în dealul Doiceştilor, zisă „via bătrînă“, şi casele din mahalaua Creţulescu „din acest oraş Tîrgovişte“.[1] Poetul, care avea motive în acei ani de a fi indispus faţă de frate-său, refuză darul. Curios este că şi Mihalache Drăghiceanu, institutorul moşier, făcuse clucerului pe atunci Gr. Alecsandrescu un dar „de case“, pe care acesta îl refuzase, încît institutorul cerea la 1 decembrie 1858 tribunalului anularea actului (doc. la I.I.L.F.). Îţi vine să crezi că nu dragostea aşa de subită fu pricina acestor generozităţi, ci zvonul confiscării proprietăţii peste o anume limită, într-o vreme cînd cei bogaţi se temeau de „furierism“, de „comunism“, şi că darurile, făcute unui om auster, nu erau fără condiţii orale, urmărind dosiri ale unei părţi din avutul funciar al donatorilor. În 1857, pitarul[2] I. M. Alecsandrescu e arătat ca „proprietar de case în mahalaua Curtea domnească“, iar în 1859, în vîrstă de 40 de ani (născut deci pe la 1819), era deputat al mahalalei Tîrgului şi fu ales cu 13 voturi, la 14 iunie, membru al municipalităţii, prezident fiind M. Drăghiceanu, iar unul din secretari C. Fusea (dosar din 1857–1859).

---

[1] Smara, *Conferinţe şi discursuri*, Buc., 1905, p. 115 urm.

[2] G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne. Întîii poeţi munteni.* „Ardealul", Cluj, 1923, p. 249 urm.

[3] „Buletinul Telegrafo-Postal (Jurnal oficial)", an. XVI, nr. 5 din 1 mai 1885, p. 77.

În 1872, C. D. Aricescu pomenea în „Poporul“ (nr. 86 din 16 iun./28 iul.) de „d. Alecsandrescu (fratele ilustrului fabulist)“, care trecuse prin „acea municipalitate“ a Tîrgoviştei.[3] Ion dorea să fie îngropat „la biserica unde stă mormîntaţi şi părinţii“ săi şi, trăgînd în felul lui nădejde să agonisească veşnicia, ceru să i se ridice „un monument solid şi care să merite privirea oricărui trecător, iar nu a fi supus la critica publicului“.

Safta s-a măritat cu un Bărbătescu, dintr-o familie veche dîmboviţeană, cu aşezare şi în Bucureşti, în maha-

---

[1] Remus Caracaş, *Biografia lui Gr. Alexandrescu (contribuţii)*, „Prietenii istoriei literare“, Buc., 1931.

[2] Deci el este acel Ion Alecsandrescu, înălţat la 25 aprilie 1845 la rangul de pitar, odată cu Zaharia Carcalechi („Vest. rom.,“ nr. 32 din 23 apr. 1845).

[3] *Cîteva cuvinte la adresa d-lor Chirculescu şi Vasilescu din Tîrgovişte.*

laua Scorţarului. Se cunoaşte un Mihai Bărbătescu, ceauş de Tîrgovişte la 1798, sub Hangerliu-vodă.

Alecu, a cărui casă gospodărească, pusă pe un soclu înalt peste bolta pivniţei şi cu geamlîc pe toată lăţimea ei, e în fiinţă şi azi în mijlocul unei ogrăzi, a luat pe Luxiţa Brătescu, desigur rudă îndepărtată a Fuseştilor, căci Safta lui Cristian Voinescu avusese o nepoată de fiică, Luxandra, măritată cu N. Brătescu[1]. Luxiţa Alecsandrescu era o femeie cu faţa prelungă, contrastînd cu voinicia trupului ascuns în larga rochie de tafta neagră. Ea trebuie să fie acea doamnă L. Fusea, care, în 1862, era directoare cu 500 lei pe lună a Externatului de fete din Tîrgovişte (doc. 21). Fusese înzestrată de fratele ei Grigore Brătescu în 1859 (doc. 22).[2] În 1861, Alecu Alecsandrescu cumpăra cu 10 000 lei, de la cumnatul său G. Brătescu, casele „din oraşul Tîrgovişte, uliţa cea mare, mahalaua Stolnicului, cu toate acaretile cîte se află în curte şi grădina de la spatele lor cîtă se află împrejmuită cu uluci" (doc. 23). Alecu cumpărase în 1845 pămînt de la ţărani în satul Suseni (doc. 24), în 1857 fiind înscris pe lista de boieri şi fii de boieri proprietari cu cel puţin o sută de fălci, cu o parte în Ludeşti, Suseni şi Lazuri (dosar 1857). Luxiţa a avut şi surori: Elena, căsătorită (fizionomie oacheşă, muncită), Mariţa, nemăritată, cu aere uşor măreţe, Adelaida, necăsătorită (ochi mari negri, figură ingenuă, clorotică). Acestea sînt cumnatele lui Gr. Alecsandrescu. Alecu a avut copii: pe Iancu şi pe Alexandru, amîndoi ofiţeri, pe Maria, născută în 1869, deci nu ignorată de poet, măritată însă abia în 1891 cu Gr. Grideanu, general, şi pe Elisa, căsătorită cu I. Dumitrescu, fără copii. A trăit pînă în 1912. Foarte bătrîn, către sfîrşitul vieţii, cu plete şi mustăţi albe, semăna cu poetul şi era îngrijit la înveşmîntare ca şi acela.

---

[1] Acest Nae Brătescu, arătat ca serdar în 1837, ca paharnic în 1844, era moşier cu cel puţin 300 de fălc în 1857 la Brăteşti (de unde numele), la Ulmi şi lîngă Tîrgovişte, iar fiul său, pitarul Alexandru Brătescu, cu tot atît la Măţăoani şi Jugureanu (dosar municipal, 1857). În 1844, paharnicul Nicolae Brătescu era prezident la magistratura oraşului Tîrgovişte („Vest. rom.“, nr. 83 din 20 oct. 1844). Poseda case la Bucureşti, în dosul caselor răposatului clucer Clinceanu, unde a şezut cu chirie marele logofăt Iancu Văcărescu („Cantor de avis“. nr. 16 din 28 febr. 1842, şi „Vest. rom.,“ nr. 11 din 9 febr. 1846). Avea o fată, Lina, care în vîrstă de 7 ani ţinu un cuvînt în faţa mitropolitului a doua zi de Înviere („Cantor de avis“, nr. 27 din 5 apr. 1841). Călătorea între Bucureşti şi Tîrgovişte („Cantor de avis“, nr. 43 din 20 dec. 1838). Dăm şi de un Dumitru sau Dumitraşcu Brătescu, subocîrmuitor la plaiul Dîmboviţa în 1837 („Almanah“ 1837) şi în 1840 („Cantor de avis“, nr. 40 din 13 ian. 1840).

[2] „Cu ajutorul lui Dumnezeu foae de zestre ce o dau soră-mi Lucsiţi, născută Brăteasca, ce trece în căsătorie cu domnul Alecu Alicsandrescu, 1859, noiembrie 13: galbeni 1200, Adică una mie doă sute galbeni #, tot nactul în care intră şi gardiroba; 200, Adică doă sute galbeni #, preţul lucrurilor ce să coprind mai la vale, adică: 1 pereche toarte de aur lucrate cu diamanturi şi zmaranduri noi; 1, una pereche idem de aur, lucrate cu zmalt; 2, doă inele de aur, din care unul cu piatră de rubin; 1 Una cruce de aur; 12 Adică doăsprezece linguriţe de argint suflate cu aur, noi; 1 Una talmă de caşmir neagră; 1 Una pelerină de taltă nooă; 1 Una pălărie neagră; 2 Două rochi de lînă; 1 Una idem de matase; 1 Una idem de lustre de matase nooă; 1 Una

Grigore Alecsandrescu s-a născut la Tîrgovişte la 22 februarie 1810 (data este incertă şi s-ar putea propune cu felurite temeiuri 1812, 1814). Casele cu un singur rînd ale lui Mihai Alecsandrescu, existînd şi azi, devenite o vreme „visterie", sînt ale unor oameni cu stare. Erau albe, luminate de ferestre pe toate laturile şi ornate la intrare cu un fronton pe două coloane de zidărie şi, fără îndoială, se profilau pe o vegetaţie bogată care a dispărut. Cele patru trepte de la intrare, azi de ciment, trebuie să fi fost de piatră. Avea o livadă, o grădină cu potecă des călcată de poet cînd era copil şi un păr înalt, la tulpina căruia Gr. Alecsandrescu se juca (cu mîna lui sădise copaci tineri, de care fu nevoit să se despartă curînd):

> „Tînăr eram c-Aurora, ca zefirul de uşor,
> Cînd sub voi cu mieluşeii mă jucam încetişor."

Tîrgovişte este un tîrg alb, tăcut şi care acum o sută de ani era, nici vorbă, înecat în livezi. Unele case au înfăţişarea locuinţelor ţăranilor de munte. De pe partea cea mai ridicată a oraşului, de lîngă turn, vezi Ialomiţa şerpuind pe un pat larg de prundiş, iar dincolo de ea Mînăstirea Dealului şi, mai în stînga, mînăstirea de maici Viforîta. Munţii se profilează la orizont ca un deal lung, dar înălţimea lor se bănuieşte din aceea că norii albi, ce plutesc asupră-le, se dovedesc la o atentă vedere a fi zăpezile de pe piscuri. Dealtfel, de la Pietroşiţa peisajul devine păduratic şi bolovănos şi începe urcuşul spre Bucegi. Oraşul, fostă reşedinţă domnească, nu-şi mărturiseşte fala trecută decît prin biserici, în fruntea cărora stă aceea domnească, cu trei turle şi frumoase efecte de arcade, ridicată de Petru Cercel. Tinda, glacială ca un cavou, cu pietrele ei tombale şi cu frescele de domni, interiorul mistic întunecos din pricina zugrăvelilor şi a desfăşurării mai mult în altitudine decît orizontal, galeria pentru doamnă şi femei, la care poţi urca şi din interior pe trepte abrupte de piatră începînd îndărătul stranei domneşti, totul conferă locaşului un aer solemn, vrednic de văile şi munţii din apropiere. Lîngă biserică se află ruinele curţii domneşti şi cilindrica Chindie pe soclul ei piramidal, replică severă a turnului Galata, înaltă de 25 metri. Un fanal lumina noaptea în creştetul ei, stingîndu-se dimineaţa în bătăi de darabane, semn că orăşenii puteau să iasă pe uliţe. Curtea era întărită cu o cetate şi alte turnuri mai mici dădeau răspunsul arhitectonic măreţei cule, din vîrful căreia cîmpia, valea Ialomiţei, dealurile, munţii se văd într-o panoramă vastă, într-o linişte zguduitoare. Biserica Stelea, rezidită de Vasile Lupu după modelul Trei-Ierarhilor din Iaşi, în semn de împăciuire cu Matei Basarab, are deasupra uşii în pisanie, drept stemă, „zimbrul ţării-nvecinate". E o construcţie sprijinită de contraforţi puternici, brodată cu arcade şi

---

de stambă, idem nooă; 1 umbreluţă; 6 Şase perechi ciorapi; 6 Şase batiste; 3 Trei bucăţi de madipolon în rufe cusute; 1 Una saltea de lînă cu trei perne, şi feţile de damasc nooă; 1 Una plapomă de cutnie nooă; 4 Patru perne de puf cu feţile lor cusute de milino; 2 Doă ciarşafuri cusute de percal; 14 Paisprezece şervete de masă subţiri; 2 Doă mese de pînză de casă; 2 Doă prosoape idem de casă.

Adică una mie patru sute de galbeni # se adună toată zestrea, ce să dă soră-mi Lucsiţi, cu preţurile lucrurilor vorbite mai sus şi care i să dau în natură.

Grigore Brătescu, fratile şi înzestrătorul soră-mi" (urmează iscălitura lui A. Alecsăndrescu de primire şi autentificare).

ale cărei turle poligonale ghintuite cu bumbi stau pe tambururi stelare. Exista pe vremea poetului Mitropolia, începută de Neagoe Basarab, vast edificiu în stilul bizantin al Sfintei Sofia, cu opt turle şi cruci puse pe grele baze de piatră cioplită în chip de turbane turceşti. Este de asemenea şi o biserică franciscană, în vag stil sienez, cu zone albe vrîstate cu roşu, cu un mormînt al seniorului de Fontanes. Gr. Alecsandrescu contempla, cuprins de mari simţiri, aceste rămăşiţe ale trecutului — şi cu deosebire turnul. Uneori, ca să-l vadă de departe, se suia la Mînăstirea Dealului, unde se afla ţeasta lui Mihai Viteazul, într-o biserică sobră şi elegantă, acoperită cu plăci de piatră, unele brodate, cu trei turle în stilul celor de la Curtea-de-Argeş, strînse una într-alta, pe tambururi mari, al căror profil văzut laolaltă cu peretele exterior, ornat şi el cu două şiruri de arcade, este magistral. Zidul înalt al mînăstirii, întinzîndu-se de jur împrejur, era pustiu şi învechit, acoperit de iederă bătrînă şi de muşchi.[1] De acolo, dealtfel, turnul se zăreşte foarte indistinct peste albia Ialomiţei, absorbit în vastitatea perspectivei.

Tîrgoviştenii arătau cu mîndrie călătorilor ruinele cetăţii. Lui Gr. Alecsandrescu cetatea „ce-a domnit", aşa umilită cum era acum, îi plăcea precum anticarului un ban de aramă „ce nu mai are curs". Şedea pînă la asfinţitul soarelui cu ochii la ruine, simţind „groază" la vederea scheletului lor. Bătrînii, arătînd o boltă, povesteau de o tînără doamnă care, cînd cetele tătăreşti năvăliră în palat, fugi în această peşteră ce se întindea departe sub pămînt, pe drumuri rătăcite, avîndu-şi răsuflarea într-un loc necunoscut. Acolo ar fi fost avuţii nenumărate, comori domneşti, păzite de tauri negri infernali şi de alte iesme şi din care noaptea licăreau focuri. Oamenii care cutezaseră să se apropie prea mult nu se mai arătaseră la lumina zilei. Din beciurile palatului pleacă într-adevăr trei subterane, una spre Ialomiţa, pe sub apa căreia ar fi şi trecut, răspunzînd spre Mînăstirea Dealului. Grigore

---

[1] *Trecutul la Mănăstirea Dealului.* Zidul a dispărut, fireşte, odată cu mînăstirea, înlocuită cu o şcoală militară, dărîmată şi ea de cutremur.

Ghica II scormonise toate dedesubturile în nădejdea de a da de comori.[1]

Gr. Alecsandrescu şi-ar fi petrecut copilăria cu Vasile Cîrlova, învăţînd greaca nouă cu dascălul Rafail (în casele lui Nae Hiotu) şi apoi elinica în şcoala lui Mitilineu, căci va şti această limbă, putînd recita pe dinafară, ajutat de o bună memorie, pe Anacreon, „din scoarţă pînă în scoarţă", şi scene întregi din Sofocle şi Euripide.

Stolnicul Nicolae Hiotu era însurat din 1809 cu Elena, o soră a mamei lui Cîrlova, care avea case şi moşia zisă „Mahalaua de peste gîrlă". Această Elena nu-i alta decît clucereasa Elena Hiotu, care în 1845, văduvă, îngrijea de averea soţului ei, alcătuită din moşia Ederea-de-sus, Prahova, cu pădurea respectivă şi moşia Mahalaua de peste gîrlă („Vest. rom.", nr. 74 din 22 sept. 1845). Marele clucer, care fusese ocîrmuitor de Vlaşca în 1840[2] şi figura în 1841 în Obşteasca adunare ca deputat de judeţ[3], răposase în ziua de 27 iulie 1844 „din pricina unei boale de opt zile" şi fusese înmormîntat la Bucureşti la „sf. mînăstire a Sfîntului Gheorghe celui vechi" („Vest. rom.", nr. 59 din 29 iul. 1844).

La Tîrgovişte mai trăia C. Hiotu, mort şi el în octombrie 1851[4], poate frate ori fiu al celuilalt, oricum rudă şi persoană însemnată în oraş, avînd de-a face ca membru în Comitetul de inspecţie al şcoalelor cu învăţătorul M. Drăghiceanu. Serdarul Constantin Hiotul este în 1836 judecător la tribunalul Dîmboviţa[5], iar în 1837 prezident[6]. La 1 iunie 1843, fiind paharnic, era din nou numit prezident în locul lui Costache Lamotescu („Vest. rom.“, nr. 43 din 1 iun. 1843), păstrînd această calitate și în 1844 („Vest. rom.“, nr. 38 din 16 mai 1844, supl.).

---

[1] Virgiliu Drăghiceanu, *Călăuza monumentelor istorice din judeţul Dîmboviţa*, Tîrgovişte, 1907; acelaşi, *Monumente istorice din judeţul Dîmboviţa*, Bucureşti, 1912; Mircea B. Ionescu, *Tîrgoviştea, schiţe istorice şi topografice*, Oradea, 1929; Raymund Netzhammer, *Tîrgovişte, Ein Ausflug in die alte walachische Rezidenzstadt*, 1907; I.D. Petrescu, *Cercetări istorice*, B.A.R.P.R., ms. 3748.

[2] *Almanah al curţii şi al statului pentru anul 1840*, Fred Walbaum, Bucureşti.

[3] *Almanah al statului pentru 1841*, Zaharia Carcalechi şi fiul, Bucureşti, 1841.

[4] Virgiliu Drăghiceanu, *Întemeierea şcoalelor din Romanaţi şi Dîmboviţa*, p. 24.

[5] *Almanahul statului*, 1836.

[6] *Almanahul statului*, 1837.

Ioan Mitilineu, căci de acesta poate fi vorba, venise în țară prin 1818 și ținea în 1854, cînd muri în vîrstă de 58 de ani, un institut în București („Vest. rom.“, nr. 85 din 3 nov. 1854). Poetul citea, pe lîngă tragicii greci, cărți populare românești, știind pe de rost *Alixăndria* și *Istoria lui Arghir*:

„Nu mai ești tu acela care-n copilărie
Știai pe dinafară vestit-*Alexăndrie*,
Și viața ciudată a unui Craiu cuminte,
Care lăsă pe dracu fără încălțăminte?“

De timpuriu Gr. Alecsandrescu își pierdu părinții, morți, se pare, prin 1827. „Lăsat străin pe lume“, deși avea frați și numeroase rude, plecă în cele din urmă la București, unde trăia un unchi, părintele Ieremia, care locuia „într-un beci sub scară la Mitropolie“. În mai 1830, I. A. Vaillant deschisese în casele lui „Papa, lîngă Hanu-Grecilor“, „o școală de limba franțozească“ cu două clase: una de literatură și alta de gramatică. Casele serdarului Papa și Hanul Grecilor se aflau pe ulița Stavropoleos („Vest. rom.“, nr. 72 din 10 sept. 1843). În clasa de literatură apăru, în primăvara anului 1831, tînărul Alecsandrescu într-o bancă din fund, lîngă perete, „înfășurat într-un surtuc cafeniu, oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprîncenele groase, îmbinate, ochii căprui și scînteietori; mustața îi mijea pe buză“. Printre școlari erau Ion Ghica și C. A. Rosetti. Vaillant făcea dicteuri, de pildă din *Grandeur et décadence des Romains* de Montesquieu, versiuni în proză din *Henriada* lui Voltaire, și punea pe școlari să recite satirele și epistolele lui Boileau. Alecsandrescu se distinse în chip deosebit la pronunție, și asta e o dovadă că încă dinainte avea oarecare cunoștințe de limba franceză. Pensionatul lui Vaillant fu înglobat, la 1 mai 1832, la Sf. Sava și de fapt Ion Ghica își aducea aminte că acolo ar fi fost „într-o odăiță“ clasa în chestiune. La Sf. Sava se predau elinica, greaca nouă, franceza, slavona, istoria universală și noțiuni juridice, profesori fiind Eufrosin Poteca, Ion Popp, Al. Popp, G. Popp, Gh. Ioanid, C. Moroiu, I. Marcovici, I. Genilie și Petrache Poenaru.

Adevărata învățătură n-ar fi putut-o căpăta poetul numai de la școală. El citea pe Plutarh, pe Tucidide și pe Xenofon, știa pe de rost *Andromaca*, *Phedra*, *Athalia* de Racine, *Meropa* de Voltaire, pe care le declama cui sta să-l asculte:

„Nu mai ești tu acela care-n copilărie
Știai pe dinafară vestit-*Alexăndrie*...
Tu care mai în urmă, rîzînd de-aceste toate,
De rost puteai a spune tragedii însemnate,
Meropa, *Atalia* și altele mai multe,
Declamîndu-le toate cui vrea să te asculte?“

(Satira duhului meu)

La Mitropolie se găseau multe cărți și în podul casei stau aruncate vreo mie de volume, claie peste grămadă, neclasate, necatalogate. Acolo se închidea Alecsandrescu să citească, uneori împreună cu prietenul său Ion Ghica. În școală însă nu se ilustră și nu căpătă nici un premiu. N-ar fi învățat nimic, fiind turbulent, defăimînd instituția și fugind de la cursuri, sub cuvînt că el era om mare acum și știa multe, iar profesorii nu se arătau destoinici să-i predea „filosofia“ pe care voia el s-o cunoască. Așa cel puțin pretinde veninosul I. Eliade, care-l cunoscu în această vreme, ajutîndu-l „doi ani“ la învățătură:

„Doi ani un cap de vrajbă în tînăra junime,
Învățători, tovarăși și clase îngălai,
Batjocură-ți făcuseși cu-a omului cinstime,
Nimic nu învățaseși, și toate defăimai.

Doream să-ți văd sporirea: cu multă îngrijire,
La împărțiri de cinste de privitor mergeam:
Ca demoni de ispită l-a tainelor sfințire,
Așa pereai din școală, ș-aci nu te vedeam.

Te întrebam adesea: de ce la cercetare
Nu ești și tu ca alții părinți să veselești?
De ce nu te îndupleci l-a școalei regulare
Să simți de datorie c-așa mai mult sporești?

C-o gură mușcătoare, c-o buză d-ironie
Îmi răspundeai, păgîne, că n-ai ce învăța,

Că vîrsta-ți este mare și vrei filosofie,
Și nu aflai destoinici, spre a te lumina.“

Tînărul pare să fi fost în realitate nu chiar pe atît capul vrajbelor, ci un discret cu purtări sfioase, roșind cînd i se vorbea și căpătînd numaidecît simpatiile („Eu niciodată n-am criticat pe nimeni, pentru că mi-a plăcut să fiu în pace cu toată lumea...“). Era și un alintat, primea invitațiile de a locui la unul ori la altul. Dealtfel mai stăruia obiceiul ca boierii să dea culcuș și îngrijire tinerilor boiernași silitori. Gr. Alecsandrescu ar fi fost luat în casă de banul Grigore Băleanu, mare ocrotitor de juni (nu însă din popor), care îmbrăca și înzestra cu cărți pe școlarii săraci de la Sf. Sava și va fi nici mai mult, nici mai puțin prezident al Consiliului de stat, mădular al Obșteștei Adunări, cîțiva ani, pînă în 1842, cînd și muri.[1] Venind pe la Ion Ghica, poetul fu găsit de Iancu Văcărescu pe cînd recita *Arta poetică* a lui Boileau, urmărit cu degetul pe text de Ghica. Tînărul declamă boierului stihuitor *Ceasornicul îndreptat* și alte poezii ale aceluia. Văcărescu, entuziasmat, îl sărută spunîndu-i: „Băiete, tu o să fii un poet mare“. A doua zi fu serată în salonul lui Tache Ghica, tatăl povestitorului, iar Alecsandrescu făcu, luîndu-se la întrecere cu Văcărescu, recitări din Anacreon. Mîniat pe poet, Eliade văzu mai tîrziu în aceste frecventări semne de servilism:

„Născut de a fi slugă, crescut în desfrînare,
Copil fără rușine, din rămășiți hrănit,
Slugarnic la mari case, deprins la îmbuibare
Și rob de bună voie, de inimă lipsit.“[2]

Totuși, Alecsandrescu ar fi venit „c-o hîrtie“ în mînă la Eliade, care ședea în mahalaua Dudescului, cerînd sprijin, spunîndu-i că-i „e urîtă viața de slugar“. Eliade îl întîmpină ca un „părinte“, îi dădu și el „hrană, -mbrăcăminte“, îl primi în casă în propriul său pat și-l îngriji în timpul „lungoarei“ delirante, plîngînd lîngă bolnavul cu picioarele reci, îl întreținu în școală, făcu datorii pentru el, se puse chiar chezaș, s-ar înțelege, la o împrumutare de bani. Filantropia eliadescă apare curioasă, pentru că Gr. Alecsandrescu, fiind băiat de familie, avea rude cu stare și o moștenire el însuși. Găzduirea lui se poate explica mai degrabă prin aceea că tînărul poet era tîrgoviștean ca și Eliade, legat cine știe prin ce afinitate cu acesta. Eliade se certase cu soția sa Maria și tînărul pensionar ar fi dezunit cu limba lui de șarpe „două inimi calde“, divulgînd la toți taina protectorului irascibil, căzută din pricina ingratului în gură de femeie „ușure“. Alecsandrescu plecă din casa lui Eliade, care îi păstră o ură nestinsă. Acesta îl descrise ca un „nevoiaș bărbat“, cu trăsături de femeie, pe o față lunguiață, galbenă și uscată, cu ochi negri, licărind a sînge, cu un nas lung, groaznic și cu „fatale nări“, cu gură largă, ca un iad, pe care o strîngea din cînd în cînd cochet, cu buze de „un rumen de strigoaică“, o momîie deșirată, în fine, cu picioare de insectă *(Visul)*. Ospitalitatea lui Eliade dovedește firea atrăgătoare a lui Alecsandrescu, care a fost totdeauna un sedentar, însă un om spilcuit, visător, mai apt pentru cariera de poet la curtea unui principe de Renaștere, înțelegător al artelor. Ideea de a pune de ziua Sfîntului Ioan o odă sub perna Văcărescului este delicată și dezvăluie nevoia congenitală de a căuta o ocrotire. Poetul își mărturisea mai tîrziu incapacitatea de a suporta mizeria. Soarta lui Torquato Tasso n-o invidia:

„Dar a lui Torquato soartă nicidecum n-o pizmuiesc;
Am temeinice cuvinte: mă cunosc, mă simț prea mic,
Și nevrednic să iau urma unui mare mucenic.“

Alecsandrescu trecu în casa maiorului Cîmpineanu, unde se adunau tineri ofițeri, petrecînd cu lecturi din Lamartine, V. Hugo, Béranger și de istorii militare: *Campaniile lui Napoleon, Memoriile lui Frederic cel Mare.* Poetul se lăsă ademenit, după cum însuși spune, și intră în armată cu prilejul reorganizării acesteia sub Alexandru Dimitrie Ghica, numit domn la 19 mai 1834.[1] Fu primit cadet în cavalerie, coleg cu Nicu Lahovari, și „după nouă

---

[1] *Almanah al statului* pe 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842.

[2] *Ingratul*, în „Curier de ambe sexe“, jurnal literar, periodul II, din 7 apr. 1836, p. 74–80.

---

[1] Remus Caracaș, *op. cit.*, p. 8. Înscăunarea domnului s-a făcut la 14 octombrie *(Almanah, 1836)*

luni" fu înaintat la rangul de praporcic, pe care îl avea oricum la 1 sept. 1834.[1]

Un Gr. Alecsandrescu călărind, iată o imagine inedită pentru aceia care s-au obișnuit să-l vadă pe poet în contemplație cu degetul la frunte. Drept este că era și „mădular soțietății filarmonice"[2], contribuind pe anul 1835 cu 6 galbeni. Fu dat la cancelarie, la cinstita dejurstvă, unde caligrafia lui nu plăcu. Eliade insinuează lenevia:

> „Cu gîndul trîndăviei porneai la ascultare
> Și slujba, datoria în veci n-ai cunoscut."

Atunci îl trimiseră la Focșani să supravegheze pe Milcov „mișcarea vamală" și să taie la răboj oile migrante. Poetul, care se aștepta să găsească păstori de Arcadie, rămase dezamăgit:

> „Turme de oi sînt mulțime, însă încă n-am găsit
> Un păstor ca în idile, un cioban de pizmuit.
> Și nu știu cum în vechime, atîți mari biruitori
> Părăseau avere, slavă și trăiau între păstori...
> Nimfele le văz desculțe, îmbrăcate-n pei de oi,
> Păstorițele, pe viscol, pe furtune și pe ploi."
>
> *(Epistolă d-lui col. I. Cîmpineanul)*

Nu erau acolo nici văi, nici dealuri, nici crînguri, nici păduri și prin urmare nici păsări cîntătoare, ci o cîmpie monotonă și fără margini. Doar spre miazăzi se zăreau cîțiva pomi și niște văi, oarecare sălcii risipite pe șes. La „răsărit", departe, se profilau munții, spre oraș curgea Milcovul. Milioane de țînțari bîntuiau regiunea, țiuind grozav și mușcînd cu sete pe cine întîlneau. Ținutul părea cu totul deșert de locuitori. Cîțiva proprietari de moșii de primprejur, obișnuiți cu locurile din copilărie, nu vorbeau decît de vreme și de zilele lunii, nedorind a ști altceva. Unul, superstițios, își părăsi casa sub cuvînt că este bîntuită de diavol. Apoi puse să se facă sfeștanie și se reașeză în ea. Oamenii credeau tot ce e în scriptură și

---

[1] G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 253.

[2] *Almanah al statului*, 1836. Vezi și E. Lovinescu, *Grigore Alexandrescu. Viața și opera lui*, Casa școalelor, București, 1928, ed. III, p. 20. „Societatea Filarmonică" fusese înființată în 1833.

se îngrășau în neștiință, ca în veacul de aur, necercetînd niciodată cauza lucrurilor, nepunîndu-și deloc întrebarea „pentru ce?" Așa scrie Gr. Alecsandrescu în versuri și nu departe de adevăr, cu deosebirea numai că munții Vrancei se văd în zare peste dealurile Măgurei și Odobeștilor la apus, iar nu la răsărit. Orașul în sine, în partea munteană, se remarca prin numeroase maidane și crînguri și prin căsuțe foarte multe din scînduri tencuite și învelite cu stuf. Biserici multe și precare, ridicate din ambiția feluritelor familii (Done, Săpunaru, Robescu, Caramzulea etc.), ruinîndu-se curînd. Mulți armeni, avînd și biserică.[1] Ulițele cotite, glodoase de ploaie, încît piciorul intra pînă la genunchi, sau pline de pulbere vara. Apa proverbial de sărată și sălcie, adusă pe jghiab de olane la cișmeaua de la „Cap bun".[2] O gîrlă derivată din Milcov și foarte șerpuită făcea hotar între Țara Românească și Moldova. O mahala a Tabacilor, o uliță țigănească, una a grădinarilor vorbesc despre înfățișarea sătească a orașului. Pe ulița Tîrgului, căzînd perpendicular pe hotar, în apropierea mînăstirii cu aspect de fortăreață Sf. Ioan, se grămădeau dughenele joase, dar uneori solide, cu arcade și cu tavane în bolți, ale negustorilor români și armeni. În preajma orașului se aflau imașuri pe care pășteau vitele, turmele de oi. Fie că treceau la iernatic toamna sau la pășune primăvara, fie că erau mînate dintr-o parte în alta, în urma negoțului între cele două țări, vitele mari și mici erau oprite la vamă, însemnate în condică, înfierate, supuse la o taxă. Cîte un comandir al graniții, cu dorobanții săi, supravegheau împreună cu vameșul trecerea cirezilor și turmelor. Un dorobanț pîndea la ulița mare unde era vama, dar cirezarii căutau a strecura cornutele și pe alte „drumuri și poteci de prin oraș". Întocmai ca un sat, pe la asfințit cînd se întorc vitele, Focșanii trebuie să fi fost invadat de boi și de oi, care ridicau nori de colb și, pășcînd cîtă verdeață întîlneau în cale, se adăpau din apa gîrlei de hotar. Pe la granița Focșani trecea firește și marfă. În 1837 „importația și ecsportația" pe la acel punct a fost de 833.121 lei: bogasierie de Turchia, marchitănărie de Rusia, brașovenie, blănărie din Evropa și Turchia, bumbăcărie lucrată și nelucrată, abagerie de Turchia, căvăfie, curelărie, feliurim, fierărie lucrată și nelucrată, arămărie lucrată și nelucrată, băcănie și lucruri de mîncare, obiecturi manufacturi (*Almanah*, 1837).

---

[1] Dimitrie Fr. Caian, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani 1906; I.M. Dimitrescu, *Însemnări cu privire la orașul Focșani*. Extras din *Natura*, București, 1931; Aurel Sava, *Boierii ținutului Putnei la 1830*, în „Milcovia", V–VII, Focșani, 1936.

[2] Ofițerul austriac, originar din Praga, Emannuel baron Salomon de Friedberg, desenează o cișmea de zid cu stema Moldovei, un cap de bou, de fapt de zimbru. Fi-va această fîntînă „Cap bun"? Virgiliu P. Arbore, *Milcovia văzută de un călător străin în anul 1856*, Focșani, 1933.

În epoca șederii la Focșani trebuie să fi văzut poetul pe o toamnă, cînd frunzele galbene umpleau dealurile, cîmpia, amintind bătălii sîngeroase, a Brăilei, pe care era un monument comemorativ *(Meditație)*. În 1837 își înfățișa demisia din slujbă, din care mai bine zis fu moralmente izgonit, deoarece hotărîrea domnească încuviința „a să slobozi din slujbă praporcicul Grigorie Alexăndrescu, cu toate că pentru folosul slujbei urma această punere la cale să se facă mai dinainte"[1]. Activitatea literară a praporcicului nu putea să placă domnului, instigat de răutăciosul Eliade. Chiar dacă nu-și tipărea compunerile, după obiceiul său, Alecsandrescu le publica oral și una suna foarte suspect:

„Lupul cu toată prostia
Cîrmuia împărăția."

Întors la București, poetul se adăposti în casa lui Tache Ghica, „peste drum" de Teatrul de mai tîrziu, și șezu acolo într-o odaie cîțiva ani. Cîndva totuși, înainte de 1839, ar fi locuit împreună cu Ion Brătianu, pe atunci praporcic, „într-o casă din dosul bisericii Curtea-veche", nu departe de casa Odobeștilor.[2] Frecventa tot mai des pe Cîmpineanu, a cărui politică de rezistență față de amestecul

---

[1] „Bul. of. al Țării Românești", nr. 50 din 1 nov. 1837, p. 208, decret nr. 66 din 27 oct. 1837. Demisia din slujbă însemna demisia din oștire. În 1838 praporcicul Grigore Alecsandrescu nu mai figurează în cadrul activ al armatei *(Almanah al curții și al statului*, 1838).

[2] Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu, 1821–1891*, „Universul", București, 1934, ed. a II-a, p. 14.

străin o îmbrățișa. În noaptea de 11 ianuarie 1838 se întîmplă un cutremur, în urma căruia se dărîmară treizeci și șase de binale și muriră cîțiva cetățeni. Vodă, ieșind de la teatru, merse îndată din curiozitate sau din ostentație prin oraș. Biserica Sf. Gheorghe Nou crăpă și se povîrni pe o parte, altarul bisericii Ene se despică de sus pînă jos, un zid al bisericii Amza crăpă. În Dîmbovița se prăbuși o turlă a bisericii de la Mînăstirea Dealului, clopotnița de la mînăstirea de maici Viforîta căzu pe jumătate, biserica cu toate turlele se surpă, se nărui bolta altarului bisericii din satul Văcăreștii de Răstoacă („Cantor de avis", nr. 38 din 19 ian. și 44 din 1 febr. 1838, și „România", nr. 12 din 14 ian. 1838). Probabil la acest eveniment fac aluzie stihurile:

„De-aș avea-ncai darul să scriu de porunceală
Și cînd cearcă pămîntul vreo mică zguduială,
Să fac cîte-o duzină de ode zugrumate."

(Epistolă d-lui maior Voinescu II)

Înțepătura era la adresa lui I. Eliade, care, cu prilejul cutremurului, ridicase în slavă pe Alexandru Ghica:

„Un om pe uliți trece ce n-are ale sale,
Ce-ai săi nu mai cunoaște decît al său norod,
Ce plînge omenirea în strălucita-i cale,
A cărui legăminte se leg în mare nod."

La 5 martie 1838, sub semnătura G.A.-scu, poetul publică în „România" fabula *Vulpea, calul și lupul*, imitată după *Le renard, le loup et le cheval* de La Fontaine.[1]

„O vulpe de ani mică, însă de minte mare..."
. . . .
„Un renard, jeune encore, quoique des plus madrés..."

Eliade se năpusti cu voluptate asupră-i. Se prefăcu că nu știe cine-i tînărul „poetaș", îl numi Ghiță Ariciulescu, Geniu Angelescu, declară cutare semistih „odorogitură șontîcată", descoperi o tautologie, îl trimise pe autor

---

[1] *Fables inédites des XII-e, XIII-e et XIV-e siècles et fables de La Fontaine rapprochées de celles de tous les auteurs*, par. A.C.M. Robert, I–II, Etienne Cabin, Paris, 1825, vol. II, p. 364.

„să mai învețe încă vreo trei luni în clasul întîi de umanioare“, compuse însuși demonstrativ o prea lungă fabulă pe aceeași idee, în fine dădu o „îndreptare“ a fabulei lui Gr. Alecsandrescu, din păcate nu mai bună, toată muzica specifică fiind alungată cu iluzorii corectitudini retorice și gramaticale. Și cînd îl întreținea în școală, Eliade se lăuda că îndrepta „oloaga ... poezie“ și „proza întortocheată“ a acestuia. Pe deasupra, Eliade categorisi pe tînărul poet printre „republicani“ [1]. În *Ingratul* îl denunțase că pute „de ateie“, că se unise cu procleți într-un „loc de periciune“ în „sfaturi blestemate“, în „al țării Pandemoniu“, din care, dealtfel, făcuse parte și el („Căzut și eu în cursa urzirii prea spurcate“) și care nu era decît o asociație secretă, în frunte cu I. Cîmpineanu, desprinsă din „Societatea Filarmonică“, numită de teribilul libelist școala rodiniană, cu aluzie la Ion Ghica, presupusul ei inspirator de la Paris, poreclit astfel după numele eroului din *Le juif errant* de Eugène Sue. Eliade mai acuza pe Gr. Alecsandrescu de plagiat:

„N-aveai deloc rușine cu osteneli streine
Să te arăți în lume: ca ciuma le stringeai.“

Imitînd pe Krîlov, victima criticii strecură în ediția de *Poezii* din 1838 fabula *Privighetoarea și măgarul*. El, Alecsandrescu, era privighetoarea și Eliade, care îl supunea la reguli, un măgar cu cîntec jalnic:

„Atunci începe cu bucurie
Un cîntec jalnic și necioplit,
Încît de aspra lui armonie
Toată pădurea s-a îngrozit“.

Nimeni pînă acum, „nici Omer, nici Virgil însuși“ — se indignă Eliade către Barit — de „cioara înfulgată cu pene străine n-a putut să aibă impertinența de a se numi însuși privighetoare“ [2]. Ironie a vieții literare, în 1845 A. Pelimon închina lui Eliade o odă cu titlul *Filomela*, declarîndu-l privighetoare („Vest. rom.“, nr. 50 din 26 iun. 1845):

„Plăpîndă păsărică, a nopților senine!
Regina atmosferei, în aer mlădios!
Ce cîntă primăvara prin văile vecine
Și face să răsalte un eho armonios!...
Tu semeni cugetarea poetului cel mare!“...

Toată această polemică, nevinovată în aparență, putea contribui însă la suspectarea lui Gr. Alecsandrescu din partea curții. Anume cuvinte din fabula-replică a lui Eliade:

„Jupîni republicani,
Vestiți americani!“

par a face aluzie la tragedia *Alzira sau Americanii* de Voltaire, tradusă de Gr. Alecsandrescu și apărută în 1835 chiar în tipografia lui Eliade. Piesa vorbea de oprimarea peruvienilor de către spanioli și făcea din Zamore o căpetenie a celor care voiau să dezrobească țara de cuceritorii setoși de aur:

„L'or ce poison brillant qui naît dans nos climats
Attire ici l'Europe, et ne nous défend pas.“

Zamore era hotărît să lupte:

„Je viens, après trois ans, d'assembler des amis
Dans leur commune haine avec nous affermis;
Ils sont dans nos forêts, et leur foule héroique
Vient périr sous ces murs, ou venger l'Amérique“.

Deci năzuințele lui Alecsandrescu erau în fond incompatibile cu o domnie sprijinită pe puterea expansivă a turcilor, la care desigur că se gîndise cînd tradusese tragedia, dealtfel nesatisfăcător:

„În sfîrșit nalta putere, senatul din Madrit,
De moștenitor îmi dete pă fiu meu cel iubit.“

---

[1] „Curier de ambe sexe“, periodul I, p. 238; v. și I. Heliade Rădulescu, *Opere*, București, ed. D. Popovici, 1943, vol. II.

[2] Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu. Acte și scrisori*, București, 1928, p. 35; cf. și V. Ghiacioiu, *ed. cit.*, p. 148.

Poezia *Anul 1840* agravă situaţia poetului, care — curajos — proclama ruginite instituţiile vechi şi simţea în aer un duh nou:

> „A lumei temelie se mişcă, se clăteşte,
> Vechile-i instituţii se şterg, s-au ruginit,
> Un duh fierbe în lume, şi omul ce gîndeşte
> Aleargă către tine, căci vremea a sosit!"

De aceea, în octombrie 1840, cu prilejul complotului „chimeric" împotriva lui Al. Ghica, la care nu luase parte, fu arestat preventiv. Zvonul era că guvernul avea de gînd să-l trimită la ocnă. Se prezentase la locuinţa lui, însoţit de jandarmi, un căpitan de dorobanţi şchiop, care cu multă plecăciune îi ceru să vadă hîrtiile ce a mai scris. De atunci, poetul rămase cu oroarea uneltelor stăpînirii şi vederea unui om al poliţiei îi făcea impresia unei omizi ce ar fi căzut pe el. Şi casele complotiştilor, se înţelege, fură călcate noaptea de poliţie, spărgîndu-se „scrinuri, sipeturi şi besactele", luîndu-se „hîrtii, zapise şi seneturi". „Răzvrătirea" pusă la cale de Mitică Filipescu, iuncărul Nicolae Bălcescu (care fu scos îndată din slujba ostăşească, înainte de a fi judecat), Marin Serghiescu, C. Telegescu, Sotir Ţeran, Costache Baronescu, Anton Panovski, serdarul Macedonski, Mihai Molojescu, Grigore Radoşanu şi alţii ar fi avut drept ţintă „să scape pe ţărani de subt jugul proprietarilor, să dea drepturi deopotrivă la toţi, să întocmească o altă oblăduire, să facă o armie mare". Radoşanul susţinea că avea peste Olt cincizeci de căpitani conspiratori, care urmau să-şi facă rost de tunuri de cireş. Gîndeau să atace pe vodă şi pe miniştri, fie la teatru, fie la bal, în seara de 14 octombrie, cînd era „aniversarea întronării preanălţiei sale", salutată în 1841 cu o poezie anostă de adulatorul I. Genilie („Cantor de avis", nr. 78 din 14 oct. 1841). Ca să preîntîmpine împotrivirea miliţiei, Telegescul trebuia să se înfăţişeze în haine de spătar. În apărare, principalii acuzaţi adoptară tactica tăgăduirii. Bălcescu zise că Marin Serghiescu e „nebun", că vorbele lui sînt „palavre", Filipescu susţinu şi el că în lipsa faptelor şi a documentelor toate sînt „vorbuliţe" şi „băşici de săpun" şi că totul i se părea „vis", „atît de american" era cu privire la complot (deci cuvîntul „american" avea şi acest sens pe atunci).[1] Trei luni, cît Gr. Alecsandrescu stătu închis la spătărie, traduse *Meropa* de Voltaire:

> „(Mare crăiasă, goneşte aceste triste gîndiri,
> Gustă zile liniştite, dup-atîtea suferiri)".

Ce-l va fi făcut pe poet să aleagă tocmai această piesă, dealtfel considerată printre cele mai bune ale lui Voltaire? Putem presupune că aceasta şi nu alta i-a fost lăsată în mîini la arest, pentru faptul de a osîndi pe tiranul Messeniei, Polyphonte, care uzurpase tronul cuvenit lui Egisthe. Piesa era aparent legitimistă. Totuşi, antipaticul tiran pronunţa cuvinte ce speriaseră şi cenzura din epoca lui Voltaire:

> „Le premier qui fut roi fut un soldat heureux;
> Qui sert bien son pays n'a pas besoin d'aieux...
> Le droit de commander n'est plus un avantage
> Transmis par la nature, ainsi qu'un héritage:
> C'est le fruit des travaux et du sang répandu;
> C'est le prix du courage; et je crois qu'il m'est dû".

Ion Ghica îl scoase cu greu pe poet de la închisoare şi-l invită să-şi reia camera. Cîteva luni, totuşi, Alecsandrescu preferă să stea la hotelul Conduri, apoi se reîntoarse la Tache Ghica, unde locui pînă în 1844. Trecea printr-o epocă de frivolitate, avînd în vedere mediul în care era silit a trăi, nu fără folos pentru un poet îndatorat a cunoaşte lumea în care se învîrteşte. Luxul nesăbuit al înaltei societăţi e descris chiar de gazeta lui Carcalechi: „... carete largi ca casa cu caprele pînă-n pămînt şi pline de blazonuri! Cupele elegante, caleşti, drosci, cabriolete, cilbiuriuri, faetonuri ş-atîtea rococo ce n-au fost de cînd lumea, născocite de duhurile înapoierii! Cazaci cu barba lungă şi roşii ca sfecla, hamuturi numai zale de argint pe armăsari de atlaz negru; livrele întortocheate; arnăuţi cu fustanele în treizeci şi două de foi, cu ilece de aur ţesut, cu fesurile pe ureche, cu funtele peste umeri! Fii ai Etiopiei cu faţa ca abanosul, cu ochii şi dinţii ca laptele, cu buzele de o şchioapă ... pălării, tocuri, barete, bonete, saricele, ghirlante, dantele, blonduri, horbote, maline, valansienuri, ghipiuri, punsături de Londra, de Paris, de Brucsel..." („Vest. rom." nr. 4, 5, 6 din 14, 18 şi 21 ian. 1844).

---

[1] Arh. stat. Buc., Minist. Justiţiei, dir. jud. penale, dos. 628/1841 (nr. Arh. st. 133 roşu).

Blazoanele de care ne aminteşte cronicarul par curioase într-o ţară lipsită de aristocraţie ereditară, însă mulţi aveau pretenţii nobilitare. „Contesele ideale", care nu mai vorbesc o săptămînă cu nimeni dacă prinţul le ia de mînă la bal, nu poartă un titlu de imaginaţie poetică. Existau, de pildă, contele Alecu Rosetti, locuind o vreme în casele dragomanului Serafim („Vest. rom.", nr. 34 din 4 mai 1846), vicontele colonel de Grammont, acesta din urmă personaj cu care Gr. Alecsandrescu a trebuit în mod fatal să aibă de-a face, căci era aghiotant domnesc sub Alexandru Ghica.[1] În iunie 1841, vicontesa Arghira de Gramon cu doi copii pleca la băi în Austria („Cantor de avis", nr. 51 din 5 iulie 1841). Casele vicontelui[2] erau pe podul Caliţii („Vest. rom.", nr. 32 din 25 apr. 1853, supl.), dar vicontesa mai avea altele cu şase prăvălii pe podul Mogoşoaiei, alături de casele Meitani („Vest. rom.", nr. 30 din 13 apr. 1845). În această civilizaţie de faţadă, robii se vindeau ca obiectele, prin reclamă la gazetă.[3]

---

[1] *Almanah* pe 1836 şi urm.

[2] În 1853 „logofătul viconte Gramon" era pomenit ca „răposat". Copiii se chemau Alexandru şi Filip („Cantor de avis", nr. 6 din 24 ian. 1842).

[3] „15 familii de ţigani ai d. Hristache H. Parascheva sînt de vînzare, ori cu totul, sau cu familia. Doritorii de a-i cumpăra să îndreptează la suspomenitul proprietar în hanul lui Anastase Polizu"; „O ţigancă anume Floarea, în vîrstă de 32 ani, dimpreună cu un fecior al ei anume Niculae, în vîrstă de 17 ani, ai unui neguţător, lipscan, sînt de vînzare; ţiganca ştie să coasă, să spele, să calce şi să gătească bucate; iar ţiganul poate să ţie loc de vizitiu. Doritorii să îndreptează la *Cantorul de avis*" („Cantor de avis", nr. 52 din 8 iul. 1841): „Un ţigan în vîrstă de 32 de ani, bucătar bun şi vizitiu, este de vînzare. Doritorii de a-l cumpăra să îndreptează la *Cantorul de avis*"; „O ţigancă ca de 30 de ani, bucătăreasă şi spălătoreasă bună, cum şi un ţigan ca de 18 ani, vizitiu bun, sînt de vînzare amîndoi cu un preţ de 200 galbeni. Doritorii să îndrăptează la *Cantorul de avis* („Cantor de avis", nr. 82 din 28 oct. 1841 şi nr. 3 din 11 ian. 1842); „O ţigancă spălătoreasă şi bucătăreasă, ca de ani 30, este de vînzare. Muşteriii se vor adresa la redacţia aceştii foi" („Cantor de avis", nr. 92 din 19 nov. 1843).

Înainte de 1842, vornicul Gr. Cantacuzino dădu poetului, cu care se afla în raporturi de prietenie, găzduire undeva la ţară, în perspectiva munţilor acoperiţi de zăpadă (*Viaţa cîmpenească*). Erau acolo un cîmp lat, cu un mal spre răsărit şi un rîu cu multe braţe către apus, cu apa căruia se udau răsadurile unei grădini. Casa cea albă a vornicului se ridica pe o muchie stînd stingheră şi „de umbră neocolită" în mijlocul cîmpului. Nu reprezenta o capodoperă arhitectonică. Avea „spre patru părţi ale lumii" cîte o fereastră disproporţionat de mică faţă de înălţimea clădirii. Spre miazănoapte, nu departe de conac, se zăreau o bisericuţă şi un sătuleţ aşezat în linie cu colibele pe două rînduri. În vale se vedeau desişuri, răsaduri, livezi, alunişuri, dealul era verde şi împestriţat cu vii şi semănături. În ianuarie 1842, Gr. Alecsandrescu petrecea la moşia polcovnicului Ioan Odobescu, şeful ştabului domnesc şi comandirul polcului de cavalerie, începînd din anul 1838, de Paşti la moşia unor „nimfe", probabil tot la Odobescu, unde îl atrăsese în ianuarie „pantofi mici" şi „ochi frumoşi". Plănuia a merge la Iaşi.[1]

Era aşa de notoriu ca poet, încît poezia *Cîinele soldatului*, foarte pe departe imitată după *Le chien du Louvre*[2] de Casimir Delavigne, avu o aplicaţie neaşteptată. În 1842, bulgarii şi grecii din Brăila se răsculară, călcară în noaptea de 10 februarie pe polcovnicul Engel. Cu acest prilej, parucicul Petrăchescu, vrînd să-i împrăştie cu soldaţii săi, fu omorît. La înmormîntarea lui, după cuvîntul funebru („Ce neaşteptată întîmplare! Ce grozavă noapte! O! armă fatală! O, cruzi ucigaşi!"), se întocmi şi această poezie („Cantor de avis", nr. 21 din 17 martie 1842):

„Rănit fără vină
Soldatul căzuse
Şi în puţine ceasuri
Chinuit muri...

---

[1] G. Bogdan-Duică, *Scrisori de Grigorie Alexandrescu*, în „Viaţa românească", I, 1906, nr. 7—8; le reproduce şi E. Lovinescu în monografia lui, ed. a III-a; folosim ms. 801, B.A.R.P.R., deoarece scrisorile sînt publicate cu expurgaţiuni, uneori fără nici un motiv serios.

[2] *Oeuvres complètes* de Casimir Delavigne de l'Académie Française, Didier, Paris, 1855, p. 523.

Singura-i avere,
Singurul tovarăş
Din nenorocire
Un cumnat iubit
Şedea lîngă dînsul
Şi în mare mîhnire
Părea adîncit".

Pe vară Gr. Alecsandrescu făcu împreună cu Ion Ghica o călătorie de o lună şi jumătate pe la mînăstirile oltene. El, care cunoştea „cu osebire toate uliţele şi mahalalele capitalei", se ruşina de a nu cunoaşte mînăstirile de peste Olt, munţii înalţi, peşterile minunate de care tot auzea vorbindu-se. Plecară într-o caleaşcă cu opt cai, pe drumul cel mare de poştă, prin Talpa şi prin Slatina, trecînd Oltul pe podul plutitor, oprindu-se la Drăgăşani, văzînd Ocnele-Mari, schitul Titireciu, Rîmnicul-Vîlcea, mînăstirea Cozia, mînăstirea Dintr-un lemn, mînăstirile Surpatele, Bistriţa, Arnota, Polovraci, Tismana. O luară apoi din mînăstire în mînăstire şi din schit în schit pînă la turnul lui Sever, întoarcerea făcîndu-se pe jos ori călare pe la obîrşia munţilor, din stînă în stînă, din gura Bahnei, în Dunăre, pînă la valea Oltului, la Turnu-Roşu. Cu acest prilej, desigur, poetul a petrecut o noapte la stîna familiei lui Scorei şi a băut acolo „cel mai dulce lapte". La 30 august era înapoi. Picase chiar în ziua cînd „toată suflarea era datoare să se bucure". Luînd un „fiacăr" ieşi în oraş şi zări pe I. Văcărescu „amestecat în mulţimea ce privea cu gurile căscate o păcătoasă luminaţie". Nu astfel scrie linguşitorul Carcalechi. După el „toată ziua s-a petrecut cu bucurie de toţi lăcuitorii Românii", iar „seara a fost toată capitala strălucit iluminată cu transparente frumoase". Era ziua onomastică a lui Alexandru Dimitrie Ghica. Măria-sa respira aer curat la Breaza şi acolo primi heretismos de la boieri, agenţi, consuli. Serdarul şi profesorul Iosif Genilie îi declamă un encomion în versuri, după care primiră toţi dulceaţă şi cafea („Cantor de avis", nr. 68 din 4 sept. şi 69 din 8 sept. 1842). Poetul merse în toamnă undeva la vii, în judeţul Buzău, unde începu să redacteze jurnalul călătoriei.[1] Avea o suferinţă, pe care o ascunsese înainte de plecarea la mînăstiri şi pe care o alina cu „nişte păcătoase doftorii de la Brăila" (ms. 801, f. 194).

În aceşti ani, şi pe cît se vede din vremea şederii la Focşani, poetul începe să scrie poezii de dragoste. Două nume sînt pomenite: Eliza[1], Emilia. Cu Eliza se întîlnise într-o consimţire reciprocă pe locuri sălbatice:

„Vedeţi aceste locuri, aceste stînci rîpoase?
Vedeţi pămîntu-acesta de tot nelocuit?
Ei bine, aici toate mie îmi par frumoase
Mai mult decît oriunde, aici sînt fericit."

(Eliza)

Eliza era soră cu Graţiile şi zîmbea cereşte. Pînă a nu o cunoaşte, poetul fusese multă vreme dezgustat de viaţă, i se păruse că timpul se tîrăşte şi că vîntul bate zadarnic. Acum lumea i se arăta schimbată. Eliza îi strîngea mîna şi prin tăcere îi spunea că-l iubeşte. De ea poetul se despărţi foarte patetic, înainte de 1838, spunîndu-i: „Adio! N-am cuvinte, / Să-ţi arăt tot ce simte / Mîhnit sufletul meu" *(Inima mea e tristă)* şi încredinţînd-o că-i va rămîne, după „toate plăcerile gustate", „un credincios prieten". Nu credea să existe durere mai mare decît a sa şi se întreba dacă fata, mergînd la cîmp pe înserate să culeagă flori, va nimeri un nu-mă-uita. Prin urmare, pricina despărţirii nu era Gr. Alecsandrescu. În ciuda atîtor jurăminte, fata fusese silită să se mărite cu altcineva. Se pare că tot pe Eliza, între 1838 şi 1842, poetul o revăzu la un bal (era om de lume şi frecventa îmbrăcat în „frac negru-verde cu nasturi de metal" societatea bună, „clupurile"[2], soarelele, localurile la modă):

„În valurile-acelea de lume încîntată,
În care ne-am găsit,

---

[1] Abia în 1845 apărură în „Vestitorul românesc": *Mînăstirea-dintr-un-lemn* (nesemnată); *Fragmente dintr-o nuvelă intitulată Călugăriţa* (nesemnată); *Bistriţa* (nesemnată); *Polovraci* (nesemnată); *Tismana* (semnată Gr. Alecsandrescu), respectiv în nr. 80, 83, 84, 85, 86 şi 87 din 13 oct., 23 oct., 27 oct., 30 oct., 3 nov., 6 nov. 1845.

[1] D-na Valeria Sănătescu (decedată de curînd) ştia că poetul avea un morman de scrisori de la Eliza.

[2] Prin „clup" se înţelegea un fel de bal. Vezi „Vest. rom.", nr. 13 din 15 febr. 1844 *(Carnavalul)*: „Cup măscat la D. Momolo, Clup măscat la D. Conduri, Cllup măscat

În vesele cadrile, în sala luminată,
Stam singur şi mîhnit.
Atunci intraşi!“

(Te mai văzui o dată)

Tînăra femeie se tulbură dînd ochii cu poetul, şi acesta înţelese chinul ei. Dar totdeodată ea cunoscu puterea ei asupra poetului, care o privea în tăcere, probabil alterat la faţă. Delirul, fericirea întîlnirii trecură iute şi femeia plecă. Pare-se că revederea nu s-a petrecut fără o anume intimitate:

„Roua buzelor tale sufletul răcoreşte,
Dă viaţă şi plăceri;
Sub umedele-ţi gene e un foc ce topeşte
Tot felul de dureri.“

Poetul se întreba cînd se vor mai întoarce „ceasurile sfinte“.

Emilia, dimpotrivă, îi primea înainte de 1842 omagiile, fără a da nimic în schimb. Zicea că vrea să fie iubită „prieteneşte“, îngrozind-o amorul, care după ea era o patimă cumplită şi trecătoare. Poetul îi făcea vestita teorie, derivată din *carpe diem*, a trandafirului, cu aceeaşi încheiere:

„Pînă n-ajungi timpul rece
Bucură-te de natură.“

(Prieteşugul şi amorul Emiliei)

O mai învinovăţea că urăşte viaţa, căuta s-o înduioşeze cu copilăria lui amară, cu mormintele de care era înconjurat. Îi dezvăluia că e prigonit de „cumplita răutate“ a oamenilor:

„Lumea mă crede vesel, dar astă veselie
Nu spune-a mea gîndire, nu m-arată cum sînt.“

Tînăra Emilia, care era de fapt o „copilă“ faţă de poetul în vîrstă de vreo treizeci de ani (dacă în fine despre ea e vorba în această poezie), îi acompania zîmbitoare şi calină declamaţia la clavir:

„Sub degetele tale, în sunete-argintoase
Clavirul cînd răsună, cînd dulce preludezi,
Deştepţi în al meu suflet acorduri fioroase,
A patimilor stinsă cenuşă înviezi.“

(Mîngîierea unei june femei)

Aparţinea, nu încape îndoială, societăţii bune şi era talentată în muzica instrumentală şi vocală. Era o sirenă, cu putere fatală, rezidînd în glasul ei încîntător. Poetul îi compune o declaraţie de un melodramatism enorm, comparîndu-se cu ocnaşul în lanţuri, cu leul în cuşcă:

„Eu lanţurile mele le zgudui cu mînie,
Ca robul ce se luptă c-un jug neomenos,
Ca leul ce izbeşte a temniţii tărie
Şi geme furios.

Dar rana e adîncă şi patima cumplită,
Şi lacrima de sînge, obrajii mei arzînd,
Resfrînge frumuseţea, icoana osîndită,
Ce o blestem plîngînd!

O văz ziua şi noaptea, seara şi dimineaţa;
Ca un sărut de moarte simt în piept un fier greu.
Voiu să-l trag; fierul iese, dar însă cu viaţa
Şi cu sufletul meu!“

(Cînd dar o să guşti pacea)

Tot înainte de 1842 poetul cînta „aşteptarea“ unei femei, ai cărei paşi făceau să-i bată inima:

„Dar nu... Văz o fiinţă... spre mine-naintează...
Să m-arăt... De vederea-mi ea nu se spăimîntează...
Un străin pe aicea sfială ar avea.
Ea păşeşte, ia seama... o auz că şopteşte,
Negreşit e femeie... Ce zice? Mă numeşte!
Pieptul, inima-mi bate. Aceasta este ea“.

(Aşteptarea)

Cine este femeia pentru care publica alte poezii în 1847? Plină de tinereţe, ea îi dăduse o sărutare *(Încă o zi)*

---

la Hanul-roşu, pe celelalte le mai las. Picnic nemţesc, Picnic boieresc, bal costumat, soarele muzicale, soarele jucătoare, operă italiană, teatru nemţesc, concerturi, marionete, panorame-diorame, comedii pe pereţi, scamatorii s.c.l.“

şi-i îngăduise să rezeme fruntea de pieptul ei. Dar asta nu satisfăcu pe deplin pe poet. El, care îi închinase — zicea — toată viaţa, era hotărît s-o sfîrşească în moarte, cu o privire dureroasă spre aceea pe care o pierduse în „ceaţa veşniciei". Pesemne că, luînd în serios demonstraţia, femeia ameninţă la rîndu-i cu sinuciderea. Poetul, generos, o opri:

„Nu, a ta moarte nu-mi foloseşte;
Nu, astă jertfă eu n-am dorit,
Dă-mi numai pacea care-mi lipseşte,
Pacea adîncă ce mi-a lipsit."

(Nu, a ta moarte)

Parafrazarea prin izvor indirect a celebrei canţonete a lui Metastasio À *Nice* (1845) trebuie să fi exprimat o hotărîre luată în acest timp:

„După atîta cochetărie
Şi necredinţă şi viclenie,
În sfîrşit, Nino, simt că trăiesc.
Inima-mi astăzi e izbăvită,
D-acea sclavie nesuferită,
Mai mult asupra-mi nu m-amăgesc."

(Nina)

Numele proprii nu sînt prea revelatoare, fiind de convenţie. „Nina" e luat de la Iancu Văcărescu, iar „Emilia" de la Voltaire.

Alte femei mai puţin vrednice de consideraţie atrăgeau atenţia poetului, care la 17 martie 1842, în nădejdea de a lua diligenţa şi a porni la Iaşi, era decis a le da „vecinica sărutare" (ms. 801). Se purta astfel fiindcă îi era urît, neavînd ce face şi cînd, în 3 februarie la ceasurile 5 după-amiază, luară foc casele Oteteleşanului (ms. 801, scrisoarea din 10 febr. 1842), vederea incendiului îl învioră, părîndu-i-se „măreaţă". Dealtfel, amator de catastrofe, se grăbi să vină prinţul însuşi, intrînd în odăi şi dînd porunci ostaşilor. Emanoil Florescu, şeful poliţiei, se împiedică şi în cădere îşi scrînti piciorul. Tabla cu care era învelită casa se înfierbîntase şi oamenii nu putură pune picioarele pe acoperiş. „Focul — zice gazeta lui Carcalechi — în furia lui urma grozav, mobilele cele frumoase şi scumpe să arunca pe fereşti afară, vazurile din cel mai scump porţelan, ceasornice şi oglinzile cele mari să punea în zăpadă, focu să întindea ca un smeu în toate părţile." În cîteva ore o casă din cele mai frumoase şi cu cele mai scumpe mobile, îmbrăcată înăuntru cu atlaz scump, avînd florării „pline cu cele mai frumoase flori străine, în care să bucura canari şi alte păsări cu cînticele lor prin verdeaţă", încălzită pe dedesupt după „metodul franţozesc", se prefăcu în ruine. Căminarul Ioan Oteteleşanul, care era contracciul Ocnelor-Mari, scoţîndu-şi averea din munca ciocănaşilor, nu se vede a fi suferit mult de această pierdere ce constituia cel mult un joc de artifiţii neaşteptat şi un spectacol sublim pentru un poet („Cantor de avis", nr. 10 din 7 febr. 1842), plictisit de aventurile amoroase. Neîndoielnic este că Gr. Alecsandrescu nu e un sentimental adînc şi că sub marele lui patos se ascunde un epicureu. Lira sa erotică este vibrantă pînă la vîrsta de treizeci şi cinci de ani. De aci încolo nimic din viaţa sa intimă nu mai străbate în versurile sale.

Încă înainte de înscăunarea Bibescului, se încredinţase lui Gr. Alecsandrescu slujba de şef la masa a doua a jelbilor şi a registraturii postelniciei (Secretariatul statului), unde îi fu coleg D. Bolintineanu.[1] Era acum parucic (el afirma a fi lucrat şi la comisia de pe lîngă Obştescul Divan), iar în decembrie 1845, ca serdar (din decembrie 1844) [2], era orînduit şef al secţiei I-a a Secretariatului[3]. Menirea lui era de a citi jelbile şi de a face după ele extrase ce mergeau la autorităţile cuvenite, după ce treceau sub ochii măriei-sale. Bibescu, care ţinea să treacă drept ocrotitor al muzelor, menţionă munca lui Alecsandrescu, îl luă vara la Breaza, îl căftăni paharnic la 23 aprilie 1846[4], cînd era ziua sa onomastică (distincţiile cu acest prilej se acordau mecanic), în vreme ce doamna îl numi în glumă „poet al curţii". Poetul sensibil nu se sfia să mărturisească

---

[1] „Bul. of. Ţării Rom.", 1843, nr. 71, p. 282; „Vest. rom.", nr. 63 din 10 aug. 1843; *Almanah* pe 1844.

[2] „Vest. rom.", nr. 100 din 23 dec. 1844.

[3] „Bul. of. Ţării Rom.", nr. 140 din 3 dec. 1845.

[4] „Bul. of. Ţării Rom.", 1846, nr. 27, p. 108; „Vest. rom.", nr. 33 din 29 apr. 1846.

mai tîrziu că Bibescu se arătase faţă de el „un bun amic". Acesta fusese, dilata el, un iubitor al lirei:

Ca Frederic cel Mare
Iubeai tu poezia,
Ziceai că-nainte-ţi n-are
Cel mai mic preţ trufia." [1]

(Bibescu-vodă)

Cuteza a-i face unele solicitaţii. Astfel, dorind să scape „p-un hoţ mic, care, ca funcţionar la drumuri şi şosele, acuzat c-ar fi furat 300 lei, era trimis la puşcărie", vorbi lui Bibescu:

„... Am rugat pe domnitore — cu care aveam ocasiunea d-a lucra direct — să puie pe petiţiunea lui resoluţiunea d-a fi liberat.

— Bucuros, îmi zise domnitorele, dar ştii c-a furat.

— Ştiu, măria-tea, îi răspunsei, dar ştiu asemenea c-un cîrmuitore, cel de la Prahova, a jăfuit judeţul, a furat mii de galbeni, că prin cercetare s-a dovedit faptul — şi, cu toate acestea, stă la postul său!

— Dacă e aşa, zise vodă Bibescu, apoi îţi acord graţia micului hoţ şi pe ocîrmuitore-l scot. Şi-ndată a şi făcut-o" („Românul", 27 ian. 1874).

Doamna protectoare a lui Gr. Alecsandrescu este Mariţa Ghica, născută Văcărescu, soţie în primă căsătorie a spătarului Costache M. Ghica. G. Bibescu fusese însurat mai înainte cu Zoe Mavrocordat, prin adopţiune Basarab-Brîncoveanu, pe care o pusese sub interdicţie în noiembrie 1844, „pentru slăbiciunea minţii şi moraliceasca neputinţă întru care se află de atîţia ani" („Vest. rom.", nr. 91 din 21 nov. 1844). Într-adevăr, doamna Zoe, „a Noastră iubită soţie", nu apare la nici o ceremonie şi domnul este acela care face recepţia damelor. Simpatia poetului pentru G. Bibescu se explică prin anume ţinută patriotică a domnului, prin veleitatea acestuia de a relua trecutul glorios al domniilor pămîntene. Îmbunătăţirea „soartei patriei noastre", zicea Bibescu la înscăunare, „credinţa în viitorime" erau motivele pentru care lua „cîrma oblăduirii". Cuvintele sale păreau a făgădui rînduiala şi justiţia: „Domn, voi fi ceea ce m-aţi cunoscut ministru şi mădular al Obşteştii Adunări. Drept către toţi, nu voi trece cu vederea nici binele spre a-l răsplăti, nici răul spre a-l pedepsi" (Foaie vol. la „Vest. rom.", 14 febr. 1843). Dar ceea ce era de natură a impresiona pe poet erau anume demonstraţii falnice. La 14 februarie 1843, cînd se făcu înscăunarea oficială, Bibescu merse la biserica de la Curtea-Veche „pe un cal împodobit cu şabrac prea frumos cusut cu aur". „Măria-sa era îmbrăcat după costumul vestitului prinţ Mihai-Viteazu, cu o mantie de postav alb cu ceapraze de aur şi cu mărgăritar, gulerul era de cel mai scump samur, fundu cu postav alb şi cu un frumos sărguţ de diamanturi". Alaiul fu după obiceiul vechi, însă cu elemente moderne. Spre a nu vorbi de cavalerie şi armată în general, cu uniforme occidentale, starostii de corporaţii erau îmbrăcaţi europeneşte şi înfăşaţi cu eşarfă de marţolin, careta domnească era împresurată „de livree şi picherii curţii şi însoţită de ordinariţi, îmbrăcaţi în uniformă roşie" („Vest. rom.", nr. 14 din 16 febr. 1843). [1]

Gr. Alecsandrescu fiind un intim al lui Bibescu, trebuie să admitem că în timpul domniei acestuia el a fost un martor foarte de aproape sau de la o distanţă mică, atunci cînd protocolul nu-i îngăduia să apară, al tuturor evenimentelor de la curte. Domnul lucra ostentativ ceasuri întregi la Secretariatul statului, fapt pe care Carcalechi îl înregistra cu smerenie la „Vestitorul" său. Poetul mărturisea însuşi că lucra cu domnul. [2] „M-sa, lucrînd în cabinet pînă la 1 ceas după amiaz, a mers la canţelaria secretariatului — sună comunicatul — de a cercetat toate jelbile şi alte hîrtii ale slujbei, stăruind pe lucru pînă la 5 ceasuri cu necurmare" („Vest. rom.", nr. 87 din 2 nov. 1843). Însă şef al mesei jelbilor se afla Gr. Alecsandrescu. Subalternii poetului erau pitarul Matei Conţescu, pitarul Dimitrie Dodofil, pitarul Nae Merişanu, pitarul Grigorie Păţescu. conţipistul Ioan Gioan, pitarul Tănase

---

[1] „Trompeta Carpaţilor", XIII, nr. 1247 din 21 nov. 1875, şi V. Ghiacioiu, ed. Gr. A., p. LXXXIX.

---

[1] Vezi în general şi Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu, corespondinţă şi documente*, Bucureşti, 1893, vol. I, trad. de B. Florescu; Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915; acelaşi, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919.

[2] Remus Caracaş, *op. cit.*, p. 8.

Pîcleanu, pitarul N. Fotino. Dintre colegii de la alte mese și secții, fără îndoială că secretarul corespondenței franceze Claude Coulin și ajutorul său Eduard Van Saanen trebuie să fi fost mai frecventați de el pentru faptul de a putea vorbi franțuzește cu dînșii („Vest. rom.“, nr. 63 din 10 aug. 1843). D. Bolintineanu era scriitor la masa translației românești.[1] În iunie trecu prin București prințul Albert, fratele regelui Prusiei. Barbu Știrbei îi dădu în ziua de 22 un bal, unde se jucară dansuri europene și dansuri naționale. Printre invitați se aflau „prințul Dudunkov Corsakov, marchizul de Jumilhak, contele de Purtales, marchizul de Rivier“. Cîntară pianistul Leopold de Maier și demoazela Carl. Nu-i exclus ca Gr. Alecsandrescu să fi fost chemat și el ca un punct în coloratura balului. Este însă aproape sigur că a însoțit pe G. Bibescu în călătoria acestuia la Brăila („Vest. rom.“, nr. 60 din 30 iul. 1843). El însuși afirma că mergea cu vodă prin țară („Prin orașe, județe,/ Unde mergeam cu tine, / Întîlneam veseli fețe, / Te vorbeau toți de bine“).

Domnul muntean se întîlni des cu Mihail Sturdza, domnul Moldovei, preludînd printr-o așa-zisă „concordie“ spectaculoasă la unirea de mai tîrziu. Bibescu fu întîmpinat la monument, se îmbarcă pe un vapor în bubuitul tunurilor și merse cu toată suita la Galați, unde îl aștepta Sturdza. Cei doi domni se îmbrățișară și se sărutară. „Sînt veacuri de cînd nu s-a văzut o asemenea întîlnire de dragoste și de adevărată prietenie între domnii acestor două Prințipaturi firește înfrățite din chiar începutul lor și supuse la aceeași soartă“, scrise corespondentul. Sturza întoarse la Brăila vizita și apoi reveni la Galați într-un caic cu douăsprezece lopeți, deoarece apele Siretului rupsese podul. Bibescu revăzu la plecare monumentul și se reîntoarse la București prin Urziceni.

În 22 august 1844, Bibescu vizită Tîrgoviște, neuitînd să contemple, între altele, „măreața Mitropolie, uriașa culă și biserica ce au rămas din vechea curte domnească“. Nu se sătura de a privi acele vechi ruine. La porunca lui, se făcură turnului Chindiei scară de 122 de trepte, precum și ferestre ogivale la cele două caturi de sus după modelul ușii de la intrare. Cu mare pompă se ridică Bibescu pe drumul strejuit cu tei și la Mînăstirea Dealului și îngenunchie încrucișîndu-și mîinile la piept în fața pietrei ce acoperea capul lui Mihai-vodă Viteazul. „O, țărînă sfîntă!“ — exclamă corespondentul, al cărui stil se resimte de acela al lui Gr. Alecsandrescu. „Umbră dragă! Solia ta a fost mare; dar răutatea și pizma au curmat-o pe cîmpiile Tordei prin vînzarea cea mai cumplită.“ Vodă binevoi a vedea și „ctitoricescul schit al Viforîtei“, al cărui ultim ctitor era banul Gr. Brîncoveanu, tatăl adoptiv al Zoei Bibescu, și în arhondaricul căreia se păstrează și azi mobilele Biedermayer scoase din conacul din afara zidului mînăstiresc al banului. În drum, trecu fără îndoială pe lîngă satul cu același nume în care era biserica Fuseștilor. Porni apoi la Cîmpulung, apoi ajunse la Olt, pe care îl trecu pe un pod plutitor. „Oltule, martor al atîtor lupte sîngeroase și producător de eroi — declamă corespondentul — potolește turbatele-ți valuri... Vezi că porți în sînu-ți un fiu al tău...“ („Vest. rom.“, nr. 68 din 29 aug. 1855). De la Rîmnic, domnul luă în șir mînăstirile, după itinerarul chiar al poetului: mînăstirea Dintr-un-Lemn, Bistrița, Horezu, Polovraci, Tismana. Rîul Bistrița, informează corespondentul, izvorăște în șiroaie nenumărate și spumoase șerpuind prin bolovani de pietre și de marmură pe sub două stînci „de o înălțime colosală și spăimîntătoare“. Oltețul izvorăște din doi munți de piatră răzbătînd prin stînci cu un vuiet plăcut din cauza facultății acestor munți de „a reîmpinge sunetul, închipuind o armonie grozavă“ („Vest. rom.“, nr. 69 din 2 sept., nr. 71 din 9 sept. 1844). La Tismana, munții acoperiți de stejari, fagi și castani stufoși, făceau o vale neguroasă și înfiorătoare. Doi cataracți se prăvăleau în șiroaie spumoase pe grămezi de pietre. Pe o stîncă Tismana se vedea „ca o cetate fioroasă“ ... „Mari cu adevărat ați fost, o, slăviților strămoși — scria corespondentul — mari au fost cugetele voastre, mărețe au fost și fapturile mîinilor voastre. Nimic nu a putut covîrși a voastră statornică voință și rîvnă“ („Vest. rom.“, nr. 73 din 12 sept. 1844). Deci, fie că Gr. Alecsandrescu a luat ori nu parte la călătorie, aceasta se făcea în climatul poeziei lui. Însă în toamna 1844, poetul este, sigur, în suita domnului, cînd acesta merge la Focșani, căci îl semnalează „Albina românească“ (p. 370). Pornirea cu tot alaiul se făcu luni 31 octombrie la 11 ceasuri. La 8 seara erau la Buzău, salutați cu arcuri de triumf și iluminație. Domnul trase la falnica zidire, nouă pe atunci, a Episcopiei, întîmpinat de „armonica cîntare a slavoslovii“. La 2 noiembrie, după vizitele amănunțite la toate instituțiile, pe care avea obiceiul a le face Bibescu, plecară spre Rîmnicul-Sărat. În aceeași zi sosiră la Focșani. Norod numeros, alee de brazi. Mihai Sturdza, domnitorul Moldovei, sosise mai înainte în partea moldovenească a orașului. După-masă, Bibescu trece hotarul salutat de salve de tunuri și se întîlnește cu Sturdza, cu care, ca de obicei, se îmbrățișează „dulce și nefățarnic“ („Vest. rom.“, nr. 87 din 7 nov. 1844). După o conferință care a ținut pînă la 11 noaptea, Bibescu se reîntoarce în bubuitul tunurilor la locuința sa. A doua zi, Sturdza vizitează pe Bibescu, luînd masa cu el. În seara aceleiași zile de 4 noiembrie, suita sosea la miezul nopții la Buzău. În decembrie 1844, parucicul Gr. Alecsandrescu era înaintat la rangul de serdar („Vest. rom.“, nr. 100 din 23 dec. 1844). Avem motive să credem că poetul a fost de față la manevra din 22 aprilie 1845 pe cîmpul de la Colentina, sub comanda polcovnicului Solomon și în prezența domnului cu tot ștabul său. Pedestrimea și un divizion de cavalerie, „în noa și frumoasa uniformă de ulani, și compania de tunuri purtînd în cap casce sau coifuri“ făcură „evoluțiile cele mai grele și mai iuți“. Artileria alerga de la o parte la alta, clătinînd pămîntul cu trăsnetele sale, în timp ce batalioanele „aci se întocmea în coloane, aci se destindea în front, și aci iarăși se strîngea în carele“ („Vest. rom.“, nr. 34 din 1 mai 1845). O manevră asemănătoare de artilerie, cavalerie și infanterie se făcu tot pe cîmpul de la Colentina la 22 aprilie 1846, fiind de față și Mihai Sturdza, domnul Moldovei, care vizita pe Bibescu-vodă („Vest. rom.“, nr. 31 din 23 aprilie 1846). De astă dată poetul fu cu siguranță prezent și scrise *O impresie. Dedicată oștirii române*:

---

[1] Vezi și *Almanahul statului*, 1844.

„Și cînd auzii glasul aramei tunătoare,
Și cînd văzui silitră de fulger purtătoare,
Cîmpia, atmosfera de fum întunecînd,
Iar printre fum, prin ceață, egretele-albicioase

Mișcîndu-se departe, ca umbre fioroase
Ce ies din întuneric, o crimă-amenințînd;
Electrică schinteie simții...“

Cîteva artifiții și o demonstrație cu tunuri umplute cu silitră entuziasmau, atunci, după atîtea veacuri de umilire, pe români. În septembrie 1845, Bibescu se va cununa cu Maria Văcărescu la Focșani. Logodnica sosise la 28 august cu vaporul la Severin, apoi urmase călătoria spre Calafat pînă la Brăila, unde corăbiile ancorate în port se înșiruiră în chipul cel mai pitoresc, înălțînd bandierele. Bibescu ajunsese la Focșani cu miniștrii și suita la 5 septembrie și se îmbrățișase iarăși la hotar cu Mihai Sturza, care era nașul. Logodnica veni și ea la Focșani, trăgînd în casa lui Costache Robescu [1], și însoțită de marea vorniceasă Lucsandra Văcăreasca, mamă-sa, și de alte dame, vizită pe doamna Moldovei. În seara zilei de 7 spre 8 septembrie, de Sfînta Maria, i se făcu serenadă pe sub ferestre, dirijată de ubicuul Vist. Cununia este vestită în zorii zilei de 9 septembrie prin 21 salve de tun și se săvîrșește la mînăstirea Sf. Ioan din apropierea gîrlei de hotar, a cărei biserică albă, zveltă, cu o singură turlă era atunci împrejmuită de ziduri înalte și avea o clopotniță asemănătoare puțin cu a mînăstirii Golia din Iași. Seara fu petrecerea în casele lui Costache Dăscălescu, zidire elegantă, albă, gospodărească, cu un peristil de patru coloane zvelte, așezate în semicerc, și care ar fi avut în interior o capelă în stil gotic și saloane luxos mobilate. Nu se poate închipui cum atîta alai putea intra într-o astfel de locuință, care dealtfel se afla într-o mare ogradă înconjurată cu ziduri groase și avea numeroase alte acareturi în fund. Mulți invitați vor fi stat în curte. A doua zi fu manevră pe un cîmp din marginea orașului, urmată de un prînz oferit de Bibescu domnului moldovean, probabil la mînăstirea Sf. Ioan, unde trăsese. Că Gr. Alecsandrescu, „al căruia geniu poetic în deosebite feluri este cunoscut românilor“, a fost în suita domnului la acest eveniment se vede și din aceea că, „după săvîrșirea cununiilor“, a înmînat doamnei un epitalam publicat de „Vestitorul românesc“[1], în care de fapt domină politicul prin ideea unionistă:

---

[1] D.F. Caian, *op. cit.*, p. 220.

„Vreme multă ziua-aceasta
Va trăi în pomenire,
Și al tău îngeresc nume
Veacurile îl vor ști.

Între doă țări vecine
Objet pacinic de unire
A nădejdei stea plăcută
Rumâniei tu vei fi...“

De acum încolo, poetul pare a fi tot mai agreat curții, asociat la petrecerile intime. În august 1846, cînd domnul se găsea la Comarnic („Vest. rom.“, nr. 63 din 13 aug. 1846), Gr. Alecsandrescu era desigur invitatul curții[2] și în această calitate lua parte la o vînătoare în munții Bucegilor. Printre participanți au fost probabil și postelnicul Ștefan Golescu, polcovnicul Scarlat Creţulescu, aghiotant al domnului, maior Ioan Voinescu și pitarul Ștefan Ferechidi, care au pornit-o de la Bucegi prin munți și au ieșit călări la Cerneți, de unde, luînd vaporul, au sosit la Giurgiu, împreună cu doamna lui Mihai Sturza și cu prințul Galițin. Călare a fost, fără îndoială, poetul și la vînătoare, ca ofițer de cavalerie ce era. Trebuie să ni-l închipuim pe poet nu numai ca om de lume, de o înveșmîntare desăvîrșită, cum ni-l arată un desen, dar și ca un cineget emerit, ca unul care colindase în copilărie munții și fusese crescut în mijlocul unei boierimi subalpine cu gustul mișcărilor violente. Serdarul Sache Poroineanu[3], care era în 1844 secretarul Ocîrmuirii Dîmbovița și va deveni un afin cu poetul printr-o alianță între un Poroineanu și o nepoată de fiică a lui Hristache Fusea, se fotografiază în costum de vînător cu tolbă, corn, carabină, botfori în picioare și un copoi. „Boierii noștri de atunci — scrie Ion Ghica — erau mai toți vînători mari și călăreți vestiți; le plăceau caii arăbești și ungurești; aveau poștalioane de cîte șase și opt cai românești, iuți ca smeii, țineau prin curți și în casă cîini, lupi, urși, vulturi, cerbi, privighetori, cocori, tot felul de păsări și de lighioane. Ca să nu citez decît cîteva celebrități voi aminti cîinii zăvozi (molosi), cît vițeii de mari, ai lui Grigore-vodă Ghica, pe care îi hrănea ca să-i puie să se bată pînă la moarte cu urşii“ *(Bîrzof)*. Cîini va cultiva şi admiratorul „cînelui soldatului“, Gr. Alecsandrescu, care, nici vorbă, n-ar fi luat parte la vînătoare dacă n-ar fi fost un bun mînuitor de puşcă. Într-o poezie de factură mai veche [1] se vorbeşte de un vînător de urşi lăudăros, căruia îi ia înainte un mişel ţăran c-o armă ruginită, împuşcînd o ursoaică cu puii ei. Compoziţia destăinuie cunoaşterea profesiei:

---

[1] Nr. 76 din 27 sept. 1845: *Înălțimi Salle Doamnei Mariți Bibescu. Pentru 9 septembrie.*

[2] Vezi scrisoarea lui Gr. Alecsandrescu din Comarnic, din 8 aug. 1846, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, I, 1—4, 1952, p. 93.

[3] Hristache, fiu al lui Nicolae Fusea și al Mariei Lăzureanu, căsătorit cu Maria Dîmboviceanu, a avut o fată Sevastița, măritată cu un Grecescu. O fată a acestei Sevastița, anume Marița Grecescu, s-a căsătorit cu col. Poroineanu (așa afirmă cineva din familie). Sache Poroineanu, a cărui fotografie din epoca unionistă ni s-a comunicat, nu poate fi soțul Mariței. Presupunem că Tache, Tasache sau Sache sînt una și aceeași persoană. În 1836, Tasache Poroineanu era secretar al Ocîrmuirii Ialomița *(Almanah,* 1836); în mai 1838, pitarul Tache Poroineanu călătorea de la București la Tîrgoviște („Cantor de avis“, nr. 71 din 6 mai 1838); la 1 aprilie 1839, Tasache Poroineanu venea de la Tîrgoviște („Cantor de avis“, nr. 70 din 8 apr. 1839); la 12 ianuarie 1843, serdarul Sache Poroineanu venea iar de la Tîrgoviște („Cantor de avis“, nr. 5 din 16 ian. 1843); în 1844 serdarul Sache Poroineanu e secretarul Ocîrmuirii Dîmbovița („Vest. rom.“, supl. la nr. 38 din 16 mai 1844); la 1 aprilie 1847, serdarul Sache Poroineanu e numit judecător la Tribunalul Dîmbovița în locul serdarului Dinu Rătescu („Vest. rom.“, nr. 25 din 1 apr. 1847); la 20 ianuarie era ales în seanța cinstitei obicinuite Obștești Adunări ca unul din ajutoarele Secretariei („Vest. rom.“, nr. 7 din 24 ian. 1848); în 1853 serdarul Sache Poroineanu e numit prezident al Magistratului Tîrgoviște („Vest. rom.“, nr. 57 din 18 iun. 1853); la 21 decembrie 1856 era înlocuit de Pantazi Ghica în funcția de prezident al Tribunalului Dîmbovița („Vest. rom.“, nr. 2 din 5 ian. 1857). În 1857 paharnicul Sache Poroineanu era trecut printre cei cu cel puțin 300 fălci moșie, avînd o parte în Adunați Pietrari, jud. Dîmbovița. Întîlnim și un polcovnic Badea Poroineanu, procuror la jud. Dîmbovița din 10 iulie 1838 („Cantor de avis“, nr. 91 din 18 iul. 1838); o căminăreasă Safta Poroineanu pleca la 3 iunie 1841 la apele minerale din Austria („Cantor de avis“, nr. 50 din 28 iun. 1841). Familia ar fi putut fi originară din Oltenia, de la Poroina-Mare, jud. Mehedinți, unde răposatul, în 1848, Manolache Poroineanu avea o parte de moșie, afară de o parte din Bilbănești și de moșia Balotești sau Pîrloagele („Vest. rom.“, supl. la nr. 3 din 10 ian. 1848). În 1836 Manolache Poroineanu era membru în Comitetul de inspecție al școlilor începătoare din Cerneți, jud. Mehedinți *(Almanah,* 1836). Un sat Puroinica era însă în plasa Cobia, jud. Dîmbovița (dosar municipal).

> „Era o zi frumoasă, p-aci cam de mirare!
> Lătrau de bucurie copoii nemîncaţi,
> Şi caii, gloabe mîndre, de şeaua din spinare
> Gemeau sub grele sarcini slăbiţi şi deşelaţi.
> Sărmanul urs ce singur în verdea-i locuinţă,
> De astă pregătire n-avea nici o ştiinţă,
> Dormea atunci; şi visuri, de mure-mpodobite,
> Îi arătau o turmă de vite jupuite,
> La care el cu poftă, în grabă alerga.
> Dar ce să vorbesc multe: sosiră vînătorii
> P-un vîrf unde se zice că sînt aproape norii...“

Poetul făcu, dealtfel, o ispravă memorabilă, pe care organul batjocoritului Carcalechi o înregistra cu admiraţie:

„La 28 iulie s-a făcut pe munţii Buceciului, lîngă Sinaia, o vînătoare din cele mai mari. Între alte vînaturi au căzut şi doi urşi grozavi. Cel dintîi, care era ursoaică, fu împuşcat de d. maior Bibescu, iar cel de-al doilea împuşcat şi înjunghiat cu un cuţit vînătoresc de d. paharnicul Gr. Alecsandrescu. Iar d. parucic Călinescu a împuşcat o pisică sălbatică mare“.

Poetul nu cunoştea urşii numai din fabulele lui Florian.

La 3 septembrie 1846, măria-sa purcese din nou la vizitarea judeţelor, marşrutul prevăzînd poposirea la Tîrgovişte în ziua de 4 („Vest. rom.“, nr. 68 din 31 aug. 1846). Trecu prin Cîmpulung, Piteşti, Curtea-de-Argeş, R. Vîlcea, mînăstirea Horezu, Tg. Jiu, Tismana. La 25 septembrie trecu şi pe la mînăstirea Motrului, unde îi rosti un cuvînt Eufrosin Poteca:

„Bine aţi venit! preaînălţate doamne! Bine e cuvîntată venirea înălţimei voastre! Această mînăstire, preaînălţate doamne, ca toate celelalte vesteşte şi însemnează ivlavia prinţilor români....“ („Vest. rom.“, nr. 81 din 15 oct. 1846). Domnul se înapoie prin Craiova, Caracal şi Slatina. În toamnă se termină zidirea cazărmii din Bucureşti: „Din multele întreprinderi colosale — se speria hiperbolicul „Vestitor“ — ce s-au început spre folosul şi lauda ţării, cazarma de cavalerie şi artilerie s-a săvîrşit pe deplin“ („Vest. rom.“, nr. 85 din 29 oct. 1846). Uriaşă i se părea clădirea şi poetului:

> „Ai fost domnitor mare,
> Lucrări nepieritoare
> În urmă-ţi ai lăsat.
> Privim şi azi cu fală
> Cazarma colosală
> Ce tu o ai fondat.“
>
> *(Bibescu-vodă)*

În acea vreme cînd casele erau mizerabile şi pitice, construcţiile mari uimeau ca piramidele şi ca domurile.

Incendiul din 1847 trebuie să fi alarmat pe poetul care, dacă găsise măreaţă priveliştea arderii casei Oteteleşeanului, nu putea să nu deplîngă sinistritatea întîmplării. Dealtfel, Bibescu însuşi ieşind să supravegheze stingerea, Gr. Alecsandrescu, ca membru predilect al Secretariatului, n-ar fi putut lipsi. Focul izbucni în ziua de 23 martie, ora unu după amiază, de ziua Învierii, la o casă mare a cluceresei Drugăneasca lîngă Sf. Dimitrie, metoc al episcopiei Buzăului, şi se întinse „cu iuţeala fulgerului în formă de triunghi, pe de o parte, spre Curtea-Veche şi Puşcărie înainte, iar pe de altă parte, spre Lipscani şi Sfîntul Gheorghe-cel-nou, mistuind într-o clipă tot ce a întîmpinat într-acest triunghi, pînă cînd răsuflînd afară din oraş şi nemaigăsind hrană, a trebuit să stea“. Domnul, mai bucuros de a apărea spectaculos la stingeri de bordeie decît pe schelele unui oraş de palate, ieşi îndată călare, alergă la toate punturile, la Hanul-Roşu, la Greci, la Carvasera şi la Şerban-vodă, stînd 14 ore nemîncat. Miniştrii, boierimea, oştirea alergau zi şi noapte de la o parte la alta şi „multe persoane de rangurile cele dintîi căra apă de la gîrlă la tulumbe şi dărîma ziduri şi lemnărie". „Mahalaua Sfîntului Dimitrie de la biserică la vale, Uliţa franţozească partea stîngă, Uliţa nemţească, Uliţa Şelarilor, Puşcăria, apoi Lipscăniile de la Picolo încolo, Marchităniile, hanul lui Zamfir, Bogasieriile, Braşoveniile, Uliţa Bărăţii cu biserica, a Zarzavagiilor, hanul lui Papazoglu, Sfîntul Gheorghe-Vechiu, Sfîntul Gheorghe-Nou, Tîrgul Cucului, pescăriile vechi cu căvăfiile nuoi, mahalaoa Stelii, a Udricanilor, a Sfintei Vineri, a Lucacilor, a Sfîntului Ştefan şi altele în dreapta, în stînga şi înainte înfăţişează astăzi sfîşietoarea privelişte a unor ruine care pătrund sufletul şi umilesc inima cea mai împietrită" („Vest. rom.", nr. 24 din 27 mart. 1847). În toamna acelui an, de Sfînta Maria, Bibescu împreună cu doamna merse la Slatina pentru inaugurarea „măreţului pod după apa Oltului". Profesorul C. Stancovici, care şi acesta nu era necunoscător precum se vede al figurilor poetice ale lui Gr. Alecsandrescu, vorbi astfel, uzînd îndrăzneţ ditirambii:

---

[1] „Buciumul“ din 23 ian. 1863, reprodusă şi de E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 326–327.

> „Înlesnirea şi siguranţa celor întrebuinţaţi de a trece această periculoasă apă prin schela Slatinei, mai vîrtos la ale ei înecăciuni, şi marea întreprindere în a-l face pe Olt să se tîrască pe subt jugul care-i aţi impozat, va păstra măriei-voastre aceleaşi dulci suvenire ce păstrează lui Traian podul dupeste Dunăre, care deşi se află în triste ruine, însă dintr-un mal la altul al măreţului rîu suspină cu undele lui: Traian, Traian".

La 15 februarie 1848, muri în vîrstă de 44 de ani, după o bolire îndelungată, marele logofăt Constantin Filipescu („Vest. rom.", nr. 14 şi 18 din 17 febr. şi 2 mart. 1848), ministru secretar de stat, şeful lui Gr. Alecsandrescu de la 1 mai 1847 („Vest. rom.", nr. 34 din 2 mai 1847). Logofătul, fiu al marelui ban şi baş-boier Gheorghe Filipescu şi al răposatei atunci Ecaterina Balş, se născuse în 1804 şi-şi făcuse studiile timp de 14 ani în Franţa, de unde se întorsese în 1829, intrînd în miliţia pămînteană. Înmormîntarea se făcu la mînăstirea Radu-vodă, în ziua de 15 februarie, pe o vreme de moină, ameninţînd cu inundaţia din cauza grabnicei topiri a „gozavei cîtăţimi de zăpadă" („Vest. rom.", nr. 15 din 17 febr. 1848). Cuvîntă arhimandritul Dionisie, directorul seminarului. Nu încape îndoială că personalul Secretariatului, şi cu atît mai mult Gr. Alecsandrescu, a luat parte la ceremonie. După moartea lui Filipescu, e desemnat ca „împlinitorul datoriilor de secretar al statului" C. Herescu („Vest. rom.", nr. 33 din 27 apr. 1848).

Către vară izbucni holera şi cei dintîi care fugiră fu perechea domnească. Bibescu, sub cuvînt că starea sănătăţii doamnei cere „schimbarea aerului" la Cîmpulung, o însoţi pentru cîteva zile („Vest. rom.", nr. 43 din 1 iun. 1848). Departamentul din năuntru se mulţumea a da, cu mare naivitate, cetăţenilor de rînd, care n-aveau moşii la aer curat, simple sfaturi, ca fiştecare să fie încins peste pîntece, ferindu-se de răceală, „precum şi cei proşti ce obicinuiesc a umbla desculţi să înceteze din acest rău obicei, ferindu-şi picioarele şi fiind totdauna încălţaţi". Revoluţia izbucnise la Paris, şi Lamartine, ministrul „celor streine" al guvernului provizoriu francez, trimisese vestita circulară către agenţii diplomatici ai Republicii: „... La France est République: la République Française n'a pas besoin d'être reconnue pour exister." [1] Ministrul dădea mari speranţe popoarelor oprimate:

> „Aşa, noi zicem de faţă să auză toată lumea că dacă ceasul regeneraţiei unor naţionalităţi împilate din Europa sau de aiurea ni se va părea că a sunat în decretele providenţei... Republica Franceză atunci s-ar cunoaşte în drept a se arma şi a sprijini mişcările pravilnice de creştere şi de naţionalitate a noroadelor".

Fierberea în ţară la apariţia acestei circulări fu aşa de mare, încît chiar Carcalechi cuteză s-o publice („Vest. rom.", nr. 23 din 20 mart. 1848). Bibescu, înfricoşat şi desigur împins de factorii reacţionari, închise repede Obşteasca Adunare, „vremea fiind înaintată şi trebuinţa lucrării pămîntului cerînd a se întoarce deputaţii de afară pe la judeţele lor". Ca şi cînd boierii lucrau pămîntul! Se amînă şi alegerea episcopilor („Vest. rom.", nr. 25 din 27 mart. 1848). În Moldova, Grigore Sturza, naşul Bibescului, înăbuşise cu brutalitate orice mişcare. „Cu o vie mîhniciune — spunea el într-un ofis — am privit neliniştea ce v-au învăluit, în curgerea de cîteva zile, care s-au pricinuit de cîţiva netrebnici cu cugeturi turburate dintre boieri" („Vest. rom.", nr. 29 din 10 apr. 1848). Bibescu, primind la palat boieri şi „alte persoane de deosebite clasuri", se simţi dator a le ţine o „vorbire" mai diplomatică:

---

[1] *Trois mois au pouvoir*, par M. de Lamartine, Michel Lévy, Paris, 1848, p. 69 şi urm.

„Întîmplările care au schimbat faţa lucrurilor în cea mai mare parte a Europei, urma a chema asupra acestor doă prinţipaturi îngrijirea şi luarea-aminte a Puterilor suzerană şi protectriţă. Generalul Duamel a şi sosit în capitala Moldaviei, orînduit de către Mărirea-Sa Împăratul Rusiei, şi peste puţin se aşteaptă acolo şi un trimis de către Înalta Poartă...

... Nu M-am îngrijat de vremelnica fierbere a unor duhuri, căci Mă simţeam puternic prin înţelepciunea, încrederea şi dragostea obştii. Le-am lăsat dar vreme a se potoli de sine, făcînd partea şi a lipsei de ecsperienţă, şi a vîrstei, şi a patimilor, şi nu mă căiesc că am aşteptat, fiindcă am izbutit, fără a avea mîhnirea ce lasă întrebuinţarea măsurilor celor aspre" („Vest. rom.", nr. 31 din 20 apr. 1848).

Dar la 11 iunie vodă iscăli noua constituţie cu 22 articole şi schimbă ministerul. Carcalechi pare delirant:

„Scoală-te, Românie, scoală, frumoasă fecioară; un glas de libertate şi de mîntuire te cheamă; împrăştie negura ce te încungiura; aridică-ţi ochii fără sfială; ia-ţi veşmintele de mireasă şi îmbrăţişează cu fală şi recunoştinţă pe mirii tăi, care, ca să merite al tău amor, s-au întrecut a rivaliza în patriotism şi jertfire pentru a ta mîntuire" („Vest. rom.", nr. 46 din 12 iun. 1848).

Bibescu, însă, speriat, simţind că puterile nu-i „sînt potrivite cu cererile celor de astăzi împrejurări", abdică („Vest. rom.", nr. 47 din 18 iun. 1848). Noul guvern provizoriu desfiinţă rangurile civile şi obligă pe „emploiaţii statului" să poarte „eşarfe cu colorele naţionale vremea în care se află în funcţii" („Vest. rom.", nr. 49 din 26 iun. 1848). Îşi va fi pus Gr. Alecsandrescu o astfel de eşarfă? E probabil, fără a fi sigur. Nu fiindcă ar fi vreo cît de mică îndoială asupra ideilor sale progresiste, cu toate că familiaritatea cu Bibescu şi mai degrabă timiditatea ar fi putut să-i inculce un spirit de moderaţie,

ci mai degrabă fiindcă se va fi tras la Tîrgovişte, aşa cum mulţi funcţionari fugiră din Bucureşti din cauza holerii. Cînd guvernul însuşi, întors din munţi după o scurtă spaimă, îşi reluă funcţiunile, întîia grijă fu de a invita pe amploiaţii plecaţi cu învoire să se întoarcă la posturile lor pînă la 25 iulie („Vest. rom.", nr. 55 din 23 iul. 1848). Acum Costache Romanescu, unul din secretarii guvernului, în Oltenia, era solicitat să ia postul de şef al cancelariei cîrmuirii („Vest. rom.", nr. 52 din 10 iul. 1848). Ioan Eliade era brutal în polemică, totuşi incapabil de răzbunări fizice. Astfel Gr. Alecsandrescu continuă, efectiv ori nu, să rămînă în postul de la Secretariat. Deşi punctele capitale ale revoluţiei se găsesc exprimate în opera sa înainte şi după eveniment, Gr. Alecsandrescu n-a fost un protagonist de prim-plan al ei. O înştiinţare, în nr. 15 din 2 august 1848 al ziarului „Popolul suveran", face cunoscut că redactorii foii sînt: „N. Bălcescu, C. Bolliac, Gr. Alecsandrescu, D. Bolintineanu, P. Ţeulescu, A. Zanne". Însă mai înainte şi după aceea, numele poetului nu mai apare, dîndu-se numai numele redactorului responsabil, care de la nr. 1 din 19 iunie pînă la nr. 14 este D. Bolintineanu, suplinit uneori de Al. Zanne; de la nr. 15 pînă la nr. 18 N. Bălcescu, apoi tot D. Bolintineanu. Coleg de secretariat cu Gr. Alecsandrescu, D. Bolintineanu va fi obţinut de la poet autorizaţia de a-i folosi numele, dar n-a îndrăznit a-l repeta din cauza aprehensiunilor acestuia. Tot astfel Gr. Alecsandrescu va fi semnat alături de alţii adeziuni ca impiegat. La „Popolul suveran" n-a colaborat deschis şi dacă *Plîngerea deputatului* e de el (ceea ce după stil nu este exclus, avînd în vedere asemănarea cu *O profesiune de credinţă* din 1857), ea apare abia la 3 septembrie, cînd revoluţia era virtual eşuată şi, în loc să trateze combativ idei revoluţionare, ironizează oportunismul şi versatilitatea unor pretinşi progresişti. În septembrie vine Suleiman-paşa, întîmpinat la Giurgiu de Eliade. Guvernul este la început recunoscut. Apoi, deodată, soseşte Fuad-paşa cu o armată după el şi cu poruncile legitimului suveran, care hărăzeşte o proclamaţie „boierilor şi vouă lăcuitorilor Valahii de toată clasa", tunînd în contra revoluţiei izvorîte „din acel duh al comunismului împotriva căruia se bate şi triumfează acum Europa toată" („Vest. rom.", nr. 69 din 24 sept. 1848). Trei coloane de oști turcești intră în București îndreptîndu-se spre cazarma de infanterie, spre Mitropolie și spre palatul cîrmuirii. Pe Dealul Spirii miliția română, de fapt corpul de pompieri, se apără glorios și cincizeci de ostași cad morți. Tristul Carcalechi, care salutase pe fecioara România, ironizează acum „partida eczaltăților“. Considerînd că țiganii aparținînd proprietarilor particulari au fost sloboziți de revoluție spre paguba „proprietății țării“, Fuad anulă biletele de eliberare emise de la 11 iunie pînă la 13 septembrie, restabilind robia („Vest. rom.“, nr. 71 din 2 oct. 1848). Logofătul Constantin Cantacuzino, care fusese pus caimacam, scoase pe Gr. Alecsandrescu de la Secretariat, indiciu că-l socotea suspect de idei revoluționare. Că poetul nu mai publică nimic este de înțeles. Omer-pașa, comandantul militar al Bucureștilor, interzisese de a se vorbi în cafenele și în alte localuri publice despre politică, invitînd pe toți „de songer à leurs intérêts privés“. În schimb, Alecsandrescu trimitea curajos emigranților informații foarte folositoare. La 4 decembrie 1849 se făcu ceremonia înscăunării noului domn Barbu Știrbei, care, fiind fratele lui Bibescu, e de așteptat că nutrea față de poet același interes. Știrbei păru mai degrabă afectat de soarta fratelui său și nu-și ascunse neîncrederea pe care o avea în propriul lui viitor: „Alesul, înzestrat cu tinerețe, rîvnă și destoinicie, era chemat, într-o vreme lină, a resbate un viitor întins. Cine putea atunci să-și închipuiască că o carieră, ce se deschidea așa de falnică înainte-i, era să fie atît de mărginită?... Lumea mă socotește, poate, cel mai fericit în aceste momente. E! domnilor; năluciri nu mai pot fi pentru un om serios, la vîrsta mea, și pe vremea de acum“ („Vest. rom.“, nr. 97 din 5 dec. 1849). Apoi încep balurile și la 15 ianuarie 1850, pe un vînt și un viscol îngrozitor, în sala Slătineanu, fostă Momolo, se dă bal masché, cu muzică adusă din Viena („Vest. rom.“, nr. 5 din 17 ian. 1850). Instrucțiile domnești asupra socotelilor între arendași și clăcași, distribuind claca țăranilor în trei trimestre, cu interzicerea de-a se lucra de-a rîndul, nu însemnau vreo ușurare a mizeriei celor de jos, care, după opinia rizibilă a guvernului lui Bibescu, mergeau desculți nu din sărăcie, ci din prost obicei („Vest. rom.“, nr. 10 din 4 febr. 1850). Ion Ghica lăuda în 1850 pe Alecsandrescu pentru buna lui poziție, pe care acesta o socotea neînsemnată. Era „secretar de pricopseală“ la „Senat“ și, cînd vor veni din nou rușii în 1853, va fi „însărcinat cu socotelile armiilor rusești“, fiind „membru al Comisiei Centrale, întocmită pentru socotelile cheltuielilor ostășești“, post pe care îl va avea pînă la 10 august 1855, cînd va fi înlocuit cu pitarul Manolache Anghelescu („Vest. rom.“, nr. 64 din 17 aug. 1855). Locuia aproape de „eleșteul Cișmigiului“. Devenise mizantrop văzînd cum falșii stegari ai revoluției făceau pe spionii poliției, nefiind încîntat nici de unii neconsecvenți „ucenici ai libertății și eroi ai patriei“ din emigrație. Mădularii Senatului propusese să se vînză averile revoluționarilor. Nu se mai ducea la balurile și soarelele de carnaval, dezamăgit de imoralitatea protipendadei (Oteteleșeanu își lăsase la 55 de ani nevasta, Elena Cîmpineanu, spre a se căsători cu Elena Filipescu) și de orizontul îngust al burgheziei mici, care se ferea „ca de foc de o întîmplare care ar comprometa patriotica vînzare a mărfurilor“. Egoismul boierilor era de neînchipuit. Divanul luînd în cercetare un proiect ce îndatora pe boierii care ar întreprinde un negoț să plătească patentă „ca și ceilalți muncitori [1] de rînd“, aceștia se burzuluiră: „aș fi vrut să fii față ca să vezi furia și mînia lor; să vezi cu ce majoritate absolută a lepădat acel articol, și atunci să-mi spui dacă lecțiile trecutului le-au fost de vreun folos“. În 1851, Millo, jucînd o piesă *Tuzu calicu* și punînd pe scenă un respectabil boier cu barbă albă și cu giubeaua de samur, stîrni rîsul numerosului public „pe seama clasei privilegiate“. Nimic însemnat nu se întîmpla în țară. „Mutări de la un divan la altul și tot din cercul privilegiat“. Clerul de sus era putred. Episcopul de Buzău, Filotei, după ce ar fi trăit cu o stariță cu care a avut trei copii, ar fi îndepărtat-o pentru una mai tînără și mai frumoasă. Divanul a hotărît ca slujbașii cei mici, numiți de miniștri iar nu cu ofis domnesc, și care au pînă la două sute lei leafă și mai puțin de 50 de ani să nu primească pensie. „Dar boierilor nu le pasă, căci toți au împlinit de mult jumătatea de veac și copii(i) dumnealor nu încep niciodată cariera de la scriitorie"[1]. Şerban Belu a tras o straşnică bătaie domniţei Ştirbei, soţiei sale, care a fugit „pe jos la tată-so". Pe urmă s-au împăcat şi Belu a început s-o bată din nou. Niculache Kreţulescu însoţeşte pe doamna Ştirbei în voiajurile sale de sănătate, şi aceste „jărtfiri patriotice îi aduc pe tot anul cîte un rang şi cîte o gratificare". Vodă a asistat la împărţirea premiilor. „Cuvinte şi iar cuvinte din partea profesorului şi din partea domnului". În schimb, în şcoala militară au manevrat foarte frumos nişte copii de 12 ani. Justiţia nu merită nici o laudă. Un negustor, impacientat de neaducerea la îndeplinire a unei hotărîri, a intrat în Tribunalul Ilfov, secţia I, şi a strigat judecătorilor: „Închinaţi-vă, închinaţi-vă, că am să vă omor". Judecătorii se ascunseră sub masă. Astfel de ştiri dădea secretarul de la Divan lui Ion Ghica, ridiculizînd clasa privilegiată. Alecsandrescu strecoară o ironie şi la adresa lui Ghica însuşi: „M-am liniştit ceva de cînd m-ai înştiinţat că nu pretinzi la domnia ţării..."

---

[1] Probabil „muritori“?

Poetul, care din 10 octombrie 1853 devenise clucer („Vest. rom.", nr. 82 din 14 oct. 1853), căpătase două pasiuni noi: cîinii şi şahul. Cei dintîi erau mai simpatici decît „nimfele", dintre care una îi ceruse mătănii de la Ţarigrad. Nu mai avea iluzii în materie sentimentală şi, dacă făcea vreo nerozie, o făcea „cu sîngele cel mai rece şi numai ca să se împlinească scriptura". Jocul de şah îl scutea de „multe vorbe zadarnice". În seara de Anul Nou 1853, Gr. Alecsandrescu asistă la inaugurarea teatrului nou, care, deşi bogat pe dinăuntru, nu i se păru de o arhitectură aleasă. Sala însă, plină de lume, „făcea o privelişte cu totul măreaţă". Domnul se afla în lojă cu consulul rus şi cel nemţesc. După foaia carcalechiană, „elegantele şi bogatele toalete ale damelor de prin loji, resfrîngîndu-şi splendoarea în oceanul de lumini al sălii, înfăţişa ochilor o privelişte magică şi încîntătoare" („Vest. rom.", nr. 2 din 7 ian. 1853). Spectacolul, în trei părţi,

---

[1] Totuşi Obştescul Divan făcu un Proiect de legiuiri a pensiilor pentru amploiaţii ce primesc leafă de la două sute în jos, pe care domnul îl întăreşte („Vest. rom.", nr. 23 din 21 mart. 1853). Cei cu 15 ani de slujbă primesc a patra parte din leafă, cei cu 23 de ani o jumătate, cei cu 30 de ani trei părţi.

fu de circumstanţă: un vodevil cu cîntece, tradus din franţuzeşte: *Zoe sau amantul împrumutat*; o arie din *I Masnadieri*, împreună cu un trio din *Lucrezia Borgia* şi finalul operei *Lucia di Lammermoor*, ultimele două părţi cu cîntăreţi de la trupa italiană, printre care damicela Lesnievsca. Pentru această solemnitate poetul pregătise un imn:

> „Aici se va încorona
> Virtutea lăudată,
> Şi viţiul se va-nfrunta
> Prin fapta-i imitată."

Chiar din ianuarie 1853, Gr. Alecsandrescu este membru în comitetul teatral şi cu mîna lui, deşi fără să iscălească, pune felurite rezoluţii cu privire mai cu seamă la slobozenia sau interzicerea de a se reprezenta unele piese, căci comitetul avea o cenzură şi controla repertoriul trupelor în general (doc. 29). Astfel, luăm cunoştinţă că *Maria Tudor* (de V. Hugo) nu era slobodă a se juca. Actorii trupei române se împrumutase, nevoiaşi, de la o Sofia Coler, care-i reclamă la poliţie. Poetul întocmi, la 20 august 1854, o hîrtie către d. antreprenor al trupei române, în termenii următori:

„Cinst. Poliţie a Capitalei pă lîngă adresa cu no. 18.576 alătură o listă de datorii de bani după la mai mulţi actori din trupa D-tale, ce are a luoa D-ei Sofiea Coler, ce prin reclamaţia sa cere către c. Poliţie a fi despăgubită de arătaţii bani. În temeiul căria supt iscălitul scrie D-tale ca, din leafa ce are a primi fiecare actor, să poprească arătaţi(i) bani ce se vede însemnaţi la numele fiecăruia dator, pă care fără întîrziere să-i trimiteţi la Direcţie, spre a să înainta după cerere, iar mijlocind vreo împrejurare, asemenea să arătaţi pricina, spre a să face cele de cuviinţă".

Din ianuarie 1852[1] îl aflăm pe poet la Comisia documentală cu 500 lei lunar, funcţionînd pînă la 31 decembrie 1857.[1] Cumula slujbe, căci fără îndoială îndeplinea şi pe aceea de director al Arhivelor statului. Acolo,

---

[1] Se pare că a fost numit la 19 ianuarie 1852, odată cu Simion Marcovici (doc. 42).

„Pe dealul Mitropoliei
În arhiva României,
Unde statul grămădeşte
Tot ce nu-i mai trebuieşte“,

nu s-a dedat vreunei activităţi deosebite şi şoarecii roaseră în tihnă dosarele, precum singur mărturiseşte în numele lor:

„Şeful de azi al Arhivei, om de pace iubitor,
Ne-a fost chiar ca un părinte, un zelos ocrotitor.“

Îndeletnicirea de căpetenie a poetului era de a încuviinţa slobozirea de acte trebuitoare departamentelor, îndeosebi celui al Dreptăţii, rezoluţia lui fiind atunci „Să va da“, şi a lua notă de înapoierea lor. În cazul din urmă, rezoluţia poetului era invariabil: „Să va revizui şi să va depune la loc“ (Arh. stat., Buc., registrele pe anii 1849—1854). Cum dosarele arhivelor nu încăpeau la Mitropolie şi peregrinau din mînăstire în mînăstire, o parte din corespondenţa lui Gr. Alecsandrescu avea ca obiect tribulaţiile actelor. Astfel odată, în august 1849, poetul protestează contra ideii de a se duce delele la mînăstirea Văcăreşti, fiind greu pentru scriitorii Arhivei să se transporte zilnic pînă acolo. Altă dată, în februarie 1850, cere Departamentului din lăuntru două căruţe pentru scoaterea dosarelor de la mînăstirea Zlătari, unde le uda ploaia, punîndu-i în vedere totuşi că la Mitropolie nu se găseau încăperi pentru ele (doc. 47).

Gr. Alecsandrescu trebuie să fi luat parte, ca persoană oficială, la foarte multe din solemnităţile acelor ani, mai ales spre a culege informaţii de transmis refugiaţilor. Barbu Ştirbei plecase din ţară şi vicepreşedent al Sfatului Administrativ era consulul general Halcinski, sub comisariatul baronului de Budberg. În ajunul Anului Nou 1854 se dădu un revelion splendid, la care asistară prinţul Gorciakov, toate notabilităţile civile şi militare şi elita societăţii („Vest. rom.“, nr. 1 din 5 ian. 1854). Carnavalul fu plin de baluri, ca de obicei. În primăvară, boierimea nepăsătoare trecea la şosea „în sute de calesci“ („Vest. rom.“, nr. 39 din 19 mai 1854), „costumele junilor şi ale damelor era după cel din urmă jurnal“. Armata rusă concentrîndu-se, îşi face apariţia în Bucureşti generalisimul Omer-paşa, străbătînd oraşul în fruntea a 30.000 de soldaţi turci de la bariera Beilicului la bariera Mogoşoaiei. La 13 august se iveşte şi Dervis-paşa, general de divizie, comisar extraordinar al sultanului. Omer fu întîmpinat în numele tinerimii române de un viitor zbir, Alexandru Lăzărescu, nu altul decît criticul Laerţiu de mai tîrziu, care vorbi cam aşa: „La France et l'Angleterre sont les pays de l'esprit et de l'intelligence. Votre glorieuse Patrie est celui de la valeur et de l'héroisme; la Roumanie est le pays du sentiment“ („Vest. rom.“, nr. 64 din aug. 1854). Eliade veni odată cu Omer-paşa şi Gr. Alecsandrescu îl întîlni. La 18 august se anunţa intrarea în ţară a trupelor maiestăţii-sale imperiale, regale şi apostolice („Vest. rom.“, nr. 65 din 18 aug. 1854), iar la 25 august Omer-paşa, cu o numeroasă escortă, iese la bariera Băneasa în întîmpinarea locotenentului-general conte Coronini. Se trag salve de artilerie turcă şi austriacă. Trupele austriace intră paradînd pe podul Mogoşoaiei. Baronul Hess dădu o proclamaţie, aşteptînd „din partea autorităţilor ţării toată asistenţa necesară în privinţa cazării şi hranei trupelor“ contra plată. Adevărate lăcuste! Cantităţile de alimente reclamate de armata austriacă, precum se constată din „Vestitorul romănesc“, sînt considerabile (nr. 68 din 28 aug. 1854 şi passim). „Boierii — scrie Gr. Alecsandrescu — se arată veseli, văzînd starea lucrurilor şi răzămîndu-se pe protecţia nemţească, care se pare aplecată a le asigura pe viitor toate privilegiile de castă.“ Gazetele nemţeşti descriau, spre hazul poetului, primirea pompoasă şi entuziastă a armiei austriace, înainte de a fi sosit. „Numai în București avem — adăuga el — douăzeci de spitaluri pînă acum. Mulțime de lăcuitori, proprietari sau chiriași, s-au văzut scoși fără veste cu familii cu tot din casele lor și din hanurile cele mari, fără să le rămîie nici un loc de adăpostire. Apoi, necurmatele trebuințe ale unei mari oștiri, neregulatele cereri, lipsa banilor, nevoia împrumutării vor aduce curînd această nenorocită țară în sapă de lemn. La 48 am ieșit datori cu 20 de milioane. La 54 vom ieși cu 40. Oare nu trebuie să fim recunoscători englezilor și franțezilor pentru această stare a lucrurilor? Fanfaronada și nestatornicia politicii lor mi se par vrednice de toată osînda, mie care sînt foarte puțin politic. Ele pînă acum n-au izbutit alt decît a pierde mai mult încrederea națiilor și a arăta că singură Rusia face acea ce zice, și zice acea ce face."

---

[1] Comisia documentală luă fiinţă ca urmare a ofisului nr. 541 din 18 octombrie 1837, dat de domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica, prin care poruncea Sfatului administrativ extraordinar „a se întocmi o comisie vremelnicească, care prin înţelegere cu Departamentul trebilor bisericeşti“ să facă „o deslușitoare alcătuire de toate documentele“, pe care se sprijină proprietăţile mînăstireşti. Sfatul administrativ extraordinar dădea un jurnal la 22 decembrie 1837, prin care hotăra alcătuirea comisiei pentru înscrierea în condică a documentelor mînăstireşti (doc. 30, 31, 32).

Barbu Știrbei, care se afla la Baden, fu rechemat și, venind cu vaporul în țară, apăru și el escortat de miliția valahă, pe podul Mogoșoaiei, la 22 septembrie, pe o frumoasă zi de toamnă, salutat de pe la ferestre cu o ploaie de buchete și coroane. După bătălia de la Alma din 20 septembrie, asediul Sevastopolului începu. La 3 decembrie 1854, clucerul Gr. Alecsandrescu era înlocuit la Arhivele statului cu paharnicul Dinu Rîmniceanul („Vest. rom.", nr. 94 din 4 dec. 1854), spre a fi numit director al Eforiei spitalelor.[1] Nu este exclus ca acel Grigore Alecsandrescu, numit la 22 noiembrie 1855 ajutor la masa franțeză a Secretariatului de stat cu 300 lei pe lună, să fie chiar poetul, în compensarea postului de membru al Comisiei pentru cheltuielile ostășești, pe care îl pierduse în august, păstrînd totuși pe acela de la Comisia documentală. Gr. Alecsandrescu vorbea și scria franțuzește în mod excelent. De aci încolo cîțiva ani, începînd din 9 martie 1855, poetul iscălește prin ziare înștiințări și licitații, vînzări de locuri ale spitatelor, cumpărări de lemne de tufan verzi și groase, trebuincioase așezămintelor Colțea, Filantropia, Pantelimon și Nașterea, cu îndatorirea pentru ofertanți de a aduce de probă înainte de licitație un stînjen în curtea spitalului, sau comenzi de halaturi, cămăși, cearșafuri, scufii, fețe de pernă, papuci, șervete, prosoape, dosuri de perne, mindire, legături de cap femeiești, scufii de noapte, scuipători de lemn, hîrdaie și alte așijderea („Vest. rom., nr. 19 din 9 mart. 1855, supl. și urm).[1] Era poetul un simplu om de cancelarie, punînd numai iscălitura dedesubt? Gr. Costa-Foru, ca director al Eforiei școalelor, lua parte la ceremoniile școlare. Este de închipuit că Gr. Alecsandrescu pășea prin spitale, asista la licitații, arunca un ochi asupra tufanilor verzi și examina halatele și scufiile. El însuși destăinuie că odată a fost la Ploiești să inspecteze spitalele, de unde apoi a mers la Brașov („Românul", nr. din 20—21 iul. 1874). G. Sion, care îl persiflase cînd era director al Arhivelor, îi dedică acum o poezie burlescă *Musa în spital*[2]. Căutîndu-l pe Gr. Alecsandrescu în București, Sion presupune a intra în spitalul Colții, unde dă de muza poetului abandonată într-un pat:

> „Cauza voind s-o aflu, eu, vai! am descoperit
> Cum că el peste spitaluri director s-a rînduit."

Ca director al Eforiei spitalelor, poetul a avut neapărat de-a face cu Carol Davila, de curînd sosit în țară, cu care nu era greu cuiva a veni în conflict. Atunci scrise fabula *Doctorul şi bolnavul*, publicată în 1855, unde era vorba de un doctor vestit:

---

[1] Din motive de economie se unificase la 4 sept. 1847 la Colțea cancelariile spitalelor Colțea, Iubirea de oameni, Pantelimon și a „celui de naștere", punîndu-se director serdarul Costache Bălăcescu, poetul, cu una mie lei leafă pe lună, secretar fiind Bucșan și casier Ioniță Roșianu („Vest. rom.", nr. 72 din 13 sept. 1847). Starea spitalelor nu era strălucită. În aprilie 1849 caimacamul C. Cantacuzino, vizitînd spitalul Colțea, îl găsește „în foarte proastă stare: cea mai mare necurățenie și neorînduială domnește peste tot, nu numai pe scări și coridoare, dar și în odăi, rufele bolnavilor părea neschimbate de mai multe zile, îngrijitorii, doctorii și felcerii nu se afla la posturile lor; și este mai de mirare, că n-am găsit pe nimeni să-mi spuie numărul bonavilor..." („Vest. rom.", nr. 29 din 12 apr. 1849).

[1] Nr. 28 din 13 apr. 1855, supl.; nr. 39 din 21 mai 1855; nr. 18 din 7 martie 1856; nr. 19 din 10 martie 1856; nr. 20 din 14 martie 1856; nr. 31 din 28 apr. 1856; nr. 37 din 19 mai 1856; nr. 40 din 30 mai 1856; nr. 41 din 2 iunie 1856; nr. 6 din 16 febr. 1857; nr. 19 din 3 apr. 1857 (repetat în nr. 20 și 21); nr. 35 din 29 mai 1857; nr. 55 din 7 aug. 1857; nr. 72 din 5 oct. 1857; nr. 20 din 8 martie 1858; nr. 37 din 10 mai 1858; nr. 62 din 6 aug. 1858; nr. 7 din 24 ian. 1859; nr. 20 din martie 1859; nr. 22 din 14 martie 1859.

[2] *Colecțiune de nuvele, poezii și altele*, București, 1855.

„Cînd zic vestit se-nţelege că nimeni nu-l cunoştea,
Însă avea atestate
Cu poleială legate,
Diplome ce-n academii luase, cum el zicea,
Prin ţări care niciodată
Nu au figurat pe hartă,
Dar care, cu bună seamă, el nici le-ar fi părăsit
D-ar fi mai avut acolo vrun bolnav de lecuit.“

Domnia lui Barbu Ştirbei se apropia de sfîrşit, înfăţişînd din punct de vedere social un contrast violent. Recepţii, baluri, soarele în societatea de sus, prilejuite de prezenţa comandamentelor turc şi austriac, jafuri, răpiri, ucideri în populaţia paşnică făcute de soldaţii austrieci, care au trebuinţă să se exerseze la război „prin cîteva omoruri“. Saloanele „Prinţului Rumâniei—zice Gr. Alecsandrescu — sînt pline de botforele şi pintenii nemţilor“. [1] De Anul Nou 1856, „brillantă soaré pînă la mezul nopţii“ la palat („Vest. rom.“, nr. 1 din 4 ian. 1856), la 25 februarie „bal très brillant“ dat de Soleiman-paşa, participînd alteţele-lor, miniştrii, agenţii străini, consulii, statele majore austriece, turceşti şi valahe, boieri, funcţionari, notabili din toate clasele. Ofiţerii conduc damele în sala de bal. Vist dirijează orchestra („Vest. rom., nr. 15 din 25 febr. 1856). Se făptuiesc nereguli cu exportarea sării şi a cerealelor. Cea mai mare parte a venitului cerealelor — observă poetul — este în mîinile domnului, care împarte din el gratificaţii la favoriţi. Un singur act de înfăţişare democratică se săvîrşeşte în acest timp, emanciparea ţiganilor, ce se va face însă cu despăgubirea proprietarilor („Vest. rom.“, nr. 11 din 11 febr. 1856). Gr. Alecsandrescu va scrie în legătură cu acest act *Porcul liberat*:

„Cînd s-au liberat ţiganii, în anul de la Hristos
O mie şi ... nu ştiu cîte...“

---

[1] E. Lovinescu, *Scrisorile lui Grigore Alexandrescu către Ion Ghica*, în „Conv. lit.“, XLV, 1911, p. 743 urm., p. 878 urm., p. 1109 urm.; republicate şi în monografie.

În iulie 1856, se ivesc în Bucureşti prinţul Al. D. Ghica şi baronul Talleyrand-Périgord (la 30 martie se încheiase la Paris tractatul de pace: „Vest. rom.“, nr. 51 din 8 iul. 1856). La 16 iulie soseşte şi Kiamil-bei, introducătorul ambasadorilor la Sublima Poartă, aducînd firmanul prin care Al. Ghica e numit caimacam („Vest. rom.“, nr. 54 din 18 iul. 1856). Feldmareşalul-locotenent conte Coronini-Cromberg pleacă în sfîrşit, condus pînă la barieră de ofiţeri austrieci, de un detaşament de cavalerie turc, de lăncieri valahi şi jandarmerie a poliţiei („Vest. rom.,“, nr. 57 din 31 iul. 1856). Dar ultimele trupe austriece şi otomane nu vor părăsi Principatele decît în martie viitor.

În aceşti ani, precum se constată, populaţia Bucureştilor este în continuă aşteptare de evenimente şi vede trecînd pe sub ochii şi spre paguba ei oşti străine şi alaiurile generalilor şi reprezentanţilor puterilor, plătite de către visteria ţării. Insignifianţa regimului o definea un cîntec:

„Cu Ştirbei
Poţi să pei,
Şi cu Ghica
Tot nimica“. [1]

Nu este deci de mirare că o întîmplare astronomică banală a trezit interes excepţional şi mai mult de humor politic, considerînd incertitudinea viitorului. Un astrolog vienez prezisese că la 13 iunie 1857, „Parisul, Franţa, Europa, Lumea, toate nu va fi decît un nemărginit ocean de foc“. Vabini, de la Observatorul din Paris, declarase însă că chiar dacă o cometă s-ar izbi de globul nostru, ea „nu ar produce nici chiar un efect mai însemnat decît acela al unei musculiţe ce şi-ar zdrobi capul în contra vagoanelor drumului de fer ce vor umbla cu cea mai mare iuţeală“ („Anunţ. rom.“, nr. 2 din 2 febr. 1857). Era în carnaval şi cometa nu izbuti să strice veselia francezilor. La balul dat în ziua de 6/18 februarie la Ministerul de Externe din Paris, la care asistă şi familia imperială, iar d-na Poujade [2] şi d-na Lowenthal au apărut în costume naționale românești, se remarcă „grupa cerească compusă din o femeie îmbrăcată ca luna, conducînd douăsprezece domnișoare îmbrăcate ca stele și un comet“ („Timpul“, nr. 20 din 25 febr. 1857). Sub inițialele G.A., Gr. Alecsandrescu, directorul Eforiei spitalelor, publică în „Concordia“ din 13 februarie 1857 (nr. 1) *Cometei anunciate pentru 13 iuniu*:

---

[1] C.D. Aricescu, *Gaminul* (piciul) *de Bucureşti*, în „Românul“, nr. 111 din 17/29 sept. 1859.

[2] D-na Poujade era o nepoată a lui Grigore-vodă Ghica, măritată cu Eugène Poujade, consul general şi agent francez din 1849, rechemat în vremea lui Ştirbei.

„Cometă cu lungi coade însă cu scurtă minte,
De ce vrei să arzi globul ce noi îl locuim?“

Și alții se simt îndatorați să dea informații liniștitoare. Un doctor în medicină S. Mihelștedter scrie: „Numai Iuliu Cesar se zice că ar fi murit în influința unui comet, însă noi cunoaștem că a murit de pumnalul lui Brutus“ („Timpul“, nr. 19 din 21 febr. 1857). I. Bălăcescu, cu referințe din Bayle, *Pensée sur la comète* (1681), și din alții, punctul de plecare fiind *Astronomia populară* a lui Arago, ironiza „predicția d-lui... astrolog din Viena și spaima mai mult sau mai puțin comică ce a pricinuit acea prezicere“. „Cometa d-lui... a ajuns a fi mai cu deosebire subiectul tuturor conversărilor, tuturor preocupărilor și s-ar înfățișa reu astăzi în soțietate acela care ar mărturisi că nu e tocmai bine înștiințat despre *chestiunea zilei.*“ [1] Cenzura zeloasă taie, fără doar și poate, numele astrologului, ca să nu jignească pe consulul Austriei, care era una din puterile garante. În aprilie, cometa se arătase la Astrahan. „Locuitorii acestei cetăți simțiră o mare frică, văzînd noaptea pe cer o stea necunoscută, însoțită de un satelit și încongiurată“ de „o lumină estraordinară, care se măria din ce în ce, cu o iuțeală foarte mare“ („Seculul“, nr. 27 din 11 apr. 1857). În mai, temerea de cataclism se risipise și Gr. Alecsandrescu, semnînd de astă dată cu numele întreg, dădu în „Concordia“ (nr. 31 din 29 mai 1857) răspunsul cometei:

„Astăzi am priimit
Prin poșta cerească
Biletul tău pornit
Din Țara Românească“,

cu făgăduiala de a cruța pe români:

„Mă-nduplec în sfîrșit, astîmpăr al meu foc;
Îmi pun caii la grajd și coadele la toc.“ [1]

Anul 1857 este al Divanurilor ad-hoc, chemate în temeiul Tratatului de la Paris. În martie sosiră la București comisarii marilor puteri europene. Cavalerul de Benzi, reprezentantul Sardiniei, și Safet-efendi, trimisul Înaltei Porți, intrară în ziua de luni 4/16 martie („Timpul“, nr. 23 din 7 mart. 1857), primiți cu onoruri de la barieră, în special Safet. Suleiman-pașa, comandantul-șef al trupelor turcești de ocupație, și prințul Dimitrie Ghica, prefectul poliției, întîmpinară pe comisarul turc, care fu escortat pînă la casele luminăției-sale beizade C. Ghica de un pluton de cavalerie otomană și de două ale miliției și jandarmeriei române. În curtea „hotelului“, un detașament de trupe turcești cu muzica în frunte dădu onorurile militare („Anunț. rom.“, nr. 71 din 6 mart. 1857). [2] Primire entuziastă și firește cu același alai de trupe se făcu baronului de Talleyrand-Périgord, a doua zi, marți 5/17 martie. „Toate drumurile se umplură de oameni care salutau cu entuziasm și în strigări focatice pe acest om de stat atît de amat românilor“. „Escellenția S.D. de Bulver“ (sir Henry Lytton Bulwer) „intră pe noapte“. Vineri 8 martie, pe seară, își făcu apariția și comisarul austriac Liehmann

---

E. Lovinescu, *Gr. Alexandrescu*, p. 267. Poujade venise în locul lui H. Dupeyron de Ségur („Vest. rom.“, nr. 56 din 16 iul. 1849). Pînă în august 1851 poetul nu făcuse cunoștința cu el, dar la îndemnul lui I. Ghica, promitea să profite de întîiul prilej.

[1] „Anunțătorul român“ din 16 febr. 1857 publică, sub titlul *Despre cometul din 1857*, scrisoarea trimisă jurnalelor de d. Petit, directorul Observatorului din Toulouse, după care „frica unui asemenea eveniment este foarte himerică“.

[1] Diatriba trebuie să fi stîrnit interes, pentru că Gr. Serrurie, într-o poezie fără spirit *De pe malul Danubiului* („Seculul“, nr. 44 din 13 iun. 1857), publicată exact în ziua cînd trebuia să se întîmple sfîrșitul lumii, vorbea și el despre cometă, întrebînd ironic:

„Slabilor de îngeri, văzurăți cometul
Ce monstruos mare și turbat venea?“

[2] Comisarul francez trage în casa maior Mișa, cel austriac în casele Bărcănescu, cel sard în casa D. Niculescu, cel prusian în casa lui Iorgu Ghica, cel britanic în casa Ciocan (pe podul Tîrgului de afară, deci în hotelul de Londra), cel rus în casa T. Asan.

de Palmerode. Totdeodată generalul Marziani, comandatul-şef al oştirilor austriece de ocupaţie, notifică prinţului caimacam retragerea trupelor sale, din care nu mai rămăsese în Bucureşti decît puţini soldaţi, mai ales de trăsuri şi ambulanţe. Trupele turceşti începură şi ele să coboare spre Giurgiu („Anunţ. rom.,“ nr. 13 din 13 mart. 1857). Baronul de Richthofen, comisarul prusian, sosi abia vineri 15 martie, comisarul rus Vasili intră în capitală joi 21 martie, iar la 25 martie asistă împreună cu caimacamul la sfinţirea bisericii reclădite Sf. Gheorghe.

În aceste împrejurări Gr. Alecsandrescu publică în „Concordia“ din 12 martie (nr. 10) un scurt salut către comisari:

„În sfîrşit sosi ziua aşteptată cu atîta impacienţă de naţiunea română: încetară comentariele şi îndoielile asupra venirii domnilor comisari ai înaltelor puteri. Astăzi se află adunaţi mai toţi în capitala noastră. Alegerea acestor bărbaţi de distincţiune, însărcinaţi cu cercetarea şi transmiterea dorinţelor noastre, este de natură a ne inspira cea mai mare încredere într-un viitor mai fericit“. [1]

În conglăsuire cu înaltul firman se tipăriră instrucţiile pentru întocmirea listelor electorale şi alegerea deputaţilor („Anunţ. rom.“, nr. 12 din 9 mart. 1857). Acestea favorizau clasele de sus. Mitropolitul şi episcopii făceau parte de drept din Divan, egumenii mînăstirilor închinate şi neînchinate alegeau în totul patru deputaţi pămînteni. Boierii şi feciorii de boieri (începuse să apară la această epocă expresia „boier de neam“) cu cel puţin 100 fălci trimiteau cîte doi deputaţi de judeţ din cei cu cîte cel puţin 300 fălci de pămînt. Ţăranii clăcaşi alegeau cîte doi deputaţi, mai curînd delegaţi, la judeţ; aceştia împuterniceau cîte doi deputaţi indirecţi, care desemnau un deputat în Divan. Cei avuţi precumpăneau şi la oraş, unde puteau vota, ce-i drept, şi „profesioniştii liberali“ (profesori, doctori, ingineri, jurişti etc.) „L'Estafette“ publică o corespondenţă din Bucureşti, pe care o reproduse „Timpul“ (nr. 24 din 11 mart. 1857), spunînd în substanţă următoarele: „Ori de cîte ori un firman bun sau rău vine în ţeară, e o zi de tristeţă naţională...“ „În România nu se află, vorbind adevărat, decît două clase...“ „Una se compune d-aproape treizeci de familii (în cele două Principate) şi se cheamă clasa boiărilor mari... şi cu toate astea astă castă de boiări mari sau brahmani, cum ar trebui să fie chiămaţi, este singura depositare a tutor avuţielor, a tutor bucurielor nedrepte impuse ţerii de baionetele străine. Prin obiceiele sale, prin inoranţa sa proverbială, prin elasticitatea conştiinţei sale, prin constantele sale aspirări către străini şi niciodată către naţiune, pretutindeni în fine şi, pînă într-un oarecare punt, prin naşterea sa chiar, astă castă este cu totul şi diametral opusă celeilalte clase, adică toatei naţiuni române“. „Legea electorală este contrariă dorinţelor ţerii...“ În urma acestui articol, caimacamul suprimă ziarul „Timpul“, sub cuvînt că a trecut cu vederea „respectul datorat Înaltei Porţi“. Însă la 4 aprilie jurnalul reapăru sub titlul „Seculul“. Comisarul francez n-a fost desigur străin de această aluzie la îngustimea firmanului, între el şi comisarul turc se pare a fi existat o fricţiune. Cînd, în noiembrie, baronul Talleyrand dă un bal, toată lumea oficială vine, afară de „esc.-sa Safet-efendi, care din cauză de boală i-a fost cu neputinţă a lua parte la această serbare“ („Sec.“, nr. 87 din 21 nov. 1857). În iunie, Talleyrand era primit cu mare entuziasm la Cîmpulung, oraşul de baştină al lui C.D. Aricescu, şi salutat în stihuri („Conc.“, nr. 47 din 1 aug. 1857):

„Vivat Franţa, brav popor
Ş-al ei Mare-Imperator!...
Vivat, vivat Talleiran,
Ce proteje pe roman!“

În această stare de tensiune între clase, poliţia „popri“ a se mai trage cu puşca şi cu pistolul în oraş, cum începuseră a face de la o vreme unii din locuitorii capitalei, de bună seamă de prin mahalale, simpatizînd cu partida naţională.

Gr. Alecsandrescu, cu toate că spunea că nu e un politic, era un ambiţios timid, şi ideea de a fi deputat trebuie, cum și era cazul, să i se fi reprezentat ca foarte firească. Sub titlul *Unirea Principatelor* („Conc.“, nr. 16 din 30 mart. 1857) dedica o poezie „fiitorilor deputați ai României“:

---

[1] Cu cîteva săptămîni înainte, în aceeaşi „Concordia“ (nr. 6 din 23 febr. 1857), Gr. Alecsandrescu protestase împotriva unui articol din „The Times“ din 13 febr., care afirma că „Moldo-românii, atît prin poziţiune cît şi prin capacitate, nu sînt în stare a juca un rol independent în Europa“.

„Mari puteri iau acum parte la destinul ce ne-așteaptă,
Orizonul se-nsenină, calea noastră este dreaptă...“

Murind Béranger, poetul îi consacră un articol, în care sublinia cu deosebire opinia unui scriitor francez că, dacă Béranger ar fi vrut, „ar fi fost politicul cel mai desăvîrșit“. „Ne pare rău numai — adăuga poetul — că o asemenea laudă nu poate veni la socoteala acelora care cred sau cel puțin zic că geniul literar este incompatibil cu capacitatea politică, rezervîndu-și pentru dumnealor, care nu sînt geniuri în nici un fel, monopolul esclusiv al politicii și dreptul de a conduce lumea la perfecția și fericirea la care adesea au condus-o.“ „Seculul“, reproducînd articolul, se unea cu Gr. Alecsandrescu împotriva pretențiilor „îngîmfaților, așa-ziși oameni pozitivi, carii îndată ce văd un spirit literariu voesc a-i lua orice capacitate politică“. „Chateaubriand în memoriul său — mai zicea ziarul — face aceeași observație ca d. Alecsandrescu.“ Deci poetul uză de tot ce-i stătu onest la îndemînă spre a atrage atenția asupră-i și a sugera că luminile lui politice nu sînt de disprețuit. Din păcate, vechii profitori, „corbii“, se pregăteau acum să năvălească și asupra noilor așezăminte. Poetul publică fabula *Corbii și barza* („Conc.“, nr. din 12 martie 1857) despre păsările de pradă îmbuibate de hoituri pe cîmpul de bătălie:

„Acei ce de a țării grea soartă profitară;
Ce de streini în posturi, în ranguri se-nălțară;
Ce prin trădări, basețe sînt astăzi mari, bogați,
Poate și decorați,
După a mea părere, sînt corbi nerușinați.“

Tactica boierimii retrograde era de a întîrzia în forme parlamentare reformele, sub cuvînt de conservatorism, „a face ca progresul să meargă mai încet“. Se încerca o politică de „concordie“ între clase, plăcută și unei părți a burgheziei, motiv pentru care C.A. Crețulescu înființă ziarul „Concordia“, scris de boieri (I. Bălăcianu, I.I. Filipescu), dar editat de E. Grant, ruda lui C.A. Rosetti, și devenit apoi „Românul“. Boierii declarau a renunța la privilegii, admițînd numai „aristocrația virtuții și a talentului“ („Conc.“, nr. 7 din 27 febr. 1857), dar dădeau mîna cu posedanții, punînd la cale o adunare a proprietarilor ce stîrni protestele presei democrate. „Alegerile se fac pe clase — se justifică I.I. Filipescu — iar nu din total; prin urmare nu încape gelozia“. („Conc.“, nr. 37 din 22 iun. 1857). „Timpul“ rezumă situația socială și politică traducînd din La Bruyère: „D.L. ... are fața frescă, figura rotundă și fălcile atîrnînți..., se crede plin de talent și spirit. E avut... D.S. ... are ochii afundați, fața aprinsă, corpul sec și figura macră; ... nu aude nici salutările, nici complimentele. E sărac.“ („T.“, nr. 5 din 3 ian. 1857, trad. D.F.). Polemica în vederea alegerilor începe cu violență, emigranții sosesc. Candidații fac „profesii de credință“ vagi. G. Costa-Foru se pronunță, întîi, contra prințului străin. Din moment ce domnul putea fi ales acum într-un „cerc mai larg“ decît „boierimea mare“, un asemenea om s-ar fi găsit dacă era căutat bine („Sec.“, nr. 40 din 30 mai și 41 din 3 iun. 1857). Dar într-o parodie a programului partidului „conservator al privilegiilor“, Costa-Foru își schimbă atitudinea. „Pentru prințul strein — vorbea el în numele retrograzilor — avem mai multe mijloace de combătut. Să exploatăm sentimentul popular, să ne servim chiar cu naționalitatea și cu religia spre a face să cază această idee. Și zicem: cu prințul strein ni se va pierde legea“ („Sec.“, nr. 56 din 25 iul. 1857). În septembrie, listele de candidați erau alcătuite. În numele „partidului național“ candida la Ilfov, printre proprietarii mari, alături de beizadea Grigore Ghica, Cezar Bolliac, care făcea și el „profesie de credință“ cu trei „baze“: „întărirea proprietății“, întărirea „familiei ce s-a slăbit“ și „întărirea religiei ce se clatină“. Gr. Alecsandrescu nu e propus de nimeni. Numai vărul său Costache Fusea va candida la Tîrgoviște. Amestecul clasei de sus în întocmirea listelor electorale, în scopul de a se „năbuși sloboda espresie“ a elementelor democrate, fu așa de brutal, încît însuși pîrcălabul Covurluiului, în Moldova, aghiotantul domnesc A.I. Cuza, la „strigătele și plîngerile tuturor claselor din Galați“, se văzu silit, cu o vie părere de rău, împotriva dorinței ce avea „de a sluji patriei într-o vreme atît de critică“, de a-și da demisia („Conc.“, nr. 42 din 11 iul.

1857). Îmbulzirea candidaţilor fără geniu literar stîrneşte ironia poetului. *O profesie de credinţă* este inspirată din profesiile anului 1857, şi s-ar părea că din parodia lui Costa-Foru cu privire la domnul străin:

„Domnilor alegători, mă rog să fiu ascultat,
Şi după ce mă-ţi citi mă rog să fiu deputat,
Căci am cuvinte să crez că la Divanul ad-hoc,
Bine lumii o să fac şi rol nobil o să joc...
Apoi, dacă după-aceasta mai aveţi cumva dorinţă
Să v-arăt printr-o programă care e a mea credinţă,
La Divan ce voi susţine, vă pociu da încredinţare
Că Unirea o crez sfîntă, c-o voi cere cu-nfocare;
Căci mărindu-se pămîntul, lefile poate vor creşte.
Însă prinţ strein nu-mi place, căci nu ştie româneşte...
Şi religia vom pierde şi vom uita româneşte,
Ca în Grecia modernă, unde azi vorbesc nemţeşte.“

La 29 septembrie 1857, într-o duminică, se făcu deschiderea Divanului ad-hoc, cu multă pompă, cu miliţie pămînteană rînduită pe amîndouă părţile drumului de pe dealul Mitropoliei, aşternut cu postav roşu („Anunţ. rom.“, nr. 71 din 2 oct. 1857). La 10 soseşte prinţul caimacam împreună cu comisarii, corpul diplomatic, miniştrii, întîmpinat în curtea Mitropoliei de un batalion de infanterie şi un escadron de cavalerie. Sala adunării „prezenta un frumos spectacol, rar şi unic în felul seu. Era un contrast vrednic de observat, între aurul strălucitor şi decoraţiunile uniformelor de tot felul ce se afla într-însa; şi între modestele, dar frumoasele haine ale ţeranilor deputaţi“ „cu plete(le) lor lungi şi figurile lor macre şi serioase“. Seara edificiile publice fură iluminate, însă o artifiţie proiectată la capătul grădinei Kiselef fu amînată din pricina timpului „închis şi a ploii“. La hotelul Tőrők se afla un mare tablou înfăţişînd două june ţărănci ţinîndu-se de mînă, un înger încununîndu-le cu o coroană, pe care se vedeau stemele celor două principate: corbul şi zimbrul („Sec.“, nr. 74 din 30 sept. 1857). Cu această imagine începea şi poezia lui Gr. Alecsandrescu, *Unirea Principatelor*:

„Pe antice monumente am văzut ades sculptate
Acvila ce poartă crucea, zimbru ţării-nvecinate,
Subt o mînă o coroană, întrunite figurînd.“

Cele „patru punturi“ (unirea, prinţ străin, chezăşuirea autonomiei, guvern constituţional) fură adoptate de Divanul ad-hoc în ziua de 9 octombrie şi salutate cu sunete de clopote şi muzică militară. Dar ca o prevestire de ceea ce avea să însemne constituţionalitatea, cenzura tăie cu voluptate din gazete toate cuvîntările deputaţilor. Apoi urmară discuţiile asupra memorandului formulînd pentru puterile garante dorinţele ţării cu privire la viitoarea ei organizare. Se pune întrebarea dacă în calitate de funcţionar superior Gr. Alecsandrescu a asistat la vreuna din solemnităţile acestor ani, bunăoară la punerea temeliilor Academiei Române, adică ale Colegiului Sf. Sava, în ziua de 10 octombrie, la care luară parte caimacamul, comisarii marilor puteri, sau la "briliantul bal dat de Escelenţia-sa Baronul Taleirand cu ocazia aniversalei de 2 dechemvrie stil nuou“, la care se jucă cotilionul pînă la patru ore dimineaţa şi se remarcară doamna Em. Băleanu, doamna Plagino şi mai ales doamna Oteteleşeanu, aceasta din urmă „prin gustul cel rar al toaletei sale, precum şi prin opulenţa ce o înconjura“ („Sec.“, nr. 87 din 21 nov. 1857). Între ţăranii deputaţi cu figurile macre din Divanul ad-hoc, nădăjduind o reformă agrară ce nu avea să vie, şi această reuniune de protipendadă este o prăpastie. De remarcat că, prin efectul prezenţei comisarilor străini, luxul şi excentricitatea în clasele de sus luară avînt. D. Ghica, şeful poliţiei, interzicea în mai „ridicola modă“ de a alerga cu trăsurile pe uliţă şi prin locurile publice („Anunţ. rom.“, nr. 29 din 9 mai 1857).

În toamna lui 1857, Ion Ghica invită pe poet în Siria şi Palestina. Friguros, acesta făgăduia să vină în primăvară. Se vede că a fost, de vreme ce epistole din martie şi aprilie (fără an) sînt scrise la Constantinopol şi la Smirna.

Divanurile ad-hoc nu duseră la nimic şi la 31 martie 1858 comisarii îşi luau adio de la caimacam („Anunţ. rom.“, nr. 27 din 5 apr. 1858). După plecarea lor fură scoase la mezat „toate obiectele, mobilele, trăsurile şi caii“ ce li se oferise pe cheltuiala statului („Anunţ. rom.“, nr. 43 din 31 mai 1858). În octombrie se publica firmanul prin care Alexandru Ghica era înlocuit cu trei caimacami (Em. Băleanu, I. Manu şi I. Filipescu) în vederea alegerilor pentru Adunarea electivă („Naţionalul, nr. 90 din 19 oct. 1858.) Nici acum poetul nu figurează printre candidați. Abia după alegerea domnitorului și cu prilejul venirii acestuia în București, la 8 februarie 1859, Gr. Alecsandrescu trimitea un salut „Măriei-Sale Domnului Alesandru Ioan I“:

„Țara te salută, Prințe,
Cu plăcere și iubire
Și-ți încrede viitoru-i
Zîmbitor de fericire.“

La 3 aprilie 1859, Al. I. Cuza îl numi director al Departamentului cultului și al instrucției publice, în locul lui N. Racoviță, ministru fiind C.A. Crețulescu, fostul redactor al „Concordiei“ („Monit. of.“, nr. 40 din 11 apr. 1859). Postul era important și dorit — zicea I. Ghica — „de toți acei cari caută să facă averi mari“. Evident, poetul nu profită. În locul său, la direcția Eforiei spitalelor veni G. Sion, acela care îl ironizase altădată, luînd acum el în primire stînjenii de lemne, halatele și scufiile (Monit. of.“, nr. 42 din 17 apr. 1859). Totuși Gr. Alecsandrescu fu numit la 21 mai și în postul onorific de membru al Eforiei spitalelor („Monit. of.“, nr. 60 din 27 mai 1859), în locul maiorului C. Racoviță, „remas incapabil prin boala sa hronică“ (atunci cînd voia să scape de cineva, guvernul căuta sprijin în domeniul patologiei). Poetul iscălește acum pentru ministru publicări de arendări de moșii mînăstirești.[1] I se oferise în martie chiar Ministerul Finanțelor, dar îl refuză, „nefiind în poziție materială independentă ca să mă pociu susține în urmă“. Guvernele erau șubrede, nu țineau mai mult de „două-trei luni“ (ms. 801, scris. din 31 mart. 1859) și, afară de asta, poetul ar fi preferat oricare minister în consonanță cu aptitudinile lui de poet, afară de acela al Finanțelor. De la 5 octombrie 1859, cînd demisionează cabinetul Krețulescu, și pînă la venirea ministerului Ion Ghica, în 12 octombrie, Gr. Alecsandrescu funcționează ca ministru ad-interim, sau mai degrabă ca girant, în calitate de director, cum era obiceiul vremii („Monit. of.“, nr. 125 din 12 oct. 1859), semnînd trei decrete cu titlul sonor de ministru secretar de stat ad-interim

---

[1] „Anunț. rom.“, nr. 5 din 2 mai 1859; nr. 64 din 15 aug. 1858; nr. 85 din 24 oct. 1859; cf. și „Monit. of.“, passim (între 13 mart. 1860 și 2 apr. 1860).

la Departamentul cultelor și instrucțiunii publice, pe care îl abandonează apoi lui A.G. Golescu.

La 30 martie 1860 fu numit membru al Comisiei centrale din partea domnitorului, odată cu Ștefan Golescu, Manoil Angelescu și fostul clucer Evghenie Predescu, cel din urmă mare proprietar în Dîmbovița[1]. Erau în total 16 membri, opt moldoveni și opt valahi, opt fiind aleși de către cele două adunări, iar alți opt de către prinț, funcționînd numai sub durata unei legislaturi. Misiunea Comisiei centrale era de a codifica legile în ființă, punîndu-le în armonie cu noua ordine de lucruri, de a unifica regulamentele organice, legile civile, criminale, comerciale, procedurale, de a pregăti chiar legi de interes general, comune celor două Principate, și de a le supune prin mijlocirea „prinților“ (căci Convenția nu prevăzuse alegerea unui singur domn) Adunărilor respective („Anunț. rom.“, nr. 79 din 4 oct. 1858). Colegii lui Gr. Alecsandrescu erau la această dată, în afară de cei trei amintiți, Alexandru Teriachiu, Nicolae Catargiu, Ludovic Steege, Vasile Mălinescu, Al. Moruzi, Ion Docan și Dimitrie Dăscălescu pentru Moldova; Apostol Arsachi, Constantin Brăiloiu, Ioan Cantacuzino și Teodor Brătianu pentru Muntenia („Monit. of.“, nr. 83 din 8 apr. 1860). Poetul trebui să-și dea demisia din postul onorific de efor al spitalelor civile, fiind înlocuit la 21 aprilie cu D. Bolintineanu („Monit. of.“, nr. 104 din 4 mai 1860). Amintiri puternice din tinerețe legau pe Gr. Alecsandrescu de orașul Focșani. Vama de altădată între cele două țări se desființase, partea moldoveană și cea munteană fraternizau în așteptarea unirii definitive, care se făcu în iulie 1862[2], și viața orășenească, prin staționarea trupelor austriece, întîi, prin înființarea Comisiei centrale, în fine prin înaintarea repede în civilizație a întregii țări, luase înfățișări mai europene. Însă contrastul între mizeria păturilor de jos și luxul boierimii izbea pe oricine. Boieroaicele, oricît de mărunte, nu făceau doi pași prin oraș decît numai în trăsură. Prin colbul ori prin noroiul străzii tîrau rochii grele de catifea ori de tafta, iar la serate veneau, nefamiliarizate cu protocolul, în „robes de chambre“ foarte bogate, iar în picioare cu papuci. Pe cap aveau pălăria cea mai pariziană, ciorapii le erau rupți. Horbota fină a pantalonașilor tinerelor fete ieșind pe sub rochie, așa cum fu o vreme moda, cădea peste ghete scîlciate. Puneau bijuterii peste tot: la urechi, umeri, degete, piept. Vizitiii aveau livrea pretențioasă, nu și mănuși în mînă. Hotelurile erau hidoase, în băltoacele din curtea lor bivolii și purceii se scăldau fratern. Însă țăranii păstrau obiceiurile și înveșmintările tradiționale, la munte focul se aprindea încă cu cărbuni ascunși în cenușă, ori cu două lemne frecate repede.[1] Întîia ședință a Comisiei, în sesiunea a II-a, se deschise la 21 aprilie 1860 la orele 12. Comisia funcționa în casele căminarului Scarlat Bontaș. O oarecare idee despre sala de ședințe ne putem face după bugetele Comisiei. O masă lungă, învelită cu postav verde, trebuie să fi fost în mijloc, înconjurată de șaisprezece jilțuri învelite cu damasc de lînă în două culori. La ferestre erau draperii din același damasc și perdele de tulpan alb. Fiecare comisar avea înainte călimări. Pe masă tronau urne pentru balotaj.[2] După apelul nominal și verificarea titlurilor se procedă la constituirea biroului. Ștefan Golescu fu ales președinte, iar N. Catargiu vicepreședinte. La alegerea celor doi secretari, poetul căpătă numai un vot. Docan emise apoi părerea că regulamentul vechi nu poate fi obligator pentru membrii noi și se iscă atunci o discuție dacă trebuie sau nu modificat, înainte de a se intra în miezul lucrărilor. După o oarecare controversă se alese o comisie pentru verificarea regulamentului și se trecu la examinarea „proiectului pentru stîrpirea lăcustelor“, motiv de alte dezbateri subtile, unii susținînd că e nevoie de o lege, alții că exterminarea lăcustelor o poate face guvernul pe cale administrativă. Gr. Alecsandrescu, încă novice, nu găsi cu cale a se pronunța asupra problemei lăcustelor. La 25 și 27 aprilie chestiunea lăcustelor se complică prin aceea că Arsachi, susținător al cauzei moșierilor, se temu că proprietarii, fiind îndatorați a da doi oameni la zece în campania de stîrpire, mîine guvernul va cere douăzeci. Teriachiu îl liniști explicînd că moșierii nu erau năpăstuiți, întrucît prin locuitorii săteni se înțelegeau numai bîrnicii, și nu slugile, argații, păstorii, meseriașii de pe moșie. Pînă la asemenea preocupări egoiste se coborau reprezentanții claselor avute, strecurați într-o instituție progresistă. La 29 aprilie intrară mai adînc în discutarea modificărilor la regulament. Brăiloiu cerea vot secret atunci cînd trebuia să se încuviințeze arestarea unui comisar, principial „neviolabil“, precum și două treimi din voturi spre a se combate presiunea guvernului. „În cursul anului trecut, zise Brăiloiu, am avut trei procese intentate de poliție și dacă Adunarea în cele din urmă nu ar fi luat otărîrea de a cere pe deputatul ce se afla închis, acel deputat ar fi fost și astăzi arestat, cu toate că acea inculpare s-a dovedit în urmă că era o simplă plăsmuire.“ Cum Docan făcea multe obiecții, Gr. Alecsandrescu spuse și el aceste cuvinte: „Nu văd ce necuviință rezultă din multele garanții care le cere Comisiunea centrală, și mă unesc întru toate cu zisele d. Brăiloiu“ [1]. Ședința respectivă dură de la 11 $^{1}/_{2}$ pînă la 4 $^{1}/_{2}$. Comisia avea un pendul. Ceva mai mult dură aceea din 2 mai, cînd fu în discuție tot regulamentul. La 4 mai Brăiloiu se împotrivi ideii de a se aplica penalități celor care lipsesc. Gr. Alecsandrescu bătu în struna lui: „Eu susțin că noi nu putem lua măsură de a esclude pe un membru al Comisiunii, fie el numit de domn, fie de Adunare, căci o asemene măsură ar fi arbitrarie“. Votă însă împreună cu Brăiloiu, Dăscălescu și alți cîțiva o sancțiune inofensivă: „Nevenirea unui comisar la una sau mai multe ședințe se înscrie la protocol“. Membrii Comisiei primeau 5000 lei pe lună, din care 2000 erau socotiți ca subvenție.[2] Din ziua de 6 mai, Gr. Alecsandrescu, deși prezent, uită să semneze protocoalele. Era pe cale de a se însura. În ședința de la 9 mai fură alese trei comitete. Poetul intră cu 11 voturi în cel dintîi, care avea să se ocupe cu organizarea comunelor urbane și rurale, organizarea ținutală, organizarea ministerelor, întrunirea autorităților din Focșani. Într-un comitet special, destinat examinării proiectului „pentru regularea relațiunilor dintre proprietari și agricultori", Gr. Alecsandrescu nu intră, neobținînd decît un vot. De asemenea nu poate intra numai cu patru voturi în comitetul ce urma să elaboreze un proiect de lege pentru alegerea episcopilor. Era, pe cît se pare, luat la ochi pentru independența lui de spirit. Ședința din 17 mai dură numai un ceas și se ocupă cu chestiuni atingătoare de administrația Comisiei. La 24 mai poetul nu răspunde la apel, la 27 mai de asemenea, la 30 mai e considerat ca fiind în concediu, de aci încolo e dat mereu absent.

---

[1] „Rom.“, nr. 13 din 22 sept./3 oct. 1857. Avea circa 300 fălci de moșie, luată drept zestre în Petreștii-de-Mijloc (Dosar municipal).

[2] T. Romanoai, *Date focșănene asupra hotarului și Unirii*, în „Milcovia“, revistă regională de studii, redactor N.Al. Rădulescu, Focșani, 1931, II, vol. 1, p. 153 urm.

---

[1] Virgil P. Arbore, *op. cit.*

[2] Director al cancelariei era în 1859 un Majorescu; în 1862 va fi G. Baronzi, poetul, care se afla la Comisie încă din 1860, deoarece în acel an tipărea la Focșani *O farsă din zilele noastre*, iar în 1861, chiar în imprimeria Comisiei, *Impresiuni din carnavalul 1861.*

[1] *Protocoalele Comisiunii centrale a Principatelor Unite*, 1860—1862.

[2] *Protocoalele Comisiunii centrale a Principatelor Unite*, I. Sesiunea 1859, Focșani.

Cu D. Dăscălescu, colegul său de Comisie, Gr. Alecsandrescu trebuie să fi fost în cei mai buni termeni, acesta fiind și el poet și admirator, precît demonstrează scrierile, al stilului lui Gr. Alecsandrescu. Era autorul *Scrisorilor din Țara Țînțărească*, în care aluzia la țînțarii din Milcovia este învederată. Suferea probabil de piept și desigur și de malarie, fiindcă lua „chină" și era topit în ghenarie „de o căldură ca-n luna lui cuptor". [1] Sentimentele lui civice erau oneste, și în „Steaua Dunării" publicase o poezie împotriva „strigoilor":

„În Obșteasca Adunare
Am văzut cîțiva strigoi,
Se strîmbau care de care,
Toți uitîndu-se la noi.

Deputați! grija e mare,
Cătați bine între voi.
În Obșteasca Adunare
Am văzut cîțiva strigoi." [2]

Era un om tînăr, cu barba ca a lui Bălcescu, în portretul ce i-l făcuse fratele său, Iorgu Dăscălescu, și cu aceiași ochi arzători de febră, sub o frunte lată și palidă.

---

[1] *Ziorile*, poesii de D. Dimitrie Dăscălescu, Iassi, 1854; *Epistolă la G.S.*, 1853.

[2] După „Telegraphul", nr. 202 din 9 dec. 1871.

Tatăl lui era Ștefan Scarlat Dăscălescu, om fin, care a călătorit prin Europa și a lăsat însemnări politice pline de interes. [1] O acuarelă ne-a păstrat figura lui inteligentă, închenăruită într-o imperceptibilă barbă submaxilară à la Cavour. Născut la 20 iulie 1800, se trăgea, zicea el, din medelnicerul Vasile Dascălul, care îi venea străbun și de la care familia, care era munteană, luase numele de Dăscălescu. El și fratele său Costache ar fi fost feciorii polcovnicului Scarlat Dăscălescu din Tîrgoviște, prin urmare concetățeni ai lui Gr. Alecsandrescu [2]. Casele lui Ștefan Dăscălescu, cu tindă jos și o loggia la catul de sus, nu mai există azi. În ele, în odăile de jos, se strămută în primăvara anului 1861 Comisia centrală. Mama poetului D. Dăscălescu, care se chema Marghioala și era fata lui Asanachi Danu, muri relativ tînără, la 13 iunie 1851. cum arată lespedea gropniței bisericii acum dărîmate Sf. Mina din Bahnele Moldovei (o mahala Bahnele era și dincolo de gîrlă), unde sînt îngropați de-a valma Dăscăleşti și Stamatești, și Ștefan însuși (+ 20 dec. 1878), împreună cu socrul său Asanachi (10 mai 17. . . — + 20 mai 1885), de la care căpătase drept zestre moșia Căpătanu (alții zic Doaga), în fostul județ Putna, intrată apoi în patrimoniul lui D. Dăscălescu. [4] Acesta era căsătorit cu Eliza

---

[1] N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Stefan Scarlat Dăscălescu.* „Anal. Acad. Rom.", Mem. secț. ist., s. III, t. XIII, mem. I, 1932.

[2] T. Romanoai, *Date focșănene*, în „Milcovia", Focșani, 1931, an. II, vol. I, p. 164. Reacționarul paharnic Constantin Sion *(Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 95 urm.) recunoaște că Dăscăleștii sînt români „din clasul de jos al lăcuitorilor", frați, feciori ai unui dascăl de biserică din satul Sălcioara, jud. Rîmnicu-Sărat, care au „învățat cojocăria", dar calomniază pe „curgolea" Ștefan, pretinzînd a se fi îngurluit pe la 1820 cu un beșleagă la Buzău și a se fi dus cu acesta la Silistra, „ţiind loc de femeie turcului". Unele documente din Arhivele statului București, pe care se întemeiază autorul privind pe Gr. Alecsandrescu, au fost din nefericire distruse într-un vagon ce le evacua.

[3] *Ziorile*: *Martirul.* Era născută la 10 aprilie 1805.

[4] Fotografii luate la fața locului, știri de la d-ra Maria Holban. Anchete consemnate la I.I.L.F. La 1830 Dăscălescu era însemnat într-o vidcmostie ca avînd două moșii: Pomii Străjăscului și Bahnile și 20 pogoane de

Robescu, fata boierului jovial şi cu favoriţi Costache Robescu, în casa căruia trăsese în 1845 Mariţa Bibescu, ca mireasă.

Cînd şi cum a cunoscut Gr. Alecsandrescu pe Raluca Stamatin? Amintirea păstrată în familie despre poetul trecînd într-o zi pe o stradă din Focşani, care, surprins de vocea unei fete cîntînd, s-ar fi lăsat prezentat printr-un prieten, Olănescu, e romanţioasă şi puţin probabilă. Stamatineştii erau o familie de vază în Focşanii moldoveneşti, avînd o biserică de zid, azi în ruină, cu hramul Sfinţii Voievozi, şi casa pe strada numită nu de mult Stamatineşti.[1] Biserica, împrejmuită cu zid de bolovani şi în forma unei trefle, de o masivitate graţioasă, cu o uşă simplă din blăni de lemn ghintuite şi o pictură în chip de icoană deasupra, încinsă de jur împrejur, mai sus de ferestrele mici, cu un brîu dinţat, fusese ridicată de banul Stamatin nu mai devreme de anul 1798. D. Dăscălescu era rudă cu Stamatineştii, de vreme ce soru-sa Ruxandra[2] se măritase cu comisul Costin Stamatin, dintr-o spiţă colaterală aceleia a Raluchii. Tatăl lui Costin, spătarul Săndulache Stamatin, murise chiar în anul 1838, cînd Gr. Alecsandrescu număra oile la vamă, şi i se pusese la căpătîi lîngă biserica Stamatinească o cruce de piatră, a cărei inscripţie ca o horbotă opreşte şi azi pe trecători:

„Trecătorule, priveşte: că aci odihneşte
Tărîna unui muritor, carile a fost în lume trăitor,
Ca şi tine, iar acum nesimţitor...“

Raluca era fata spătarului Gavril Stamatin şi a Zoiţei Bucşinescu şi mai avea trei surori (Ecaterina, Ana şi Marghioala)[3]. Îmbrăcat după moda veche, cu antereu şi işlic,

---

vie la Odobeşti. Cf. Aurel V. Sava, *Boierii ţinutului Putnei la 1830*, în „Milcovia“, Focşani, V—VII, 1936.

[1] Primăria urbei Focşani, *Tablou de numirea stradelor şi pieţelor din oraşul Focşani, admise de consiliul comunal prin hotărîrea nr. 45, 46 şi 47 din 1894*, Focşani, 1895.

[2] Înmormîntată la Sf. Mina: 18 iunie 1824 — + 18 apr. 1909; tot acolo este şi Costin (Constantin): 21 mai 1818 — +29 sept. 1857. Posedăm o fotografie a lui.

[3] La 29 oct. 1893, tribunalul jud. Putna pune în posesie pe Ana Stamatin, Maria Nicolau şi Caterina,

un comis Gavril Stamatin ar fi ieşit la 5 februarie 1859 în întîmpinarea lui Cuza, cînd acesta trecu prin oraş.[1] Tombatera ar putut foarte bine fi spătarul Stamatin însuşi, pentru că păstrătorii portului oriental, cu înlocuirea doar a işlicului printr-o şapcă, şi care se fotografiau astfel, nu erau puţini pe atunci. Căpitanul austriac de Friedberg desena la 1856 un boier din Focşani mergînd pe uliţă în veşmînt turcesc. Totuşi e îndoială că socrul lui Gr. Alecsandrescu a venit în 1860 la Bucureşti cu astfel de îmbrăcăminte vetustă. Spătarul Gavril era fiul banului Toma Stamatin şi al unei fete a lui Toma Ţintilă; la rîndu-i banul era feciorul comisului Gavril, care era fiul clucerului Stamatin Adam. Acesta mai avusese doi copii, pe Marioara, măritată cu un Robescu din R.-Sărat, şi pe slugerul Alexandru, tatăl spătarului Săndulache şi moşul comisului Costin, soţul Ruxandrei Dăscălescu. Stamatineştii, prin spiţa slugerului Alexandru, erau rude cu actorul Matei Millo, întrucît un Iordachi Milu ţinea pe Anica, o fată a slugerului[2], iar prin spiţa comisului Gavril şi cu paharnicul C. Sion, teribilul arhondolog, care era soţul Frăsinei Stamatin, o soră a spătarului Gavril şi mătuşă deci a Ralucăi.[3]

E de crezut că Gr. Alecsandrescu a făcut cunoştinţă cu Stamatineştii prin poetul Dăscălescu. Casele cu două rînduri ale lui Gavril Stamatin, dărîmate în 1940 de cu-

---

surori (ale Raluchii), şi pe Angelina Mehedinţeanu, nepoată de soră, asupra averii răposatului Mihalache Stamatin, constînd într-un proces pendinte la Înalta Curte de casaţie cu răzeşii din Smulţi (doc. la I.I.L.F.).

[1] I.M. Dimitrescu, *op. cit.*

[2] Dăscălescu dedică în *Ziorile* o *Epistolă lui Matei Millo*, în stilul Gr. Alecsandrescu: „Însă eu, cu umilinţă, mă cunosc cît sînt de mic./ Nici nu vreu, nici am dreptate, să mă număr mucenic.“ Ce fel de rude sînt cu actorul Millo nu ni se arată clar. Slugerul Iordachi Milu a avut trei copii: pe biv-vel-paharnicul Iordache Milu, pe Enacache şi pe Matei Milu. Însă actorul Matei Millo era fiul spătarului Vasile Millo.

[3] Ni s-a comunicat din partea familiei Dăscălescu o acuarelă reprezentînd un boier stînd turceşte cu o narghilea în mînă şi care ar fi sau „Sion“ (într-adevăr seamănă cu aceştia), sau „Moscu“. În ultimul caz, ar fi deci Moscu Cojocar Dăscălescu, un frate al lui Scarlat Dăscălescu (cf. C. Sion, *op. cit.*).

tremur, erau așa de mari încît au putut adăposti mai tîrziu un arest și după aceea un internat. Gura beciului de zid aduce aminte de hrubele palatului domnesc din Tîrgoviște. Raluca ar fi avut 26 de ani, deși mărturisi 18.[1] Fapt este că Raluca, ființă oacheșă, nu frumoasă, însă blajină, ascunzînd un trup abundent sub largile foi de tafta, are, în fotografiile pe care i le cunoaștem, o fizionomie matură și obosită, în contrast cu vîrsta posibilă. Nunta s-a făcut cu precipitație, în ziua de 29 mai 1860, în biserica Stamatineștilor, naș fiind Ștefan Golescu, președintele Comisiei centrale, și a fost urmată îndată de o dramă care a întunecat toată viața poetului. Acesta a voit, pe cît se bănuiește, să se despartă, căsătorindu-se, de prietena sa Marița Berlescu, din mahalaua Antim, cu care întreținea legături de cel puțin doi ani și cîteva luni, dacă nu mai de mult. Berleștii erau o familie de boiernași foarte cunoscută, cu o ramură în Tîrgoviște, de vreme ce, printre reclamanții de zestre la judecătoria Dîmbovița, în 1852, se află și „Irina, fiica lui Ion Șerbănescu cu soțul ei Ioan Berlescu“ („Vest. rom.“, nr. 1 din 13 nov. 1852). Cel mai notoriu Berlescu este Costache, fiu (căsătorit la 22 februarie 1853 cu Elisaveta Gugiu) al vistierului Constantinescu din mahalaua Antimului, și care în 1840 fusese numit ajutor al secretarului ocîrmuirii Brăila, fiind ridicat în 1842 la rangul de pitar și în 1851 la acela de serdar.[2] În 1856 era secretar al ocîrmuirii Brăila („Vest. rom.“, nr. 69 din 15 sept. 1856), casier general în 1860 („Rom.“, nr. 346 din 11 dec. 1860), an în care voia să vîndă sau să

---

[1] Extras din registrul de căsătoriți al bisericii Sf. Voievozi pe anul 1860, comunicat cu multă îndatorire, împreună cu alte extrase privind pe Stamatinești, de tov. Constantin Gonciariu de la Arhivele statului, Focșani.

[2] Acte, fotografii de diplome comunicate de familie, la I.I.L.F. Vezi și Grigore T. Petrescu, *Brăila din toate timpurile*, Brăila, 1906; T. Cornel și Th. Arghezi, *Figuri contimporane din România*. Alte știri despre Berlești: un Teod. Berlescu, scriitor la tribunalul poliției *(Alm.*, 1840*)*; Alexandru Berlescu, vătaf de aprozi la Înaltul Divan jud. *(Alm.*, 1840); pitarul Dimitrie Berlescu, secretar al iconomii eclisiarhului Curții domnești *(Alm.*, 1842*)*; pitarul Berlescu, vătaf de aprozi la Înaltul Divan, secția I *(Alm.*, 1842*)*; pitarul Costache Berlescu, ajutor de ocîrmuire, Brăila *(Alm.*, 1844*)*.

dea cu chirie casele sale noi cu 16 odăi de pe podul Caliții, mahalaua Sf. Ilie („Rom.“, nr. 292 din 19 oct. 1861). În 1840 „Cantorul de avis“ înștiința darea cu chirie a caselor „d-lui pitaru Berlescu, însă sus patru odăi și o sală mare, 1 cămară; iar jos cinci odăi i o cuhnie, i pivniță, i șopron bun și grajd, i grădină și curte mare, în mahalaua bisericii Ienii, văpseaua roșie“ (nr. 99 din 28 sept. 1840). Costache avusese un frate, Dimitrie Berlescu, al cărui moștenitor era în 1860, cînd avea niște încurcături de bani cu Marița Berlescu, nepoata acestuia, deci și a lui. În 1860, această Maria Berlescu, care mai avea un frate Theodat, era în vîrstă de numai 22 de ani și era despărțită de un Meltiadi Paleologu din Cîmpulung, cu care se măritase la 22 octombrie 1852. Mamă-sa se numea vistiereasa Smaranda Berlescu, fiind ori soră, ori cumnată lui Costache Berlescu (acte la I.I.L.F.). Berleștii posedau pînă în 1856 robi țigani, pe care îi botează și cunună. Un prieten al casei, poate rudă, este Costache Poenaru, însurat cu Paraschiva sau Sevasta. Împreună cu el, la 4 dec. 1858, Marița Berlescu cununa o pereche din popor în mahalaua Antim. Într-un cuvînt, căsătorindu-se, Gr. Alecsandrescu se despărțise de o tînără de 22 de ani dintr-o familie tot așa de proeminentă ca și a Stamatineștilor. Deși va fi avînd motivele sale să se poarte astfel, gestul lui a trebuit să trezească resentiment. Din Focșani, Gr. Alecsandrescu își trimise în București pe feciorul său, Grigore Petrescu, în vîrstă de 18 ani și plătit cu 100 lei lunar, ca să-i aducă o cutie de argintărie și niște pahare. Aflînd de sosirea lui Grigore, Marița Berlescu îl chemă și-i încredință pentru stăpînul său un portret, o scrisoare și un borcan de dulceață.[1] Poetul mîncă din dulceață, primind-o, și aproape îndată se simți rău. Împreună cu tînăra soție porni cu diligența spre București, unde sosi în ziua de joi 2 iunie, pe la 4 ore după-amiază.[2] La orele 8 seara merse la teatru, unde voi să intre cu forța la parter, întrebînd despre m.-sa domnitorul, care era în București, și prezentîndu-se ca generalisimul Principatelor Unite. Ar fi maltratat un under-ofițer de jandarmi, care se afla de serviciu, plecînd apoi spre casă.[1] Trebuie adăugat că poetul era membru în Comitetul teatral, deci pînă la un punct îndreptățit să aibă intrare liberă în teatru.[2] Îndată ce află de întîmplare, însuși prefectul poliției, M. Marghiloman, se transportă la domiciliul poetului cu un medic. Îl găsiră dîndu-se la diferite fapte de alienare, alergînd prin curte, amenințînd și lovind în cine întîlnea. Prefectul lăsă un „număr necesar de gardiști" să păzească pe membrul, teoretic inviolabil, al Comisiei centrale. A doua zi se înfățișează la locuința lui Gr. Alecsandrescu mai mulți doctori, în frunte cu excentricul Davila, care trimise pe bolnav la spitalul Pantelimon, însoțit de un ofițer. Pesemne că Raluca crezu că Marița Berlescu pusese vreo substanță pernicioasă în dulceața fatală, ce fusese aruncată lîngă stația de poștă din Buzău, de aceea tînărul fecior Grigore Petrescu fu anchetat numai în privința borcanului. În aceeași zi poetul scăpă de la Pantelimon și veni în capitală, unde seara, exacerbat de ceea ce i se întîmplase, amenință pe recenta soție cu un brici. Nu era chiar așa de rătăcit, căci venind o rudă bătrînă se închise în odaie cu ea. Aceasta îi lăsă pe masă o sticlă cu doftorii. Davila, care nu admitea ca bolnavii săi să se vindece cu leacuri neprescrise de el, confiscă sticla, pecetluind-o, și o trimise comitetului medical spre examinare. Urmărit de patru slujbași ai poliției ca un răufăcător, poetul se refugie la Costache Poenaru, unde veni și fosta lui ibovnică. Aci petrecu noaptea. În ziua următoare forța publică îl porni la Pantelimon, instituție ce fusese odată sub oblăduirea sa. D. Brătianu, ministrul de interne din guvernul N. Golescu, constituit de cîteva zile, invită urgent pe Davila să rînduiască o comisie medicală și să-i dea rezultatul chiar în aceeași zi de 7 iunie. Îi trimitea și tacrirul luat de poliție relativ la „împrejurarea accesului de alienare mintală de care se vede a fi atacat d. Grigore Alexandrescu" (doc. 6). Impacientat, a doua zi, 8 iunie, reclama din nou actul medical (doc. 6, 7). În fine, comisia compusă din dr. Heinemann și dr. Protici întocmi actul medical, după un examen în mai multe rînduri. Buletinul vag nu este al unor alieniști emeriți. Se constată că poetul era de constituție slabă și de temperament coleric. N-avea nici o leziune externă sau diformație, gesturile îi erau repezi și neregulate, „fizionomia nestatornică, ochii tulburi". La întrebări răspundea „fără șir", fiind „totdeauna în halucinație, vorbind repede" cu „multe subdominații de idei de mărime personală". Se decise că este „izbit de alienație mintală și că are trebuință de privighere strînsă." Davila întări acest certificat (doc. 9, 10). Doctorul spitalului Pantelimon primise ordin să așeze pe poet „în niște încăperi separate" și să-i dea „tot ajutorul trebuincios la suferințele de care se află pătimind" (doc. 12). Se făcu o publicitate regretabilă acestei întîmplări și C.D. Aricescu, care era redactorul „Românului", folosește un stil poate bine intenționat, ce pare totuși o luare în batjocură. El nu vorbește de poetul Gr. Alecsandrescu, ci de „d-nu Gr. Alecsandrescu", care „s-au bolnăvit foarte rău": „toți amicii și cunoscuții săi plîng nefericirea ce au lovit p-ăst stimabil domn" („Rom.", nr. 163 din 11 iun. 1860). Cu o grabă curioasă, în ședința de la 9 iunie 1860 a Comisiei centrale, C. Brăiloiu propunea să se aducă la cunoștința domnitorului cazul de boală a poetului, „cu cerere ca să se constate de medicii competenți necapacitatea" sa. La 14 iunie poetul era scos din Comisia centrală pentru „boală grea, care îl pune în neputință de a mai ocupa această funcție" (doc. 11).[1] Decretul era publicat aidoma în ziar („Anunț. rom.", nr. 51 din 22 iul. 1860). În locul lui Gr. Alecsandrescu fu numit Gr. Arghiropol, un „corb", care fusese comisar în 1859 și pîndea orice prilej ca să fie din nou, mai ales că nu fusese numit ministru al Justiției cum trăsese nădejde („Anunț. rom.", nr. 43 din 24 mai 1860). Goana după slujbe era așa de aprigă în aceste timpuri, încît nici un scrupul nu oprește urcușul unui oportunist. Ce boală va fi avînd Gr. Alecsandrescu? O simplă explozie nervoasă, rău interpretată, urmare a unei scurte drame familiale? Sau o confuzie mintală trecătoare de origine luetică ori toxică? De mult, Ion Eliade îl denunțase, fără să bănuiască gravitatea cuvintelor sale, de o suferință mintală:

---

[1] Și o plapomă de vară. Tacrir dat la poliția capitalei (doc. 4).

[2] Tacrirul zice: „vineri“.

---

[1] Cu un șal senzațional pe umeri, Gr. Alecsandrescu ar fi intrat în palat — spune d-na Valeria Sănătescu — acum sau altă dată, strigînd lui Cuza: „Acum e rîndul meu să domnesc!"

[2] Vezi Arhivele statului, Teatrul Național, dos. 50, 63, 178, 220, 221, 225, 230, 233, 235, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 252, 253, 256, 257, 258 și 259 (cercetate de Rodica Chiper). Semnătura poetului se găsește pînă în 1867. Din 1868, „Comitetul teatral" se schimbă în „Comitetul dramatic".

[1] Vezi și *Protocoalele*, ședința din 20 iunie 1860.

> „Rea boală te găsise ce cade nu la oase,
> În minte se-ncuibează și nu mai are leac."

Dar se pare că Eliade, inocent *(Ingratul)*, nu înțelesese altceva decît „mania d-autor". Realitatea crizei reiese din faptul că poetul însuși recunoaște într-o autobiografie dictată că s-a îmbolnăvit și a fost însănătoșit de Atanase, episcopul Dunării-de-jos (avea într-adevăr relații în marele cler), și din acela că nu protestează atunci cînd Valentineanu deplinge, peste doi ani, readucerea în conștiința publică a unei nenorociri „care, grație cerului, a fost momentană și ștearsă cu desăvîrșire". Dacă totul ar fi fost o înscenare, prietenii ar fi dezvăluit adevărul mai tîrziu. Ceea ce aruncă anume îndoială asupra actului medical, dealtfel simplist, este uzul ce se făcea în acea vreme de avizul doctorilor spre a se înlătura din cale elementele neagreate. În 1859 I.C. Cantacuzino, ministrul Justiției, poruncește să fie dat în judecată un Toma Conțescu, pentru insulte la adresa magistraturii, cu o teribilă sugestie pentru împrejurarea cînd nu s-ar găsi suficiente căi legale: „În caz de a se presupune acuzatul căzut în boală mintală, judecata urmează a se pronunța, după ce va mijloci act medico-legal" („Ref.", nr. 7 din 27/9 sept. 1859, supl., și nr. 17 din 1/13 nov. 1859, supl.). La Craiova este bătut în 1861 de doctorul Hanselman un negustor Petre Coandă, încins cu un lanț de care atîrna un trunchi ca de vreo 200 ocale, ținut astfel cîteva zile. „Reforma" denunță faptul (nr. 31 din 13 aug. 1861). Davila ia îndată apărarea lui N. Hanselman. Petre Coandă — explică el — fusese izbit de „alienație mintală" și curarisit în Spitalul smintiților de la sf. biserică a Maicii Domnului („Ref.", nr. 36 din 7 sept. 1861). Într-adevăr, spitalele de alienați foloseau butucii, cătușele, spre a combate agitația bolnavilor, și numai cuviosul Vîrnav desființase aceste mijloace la bolnița „nebunilor" de la Mînăstirea Neamțului, însă pacienții erau încă închiși în cămăruțe, unde „se linișteau biruiți de osteneală și de foame ca niște dobitoace sălbatice" („Ref.", nr. 11 din 25 mai 1861). Vindecarea așa de grabnică a negustorului de la Craiova, puțin după răscoala burgheză din Oltenia contra patentelor, apare totuși suspectă. În aprilie 1861, liberalul State Tomulescu, alegător la Giurgiu, protesta public împotriva prefecturii de Vlașca, fiindcă aceasta dăduse ordin doctorilor să facă un act precum că facultățile sale mintale erau atinse. În urma acestui aviz medical, Tomulescu fu împiedicat să voteze. În București, doctorii N. Iatropolo, G. Atanasovici și D. Gredianu certificau sănătatea mintală a alegătorului („Rom.", nr. 102 din 12 apr. 1861, foaie vol.).

Gr. Alecsandrescu nu stătu mult la Pantelimon; prin august era complet restabilit și se întorcea la domiciliu, unde Raluca chemase pe tată-său, Gavril Stamatin. Un fapt odios se petrecuse în lipsă-i. Poetul avea depuși la Ministerul de Finanțe, în contul împrumutului național, 500 galbeni. Dintre aceștia, 157 $^1/_2$ galbeni, adică 5824 lei, fură reclamați de Th. Mandrea, comerciant din Focșani, de la care în ziua de 29 mai, adică a nunții, poetul tîrguise mai multe obiecte. C. Steriadi vărsă la tribunalul Ilfov suma corespunzătoare (doc. 48). Ion Alecsandrescu, celibatarul, cuprins de avariție ori de vreo inimiciție împotriva Raluchii, făcu la 17 iunie cerere la tribunal de punere sub interdicție a fratelui său, sub cuvînt că „fratele meu d. Grigorie Alecsandrescu, căzînd bolnav sub atacuri mintale, și rude de sus sau de jos neavînd", era obligat „subscrisul de datoria frățească a veni în ajutorul său". Solicită orînduirea unei epitropii și catagrafisirea averii mișcătoare, ca „să se poată procede cele dă trebuință la însănătoșirea sa și la păstrarea averii sale." Și d. Brătianu, ministrul din Întru, fu de părere că era trebuință „a se numi o epitropie atît pentru îngrijirea pomenitului, cît și susținerea consoartei sale, care se află în capitală, lipsită de mijloacele existenții". Tribunalul, considerînd că Gr. Alecsandrescu „pătimește de nenorocita boală a slăbiciunii minților", admise punerea sub interdicție prin hotărîrea din 22 iunie 1860, epitropi numindu-se Ștefan Bolintineanu și Iane Piscupescu. Conform uzului detestabil, pus în mișcare de oameni fără delicatețe, se trimise cîte o copie de pe sentință la toate tribunalele civile și comerciale din țară, unde se afișă interzicerea d-lui Gr. Alecsandrescu, „alienatul mintal". Grație lui Ion Alecsandrescu, poet ratat, nenorocirea poetului *Umbrei lui Mircea la Cozia* primi deci „publicitatea prevăzută de art. 9 din legiuirea regulamentară pentru risipitori" la Mehedinți, Gorj, R.-Vîlcea, Romanați, Dolj, Argeș, Muscel, Prahova, Buzău, Brăila, Ialomița, Vlașca, Teleorman, Rîmnicul-Sărat, Olt și bineînțeles în orașul natal, Tîrgoviște (doc. 49).[1] Rușinat și mîhnit, Gr. Alecsandrescu scrise lui Al. I. Cuza:

> „Prea Înălțate Doamne!
>
> Sînt aproape cinci luni de cînd, reîntorcîndu-mă în București, am găsit casa mea pusă sub epitropie și pe mine în interdicție, după cum m-am încredințat din catagrafia ce am văzut-o făcută pe temeiul adreselor președintelui trib. de Ilfov, sec. III-a, cu no. 4769 și 4790, dar epitropii mei s-au retras după sosirea mea, prin cererea în scris ce au făcut către Ministerul Finanțelor de a răspunde în primirea mea banii ce îi avea depuși acolo în numele meu, dar fără autorizația mea, D.C. Steriadi.
>
> Această epitropie, Prea Înălțate Doamne, înființîndu-se după cererea unui frate al meu, care n-avea nici un drept la aceasta, socrul meu și soția mea fiind în stare a îngriji de casă în lipsă-mi, cu atît mai mult că alți doi frați și o soră n-au luat nici o parte la cererea epitropilor;
>
> Viu a ruga plecat Înălțimea-Voastră să binevoiți a ordona să se desființeze formal, precum și interdicția ilegală care mă pune într-o poziție umilitoare, neplăcută negreșit Înălțimii-Voastre, care ați avut pentru mine în trecut atîta bună-voință.
>
> *G. Alecsandrescu*“

În septembrie 1860 poetul fusese pensionat cu 2000 lei lunar, din 3000 cît primise ca retribuțiune propriu-zisă la Comisia centrală, și formal nu putea să ridice și să administreze singur acești bani. Nu era chiar așa de simplu a se anula interdicția. I. Alecsandrescu, plin de căință, după ce văzuse pe poet, poate chiar la Tîrgoviște, refuzase să se prezinte în octombrie la tribunal, declarînd că se încredințase de însănătoșirea fratelui său. Era nevoie însă de un certificat medical și aceiași Heinemann și Protici, adunîndu-se la locuința poetului și punîndu-i tot felul de întrebări, atestară la 11 februarie 1861 că poetul „se bucură acuma de întregimea facultăților sale mintale, ținînd foarte bine șirul vorbei asupra orice obiect de conversație“. Davila iscăli și el actul. Atît nu era de ajuns. Președintele tribunalului convocă pe Gr. Alecsandrescu împreună cu persoanele care au cerut punerea sa sub interdicție și cu epitropii. Poetul simți un fel de sfială de a asista în public la o formalitate a cărei concluzie era că nu mai este alienat și poate nu voi să dea ochi cu frate-său, Ion. Scrise dar președintelui că „onor tribunal n-are alt de făcut decît ceea ce trebuia să facă de mult, conformîndu-se legii, ear eu nu numai îmi administrez interesele cu un chip foarte legal și fără autorizația neamului, dar încă ocup și un post onorific foarte important, care nu l-aș fi redobîndit dacă măria-sa domnitorul n-ar fi avut încredere în mine și dacă m-ar fi privit ca pe un om ce se află încă sub interdicție“. Într-adevăr, poetul fusese numit iarăși membru onorific al Eforiei spitalelor civile. În această calitate, la 21 ianuarie 1862, luînd parte la banchetul oferit de elevii clasei superioare a Școlii de medicină, va spune cîteva cuvinte de răspuns chiar lui C. Davila, urînd sănătate măriei-sale doamna („Monit. of.“, nr. 23 din 31 ian. 1862). Tribunalul fu implacabil și, printr-un jurnal din 9 decembrie 1861, „considerînd că prin hotărîrea acestui tribunal cu no. 73 din anul încetat d. Grigore Alecsandrescu a fost pus subt interdicție; considerînd că interdicția nu se poate ridica decît observînd aceleași formalități prescrise spre a se ajunge la interdicție...“, respinse cuvintele poetului și-l invită, „de voiește a eși de subt interdicție, să se conformeze legii, iar de nu, este slobod a lăsa ca hotărîrea pronunțată de acest tribunal în anul încetat să continue a-și produce efectele“. În martie 1861, poetul plănuia să meargă la Tîrgoviște. Cuiva, poate lui Ion Ghica, unuia în fine care îi făcuse o „împrumutare neînsemnată“ în chip umilitor, îi răspunde, din ce în ce mai sensibil, că „deși nu sînt nici prinț, nici boier mare, dar am o mîndrie naturală ca și a acestor două soiuri de oameni“ (ms. 801). La 22 august 1861 i se născu la București sau la Tîrgoviște fiica sa Angelina, botezată la biserica Manea Brutaru de Ion Bălăceanu, probabil cu soția, care se numea și ea Angelina. Interzisul începuse a publica prin ziare, fie spre a spulbera ideea că este împuținat la spirit, fie dintr-o explicabilă pornire satirică. La 22 februarie 1861 apărea în „Românul“

---

[1] „Dosar pentru punerea supt interdicție a smintitului Grigore Alecsandrescu.“

fabula *Catîrul cu clopoței* (nr. 43), apoi *Mielul murind* („Rom.“, nr. 48 din 17 febr. 1861), *Castorul și alte lighioane* („Rom.“, nr. 71 din 12 mart. 1861), *Zugravul și portretul* („Rom.“, nr. 89 din 30 mart. 1861), care sînt departe de a revela scăderea puterii de creație de care se vorbește în mob obișnuit, pornindu-se de la presupunerea neîntemeiată a unui spirit în descompunere. E drept că nu cunoaștem data cînd au fost compuse. *Catîrul cu clopoței* este îndreptată, în chip învederat, împotriva lui V. Boerescu, protector al lui Eliade. Fabula este excelentă. Catîrul, căruia văcarul i-a atîrnat o salbă de clopoței, cade în infatuare:

„În sfîrșit iată-mă chemat
La gradul ce am meritat.
Meritul meu necunoscut
De lumea toată e văzut.
Acum de sus am să tratez
Soiul dobitocesc.
Pe nimeni nu mai salutez,
Căci prea mă umilesc.
— Așa zicînd, așa făcu,
Și plin de îngîmfare
El clopoțeii începu
Să-i sune foarte tare.
Așa de tare îi sună,
Că mintea i se răsturnă“.

Furios, Eliade produse în „Naționalul“ (1861, nr. 30, p. 120), sub semnătura X, o fabulă incoerentă *Cîinele bolnav de ochi*, cu vechile știute aluzii la slugărnicia lui Gr. Alecsandrescu, dulăul îmbătrînit în lătrat, care rosese oase pe la ușile stînești și acum, lipsit de vedere, trăia nelins pe bot și alunga sfatul de a merge la doctor, pentru că doctorii pot vindeca și gălbeaza, lipsind astfel pe cîini de miei de mîncare. Această nefericită compoziție supără pe Gr. Alecsandrescu, poate mai ales pentru aluzia la trebuința de a consulta medici. El răspunse în „Independența“ sub inițiale, bănuind sub litera enigmatică X „vreun farmason, vreun renegat sau vreun infernal cavaz“ (Eliade era încolțit de toți cu acuzarea că venise în țară în uniformă de ofițer turc), care slujise pe turci, după ce primise de la Kiselef, drept recompensă, un ceasornic.

Era de bună seamă acela care scrisese împotriva alesului românilor, în „Curierul român“, și „astăzi suie fără rușine scările palatului“. Alecsandrescu îi dedica și el o diatribă, *Confesiunea unui lepădat* (vezi „Rom.“, nr. 131 din 11 mai 1861), în care și-l închipuia pe Eliade pe patul morții, mărturisindu-se preotului înaintea orei celei groaznice. Satira e în stilul cel mai viguros al poetului, deși mai veche după factură. Lepădatul se zugrăvește însuși cu obsesiile lui fantastice:

„Nopțile-mi sînt grozave, tăcerea îmi șoptește,
Mă înconjor prăpăstii la fiecare pas;
Părul meu c-al lui Cain pe frunte-mi se zbîrlește;
Gura mi se-nclește și nu poci scoate glas.

Mă rătăcesc pe cîmpuri, dar iarba înviază,
Dar arborul pădurei ia formă, mi-e vrăjmaș.
Vulturul mă privește și ochii-i scînteiază,
Și-a sfîrșia e gata un leș de ucigaș.“

Eliade arată preotului ceasornicul:

„Vezi ceasornicu-acesta, care la pieptu-mi bate?
E vechea recompensă unui păcat cumplit!“

În scurt, renegatul era veștejit fiindcă defăima pe orice om de merit și, proteu cu multe fețe, strigoi setos de sînge, îi sugruma la umbră.

Deodată, la „insinuările și inspirațiile“ lui C. Davila, care pretindea „să dicteze legi și să facă singur orice va voi în Eforie“, N. Krețulescu, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Cultelor, ceru destituirea lui Gr. Alecsandrescu din postul onorific de efor la spitalele civile sub cuvînt că e pensionar și că ar fi refuzat niște economii recomandate de m. -s. doamna (adică de Davila, dacă lucrurile erau adevărate). Concedierea și apăru la 27 iulie în „Monitor“ (nr. 164). Atins în amorul-propriu, poetul se plînse domnitorului, arătînd că slujise ani de zile „fără nici o pată“ [1] și că cumul de slujbe făceau atîția și nu al unei pensii cu un post onorific. El cunoștea mai bine decît oricare alții trebuințele și interesele așezăminţelor, ferindu-se de orice „proiecte himerice" (aluzia la Davila era învederată). Generalul Davila era un om mare, dar prepotent şi irascibil, N. Kreţulescu, un boier arogant. Dezvăluirea pe care Valentineanu o făcu în „Reforma" asupra destituirii „iubitului nostru poet d. G. Alecsandrescu" şi provocarea explicaţiilor acestuia, precum şi atacurile din jurnal împotriva guvernului („Aerul miroasă a morţi, adică a reacţiune, a strigoi! Oare strigoii se adună şi uneltesc în întuneric? Nu ştim; tot ce ştim este că aerul miroasă a ciocoi, şi acest miros nu ne place"), înrăiră pe preşedintele Consiliului, împotriva căruia poetul aşternuse pe hîrtie nişte strofe, pe care desigur le spunea prietenilor, căci le ştia pe dinafară:

---

[1] Sau poate „plată“.

„Prea bine a zis
Cel ce te-a descris
Purtînd în spinare
Cruci de la hotare,
Căci sufletul tău
E negru şi rău,
Rude şi amici
Ai persecutat
Şi de eretici
Te-ai înconjurat!
Doctor şarlatan,
Ministru duşman".

N. Kreţulescu era într-adevăr doctor şi înfiinţase în 1842 o şcoală de mică chirurgie la spitalul Colţea („Tr. Carp.", nr. 84 din 10/22 august 1867). La 25 martie 1843 fu la Colţea examen al studenţilor pregătiţi de „doftorul şi profesorul" Kreţulescu. Răspunsurile se dădură, arătîndu-se „pe un schelet de pe masă, toate descrierile şi finanţiile (funcţiunile?) organismului omenesc („Vest. rom.", nr. 18 din 2 mart. 1843). Ca ministru de interne, Kreţulescu, furios, trimise îndată o hîrtie „d-lui inspector al serviciului sanitar", adică lui Davila, declarînd că nu s-a înjosit niciodată a avea cu poetul conversaţiile de care acesta scria (anume că s-a gîndit la el cînd a compus ministerul, dar că şi-a adus aminte că altădată fusese refuzat), deoarece era „deobşte cunoscut" că „acest om a fost mai mult timp în stare de alienaţie mintale" (Arh. stat., Min. Int., S. san., 1862, dos. 1139 şi 724)[1]. Davila primi invitaţia să ia cuvenitele dispoziţii, cît mai curînd, de a se constata din nou sănătatea destituitului şi a raporta. O comisie compusă din doctorii Atanasovici, Protici şi Sarrhos fu însărcinată cu „examinarea facultăţilor mintale ale d-nului Grigorie M. Alecsandrescu", numai pentru că acesta polemizase cu ministrul fost doctor. Comisia se introduse în casa lui Gr. Alecsandrescu din uliţa Sorescu nr. 21, mahalaua Manea Brutaru, în ziua de 7 septembrie 1862, la orele 9 dimineaţa, şi încunoştinţă pe poet că era trimisă a constata dacă poetul se afla la întregimea minţii sale. Dr. Atanasovici, care asistase la naşterea Angelinei, se prefăcu că venise să vadă fetiţa. Gr. Alecsandrescu primi pe cei trei medici abuzivi cu „fizionomie serioasă", cu „căutătură firească" şi „maniere cuviincioase". Deşi „nervoso-bilios", consimţi probabil să se dezbrace, pentru ca medicii să poată afirma că era „fără vreo leziune fizică pe din afară" (dosarele citate). Doctorii îl îmbiară la o conversaţie asupra „unor chestii simple şi obişnuite" şi poetul, plin de jignirea ce i se făcuse, le vorbi „cu multă intimitate" despre destituirea de la Eforie, manifestîndu-şi fără îndoială indignarea faţă de N. Kreţulescu, căci le recită, din memorie, o parte din libelul compus într-un moment de supărare:

„Prea bine a zis
Cel ce te-a descris."

Desigur le-a mai spus că nu i se cuvenea o asemenea ruşine lui, căruia i se oferise odată un departament şi care fusese şi putea să fie ministru, de vreme ce atîţia amici ai săi mult mai mărunţi intraseră în guverne. Doctorii remarcară aceste expresii denotînd „aspiraţiune ambiţioasă" şi le considerară ca simptome de „monomanie măreaţă". Dealtfel, negăsind nici o anomalie notabilă în purtarea poetului, scriseră că, după informaţiile ce le aveau, „domnul Grigorie Alecsandrescu a fost acum un an şi jumătate izbit de o alienaţie mentală furioasă, cu predominare de idei mărețe". Cum ştim, Protici iscălise şi actul medical din 1860. Poliţia primi ordinul de o imensă nedelicateţă de a publica procesul-verbal, care constata că poetul e nebun. Valentineanu preveni probabil pe Gr. Alecsandrescu şi acesta prezentă el însuşi ruşinoasele piese cu o ironie admirabilă, apelînd la opinia publică împotriva sistemului „ipocratic“ al lui N. Kreţulescu de a se răzbuna şi cu aluzie la şeful comitetului sanitar, care vizitează adesea Spitalul smintiţilor de la Mărcuţa, „al cărui aer se vede că se comunică şi la unii din vizitatori“. Puţin după această agresiune medicală, amintind *Salonul nr. 6* de A. Cehov, Gr. Alecsandrescu republică fabula *Şarlatanul şi bolnavul* („Ref.,“ nr. 51 din 15 nov. 1862), împotriva doctorilor neinvitaţi:

---

[1] Vezi şi „Reforma", nr. 36, 37 şi 39 din 2, 6 şi 13 sept. 1862.

„La un neguţător mare,
Căruia vederea-i slăbise,
Fără nici o invitare
Un doctor vestit venise“.

În noaptea de Bobotează, imploră cerul să ferească pe orice român de multe rele şi îndeosebi:

„De abuzuri de putere
Ce de-mprejurări se cere,
De intrige infernale,
De comisii medicale,
Ce ne sînt ades fatale
Cînd ministru-a poruncit!“ [1]

Îndîrjit, încearcă să publice şi să republice fabule, spre a demonstra integritatea condeiului său. [2] La *Corbii şi barza* puse o notă în vederea oamenilor zilei: „Această poezie s-a făcut sub căimăcămia lui Alecsandru Ghica-vodă. Boierii s-au plîns la caimacam contra autorului; ear acesta le-a răspuns: Deoarece nu se atacă nimeni

---

[1] R. Caracaş, *op. cit.*, p. 7.

[2] *Corbii şi barza* („Ref.“, nr. 54 din 15 nov. 1862); *Gîsca, lişiţa şi raţa* („Ref.“, nr. 52 din 28 oct. 1862); *Atelajul eterogen* („Ref.“, nr. 53 din 1 nov. 1862); *Iepurele, ogarul şi copoiul* („Ref.“, nr. 1 din 31 mart. 1863); *Castorul şi alte lighioane* („Ref.“, nr. 3 din 11 apr. 1863); *Porcul eliberat* („Ref.“, nr. 51 din 18 apr. 1863); *Ursul şi vulpea* („Ref.“, nr. 28 din 1 nov. 1863). În 1860 (nr. 20 din 29 iun.) republicase aici *Unirea Principatelor*.

personal prin această poezie, de ce vă plîngeţi, de ce vă băgaţi lingura unde nu vă fierbe oala?“

Ca să predea articolele, vizita, se-nţelege de la sine, redacţiile. „Reforma“ se afla în Pasajul Român, zis şi Bossel, care în 1859 era ridicat şi începea să adune magazinele cele mai luxoase. „Situat pe Podul Mogoşoaiei, în centrul oraşului, în cuartirul cel mai elegant, aproape de teatru, avînd trecerea la uliţa Ştirbei-vodă, construit cu cea mai mare eleganţă arşitectonică, acoperit peste tot cu sticlă, pardosit cu asfalt şi seara bine luminat, este o adevărată înfrumuseţare a capitalei noastre şi poate rivaliza cu cele mai renumite şi mai frumoase pasage ale Parisului, pe care le şi întrece subt mai multe priviri“ („Românul“, nr. 77 din 30 iun./12 iul. 1859.). În 1863 exista „un petit salon de la *Réforme*“, ziar care ieşea şi într-o ediţie franceză. Un M. Mathieu era un factor decisiv la această ediţie. Se citeau versuri şi probabil se conversa în franţuzeşte. De Sf. Mihail şi Gavril se adunară vreo şase inşi în biroul lui Valentineanu şi trecură în revistă Mihailii iluştri: Mihai Bravul, Mihail Kogălniceanu. De la români trecură la romani, adică la locuitorii Romei, şi citară pe Michelangelo. Pictura şi Poezia fiind surori, deodată „notre poète aimé Alexandresco“ declamă „des vers charmants“, iar „le fougueux Valentineano voulut faire trêve aux grandes questions politiques du jour pour en remplir les colonnes de la *Réforme*“. Atunci d. Mathieu dădu lectură unei fabule de Jobart din Bruxelles, intitulată *L'égalité*, despre unul care a scos cedrii şi stejarii ca să fie egalitate în lumea vegetală şi au ieşit bălării ce cotropiră totul. „Tout le monde applaudit; Alexandresco s'écria que le bonhomme Lafontaine et Florian n'avaient rien fait de mieux...“ („Ref.“, nr 32 din 13/25 nov. 1863). La 12 februarie 1864, cu majoritate de 50 de voturi contra 36, Adunarea legiuitoare votă „o rentă viageră de una mie lei pe lună demnului, bunului, distinctului nostru poet“ („Monit. of.“, nr. 53 din 5/17 mart. 1864). [1] Mulţumirea poetului se citi în şedinţa din 21 februarie („Monit. of.“, nr. 45 din 25 febr. 1864). Cu toate acestea, Gr. Alecsandrescu, fie din amor-propriu, fie din raţiuni materiale, dorea să mai aibă o răspundere publică, şi la detronarea lui Al. I. Cuza, pe care îl salutase în 1859 cu entuziasm, scrise versuri nedrepte, pline de amărăciuni acumulate, salutînd pe propusul conte Philippe de Flandra, în care desigur spera utopic să găsească un apărător al poeţilor în contra grosolăniei boierilor:

---

[1] Transmisă apoi, la cerere, familiei.

„La braţ arma şi-nainte...
Cerul noi să-l invocăm,
Făcînd semnul crucei sfinte
Pe duşmani să-i alungăm;
După cum aţi alungat
Pe tiranul desfrînat,
Căci în sfîrşit a sosit
Timpul care am dorit.

Trăiască contele Filip,
Suveranul cel dorit,
Trăiască locotenenţa
Şi Ministerul iubit."[1]

În 19 iulie 1866, de la o moşie din Satul-Nou, plasa Negoeşti, mărturisea cuiva dorinţa de a intra şi el „în vreo combinaţie", să ocupe „vreun post", „căci ar fi fost prea mare ambiţia — insinuează — să aspir la Ministerul Cultelor" (ms. 801). Venirea noului domnitor străin nu trecu nesemnalată de poet („Tromp. Carp.", nr. 649 din 18/30 iun. 1868).

Voi să fie ales senator în 1868 şi, la 16/28 iunie, se adresa onorabilelor colegii II din România, cu următorul program: unirea românilor sub Carol I; îmbunătăţirea administraţiunii; regularea finanţelor; aplicarea sinceră a legilor; dezvoltarea comerţului şi agriculturii; răspîndirea instrucţiunii publice; stabilirea drumurilor-de-fier în toată România; apărarea „ordinului public" în contra tendinţelor de anarhie; susţinerea intereselor generale ale ţării şi „a celor rurali a districtului care m-ar onora cu voturile sale"; „îndreptarea spiritelor pre calea practică al adevăratului progres, ce singură duce la mărire, la avuţie şi independenţă".[1] Se supără pe C.A. Rosetti, care ca amic nu-l susţinuse îndeajuns („Tromp. Carp.", nr. 649 din 18/30 iul. 1868)[2], deşi acesta îl asigurase că se gîndeşte la el: „Apoi dacă se gîndeşte de ce n-a făcut să fiu şi eu ales? N-aveam şi eu oare titluri ca dd. Caramanliu, Dimancea, Michăescu şi alţii?" În toamnă făcu din nou apel cu profesiune de credinţă către „onor colegiuri electorali din judeciele Neamţu, Roman, Fălciu, Botoşani şi Suceava".[3] În iulie 1869 dedica versuri confuze curţii domneşti, făcînd aluzie la călătoria în străinătate a domnitorului şi la proiectata sa căsătorie, care se făcu însă în noiembrie.

---

[1] *Ziua de 11 februarie 1866*, „Românul" din 24 febr. 1866 (semnat: Gr. M.A.)

O slăbire a spiritului critic, dezgustul de hegemonia claselor posedante, indiferenţa la cultură, deşi sub un limbaj perfid progresist, credinţa iluzorie că un principe, desfăcut de orice legături cu protipendada, ar fi putut să înceapă o măreaţă construcţie culturală sînt explicaţia acestor entuziasme naive şi pripite.

Poetul era acum cu totul invadat de sentiment patern faţă de fiică-sa Angelina, „micul meu Adinoi", cum îi zicea, căreia îi promitea, în 1867, mărgele din tîrg de la Găieşti (scris. la I.I.L.F.) şi pentru care tradusese, rău, după Edouard Laboulay nişte *Poveşti albastre* (1872), cu vînzarea cărora era foarte ocupat, desfăcîndu-le prin liste de abonament trimise în capitală şi la districte („Telegraful", nr. 230 din 19 nov. 1872). Unui înalt prelat îi expediase în 1875 o sută de exemplare (scris. la I.I.L.F)[4].

---

[1] „Tromp. Carp.", nr. 640 din 16/28 iun. 1868, şi „Rom.", nr. din 25—26 iun. 1868.

[2] Cf. şi „Pressa", nr. 64 din 21 iul. 1868.

[3] „Pressa", nr. 102 din 10 oct. 1868.

[4] „2 octombrie 1875, Bucureşti.

Preasfinte părinte,

Am priimit cu bucurie şi am cetit cu recunoştinţă scrisoarea Eminenţiei Voastre; ne-a părut prea bine că v-aţi întors din revidia monastirilor şi că sînteţi sănătos.

După cererea preasfinţiei voastre vă trimiţu cu adresa D-lui Theodosie Protopopescu, Directorul canţelariei, un paquet cu o sută exemplare *Poveşti albastre*.

Cît pentru bani preferim să-i priimim cînd veţi veni eminenţia voastră, iar acum dorescu numai respuns de priimire.

Solicita ministerele să-i cumpere basmele, Ministerul Instrucțiunii și Cultelor în primul rînd, care, prin Chr. Tell, aproba cererea (Arh. stat., Min. Instr., dir. I, 1873, dos. 2260). Ministrul Justiției, rugat și el să ia în considerare „micile servicii“ ce Gr. Alecsandrescu făcuse țării „ca poet și traducător“ și să cumpere basme spre a le distribui „domnilor președinți ai tribunalelor“ (ibid.), trimitea petiția în original la Ministerul Cultelor, dealtfel cu o recomandație amabilă. Poetul repeta în mai 1874 cererea către Titu Maiorescu, căruia îi oferise un exemplar „ca suvenire“ și care nu binevoi a pune personal nici o rezoluție, recomandîndu-l totuși, prin directorul Ghidionescu, comisiei ce se ocupa cu cumpărarea de cărți pentru premii (Arh. stat., Min. Instr., dir. I, 1874, dos. 2536). Dar pe lista definitivă, cartea lui Gr. Alecsandrescu nu figura. Poetul publică în „Românul“ (23 iun. 1874) o scrisoare de protest. „Am vrut să-i scriu — explică el — dar am socotit de prisos, sigur fiind că epistola mea se va pune la dosar.“ În anul următor, 1876, în virtutea a ceea ce făcuse pentru literatura română și „a devotamentului meu pentru binele public și luminarea neamului“, oferea din nou *Poveștile albastre*, din care i se reținură 36 exemplare, contra a lei 108 (Arh. stat., Min. Instr., dir. I, 1876, dos. 3113).

În 1868, cînd Angelina împlinise șapte ani, Gr. Alecsandrescu rugă pe D. Gusti, ministrul Instrucțiunii, să considere serviciile sale „atît de funcționar cît și ca om de litere, care a adus oarecare servicii în literatura națională prin scrierile sale“ (acest naiv amor-propriu este așa-zisa monomanie mărează a poetului, un lipsită de amărăciune subtilă). și-i cerea admiterea fiicei sale ca bursieră în pensionatul doamnei Saquetti. „Pentru deosebitele titluri ce D. Alecsandrescu a adus literilor“, admițînd dreptul ce avea poetul „la recunoștința românilor“, Gusti aprobă numaidecît (doc. 13). În 1870 bursele fură

suprimate și poetul reclamă un ajutor de 50 galbeni pe an. I se acordase 500 lei noi cu începere de la 1 iulie (doc. 14, 15). Cînd la 1 iulie 1871, Gr. Alecsandrescu înaintă iar cerere, directorul Ghidionescu puse o rezoluție seacă: „La dosar, deoarece atari ajutoare au încetat cu prima iuliu curent“ (dos. 16). În 1875, Angelina era la Paris, așezată de poet într-un pensionat „spre a-și sfîrși studiile urmate în pensionatele de aici“. Gr. Alecsandrescu plătea pentru ea 2000 franci trimestrial. Se pune întrebarea cu cine a plecat Angelina în Franța, ipoteza că, fată de 14 ani, a fost condusă de cineva din familie, ba chiar de poet, fiind foarte probabilă.[1] Declarîndu-se lipsit de mijloace, poetul, „în considerația servițiilor ce am făcut statului în curs de 24 de ani ca funcționar și celor ce am făcut literaturii naționale ca poet și traducător“, solicita în decembrie 1875 lui Titu Maiorescu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, o bursă pentru fată pe termen de patru sau cinci ani. Maiorescu puse o rezoluție platonică: „Se va avea în vedere la cas de fonduri disponibile“ (Arh. stat, Min. Instr., 1875, dir. II-a, dos. 2837). Încrezător, poetul reveni în februarie 1876, „cunoscînd nobilele sentimente“ ale lui T. Maiorescu, pe care însă îl atacase în 1874, și ceru din nou bursă pentru Angelina. Din anul acesta poate să fie o scrisoare, posibil către Maiorescu (B.A.R.P.R., achiz. 200/954), din care se vede că poetul vorbise „cu amicul nostru V. Alecsandri“, care-i lăudase foarte mult pe criticul Junimii, asigurîndu-l că acesta era dispus a-i îndeplini cererea chiar de la începutul anului. Departe de a fi un solitar Gr. Alecsandrescu ieșea în lume, fusese pînă și la palat,, căci acolo îi făgăduise ministrul aprobarea bursei.[2] Însă,

---

Binevoiți, vă rog, preasfinte părinte și vechiu amic, a priimi pe lîngă profundul meu respect assigurarea cellei mai înalte considerațiuni și stime, și sărutări de mîni din partea soției melle Luția și a fiicei melle Angelina.

Al preasfinției voastre devotat,
Gr. M. Alessandrescu“

[1] „Am așezat-o într-un pensionat la Paris“ (Arh. stat., Min. Instr., 1875, dir. II, dos. 2837).

[2] „Sîmbătă

Domnule Ministru,

După toate laudele meritate, ce amicul nostru V. Alecsandri mi-a făcut despre Dv., spunîndu-mi că sînteți fórte dispus a-mi îndeplini cererea chiar de la începutul anului corent, de a-mi acorda uă bursă pentru fiica noastră Angelina și de(s)pre promissiunea ce mi-ați dat înșivă la palat; îmi permit a Vă aduce aminte acea promisiune și a Vă ruga nu numai ca pe un Ministru, ci și ca pe un la 29 ianuarie Maiorescu demisionează, primind un vot de blam, și cererea ajunge sub ochii lui P.P. Carp, care scrie și el: „Se va avea în vedere îndată ce vor deveni burse vacante". Apoi vine ministrul Al. Orescu, care și acesta, stereotip, în aprilie 1878, declară că „se va avea în vedere la cea întîi vacanță ce se va da de on. Cameră în privința burselor". În fine, fiind numit ministru G. Chițu, poetul recapitulă istoria petițiilor lui și, aproape cu același text, repetă cererea. Chițu refuză pur și simplu: „În vederea recentului avis no. 896 al Consiliului permanent și a dispozițiunilor legei ca bursele să se dea prin concurs, cu părere de reu nu se poate satisface cererea d-lui Alexandrescu".

Angelina studiase la Paris pianul cu profesorul Lecoupey și în 1880 cîntă la un concert de binefacere, arătînd „că posedă tecnica clavirului" și „un deosebit simț și inteligență musicală". Prin faptul că odată cu ea violonista Sabina Schmitzer a produs entuziasm în auditor cu *Legenda* lui Wieniawsky și cu *Nunta țărănească* a lui Wist, se poate deduce că Angelina nu execută piese de mare forță. În orice caz, bătrînețea poetului fu înveselită de acordurile de pianoforte ale Angelinei.

Încă din 1868, cînd candidă pentru un loc la Senat, Gr. Alecsandrescu începu să se producă cu articole politice asupra tuturor aspectelor vieții de stat, care atestau o mare erudiție și revelau un teoretician în spiritul Montesquieu. Din păcate, toate erau traduse dintr-un autor cunoscut în vremea primului imperiu, dar acum complet uitat, anume E. Jouy. Ani de zile, pînă în 1875, cînd rugă pe V. Alecsandri să-i pună candidatura la colegiul III, poetul traduse din el, fără a mărturisi izvorul, cu aerul de a face operă personală de polemică politică. Articolul (tradus) intitulat *Despre supunere*, care începe astfel: „Soldatul nu trebuie să aibă nici reflesiune, nici voință: trebuie ca supunerea lui să fie oarbă — zic partizanii arbitrariului și-ai tiraniei. Morala condamnă cu glas tare această masimă mai proprie a face călăi decît soldați" („Le soldat ne doit avoir ni réfléxion, ni volonté" etc.) stîrni indignarea cuiva la „Poporul" lui N. Bassarabescu, a unui militar după aparență, care cita pe Jomini și care nu avusese plăcerea a cunoaște pe „d. autor". Acesta îl denunță în stil bonapartist drept „ideolog", îi explică cum că „disciplina este nervul armelor", „mama armatei": „Onoarea militară este îndoit de grea", „ea este a militarului ca (gentilom) om și a militarului ca ostaș", zisese colonelul marchiz de Chambray. Domnul ideolog era prevenit „a nu mai scrie articole dacă nu-și cunoaște materia" („Pop.", nr. 70 din 7/19 mai 1872). Gr. Alecsandrescu rămase neplăcut surprins că cineva afirma a nu-l cunoaște (și adevărul trebuie să fi fost că autorul articolului, plin de ideile lui militare, nu știa cu cine are de-a face) și-i răspunse cu obișnuitu-i candid amor-propriu că se credea destul de cunoscut în țara lui prin servițiele ce făcuse „ca funcționar și om de litere" („Rom." din 14 mai 1872). Cînd n-avea altceva la îndemînă, poetul alimenta campania lui politică cu fabule republicate, însoțindu-le cîteodată de cîte o notă. Astfel la *Corbii și barza*, retipărită în „Românul" din 19 februarie 1872, adăuga o scrisoare către redacție, în care găsea că fabula se potrivește cazului N. Mavrocordat, care după acel ziar trădase „armata română la Prut, cu ocasiunea resbelului din Crimeia", drept care obținea o recompensă din partea majorității Camerei. Poetul se ducea din cînd în cînd la Tîrgoviște. Cale ferată nu era atunci decît pînă la Ghergani sau pînă la Titu, de la Titu o diligență făcea cursa pînă la fosta cetate de scaun a Țării Românești, dar în acești ani o diligență neautorizată încerca să facă traiectul pe șoseaua Tîrgoviște și Ghergani, dealtfel străbătută de cărute și calește, în ciuda noroaielor imense pe vreme de ploaie și a încrețiturilor ca de cutremur, rezultate din pietrificarea făgașelor la timp uscăcios. Se opri oare vreodată Gr. Alecsandrescu la conacul lui I. Ghica de la Ghergani, cu parcul său

---

eminent om de litere se binevoiți a face să se presinte mai curînd cadul de fonduri disponibile, și cred că acésta depinde de buna Dv. voință ca se putem și noi se plătim la Paris trimestru de 2000 fr. ce datorăm. Eu și soçia mea vă vom fi pentru totdeauna recunoscători, iar fiica nóstre ve va datora viitorul seu.

Priimiți ve rog, Domnule Ministru, respectele mele și asigurarea celei mai înalte stime și considerațiuni.

Gr. M. Alecsandrescu

N.B. Adresa mea: strada Clopotari, nr. 8"

(Copiat de C. Ciuchindel)

umbros ca o pădure, cu stejarul uriaş precum un cedru din faţa caselor scunde, dar pline de distincţia unei locuinţe rurale engleze? Cam în jurul anului 1870, Bonifaciu Florescu îl găsi prin oraşul pustiu, celebru prin „ruine de ruine“, trecînd în depărtare, „slab şi palid ca o umbră“.[1]

Raluca Alecsandrescu, îmbătrînită înainte de vreme, muri de cancer la 30 ianuarie 1879, în vîrstă numai de 45 ani. Angelina avea 18 ani şi în acelaşi an poetul o dădu după un Dimitrie Georgian Meedinţeanu (funcţionar şi avocat originar din Ploieşti)[2], înzestrînd-o cu 100 stînjeni din moşia Ludeşti, plasa Dîmboviţa, dăruiţi de soră-sa Safta (fata mai avea 50.000 lei în acţiuni domeniale de la răposata mamă-sa). Poetul îi constitui un trusou de mobile în mahon cu damasc de mătase albastră, pe lîngă prea numeroase oglinzi mari, un lustru de 25 lumini, două pendule, un pian. Cununia o oficie, la 14 octombrie, însuşi episcopul de Argeş, Ghenadie (Doc. în original la I.I.L.F.). Angelina avu copii, întîi o fată Valeria, pe care poetul o admonesta stereotip „hoţ, pungaş, tîlhar ce eşti“, cînd aceasta îi ascundea manuscrisele. Îmbătrînit, poetul îşi lăsase barbă şi avea o privire întunecată şi risipită. Ca şi Hölderlin se clătină un sfert de veac între eroare şi luciditate, sau, cel puţin, între demnitate şi un sentiment atroce de umilinţă şi ruşine. La 25 noiembrie 1885 muri în vîrstă de 75 de ani, poate în strada Clopotari 8, însă după actul de moarte în strada Speranţei 25 bis, unde locuia ginerele său.[1] I. Eliade Rădulescu fusese înmormîntat cu mare paradă. Jandarmi călări precedau şi încheiau cortegiul care se urni din strada Polonă, în sunet de tobe („Poporul“, nr. 69 din 4/16 mai 1872). Moartea lui Dimitrie Bolintineanu stîrni nu mai puţină emoţie şi cel care scrisese *O fată tînără pe patul morţii* fu comparat cu Camoens, Gilbert, Corneille („Telegraful“, nr. 161 din 22 aug. 1872). Stingerea lui Gr. Alecsandrescu fu primită însă cu indiferenţă. „Românul“, care uzase larg de numele naivului poet în campaniile sale, dădu două scurte notiţe şi nici un articol şi publică, „după cerere“, o scrisoare a lui D. Georgian Meedinţeanu, care, mulţumind Camerei ce votase ca înmormîntarea să se facă pe cheltuiala statului, îşi exprima regretul că, în timpul cît sicriul cu rămăşiţele poetului stătuse în biserica Sf. Gheorghe-Nou, puţini veniseră să aducă cel din urmă salut. „Parnasul României — observa el muşcător — şi-a închis ușile de frig." [1] Cortegiul ce-l călăuzi pe poet la cimitirul Belu fusese, după spusele lui I. Ghica, tăcut și puțin numeros.

---

[1] Bonifaciu Florescu, *Poetul Grigore M. Alexandrescu*, în „Analele literare“, 1886, I, nr. 2 (publicat înainte în „Columna lui Traian“, 1874, V, nr. 5).

[2] La căsătorie, Georgian ar fi avut 30 de ani (Arh. stat, Buc., act de căsătorie nr. 93 pe 1879, Buc., Galben). Era fiul, născut la Ploieşti, în iulie 1849, al unui Ion Georgian sau mai exact Ioan sin Gheorghe Cîrciumaru din mahalaua Buna-Vestire, Ploieşti, decedat la 22 noiembrie 1848, şi al Mariei Meedinţeanu (dosar căsătorie nr. 93 pe 1879, Buc., Galben). Angelina nu se învoi cu Dimitrie Georgian, care pare să fi fost în asigurări, întrucît diploma de licenţă şi-o luă abia în 1897, la 48 de ani, cu teza banală, confecţionată parcă de altcineva, fără aparat critic, *Asigurările asupra vieţii* (Buc., 1897), preşedinte al comisiei examinatoare fiind Iacob Negruzzi. După o adresă din 1893 se vede că într-adevăr era „şeful secţiunii vieţii la Societatea Naţională de Asigurare, str. Doamnei no. 12“. Încă din 26 martie 1888, fiica poetului obţinea separaţia de bunuri faţă de soţ („Mon. of.“, nr. din 14 apr. 1888, p. 279). În 1894, la 31 octombrie, Angelina obţinu sentinţă de divorţ în favoarea sa, pentru motiv de „insulte, bătăi şi rele tratamente“ (Arh. stat., Buc., Trib., Ilfov, s.I., c.c., condica nr. 619 pe 1894, ff. 146—147), confirmată de Curtea de apel la 12 octombrie 1895. Printr-o tranzacţie, soţul consimţea, la 20 decembrie 1896, să-i restituie 35.000 lei drept zestre. Moşia Ludeşti fusese vîndută (dos. la I.I.L.F.). Valeria fu încredinţată mamei, iar Victor tatălui. O altă fată, Floarea Dimitrie Meedinţeanu, murise la vîrsta de patru luni, la 14 aprilie 1886 (Arh. stat., Buc., act de moarte nr. 1901 pe 1886). Angelina putea trăi fără ajutorul altcuiva, deoarece o parte din pensia tatălui îi fusese transmisă, de la 1 februarie 1892 (adresă a direcţiei comptabilităţii generale din Min. Financelor, nr. 6073 din 3 febr. 1892). Ea primea, cum se constată şi din libretul de pensiune no. 2966, lei 350, bani 37 brutto, iar în mînă lei 292, bani 04. Această sumă o luă pînă în mai 1906. Călătorea în străinătate cu fata, Valeria, şi posedăm o fotografie a ei luată la Bougival. Cînd a murit la 8 iunie 1906, Victor Meedinţeanu era inginer, în vîrstă de 26 ani, iar Valeria era măritată cu maiorul Gheorghe Sănătescu. Angelina ar fi murit tot de cancer. O fotografie din această epocă o arată foarte îmbătrînită, în schimb în cele din copilărie şi tinereţe este fermecătoare.

[1] Angelina era gravidă. Ştefania-Florica s-a născut la 19 dec. 1885. V. Remus Caracaş, *op. cit.*, p. 6.

Gr. Alecsandrescu începuse să publice în 1882, în „Cimpoiul", traducerea *Ierusalimului eliberat*. Politețea rezervată și compătimitoare cu care îl înconjurau prietenii și cunoscuții, convinși de opacitatea minții sale, trebuie să fi adus înaintea ochilor săi imaginile altor poeți loviți de aceeași soartă. „Nebunia lui Tasso — se întreba autorul biografiei ce însoțea traducerea — avea oare o altă cauză decît supărările unui geniu torturat de invidia neputincioșilor?" Omul care fusese destituit din slujbe cu o grabă brutală, pus sub interdicție și dat la o parte din viața publică sub cuvînt de oboseală mintală, trebuie să fi închis ochii încredințat de asemănarea dintre el și Torquato Tasso.

---

[1] „Românul", nr. din 27, 29 nov. și 2—3 dec. 1885; vezi și „Universul", nr. 382, 383, 384 și 385 din 28, 29, 30 nov. și 1 dec. 1885; „România", nr. 262, nr. 263 din 28 și 29 nov. 1885 (*La moartea lui Grigore Alexandrescu*, de Aga); „Epoca", nr. 10 și 11 din 28 și 29 nov. 1885; „Telegraful", nr. 4042 și 4044 din 27 și 29 nov. 1885; „România liberă", nr. 2502, 2503 din 28 și 29 nov. 1885; „Voința națională", nr. 403 din 28 nov. 1885; „L'Indépendance roumaine", nr. 2450 din 27 nov./9 dec. 1885; „Telegraful român" (Sibiu), nr. 125, 126 din 28 și 29 nov. 1885; „Conv. lit.", 1885, XIX, p. 706; „Familia", XXI, nr. 48 din 1 dec. 1885, p. 577—578.

OPERA

Într-o parte a ei, poezia lui Gr. Alecsandrescu este cea mai puternică expresie a lamartinismului la noi. [1] „Meditația", „reveria", „armonia" în natură, religiozitatea, „rugăciunea", oceanele, imensitățile sînt ale marelui poet francez. Cîteodată, viziunea capătă un aer cețos ossianesc și reflecția o hohotire byroniană. Toate acestea se găsesc însă, muzicalizate, și la Lamartine. Azi schimbarea gustului a stins strofele lui Gr. Alecsandrescu și urechea rămîne cîteodată jignită de impuritatea vocabularului. Totuși, așezîndu-ne în timpul romantic, descoperim la poet tehnica marilor solemne instrumente muzicale, înaltul hieratism al melancoliei.

---

[1] Cînd zicem „lamartinism" nu vrem să spunem că Gr. Alecsandrescu a copiat pe Lamartine și că poezia lui e doar un ecou al liricii poetului francez. Luăm cuvîntul în înțelesul unei categorii, al unui mod de a privi universul, reprezentat atunci mai ales prin Lamartine. *Esența poeziei* lui Gr. Alecsandrescu este *originală* și e greu a găsi vreo corespondență reală între sufletul francezului Lamartine și al tîrgovișteanului Alecsandrescu. Ideologia, care e o abstracție, este în linii generale comună, dar creația artistică e un fapt național. Prin „lamartinism" înțelegem" „romantism" într-anume formulă a lui și întrebuințăm cuvîntul în felul cum folosim termenii: balzacian, gogolian, hugolian. Dacă am fi ocolit această perspectivă, am fi ascuns în mod păgubitor felul cum creația

Lamartine nu făcea altceva decît să dezvolte lirica secolului al XVIII-lea, a acelor făcători de „petite poésie" aşa de puţin înţeleşi. Poezia lor era neoclasică, altfel decît aceea a marelui secol, întemeiată pe imitarea idiliştilor, elegiacilor şi epigramiştilor greco-latini. Horaţiu, privit în alt chip decît îl vedea raţionalistul Boileau, era unul din poeţii de căpătîi. Poetul latin, pictisit de viaţa de curte şi cu un uşor sentiment de zădărnicie, caută tihna, *otium*, în al său Tibur, plimbîndu-se adesea prin codri cu gîndul la Lalage. Copilărise la ţară, la picioarele Volturului, un munte din lanţul Apeninilor. În general, horaţienii secolului al XVIII-lea sînt încîntaţi de filozofia vieţii mediocre, chiar mic-burgheze, departe de vîltoarea lumii şi parafrazează în sute de variante tema chietudinii rurale şi a ororii de răspunderea civică, sau mai degrabă de participarea plină de spini la susţinerea absolutismului monarhic. Retragerea lor e un preludiu al revoluţiei. Mulţi dintre ei horaţianizează cu o emoţie nouă, aceea a măreţiei naturii. Horaţiu însuşi zisese: „ego laudo ruris amoeni Rivos et musco circumlita saxa nemusque" (*E.*, I, 10: „eu laud rîurile plăcute de ţară, stîncile acoperite cu muşchi şi codrii"). El era deci întemeietorul alpinismului, al meditaţiei în pădure şi al reveriei la marginea rîurilor. Fiul său sufletesc în această ordine de sentimente este Petrarca. Acesta, de altfel, se mărturisea horaţian: „Coi fatti non solo con le parole, seguii la sentenza di Orazio: „Ciascuno ama l'aurea mediocrità" *(Il mio segreto)* [1]. El îşi caută liniştea „di monte in monte" şi fuge de aşezări omeneşti:

„Prin munţii înalţi şi prin pădurile dese
Găsesc oareşicare tihnă: orice loc călcat de oameni
Este duşman de moarte al ochilor mei".

---

originală specifică se leagă, ideologic, cu timpul său. Este necesar a urmări speţa respectivă de romantism şi în spaţiul imediat, în literatura rusă, îndeosebi. Acest studiu îl vor face, sper, alţii.

[1] Versione di Luigi Asioli, Heopli, Milano, 1924, p. 92.

Petrarca are percepţia artistică a altitudinii şi alege piscul cel mai înalt asupra căruia nu mai cade umbra altui munte:

„Spre lanţul cel mai repede şi mai înalt de munţi
Pe care nu-l atinge umbra altuia mai mare,
Acolo mă trage o pornire nestăpînită". [1]

De amintit că poetul a făcut ascensiunea muntelui Ventoux, de aproximativ 2000 m., cu *Confesiunile Sfîntului Augustin* în mînă. Lamartine, urcîndu-se în septembrie 1819 pe muntele ce domina casa părintească din Milly, luase cu el o ediţie din Petrarca şi sub imperiul ei scrisese *L'isolement*:

„Souvent sur la montagne, à l'ombre du vieux chêne,
Au coucher du soleil, tristement je m'assieds;
Je promène au hasard mes regards sur la plaine,
Dont le tableau changeant se déroule à mes pieds". [2]

Acest fel de lamartinism îl profesa şi Voltaire şi în epistola către Boileau, la care făcea aluzie Gr. Alecsandrescu, saluta pe poetul de la Tibur, declarînd că Ferney, pe care îl credea mai frumos, era ţara lui sabină:

„Je crois Ferney plus beau. Les regards étonnés
Sur ces vallons fleuris doucement promenés
De la mer de Genève admirent l'étendue;
Et les Alpes de loin, s'élevant dans la nue,
D'un long amphitheâtre enferment ces coteaux...."

Un Voltaire sensibil la superficia lacurilor, la văi, la munţii pierzîndu-se în nori surprinde, însă el era în nota vremii. Alţii, mult mai arizi decît el, aveau această sensibilitate. Ducis, acela care dezolase opera lui Shakespeare de tot ceea ce era ceţos şi brit, propunea lectura lui Racine în pădure. [3]

---

[1] Petrarca, *Rime*, con uno studio di Adolfo Bartoli, Milano, Classici italiani,Nuovo bibl. diretta da F. Martini, S.I., v. XXIII, p. 195 şi urm. (CXXIX).

[2] Lamartine, *Premières méditations poétiques*, Hachette, Paris, 1912.

[3] *Epître à Legouvé*, Oeuvres de J.F. Ducis, L. De Bure, Paris, 1824, IV, p. 150.

„Racine au sein des bois, fera couler tes larmes."

În 1785, urcîndu-se pe Alpi, Ducis crezu a fi intrat în eternitate:

„Quel calme! quel désert! Dans une paix profonde,
Je n'entends plus mugir les tempêtes du monde.
Le monde a disparu, le temps s'est arrêté...
Commences-tu pour moi, terrible éternité?"[1]

Ducis era din Savoia („Savoie, o mon pays!"), deci un provincial, și cam acesta e cazul cu toți poeții uimiți de spectacolul naturii. Unii veneau chiar din colonii. Gr. Alecsandrescu, tîrgoviștean, e un om de sub păduri, obișnuit a cutreierà călare munții, a frecventa peșterile și izvoarele. Chiar dacă în copilărie n-ar fi mers mai sus de Viforîta, de Mînăstirea Dealului ori de Pietroșița, mirosul brazilor, murmurele, tunetul „urlătorilor" erau nu departe. De la Pietroșița un drum merge la peștera Ialomiții. Vîrful Omul, ce domină masivul Bucegilor, are 2.513 m. altitudine și nu e mai puțin aproape de eternitate decît la Grande Chartreuse, pe care se suise Ducis. Cîrlova, care copilărise la Tîrgoviște cu Gr. Alecsandrescu, lua și el drumul munților, deoarece contemplația din *Înserarea* e făcută într-o vale, accesibilă turmelor, dar destul de ridicată ca să se vadă în jos cîmpia. Dealtfel, se așeza „pe muchea cea mai înaltă" în apropierea unei ape de munte strecurîndu-se printre bolovani:

„Pe deoparte iarăși o gîrlă șărpuiește,
Întocmai ca o pînză se vede albă-n jos,
Și ni se pare încă în vînt că fîlfîiește,
Mișcîndu-se de pietre talazu albicios."

Acest cult al sublimității naturale nu este la romanticii români, și în special la Gr. Alecsandrescu, fără semnificație politică. Într-un moment istoric în care țara era fără prestigiu și fără mari edificii, numai natura umfla patrioților pieptul de sentimentul măreției și opunea mizeriei civilizației feudal-moșierești monumentele ei nepieritoare.

---

[1] *Vers que j'ai laissés à la Grande-Chartreuse dans les Alpes*, *op. cit.*, v. V., p. 94.

Un al doilea caracter al poeziei secolului al XVIII-lea este religiozitatea, un semn de smerenie și el, de fapt, în fața creației grandioase. Mai tîrziu, romanticii au căzut în misticism medieval, evocînd cu voluptate drama hîdă a vieții fenomenale, decrepitudinea sinistră. Religioșii veacului al XVIII-lea sînt niște deiști, putem zice pietiști, recunoscînd cu dignitate un factor suprem. Haendel, Bach în muzică sînt și ei pietiști cu un sentiment religios traducîndu-se printr-o mișcare solemnă și logică, printr-o declamație plină de protocol. J.B. Rousseau, poetul pe care îl citează Gr. Alecsandrescu, este un horațian și un psalmodist totdeodată. Odele lui sînt niște mașini strofice exacte ca niște sonate monotone, însă de o anume tristețe gravă și decentă:

„J'ai vu mes tristes journées
Décliner vers leur penchant;
Au midi de mes années
Je touchais a mon couchant".[1]

Dar tipică pentru secolul al XVIII-lea este teoria de esență muzicală a armoniilor. Formulatorul ei este Bernardin de Saint Pierre în *Études de la nature*. Filozoful este un finalist excesiv, un providențialist, și credea că Dumnezeu a făcut lumea ca să ne dea banane. Flamandul și fluturele, bunăoară, au fost creați ca să ne pricinuiască „un grande plaisir" în virtutea legii contrastelor. Legea fundamentală e aceea a armoniilor (Bernardin avea obsesia tehnicii muzicale). Sînt armonii elementare și complexe, în cuprinsul unui regn sau între regnuri. O consonanță flagrantă este între o floare cu petale și soarele cu razele lui. Regnul animal intră în consonanță cu cel vegetal prin armonii de contrast. Animalele mici, de pildă, preferă arborii, marile patrupede se expun pe ierburi. În raport cu omul, regnul vegetal se armonizează, hărăzind acestuia un număr de plăceri. La amiază, cînd arșița e mare, copacii ne oferă evantaie și umbrele (acum putem să înțelegem în *Paul et Virginie* semnificația cuvintelor „dernières harmonies de la lumière et des ombres"). Vara, pomii fructiferi ne dau răcoritoare, cireși, piersici; iarna, cînd avem trebuință de substanțe grase, ne procură uleiuri de migdale, de nuci. Ziua toată e o simfonie de murmure, de parfumuri, epilogînd cu seara care debutează, se înțelege, cu alte simfonii. „Concertele“ sînt ordini formate din mai multe armonii. Astfel, vegetația din India contrastează cu violența soarelui și cu păunul somptuos care-și desfășoară coada în acest decor. Nu trebuie să ironizăm prea mult pe Bernardin de Saint-Pierre, pentru că naivele lui legi ascund o uimire proaspătă în fața diversității și frumuseții naturii. Gusta plăcerea miraculosului, a misterului, a melancoliei (aceasta din urmă înscriindu-se la sentimentele inefabile), a ruinelor (vorbea chiar de ruinele naturii), a solitudinii. În ce privește pe cea din urmă, aplica legea contrastului și găsea că singurătatea era cu atît mai agreabilă cu cît se opunea tumultului marilor orașe: „il n'y a point de solitude plus douce que celle qui est voisine d'une grande ville“. [1] Evident că în cazul unui oraș ca Tîrgoviște, plăcerea singurătății împreunată cu aceea a ruinelor de monumente mărețe („Une belle architecture donne toujours de belles ruines“) vine din faptul de a găsi tăcerea acolo unde rațiunea știe că a fost larma unei cetăți de scaun.

---

[1] J.B. Rousseau, *Oeuvres choisies*, Janet et Cotelle, Paris, 1823, p. 36.

Chateuabriand, pe care Gr. Alecsandrescu îl citea, consacră și el în *Génie du Christianisme* (livre cinquième) un sector armoniilor, divizîndu-le în armonii fizice, printre care ruinele, și armonii morale. Titlul *Harmonies poétiques et réligieuses* [2] dat de Lamartine unei culegeri de poeme nu reprezenta deci o noutate. Lamartine definește armoniile „tous les bruits de la vie“, și de fapt poeziile lui sînt niște laude ale creației și actelor sale eterne (dimineața, seara, noaptea). În primul rînd, ochiul se îndreaptă spre cer, ziua spre soare iar noaptea către lună, stele, comete. Poezia pre-romantică și romantică este în cea mai largă măsură astrală. Ecouchard Lebrun, zis Pindare, foarte citit la noi în epoca Văcăreștilor, abundă în imagini astronomice, iar în oda *Sur l'enthousiasme*

---

[1] *Études de la nature* par Jacques-Bernardin-Henri de Saint - Pierre. Quatrième édition. A. Paris, chez F. Didot le jeune, 1791. Cf. și G. Călinescu, *Bernardin de Saint-Pierre*, în „Jurnalul literar“, 1948, nr. 3.

[2] A. De Lamartine, *Harmonies poétiques et réligieuses*, Hachette, Paris, 1900.

(1795) chiar dezordinea cometelor i se pare a constitui o armonie:

„Ces comètes échevelées
Qui fendent l'air d'un vol brûlant,
Égarent leurs sphères ailées
Aux yeux d'un vulgaire tremblant:
Il craint que leur fatale route
N'embrasse la céleste voûte,
Et ne détruise l'univers;
Mais a l'œil pensant d'Uranie
Leur désordre est un harmonie
Qui repeuple les cieux déserts“. [1]

Voltaire, spre a nu mai vorbi de alții, ședea cu ochii spre cer și, mai puțin plastica și muzica poetică, lamartiniza:

„L'espace, qui de Dieu contient l'immensité,
Voit rouler dans son sein l'univers limité,
Cet univers si vaste à notre faible vue,
Et qui n'est qu'un atome, un point dans l'étendue.“

Fără să fie optimist ca Leibniz, cultiva cu melancolie speranța că o rînduială există în lume și că cometele nu se vor prăbuși pe pămînt:

„Comètes, que l'on craint à l'égal du tonnerre,
Cessez d'épouvanter les peuples de la terre;
Dans une ellipse immense achevez votre cours.“ [2]

Lamartine încerca la fel spaima în fața aștrilor „s'écartant de leurs routes certaines“ *(L'immortalité)*. În general, se uimea de splendoarea și pluralitatea lor *(L'infini dans les cieux)*:

„Des siècles, accusant leur alphabet stérile,
De ces astres sans fin n'ont nommé qu'un sur mille.“

---

[1] *Oeuvres de Malherbe, poésie et prose. Oeuvres de J.B. Rousseau, poésies lyriques complètes et chois de ses autres poèsies. Oeuvres choisies de E. Lebrun*, F. Didot, Paris, 1858.

[2] *Sur la philosophie de Newton*, în *Oeuvres choisies de Voltaire*. Poésies publiées par G. Bengesco, Paris, Jouaust, 1889.

Sub cerul plin de făclii, meditativ ca o piramidă și ca un fiu al lui Apollo, Gr. Alecsandrescu își simte sufletul înălțîndu-se pe aripi de flăcări *(Miezul nopții)*:

„Aici p-aste ruine cu mîndre suvenire
Privesc cum orizonul se umple de făclii,
Cum luna în tăcere s-arată să inspire
Gîndiri religioase l-ai lui Apolon fii.

Cînd tot doarme-n natură, cînd tot e liniștire,
Cînd nu mai e mișcare în lumea celor vii,
Deșteaptă privighează a mea tristă gîndire,
Precum o piramidă se-naltă în pustii.

Ai mei ochi se preumblă pe dealuri, pe cîmpie,
Al meu suflet se-naltă pe aripi d-un foc sfînt,
În zboru-i se ridică la poarta de vecie,
Căci nici o legătură nu are pre pămînt.“

Imaginea „piramidei“ s-a răspîndit aproape sigur în poezia occidentală în urma campaniei lui Napoleon în Egipt. În *Martirii* lui Chateaubriand (c. VII) este „une pyramide de gazon“.

Ceea ce în romantismul occidental putea fi considerat ca o incitare a sentimentului de vanitate în scopuri spiritualiste, capătă la Gr. Alecsandrescu semnificația explorării fenomenologiei materiei. Pentru întîia oară un veritabil poet român pătrundea cu fantazia în spațiul cosmic, îmbrățișa cu gîndul toate regnurile, punînd întrebări asupra cauzelor, avînd fiorul imensității și raționalității universului.

În general, ca poet liric, Gr. Alecsandrescu vede universul *sub luna*. Planeta nocturnă este contemplată în toate ipostazele: ascunsă în desimea brazilor, licurind ca o steluță printre frunzele în clătinare ale pădurii, înotînd pe cer deasupra mării, în așa fel că se confundă cu fanalul de la pupă al unei corăbii, alergînd iute printre nori și eclipsîndu-se în ei *(Ucigașul fără voie)*, ieșind glob de rubin deasupra coamelor stejarilor și luminînd deodată prăpăstiile *(Răsăritul lunei la Tismana)*. Soarele e căutat în proces de întunecare, producînd ca și luna „panorama“ de umbre. Această absență a soarelui pare

o anomalie pentru un admirator al lui Ossian. Printre cînturile acestuia, în versiunea lui Letourneur, sau mai curînd aceea în versuri a lui P.M.L. Baour Lormian [1], se află un *Hymne au soleil*:

„Nul astre à tes côtés ne lève un front rival;
Les filles de la nuit à tout éclat pâlissent;
La lune devant toi fuit d'un pas inégal,
Et ses rayons douteux dans mes flots s'engloutissent.“

Un *Hymne au soleil* scria și Lamartine la 18 ani:

„Quand la voix du matin vient réveiller l'aurore
L'Indien prosterné le bénit et l'adore.“

În fond, toate această poezie a aștrilor e o laudă a universului, dar Gr. Alecsandrescu nu posedă exultanța franciscană a unui Lamartine. Ochiul lui vede mai bine sub regimul stelelor și al candelii. El se inspiră în oroarea tăcerii și a tenebrelor ca Young în celebrele *Nopți*, pe care trebuie să le fi cunoscut în versiunea lui Letourneur [2]:

„Au milieu des ténèbres mon âme illuminée, inspirée par la religieuse horreur du silence, consolée par la méditation des vérités sublimes a passé insensiblement des chagrins à la paix. Ma muse s'est élevée au-dessus de l'espace où volent les noirs oiseaux de la nuit“ („În mijlocul tenebrelor, sufletul meu iluminat, inspirat de religioasa groază a tăcerii, mîngîiat de meditația asupra adevărurilor sublime, a trecut pe nesimțite de la durere la pace. Muza mea s-a ridicat deasupra spațiului unde zboară păsările negre ale nopții“).

Evident, poezia lui Gr. Alecsandrescu este esențial nocturnă. Noaptea e un corp palpabil ce stă învălătucit într-o cavernă de unde iese înfășurînd totul.

„Dintr-o peșteră, din rîpă, noaptea iese,
mă-mpresoară“.

---

[1] *Ossian, barde du III-e siècle, Poésies galliques en vers français*, par P.M.L. Baour Lormian. A Paris, chez Giguet et Michaud, 1809.

[2] *Les nuits d'Young*, traduites de l'anglais par M. Letourneur, I—II, a Paris, chez Lejay, 1769, v. II, p. 201.

Poetul stă în meditație numai „la miezul nopței“, sub domnia imobilității, cînd nu se aude „nici cel mai ușor vînt“ *(Miezul nopței)*, „Cînd tot doarme-n natură, cînd tot e liniștire“.

Totul e văzut în proporții infinite sau catastrofal. Scena cu lună e „colosală“, mormintele sînt „monstruoase“ *(Răsăritul lunei la Tismana)*, umila cîmpie a Brăilei în imense perspective sahariene *(Meditație)*.

„Ce netedă cîmpie! Cum ochiul se uimește!
Ce deșărt se arată, oriîncotro privești!
Întinsa depărtare se pare că unește,
Cu ale lumii margini, hotarele cerești.“

Cu alte mijloace literare, Chateaubriand zugrăvise în același spirit, în *Atala*, un țărm al fluviului Mississipi:

„...Sur le bord occidental, des savanes se déroulent à perte de vue; leurs flots de verdure, en s'éloignant, semblent monter dans l'azur du ciel, où ils s'évanouissent“.

Această megaloscopie este proprie romanticilor. Saint-Beuve spunea, răutăcios, despre Chateaubriand că este „ca un grădinar care și-ar face o pepinieră compusă numai din stejari mari și din cedri.“

Gîndirea poetului e întărîtată ca a tigrului pîndind în junglă la lumina fulgerelor:

„Îmi place a naturei sălbatecă mînie,
Și negură, și viscol, și cer întărîtat,
Și tot ce e de groază, ce e în armonie
Cu focul care arde în pieptu-mi sfîșiat.

În umbră,-n întuneric, gîndirea-mi se arată
Ca tigrul în pustiuri o jertfă așteptînd,
Și prada îi e gata... de fulger luminată,
Ca valea chinuirei se vede sîngerînd.“

(Suferința)

Gr. Alecsandrescu evocă cu predilecție intemperia corespunzînd muzical stării lui agitate de romantic din veacul lui Berlioz și Wagner, vîntul iute nocturn, cînd

luna pare că aleargă îngrozită printre nori, tunetele și fulgerele, atunci

„Cînd bolta din tărie
De nor se încunună,
Pe munți și pe cîmpie
Cînd fulgeră și tună...“,

(Cîntecul soldatului)

ploaia torențială, vărsîndu-se „în torenturi“ pe cîmpia însetoșată *(Viața cîmpenească)*. Poetul își poartă tristețea solitară prin pădurile de molifți, salutat de șoimul de pe creste:

„M-a văzut șoimul pe-nalta stîncă
A cării vîrfuri s-ascund în nori,
Și al lui țipet în valea-adîncă
S-a-ntins departe plin de fiori.

Dar nici pustiul, nici depărtarea
Gîndiri cumplite n-au biruit:
Molifții, brazii, ce port răcoarea,
Ei suferința-mi n-au răcorit.“

(Nu, a ta moarte)

Altă dată îl urmăresc urletele cîinelui:

„Scîrbit peste măsură
De zgomotul cetății,
Eu caut în natură
Un loc făr'de murmură,
Supus singurătății.

Ca Fenix făr'de moarte
Se naște-a mea durere
Și pieptul meu să poarte
Lovirea aștrii soarte
E prea fără putere...

Tovarăș de-ntristare,
Un cîine, lîngă mine,
Prin urletele sale
Natura să răscoale,
În aste locuri vine.“

(Întristarea)

Poetul nu abundă în descripţii de natură, vegetaţia de care pomeneşte este mai ales aceea subcarpatină, simbolică pentru regiunile grandioase în care planează spiritul său, molifţi, brazi, „stejarul de pe munte ce trăsnetu-l izbeşte", „stejari cu fală", „plopii ce cu frunza încoronează o vale", „nucii bătrîni ca pămîntul", aceştia din urmă aleşi precum vedem pentru longevitatea lor, ca şi depărtatele „bătrîne păduri". Nucul, stejarul sînt cedrii geografiei noastre. Preromanticii erau obsedaţi de uriaşele vîrste biblice şi le căutau chiar în lumea vegetală. Delille închinase o odă unui arbust de cedru, prevăzînd gigantica sa creştere:

„Acest cedru, arbust interesant,
Gigant viitor, azi un pitic,
Nu e încă arborele robust
Care despică terenul cel mai dur.
Însă într-o zi sub fruntea sa superbă,
Va vedea tîrîndu-se ca o iarbă
Stejarii şi ulmii noştri". [1]

O singură dată Gr. Alecsandrescu vorbeşte de „chiparosul" exotic pentru faptul de a fi mereu verde *(În ceasuri de mîhnire)*. Peisajul său e de fapt un decor teatral, cu efecte de lumină şi de surpriză în gustul preromantic, combinate spre a da fiorul nocturn şi sepulcral. Mica Tismană devine palat osianic şi luna descopere o neagră scenerie feudală stil Mrs. Radcliffe, în care se bat stafiile:

„Apoi, glob rubinos, nopţei dînd mişcare şi viaţă,
Se-nălţă şi dimprejuru-i dese umbre depărtînd,
Pe-ale stejarilor vîrfuri, piramide de verdeaţă,
Se opri; apoi privirea-i peste lume aruncînd
Lumină adînci prăpastii, mînăstirea învechită,
Feodală cetăţuie, ce de turnuri ocolită,
Ce de lună colorată şi privită de departe,
Părea unul din acele osianice palate,
Unde geniuri, fantome cu urgie se izbesc..."

---

[1] *Oeuvres* de J. Delille. Nouvelle édition, L.G. Michaud, Paris, 1825, p. 12.

Peştera, răsunînd de ecouri satanice, deşteaptă imaginea pădurilor celtice:

„Îmi pare că mă aflu în locuinţ-adîncă
A unei groazneci iesme, ce sîngiuri o hrănesc,
Şi care de o stîncă
Pe călător sfărâmă c-un zbieret sătănesc.

Sau în pădurea-aceea, în care mai-nainte,
Druizii cei sălbatici jertfeau pe osîndiţi,
Cînd setoşi de omoruri, treceau de puteri sfinte
Stejarii-mbătrîniţi!"

(Cimitirul)

Este de presupus că amănuntul despre druizi poetul l-a scos din *Les martyrs* de Chateaubriand (C. IX). Acolo Velléda druidesa intră în pădure, strigă: „Au gui-l'an-neuf!" şi un sacerdot se urcă într-un stejar şi ţine viscul sacru (ştirea e scoasă din Pliniu), care divizat în părticele e distribuit la toţi cei de faţă. Sub imperiul stejarului sfînt, Velléda face revelaţii, pe care barzii le cîntă în cor: „Teutatès veut du sang; il a parlé dans le chêne des Druides". Se pomeneşte acolo şi despre sacrificarea răufăcătorilor: „Ce n'était là que le prélude d'un scène épouvantable. La foule demande à grands cris le sacrifice d'une victime humaine, afin de mieux connaître la volonté du ciel. Les Druides réservaient autrefois pour ces sacrifices quelque malfaiteur déjà condamné par les lois". [1]

Lumina şi întunericul se succed dramatic:

„Noaptea în aste locuri n-are deloc tăcere;
Totul se mişcă, umblă, dar toate sînt părere;
Vîntul, umbra mă-nşeală, cînd crez a o vedea.
Luna aci s-arată, aci iar se ascunde:
Abia cîteodată-ntunerecul pătrunde,
Şi norii înainte-i se pun ca o perdea."

(Aşteptarea)

---

[1] *Les martyrs ou le triomphe de la religion chrétienne*, par F.A. de Chateaubriand, I—III. Troisième édition, Le Normant, Paris, 1810.

Zgomotele naturii sînt executate pe instrumente profunde. Întîi se aud torentele:

„Urechea mea ascultă torentul ce plesnește,
Talazul ce se sparge de malul său plîngînd...“,
(Prieteșugul)

huietul apelor năvalnice:

„Din vreme-n vreme numai de dincolo de dealuri
Părea c-auz un sunet, un uiet depărtat,
Ca glaasul unei ape ce-neacă-ale ei maluri,
Sau ca ale mulțimei întărîtate valuri,
Cînd din robie scapă un neam împovărat.“
(Mormintele de la Drăgășani)

Ca poet al zgomotelor fluidelor, Gr. Alecsandrescu reinterpretează muzica lui Ossian, unde aflăm torentele și murmurele: „I hear no distant roar of streams! Like the murmur of waters, the race of U-thorno came down... No noise on Ardven but the torrent's roar... The murmur of thy streams, O Lara, brings back the memory of the past... Roaring waves climbe the distant rock... Ist is night; I am alone, forlon on the hill of storms. The wind is heard in the mountain. The torrent pours down the rock...“ [1] Aceste torente treceau firește și în traducerea lui Baour Lormian:

„Nous étions cette nuit dans la salle des fêtes;
Et tandis qu'au bruit des torrents,
Se mêlaient les soupirs des fantômes errants,
Nous, du roi de Morven nous chantions les
conquêtes...

A travers les ravins roule une onde plus pure
O, torrent, j'aime ton murmure...
O, du Lutha torrent impétueux,
Roule tes flots d'azur dans le vallon tranquille!
Forêts, versez sur lui votre ombrage mobile,
Et d'un jour trop ardent amortissez les feux!“

---

[1] *Poems* of Ossian translated by James Macpherson, with and introduction historical and critical by George Eyre-Todd, London, Canterbury Poets.

Torentul era la modă în secolul al XVIII-lea, căruia nu i se poate contesta instinctul muzical. Glück și Piccini pasionau pe ideologi. Delille a descris în felurite chipuri căderile de apă, inclusiv jocurile de apă de la Marly (v. 1):

„Elevés lentement sur la cime des monts,
Ces flots précipités roulent dans les vallons“.
(v. 11, 12)

Nu era străin de senzația căderilor teribile *(Les trois règnes)*:

„Am traversat torentul, am ascultat cascada“.

Dar remarcabilă la el este încercarea, oricît de exagerată, de a vedea în muzica lui Rameau tunetele fluidelor naturii:

„Admirable Rameau! L'on entend dans tes sons
Le cours de ces torrents grondant dans les
vallons.“

Bineînțeles, Chateaubriand nu putea scăpa din vedere un asemenea fenomen de armonie. În *Génie du Christianisme* descrie Niagara: „... c'est moins un fleuve qu'une mer, dont les torrents se pressent à la bouche béante d'un gouffre“. Termenul de „torrent“ începe să se generalizeze în așa chip încît Lamartine îl aplică la pulbere, luată ca metaforă pentru stelele pe care ochiul nu le poate distinge:

„Vois cent fois, dans le champ qu'embrassa
sa paupière
Des mondes circuler en torrents de poussière!“
(L'infini dans les cieux)

Printre armoniile naturii sînt „murmurele“ auzite și de Cîrlova, cîntecul pe care îl exală planetele, zefirii, izvoarele, iarba, într-un cuvînt universul:

„Adesea pe cîmpie
Auz o armonie,
Un ce melodios;
Un glas care se pare
Ascuns în depărtare,
Un imn misterios.

De unde oare vine?
Din sferele senine?
Din zefirii ce zbor?
Din iarba ce șoptește?
Din planta ce trăiește?
Din floare? din izvor?

Din nici una în parte,
Din multe-mpreunate..."
*(Frumusețea. D-ei ***)*

Acesta e „concertul“ miilor de vietăți:

„În cugetu-mi mulțumit
Slăvind o naltă putere,
Eu ascultam în tăcere
Al multor mii de ființe
Concertul nemărginit."
(Viața cîmpenească)

Desigur, acest răsuflet sonor al lumii, care potolește spiritul, îl încerca și Lamartine:

„Mon coeur est en repos, mon âme est en silence;
Le bruit lointain du monde expire en arrivant,
Comme un son éloigné qu'affaiblit la distance,
A l'oreille incertaine apporté par le vent."
(Le vallon)

Nici Délille, înaintea lui, nu avea urechea surdă la zgomotele lumii:

„De loin, avec plaisir, elle écoute les vents,
Le murmure des mers, la chute des torrents."
(L'Imagination, ch. IV)

Vibrația plăcută a vîntului amestecat cu susurul izvorului și cu glasuri umane îndepărtate nu lipsește la Gr. Alecsandrescu:

„Pîn aluniș sufla vîntul,
Frunza ușor clătina,
Nucii bătrîni ca pămîntul

D-a lungul se desina;
Unda cea armonioasă
A unui ascuns izvor
Ca o șoaptă amoroasă
S-auzea în preajma lor.
Curmînd adînca tăcere
A cîmpului liniștit,
Un glas cînta cu plăcere
Un cîntec obicinuit."

„Murmura“ este ecoul pașnicei liniști rurale, cu clopotul turmelor, țîrîitul greierilor și foșnirea frunzelor și florilor:

„Un clopot ce seara s-aude la turme,
Ce stă, reîncepe, abia răsunînd,
Ca glas care moartea e-aproape să-l curme,
Cînd viața-ncetează treptat înghețînd:
Un greier ce cîntă, o iarbă, răsura,
Stufoasa pădure, pierdute cărări,
Adînca murmură ce-nvie natura
Ca geniuri tainici ascunse pîn flori;

Tot mișcă, încîntă a noastră gîndire;
Tot are un farmec, tot este mister."
(Reverie)

Tema ruinelor era cu totul veche în Europa și stîrnea două sentimente: cel de deșertăciune, în sufletele ascetice, și speranța, la oamenii Renașterii, întrucît privește Roma, a ridicării Urbei din decăderea ei. Obișnuit, aceste două sentimente se îmbinau. Tema a avut carieră lungă. Vestite sînt lamentele lui Du Ballay:

„Nouveau venu, qui cherchez Rome en Rome
Et rien de Rome en Rome n'apperçois
Ces vieux palais, ces vieux arcs que tu vois,
Et ces vieux murs, c'est ce que Rome on nomme" [1]

---

[1] Walther Rehm *Europäische Romdichtung*, Max Huber, München, 1939. Cf. A. Graf, *Roma nella memoria e nelle imaginazioni del medio evo*, Torino, 1881.

sau ale lui Quevedo *(A Roma, sepultada en sus ruinas)*:

„Cauţi în Roma, Roma o pelerine!
Şi-n Roma însăşi nu afli Roma.
Cadavru sînt zidurile măreţe
Şi Aventinul groapă sie însuşi.“ [1]

Torquato Tasso în *Gerusalemme liberata*, pe care începuse a o traduce Gr. Alecsandrescu, deplora ruinele Cartaginei (C. XV, 18):

„Giace l'alta Cartago; appena i segni
Dell'alte sue ruine il lido serba.
Muiono le città, muiono i regni,
Copre i fasti e le pompe arena ed erba.“

În mod firesc, de la ruinele Romei, dintr-un sentiment de deznădejde patriotică, poeţii au trecut la ruinele naţionale – ca Rodrigo Caro (1573–1647), care plîngea pe ruinele Italicei Hiberice, colonie a lui Scipion:

„Este llano fué plaza, alli fué templo:
de todos apenas quedan las señales.
Del gimnasio y las termas regaladas
leves vuelan cenizas desdichadas.“

(„Acest loc bătătorit a fost forul, aici a fost
tempul,

Din toate rămîn numai urmele.
Din frumoasele terme şi din gimnaziu
Zboară uşoară cenuşa nefericită“). [2]

Ideea ruinelor în poezia romantică a rămas legată de numele lui Volney, care rămîne în orice caz exponentul acestui fel de literatură. Nu puţin, în ce priveşte Roma năruită, au contribuit gravurile lui Giambattista Piranesi, funerare ca şi nopţile lui Young. Volney, care era de fapt un orientalist şi un ideolog, scrise fără să-şi dea seama o

---

[1] G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, F.R., Bucureşti, 1946, p. 277.

[2] *Antologia de los mejores Poetas Castellanos*. Introducción y commentarios de Rafael Mesa y Lopez. Nelson, Londres, 1912.

operă epocală de poezie, *Les ruines ou méditations sur le révolutions des empires* (1791), cu care, crezînd că împinge gîndirea înainte, o arunca din nou în melancoliile medievale[1]. Meditaţia lui asupra ruinelor Palmyrei stîrneşte sentimentul deşertăciunii:

„Ici, me dis-je, ici fleurit jadis une ville opulente; ici fut le siège d'un empire puissant. Oui! ces lieux maintenant si déserts, jadis une multitude vivante animait leur enceinte; une foule active circulait dans ces routes aujourd'hui solitaires. En ces murs où règne un morne silence, retentissaient sans cesse les bruit des arts et les cris d'allégresse et de fête; ces marbres ammoncelées formaient des palais réguliers; ces colonnes abattues ornaient la majesté des temples; ces galeries écroulées dessinaient les places publiques...

Et maintenant voilà ce qui subsiste de cette ville puissante, un lugubre squelette! Voilà ce qui reste d'une vaste domination, un souvenir obscur et vain! Au concours bruyant qui se pressait sous ces portiques a succédé une solitude de mort. Le silence des tombeaux s'est substitué au murmure des places publiques. L'opulence d'une cité de commerce s'est changée en une pauvreté hideuse. Les palais des rois sont devenus le repaire des fauves; les troupeaux parquent au seuil des temples, et les reptiles immondes habitent les sanctuaires des dieux... Ah! comment s'est eclipsée tant de gloire? Comment se sont anéantis tant de travaux?... Ainsi donc périssent les ouvrages des hommes! ainsi s'évanouissent les empires et les nations!“

Descripţia era aşa de simplă şi de zguduitoare, încît orice încercare de a o dezvolta mai poetic devenea grea. Chateaubriand se mulţumi să facă în *Génie du christianisme* teorii estetice în spiritul lui Bernardin de Saint-Pierre:

„Dans les temples que les siècles n'ont point percés, les murs masquent une partie du paysage, et empêchent qu'on ne distingue les colonnades et les cintres de l'édifice, mais quand ces temples viennent à crouler, il ne reste que les masses isolées, entre lesquelles l'œil découvre au haut et au loin les astres, les nues, les forêts, les fleuves, les montagnes".

---

[1] *Oeuvres complètes* de Volney. Chez F. Didot, Paris, 1857.

Sau cum zice Gr. Alecsandrescu:

„Aici p-aste ruine cu mîndre suvenire
Privesc cum orizonul se umple de făclii..."

În *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris*[1], Chateaubriand uzează de cea mai mare sobrietate. În Grecia, vrînd să vadă Sparta, nimeni nu știe unde este. Călăuza îi arată într-o vale o colibă albă cu cîțiva copaci în juru-i. În fine, descoperă o incintă în formă de amfiteatru:

„... Sparte étoit donc souse mes yeux; et son théâtre que j'avais eu le bonheur de découvrir en arrivant, me donnaît sur-le-champ toutes les positions des quartiers et des monuments. Je mis pied à terre et je montai en courant sur la colline de la citadelle.

Comme j'arrivois à son sommet, le soleil se levoit derrière les monts Ménélaions. Quel beau spectacle mais qu'il étoit triste! L'Eurotas coulant solitaire sous les débris du pont Babyx; des ruines de toutes parts et pas un homme parmi ces ruines..." (I, p. 103).

Aproape fiecare poet din preajma lui 1800 își are ruina sa — și Ninive, Teba, Palmyra sînt sonoritățile predilecte ale acestei vremi. Trecerea nepăsătoare a conducătorului de cămile sau a păstorului pe lîngă vestigiul glorios e un loc comun:

„Nil! quels sont ces débris sur tes bords dévastés?
C'est Thèbe aux cent palais, l'aïeule des cités.
Cherchons dans le désert les lieux où fut Palmyre,
Restes majestueux qu'avec effroi j'admire.
O temple du soleil, o palais éclatants,
Voilà de vos grandeurs ce qu'ont laissée les ans!
Quelques marbres rompus, des colonnes brisées,
Des descendants d'Omar aujourd'hui méprisées;

---

[1] *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris*, par F.A. de Chateaubriand, Paris, Le Normant, 1811, I—III.

Et les pompeaux débris de ces vieux chapiteaux,
Où vient la caravane attacher ses chameaux;
Où, lorsqu'un ciel d'airain s'allume sur sa tête,
L'Arabe voyageur nonchalamment s'arrête
Et, las des feux du jour, s'endort quelques instants
Sur les restes d'un Dieu mutilé par le temps."

(Chenedollé, *Le génie de L'homme*, ch. IV)

„Au lieu même où Pompée, heureux vainqueur des rois
Etalait tant de faste, ainsi qu'aux jours d'Evandre
La flûte des bergers revient se faire entendre."

(Delille, *Les jardins*)

Byron era foarte la modă, aiurea și la noi. Gr. Alecsandrescu amintea de peregrinațiile lui Childe Harold în *Mormintele de la Drăgășani*:

„Arold, al deznădejdei sălbatec călător!"

Bineînțeles și Byron, împins de un duh de zădărnicie, colinda țările cu amintiri ilustre, iar la Roma contempla, melancolic, ruinele Coliseului[1]:

„A ruin — yet what ruin! from its mass
Walls, palaces, half-cities, have been rear'd;
Yet oft the enormous skeleton ye pass
And marvel where the spoil could have appear'd"

(„O ruină! — și ce ruină! din grămezile sale
Au fost ridicate ziduri, palate, jumătăți de orașe;
Adesea treci prin fața scheletului enorm
Și minuni pot să apară lîngă dărămături").

Lamartine reia și el ideea cu o imagine superbă. Coliseul, pe lumină de lună, i se parte mormîntul unui popor întreg *(Nouvelles méditations poétiques)*:

„Comme l'astre adouci de l'antique Elysée
Sur les murs dentelés du sacré Colisée,
L'astre des nuits, perçant des nuages épars,
Laisse dormir en paix ses longs et doux regards;

---

[1] *The Poetical Works* of Lord Byron, John Dicks, London.

Le rayon qui blanchit ses vastes flancs de pierre,
En glissant à travers les pans flottant du lierre,
Dessine dans l'enceinte un lumineux sentier,
On dirait un tombeau d'un peuple tout entier“.

Printre acești poeți uriași, Cîrlova e un colegian, dar a introdus la noi jalea ruinelor, făcînd din Tîrgoviște o Palmiră, o Romă locală:

„O, ziduri întristate! O, monument slăvit!
În ce mărime-naltă și voi ați strălucit,
Pă cînd un soare dulce și mult mai fericit
Își revărsa lumina p-acest pămînt robit!

Dar în sfîrșit Saturnu, cum i s-a dat de sus,
În negura uitării îndată v-a supus.
Ce jale vă coprinde! Cum totul v-a perit!
Subt osîndirea soartei de tot ați înnegrit!“

Evocarea ruinelor la Gr. Alecsandrescu are aspect precumpănitor patriotic și elegia poetului e motivată mai mult de sentimentul decăderii prezentului decît de acela al zădărniciei. Nici într-asta nu era cu totul singuratic. Volney însuși în *Invocația* la *Ruinele* sale pune chestiunea din punct de vedere revoluționar și socotește că din priveliștea vestigiilor trecutului poate rezulta dragostea de libertate și ura față de tirani:

„Je vous salue, ruines solitaires, tombeaux saints, murs silencieux, c'est vous que j'invoque. Oui! tandis que votre aspect repousse d'un secret effroi les regards du vulgaire, mon coeur trouve à vous contempler le charme des sentiments profonds et des hautes pensées. Combien d'utiles leçons, de réflexions touchantes ou fortes n'offrez-vous pas à l'esprit qui sait vous consulter! C'est vous qui, lorsque la terre entière asservie se taissait devant les tyrans, proclamiez déjà les vérités qu'ils détestent, et qui confondant le dépouille des rois avec celle du dernier esclave attestiez le saint dogme de *l'Egalité*. C'est dans votre enceinte, qu'amant solitaire de la *Liberté*, j'ai vu m'apparaître son génie, non tel que le peint un vulgaire insensé, armé de torches et de poignards, mais sous l'aspect auguste de la justice tenant en ses mains les balances sacrée où se pèsent les actions des mortels aux portes de l'éternité.

O tombeaux! que vous possédez de vertus! vous épouvantez les tyrans...“

Volney se iluziona. Filozofia lui era nu se poate mai creștină și acceptată de clasele de sus ca o respirație normală pentru cei de jos și se rezuma la ideea: regii mor și devin pulbere ca și vulgul. Alții formulează mai limpede utilitatea ruinelor, în sensul întăririi sufletului național prin admirarea trecutului. Aceasta este interpretarea lui Delille, contemplator smerit al castelelor feudale, ca Victor Hugo mai tîrziu:

„Tantôt d'un vieux château s'offre la masse énorme,
Pompeusement bizarre et noblement informe.
Combien de souvenirs ici sont retracés!
J'aime à voir ces glacis, ces angles, ces fossés,
Ces vestiges épars des sièges, des batailles,
Ces boulets qu'arrêta, l'epaisseur des murailles...
Là, nos fiers paladins, à la gloire fidèles,
Combattaient pour leur Dieu, leur monarque et leur.“
belle.

(*L'Imagination*, ch. IV).

„Un long respect consacre encore ces ruines.
Tantôt c'est un vieux fort qui, du haut des collines,
Tyrans de la contrée, effroi de ses vassaux,
Portait jusques au ciel l'orgueuil de ses créneaux;
Qui, dans ces temps affreux de discorde et d'alarmes,
Vit les grands coups de lance et les nobles faits d'armes
De nos preux chevaliers, des Bayards, des Henris:
Aujourd'hui la moisson flotte sur ses débris.“

(*Les jardins*, ch. IV)

Bayard și Henri sînt respectiv Ioan Basarab și Mircea din Țara Românească. Peisajul „colosal“, hiperbolizarea timpilor eroici au drept țintă, la Gr. Alecsandrescu, de a pune față în față două dimensiuni extreme. Trecutul e armura veche de o greutate zdrobitoare purtată de un uriaş şi imposibil de îmbrăcat de către piticii contemporani:

„Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură
Ce un uriaş odată în războaie a purtat:
Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne măsură,
Ne-ndoim dac-aşa oameni întru adevăr au stat".

Acest gigantism, devenit la alţi scriitori români mărunţi ca Pelimon şi Aricescu o obsesie, nu este fără motivarea sa istorică. Preromanticii, reevocînd viaţa patriarhală, homerizau văzînd-o în dimensiuni mai mari, astfel cum eroii din epopei sînt în chip obişnuit deasupra anatomiei comune. Un autor de căpătîi al lui Gr. Alecsandrescu a fost Cavalerul de Florian, din care a tradus *Eliazer et Nephtaly*. Florian era un Chateaubriand în format elzévir pentru uzul saloanelor; totuşi tabloul biblic din scrierea citată tinde spre grandios. Romulus din nuvela *Numa Pompiliu* săvîrşeşte isprăvi de uriaş, poartă în braţe un stejar pe care l-a tăiat şi în care sînt atîrnate armele regelui Acron. Enorma greutate nu-l oboseşte. Şi Tell din *Guillaume Tell ou la Suisse libre* este un Samson, un Hercul.

„... Il surpassoit de toute la tête les plus grands de ses compagnons; il gravissoit les rocs escarpés, franchissoit les larges torrens, s'élançoit sur les cimes glacés, prenoit les chamois à la course. Ses bras plioient, rompoient le chêne à peine entamé par la hache, ses épaules le portoient entier avec son immense branchage."[1]

Baudelaire scria astfel despre poetul *Legendei secolelor*:

„L'excessif, l'immense, sont le domaine naturel de Victor Hugo; il s'y meut comme dans son atmosphère natale. Le génie qu'il a de tout temps déployé dans la peinture de toute la monstruosité qui enveloppe l'homme est vraiment prodigieux"[2].

---

[1] *Oeuvres complètes de M. de Florian*, I—XIII. Nouvelle édition. Chez Gérard Fleischer, Leipzig, 1810, v.8.

[2] *Les poétes français*, recueil précédé d'une introduction par M. Sainte-Beuve, Hachette, Paris, 1863, IV, p. 272.

Le géant din *Odes et Ballades* e din familia lui W. Tell al lui Florian:

„A peine adolescent sur les Alpes sauvages,
De rochers en rochers je m'auvrais des chemins;
Ma tête, dans les cieux épiant leurs passages,
J'ai pris des aigles dans mes mains".

Gr. Alecsandrescu măreşte proporţiile peisajului după dimensiunea în care vede pe eroii trecutului propuşi ca exemple pentru oamenii prezentului. Mircea făcea fapte miraculoase:

„Dar cu slabele-ţi mijloace faptele-ţi sînt de mirare..."

şi Oltul se cuprinde de groază la apropierea umbrei lui:

„Oltule, care-ai fost martur vitejiilor trecute,
Şi puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuţi mari, fapte cumplite îţi sînt ţie cunoscute,
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?"

(Umbra lui Mircea la Cozia)

Turnul Chindiei e şi el „măreţ" şi e un martor al unor vremi în care „bărbaţii renumiţi" priveau de pe creştetul lui taberele de oşti risipite pe cîmpuri. Epigonii se mulţumesc a se mîndri cu trecutul, fără a emula cu grandoarea lui, aşa cum fac cetăţenii Tîrvoviştei:

„... ai ei locuitori
Ruina-i azi cu fală arăt la călători,
Precum atîţi nevrednici, trăind în moliciuni,
Se laud cu mari fapte făcute de străbuni."

(Trecutul. La Mănăstirea Dealului)

Poetul însă e cuprins de smerenie:

„Aşa în a mea rîvnă, pe locul părintesc,
Fiu al ăstor ruine, ţărîna lor slăvesc."

(Trecutul. La Mănăstirea Dealului)

Ruinele produc, într-un cuvînt, exaltarea patriotului şi-i arată calea în viitor. Turnul Chindiei este o cîrmă, o coloană de foc pentru cei rătăciţi în deşert:

„A! facă provedinţa ca-naltul simtiment,
Ce-nchină vitejiei măreţul monument,

Ce-alege pe-nălţime al nemurirei loc,
Să fie nouă cîrma, coloana cea de foc,
Coloana ce odată din ţeara de esil
Pe calea mîntuirii ducea pe Isdrail!“

(Trecutul. La Mănăstirea Dealului)

În Tismana, pe care noaptea o proiectează colosală, poetul vede un trecut măreţ:

„Noaptea, totul astei scene colosală da mărire,
Două nobile instincte cu putere deştepta;
Unu, -a cerului credinţă, altu,-a patriei iubire,
Ce odată-n aste locuri pe strămoşi îi insufla.“

Pe locul monstruoaselor morminte, pe rîpile muntelui unde Ioan Basarab risipi oştile, sunătoare de zale de fier, ale regelui ungur, găseşte bucăţi de armuri zdrobite, pinteni putreziţi de rugină, care odată sclipiseră. Măcelul fusese aşa de teribil, încît vulturul, domn al atmosferei, ce trăieşte un veac întreg, nu avu niciodată o pradă mai bogată. Toate aceste relecţii poetul le face în bătaia lunei, care lui îi produce nu stări în gama minoră, ci hohotiri eroice. La Drăgăşani, tot noaptea sub cerul semănat cu stele, şi-aduce aminte că acolo au pierit eteriştii, pe nedrept ridiculizaţi, luptători pentru independenţa patriei lor:

„Cînd vizitam odată locaşurile sfinte,
Mărețe suvenire din vremi ce-au încetat,
Eu mă oprii pe valea bogată în morminte,
Unde atîţi războinici ai Greciei slăvite
Strigarea libertăţii întîi au înălţat“.

Aceşti morţi sînt vrednici „de vechimea din veacuri fabuloase“, de Leonida cel căzut la Termopile; Parnasul şi Olimpul pot fi mîndri de noua „creştină « Iliadă »“. Libertatea unui popor are nevoie de martiri şi întîii preoţi creştini care au purtat crucea în circuri şi amfiteatre au doborît pe zeii din Capitol. Pentru Gr. Alecsandrescu, într-un cuvînt, un mormînt, o ruină nu sînt documente ale morţii eterne, ci izvor de viaţă şi germeni de revoluţie:

„Voi veţi trăi; căci vouă Grecia e datoare,
Căci voi aţi dat semnalul la libertatea sa;
Şi-n vremi de suferinţă, în vremi de apăsare,

Nădejde şi credinţă, virtuţi mîntuitoare,
A voastră suvenire ades va deştepta“.

(Mormintele. La Drăgăşani)

Praful de la Călugăreni, care e din oasele eroilor căzuţi pe acel cîmp de bătălie, hrăneşte amintirea faptelor mari, impregnează prezentul:

„Călugărenii încă păstrează pomenirea
Vitejilor ce-n valea-i aflară nemurirea,
Al faptelor de cinste preţ vecinic meritat;
Iar praful ce acolo de vînturi viscoloase
În aer se ridică, e pulbere de oase...“

(O impresie)

Cînd la 1857 Divanul ad-hoc este pe cale a se constitui, Gr. Alecsandrescu vede pe viitorii deputaţi amestecaţi cu umbrele eroilor, scrutaţi aerian de ele;

„În tăcutele morminte, Bogdan, Mircea, se-ntîlniră
Şi-ntr-o lungă-mbrăţişare pe români îi înfrăţiră;
Împrejuru-le stau dese umbre de măreţi eroi...
Ele astăzi zbor în aer, inimile-nflăcărează...
Deputaţi! asupra voastră ei privirea-şi aţintează;
Fala sau ruşinea ţărei se aşteaptă de la voi“.

(Unirea Principatelor)

Cu alte cuvinte, umbrele eroilor, altcum zis, amintirea lor, exercită un control etic asupra oamenilor prezentului, şi acolo unde cultul mormintelor şi ruinelor e absent lipseşte şi sprijinul duhurilor tutelare. Unirea este o faptă nu integral a prezentului, ci îndeplinirea unei voinţe ancestrale. Zimbrul şi acvila se văd alături pe „antice monumente“:

„Ce spun aste suvenire? ele-arăt că altădată,
Înainte-acelor lupte, în vechimea depărtată,
Fii ai Romei cei eterne, aceşti popoli au fost fraţi,
C-ale lor restrişti cumplite au izvor în despărţire,
Că la răul ce-i apasă nu pot s-afle lecuire,
Decît numai în unirea către care sînt chemaţi“.

(Unirea Principatelor)

Trecutul trebuie frecventat, el dă putere sufletelor:

„Cînd citim în vechea carte a istoriei străbune
Virtuți mari, ilustre fapte ale nației române,
Care inimă stă rece? care suflet nemișcat?"

(Unirea Principatelor)

Sentimentul deșertăciunii, propriu ascetului care meditează asupra caducității măririlor omenești, nu-i puternic la Gr. Alecsandrescu, epicureu într-o parte a poeziei sale. Ritmul Sfîntului Bernard nu găsește destul ecou în sufletul său, melancolic, dar plin de viață. Sf. Bernard vedea numai putrefacția:

„Homo miser, cogita: mors omnes compescit,
Qui est ab initio, qui morti non cessit?
Quando moriturus est, omnis homo nescit:
Hoc qui vivit hodie, cras forte putrescit".

Pentru Gr. Alecsandrescu există un bun terestru permanent, patria, care se transmite de la părinți la copii:

„Timpul trece, omul piere, dar a patriei iubire
E averea cea mai rară, cea mai scumpă moștenire,
Ce de la părinți de merit nobili fii o priimesc."

(Unirea Principatelor)

Și cu toate acestea, în *Meditație*, poetul pare a fi voit să ne încredințeze de vanitatea lumii. Pe cîmpia Brăilei, unde un monument atestă lupte crîncene, poetul reflectează la soarta eroului. El lasă un nume slăvit, dar el însuși ce folos are?

„Din vremile trecute, în veacuri viitoare,
Un nume să răsune, cu slavă-mpodobit,
Să treacă peste vîrste și peste ani să zboare,
Acela ce îl poartă la ce s-a folosit?"

Navigatorul care înecîndu-se în bătrînul ocean va ști că, din fericire, catargul corăbiei a înfruntat furtuna și plutește acum, nevătămat, ar rămîne indiferent de vreme ce el însuși nu s-a mîntuit:

„Cînd marea-ntărîtată corabia-ți zdrobește,
Cînd loc de mîntuire nu este, nici liman,
Cînd cu grozave furii asupra ta pornește
Spumoasele lui valuri bătrînul Ocean:

Spune-mi, îți pas-atuncea să știi de mai plutește
Catartul fără pînze ce nu-ți e de-ajutor,
Să vezi dacă pe unde se ține, se clătește,
Și dacă-ai fost odată în barcă sau vapor?

Viața e o dramă ce se încheie totdeauna cu moartea, și soarta obștească a omenirii nu poate decît să mîhnească pe poet:

„Viața e o luptă, o dramă variată
Și actu-i cel din urmă în veci e sîngerat:
Moartea-l încoronează, moartea neîmpăcată,
Care în a sa cale pe nimeni n-a uitat".

Poetul simte în jurul lui coasa morții, vede cum dispar prietenii din copilărie:

„O! cum vremea cu moartea cosesc fără-ncetare!
Cum schimbătoarea lume fugînd o re-nnoiesc!
Cîtă nemărginită pun ele depărtare
Între cei din morminte și acei ce doresc!

Unde atîți prieteni plăcuți de tinerețe?
Unde acele ființe cu care am crescut?
Abia ajunși în vîrsta frumoasei diminețe,
Ca ea făr-a se-ntoarce, ca dînsa au trecut!"

(Meditație)

Acest sentiment de gol îl exprimase și Goethe în dedicația la *Faust:*

„Sie hören nicht die folgenden Gesänge,
Die Seelen, denen ich die ersten sang;
Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen, ach, der erste Widerklang".

Goethe era matur atunci, Gr. Alecsandrescu foarte tînăr. În temperamentul acestuia din urmă este o precoce perspectivă senilă.

Incertitudinea în ce privește viitorul a exprimat-o magistral poetul în *Anul 1840:*

„Să stăpînim durerea care pe om supune;
Să așteptăm în pace al soartei ajutor;
Căci cine știe oare, și cine îmi va spune
Ce-o să-aducă ziua și anul viitor?"

Această primă strofă, aproape senină, conţine însă transcrierea unei stări de spirit a copilăriei. Matur (adică la vreo 28 de ani), poetul e mult mai îndoit la suflet:

„Aşa zice tot omul ce-n viitor trăieşte,
Aşa zicea odată copilăria mea;
Şi un an vine, trece, ş-alt an îl moşteneşte,
Şi ce nădejdi dă unul, acelălalt le ia".

În *Meditaţie* poetul remarcă absenţa oricărui sentiment de deşertăciune la eroul militar, care moare cu setea răzbunării împotriva inamicului şi fără nici un fel de analiză metafizică:

„Ei nu gîndesc la moarte, nu gîndesc la viaţă,
Ei nu gîndesc la fapte ce-n viaţă au urmat,
Şi cînd sufletul zboară, cînd sîngele îngheaţă,
Toată durerea le-este că nu şi-au răzbunat".

Senzaţia marţială este puternică la Gr. Alecsandrescu, fost ofiţer. Sunetul trîmbiţii, steagul desfăşurat, înteţesc bătăile inimii, dau bucuria vieţii:

„Pe cîmpul României
Trompeta cînd răsună,
La glasul datoriei
Oştirea se adună.

Şi steagul o umbreşte
Şi-arama-le luceşte
Şi inimile-n piepturi
Bat repede, voios".

Soldatul trăieşte cu imaginea monumentului funerar înainte, moartea fiindu-i de fapt începutul existenţei în zona veşnică a amintirii:

„Apoi cînd totul trece,
Cînd bate ceasul rece,
De fraţii săi de arme
Măreţ e-nmormîntat".
(Cîntecul soldatului)

Cu toate astea, poetul nu glorifică războiul în sine şi e departe de a face elogiul feudalismului. Are deplină ştiinţă că domnii din scaunul muntenesc erau nişte tirani sanguinari, a căror vărsare de sînge n-a fost spălată nici de ploile torenţiale ce au căzut de veacuri, motiv pentru care unii credeau că şi-a pierdut Tîrgovişte fala de altădată:

„Dacă însă o ţară, un neam ar fi dator,
Cînd au greşit despoţii, nelegiuirea lor
A o plăti, atuncea oraşul osîndit
Şi numele-i din lume de mult ar fi perit.
Căci mii de glasuri stinse d-al tiraniei fer,
În strigări dureroase s-au înălţat la cer;
Căci ploi ce în torente de veacuri s-au vărsat
Sîngele dupe pietre încă nu l-au spălat."
(Trecutul. La Mănăstirea Dealului)

„Cetatea ce-a domnit" „a suferit" şi poetul o iubeşte pentru tristeţea ei. Meritul unui Basarab, al unui Mircea constă nu în isprăvile cavalereşti gratuite, ci în faptul de a fi oprit torentul furios al mulţimii barbare, de a fi făcut din munţi „scump azil de libertate":

„Rîvna-ţi fu neobosită, îndelung-a ta silinţă:
Pînă l-adînci bătrîneţe pe români îmbărbătaşi;
Însă, vai! n-a iertat soarta să-ncununi a ta dorinţă,
Şi-al tău nume moştenire libertăţii să îl laşi".
(Umbra lui Mircea la Cozia)

Cînd o armată modernă română face manevre pe cîmpul Colentina, o „iluzie" se naşte în sufletul poetului: aceea că puterea militară a românilor va renaşte — şi prin ea şi independenţa:

„Şi cînd auzii glasul aramei tunătoare,
Şi cînd văzui silitra de fulger purtătoare,
Cîmpia, atmosfera de fum întunecînd,
Iar pîntre fum, pîn ceaţă, egretele-albicioase
Mişcîndu-se departe, ca umbre fioroase
Ce ies din întuneric o crimă-amerinţînd:

Electrică schinteie simţii... şi bucuria,
Din inimă pe chipu-mi suită ca mînia,

Pe fruntea-mi se aprinse, în ochii-mi străluci;
Subt pasurile mele simții arzînd pămîntul,
Și vechea strălucire, cu zgomotul, cu vîntul
Iluziii-mi bogate cu fală se ivi.

A! unde e acuma puternica mărire
Din vremea cînd a țării eroică oștire
În lupte uriașe Buzeștii comanda,
Cînd vulturul Daciei cu fruntea-ncoronată
Și duhul răzbunărei cu manta-i sîngerată
Da semnul biruinței și calea ne-arăta!"

Admirația pentru cîmpul de bătălie o avea Victor Hugo, care destăinuia că nou-născut fusese culcat pe un tambur și stropit cu aghiazmă dintr-o cască *(Odes et Balades: Mon enfance)*:

„Mon envie admirait et le hussard rapide,
Parant de gerbes d'or sa poitrine intrépide,
Et le panache blanc des aigles lanciers,
Et les dragons, mêlant sur leur casque gépide
Le poil taché du tigre aux crins noirs des coursiers".

Victor Hugo era dezamăgit și el de prezent și contempla cu admirație figurile grandioase ale lui Charlemagne și Napoleon I.

Exaltarea faptelor de arme se explică deci în primul rînd la Gr. Alecsandrescu prin aceea că el își dă seama, ca om politic, că independența țării nu poate fi căpătată decît prin reîntocmirea puterii armate. Nu mai puțin, în planul poeziei, există la Gr. Alecsandrescu ofițer și un entuziasm pentru parada militară, pentru expoziția de frumusețe virilă, inerentă oricărei desfășurări festive a unei unități. Cît despre război în sine, Gr. Alecsandrescu nu ignorează ororile lui, „acea tristă, vie tăcere, care domnește după război, p-un cîmp de groază". Războiul e focul ce cotropește pădurea:

„Căci războiul e bici groaznec, care moartea îl iubește
Și ai lui sîngerați dafini națiile îi plătesc;
E a cerului urgie, este foc care topește
Crîngurile înflorite, păduri care îl hrănesc".

(Umbra lui Mircea la Cozia)

Locul unei bătălii este un cîmp presărat cu oase, o țărînă adăpată cu sînge:

„Cît sînge aste locuri setoase înghițiră!
Cîte oase războiul aici a semănat!
Cîți veterani războinici, moartea purtînd, muriră
Pentru izbînzi de care ei nu s-a bucurat!"

(Meditație)

Lăsînd la o parte comicul propriu comediei fabulistice, un cîmp de război nu e altfel decît acela din *Dreptatea leului*:

„Fieșcare tulpină era plină de sînge,
Ici se vedea un taur jumătate mîncat;
Lîngă el un tovarăș ce zbiară și îl plînge;
Colo, un porc sălbatic fără două picioare,
Și mai la vale vulpea se tăvălește, moare,
Oftînd după curcanii ce încă i-au scăpat."

Profitorii imediați ai bătăliei sînt păsările de pradă, corbii:

„Pe o cîmpie
Mare, bogată,
Urmă odată
O bătălie
Aspră, cumplită, neasemănată,
Încît cadavre nenumărate
Zăceau grămadă neîngropate.
Corbii îndată luară știre;
Lacomi de pradă, ei năvăliră
Și cu grăbire
Aci sosiră".

(Corbii și barza)

Așadar, Gr. Alecsandrescu a văzut cu ochi necruțător latura odioasă și chiar trivială a războiului, dar nu fără admirație pentru acei care, în furia luptei, pentru apărarea libertății, nu au vreme de a mai medita la ceea ce este criminal în război:

„Îmi pare că-i văz încă, răsturnați în țărînă,
Pe-ncrețita lor frunte sfîrșitul arătînd,

Dar mai clătindu-şi capul, şi c-o murindă mînă,
Fierul care le scapă cu furie strîngînd".

(Meditaţie)

În timpurile moderne, cugeta poetul, libertatea nu se mai poate dobîndi numai prin forţa militară. Oricît de strălucite au fost faptele unui Mircea, ele erau triste semne ale unor moravuri crunte. Naţiile se afirmă acum emulînd una cu alta şi se înfrăţesc prin ştiinţe şi arte:

„Au trecut vremile-acelea, vremi de fapte strălucite,
Însă triste şi amare; legi, năravuri se-ndulcesc:
Prin ştiinţe şi prin arte naţiile înfrăţite
În gîndire şi în pace drumul gloriei găsesc".

(Umbra lui Mircea la Cozia)

Oamenilor de la 1857, poetul le cerea unire, afirmarea drepturilor poporului român în faţa marilor puteri, virtuţi mai uşor de agonisit:

„Astăzi nu ni se cer lupte, sacrificiuri de sînge,
Virtuţi mari de altădată; astăzi ţinta vom ajunge
Prin credinţă în unire, prin unire în dorinţi".

(Unirea Principatelor)

Bogdan, Mircea, marii români din „tăcutele morminte", eroi aprigi şi fără cruţare într-o vreme în care ideea de drept al popoarelor era întunecată, smulg admiraţia noastră. Dar viaţa pe care ei au dus-o, veşnic la pîndă prin trecătorile munţilor, nu mai este socotită compatibilă cu veacul care aştepta ca poporul român, aşezat într-o ţară cu legi bune şi drepte, să cultive artele păcii:

„Cînd citim în vechea carte a istoriei străbune
Virtuţi mari, ilustre fapte ale naţiei române,
Care inimă stă rece? Care suflet nemişcat?
Cine n-are dor să vază ţara sa în fericire,
Cu legi bune, cu legi drepte, în tărie şi-n unire,
Cultivînd artele păcei pe al său pămînt bogat?"

(Unirea Principatelor)

Românii nu mai sînt şi nu mai pot fi cavaleri feudali, ascunşi între metereze şi pîndind în turnuri — crede

Gr. Alecsandrescu. Boierimea veche, apărătoare a ţării, ar fi pierit, topindu-se în masa ţăranilor[1]:

„Dar românii, fii ai celor ce-n vechime se luptară,
Cu sudori adăp pămîntul, cîştig hrana în durere;
Sînt plugari; şi alte nume, oameni noi se înălţară,
Oameni nensemnaţi şi mîndri de vechimea lor de ieri".

(Răsăritul lunei la Tismana)

Aceşti oameni cu scurtă vedere au căpătat moşii şi ranguri boiereşti de la domniile streine, şi ei sînt acum reacţionarii care se pun în calea propăşirii triumfale:

„Streini prinţi ce ne-apăsară au dat lor drept mîngîiere
Averi, cinsti, care odată se-mpărţea drept răsplătiri;
Monopol fac azi de drepturi; în a lor scurtă vedere
Propăşirei neînvinse pun ei dese-mprotiviri".

(Răsăritul lunei la Tismana)

Există o „lege a naturii" (azi am zice o dialectică) în virtutea căreia un popor nu se lasă exploatat multă vreme de altul şi o clasă privilegiată nu poate asupri nepedepsită poporul. Va veni vremea cînd tot românul va fi mare fără deosebire, în măsura folosului pe care îl va aduce obştei:

„Nu e-aşa legea naturei, nu e-aşa a ţării lege;
Ca tot ce nu e la locu-i va cădea trufia lor;
Al sudorilor streine rod ei nu-l vor mai culege;
Va fi mare tot românul, ţării lui folositor".

(Răsăritul lunei la Tismana)

Aşa meditează poetul în răsărit de lună la Tismana. Cu imaginea ideală a unui voievod cultural, protector al talentelor, închina el, în 1832, o poezie lui Mihail Sturza, domnul Moldovei, care era departe de a răspunde unei astfel de imagini:

„Eu nu-ţi sînt supus, prinţe, însă a mea-nchinare
Să-nfăţişez la tronu-ţi mă socotesc dator;
Talentele în preajmă-ţi iau nouă dezvoltare;
Cu mine te slăveşte românul gînditor".

---

[1] Poetul simplifică era feudală în contraste de alb şi negru. În realitate, „eroii" ori „oamenii noi" au fost deopotrivă exploatatori ai masei rurale.

Cuza, de asemenea, e salutat nu ca războinic ci ca „făcător de bine":

„Fă doar numele-ți să treacă
Între numele divine,
Celor ce au fost ai lumei
Nobili făcători de bine".

Gr. Alecsandrescu nu e nicidecum un laudator al vremilor săvîrșite. Trecutul e plin de fapte mărețe, valabile atunci, a lupta însă cu aceleași mijloace azi, a ne întoarce la civilizația feudală e împotriva legilor firii. Eroii erau odată o mînă de viteji profesionali, a căror faptă a fost folositoare și măreață, nici vorbă: acum sîntem în era drepturilor țăranului care muncește și a izbînzilor pașnice de civilizație. Îndoiala poetului este numai în privința anului cînd noua ordine de lucruri se va ivi. Mircea era un despot iubitor de țară, o umbră mare; printre contemporanii lui însă poetul întîlnește numai despoți pitici, fără nici o idee generoasă:

„Politica adîncă stă în fanfaronadă
Și știința vieții în egoism cumplit;
D-a omului mărire nimic nu dă dovadă
Și numai despotismul e bine întărit..."

În fond, dar, aflăm la Gr. Alecsandrescu prea puțin din sentimentul bucolic de neant pe care-l cultivau romanticii, exceptînd un ton melancolic sub care se ascund gîndurile cele mai încrezătoare în valorile terestre. Turmele nu se odihnesc pe pragul monumentelor și poetul nu trage încheierea pesimistă: „Așa pier monumentele oamenilor! Așa se risipesc împărățiile și națiile!" El e departe, nici vorbă, de a vedea reînvierea Tîrgoviștei muntene și a jeli ruinarea ei. Ceea ce deplînge este că oamenii prezentului nu trag din vestigiile trecutului o bună învățătură pentru viitor. Meditațiile poetului sînt de fapt politice, în vreme ce acelea ale lui Lamartine erau religioase. Ele reprezintă și un manifest care s-ar putea formula astfel: prin pilda patriotică a trecutului, dar fără inicvitățile lui sociale, să construim viitorul. Această stare de spirit a stăpînit toată viața pe poet, ținîndu-l departe de orice metafizică. Aci stă deosebirea de Eminescu, la care contemplația filozofică și reflecția politică sînt interferente.

Formula morală a poetului este a unui discret, încrezător cu oarecare mizantropie în viitorul omenirii, resemnat în durerile proprii:

„Să stăpînim durerea care pe om supune..."

Altruismul cel mai vibrant ia locul „egotismului" romantic:

„Eu nu îți cei în parte nimica pentru mine;
Soarta-mi cu a mulțimii aș vrea să o unesc;
Dacă numai asupra-mi nu poți s-aduci vrun bine,
Eu rîz d-a mea durere și o disprețuiesc".

(Anul 1840)

Poetul alege drumul virtuții și al dreptului și roagă pe Dumnezeu să-i dea puterea de a nu fi infatuat în fericire și laș în durere. Mîngîierea lui este numai în binele obștesc:

„Dacă la cer s-aude glasul făpturei tale,
Fă ca întotdauna pe a virtuței cale
Să merg nestrămutat.
Cînd soarta mă apasă, cum și cînd îmi zîmbește,
Cînd veselă m-ajută, cînd aspră mă gonește,
Să poci fi neschimbat.

Mîndria-n fericire să nu mă stăpînească,
Mîhnirea în restriște să nu mă umilească,
Dreptatea să o știu.
Conștiința să-mi fie cereasca ta povață,
Prin ea tu mă-ndreptează și cînd greșesc mă-nvață
Cum trebuie să fiu.
Fă să doresc deobște al omenirei bine".

Îndurerat, el își acoperă decent fața cu masca bucuriei:

„Lumea mă crede vesel, dar astă veselie
Nu spune-a mea gîndire, nu m-arată cum sînt!
E haină de podoabă, mască de bucurie,
Și mîhnirea mi-e numai al inimei veșmînt.

(Mîngîierea unei tinere femei)

Chiar cînd ia tonul elegiac, cîntînd romantic solitudinea în afara cetății, a cărei forfotă are vuietul albinelor, poetul dă plîngerii o cadență alegră. Singurătatea nu e fără tovarăș, un cîine vine să urle lîngă el:

„Fantomă plîngătoare
Eu trec această lume
Ca frunza plutitoare
Ce saltă pînă moare
Pe țărm fără de nume.

Cînd somnul se arată
La oameni, să aline
Strigarea turburată
Ce e asemănată
C-un uiet de albine,

Tovarăș de-ntristare,
Un cîine, lîngă mine,
Prin urletele sale
Natura să răscoale
În aste locuri vine".

(Întristarea)

Cu toate că imaginea frunzei căzute pe jos e o banalitate, sublimată prin tonul general al compoziției, Gr. Alecsandrescu trebuie să fi încercat o vibrație, pe acea vreme, mult mai mare decît noi. Mica celebră poezie a lui Antoine-Vincent Arnault, *La feuille*, dramatizase memorabil rătăcirile frunzei:

„De ta tige détachée,
Pauvre feuille desséchée,
Où vas-tu? — Je n'en sais rien.
L'orage a frappé la chêne
Qui seul étoit mon soutien.
De son inconstante haleine,
Le zéphyr ou l'aquilon
Depuis ce jour me promène
De la forèt à la plaine,
De la montagne au vallon.
Je vais où le vent me mène,

Sans me plaindre au m'effrayer;
Je vais où va toute chose,
Où va la feuille de rose
Et la feuille de laurier."[1]

Lamartine, care punea în valoare metaforele uzate, se comparase și el, în *L'isolement*, cu frunza căzută:

„Quand la feuille des bois tombe dans la prairie,
Le vent du soir s'élève et l'arrache aux vallons;
Et moi je suis semblable à la feuille flétrie:
Emportez-moi, comme elle, orageux aquilons!"

Atunci cînd, într-un gest de gravură romantică, poetul se reprezenta însuși cu fruntea galbenă rezemată pe mîna cea slabă, răspîndindu-și în vînt gemetele la care răspunde Echo, prietenia îi apare ca un dizolvator al durerii, așa cum lumina soarelui împrăștie noaptea:

„La glasul său cel dulce, ca noaptea care cade,
Cînd soarele cel falnic s-arată sus pe cer,
A mea nenorocire se curăță și scade,
Simțirile durerii se-mprăștie și pier".

(Prieteșugul)

Prietenia este o temă foarte răspîndită la poeții secolului al XVIII-lea; în maniera zgomotoasă elegiacă a lui Gr. Alecsandrescu o găsim însă în *Nopțile* lui Young, traduse de Letourneur *(Deuxième nuit)*. O versiune în versuri dăduse Colardeau[2]:

„Ornement de ce globe, ô fruit délicieux
Que nourrit l'influence et la faveur des cieux;
O divine amitié, dont la tige chérie
Enveloppe de fleurs les ronces de la vie;
Toi, la volupté pure et le souverain bien!
Le nectar de l'abeille est moins doux que le tien.
Quand la félicité du séjour du tonnerre,
Précipite son vol et regarde la terre,
C'est toi que sa présence y vient favoriser:
Sous tes rameaux unis elle aime à reposer.

---

[1] *Les poètes français*, III.

[2] *Oeuvres de Colardeau*, I—II, Charles Froment, 1825; I, p. 121 și urm.; și Ducis scrie o *Épître à l'amitié*.

C'est là qu'elle s'admire et jouit d'elle-même,
A l'aspect des plaisirs d'un couple heureux qui s'aime.
C'est là qu'elle pénètre au sein des deux amis,
Dans des songes riants auprès d'elle endormis.
Elle préfère au faste, au tumulte du monde,
De ces sages humains la retraite profonde“.

Poetul n-a copiat şi nici măcar n-a imitat, dar şi-a acordat lira la harfa exaltată şi uşor lugubră a lui Young. Chiar şi cele două strofe finale, în care poetul declara că susţinut de prietenie priveşte viaţa cu nădejde şi e gata a întîmpina moartea cîntînd ca lebăda, sînt şi ele în spiritul lui Young. Philandru moare, consolat de prietenie într-o desăvîrşită linişte:

„Philandre éblouissant de gloire et de lumière,
Plus calme, plus tranquille au bout de sa carrière,
Maître de son courage et maître de son sort,
S'élevoit au-dessus des ombres de la mort.“

……

„Slăvesc cu umilinţă pe vecinicul Părinte,
Pe calea cea ghimpoasă eu merg neimputînd,
Şi orice fel de chinuri le sufer eu ca sfinte,
La moarte mă voi duce ca lebăda, cîntînd.“

Egolatria romanticilor, tumefacţia morbidă a eului sau, în fine, orgoliosul indeferentism horaţian, exprimat în *nil admirari* şi în prezumţia de a deveni etern prin monumentul de bronz al operei, nu se găsesc la Gr. Alecsandrescu, poet care, la gîndul de a repeta existenţa terestră, nu vede fericirea decît în anonimat, în amestecarea printre cei mulţi:

„Sătul de mari nimicuri ce nu dau fericirea,
Cătînd în viaţă pacea, şi-n pace mulţumirea,
Ca rîul fără nume aş trece neştiut.“

(Aşteptarea)

Această ţinută conferă poeziei sale o dignitate remarcabilă şi o face liniştitoare pentru spirit, prin filozofia ei bărbătească, de poet, am zice azi, al „oamenilor simpli“.

Poeziile de dragoste pe care Gr. Alecsandrescu le-a scris cam pînă la vîrsta de 35 de ani au rămas umbrite de meditaţiile sale, precum *Anul 1840, Umbra lui Mircea la Cozia*. Unii îl considerau doar „fabulist“. Dealtfel, la o lectură superficială din paginile erotice ale poetului, se desprinde o impresie de stridenţă şi grandilocvenţă. Multe versuri sînt convulsive şi teatrale:

„Încerce acum soartea să-mi crească suferirea;
Adaoge chiar iadul şerpi, furii ce muncesc;
Durerea mea e mută ca deznădăjduirea,
E neagră ca şi ziua cînd nu te întîlnesc.“

(Suferinţa)

Acest aspect pare romantic, dar la o atentă lectură descoperim în Gr. Alecsandrescu un poet în genul catulienilor secolului al XVIII-lea, precum Evariste-Désiré de Forges de Parny[1]. Obiectul iubirilor acestuia e multiplu şi schimbător, filozofia lipsită de tragic, ţinta, plăcerea oricît de eterată a dragostei, tonul madrigalesc, durerea oratorică, în scopul de a convinge. Parny, a cărui poezie *Enfin, ma chère Eléonore*... fu declarată de Sainte-Beuve abecedarul îndrăgostiţilor, a avut o faimă extraordinară, mergînd pînă în Rusia şi la noi. O merita pe deplin, iar Parny rezistă şi azi timpului prin cîteva poezii graţioase ca un surîs. Erotica lui e departe de a fi fadă ori grosolan senzuală. Parny era un creol născut în insula Bourbon, azi De la Réunion, şi avea sensul vieţii suave în mijlocul naturii paradisiace. Invitaţiile sale la dragoste sînt de o ingenuitate încîntătoare. Citită cu discreţie, poezia de dragoste a lui Gr. Alecsandrescu, departe de a avea o asemenea candoare şi juvenilitate (poetul a apărut încă din anii începuturilor poetice cu un aer de bătrîneţe), revelă totuşi suficientă complexitate. Întîi în ce priveşte imaginea femeii. Frumuseţea „Doamnei***“ este definită printr-un inefabil „ce nume n-are“ (Eminescu ar fi zis „un nu ştiu ce“) şi care mai degrabă decît ordinii plastice (crin, porfir) aparţine lumii muzicale. Frumuseţea femeii este ca şi o orchestră a universului, la care participă toate elementele şi făpturile, de la stele pînă la firele de iarbă:

---

[1] *Oeuvres de Parny, Elégies et Poésies diverses.* Nouvelle édition revue par A.J. Pons. Avec une préface de M. Sainte-Beuve, Garnier, Paris.

„Adesea pe cîmpie
Auz o armonie,
Un ce melodios.“

Altă dată femeia este un înger blînd sau un silf, care coboară pe raza unei stele:

„Ades, cînd sînt în luptă cu gîndurile mele,
Muncit d-al suferinţei demon neîmblînzit,
Îmi pari un silf ce vine pe raza unei stele,
Din sfere luminoase, din aer bălsămit“.

Eliza este de o frumuseţe „peste fire“, încît ca şi Narcis, privindu-se în cristalul fîntînei, rămîne încîntată de sine. Alături de senzaţia muzicală, aceea a parfumului slujeşte de asemenea la o portretistică impalpabilă. Ca o zambilă a primăverii, propagîndu-şi fragranţa de departe în aerul răcoros, se presimte ivirea femeii iubite. Parfumurile se exală şi în poezia lui Lamartine *(La prière)*, şi asocierea femeii cu miresmele florilor nu lipseşte:

„Et si le souffle du zéphyre
M'enivre du parfum des fleurs,
Dans ses plus suaves odeurs
C'est ton souffle que je respire“.

(Souvenir)

Ochii iubitei lui Alecsandrescu sînt de foc, genele umede, buzele cu rouă. Graţia ei este pură ca frumuseţile vegetale, pasărea o confundă cu trandafirul, zefirul cu o frunză, fiinţa ei e abia ponderabilă, paşii se înscriu uşor în moliciunea ierbii:

„Să zic că eşti frumoasă
Ca visul de amor,
Că pasul tău uşor
Abia se însemnează
Pe iarba mlădioasă;

Că chiar privighetoarea
Te crede trandafir,

Că dulcele zefir
Sărută cu plăcere o frunte graţioasă,

Că florile grădinii
Cu pizmă te privesc,
Şi-n chipu-ţi se unesc,
Cu graţie cerească, garoafele şi crinii;

Să zic c-acestea toate
Mă fac să pătimesc,
Să-ţi spui că te slăvesc,
Că ochii-ţi îmi insuflă suspinuri înfocate,

C-adînca mea iubire...
Dar nu voi să-ţi descriu
Amorul meu cel viu;
Las inima să-ţi spuie a mea nenorocire.“

Imaginea ierbii înmlădiindu-se uşor sub pasul femeii o dezvoltase în toate consecinţele Parny în *Au gazon foulé par Eléonore:*

„Sous les appas de ma maîtresse
Ployez toujours avec souplesse;
Mais sur-le-champ relevez-vous;
De notre amoureux badinage
Ne gardez point le témoignage“.

Altă dată sîntem în plină Renaştere, cu tema *carpe diem*, tratată într-un stil botticellian, într-o poezie la care un prototip străin este de căutat. În jurul Emiliei dănţuiesc unite, povăţuite de amor, plăcerile. Grădina cu trandafiri înflorind şi veştezindu-se în cursul unei zile, primăvara şi iarna sînt evocate ca icoane ele vieţii efemere. Tînăra femeie este sfătuită să se bucure de natură, cîtă vreme Graţiile joacă încă în jurul ei:

„După vara cea bogată
Vine iarna-ntărîtată,
Bate vînt îngrozitor,
Trandafirul din grădină,
Înflorit de dimineaţă,
Zace veşted pe tulpină,

După ziua de viaţă.
Dar, căci iarna şi durerea
Sînt condiţia vieţii,
Trebuie să las plăcerea,
Bunurile tinereţii?
Căci zîmbirea-ţi graţioasă
Vremea o să ţi-o răpească
Trebuie, cît eşti frumoasă,
Nimeni să nu te iubească?
Aşa cum miroşi o floare,
Care trece, care moare,
Care mîine n-o găseşti?
Primăvara,-a ei zîmbire,
De ce-nvie-a ta simţire,
Iarna nu ţi-o-nchipuieşti?
O, ascultă-mă dorită,
Scumpă, dragă Emilie!
O zi bună, fericită,
E o parte din vecie.
Vezi, plăcerile uşoare,
Împrejurul tău unite,
Dănţuiesc fără-ncetare
De amor povăţuite.
Te-mpresor cu mulţumire,
Fiecare ţi se-nchină,
Şi amorul cu mîhnire
Te priveşte şi suspină."

(Prieteşugul şi amorul Emiliei)

Filozofia este ronsardiană (spre a lăsa la o parte tot ce presupunem a nu fi fost în raza conştiinţei lui Gr. Alecsandrescu):

„Donc, si vous me croyez, mignonne,
Tandis que votre âge fleuronne
En sa plus verte nouveauté,
Cueillez, cueillez votre jeunesse:
Comme à cette fleur, la vieillesse
Fera tenir votre beauté."[1]

---

[1] *Oeuvres choisies de Pierre de Ronsard*, avec notices ... par C.A. Sainte-Beuve, Paris, A. Sautelet, 1828.

Parny a tratat-o mult mai sprinţar:

„Hier au bois ma chère Annette
Prenant le frais;
Elle chantait sur sa musette:
« N'aimons jamais ».
M'approchant alors par derrière,
Sans me nommer,
Je dis: « Vous vous trompez, ma chère,
Il faut aimer ».
En rougissant, la pastourelle
Me répondit:
« D'amour la flèche est bien cruelle;
On me l'a dit.
A treize ans le cœur est trop tendre
Pour s'enflammer;
C'est à vingt ans qu'il faut attendre
Pour mieux aimer ».
Lors je lui dis: « La beauté passe
Comme une fleur;
Un souffle bien souvent l'efface
Dans sa fraîcheur,
Rien ne peut, quand elle est flétrie,
La ranimer:
C'est quand on est jeune et jolie
Qu'il faut aimer ».

(Romance)

Ideea este repetată în *A Eléonore*. Zefirul întîlneşte o roză pe jumătate deschisă, aceasta refuză sărutarea, amînînd-o:

„Zéphyr s'envole à tire d'ailes,
Et va se consoler ailleurs;
Ailleurs: car il en est des fleurs
A peu près comme de nos belles.
Tandis qu'il fuit, s'élève un vent
Un peu plus fort que d'ordinaire,
Qui de la rose, en se jouant,
Détache une feuille légère.
La feuille tombe, et du courant
Elle suit la pente rapide;
Une autre feuille en fait autant,

Puis trois, puis quatre! en un moment
L'effort de l'Aquilon perfide
Eu-t moissonné tous ces appas,
Faits pour des dieux plus délicats,
Si la rose eût été plus fine,
Le Zéphyr revint: mais hélas!
Il ne restait plus que l'épine."

Lamartine introduse și el în elegiacul *Le lac* acest imperativ:

„Aimons donc, aimons donc! de l'heure fugitive,
Hâtons-nous, jouissons!
L'homme n'a point de port, le temps n'a point de rive:
Il coule, et nous passons!"

Concepînd viața focos, Gr. Alecsandrescu e penibil surprins de frumusețea impasibilă, pe a cărei frunte își au lăcașul pacea și liniștea, iar tristețea nu-și aruncă niciodată umbrele ei, de fizionomiile impenetrabile:

„Atuncea în mirare
Întreb: e cu putință
Un suflet ce nu are
Nici patimi, nici dorință,
Sau care adînc știe simțirea a-și ascunde
Ca negrele-i impresii să nu le poți pătrunde?"
(În ore de mîhnire)

O copilă care e seninătatea și blîndețea întrupate pare a nu fi pasibilă de nici o zvîcnire trupească, fie și vinovată, însă proprie firii omenești. Poetul îi trimite în dar un buchet de pansele, fiice ale Aurorei, cu mesajul madrigalesc de a-i aduce aminte de persoana lui:

„Daruri ce vin din suflet sînt negreșit dorite,
Sînt vrednici de iubire oriunde le-ntîlnești;
Eu le ador, dar ele îmi par mai prețuite
Cînd le găsesc unite
Cu daruri mai zadarnici, cu grații mai trupești.
Inima mea de fire așa este făcută,
Și trista omenire așa este născută.

Voi, fiicele-Aurorei, dulci tinere pansele,
Flori care o cunoașteți, flori care o iubiți,
Frumoase ca icoana, din visurile mele,
Nu puteți cîteodată de mine să-i vorbiți?

Poetul vede în femeie o dezlegare a problemei fericirii, căutate zadarnic în natură (dealuri, munți, cîmpii, mare) sau în opulență. Blazat de toate, de anotimpuri și de suflul vîntului, de revoluția monotonă a soarelui, de splendorile stelare și florale, se simți regenerat întîlnind pe Eliza:

„Pînă nu o văzusem, pîn-a nu o cunoaște,
Eram de nopți, de zile, de toate dezgustat,
Timpul ce-acuma zboară părea că se tîrăște,
Anii ca o povară grozavă de purtat.

Vîntu-mi părea suflare zadarnică și rece,
Cerul ca o cîmpie de care sînt sătul,
Eho numai un sunet ce fără folos trece,
Aurora o rază privită îndestul.

Ziceam: O zi ca alta, și tot același soare!
În lume vedeam chinuri, pe ceruri vedeam nori.
Le privesc cu Eliza, totul schimbat îmi pare,
Cerul este cu stele, cîmpiile cu flori."

Se pare că Gr. Alecsandrescu a întors situația din *L'isolement* de Lamartine. El e dezgustat de lume înainte de a cunoaște pe Eliza, acela după moartea ființei iubite:

„De colline en colline en vain portant ma vue,
Du sud à l'aquilon de l'aurore au couchant,
Je parcours tous les points de l'immense étendue,
Et je dis: « Nulle part le bonheur ne m'attend ».

Que me font ces vallons, ces palais, ces chaumières,
Vains objets dont pour moi le charme est envolé?
Fleuve, rochers, forêts, solitudes si chères,
Un seul être vous manque, et tout est dépeuplé!

Que le tour du soleil ou commence ou s'achève
D'un œil indifférent je le suis dans son cours;
En un ciel sombre ou pour qu'il se couche ou se lève,
Qu'importe le soleil? Je n'attends rien des jours."

Suferința poetului nesatisfăcut ia forme enorme, de o violență cam factice, a cărei sinceritate devine conjecturală, totuși nu fără poze romantice capabile de a generaliza plastic tribulațiile comune. Poetul suspectează declarația femeii că s-ar sinucide, refuză un astfel de sacrificiu, nu cere decît pacea. Sufletul lui este un cîmp de bătălie acoperit de morți, de pe care se înalță un fum de sînge. Mîhnirea femeii i se pare o mască amăgitoare, sub care se ascunde bucuria vanitoasă de a vedea un om pătimind din pricina sa. Zîmbetul ei a fost asemenea fluierului vînătorului de păsări:

„Cunosc prea bine a mea greșeală,
Dar cunoștința nu m-a-ndreptat,
Căci a mea soartă, tristă, fatală,
Zîmbirii tale pradă m-a dat.

Astfel în crînguri o păsărică
Aude-aproape un ciripit,
Zboară îndată și fără frică,
Lîngă colibă ea s-a oprit.

Privește,-ascultă, dar fără veste
Tainica cursă ce i s-a-ntins
Se-nchide... roabă ea se găsește;
Un glas s-aude zicînd « te-am prins ».

Și vînătorul ce imitează
Pe frunzuliță un glas strein,
De vicleșugu-i se îngîmfează,
De bucurie el este plin."

(Nu, a ta moarte)

Păsărarul este și în poezia lui Parny, decît că pasărea nu mai cade a doua oară în cursă:

„L'on n'est bien trompé qu'une fois.
De l'illusion je le vois,
Le bandeau ne peut se reprendre.
Echappé d'un piège menteur,
L'habitant ailé du bocage
Reconnaît et fuit l'esclavage
Que le présente l'oiseleur."

(Il est trop tard)

Gr. Alecsandrescu face repede tranziția de la madrigal la oratorie, finalitatea poeziei lui rămînînd persuasiunea. În minutul încîntat cînd cunoscuse femeia, poetul și-a rezemat fruntea de pieptul ei fierbinte. Unele imagini de desperare erotică au un anume sublim petrarchesc. Poetul s-a suit pe piscurile munților, pe stîncile vizitate de șoimi și a intrat în nori, a încercat a se potoli la răcoarea molifților și brazilor:

„M-a văzut șoimul pe-nalta stîncă,
A cării vîrfuri s-ascund în nori,
Și al lui țipet în vale-adîncă
S-a-ntins departe plin de fiori.

Dar nici pustiul, nici depărtarea,
Gîndiri cumplite n-au biruit:
Molifții, brazii, ce port răcoarea,
Ei suferința-mi n-au răcorit."

Dealtfel, același lucru îl spusese și Parny în elegia a VI-a:

„J'ai cherché dans l'absence un remède à mes maux,
J'ai fui les lieux charmants qu'embellit l'infidèle,
Cachée dans ces forêts dont l'ombre est éternelle
J'ai trouvé le silence et jamais le repos.
Par les sombres détours d'une route inconnue
J'arrive sur ces monts qui divisent la nue."

O imagine din această elegie:

„Et tandis que l'hiver habite ces montagnes,
Plus bas l'été brûlant dessèche les campagnes"

se regăsește întîmplător în *Viața cîmpenească*:

„Munții mai în depărtare
Se văd ca tulbure nor;
Vara le e la picioare
Și iarna pe fruntea lor."

Cîte o declarație lapidară acordă gravitate confesiunii:

„A mea durere trecut nu are;
Ea nici va crește, nici va scădea".

Poetul, devenit misogin, începe chiar să deteste amorul, să-l considere o sclavie lipsită de noblețe, un lanț pe care încearcă să-l scuture mînios:

„Eu lanțurile mele le zgudui cu mînie,
Ca robul ce se luptă c-un jug neomenos,
Ca leul ce izbește a temniței tărie
Și geme furios".

(Cînd dar o să guști pacea)

Privirile inocente ale femeii sînt izvorul năruirii marilor năzuințe virile:

„Din cupa desfătării amărăciunea naște,
Din ochi frumoși durerea își ia al ei izvor".

Amorul adoarme simțul datoriei și elanul spre glorie. Antoniu a jertfit pentru Cleopatra împărăția lumii:

„Amor, care adoarme și legi și datorie,
Ce slava umilește, ce n-are nimic sfînt:
Antonie-i jertfește a lumii-mpărăție
Și află un mormînt!"

Nu există — se întreabă Gr. Alecsandrescu — pasiuni mai nobile pentru un bărbat decît amorul? E oare cuminte să jertfești femeii cinstea, energiile sufletești, viața? Omul are îndatoriri față de patrie, de societate și de tot ce suferă:

„Nu sînt patimi mai nobili, mai mari, mai lăudate,
Mai vrednici să s-aprinză în inimi bărbătești?
Nădejdi, viață, cinste, simțirile-nfocate,
Femeii le jertfești!

Crezi tu că pentru tine răsare sau sfințește
Acel uriaș falnic, al zilii domnitor?
La patrie, la lume, la tot ce pătimește,
Nimic nu ești dator?"

(Cînd dar o să guști pacea)

La sfîrșit, însă, poetul e nevoit a recunoaște că dragostea e invincibilă:

„Dar rana e adîncă și patima cumplită,
Și lacrăma de sînge, obrajii mei arzînd,
Resfrînge frumusețea, icoana osîndită,
Ce o blestem plîngînd!"

La glasul și vederea femeii, inima poetului se simte izbită, se zbate în convulsii, în vreme ce ochii înoată în lacrimi. Chiar după moarte umbra lui se va întoarce, fioroasă, spre locuința femeii. A muri în voluptate e supremul bine:

„N-o să se-ntoarcă umbra-mi, cumplită, fioroasă,
Pe pasurile tale oriunde locuiești?
E lume, e vecie atîta de frumoasă,
Încît să uit pămîntul ce tu împodobești?

Să mor, dar la picioare-ți; să mor, dar de plăcere;
În ceasul cel din urmă s-auz că m-ai iubit,
Să strîng draga ta mînă, să simț a ta durere,
Vărsîndu-se asupră-mi ca balsam fericit."

(Suferința)

Această violență, amestecată cu „groaza" caracteristică meditațiilor nocturne, dă poeziei erotice a lui Gr. Alecsandrescu o întunecare terifică, sub care dispar gingășiile de amănunt. Violent este și M. Eminescu, însă cu ingenuitate și șăgălnicie. Erotica lui Gr. Alecsandrescu nu-i mai puțin în fond o filozofie a plăcerii, suavă sau iritată, după împrejurări, totuși mereu rece în grandilocvența ei și de esența micii poezii senzualiste a secolului al XVIII-lea. Reproșul ce se face unei necunoscute moldovence, pe albumul ei, este de a fi virtuoasă:

„Dar vai! nu sînt perfecte ființe omenești;
Căci se mai zice încă (și foarte rău îmi pare)
Că lîngă toate-acestea ai și un defect mare,
Că, sclavă datoriei, numai un om iubești."

Iată o invitație brutală la adulter, fără scuza vreunei filozofii morale.

O concepție nobilă a raporturilor între bărbat și femeie este „prietenia“, inspirată de asemenea din poezia secolului al XVIII-lea francez. Voltaire o tratase în cîteva rînduri, pentru d-na de Chatelet, o dată în *Le temple de l'amitié*. Ideea trecuse la Conachi și la Iancu Văcărescu. Dar este un punct de vedere senil și care, așa cum îl enunță Gr. Alecsandrescu, reprezintă mai mult o prudentă și subtilă introducere la o declarație amoroasă:

„E scump prieteșugul ce-nsuflă o femeie
Deprinsă a-l cunoaște, născută a-l simți;
Și dulcele său suflet, electrică scînteie,
Mîngîie orice suflet la care s-o ivi“.

Voluptatea și prietenia sînt dealtfel considerate ca unite în sentimentul iubirii și pierderea uneia e cîntată odată cu încetarea celeilalte:

„Spune-mi însă, iubită,
Cînd inima-ți lipsită
D-un credincios prieten, cu el nu va mai fi,
Vei putea uita toate
Plăcerile gustate?
Simțirea se va stinge și nu-l vei mai dori?“

Cuvîntul „prietenie“ este aruncat eufemistic, ca mai puțin grav, în anume împrejurări, decît acela de dragoste.

E adevărat că, în teoria generală a prieteșugului, Gr. Alecsandrescu proclamă prietenia mai durabilă decît „cel de foc amor“:

„Amorul este dulce, dar el ne lasă, piere;
Pe aripile vremii plăcerile lui zbor...“

Totul nu-i la urma urmei decît o dezbatere, așa cum se obișnuia în secolul al XVIII-lea. Colardeau în *L'Amour et L'Amitié* vota pentru amor:

„Sans doute, il n'est point d'homme assez infortuné,
De quelques maux cruels qu'il soit environné,
Qui ne puisse aisément, au sein de ce qu'il aime,
Oublier sa douleur et s'oublier soi-même“.[1]

---

[1] *Oeuvres de Colardeau*, Charles Froment, Paris, 1825, V. II, p. 134.

Ceva mai în vîrstă, Gr. Alecsandrescu îmbrățișa aceeași părere. Acum iubirea însemna o apă a rîului Lete:

„Nu știu, dar la atîtea rele nesuferite,
Ce asupră-mi adese se par a fi unite,
Singur amorul este izvorul fericit,
Ce fără încetare m-adapă cu uitare,
Ca undele vestite fîntînei de mirare
Prin care morții uită că-n lume au trăit“.

(Așteptarea)

În această epocă scrie un madrigal triplu, *Buchetul*, în care nu fără grație și cu o inteligentă melancolie se sustrage de la greaua situație de a decide care dintre „trei tinere nimfe“ este mai frumoasă. Fetele „jaluse“ așteaptă verdictul poetului:

„Ca Paris cu poama acea fabuloasă,
Hotărîi buchetul la cea mai frumoasă“.

Însă nu fu în stare a afla vreo deosebire:

„Așa trei garoafe p-aceeași tulpină,
Rumene și-nalte domnesc în grădină“.

Atunci, renunțînd la o discriminație atît de dificilă, duce acasă buchetul, îl pune în „limpede apă“ și-l ține pînă la carbonizarea lui:

„Și galben și veșted trecu fără veste,
Și astăzi cenușă în mîna mea este“.

Înclinarea către madrigal este așa de statornică la Gr. Alecsandrescu, încît la o fetiță în vîrstă de un an nu poate bănui și gîndi decît idei din sfera amorului. Copila cu ochi albaștri și de „o palmă“ e înfățișată ca manifestînd dorința feminină de a fi slăvită, iar poetul nu ocolește ideea unei iubiri viitoare, regretînd numai condițiile fizice în care s-ar afla atunci cînd acest lucru ar fi cu putință:

„Știu bine c-al meu suflet e sfînt, nu-mbătrînește,
Că aș putea ș-atuncea să-ți spui că te iubesc;
Dar tristă rolă joacă un sfînt care trăiește
În niște vechi ruine ce-abia se sprijinesc“.

(Mulțumirea Z... în vîrstă de un an)

De la întîiul vers poezia lui Gr. Alecsandrescu se remarcă prin abstracţia ei, cel puţin aparentă. E o poezie în cărbune, lipsită de culoarea metaforei. *Anul 1840* se deschide prin sentinţe, spuse sacerdotal:

„Să stăpînim durerea care pe om supune;
Să aşteptăm în pace al soartei ajutor;
Căci cine ştie oare, şi cine îmi va spune
Ce o s-aducă ziua şi anul viitor?

Mîine, poimîine, poate, soarele fericirei
Se va arăta vesel pe orizon senin:
Binele ades vine pe urmele mîhnirei
Şi o zîmbire dulce dup-un amar suspin."

Deşi ideile sînt generalităţi (durerea, soarta, binele, mîhnirea), totuşi poetul le aduce în scenă personificate, după o mitologie nouă, prin verbe cu sugestii de mişcări corporale. Durerea e o fiinţă care supune pe omul în ajutorul căruia aleargă Soarta. Mîhnirea păşeşte pe un drum, iar pe urmele ei vine Binele. Imaginaţia este slobodă să-şi închipuie cum voieşte fiece abstracţiune, să vadă, bunăoară, durerea cu faţa galbenă şi crispată, mîhnirea despletită şi apatică, zîmbirea cu aspect juvenil. Boileau uzase, înainte de pictura lui Prud'hon, de această metodă:

„La plaintive élégie, en longs habits de deuil
Sait, les cheveux épars, gémir sur un cercueil".

Cu toate acestea, frazele sentenţioase, oricît desen ar conţine pe dedesubt, n-ar putea produce atîta emoţie cîtă stîrnesc versurile lui Gr. Alecsandrescu, în care sună o muzică profundă. Poezia gnomică, aşa cum o profesau Goethe şi Eminescu, aparţine genului dramatic. Poetul vine, hieratic, către cititor, şi spune monologul său în ton oratoric sau confesional, acut ori cavernos. Glasul din *Anul 1840* este al unui om plin de dignitate:

„Să stăpînim durerea care pe om supune".

Altă strofă, de aspect didactic, e declamată hamletian şi cu cezuri lungi, de un antimachiavelist întunecat:

„Politica adîncă stă în fanfaronadă,
Şi ştiinţa vieţii în egoism cumplit;

D-a omului mărire nimic nu dă dovadă,
Şi numai despotismul e bine întărit..."

Cutare strofă e o simplă observare psihologică, ce pare şi poate fi o versificaţie după Destutt de Tracy (*Eléments d'Idéologie*, I), filozof curent în şcolile de atunci, şi anume după locul ce vorbeşte despre obişnuinţă, unde se face o teorie similară cu aceea fecheriană a „pragului conştiinţei":

„Mais tout le monde ne remarque pas de même que plus un mouvement est facile et rapide, moins il est senti, en sorte que souvent il finit par ne plus donner lieu à aucune sensation, par être tout à fait inaperçu: cela est pourtant très vrai...

Ne craignons pas de prodiguer les exemples. Une homme vous paraît dans une situation fâcheuse, il a l'air content; il vous dit qu'on s'habitue à la peine; le guerrier vous dira de même qu'on se fait au danger."

Nu altceva spune în substanţă Gr. Alecsandrescu:

„După suferiri multe inima se-mpietreşte;
Lanţul ce-n veci ne-apasă uităm cît e de greu;
Răul se face fire, simţirea amorţeşte,
Şi trăiesc în durere ca-n elementul meu."

Dar lecţia despre senzaţii e declamată într-un chip inimitabil, cu un glas din ce în ce mai stins, într-o inerţie care se ghiceşte a deveni imobilitate la ultima silabă. Nu mai este o învăţătură, ci explicaţia pe care un osîndit din infern o dă unui nou Dante asupra cauzei care-l face să suporte o tortură grozavă. Metaforele convenţionale în care sînt formulate ideile devin, prin vibraţia extraordinară a versurilor, vizibile şi grandioase. Inima supusă regimului durerii pierde sensibilitatea şi intră în regnul mineral, devine piatră, omul obişnuit cu indiferenţa mişcă cu uşurinţă mîinile, în ciuda numeroaselor lanţuri, durerea e un element ca aerul şi apa în care respiri şi te scalzi.

Altă dată, fraza versificată e o simplă reflecţie făcută in petto, un monolog solemn de tip hugolian. Gr. Alecsandrescu, personaj el însuşi al compunerii sale teatrale, se oprește în fața umbrei lui Mircea și dă curs meditațiilor sale:

„Rîvna-ți fu neobosită, îndelung - a ta silință;
Pînă l-adînci bătrînețe pe români îmbărbătași,
Însă, vai! n-a iertat soarta să-ncununi a ta dorință
Și-al tău nume moștenire libertății să îl lași.

Dar cu slabele-ți mijloace faptele-ți sînt de mirare:
Pricina, nu rezultatul, laude ți-a cîștigat;
Întreprinderea-ți fu dreaptă, a fost nobilă și mare;
De aceea al tău nume va fi scump și nepătat."

(Umbra lui Mircea la Cozia)

Numai timbrul de orgă și introducerea figurii poetului cu fizionomia sa sentimentală pot să explice prestigiul unor strofe care ar fi, în lectură abstractă, fără așezarea în portativ artistic, proză curată:

„Au trecut vremile-acelea, vremi de fapte strălucite,
Însă triste și amare; legi, năravuri se-ndulcesc:
Prin științe și prin arte națiile înfrățite
În gîndire și în pace drumul slavei îl găsesc".

Gr. Alecsandrescu are geniul declarației grave, ce zguduie spiritul și-l face să reexamineze adevărurile curente. De la Mînăstirea Dealului privind spre Tîrgoviște, sînt proferate înspre vale aceste cuvinte solemne:

„... și, dac-am asculta
Ceea ce în favoru-ți reclamă slava ta,
A vitejilor umbră d-am ști să o cinstim,
Vrednici de libertate noi am putea să fim".

(Trecutul. La Mînăstirea Dealului)

În *Rugăciunea*, poetul trebuie închipuit îngenuncheat sau cu mîinile ridicate spre cer:

„Fă să doresc deobște al omenirei bine,
Să mă cunosc pe însumi, și altul decît tine
Să nu am Dumnezeu.
La oameni adevărul să-l spui fără sfială,
De cel ce rău îmi face, de cela ce mă-nșeală
Să nu îmi răzbun eu".

În *Barca*, poetul predică valurilor mării:

„Înghițiți pe tîlharii a căror îndrăzneală,
Cu trupuri sîngerate, cu morți vă otrăvesc,
Ce întocmesc comploturi, și fără de sfială,
Aproape de pierzare, ucideri chibzuiesc.

Însă melancolia, amorul și plăcerea,
Priimiți-le vesel ca pe ai voștri fii..."

Prin reconvertirea propozițiilor de aparență prozaică, fantazia descoperă imagini mărețe. Tîlharii aruncă morții în mare și-i otrăvesc apele cu sîngele lor. La apelul poetului, navele în care se vor urca tîlharii vor naufragia, iar acelea în care se vor sui Melancolia, Amorul, Plăcerea, figuri mitologice, vor pluti lin. Intrăm în tehnica lui Petrarca:

„Passa la nave mia colma d'oblio..."

O formă de compoziție abstractă plină de efect, în virtutea aceleiași umbre a poetului cu gesturile, gîndurile și vibrațiile lui sentimentale, este vaticinația, aceea progresistă și chiar revoluționară din *Anul 1840* fiind memorabilă:

„A lumei temelie se mișcă, se clătește,
Vechile instituții se șterg, s-au ruginit;
Un duh fierbe în lume, și omul ce gîndește
Aleargă către tine, căci vremea a sosit!"

Abstrăgînd de la valoarea de rectitudine a unui spirit deschis ideilor celor mai înaintate, farmecul artistic al poeziei lui Gr. Alecsandrescu, inexplicabil la prima vedere critică, neînsoțită de o audiție bine studiată, e de domeniul muzicii. În general aspectul poemelor este prozaic sau oratoric. Acest fel de a folosi strofele pentru elucidarea problemelor nu este efectul unui prozaism congenital, ci al educației clasice. Voltaire, între alții, ședea ca o pildă statornică de metromanie cu confuzie între lirică și proză. Cu toate astea, toți marii poeți au făcut uz de dizertație și reflecție filozofică în poezie, și problema se reduce în fond la aceea de a decide dacă întregul produce un efect emoțional profund și deșteaptă o viziune, sau este numai suma discursivă a unui număr de abstracţiuni. Nu încape discuţie că *Anul 1840* este o capodoperă, cu tot aspectul de meditaţie dialectică. Sentimentul fundamental este acela al aşteptării, întrupate într-un om care îşi expune, monologic, propria-i fiinţă morală, caracterizată prin optimism melancolic şi prin discreţie. Poetul vine înaintea noastră şi începe să exorte:

„Să stăpînim durerea... care pe om supune."

De obicei, cadenţa la Gr. Alecsandrescu este necorectă, cu respectarea numai a accentelor fundamentale. Dar marile efecte sînt scoase din prelungirea la maxim a cezurei, cu acel efect de eliminaţie prelungită a aerului pe care îl scoatem la harmonium:

„Să stăpînim du*re*rea — — care pe om supune;
Să aşteptăm în *pa*ce — — al soartei ajutor".

Acest chip de a produce cezuri, de a gîndi sunetele ca în vederea unor bolţi de catedrală, dă o gravitate extraordinară ideii poetice şi politice, care aici, în fond, nu este deloc o abstracţie, ci o viaţă nouă, un eveniment fatal ce se apropie, aşteptat, deşi cu totul necunoscut:

„Căci cine ştie oare — —şi cine îmi va spune
Ce o s-aducă ziua — — şi anul viitor?"

Gr. Alecsandrescu are urechea unui Palestrina într-o ţară în care acustica bisericilor era meschină. Acel „oare" ad libitum înaintea cezurii iese ca un horcăit de instrument cu foale. Lamartine, dimpotrivă, era obişnuit cu rezonanţa bazilicilor:

„Quand de l'orgue lointain l'insensible soupir
Avec le jour aussi semble enfin s'assoupir".

(Hymne du soir dans les temples)

Chiar Boileau în *Le lutrin* (c. III) se dovedea familiar cu ecourile domurilor:

„Sous les coups redoublés tous les bancs retentissent;
Les murs en sont émus; les voûtes en mugissent,
Et l'orgue même en pousse un long gémissement".

Educaţia muzicală a lui Lamartine apare evidentă din jocurile de copilărie. El şi cu surorile sale îşi făceau dintr-o nuia de răchită un fel de harfe eoliene cu fire de păr, care vibrau în adierea vîntului şi se numeau „muzica îngerilor".[1] Byron scotea după el „des torrents d'harmonie" *(L'homme)*. Planetele dădeau concerte adorate de Pitagora *(Le vallon)*. Gr. Alecsandrescu este educat la ecoul văilor, sentimentul de prolongaţie şi repercutare este la el evident. Vocabularul său în *Anul 1840* este pur, un număr de cuvinte mai vechi (sloboade, zăbavă, lădeşte, duh, noroade, ocîrmuitor, pravili, basne) stau laolaltă cu unele neologisme intrate în limbă (varietate, instituţii, generoase, entuziasm) şi cu o formă gramaticală ezitantă dar acceptabilă sub regimul poeziei (îmbunătăţează). O singură îndrăzneală stilistică, norocoasă, dar improprie pe scară mare limbii noastre, introducerea verbului între substantiv şi atribut („Puţine *suvenire* din ele am *plăcute*"). Limbajul poetic al lui Gr. Alecsandrescu este într-un cuvînt curent, lipsit de orice caracter pitoresc. Nimic nu e de căutat la dicţionar şi nici exclusiv literar. Aceasta e o notă particulară poeziei muntene, şi Gr. Alecsandrescu stă între Eliade şi Al. Macedonski, ca poet curat eufonic, transcriindu-şi ideea racinian, în pură melodie. Lamartine, pe care îl avea în apropierea urechilor, aparţine aceleiaşi familii de poeţi, spre deosebire de un Victor Hugo, vizionar apocaliptic, la care ideea ia forme plastice pînă la himeric. Atît Gr. Alecsandrescu, cît şi Macedonski aveau obiceiul să recite ei înşişi versurile lor, şi ultimul a lăsat celor care l-au auzit o impresie de neuitat. Muzica acordată cu ideea era în momentul Racine un concert de cameră; J. B. Rousseau, care interpreta psalmii, ţinea seama evident de acustica bolţilor, care prelungeşte cu hohotiri cadenţa calculată a psalmodiilor, suprapunînd-o tardiv ca într-un canon frazei următoare. Lamartine executa concepţia mai vastă a lui Bernardin de Saint-Pierre despre concertele şi armoniile naturii, muzica lui e în aer liber, plină de răspunsuri ale ecourilor. Şi *Anul 1840*, şi *Umbra lui Mircea la Cozia* ale lui Gr. Alecsandrescu sînt declamate pe o incintă vastă; efectele mărunte sînt cu totul sacrificate impresiei totale de glas formidabil şi profetic, orchestrat de torente şi de freamătul pădurilor. O lectură a ceea ce e mai izbutit în poezia meditativă și elegiacă a lui Gr. Alecsandrescu trebuie să aibă în vedere volumul muzical al compoziției, instrumentația colosală ca și decorul.

---

[1] Première préface des *Méditations*.

Anul 1840 continuă a cînta pe multe registre teme solemne. După așteptare vine speranța:

„Mîine, poimîine, poate, soarele fericirei
Se va arăta vesel pe orizon senin".

În vîltoarea sunetelor profunde descoperim o imagine grandioasă, ce păruse un loc comun: soarele luminos ridicîndu-se la orizont. Urmează tema deziluziei, demonstrate prin stereotipia trecerii anilor:

„Și un an vine, trece, ș-alt an îl moștenește,
Și ce nădejdi dă unul, acelălalt le ia".

Apoi poetul vaticinează:

„A lumii temelie se mișcă, se clătește..."

Spiritul e pus din nou în vibrație, dar poetul voiește să inculce ideea că progresul societății are a întîmpina neînțelegerea oamenilor mici:

„Ici umbre de noroade le vezi ocîrmuite
De umbra unor pravili călcate, siluite".

O scurtă mizantropie deci temperează entuziasmul și astfel compoziția trece de la glorie la dezolare, simbolizînd drumul contradictoriu spre așteptatul an reformator. Poetul face, de fapt, teoria aparenței, scoțînd efecte inedite de imagini și de contraste dimensionale: „umbre de noroade" cîrmuite de „umbre de pravili", umbre de „pitici", „idei mici". Se poate prea bine vorbi de „eminescianismul" lui Gr. Alecsandrescu, în sensul întors al surprizei de a vedea straniile efecte eminesciene dinainte constituite:

„Ici, umbre de noroade le vezi ocîrmuite
De umbra unor pravili călcate, siluite,
De alte mai mici umbre, neînsemnați pitici,
Oricare sentimente înalte, generoase,
Ne par ca niște basne de povestit frumoase,
Și tot entuziasmul izvor de idei mici".

Indiferent de unde anume sînt scoase imaginile, strofa lui Gr. Alecsandrescu aplică întocmai stilul criticii voltairiene la adresa lui Descartes, care dedusese existența lumii externe din aceea a subiectului („je pense, donc je suis"), dînd naștere astfel unei filozofii subiectiviste după care universul e numai o modalitate a spiritului. Explicit, argumentarea lui Voltaire *(Traité de méthaphysique, 1734)* e următoarea: Afirmația că lumea externă e numai aparență e un joc de cuvinte, fără nici o consecință practică. În actul percepției, o parte a ei îmi este reprezentată mereu ca fiind în afară și în anume raporturi fixe cu subiectul. Numesc dar această parte în raport de extraneitate „obiect exterior". Numească-o alții aparență, structura existenței rămîne aceeași:

„Lorsque, par exemple, on aura donné quelque bataille, il faudra dire que dix mille hommes ont paru être tués, qu'un tel officier semble avoir la jambe cassée, et qu'un chirurgien paraîtra la lui couper. De même, quand nous aurons faim, nous demanderons l'apparence d'un morceau de pain pour faire semblant de digérer".

Acest joc de cuvinte e foarte curent la Voltaire. Gr. Alecsandrescu l-a luat în serios, în sensul concursului de negațiuni din care e uneori formată istoria: popoare ajunse la starea de umbră, călăuzite de pravili ce nu sînt decît umbre față de legile echitabile, siluite totuși de oameni pitici, care nu sînt decît umbra adevăraților oameni. Ca simple metafore, umbrele, continuîndu-și și după moarte existența, se găseau amintite în preafața lui Letourneur la traducerea din Ossian. Caledonienii credeau că sufletele vitejilor și virtuoșilor mergeau în palatele părinților lor din nori. „L'âme conservait dans les airs les mêmes goûts, le mêmes passions qu'elle avait eus pendant la vie. L'ombre d'un guerrier conduisait encore des armées fantastiques, les rangeoit en bataille, livrait des combats dans l'espace." La Harpe[1], recenzînd traducerea, își amintea de „ce fou de Scarron“, care în *Eneida* lui burlescă ar fi produs următoarele versuri:

---

[1] La Harpe, *Cours de littérature*, F. Didot, Paris, 1863, III, p. 214 și urm.

„J'apperçus l'ombre d'un cocher
Qui, tenant l'ombre d'une brosse,
En frottait l'ombre d'un carosse“.

Însă în cîntul VI din *Le Virgile travesti*, unde e vorba de coborîrea lui Aeneas în infern, aceste stihuri nu sînt.[1] Ele aparțin lui Ch. Perrault, care a travestit și el c. VI din *Eneida*.[2]

Speculația lui Gr. Alecsandrescu are rostul de a sugera scenic dificultatea de a păstra intact entuziasmul principial. Din nou speranța e anunțată tunător:

„An nou! Aștept minunea-ți ca o cerească lege“;

pentru ca iarăși poetul să redevină prudent:

„Ce bine va aduce o astfel de schimbare?“

și să prefere o catastrofă astronomică unui progres falacios (pretext de a introduce o imagine grandioasă):

„Și ce mai rău ar face o stea, un comet mare.
Care să arză globul ș-ai lui locuitori!“

Urmează tema renunțării:

„Eu nu îți cei în parte nimica pentru mine“,

teoria insensibilității personale, în urma suferințelor necurmate:

„După suferiri multe inima se-mpietrește“,

o nouă aspirație mai viguroasă:

„Dar aș vrea să văd ziua pămîntului vestită“,

---

[1] *Oeuvres de Scarron*, nouvelle édition, IV. Chez Jean-François Bastien, Paris, 1786.

[2] Ch. Perrault, *Contes de ma mère loye*, avant-propos par André Coeuroy, Paris, Editions de Cluny, 1948. Versul ultim sună: „Nettoyait l'ombre d'un carosse“.

și în fine binecuvîntarea profetică a celui care moare cu gîndul că urmașii vor fi mai norociți:

„Pe aripele morții celei mîntuitoare,
Voi părăsi locașul unde-am nădăjduit;
Voi lăsa fericirea aceluia ce-o are
Și a mea pomenire acelor ce-am iubit“.

Astfel, toată compoziția este rezultată din alternarea de teme sentimentale exultante sau deprimante, culminînd într-un final glorios, totul într-o dicțiune muzicală în care episoadele în tonalitatea minoră împiedică explozia prematură și brutală a optimismului.

În vreme ce *Anul 1840* e cîntat într-o vastitate abstractă, potrivită ideii de mutațiune calendaristică, *Umbra lui Mircea la Cozia* uzează abundent de armoniile naturii. Compoziția preludează cu tema cadenței apelor, cu aceleași cezuri proorogate la maximum:

„Ale turnurilor umbre — — peste unde stau culcate;
Către țărmul dimpotrivă — — se întind, se prelungesc,
Ș-ale valurilor mîndre — — — generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirei — — în cadență îl izbesc“.

Apare umbra. Poetul o urmărește hamletian, cu brațele întinse, indică deplasările ei, vestește miracolele firii:

„Este ceasul nălucirei: un mormînt se dezvelește,
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... Vine către țărmuri... stă... în preajma ei
privește...
Rîul înapoi se trage... munții vîrful își clătesc“.

Caracterul brit al momentului este notabil. Hamlet al lui Ducis scoate un strigăt de spaimă, prelung ca un sunet de corn, la vederea spectrului:

„Fuis, spectre épouvantable,
Porte au fond des tombeaux ton aspect redoutable“..
(*Hamlet*, acte II, scène V)

De fapt, patria fantomelor este în poemele lui Ossian. Acestea sînt războinice, lirice, teatrale și sepulcrale totdeodată. Fingal cîntă pe ruinele cetății Balcutha:

„... I have seen the walls of Balcutha, but they were desolate. The fire had resounded in the halls: and the voice of the people is heard no more. The stream of Clutha was removed from its place, by the fall of the walls. This thistle shook, there, its lovely head: the moss whistled to the wind!"[1]

Traducerea în versuri a lui Baour-Lormian e foarte liberă, însă este mai probabil ca ea să fi fost în mîinile lui Gr. Alecsandrescu, cum a fost într-acelea ale lui C. Negruzzi, care o avea în biblioteca sa sub nr. 85.

Olgar et Sulmina e un dialog între fantoma lui Olgar şi Ossian:

„La nuit est orageuse et sombre;
Les pins déracinés roulent du haut des monts:
Le météore errant, de ses faibles rayons
Éclaire seul les flots qui rugissent dans l'ombre.
Au bout de l'horizon lointain,
Sur la bruyère desséchée
Un fantôme apparaît à mon œil incertain.
Il gémit: sa tête est penchée;
Le Nord détache les liens
De son épaisse chevelure;
Et le brouillard, qui lui sert de ceinture
Découvre en voltigeant ses flancs aériens.
Ecoutons... Quelle voix!... Ombre toujours chérie;
Noble et vaillant Olgar, que t'amène vers moi?"

Pentru ideea de a interoga o mare figură istorică la mormîntul său exista un model ilustru în *Hernani* de Victor Hugo, şi anume scena în care Don Carlos, viitorul Carol Quintul, la Aix-la-Chapelle, invoca pe Carol cel Mare.

„Charlemagne est ici! — Comment, sépulcre sombre,
Peux-tu sans éclater contenir si grand ombre?
Es-tu bien là, géant d'un monde créateur
Et t'y peux-tu coucher de toute ta hauteur?"

În *Umbra lui Mircea la Cozia* se produce o complicaţie acustică asupra căreia poetul are grijă a atrage

---

[1] *Op. cit.*, *Carthon*, p. 61.

atenţia: strigătul fantomei, propagarea glasului ei din stîncă în stîncă, zgomot de tabere şi arme:

„Ascultaţi...! marea fantomă face semn... dă o poruncă...
Oştiri, taberi fără număr împrejuru-i înviez...
Glasul ei se-ntinde, creşte, repetat din stîncă-n stîncă,
Transilvania l-aude, ungurii se înarmez".

Astăzi formele plurale „înviez", „se înarmez" sînt inadmisibile şi totuşi, avînd putinţa a le schimba în „înviază" şi „se înarmează", vom constata că îndreptarea gramaticală dă rezultate dizgraţioase. Ideea a fost spusă muzical şi dacă *porunca* este cu ecou lung, iar Transilvania o *aude* prelungit, taberele *înviez* precipitat iar ungurii se *înarmez* repede şi decis.

În cel mai autentic spirit romantic, poetul întreabă Oltul cu un strigăt prelung şi ca într-un peisaj ossianesc, în care colocviul se face de la distanţe enorme, dacă are în faţa lui pe Mircea:

„Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute
Şi puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuţi mari, fapte cumplite îţi sînt ţie cunoscute,
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?"

Oltul, substituit aici umbrei lui Hamlet sau torentelor şi furtunilor romantice, răspunde împreună cu propagaţiile sale, sunetul deplasîndu-se ca în drama lui Shakespeare:

„Mircea! îmi răspunde dealul: Mircea! Oltul repetează;
Acest sunet, acest nume, valurile-l priimesc;
Unul altuia îi spune, Dunărea se-nştiinţează,
Ş-ale ei spumate unde către mare îl pornesc".

Concursul de ecouri ale elementelor naturii personificate nu e străin iarăşi de ceea ce Letourneur scria în prefaţa la traducerea sa din Ossian: „C'était aux esprits que les Calédoniens attribuaient en général la plupart des effets naturels. L'écho des rochers frappait-il leurs oreilles, c'étaient l'esprit de la montagne qui se plaisait à répéter les sons qu'il entendait; ce bruit sourd et lugubre qui précède la tempête, bien connu de ceux qui ont habité un pays de montagnes, c'était le rugissement de l'esprit de la colline."[1]

Monologul ce urmează e cavernos, somnoros, surdinizat de respect:

„Sărutare, umbră veche! priimește-nchinăciune
De la fii ai României care tu o ai cinstit.
Noi venim mirarea noastră la mormîntu-ți a depune;
Veacurile ce-nghit neamuri al tău nume l-au hrănit..."

La sfîrșit muzica umbrelor și a valurilor din strofele dintîi este reluată dintr-un diminuendo dus pînă la monotonia incipientă:

„Dar a nopței neagră mantă peste dealuri se lățește,
La apus se adun norii, se întind ca un veșmînt;
Peste unde și-n tărie întunericul domnește;
Tot e groază și tăcere... umbra intră în mormînt.

Lumea e în așteptare.. turnurile cele-nalte
Ca fantome de mari veacuri pe eroii lor jălesc;
Și-ale valurilor mîndre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc".

Nicăieri ca în aceste două poezii compoziția nu e mai strînsă. Dar foarte des se reîntîlnește fără raport la frumusețile plastice recitativul muzical, chiar în ciuda unor stîngăcii verbale, aci murmurat, aci psalmodiat:

„Eu în copilărie iubeam să mă opresc
Pe murii mănăstirii, și-n vale să privesc
Mărețul Turn, trist martur l-al nostru trist apus
Ș-a cărui origine în secoli s-a repus...

Dar pentru ce orașul atît de strălucit,
Acum între orașe e cel mai umilit?...

Oricum ar fi, mi-e scumpă cetatea ce-a domnit,
O iubesc căci e tristă și căci a suferit...
Tîrgoviște căzută! Poetul întristat
Colore variate în sînu-ți a aflat".

(Trecutul. La Mănăstirea Dealului)

---

[1] Apud La Harpe, *Cours de littérature*, III, p. 215.

Un nou sacerdoțiu se instituie. E acela al „poetului" care își spune monologurile sale în mijlocul naturii și al vestigiilor umane, al „poetului întristat", adică tulburat de toate problemele vieții, cuvîntînd aștrilor și rîurilor, intonînd rugăciuni și imnuri către creație, în numele oamenilor:

„Ca tunetul din ceruri tu ocolești pămîntul,
Înflorești cu natura și răcorești cu vîntul,
Ești viața ce ne-ai dat...
Ființă făr' de nume!
Ce paserii dai zbor,
Ce mărilor dai spume,
Ce omului dai lume
Și apelor izvor!...
În mîna mea cea slabă plecam galbena-mi frunte,
Și trista-mi tînguire în vînt se răspîndea.
Simțirea-mi o-mpietrise necazul ca un munte;
La gemetele mele, Eho îmi răspundea".

O arie mai alegră, dedicată prieteniei, este iarăși o uimitoare anticipație a melodiei eminesciene:

„Cînd odată și-or lua zborul
Tinerețe, bucurie,
De-i pofti atunci, amorul
L-om numi o nebunie:
Îți voi fi prieten, frate,
Îți voi fi orice îți place,
Și de lume și de toate
Împreună ne-om desface".

Cu toate incertitudinile și împiedicările, Gr. Alecsandrescu este, înainte de Al. Macedonski, dintre aceia care au contribuit considerabil la apropierea poeziei de muzică.

Elementare și sănătoase idei despre arta poetică a exprimat fugitiv Gr. Alecsandrescu prin prefețe și epistole. El era încă de la 1847 „din numărul acelora care cred că poezia, pe lîngă neapărata condiție de a plăcea, condiție a existenței sale, este datoare să exprime trebuințele societății și să deștepte simțăminte frumoase și nobile, care înalță sufletul prin idei morale și divine pînă în viitorul nemărginit și în anii cei veșnici". Înțelegea, deci, să amestece în poezie *utile dulci*, în ordinea trebuinciosului înscriind problemele sociale, educative, morale și religioase, sau cum zisese Boileau:

„Qu'en savantes leçons votre muse fertile
Partout joigne au plaisant le solide et l'utile".

În *Epistola* către Donici repeta cam același lucru despre funcția talentului:

„Tot ce e mai sfînt, mai nobil, în duh, inimi omenești,
Prin el ni se-nfățișează, și al binelui amor
Se aprinde la făclia unui geniu creator".

În considerațiile sale, Gr. Alecsandrescu are în vedere numai poezia propriu-zisă, excluzînd arta prozei, căreia îi aplică probabil aceleași comandamente. Oricum, admitea o ierarhie în scara valorilor literare, socotind că o artă uzează mai mult de frumos decît o alta. Așa se explică propoziția: „Dar cu cît arta e mai frumoasă, atît este mai anevoie". În consecință, în proză s-ar acorda o mare toleranță de urît, ideile rămînînd acolo parțial nude. Poezia uzează de armonie: „În adevăr, armonia avînd o atracție naturală pentru cei mai mulți oameni, și versurile frumoase întipărindu-se cu lesnire în memorie, toți aceia care la începutul civilizațiilor simt, sau cred a simți în sufletul lor o scînteie divină, aleg instrumentul acesta ca cel sigur, spre a-și răspîndi ideile lor. De aceea poezia e cea mai antică artă a spiritului omenesc, de aceea legile popoarelor celor antice erau scrise în versuri; de aceea în ierarhia literelor poezia are un loc așa de înalt." Distincția între poezie și proză nu este aceea dintre irațional și rațional. „Faimosul Béranger" este unul din „capetele cele mai rezonabile ale Franței". Cele „mai însemnate fapte, cele mai înalte descoperiri", într-un cuvînt datele științei, pot fi cîntate și chiar au trebuință de ajutorul poeziei ca să poată trăi. Și dacă legile erau scrise, mnemotehnic, în versuri, la antici, de ce, se subînțelege, faptele ilustre politice și științifice n-ar fi împărtășite prin poezie? Substratul artei lirice rămîne muzica lirei, care este dificilă, cerînd o muncă încordată. Aici nu-i de ajuns imaginația, sau, cum am zice, inspirația; meșteșugul care e din categoria „rezonului" are o parte fundamentală. Același Béranger „zice că multe din cîntecele sale cele mici l-au

costat două și trei săptămîni de lucru: mărturisire ce dovedește cîtă strășnicie trebuie să aducă un autor la compunerea scrierilor sale, căci arta este așa de intensă și variată, frumosul are atîtea nuanțe delicate și fugitive, lucrările imaginației atîta trebuință de ale rezonului, ca să poată ajunge ținta lor care e frumosul ideal, sau strălucirea adevărului, după cum zice Platon, încît nu este de mirare dacă desăvîrșirea lipsește la mulți..." Că frumosul este rezultatul răbdării geniului și al rațiunii este o concepție eminamente clasicistă. Boileau, în *Art poétique*, nu spusese altfel:

„Aimez donc la raison: que toujours vos écrits
Empruntent d'elle seule et leur lustre et leur prix".

Cît despre „frumosul ideal", nici vorbă el nu se raportă la conținut, la vreo lume convențională proprie poeziei, ci numai la arta muzicală a versului, care trebuie să atingă desăvîrșirea, prin adaos și eliminare. Boileau era cu totul indiferent la conținut în măsura în care prin imitație se dădea iluzia adevărului („Rien n'est beau que le vrai; le vrai seul et aimable"), concepția lui fiind riguros aristotelică, după interpretarea dată în mod curent acestei estetici:

„Il n'est point de serpent, ni de monstre odieux
Qui par l'art imité, ne puisse plaire aux yeux".

Gr. Alecsandrescu apasă asupra beneficenței cuprinsului artei. El nu vorbește de metaforă, de chipul specific poeziei de a generaliza, pentru motivul că trebuie să fi crezut, ca și Boileau, că prozaicul cel mai franc supus regulilor versificației devine poezie, prin prestigiul inefabil al prozodiei:

„Quelque sujet qu'on traite, ou plaisant, ou sublime,
Que toujours le bon sens s'accorde avec la rime:
L'un l'autre vainement ils semblent se haïr;
La rime est un esclave et ne doit qu'obéir."

„Rima mîndră" era și preocuparea lui Gr. Alecsandrescu. Cînd, deci, întîlnim la poet strofe ce par curată proză, nu trebuie să credem că e vorba neapărat de o împuținare a talentului. Poate fi la mijloc o intenție secretă de puritate muzicală, sublimînd în sine orice conţinut, un fel de a pindariza în maniera lui Boileau din *Ode sur la prise de Namur*, pe baza purei cadenţe, sau a lui J.B. Rousseau, cum e cazul cu strofele către Alexandru Ion Cuza:

„Cînd, de glasul omenirei
Inspirată şi condusă,
Pleiada europeană,
De puternici regi compusă,

Reda naţiei gemînde
Antici drepturi şi tărie,
Soarta-ţi se-nscria în ceruri
Cu lumina cea mai vie".

Nu sînt excluse în conştiinţa poetului efecte de orgă (inspirată, gemîndă, tărie, vie) amestecate cu alegorii splendide, aşa cum încercase J.B. Rousseau în *Cantatele* sale foarte înrîurite de tehnica simfoniei de catedrală a veacului al XVIII-lea:

„Le voix redoutable
Trouble les enfers:
Un bruit formidable
Gronde dans les airs;
Un voile effroyable
Couvre l'univers;
La terre tremblante
Frémit de terreur;
L'onde turbulente
Mugit de fureur;
La lune sanglante
Recule d'horreur".

Un corespondent cu conţinut mai material al stilului solemn terific al lui J.B. Rousseau îl găsim în *Viaţa cîmpenească*, sunînd în metrul *Odei* lui Boileau („Quelle docte et sainte ivresse / Aujourd'hui me fait la loi? / Chastes Nymphes du Permesse / N'est-ce pas vous que je vois?")

„Nori deşi, negri, cîteodată
Cerul îl întuneca,
Şi ploaia-n ei adunată

Pe cîmpia-nsetoşată
În torente se vărsa;
Apoi razele-i robite
Soarele-ncet desfăcînd,
Şi-n munţi, valuri aurite
Norii umezi prefăcînd,
C-o privire-nflăcărată
Lumea el o coprindea,
Şi o mreajă purpurată
Peste dealuri întindea".

Puţin surprinzător la început este de a vedea că Gr. Alecsandrescu, un poet aparent aşa de neglijent în limbă, stil şi rimă, cere „desăvîrşirea", înălţarea creaţiei pînă la un „model netăgăduit". În ce priveşte limba, el are o scuză pe care o şi invocă: literatura română a vremii sale nu era scrisă într-una din limbile „statornicite". De acolo şi imperfecţiile stilistice, cunoscută fiind influenţa ce are limba asupra stilului. Din această pricină, Gr. Alecsandrescu gustă foarte puţin poezia populară şi, de fapt, în afară de cîteva manifestări tardive, poetul nu e deloc în contact cu lirica poporului. Baladele tradiţionale sînt după el „inspiraţii necultivate". Cu toate acestea, limba baladelor este fixată, iar stilisticeşte, în limitele unei anume gîndiri poetice, desăvîrşită şi, dacă poetul ar fi urmat-o, nu ar mai fi fost victima supărătoarelor dibuiri gramaticale. Însă el nu voia să rămînă în cuprinsul „naturii sălbateci", avea desigur concepţia că ideile şi sentimentele lumii culte cereau o limbă mai evoluată şi un stil mai complex. Într-asta fireşte nu greşea. Popular, adică accesibil maselor, nu mai însemna pentru el primitiv, difuziunea operei făcîndu-se prin mijlocirea formelor celor mai pure şi Béranger era faimos ca „poet popular cu aristocratice forme".

O problemă, pe care Gr. Alecsandrescu a pus-o în *Epistola către I. Văcărescu*, este aceea dacă există incompatibilitate între vocaţiile artistice. Boileau credea mai curînd în specializare:

„La nature fertile en esprits excellents
Sait entre les auteurs partager les talents:
L'un peut tracer en vers une amoureuse flamme;
L'autre d'un trait plaisant aiguiser l'épigramme;

Malherbe d'un héros peut vanter les exploits;
Racan, chanter Philis, les bergers et les bois;
Mais souvent un esprit qui se flatte et qui s'aime
Méconnaît son génie et s'ignore soi-même".

Sau:

„Soyez plutôt maçon, si c'est votre talent".

La această teorie face aluzie Gr. Alecsandrescu cu ironică ingenuitate:

„Cînd nenţeleasa natură, din sînu-i cel roditor,
Cu talentul poeziei naşte pe un muritor,
(Fără să mergem departe, atît aş dori să-mi spui)
Hotărăşte deodată şi felul scrierii lui?
Mulţi îmi zic cum că aceasta nu e de tăgăduit,
Şi că tot omul s-apleacă la ce este mai pornit;
Că acela ce-n tragedii face patimi a vorbi
Nu poate şi-n elegie chinurile a descri".

El dă însuşi răspunsul în sensul polivalenţei geniului creator, ceea ce e un indiciu că avea sentimentul de a fi un poet afirmat în multe direcţii (meditaţie, poezie erotică, epistolă, satiră, fabulă):

„Patima inimei mele, chiar şi streine nevoi,
A le pune pe hîrtie sînt silit fără să voi.
Apoi cînd în elegie destul nu poci să vorbesc,
Şi s-arăt fără sfială toate cîte socotesc,
Vreun dobitoc îndată vine înaintea mea
Şi-mi ridică cu lesnire sarcină oricît de grea..."

În fine, poetul simte ispitirea de a încerca în orice gen:

„Tot ce-mi place mă aprinde, şi-n minutul ce citesc,
A putea lucra întocmai docamdată socotesc.
Apoi vine cugetarea. P-al meu duh îl întreb: Ştii
Dacă tu în felul-acesta eşti născut sau nu să scrii?"

De altminteri, în *Epistola* amintită, Gr. Alecsandrescu pare a insinua arbitrarietatea genurilor pure, şi prin urmare şi a regulilor. Boileau zice:

„L'ode, avec plus d'éclat et non moins d'énergie
Elevant jusqu'au ciel son vol ambitieux,
Entretient dans ses vers commerce avec les dieux",

atribuind odei sublimul, precum limitase elegia la stricta emoţie funerară. Gr. Alecsandrescu admite oscilaţia şi trecerea de la tonul major la cel minor:

„Măruntişurile-mi scapă, şi ideile ce-mi vin,
Dacă-ncep cu o zîmbire, se sfîrşesc cu un suspin".

Alte culpe ce şi le face poetul în *Epistolă* sînt, de fapt, profesii de credinţă prezentate cu falsă umilinţă. Că sare peste detalii mergînd de-a dreptul la trandafir şi la crin, că nu descrie toţi pomii pădurii, ci numai stejarul secular, e foarte rezonabil. Asta intră în metoda artistică de a sugera universalul printr-un particular esenţial. Şi ciuda de a nu urma întocmai planul, lucrînd în dezordine, e graţios prefăcută:

„Apoi nu ajunge-atîta, ci şi chiar cînd mă pornesc,
A lucra cu hotărîre, pe un plan ce îmi croiesc,
Nu poci păzi cuviinţa, nici c-un umblet măsurat,
La sfîrşit s-ajung d-a dreptul, fără să mă mai abat".

Chiar Boileau, adeptul regulilor, admisese, vorbind de odă, dezordinea aparentă:

„Le style impétueux souvent marche au hasard;
Chez elle un beau désordre est un effet de l'art".

Cît despre lipsa de răbdare care face pe poet să strice tot ce scrisese cu trudă —

„Şi-ntr-un sfert stric cîteodată ce-ntr-o lună am făcut" —

ea nu e decît un comentar la Boileau din *Satira II*:

„Si j'écris quatre mots, j'en effacerai trois",

sau din *Arta poetică*:

„Hâtez-vous lentement; et, sans perdre courage,
Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage:
Polissez-le sans cesse et le repolissez:
Ajoutez quelquefois, et souvent effacez".

Ca şi Boileau, Gr. Alecsandrescu dă cuvenita importanţă factorului spontaneitate. Trînteşte condeiul, stricînd ce a făcut într-o lună, dar apoi într-o noapte rima cea bună îl trage de urechi:

„De pămînt trîntesc condeiul, meseria o urăsc,
Şi să nu-l mai iau în viaţă, eu mă jur şi hotărăsc.
Dar precum Boileau zise: un astîmpăr nenţeles
Nencetat se-mprotiveşte hotărîrii ce-am ales;
De urechi parcă mă trage, din somn noaptea mă deştept,
Şi cu multă plecăciune rima mîndră o aştept".

Boileau spusese acest lucru în *Satira II:*

„Et, maudissant vingt fois le démon qui m'inspire,
Je fais mille serments de ne jamais écrire.
Mais, quand j'ai bien maudit et muses et Phébus,
Je la vois qui paraît quand je n'y pense plus;
Aussitôt, malgré moi, tout mon feu se rallume;
Je reprends sur-le-champ le papier et la plume,
J'attends de vers en vers qu'elle daigne venir".

În prefaţa ediţiei din 1842, Gr. Alecsandrescu vorbeşte de utilitatea criticii. În cîntul IV din *Arta poetică*, Boileau atinsese chestiunea:

„Faites choix d'un censeur solide et salutaire,
Que la raison conduise et le savoir éclaire,
Et dont le crayon sûr d'abord aille chercher
L'endroit que l'on sent faible, et qu'on se veut cacher.
Lui seul éclaircira vos doutes ridicules,
De votre esprit tremblant livrera les scrupules,
C'est lui qui vous dira par quel transport heureux
Quelques fois dans sa course en esprit vigoureux,
Trop resserré par l'art, sort des règles prescrites,
Et de l'art même apprend à franchir leurs limites.
Mais ce parfait censeur se trouve rarement:
Tel excelle à rimer qui juge sottement;
Tel s'est fait par ses vers distinguer dans la ville
Qui jamais de Lucain n'a distingué Virgile."

Aşadar, Boileau recunoaşte eficacitatea criticii, mai cu seamă acolo unde regulile prea strîmte ale artei au fost călcate, în folosul creaţiei, deşi cu îndoieli din partea autorului. Dar crede că un bun critic este rar şi că e foarte greu de aflat printre poeţii înşişi, adesea ignari şi fără discernămînt. Gr. Alecsandrescu va îmbrăţişa acest punct de vedere cu o rectificare în favoarea omului obişnuit, cu simţire şi oarecare cultură. El proclamă „critica de obşte", sau, cum am zice, „aprobarea maselor" şi o vrea, în limbajul de azi, „pozitivă", nu defăimătoare. Talentul nu scapă percepţiei comune şi dacă „duhul, inima şi urechea" cititorilor sînt satisfăcute, acesta e un semn că autorul a îndeplinit condiţiile genului respectiv.

„Dar critica trebuie să fie iertată, însă nu numai unora, ci deobşte; nu aceea care defaimă pe om, dar aceea care arată greşelile scrierii. O asemenea critică poate să îndrepteze pe mulţi, poate să formeze gustul. Geniul e ca toate puterile lumeşti, care adorm într-o oarbă încredinţare, cînd nimeni nu le arată adevărul. Să nu credem însă că meritul unui autor se poate cerceta şi hotărî numai de acei de o meserie cu dînsul: adeseori pana lor este povăţuită de patimă şi interesul ce au a înşăla îi face nedrepţi. E destul să aibă cineva un duh firesc ceva cultivat şi nişte organe simţitoare, ca să preţuiască talentul. Meritul unui poet stă în plăcuta întipărire ce ne lasă citirea poeziilor sale, şi cititorul, chiar de nu va şti regulile, poate spune de a simţit mulţemire sau neplăcere, dacă versurile sînt melodioase sau aspre, desluşite sau încurcate, felurite sau monotone. Autorul a împlinit toate condiţiile de va izbuti să-mi mulţemească duhul, inima şi urechea, potrivit cu felul la care se apleacă."

O chestiune ridicată de poet, ca urmare a reacţiunii lumii literare înconjurătoare, este aceea a condiţiilor prielnice creaţiei. Prietenii îl învinovăţise că scrie prea puţin:

„Ei ar avea cuvînt — răspunde el — să mă întrebe cum lucrez şi atît, după nemulţemirile ce am suferit din pricina aplecării mele."

În *Epistola către Al Donici*, lămurirea este mai limpede. Poetul nu poate crea cînd suferă (prin urmare nu poate scrie nici chiar elegii descriind suferinţa) şi a emula cu Torquato Tasso nu e în măsura lui:

„Pe acei ce mi-i dai pildă eu adesea i-am citit;
La o slavă meritată cu mîndrie m-am smerit;
Să-i urmez este alt lucru; cinstea poate o doresc,
Dar a lui Torquato soartă nicidecum n-o pizmuiesc.
Am temeinice cuvinte; mă cunosc, mă simţ prea mic

Şi nevrednic să iau urma unui mare mucenic.
Eu să spui, nu-nţeleg bine cum ăşti oameni străluciţi
Produceau fără-ncetare, cînd erau nenorociţi;
Pentru mine griji, necazuri, trebuinţe, neplăceri
Sînt izvorul nelucrării şi al vecinicei tăceri“.

Despre „duhurile satirice“, Gr. Alecsandrescu spusese însă în prefaţa din 1842 că a nu le scrie „i-ar fi fost peste putinţă“, întemeindu-se deci pe dictonul că indignarea face versul şi admiţînd astfel, contradictoriu, că poetul ca membru al societăţii nu-şi poate reprima reacţiile ideologice şi sentimentale. Adevărul este că contradicţia îşi găsea o explicare în firea poetului. Producţia lui lirică încetează destul de timpuriu, înlocuită aproape exclusiv de fabulistică. Numai nemulţumirea faţă de prezentul respectiv avu darul de a-l scoate din apatie şi geniul său muşcător a supravieţuit celui contemplativ.

Faptul că Gr. Alecsandrescu este un elegiac de tipul romantic şi în acelaşi timp un moralist la modul clasic (în epistole, satire, fabule) se poate în parte explica şi prin suprapunerea în literatura noastră, la începuturile ei, a două timpuri succesive. Cu toate acestea, fenomenul de confuzie este caracteristic şi secolului al XVIII-lea occidental. Epistola acestui veac stă între dizertaţie şi reverie, discursivul şi liricul contrastînd în chipul cel mai original. Foarte mulţi elegiaci au scris fabule şi Florian, care evoca simplitatea pastorală şi patriarhalităţile biblice, a fost un fabulist abundent.

Epistolele lui Gr. Alecsandrescu se înscriu genului satiric şi sînt în accepţia cea mai largă operă de ironie, ca orice scriere în care proza şi poezia se bat ca ziua şi noaptea, într-un efect de crepuscul. Această senzaţie inedită de echivoc este evidentă chiar şi în satirele lui Boileau, unde presupusa invectivă apare ochilor noştri ca un superb tablou realist, cum e de pildă năvala cirezilor de vite pe străzile Parisului:

„Et, pour surcroît de maux, un sort malencontreux
Conduit en cet endroit un grand troupeau de boeufs;
Chacun prétend passer: l'un mugit, l'autre jure;
Des mulets en sonnant augmentent le murmure;
Aussitôt cent chevaux dans la foule appelés
De l'embarras qui croît ferment les défilés“.

Viaţa cîmpenească este de fapt o epistolă, în care muzicalul este întrerupt de plastic. Gr. Alecsandrescu a făcut ca elegiac o carieră scurtă, dar ca poet s-a regenerat, punînd picioarele pe pămînt. În compoziţia amintită, începutul e de pastorală:

„Aşa, simpla vieţuire
Eu ştiu să o preţuiesc
Şi de acea fericire
Voi bucuros să-ţi vorbesc.
Dar florile şi verdeaţa,
Apusul şi dimineaţa
Şi fluierul cîmpenesc,
Cu patimi, cu chinuri grele,
Cu starea inimei mele,
Nicicum nu se potrivesc“.

Îndată apare ironia, în forma criticii aparenţelor, întîi într-o descripţie fără înfrumuseţare şi scenerie fantastică, avînd drept rezultat un peisaj monoton în maniera realistă:

„Este un cîmp lat, ce are
De vechi şi fireşti hotare
Un mal către răsărit,
Iar către apus o apă,
Ce saduri, grădini adapă,
Ce udă ţărmul setos,
Şi-n ramuri multe-mpărţită,
Curge mîndră, liniştită,
Pe patu-i cel nisipos“.

Ironia devine acută atunci cînd poetul, care avusese obiceiul de a da zidirilor celor mai umile proporţii fantomatice, semnalează o clădire în neconsonanţă cu peisajul (satiră subtilă în direcţia superficialităţii civilizaţiei moşiereşti):

„Casa p-o muche clădită,
Singură cîmpul domnind,
De umbră neocolită,
O vezi în aer albind.
Să zic că a ei zidire
E lucru cu osebire,

Că e d-o arhitectură
Cap d-operă în natură,
Deloc nu mi-ar părea greu,
Însă această minciună,
Deşi îndestul de bună,
Apasă cugetul meu“.

Continua reflecţie în jurul obiectului e un procedeu al noii poezii a lui Gr. Alecsandrescu, pendulînd între analiză şi reverie. În fond, descrierea casei bizare este expresia sentimentului de urît, rezultat din incompatibilitatea între arhitectură şi natură şi exprimat cu destulă surpriză:

„Spre patru părţi ale lumei
Patru ferestre privesc...“

Apoi îndată poetul, malițios, presupune că mica dimensiune a ferestrelor, prin raport la pereţi, s-ar putea explica prin intenţia de a ocoli plata vreunei contribuţii sub numele de ferestrit. Satira se agravează, poetul îndoindu-se că boierii plătesc dări:

„Nici undeva am citit,
Că la vreo întîmplare
Nobilii să fi plătit.
Astfel de năravuri proaste,
Dacă vreodat-au fost,
N-au putut fi ale noastre,
Ci-ale norodului prost“.

Din nou, poetul părăseşte reflecţia ironică şi face descripţia cîmpiei cu florile şi fluturii confundîndu-se în aşa fel, încît florile par fluturi aşezaţi, iar fluturii flori ce zboară:

„Adeseori pe cîmpie
Departe mă rătăceam,
Adesea cu bucurie
În dulci gîndiri mă pierdeam.
Simboluri de tinereţe,
Fluturi cu vesele feţe
Privirea mea o trăgea;
Pe iarbă, în depărtare,
Fluturele părea floare;

Dar cînd umbletu-mi simţea
Insectele-amăgitoare
Se-nălţa, găsea scăpare
Aripele-şi scuturînd,
Şi eu c-o dulce mirare
Vedeam florile zburînd“.

Imaginea nu era inedită şi Escouchard Lebrun, într-un adevărat haikai japonez, *Floarea şi fluturele*, semnalase această confuzie între regnuri:

„Fluturele, lucru frivol,
Lîngă floarea graţioasă şi-a găsit loc;
Fluturele este o floare care zboară,
Floarea e un fluture fixat“.[1]

Grandilocvenţa a dispărut cu desăvîrşire, senzaţiile în natură sînt împărtăşite familiar:

„Prin aluniş sufla vîntul,
Frunza uşor cletina,
Nucii bătrîni ca pămîntul
D-a lungul se desina“.

În epilog, exprimîndu-şi horaţian visul de a trăi în tihna cîmpenească, poetul face propriu-zis o critică a viţiilor societăţii contemporane:

„Dacă smerita-mi dorinţă
Soarta o ar împlini,
Departe d-ai tiraniei
Tovarăşi nelegiuiţi,
De cursele vicleniei,
De oameni neomeniţi,
De tot ce se crede mare
În fapte ce necinstesc,
De zîmbete protectoare,
Care le nesocotesc...
La cîmp, locaş de plăcere,

---

[1] „Impromptu fait à un petit jeu, où l'on demanda quatre vers sur la Fleur et le Papillon: « Le papillon, chose frivole/ Près de la fleur coquette est assez bien placé;/ Le papillon est une fleur qui vole,/ Le fleur un papillon fixé ».“ *Oeuvres* de Malherbe, *Oeuvres* de J.B. Rousseau, *Oeuvres choisies* de E. Lebrun, F. Didot, Paris, 1858.

Eu mulţumit aş trăi,
Liniştit şi în tăcere,
Zioa mea aş împlini“.

În *Epistolă d-lui colonel I. Cîmpineanu* avem de-a face cu acelaşi pictor realist, poet în substanţă, căci dacă idealul, ca frumos peisagistic şi etnografic, este infirmat, tabloul place nu mai puţin prin adevăr:

„Alt oriîncotro-ntorci ochii şi oriîncotro priveşti,
Nimic nu se mai arată, deşertul îl întîlneşti,
Se preumblă peste cîmpuri milioane de ţînţari,
Care după răutate seamănă a oameni mari;
Muşcă cît îi iartă gura şi cu cîte au puteri,
Prin cîntări mă desfătează, parc-ar fi paracliseri.
Turme de oi sînt mulţime, însă încă n-am găsit
Un păstor ca în idile, un cioban de pizmuit“.

Cîmpia deşartă, ţînţarii, mulţimea de turme, ciobanii, toate astea sînt nu numai reale, dar cu o nuanţă de fantastic constînd în acea supralicitaţie a realului, în îngroşarea banalului spre a-l face remarcabil. O cîmpie sonoră de ţînţari muşcători e o regiune infernală. Nu mai puţin viguroasă în ciuda ironiei este prezentarea în maniera Caravaggio şi Ribera a păstoriţelor, cu eliminarea oricărei edulcorări teocritiene:

„Nimfele le văd desculţe, îmbrăcate-n piei de oi,
Păstoriţele, pe viscol, pe furtune şi pe ploi“.

Priveliştea e sănătoasă pentru ochi. Dar, trecînd în plan ironic, poetul face procesul înapoierii, sugerînd necesitatea unei minime condiţii sanitare şi eugenice, nu fără a strecura o profesie de credinţă antinobilitară:

„Mie-mi pare rău din suflet, căci de aş fi nemerit
Ciobăncuţe cum văzusem într-o carte ce-am cetit,
Ca un om care din fire nu am fost aristocrat,
Fără pierdere de vreme m-aş fi şi amorezat“.

O rimă supărătoare, de factură eminesciană, adaugă şăgălnicie concepţiei unui obligator grad de civilizaţie în viaţa rurală:

„De a lor ticăloşie ocolite ca d-un lanţ
Îţi ridică toată pofta de a face vrun romanţ“.

În *Epistola către Ion Văcărescu* se revelă darul inanalizabil al discursului gesticulat, aci grav, aci perfid, cîteodată de un prozaism caricatural, altă dată acoperit cu şalul somptuos al unei imagini, sentenţios cu un mare noroc şi străbătut de o uşoară melancolie romantică, indicată prin tonul paşnic al frazei, scutite de izbucniri violente. Poetul pune întrebări pline de nevinovăţie:

„Cînd nenţeleasă natură, din sînu-i cel roditor,
Cu talentul poeziei naşte pe un muritor
(Fără să mergem departe, atît aş dori să-mi spui)
Hotărăşte deodată şi felul scrierii lui?“

Enumerarea genurilor are alt sens decît la Boileau. Atingerea instrumentelor romantice indică noul stil contemplativ după Bernardin de Saint-Pierre, Gessner, Young:

„Mulţi îmi zic cum că aceasta nu e de tăgăduit,
Şi că tot omul s-apleacă la ce este mai pornit;
Că acela ce-n tragedii face patimi a vorbi
Nu poate şi-n elegie chinurile a descri.
Dacă iar în cea din urmă ştii frumos să zugrăveşti
Plăcerea, melancolia, amor, chinuri sufleteşti,
Al odei cei înfocate ton înalt nu poţi să-l ţii,
Nici să alergi p-ale slavei pline de sînge cîmpii.“

Chinuri, melancolie, înfocare, cîmpii însîngerate, acesta e limbajul veacului. Indeciziunea literară e tradusă cu tristeţea călătorului romantic:

„Eu aseamăn a mea stare cu a unui călător
Care neştiindu-şi calea, fără povăţuitor,
Se opreşte p-o cîmpie, şi cu totul întristat
Drumuri vede, dar nu ştie care e adevărat“.

Comentariile asupra descripţiei oferă ele însele o litografie cu păduri, stejari, privelişti cîmpeneşti:

„Dacă descriu o pădure, suma de copaci o las,
Şi la un stejar mai mare trec cu un repede pas.
Dacă sînt într-o grădină, pe la flori de rînd nu merg,
Ci la trandafir îndată şi apoi la crin alerg.

„Depărtarea cea mai mare, şi ocolul cel mai lung,
Un ceas nu mă zăboveşte, fac trei pasuri şi ajung.
Mărunţişurile-mi scapă, şi ideile ce-mi vin
Dacă-ncep cu o zîmbire, se sfîrşesc cu un suspin".

Inspiraţia vine noaptea, odată cu rima:

„De urechi parcă mă trage, din somn noaptea mă deştept".

Animalele din fabule se aşază miraculos în jurul poetului, ca în preajma unui Orfeu:

„Lupii, urşii îmi fac slujbă, leii chiar mi se supun,
Adevăruri d-un preţ mare, cînd le poruncesc, ei spun".

Definiţia vizuală există, excelentă, şi la Boileau:

„J'aime mieux un ruisseau qui sur la molle arène
Dans un pré plein de fleurs lentement se promène
Qu'un torrent débordé..."

Meritul lui Alecsandrescu e de a fi intuit-o şi de a fi lucrat în tuşul epocii.

În *Epistola către maiorul Voinescu II*, ironia şi plastica sînt întrebuinţate spre a se arăta insensibilitatea la artă a contemporanilor:

„În zadar mai dăunăzi am vrut prin poezie
Să scap d-o bagatelă, d-o mică datorie;
Ş-am arătat acelui care cerea parale
Că viaţa este scurtă şi vrednică de jale,
Că aurul, argintul, metaluri păcătoase,
La omul ce-o să moară nu sînt trebuincioase,
Că averea n-o ducem în lumea viitoare;
I-am făgăduit încă o elegie mare...
Şi versuri din grămadă i-am dat ca să-şi aleagă.
        Dar toat-a mea silinţă
        A fost peste putinţă
Puterea armoniei să-l fac s-o înţeleagă".

Natural, expresiile „elegie mare", „versuri din grămadă" sînt echivoce şi capabile a arunca discredit asupra fabricanţilor de stihuri. Totdeodată, „puterea armoniei" inculcă ideea fină că elegia este o piesă de muzică, avînd ca scop stîrnirea sentimentului de jale. Mai departe, cu acelaşi condei persiflant, se arată inoperanţa operei superbe asupra moralităţii contemporanilor, descriindu-se exaltarea poetică între patetic şi bufon:

„M-aş mîngîia d-aceasta, cînd aş vedea că, poate,
Prin scrieri vom preface năravuri desfrînate;
Atunci, lăsînd odihna, pentru al multor bine,
Aş zice şi aş face cît spînzură de mine.
Acum însă ce iese, d-oi alerga pîn casă,
De m-oi lovi d-un scaun, de sobă şi de masă,
Ca să arăt în versuri, în rînduri măsurate,
Că cinstea şi virtutea sînt lucruri lăudate...?"

Ironia continuă a fi dublă: împotriva surdităţii la poezie şi a metromaniei adulative (un poem asupra cutremurului de la Lisabona scrisese Voltaire; aci acul e în direcţia lui I. Eliade):

„De aş avea-ncai darul să scriu de poruncească,
Şi cînd cearcă pămîntul vro mică zguduială,
Să fac cîte-o duzină de ode sugrumate,
Să laud rău sau bine, aş fi mulţumit poate..."

În cele din urmă, însă, poetul mărturiseşte cu seriozitate mişcătoare tirania vocaţiei poetului:

„Spune-mi cum poci de rimă, de muz-a mă desface,
Şi eu, drept răsplătire, o satiră ţi-oi face"...

ceea ce constitue o palinodie în felul virgilianului:

„Iam iam non faciam versus carissima mater".

Epistola către Voltaire, a cărei cadenţă săltăreaţă este de reţinut, e un răspuns la *À Horace* şi în prelungire şi la *À Boileau ou mon testament*:

„Din ziua cînd am citit scrisoarea către Horace,
Doream, de s-ar fi putut, toată sfiala să las,
Să-ţi scriu pe un ton mareţ...

...şi, drept să spui mă temeam
Să nu-mi întorci un răspuns mai aspru decît doream,
Răspuns ca cel ce zici că anul trecut ţi-a dat
Din partea lui Boileau un secretar nenvăţat.
Aicea, ca şi la voi, se află mulţi nătărăi,
Care s-ar da bucuros că sînt secretari ai tăi“.

Într-adevăr, *À Horace* (1771) începe astfel:

„Toujours ami des vers, et du diable poussé,
Au rigoureaux Boileau j'écrivis l'an passé;
Je ne sais si ma lettre aurait pu lui déplaire;
Mais il me répondit par un plat secrétaire“.

Procesul intentat lui Voltaire depăşeşte epistola către Horaţiu:

„Dar spune-mi, te rog, Voltaire, tu ce folos ai aflat,
Deşi al legei vrăjmaş, să critici, să osîndeşti
Acele nalte cîntări, acele gîndiri cereşti,
Care-al naturei stăpîn el însuşi le-a insuflat,
Spre slava numelui său, poetului împărat?...
Racine, pe care-l iubeai, din ele s-a adăpat;
Rousseau, pe care-l urai, adesea le-a imitat“.

Voltaire „vrăjmaş legii“? În poemul *La loi naturelle*, gînditorul francez încerca să dovedească tocmai existenţa unei morale universale, din care se putea infera prezenţa divinităţii. Tăgăduia totuşi legea revelată şi, în general, orice propoziţie a priori. Voltaire era deist. E adevărat, iarăşi, că prefera, oricărei părţi din *Vechiul testament*, *Eclisiastul* şi *Cîntarea cîntărilor*, din care dădu încîntătoare versiuni în stil de madrigal. Şi Naum Rîmniceanu detesta pe „vasul diavolului, urgisitul de Dumnezeu Voltaire, mergătoriul înainte al celui de pre urmă antihrist, înşelătoriul de lume, cel cu totul varvar la ceale dumnezeieşti“. Ideea, însă, că Gr. Alecsandrescu a trebuit să aibă un model poetic de critică a lui Voltaire, cum ar fi *Rolla* de Alfred de Musset („Dors-tu content, Voltaire...“), pe care e greu de demonstrat că l-ar fi citit, este foarte discutabilă. Oroarea cercurilor clericale faţă de Voltaire era generală în Franţa şi ironizarea fanatismului şi a clerului era interpretată ca ateism. La Harpe ridicase în slava cerului pe Voltaire în două poeme: *Réponse d'Horace à Voltaire* (1773) şi *Aux manes de Voltaire, dithyrambe* (1779).[1] Însă în scrierile critice, *Correspondance littéraire*, *Philosophie du dix-huitième siècle* şi mai ales în celebrul *Cours de littérature*, ataca aşa-zisa ireligiozitate a lui Voltaire în chipul cel mai vehement. „La loi naturelle“ slăbise — pretindea el —„ le respect pour cette loi, en laissant apercevoir le mépris pour la loi révélée qui est le complément et le sanction.“ Satirele triviale „contre les capucins“ nu erau argumente filozofice şi dealtfel respirau cel mai perfect „mauvais goût“. *La pucelle* dezonorează secolul numai prin titlu şi nu poate să existe om onest „qui ne rougisse en prononçant le nom de cet ouvrage“. „Jamais l'impudence du vice et du blasphème n'avait été portée à ce point; et quoique le viceyfût souvent de la plus dégoûtante crapule, et le blasphème inepte et grossier, tel était déja l'attrait de l'impiété hardie et de la débauche effrontée, que se même écrivain, pour qui l'on s'était montré si sévère jusque dans ses chefs-d'oeuvre, parut ne trouver presque plus que des approbateurs, et avoit fait de ses lecteurs autant de complices. Il n'y a point de livre qui ait été plus répandu, plus généralement lu, plus souvent cité. Toute la jeunesse le sut par cœur, et en fit sa *philosophie*; les vers de *La Pucelle* devinrent le catéchisme de cet âge qui prend si volontiers pour loi l'absence de tout frein...“ Poemul e un „monstru“, iar concluzia lui e „bestială“. „Mais l'auteur de *La Pucelle* n'a eu qu'un objet; il y a tout rapporté et tout sacrifié: c'est contre la religion qu'il dressa toute la machine de son poème... S'il conduit son lecteur dans l'enfer, c'est pour y placèr tous les saints du paradis; s'il fait chanter des hymnes dans le ciel, c'est pour y faire la parodie la plus mensongère de L'Ancien Testament“ [2] etc.

De reţinut că La Harpe admira talentul, sau, cum zice el, spiritul lui Voltaire, contestîndu-i parţial geniul şi deplîngînd reaua folosire a marilor sale însuşiri: „...Avec l'esprit qu'il avait (et jamais personne n'en a eu davantage), quand on va jusqu'à se permettre tout, on doit prendre un prodigieux ascendent sur la multitude et c'est un bien grand malheur pour elle et pour l'écrivain. Aussi est-ce avec son génie qu'il a fait tout ce qui est pour la postérité et pour les bons juges, car le génie ne saurait se dégrader tout à fait, et il y a un point où la supériorité ne saurait descendre. Mais l'esprit se plie à tout, et c'est avec de l'esprit que Voltaire s'est emparé de la multitude..." Cursul lui La Harpe a pătruns adînc în şcoli şi la Sf. Sava. Vaillant trebuie să se fi informat larg din el. [1]

---

[1] *Petits poètes français*, F. Didot, Paris, 1861, II.

[2] La Harpe, *Cours de littérature ancienne et moderne*, F. Didot, Paris, 1863, t. II, p. 87 şi urm.

Rousseau, de care vorbeşte Gr. Alecsandrescu, nu este în chip învederat Jean-Jacques, ci Jean Baptiste, parafrazatorul psalmilor lui David, acela despre a cărui *Ode à la Postérité* Voltaire zisese: „Voilà une lettre qui ne parviendra pas à son adresse". Cu tot mersul ironic, Gr. Alecsandrescu cînta cu nu mai puţin tempo fortissimo faptele teribile ale creaţiei:

„Vrednic erai, socotesc, să simţi înălţimea lor,
Şi geniul tău frumos pînă acolo să-l sui.
Cerul, tăria vestind faptele mîinilor lui;
Din pavilionu-i de nori, acel preaînalt tunînd,
Cu fulgerele-i de foc vrăjmaşii lui răsturnînd;
Pămîntul din temelii clătit, dezrădăcinat,
Suflarea-acelei mînii ce mările-a-ntărîtat..."

Fiind vorba de poeţi care s-au inspirat din psalmii lui David, se pune întrebarea dacă Racine, pe care îl citează Gr. Alecsandrescu, nu-i mai degrabă Louis Racine, autorul multicititului altădată poem *La religion* şi al *Odelor sacre*, scoase tocmai din *Psalmi*. [2] Numele acestuia era totdeauna alăturat de acela al lui Jean-Baptiste Rousseau. Voltaire arătase multă bunăvoinţă faţă de el. În *À Boileau ou mon testament*, critica pe Fleury pentru

---

[1] Afară de asta poetul poseda chiar în biblioteca sa *Lycée ou cours de littérature ancienne et moderne*, în ediţia Ledoux et Tenré, în 15 volume. V. Remus Caracaş, *op. cit.*, p. 5.

[2] *Poésies* de Louis Racine, précédées d'une notice sur sa vie par son petit-fils, l'abbé de la Racine, F. Didot, Paris, 1860.

indiferenţa faţă de fiul marelui Racine („le bon versificateur Racine, fils du grand poète Racine"):

„Je l'ai vu refuser, poliment inhumain,
Une place à Racine, à Crébillon du pain."

„Je l'ai entendu plus d'une fois — scrie La Harpe despre Voltaire — réciter des passages du poème *De la religion*." [1]

În epistola lui Gr. Alecsandrescu sînt contraste pline de graţie, precum ideea că dacă Voltaire cel simiesc şi cu perucă, în imaginea noastră, şi-ar fi pus lira în slujba unei idei înalte, îngerii s-ar fi strîns în juru-i cîntîndu-i laude:

„Dacă pe drepţi întărind, pe răi ai fi îngrozit,
Îngerii numele tău cu drag l-ar fi pomenit".

De asemenea inedită plastic este ideea de a invita pe Voltaire în Valahia a lui Paris Mumuleanu şi a lui Carcalechi:

„Aş vrea să poţi să-nviezi, o zi numai să trăieşti,
Parnasul nostru să-l vezi, apoi să ne mai vorbeşti."

Satira filologică e plină de o fantazie comică, înrudită cu aceea a lui Voltaire din *Le temple du goût*. Latiniştii sînt furioşi împotriva termenilor creştineşti fiindcă vor să se întoarcă la păgînătate, crezîndu-se fii ai lui Apollo:

„Unul, iscoditor trist de termini încornoraţi,
Lipsiţi de duh creator numeşte pe ceilalţi...
Altul, strigînd furios că sîntem neam latinesc,
Ar vrea să nu mai avem nici un cuvînt creştinesc ...
Ne credem pe cît putem ai lui Apolon nepoţi,
Rîdem de unii cîţiva, şi publicul de noi toţi".

Caracterizarea gramaticii franceze e făcută prin imagini de alai oriental:

„Uniţi am face ceva, am fi de vreun folos:
Avem un dialect bun, uşor şi înmlădios;

---

[1] La Harpe, *Cours de littérature*, II, p. 133.

În el fieşce cuvînt nu e ca la voi legat
Cu un articol semeţ, cu un pronume ciudat;
Pronume, — articole lungi care sufletul ţi-l scot,
Şi seamănă cînd păşesc suita unui despot“.

Satira duhului meu se depărtează mult de Boileau. Ea e o mică comedie de badinaj aproape mussetian. Reconstrucţia epocii Regulamentului e făcută cu toată acea amestecare de mondenitate şi desfrînare:

„— Trageţi toţi cîte-o carte: domnule, eşti cu mine,
Şezi mă rog împotrivă, şi vezi de joacă bine.
— Dar ţi-am spus, coconiţă, că eu din întîmplare,
Nici bine, nici nebine nu poci să fac cercare!
Am cuvintele mele: aste jocuri plăcute,
Cu voia dumitale, îmi sînt necunoscute.
— Nebun cine te-o crede; vrei să te rugăm poate;
Astăzi chiar şi copiii ştiu jocurile toate,
Veacul înaintează. Caro; vezi că ţi-e rîndul;
Dar ce făcuşi acolo! unde îţi este gîndul?
Cînd eu am dat pe riga, baţi cu alta mai mare?
Astfel de neştiinţă e lucru de mirare!“

După această primă altercaţie, urmează un „a parte“:

„Aşa-mi zicea deunăzi, cu totul supărată,
O damă ce la jocuri e foarte învăţată.
Apoi şoptind în taină cu cîteva vecine:
Vedeţi, zise, ce soartă, şi ce păcat pe mine?
Două greşeli ca asta, zău, sufletul mi-l scot,
A! ce nenorocire! ma chère, ce idiot!“

Epistola poate fi jucată, ca şi *Franţuzitele*, prin distribuţia rolurilor la interpreţi, poetul fiind şi el un personaj. Prezenţa lui e notată prin explicaţii scenice:

„Cînd sînt în adunare, n-am altă mulţumire,
Decît să se deschiză sujeturi de vorbire:
Atunci sînt gata, slobod, ascult, şi cu plăcere
Tuşesc, zîmbesc, mă leagăn şi-mi dau a mea părere.“

În sfîrşit, omul de teatru compune viziunea unui întreg salon de epocă. Într-un colţ se agită un bonjurist „fat“:

„Vezi domnişoru-acela care toate le ştie,
Căruia vorba, duhul îi stă în plălărie,
În chipul d-a o scoate cu graţii prefăcute?
Hainele după dînsul sînt la Paris cusute:
Singur ne-ncredinţează. Lorneta atîrnată
Este şi mai streină, d-o formă minunată;
Vrea s-o cumpere prinţul, dar ca un om cu minte
Dumnealui o tocmise ceva mai înainte.
Cînd le-a spus astea toate, o ia la ochi, priveşte
Chiar pe dama aceea cu care-atunci vorbeşte;
I-o dă în nas, se pleacă, şi în sfîrşit o lasă,
Zicîndu-i: Ce lornetă! te-arată mai frumoasă!“

În altul, îşi şoptesc la ureche:

„. . . patru contese ideale,
Umflate de pretenţii şi vrednice de jale,
Pe care, dacă prinţul le ia la bal de mînă,
Nu mai vorbesc cu nimeni cîte o săptămînă.“

O profesiune de credinţă (1857) e un monolog care se gustă urmărind gesticulaţia presupusă de cuvinte, onctuoasă şi inconştient vodevilescă a candidatului:

„Domnilor alegători, mă rog să fiu ascultat,
Şi după ce m-āţi citi mă rog să fiu deputat.
Căci am cuvinte să crez că la Divanul ad-hoc,
Bine lumei o să fac şi rol nobil o să joc,
După cum puteţi vedea
Din mărturisirea mea.
Încă pîn-a nu mă naşte, eu am fost patriot mare,
Şi după ce m-am născut
Pentru ale noastre drepturi m-am luptat fără-ncetare
Pînă într-acest minut.“

După lunga-i oratorie, în care cuvintele de uz comun dau săltări vesele discursului:

„Cunoscînd că într-o ţară fericirea generală
Se compune totdeauna din acea particulară“. . .,

personajul se retrage de pe scenă cu comice reverenţe:

„Iar pînă să vie vremea să vedeţi astă minune,
Sînt supusul dumneavoastră şi mă-nchin
cu plecăciune".

Cu naivitate, candidatul face, fără să-şi dea seama, critica propriilor lui vicii: îmbogăţirea pe spinarea statului, incapacitatea, prevaricaţiunea, antipatriotismul, reacţionarismul.

Tehnica nu mai puţin izbutitei corespondenţe între cometă şi poet *(Cometei anonsate pentru 13 iunie* şi *Răspunsul cometei)* este un umor blajin melancolic, versurile căzînd ca o apă accidentată, în jgheaburi mai strîmte ori mai largi:

„Cometă cu lungi coade, însă cu scurtă minte,
De ce vrei să arzi globul ce noi îl locuim?
E drept, mult nu plăteşte, dar tot avem cuvinte
Viaţa-i păcătoasă cîtva să prelungim.

De ne vei arde-acuma, să ştii că or să nască
În locu-ne fiinţe mai rele decît noi,
Ce-n grab' or să-ntărîte mînia ta stelească,
Prin fapte mai cumplite, prin crime şi război...

— E netăgăduit,
C-a lui desfiinţare
De timp nepomenit
Mi-era în cugetare,
În cerc tot viţios
Văzînd că se-nvîrteşte,
Şi omul păcătos
În rele mult sporeşte;
Văzînd că jos la voi mulţi oameni mari şi buni,
Lumii folositori, au trecut de nebuni..."

Poetul şi cometa ironizează în felul lor societatea epocii. Poetul cere o păsuire de zece mii de ani pentru abolirea regulamentului reacţionar, iar cometa e supărată de asuprirea popoarelor şi de inegalitatea socială la urmaşii lui Noe:

„Iar de atunci încoace din el cîţi s-au prăsit,
Acei ce au fost tari pe cei slabi au robit;
Soarele au spăimîntat prin lupte şi omor,
Pentru globul pămînt, ce nu era al lor".

Tema nu era cu totul nouă. O critică asemănătoare a contemporanilor cu tiranii, cuceritorii, filozofii prezumţioşi, poeţii răi, ameninţaţi cu exterminarea, o făcuse Dorat în *Aux comètes*[1]:

„Quoi qu'l en soit, d'exterminer
Si vous avez la fantaisie,
L'époque est assez mal choisie.
Pourrez-vous bien vous déchaîner
Contre un monde plein d'harmonie,
Que la saine philosophie
Allait enfin illuminer;
Où Dieu n-aurait osé tonner,
De peur de *l'Encyclopédie*?
Voulez-vous noyer ou brûler,
O comètes impitoyables,
Tant de puissances respectables,
Qui sans vous sauront dépeupler
La terre où vivent leurs semblables?...
O ciel! iriez vous consumer
Tant de richesses littéraires
Si bien faites pour désarmer;
Tant de trésors hebdomadaires
De petits rien à grands effets...?"

Cu toate că foarte multe fabule ale lui Gr. Alecsandrescu au un prototip străin, după un obicei admis în acest gen în care afabulaţia cade pe plan secundar, tematica ideologică apare originală şi limitată la preocupările poetului, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, de ordin politic şi social. Fabulistul vorbeşte despre prinţ, despre cîrmuire şi dregători, despre privilegii şi nobleţă, despre demagogie şi falsul liberalism, despre soarta geniului şi a celui slab, făcînd o mulţime de reflecţii, afabulate, asupra vieţii publice.

---

[1] *Petits poétes français*, II, p. 107—108.

Prinţ este o dată leul „cu credinţă", deci bine intenţionat şi deloc părtinitor faţă de ai „pădurilor tirani", gata să asculte orice opinie înaintată, cum este aceea a vulpii, care predică la curte, cu autorizaţia sa şi spre supărarea curtenilor, despre prepotenţa urşilor, tigrilor, leilor, pardoşilor:

„Arătînd a lor turbare
Şi a sîngelui vărsare,
Şi că sînt nesăţioşi".

Deşi însuşi leu, prin urmare din clasa asupritorilor, prinţul invită pe vulpe să vorbească „fără sfială", desfăcut ca domn de interesele de clasă. Cu toate astea, cînd vrea să dea o răsplătire vulpii pentru sinceritatea limbajului, el e departe de a trage consecinţe din critica oratorului, care ceruse ajutor „împotriva tiranilor". În loc să izgonească urşii, tigrii şi celelalte fiare, oferă „slujbă, rang sau bani" vulpii, îmbiind-o să ia loc în ordinea veche pe care aceasta o vestejise.

Altă dată prinţul e lup, puţin la minte, aşadar cu nici o vocaţie intelectuală, trebuitoare la o operă de cîrmuire înţeleaptă:

„Lupul cu toată prostia
Cîrmuia împărăţia".

Toată puterea este întrunită în mîna lui de autocrat. El dă unora averi şi, „pe o părere", le ia altora starea. Criteriile sale sînt „favor" sau „ură schimbătoare", „izgonire sau chemare". Luînd lîna de pe toţi supuşii, aceştia i-ar fi fost îndatoraţi dacă le-ar fi lăsat măcar pielea. O asemenea glumă, orală, o face cîinele faţă de cineva şi cade îndată în dizgraţia lupului, care nu suferă critica. Curtenii, spre a fi pe placul tiranului, vor să gonească numaidecît pe cîine, dar lupul e machiavelic. El nu voieşte să se ştie că bîrfitorul său este îndepărtat din motiv de resentiment personal. „Politica crăiască" cere o pricină obiectivă. Lupul destăinuie în cerc intim că cîinele nu e bun să ţie un rang între curteni,

„Căci la orice-l rînduieşte
Nici o slujbă nu-mplineşte,
Că nu face nici doi bani".

Atunci vulpe, şarpe, broască, făcînd cor cu stăpînul, fără măcar a cunoaşte pe cîine, vorbesc de prostia lui, găsesc că n-are glas, că nu-i în stare să ridice o piatră de jos şi că mănîncă degeaba, se miră că craiul nu-l îndepărtează mai curînd. Lupul procedează ca Don Ferrand d'Aragona, care, spune Guicciardini, „quando voleva fare impresa nuova o deliberazione di grande importanza, procedeva spesso di sorte, che innanzi si sapessi la mente sua, già tutta la corte e i populi desideravano ed esclamavano il rè deverebbe fare questo" [1]. Deosebirea este că lupul nu are în vedere nici o faptă politică însemnată şi că, îndată ce cîinele cere iertare, „pe loc fu slobozit" (dovadă că fusese şi închis), restituindu-i-se slujbele şi averile.

Plictisindu-se de leu, dobitoacele aleg drept stăpînitor

„Pe domnul elefant, cu nasul învîrtit,
Puternic îndestul, dar însă necioplit..."

Fiind din clasa puternicilor, evident, elefantul îşi constituie o administraţie cu slujbaşi aleşi numai din această clasă. Lupul e pus ministru la oi:

„Vă las să judecaţi,
Cîţi miei fură mîncaţi..."

Oile fac jalbă la elefant, care, tare de cap, nu ştie nimic despre silniciile ministrului, mai ales că acesta deschide craiului o perspectivă revoluţionară a unui viitor cînd oile vor mînca pe lupi, cînd prin urmare clasa oropsită va extermina clasa exploatatoare. Elefantul primeşte cordial pe oratorul oilor, un berbec, îi îngăduie să-şi desfăşure plîngerea. Dar cînd lupul se apără declarînd că nu ia drept bir decît o piele de fiece oaie, autocratul îi face o dojană blîndă, invitîndu-l a nu lua „un păr mai mult". Lipsit de puterea de analiză politică, elefantul nu-şi dă seama că ceea ce ia lupul este viaţa toată, şi mai ales nu poate admite abolirea birurilor şi dijmelor şi nici ştirbirea prestigiului unei clase privilegiate, pe care se sprijină. Îndeobşte, cel slab şi fricos este victima puternicilor. Ogarul dă în judecată pe iepure sub cuvînt că acesta, alergînd dezordonat, i-a scos sufletul. Iepurele e jupuit.

---

[1] Fr. Guicciardini, *Ricordi*.

Leul fiind grav bolnav, vine domn ursul:

„Împărăţia dobitocească,
Ca şi a noastră cea omenească,
Statornicie vecinică n-are:
Toate supuse sînt la schimbare!
Din mînă-u mînă sceptrul se plimbă".

Luînd cîrma în labă, ursul, deşi urs, de temperament felin, este preocupat de-al obştei bine. Lighioanele toate vin să i se închine. Unul aduce o vacă, altul un bou, lupul doi miei, prin urmare jertfe făcute chiar în lumea animală. Lupul ţine o cuvîntare linguşitoare şi ursul, credul, pune tot neamul lupesc în slujbe.

Îi vine rîndul să domnească şi bursucului, care este în ordinea zoologică un pitic. Regatul lui însuşi e o miniatură. Bursucul e plin de vanitate şi, fiindcă a văzut în străinătate că ducii, regii sau împăraţii au oştiri şi dau porunci cu ton de mărire, începe şi el a hărăzi ordine de zi:

„Către armiile noastre de linie şi de mare,
Cavalerii, infanterii şi-artileriei uşoare".

Leopardul din ţara învecinată intră la îngrijorare, trimite vulpea să spioneze. Aceasta linişteşte pe leopard. Bursucul avea un soldat pe apă şi o luntre pe uscat (atacă oare Gr. Alecsandrescu pe Cuza cu tabăra de la Floreşti, cu care domnitorul voia, din îndemnul Franţei, să ţină la respect pe austrieci?).

Domneşte şi tigrul, pe care urşii, nemulţumiţi cu abuzurile şi tîlhăriile domniei lui, vor să-l răstoarne. Tigrul, după opinia lor, judecă întîi pe împricinaţi şi apoi îi sugrumă, urşii făgăduiesc să-i sugrume şi numai după aceea să-i judece.

Tiranul are o mulţime de cusururi inerente tronurilor. E războinic pe pielea altora şi laş. Leul şi pardosul se gîlcevesc pentru un petec de cîmpie, duc un război cumplit în care victime sînt, bineînţeles, supuşii. Cînd vine vorba de-a face o jertfă cerută de cer printre cei puternici, toţi cei aroganţi, în frunte cu leul, se dau la o parte, iepurele este proclamat cel mai tare. Justiţia împărătească este stînjenită prin aceea că împăratul însuşi profită de pe urma jafurilor. Lupul, a cărui mantie e din piei de oaie, nu are autoritate să împiedice stîrpirea oilor de către dregătorii săi. Prinţului îi e frică nu mai puţin de opinia publică, şi îndeosebi de aceia care au priză asupra mulţimii. Vulpea liberală strigă peste tot că elefantul cheltuieşte prea mult pentru masa crăiască, Temîndu-se de vreo răzvrătire, elefantul închide gura demagogului, oferindu-i, prin mijlocirea iepurelui, departamentul găinilor.

Guvernele sînt alcătuite ca şi „atelajul eterogen" al unui om care înhamă la jug un armăsar cu un măgar şi cu un bou de plug. Armăsarul este animalul care aleargă repede, progresistul trăgînd carul statului cu repeziciune, boul de plug e conservatorul tacticos, măgarul politicianul capricios şi fără concepţie politică lămurită, gata oricînd să facă o măgărie, să contrazică pe unii şi pe alţii.

Curtenii nu au nici o opinie personală, nu sînt în stare de a judeca lucrurile şi oamenii din punct de vedere al intereselor superioare şi, cu orice riscuri, ei bat în struna prinţului. Cînd acesta, iritat, spune despre cîine că e un prost şi nu face doi bani, toţi, „vulpe, şarpe, broască".

„Fără măcar să-l cunoască
De prostia lui vorbesc".

Cînd cîinele reintră în graţiile prinţului, întrebaţi ce cred despre el, declară într-un glas:

„Tutulor este plăcută
Cinstea cea cu drept făcută
Astui vrednic dobitoc.
Al lui cap, a lui ştiinţă,
Glas, putere, iscusinţă
Pentru noi sînt un noroc".

Versatili, curtenii nu păstrează recunoştinţă prinţului, care i-a ridicat din noroi, dacă acesta e la strîmtoare. Leul fiind bolnav, se suie pe tron ursul, care pune în cinuri pe lupi. Deodată leul, sculat de pe boală, vine să-şi ceară tronul. Lupii fug îndată la leu. Numai taurii, care nu făgăduiseră niciodată a fi prietenii ursului, vin să-l scape. Curteanul este corb neruşinat, profitor al nenorocirilor ţării, pus în posturi, înaintat în ranguri şi decorat de către străini, îmbogăţit prin trădare şi josnicie. Pieirea ţării n-o aduc străinii, ci pămîntenii înşişi cînd devin cozi de topor, precum lemnul care, conlucrînd cu toporul ţăranului, contribuie la nimicirea pădurii.

Acces la posturile înalte au mai ales proştii, boii puţini de simţire:

„— Un bou în post mare? — Drept cam
ciudat vine,
Dar asta se-ntîmplă în oricare loc.
Decît multă minte, ştiu că e mai bine
Să ai totdeauna un dram de noroc."

Noroc are şi catîrul. Infatuarea şi ingratitudinea sînt bolile de care suferă individul fără geniu ajuns dregător. Viţelul sărac vine la unchiul său boul să-i ceară niţel fîn. Boul pune să-l dea în brînci pe scări, nevoind a avea de-a face cu asemenea rude. Catîrul, împodobit de văcar cu salbă de clopoţei, e plin de încîntare:

„În sfîrşit iată-mă chemat
La gradul ce am meritat.
Meritul meu recunoscut
De lumea toată e văzut".

Nu mai salută pe nimeni, spre a nu se umili, şi-şi scutură clopoţeii aşa de tare, încît mintea i se răstoarnă. El e ministrul care, fiindcă i se spune „excelenţă", îşi închipuie că este un om de stat şi politic de seamă.

Îndeobşte face carieră adulatorul fără merite, incapabil de vreo muncă folositoare. Căţeluşul de lux nu munceşte nimic, ţinîndu-se toată ziua numai de glume şi de jocuri, totuşi stăpînul face haz şi petrece cu dînsul ziua şi noaptea.

Nobleţea singură, mai ales cu titlu dubios, nu asigură puterea celui slab şi sărac într-o vreme de triumf al banului şi într-un regim al favorii în care prinţul conferă slujbele şi rangurile cui voieşte. Catîrul e un hibrid, născut din iapă şi măgar. Iapa, aparţinînd nobilei speţe cavaline, a fost la războaie, a căpătat distincţii. Reclamîndu-se de la ea, catîrul îşi laudă nobilitatea. Venind bătrîneţea, e pus totuşi la rîşniţă şi toată lumea îşi aduce aminte de tată-său, care a fost măgar. Pisica sălbatică aminteşte

tigrului că ea se trage din zei, că preoţii egipteni venerau neamul ei în temple. Tigrul, care e un puternic al prezentului, îşi bate joc de ea. Slava străbunilor nu ajunge spre a da merit contemporanului mediocru. Asta e morala trasă de poet. Dar se mai poate scoate şi alta. Aristocratul famelic şi fără merit personal încearcă a căpăta favoarea de la puternicii ieşiţi din vulg, incintîndu-i la snobism, la respectarea superstiţioasă a valorilor perimate.

Samson, dulăul de curte, face boului profesie de egalitarism:

„Oamenii spun adesea că-n ţări civilizate
Este egalitate.
Toate iau o schimbare şi lumea se cioplește,
Numai pe noi mîndria nu ne mai părăseşte".

Cînd însă căţelul Samurache îndrăzneşte a-l numi „frate", se scandalizează:

„Adevărat vorbeam
Că nu iubesc mîndria şi că urăsc pe lei,
Că voi egalitate, dar nu pentru căţei".

Samson e un parvenit, din clasa mijlocie, care voieşte prin false atacuri împotriva privilegiilor să atenueze distanţa pînă la protipendadă, fără a accepta topirea în gloata egalilor.

Cîinele a fost slugă la împăratul leu şi, nemulţumit, a fugit. Măgarul îi propune să intre la el în slujbă. E rău — zise cîinele refuzînd — să fii supus tiranilor:

„. . . dar slujbă la măgar
E mai umilitor, şi încă mai amar".

Leul este un tiran prin naştere, care pune o anume nobleţe profesională în actul de a porunci. Măgarul reprezintă ciocoiul nou, arogant în noua sa ipostază de stăpîn şi plătind slugilor tot ce a îndurat el însuşi de la stăpînul său.

Vulpoiul predicator este un demagog, schimbăcios în idei, preocupat numai de succes. Vorbeşte în stil dulce şi cu vocabular bogat, cu „vorbe mii". La început, predică în pustiu, acolo unde sînt asceţii de nevoie, norodul sărac. El le face filozofia creştină a renunţării, lăudînd viaţa simplă:

„Se silea să dovedească
C-un stil dulce, vorbe mii,
Că cu o simplicitate
Şi cu traiul cel cinstit,
Cu năravuri lăudate
E oricine fericit;
C-astă lume desfrînată
Totdauna ne-amăgeşte
Fără a ne da vrodată
Cîte ne făgăduieşte".

Aparent democratică, filozofia vulpoiului e în interesul claselor de sus, un metod de a potoli revendicările săracilor. Biserica concepe bogăţia ca pe o aparenţă lumească, iar munca productivă din care aceasta decurge, ca o trudă, devenită necesară prin păcatul originar.

Cîţiva şoareci, cîţiva cerbi de munte, care vin să asculte pe vulpe, neavînd nici stare, nici onoruri lumeşti ca să poată încerca voluptatea de a renunţa la ele, îl primesc cu răceală. Sîntem în altă eră, prestigiul idealismului a scăzut. Atunci vulpoiul întoarce foaia, adoptă principiul antagonismului social, atacă pe cei mari:

„Aşa el schimbă vorbirea,
Defăimă năpăstuirea,
Pe urşi, tigri, lei, pardoşi,
Arătînd a lor turbare
Şi a sîngelui vărsare
Şi că sînt nesăţioşi".

Asistenţa, compusă din victime (cerbi, ciute) se îneacă în lacrimi. Leul cheamă la palat pe vulpoi, îl invită să vorbească faţă de curteni. O asemenea critică a abuzurilor, organizată chiar de clasa abuzivă, este proprie fazei reformiste a procesului istoric-social al statului burghez, fază pe care o reflectă Gr. Alecsandrescu. Satisfacţia claselor victime e de sentiment, iar ai „pădurilor tirani", ascultînd pe vulpe, sînt cuprinşi de emoţiile creştine ale umilinţei. Singurul rezultat n-ar putea fi decît acela al unei uşoare admonestări ca în fabula *Elefantul*, unde lupul e sfătuit să ia pielea oii şi nimic mai mult.

În treacăt fie zis, vulpoiul e lipsit de orice sinceritate ideologică şi cere leului drept răsplată cîţiva curcani. „Vulpea liberală" e din familia morală a vulpoiului. Ea critică pe elefant, strigînd:,

„Că de cînd elefantul peste păduri domneşte
Trebile merg la vale şi lumea pătimeşte",

pînă ce capătă departamentul găinilor. Apoi se fereşte să vorbească, sub cuvînt că s-a înecat cu un os. Dealtfel, şi-a schimbat părerea:

„Craiul ştie ce face:
El nencetat gîndeşte la al obştii folos".

Nu trebuie să dai ascultare cuvintelor de înfăţişare democratică ale unuia din clasa celor care împilează. Chiar Pisicovici e din neamul mîncătorilor de şoareci. Raton se lasă ademenit de ideile lui înaintate, de protestele lui de simpatie pentru „neamul şoricesc":

„Cunosc ce răutăţi v-au făcut fraţii mei
Şi că aveţi cuvînt să vă plîngeţi de ei".

Raton, împreună cu şoricărimea lui, capitulează, fraternizează cu cotoiul, îi oferă chiar un bal. Concluzia: cotoiul le dă o îmbrăţişare mortală:

„Pe cîţi gura punea,
Îndată îi jertfea".

Învăţătura poate fi transpusă şi în planul politicii externe al raporturilor între o putere expansivă şi un mic stat victimizat.

Vulpea de asemenea mănîncă păsări, şi puii de corb, care trăiesc mulţumiţi în culcuşu[1] ei, în ciuda preavizelor lebedei generoase, sînt nişte fiinţe nemintoase, victime fatale:

„Eu mă duc, lebăda zise,
Însă vouă vă sînt scrise
Multe rele să răbdaţi;
Căci prostia-vă cea mare,
Ca şi-a penii-ntunecare,
Nu se poate s-o spălaţi".

Uliul, legat cu o sfoară, făgăduieşte găinilor şi gîştelor tot sprijinul său viitor, dacă îl vor ajuta să fugă. Găinile, proaste, îi rup sfoara cu ciocul şi cu unghiile. Îndată ce uliul se simte în largul său răpeşte găini. El se scuză astfel:

„Dar cînd mă juram astfel, eram legat, supus,
Acum însă sînt slobod şi vă vorbesc de sus“.

Adevărata morală e următoarea: uliul este prin natură o pasăre de pradă şi smerenia lui trecătoare, cînd se află nenorocit, nu trebuie luată în serios. Pactizarea găinilor cu uliul, a oilor cu lupul e o eroare.

Calul, animal falnic, primeşte vizita vulpii şi a lupului. Vulpea caută să-l descoase, vrea să aibă cinstea de a şti cine este, care îi e neamul, cum se numeşte. Calul îl pune să-i citească numele în potcoavă şi culcă la pămînt pe lup:

„Desluşit ne dovedeşte
Fabula ce am văzut
Că-nţeleptul se fereşte
De orice necunoscut“.

Este învăţătura lui Saavedra Fajardo, care zisese: „fide e difide“, „Cine nu se îndoieşte, nu poate cunoaşte adevărul“.

Există o condiţie socială şi de vocaţie. Căţeluşul huzureşte, măgarul e osîndit la munci grele, de dimineaţă pînă seara, arînd laolaltă cu boii, lipsit chiar şi de fîn, răsplătit cu ciomege. Măgarul încearcă şi el linguşirea, mîngîind pe om cu copita, cum văzuse că face preafericitul căţel cu laba. Rezultatul e dezastruos. Adulaţia este şi ea o artă, care nu e la îndemîna firilor oneste, şi era mai bine ca măgarul să rămînă măgar şi să zdrobească pe stăpînul său cu copita.

Fatalismul păgubeşte propăşirii unei naţii. Bufniţa, invitată de mierlă să iasă din pădure, mărturiseşte că lumina soarelui îi supără vederea, aşteaptă să se deprindă cu ea, deşi mierla observă că fără a încerca să scoată capul la soare nu-i chip să se obişnuiască cu el.

Despoţilor le convine orbirea unui neam, căci astfel norodul nu poate să vadă nenorocirea în care trăieşte:

„Mulţi zic că neamul nostru nu este încă-n stare,
Ca altele, să facă cercări de-naintare;
Că-nvăţătur-adîncă, idei, filosofie,
Sînt prea vătămătoare l-a lui copilărie.
Declamaţia aceasta, pompoasă, îngîmfată,
De vreţi, poate să fie despoţilor iertată:
Numai lor le e bună a unui neam orbire,
Căci nu-l lasă să-şi vază a sa nenorocire....“

Totuşi, răzvrătirea prematură împotriva apăsării, cu ignorarea, putem spune, a strategiei, este de osîndit. Privighetoarea cu aripile smulse s-a strecurat printre zăbrelele coliviei, înainte de a-i fi crescut penele. Îndată a căzut la pămînt.

Progresul nu-i cu putinţă acolo unde lipsind oglinzile, fie că nu sînt cunoscute, fie că au fost sparte de stăpînire, adevărul e ignorat şi masele nu-şi văd nici propria mizerie, nici puterea. Pătrunderea luminii critice a adevărului, chiar şi printr-un ciob de oglindă, face imposibilă stăvilirea progresului:

„Cînd al duhului soare
Luminează-adevărul şi-i vine spre-ajutor,
În zadar neştiinţa îi e-mpotrivitoare,
Soarele o pătrunde şi-l vezi triumfător“.

Nu totdeauna judecata obştească învinge. Cucul avea despre sine o prea înaltă părere, se credea vestit prin meritele sale. Însă peste tot unde merge aude zicîndu-se „prost ca un cuc“. El se întoarce acasă încredinţat că lumea a înnebunit şi toate merg la vale. Cel puţin acum îşi dă seama că nu e preţuit precum socotea.

Libertatea e bună cînd e însoţită de noţiunea civicului. Porcul preferă să fie rob decît să fie lipsit de slobozenia totală de a devasta grădinile. Voluptatea robiei n-a fost biruită în el, iar libertatea o înţelege ca o arbitrarietate de felul aceleia de care face uz clasa de sus. Jurnalistul care laudă, în regimul aşa-zis constituţional, pe candidaţi, înflorind lucrurile ca şi vestitul Carcalechi, atribuind virtuţi proştilor, elocvenţă muţilor şi patriotism ticăloşilor, este ca pictorul care face unui candidat la însurătoare un portret adulat pînă la nerecunoaştere. Dezbaterile parlamentare îndelungi şi sterile sînt aidoma cu gîlceava dintre lişiţă, raţă şi gîscă, invitate de lebădă să decidă, sub prezidenţia gîştei, soşul cu care trebuie gătit un peşte mare. Peştele se strică între timp.

Geniul este incoercibil şi solitar, înfăţişarea sa e rebarbativă pentru omul convenţiilor mondene. Filomela e nevoită să recunoască acest lucru:

> „Iartă-mă, nu poci ascunde,
> Frumoasă deloc nu sînt;
> Şi de cînt cîteodată,
> În pădurea adîncată,
> Soarta mea este să cînt".

Succesul imediat este al păunului cu veşmînt somptuos. Acesta e „domn", cel puţin pentru lumea superficială, acordînd interes la ceea ce se vede, iar nu la ceea ce răsună din adîncuri. Cîntecul privighetorii e un efect al nenorocirii şi al durerii; fondul său este critica vieţii sociale, pricină pentru care o ascultă în tăcere toată firea:

> „Eu vă spui numai că despărţirea
> Şi suvenire pline de jale,
> Că nedreptatea, nelegiuirea,
> Era sujetul cîntării sale".

Măgarul, prost şi formalist, cere aplicarea strictă a regulilor:

> „Cu toate-acestea, am nădejdi bune,
> De nu îţi pare lucru prea greu,
> La nişte regule a te supune,
> Luînd de pildă cîntecul meu".

Cîntecul măgarului cu respectarea regulilor este fireşte îngrozitor. Critica e pretenţia papagalului, care nefiind cîntăreţ, rîde de alţii, cenzurează cîntecul păsărilor. Nu mai puţin, papagalul este „împărat", şade într-o colivie frumoasă, adorat de toţi. Aerul dogmatic şi penajul pompos sînt prestigioase.

Castorul, inginer bine înzestrat de la natură, construieşte un zăgaz, spre a opri rîul furios, umflat de multe ploi. Zăgazul e rupt de apă şi lighioanele blestemă pe

castor, fără a preţui meritul încercării de a lupta contra firii, din care va decurge neapărat izbînda mai tîrziu:

> „Adeseori virtutea aşa se preţuieşte:
> Orice nobilă faptă, orice dreaptă-ncercare,
> Pentru-al mulţimii bine ş-a ţărei apărare,
> Mişeii o defaimă, dacă nu izbuteşte".

La Motte, într-un *Discours sur la fable* [1], insista asupra originalităţii: „... Il n'y a point de milieu pour un auteur, il faut inventer ou perfectionner; car à quoi bon, sous prétexte de quelques différences, redire ce que les autres ont déjà dit?" Cu toate astea, fabula este foarte adesea o mică piesă de teatru sau un monolog, în acest caz înscenarea fiind totul. Nu se va pretinde că Molière nu e original fiindcă a împrumutat anecdota, nici că Labruyère e un pastişor fiindcă a scris avînd în faţă *Caracterele* lui Theophrast. Fabulistica lui La Fontaine e o operă de clasificaţie morală, ca şi aceea labruyeriană, portretele fiind înlocuite cu măşti de animale, în măsura în care acestea evocă o clasă morală umană. Buffon e, în mare măsură, fabulist. Dacă *Privighetoarea şi păunul* de Gr. Alecsandrescu e tradusă confuz după *Le rossignol et le paon* de Florian, fără a scoate în vedere îndeajuns că fabula poetului francez e o ilustrare a unui proverb: „Amorul e orb", cu aluzie la faptul că privighetorilor li se scot ochii ca să cînte, *Măgarul răsfăţat*, copiată după *L'âne et le petit chien* de La Fontaine, care şi acesta o luase de la Esop, reprezintă altceva în substanţă decît modelul. „Le petit chien" are de-a face „avec Monsieur, avec Madame", căţeluşul e băgat la un stăpîn, după toate semnele moşier cu cîmpuri de arat. Măgarul e şi el valah, munceşte ţărăneşte cu boii la cîmp, lipsit de fîn şi înjurat. Căţeluşul mănîncă pîine bună (asta era cea mai bună hrană ce se putea visa în Ţara Românească). L'âne, voind a adula pe Monsieur, îl loveşte cu copita „au menton fort amoureusement", pe cînd acesta este „en joie", deci treaz; măgarul îşi loveşte stăpînul în spinare, pe cînd acela dormea întins probabil pe sofa în iatacul său, pe pîntece sau pe o rînă. Monsieur ia bastonul, boierul muntean, indolent, cheamă slugile. Morala lui La Fontaine conţine idei subtile, aproape preţioase, de graţie şi galanterie, compatibile cu viaţa curtenilor:

---

[1] *Fables nouvelles dédiées au Roi* par Mr. de la Motte de l'Académie Française, avec un discours sur la fable. Chez Isac Váillant, La Haye, 1720.

„Ne forçons point notre talent,
Nous ne ferions rien avec grâce;
Jamais un lourdaud, quoi qu'il fasse,
Ne saurait passer pour galant".

Căţeluşul, măgarul şi stăpînul nu sînt chiar aşa de diferenţiaţi, măgarul are doar copita cam grea. Fabulistul scoate deci o învăţătură foarte memorabilă şi fermecător de elementară:

„Nu siliţi natura;
Veţi fi neplăcuţi
Cu talentul care
Nu sînteţi născuţi".

Valahizarea temelor este generală. Elefantul (din fabula cu acelaşi nume, imitată după Krîlov), „orînduit" stăpînitor peste dobitoace, „pune în slujbe" pe lup şi pe boi. Lupii „năpăstuiesc" „prostimea", scot „biruri grele", „dăjdii". Oile „fac strigare", „plîngeri necurmate", cer „smerit" „izbăvire" şi „mila măriei-sale", care stă înconjurat de un ştab ca şi Alexandru Ghica ori Bibescu. În deficienţa mintală sînt stiluri. Elefantul din versiunea franceză a lui Krîlov suferă numai de diminuare a inteligenţei faţă de ascendenţii săi, neavînd „geniu", fiind totuşi un „souverain gracieux" şi un „bon gouverneur". Elefantul valah „e de cap tare, gros". Oile sînt de asemenea „proaste". Printre ele numai un berbec ştie să citească. Într-un oraş prin care curge o „gîrlă" ca la Focşani, frumuseţea trece drept „urîciune", iar cei frumoşi se socotesc „sluţiţi". Aducerea oglinzilor e „poprită". Aflarea adevărului, „pricină de prefaceri de un folos obştesc", umple de mirare pe locuitori. Dregătorii poruncesc:

„A se sparge cu pietre şi a se desfiinţa
Oglindele acelea oriunde s-ar afla".

Ofisurile domneşti şi „Vestitorul românesc" al lui Carcalechi n-au alt limbaj. Raton a fost crescut la pension, ca un fecior de boier la Vaillant, cotoiul chir Pisicovici,

ipocrit ca un negustor grec, vorbeşte progresist, ca şi reprezentanţii unor puteri străine:

„Binele şoricesc cît de mult îl doresc
Şi cît îmi eşti de scump, o ştie Dumnezeu!
Cunosc ce răutăţi v-au făcut fraţii mei..."

Cotoiul e invitat de şoareci la baluri, care erau aşa de frecvente în societatea din vremea lui Gr. Alecsandrescu. Totul aminteşte împrejurările politice ale veacului, încercarea de a amăgi pe români cu profesii de prietenie şi liberalism. *Privighetoarea şi măgarul* e o imitaţie după Krîlov, prin Emile Deschamps, pusă la nivelul culturii respective. Măgarul lui Kîrlov e un senior „qui s'ennuye" şi care invită pe confratele său, privighetoarea, să cînte. E meloman. Măgarul lui Alecsandrescu ascultă din întîmplare şi de uimire pleoşteşte capul, abia ridicînd cîte o ureche în semn de favor. Privighetoarea cîntă nu ca profesionistă, „ci din pricina necazurilor proprii", ceea ce place unor ascultători obişnuiţi cu cîntecele de lume şi necăjiţi de asuprelile stăpînitorilor. Ideea din *Cîinele şi căţelul* se găseşte în embrion în *Le léopard et le renard* de Lachambeaudie, fabulist cu tendinţe utopic socialiste. Culoarea este locală. Cîinele vorbeşte ca un fecior de boier, ca un bonjurist care a fost în ţări civilizate:

„Cît îmi sînt de urîte, unele dobitoace,
Cum lupii, urşii, leii şi alte cîteva,
Care cred despre sine că preţuiesc ceva!
De se trag din neam mare,
Asta e o-ntîmplare:
Şi eu poate sînt nobil, dar s-o arăt nu-mi place.
Oamenii spun adesea că-n ţări civilizate
Este egalitate.
Toate iau schimbare şi lumea se ciopleşte,
Numai pe noi mîndria nu ne mai părăseşte".

Astea le spune către bou, mască animală în general a boierului de modă veche. Cînd Samurache vrea să participe şi el la libertate, cîinele, departe de a păstra ţinuta distantă a snobului, are o ieşire violentă, de boier care-şi rupe ciubucul pe spinarea slugii:

„Noi, fraţii tăi, răspunse Samson plin de mînie,
Noi fraţii tăi, potaie!

O să-ţi dăm o bătaie
Care s-o pomeneşti.
Cunoşti tu cine sîntem, şi ţi se cade ţie,
Lichea neruşinată, astfel să ne vorbeşti?"

Dervişul îndrăgostit de o fată are hirsutenia unui monah din vremea lui Eufrosin Poteca:

„Fata răspunse: Poate-aş fi fost
Destul de bună ca să te crez,
Dar aste haine bisericeşti
Nici n-au a face cu ce-mi vorbeşti;
Ş-apoi de barbă mă-nfiorez".

Îndată dervişul îşi leapădă straiele monahiceşti, se îmbracă „nemţeşte":

„Pusnicul nostru pe loc se duse,
Îşi rase barba, se pieptănă,
Nemţeşte bine se îmbrăcă..."

Vulpoiul se închină lupului, ca un boier obişnuit cu temenelele de la curte:

„Să trăiţi la mulţi ani, dobitocia-voastră..."

Puii corbului, crescuţi de vulpe, concediază pe lebăda îngrijorată de soarta lor cu limbajul folosit faţă de guvernantele străine:

„Puii, nebăgînd-o-n seamă,
«Cale bună»,-i zic, «madamă»".

Ursul stă înălţat pe domnescul tron. Toate fiarele vin să i se închine, lupul îi aduce „plocon", îi vorbeşte cu „plecăciune". Boul devenit boier agoniseşte „clăi sumă şi livezi o mie", are slugă la uşă, doarme după masă, lasă afară pe nepotu-său să-ngheţe. Dialogul între bou şi slugă e valabil pentru orice aspect al societăţii din domniile regulamentare:

„— Boierule, zise, aşteaptă afară
Ruda dumitale, al doamnei vaci fiu.
— Cine? a mea rudă? mergi de-l dă pe scară.
N-am astfel de rude, şi nici voi să-l ştiu".

Vulpea, care face profesie de liberalism, e invitată la curte, elefantul vrea s-o pună „în pîine", îi dă „departamentul găinilor". Potrivit obiceiului, vulpea sărută laba elefantului.

Valoarea formală a multor fabule stă în simpla vervă de cuvinte, în reflecţiunile autorului şi în erudiţia de paradă, cu totul în alb, în schimbarea cadenţei discursului după caracterul personajului. Asemenea procedee folosea şi La Fontaine, meritul lui Gr. Alecsandrescu e de a le fi luat în stăpînire cu inteligenţă. În *Toporul şi pădurea*, o treime din fabulă este ocupată de o dizertaţie molierească, ce taie răsuflarea monologistului:

„Minuni în vremea noastră nu văz a se mai face,
Dar că vorbea odată lemne şi dobitoace
Nu rămîne-ndoială; pentru că de n-ar fi,
Nici nu s-ar povesti.
Şi caii lui Ahil, care prooroceau,
Negreşit că au fost, de vreme ce-l trăgeau.
Întîmplarea ce ştiu şi voi s-o povestesc
Mi-a spus-o un bătrîn pe care îl cinstesc
Şi care îmi zicea
Că şi el o ştia
De la strămoşii lui,
Care strămoşi ai lui zicea şi ei c-o ştiu
De la un alt strămoş, ce nu mai este viu
Şi p-ai cărui strămoşi, zău, nu poci să vi-i spui".

Vagul voit al referinţei îl găsim şi în alte fabule:

„Am citit altădată, nu mai ştiu în ce carte,
Că într-o ţară mare, de aici nu departe,
Plăcuta frumuseţe trecea de urîciune..."

Despre cîine se auzise:

„C-ar fi zis, nu ştiu la cine,
Cum că nu este prea bine
A mînca atîţia miei..."

Pisica vorbeşte către tigru aşa:

„Ia stăi, mă rog, puţin, jupîne de pe jos,
Care te socoteşti
Că nu ştiu cine eşti".

Autorul însuși, în îndoială asupra identității animalelor, folosește vagul:

„Un cotoi sau pisică,
Din două nu știu care,
Nici mare nici prea mică,
Dar foarte mîncătoare...“

Lupul mustră pe curtenii săi, abreviind titlurile:

„Domnilor de tot felul! Bune sînt astea toate?“

Morala fabulei *Ursul și vulpea* are o aplicațiune indefinită:

„Cutare sau cutare,
Care se crede în stare
Lumea a guverna,
Daca din întîmplare
Ar face încercare,
Tot astfel ar urma“.

Alteori, poetul adaugă fabulei un prolog plin de protestări de inocență (acest fel de umor este obișnuit la el):

„A fost un timp cînd multe din fabulele mele
Se explica de oameni în sensuri foarte rele.
Crezînd cei cu rău cuget că eu, prin dobitoace,
Pe hoți, spioni și alții nu i-aș lăsa în pace
Să-și facă meseria! D-atunci învățai minte:
Și veți vedea la vale
Ce fel m-am pus la cale
Ca să nu mai dau pricini la astfel de ispite,
Căci fabulele mele cele ce au să vie,
Nevinovate, blînde ca mieii or să fie;
Cum e doveditoare
Fabula următoare.“

De remarcat de asemenea umorul apophtegmatic, acel aer între doctoral și meditativ, cu care sînt proclamate cîteva adevăruri comune:

„Adesea nenorocirea
Schimbă gîndul și simțirea...“

*

„Știți că copiii, cu înlesnire
Găsesc sujeturi de neunire...“

*

„La cîte paseri sînt zburătoare,
Libera viață e lucru mare;
Natura este patria lor...“

*

„Împărăția dobitocească,
Ca și a noastră cea omenească,
Statornicie vecinică n-are:
Toate supuse sînt la schimbare! ...“

*

„Un bou în post mare? Drept cam ciudat vine,
Dar asta se-ntîmplă în orcare loc;
Decît multă minte, știu că e mai bine
Să ai totdauna un dram de noroc.“

Stilul indirect este una din metodele ce dau o locvacitate agreabilă discursului cu senzația de colportaj:

„Cîinele gonit de soartă
S-auzise cum că poartă
Simtimenturi de dușman;

C-ar fi zis, nu știu la cine,
Cum că nu este prea bine
A mînca atîția miei,
Și că dacă le adună
Lîna lor pe orice lună,
Să-i lase măcar cu piei...“

*

„A zis că nimic nu știe,
Că nu este bun să ție
Un rang între curtezani;
Că la orice-l rînduiește,
Nici o slujbă nu-mplinește,
Că nu face nici doi bani“.

*

„Cu plecăciune apoi i-arată
Cum că din suflet s-a bucurat
De întîmplarea cea minunată,
De-ncoronare cînd a aflat.

Cum că doreşte supus să-i fie,
Că totdauna el l-a iubit,
Că pentru dînsul vieţi o mie
Să le jertfească e mulţumit".

Cu toate că am exagera dacă am considera pe Gr. Alecsandrescu un pictor animalier, atent la gesturile şi schimele necuvîntătoarelor, totuşi, cu sobrietate, creionul lui este exact şi intuitiv, în tot cazul nu contrazicător adevărului. Măgarul este „trist şi supărat", fizionomia lui exprimînd în mod normal paraponisirea, elefantul are nasul învîrtit, puternic, e tare de cap şi măreţ. Berbecele e ales să facă jalbă din pricina glasului său plin de lamente:

„Şi făr-a şti ce cere
Va nencetat să zbiere".

Curtenii sînt semnalaţi după podoabele naturale:

„Prinţul sta ocolit de-o numeroasă curte;
Cerbii cu coarne lungi, urşii cu coade scurte".

Un Tartuffe este:

„... smeritul cotoi, cu ochii în pămînt,
Cu capu-ntre urechi, cu un aer de sfînt".

Şoarecele „o iea la picior" repede cînd îl vede. Samson dulăul se răsteşte brutal la Samurache, fiind în firea lui de a lătra fioros:

„Noi, fraţii tăi, potaie!
O să-ţi dăm o bătaie
Care s-o pomeneşti".

Finalele versurilor înseşi au ecouri de lătraturi. O frază e o adevărată schelălăitură:

„Lichea neruşinată, astfel să ne vorbeşti?"

Dregătorii lupului sînt toţi „păroşi", bufniţa e „umflată". Găinile, care au obiceiul să scurme, sînt puse să rupă legătura uliului:

„Şi găinile proaste, ce dorea să găsească
Pe cineva destoinic să va să le păzească,
S-apucară de lucru; azi, mîine, se-ncercară
Şi cu ciocuri, cu unghii, abia îl dezlegară".

Cîinele trăieşte tipica viaţă de cîine:

„Cu urechea pleoştită, cu coada-ntre picioare,
Cîinele, trist şi jalnic, mergea pe o cărare".

La atelaj, cele trei animale eterogene îşi definesc scurt caracterul:

„Calul se azvîrlea,
Dar boul îl oprea,
Măgarul îl lovea".

Corbii sînt lacomi de hoituri şi sînge şi croncănesc într-una:

„Şi după ce mîncară, şi după ce băură
Mult sînge, începură
C-un glas îngrozitor
Să cînte cina lor".

Porcul e pus să vorbească un limbaj adecvat:

„Să trăieşti! însă, stăpîne, în grădini poci eu intra,
Pepeni, dovlecei şi verze fără grijă a mînca?"

Lebăda e „gîtoasă". Lişiţa, raţa şi gîsca, deliberînd, fac gălăgia tipică a păsărilor acvatice:

„Mare le fu gîlceava şi lungă convorbirea".

Catîrul este prezentat ca un adevărat caz de patologie, căzut în delir de grandoare din cauza ornamentelor evocate foarte onomatopeic, cu versuri agitate ca de o scuturătură de clopoţei:

„— Aşa zicînd, aşa făcu
Şi plin de îngîmfare
El clopoţeii începu

Să-i sune foarte tare;
Așa de tare îi sună,
Cît mintea i se răsturnă“.

Păsările, în mod firesc locvace, sînt puse să sporovăiască popular, ca femeile la țară:

„Îi ziseră: Taci, soro, te roagă obștea noastră:
Despre cîntec, ne iartă, ești ca un cuc de proastă“.

Oaia se vaietă pe glasul ei specific:

„Mumă-sa de durere
Începuse să zbiere“.

Cu toate aceste multiple îndemînări artistice, distribuite cu măsură, meritul lui Gr. Alecsandrescu, care e un om de spirit reticent și cu rîsul visător, îl constituie, ca și în epistole, farmecul personal în dizertație și divagație, darul de „causeur“.

Poemul în proză *Eliazer et Nephtaly* de Florian, tradus în 1833 de Gr. Alecsandrescu, nu este deloc mediocru. E o idilă tragică în decor primitiv, cu unele accente homerice. Florian prevestește aici pe Chateaubriand, așa cum Claude Lorrain premerge lui Corot. Ieșit din năzuința către viața în natură, poemul evocă omul biblic și vechiul popor al evreilor. Autorul vizitînd Vaucluse, locul ilustrat de Petrarca, descoperă pe malul rîului Sorgue o tînără pereche așezată pe iarbă, citind un manuscris și vorbind o limbă ciudată. Sînt evrei și se numesc M. Ionathas și madame Esther. Autorul se arată înflăcărat față de poporul ebraic: „Vous êtes d'une nation bien antique et bien célèbre, à qui tout chrétien doit du respect“. „Nous les dispenserions du respect — răspunde d-na Esther, care are ochi mari negri — s'ils voulaient nous accorder cette tolérance que commande l'humanité“. Autorul e invitat la masă. Acolo află că amfitrionii nu mănîncă nici iepure, nici purcel, nici seu, nici lapte, nici carne la același prînz. Vine vorba despre Talmud, Purim, Chipur. Un perete exterior al casei e lăsat în ruină: „C'est notre usage... depuis la destruction du Temple“. Este evident că dacă Gr. Alecsandrescu ar fi nutrit sentimente de intoleranță n-ar fi tradus tocmai această narațiune a lui Flo-

Lector: ANDREI RUSU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

Bun de tipar: 17.05.83 Coli ed. 25,09
Coli tipar 14,25 + 4 pag.

Tiparul executat sub comanda
nr. 64 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918“,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

rian. Tinerii evrei împărtășesc autorului cuprinsul manuscrisului. E istoria a doi frați gemeni, Eliazer și Nephtaly, fiii marelui preot Sadoc. Amîndoi se îndrăgostesc de Rachel, fata păstorului Abdias, și Nephtaly, care o cunoscuse întîi, e chiar trimis s-o pețească pentru frate-său Eliazer, care însă, aflînd cum stau lucrurile, din generozitate simulează sinuciderea, dispare și moare într-o grotă. Specificul narațiunii îl constituie patriarhalitatea. Nephtaly se acoperă cu o piele de leopard, vînează cu arcul și ia ca unică provizie un vas cu lapte. Apropierea Rachelei e semnalată prin zgomotul turmei: „Bientôt le bruit d'un troupeau revenant dès pâturages se fait entendre près de la maison“. Cîte un tablou tinde spre grandios: „Le soleil s'était plongé dans le grande mer; les troupeaux déjà rassemblés, descendoient à pas lents des montagnes, lorsqu'Abdias, sa fille et Nephtaly, en approchant de Silo, aperçurent la tente violette qui couvroit le tabernacle“.

Peisajul cu scenele lui pastorale, mai puțin marea, nu era la urma urmelor mult deosebit de priveliștile subcarpatine, aproape sălbatice atunci, din preajma Tîrgoviștei. Traducînd, Gr. Alecsandrescu n-are nici penel, nici harfă, deși transcrie cursiv:

„Je voyageois, il y a quelques années, dans l'ancien comitat d'Avignon...“

„Sînt vreo cîțiva ani de cînd călătoream în vechiul comitet (sic) al Avignonului...“

„Enfans de Zelpha, vous qui gémissez devant le Seigneur de nos fatales discordes...“

„Fii ai Zelfi, voi care gemeți înaintea stăpînului ticăloaselor noastre vrăjbi...“

Poetul traduce uneori neglijent: *lin* (in) e tradus cu *lînă* și *faon* (pui de ciută) cu *păun*.

Proza lui Gr. Alecsandrescu din *Memorial de călătorie* ne pune în față un om fără mare complexitate ideologică și, aparent, de o senzivitate redusă, în orice caz de un talent narativ și descriptiv stîngaci. Cînd nu poate proiecta în proporții uriașe, poetul vede banal. Cozia „nu diferă întru nimic din cele mai multe“ mînăstiri, crîngurile sînt „frumoase“, priveliștile „cochete și elegante“. Bolliac ori Pelimon dau iluzia unei fantazii mai pline. Adevărul este însă că poetul adunase toate enormele lui emoții în poeziile prilejuite de călătorie, față de care ceea ce e scris „în limbajul d. Jourdain“ rămîne ca un simplu regest. Jurnalul e presărat cu anecdote istorice și ironie romantică și cuprinde chiar un fragment de nuvelă, *Călugărița*, scrisă, zice Alecsandrescu, de un boier bătrîn, în realitate de el. Însă în ce stil hibrid este povestită dragostea dintre „junele amorez“ Leurdeanu, om (la leatul 1690!) cu „sentimente romantice“ și Elena Corbeanu! Tînărul, care era un „brav“, avea de gînd a cere pe fată „formal în căsătorie“. Din păcate, mama ei, bigotă, o făgăduiește mînăstirii de se va ridica de pe boală, ceea ce se și întîmplă. Junele pune la cale răpirea fetei și într-o noapte, pe cînd stareța făcea „revista“, văzu un bărbat însoțit de o jună călugăriță. Dădu să strige, bărbatul însă o prinse în brațe și o trase în luntre, stareța voi să sară și se înecă. Alecsandrescu, mare cititor al lui Voltaire, respingîndu-i pretinsul ateism, îi îmbrățișa atitudinea împotriva intoleranței, deși poate fi aici și un ecou al temei ororii claustrale din Diderot.

Ceea ce conferă poeziei lui Gr. Alecsandrescu originalitate este muzica cu magistrale efecte de cadență și extincțiune. În proză, eufonia dispare, lăsînd numai sceneria goală, devenită convențională. Totuși, poetul cu creionul lui, cînd delicat, cînd fantastic, e cîteodată prezent. Sub efectul exaltării patriotice, hiperbolizarea, în sensul catastrofalului și al grandiosului sălbatic, este și aici modul curent.

România mică poartă cu mînăstirile, munții și rîurile sale, „un caracter de sălbăticiune și de mărime: cînticile haiducilor, tradițiile popolare, costumul pitoresc al pandurilor, toate arăt un popor născut pentru arme și demn de a le purta“. Oltul curge la Cozia ca o Niagară, în mărețe capriții, strecurîndu-se printre două stînci și se răzbună „prin urlete sălbatece de strîmtorimea ce suferă“, „spărgîndu-se cu furie de pietroasele lor temelii“. Coborînd de la peșteră, sînt însoțiți de „huietul Bistriții“, Oltețul, curgînd la vale „printr-un fel de urlet sălbatec, dovedește rudenia ce are cu Oltul“. La Tismana, dintr-o mîncătură adîncă, iese un izvor, care trece pe sub pămînt prin curtea mînăstirii și „se aruncă din înălțime ca un torent“. Sînt și alte efecte sonice decît acelea ale căderii lichidelor. „Lungimea veșmintelor și lungile rase ale călugărițelor“ „se tîrau pe iarba înaltă a curților mănăstirii, care părea a se mișca sub pasurile unor fantome“. O parte a pădurii la Tismana făcea „să se auză un uiet fioros, asemenea cu zbieretul depărtat al fiarelor sălbatice“. La Cozia, poetul ascultă „nenumăratele voci ale singurătății“.

În general, ca și în poezie, Gr. Alecsandrescu cultivă geologia himalaiană și interpretează himeric umbrele. În apropierea Coziei, pe malul stîng al Oltului, se suie „pe o măreață terață, spînzurată ca printr-un farmec dasupra abisului“. Crepusculul vesperal dă obiectelor „colori fantastice“. Peștera de stalactite de la Polovraci i se păru „una din acele cetăți încîntate, ce le-a inventat imaginația zîmbitoare a poeților arabi“. Se văzu ocolit „de o mulțime de figuri de pietre, care la lumina făcliilor luau o formă de figuri omenești“ sau de „ființe care se împărtăşa de om și de heare, fauni sau silvani“. Trecu într-a doua peșteră, lipsită de umezeala pătrunzătoare a celei dintîi, cu aerul respirabil. Aici fu uimit de „varietatea boltelor gotice“, de „albeața și luciul parchetului“, de „nenumăratele statue“ ce-l înconjurau, „posomorîte sau zîmbitoare“. Fantazia însă este împinsă prea departe într-un delir dizgrațios. O imagine delicată închide totuși viziunea. Poetul își scrie numele pe o coloană, care lucea de mii de steluțe, „ca acelea ce licuresc dimineața pe un mal de zăpadă“. Tismana e descrisă în gustul colosal cu care desena castele medievale Victor Hugo, așezată pe un munte retezat, apărată îndată de o „măreață stîncă ce se pleacă deasupra-i, ocolită de ziduri vechi care se întind pe marginea prăpastiei“, „încoronată de turnuri“, zguduită de un torent ce clocotește pe dedesubt. În proximitate, pe stîncă, deasupra unei peștere, e vizuina sfîntului Nicodim, spre care un călugăr tînăr se agață „cu unghiile ca o pisică sălbatică“. Spectacolul măreț este seara, cînd iese luna, „legănîndu-se printre frunzele desfăcute de vînt“ și ridicîndu-se „deasupra stejarilor celor mai înalți, ca pe un piedestal de verdeață“.

„Am văzut de multe ori răsărind și apuind luna, dar niciodată acea priveliște nu mi-a făcut atîta impresie. Tăcerea acestei cetăți, unde răsuna odată zgomotul armelor, întinderea pustiului, singurateca lună ce se înălţa melancolică pe cîmpiile cerului, mi se părea a înota în atmosferă ca un fanal aruncat pe nemărginirea oceanului; toate umplea inima de melancolie şi deştepta ideea unei vieţi petrecute în singurătate în sînul naturei."

Poetul notează la Slatina, în aşteptarea podului plutitor, actele unui apus de soare „măreţ":

„Soarele înconjurat de nori vineţi avea o faţă sîngerată şi forma în unde o coloană de aur ce se părea că iese dintr-un vulcan de flăcări. Apoi, cînd fu aproape a se ascunde, norii rămaşi deasupra-i, subţiindu-se şi întinzîndu-se ca o pînză de păianjeni, îi formară o diademă strălucită de diferite culori."

Gr. Alecsandrescu n-a descris decît o parte din călătorie. În memorial spune cu îndrăzneala-i obişnuită lucruri usturătoare pentru guvernarea lui Alexandru Ghica. Întîi îl izbea reaua stare a poştelor. Cai nemîncaţi, abia tîrîndu-se, hamuri care se rup şi ştreanguri ce se deznod. La Talpa, între staţiile Baciu şi Golăneşti[1], unde coboară ca să rămînă peste noapte, vede două arcuri de triumf decorînd cele două intrări ale peşterii, şi care erau ridicate pentru „o onor. persoană ministru de Interne, care în adevăr n-a triumfat în contra nimului, dar a bătut pe mulţi surugii, trecînd pe acolo". Se adăpostiră sub un umbrar „sub care se odihnise strălucita persoană".

Cine era acesta? Pînă către sfîrşitul lunii mai 1842, şef al Departamentului din Năuntru este marele ban Mihail D. Ghica, fratele domnului. Acesta îşi dă demisia la 19 mai, iar la 29 mai domnul numeşte pe logofătul Barbu Ştirbei, iar pînă la venirea lui, vremelniceşte, pe banul Grigore Băleanu, care era şi prezidentul Sfatului administrativ. La 16 august venea ştire de la Breaza că fusese întărit ministru dinăuntru marele vornic Teodor Văcărescu („Cantor de avis", nr. 38 din 19 mai 1842; nr. 42 din 2 iunie 1842; nr. 64 din 18 august 1842). Ministrul victorios asupra surugiilor trebuie să fi fost nu Gr. Băleanu, ci Mihail Ghica însuşi, care, deşi demisionat, ca membru al familiei domneşti, era întîmpinat triumfal

---

[1] *Almanahul statului* pe anul 1837, p. 218 şi urm. (şi harta).

cu prilejul plecării lui, pe ziua de 6 iulie 1842, la Viena, cu „toată strălucita sa familie" („Cantor de avis", nr. 52 din 7 iulie 1842). „Legioane de purici", pe care Gr. Alecsandrescu le bănui a fi oştirile lui Decebal înviate prin metempsihoză, munciră pe călători toată noaptea. La Slatina, pînă să se aducă caii, poetul „văzu pe noul prefect, care trecea în judeţ, ocolit de o ceată întreagă de dorobanţi. Tistul sau şeful lor venea în urma trăsurii, ţiind deasupra capului şi înfăţişînd fără ruşine orăşanilor vederea unei mobile misterioase, ce da tutulor să înţeleagă că d. cîrmuitor este supus la slăbiciuni care îl apuc adeseori în mijlocul tîrgului". Pînă în iulie fusese ocîrmuitor de Olt serdarul Constantin Oteteleşeanu. Vodă dăduse poruncă fratelui său Mihail Ghica să înlocuiască vechii ocîrmuitori şi, pe ziua de 3 iulie 1842, fuseseră numiţi vremelniceşte, la Dolj, Ioan Voinescu, adiotantul ştabului înălţimii-sale, iar la Olt stolnicul Ioan Lahovari, rudă, de bună seamă, cu praporcicii Constantin şi Nicolae Lahovari, camarazi de oştire ai poetului pînă în 1837[1]. Prefectul supus slăbiciunilor era deci acel Ioan Lahovari („Cantor de avis", nr. 53 din 11 iulie 1842). Domnul avea să facă el însuşi în septembrie o călătorie în ţară şi în Oltenia („Cantor de avis", nr. 7 din 26 sept. 1842, şi nr. 78 din 10 oct. 1842) şi se vede că-i era teamă de comploturi şi trimetea dinainte pe la judeţe oamenii săi. Primiţi ca nişte prinţi de Ioan Oteteleşeanu, contracciul Ocnelor-Mari, cu care venise pînă acolo, şi care îi trată cu dulceţuri şi cu toate bunătăţile timp de două zile, poetul nu se reţine de a observa că ocna era tristă pentru cei care o locuiesc „şi atît de profitabilă pentru d. Oteteleşeanu, care o exploatează". Deşi s-a coborît în ocnă, nu o descrie. Într-o notă se mulţumeşte a spune că „pînă atunci mina nu era sistematică şi te coborai într-însa cu frînghia". În 1847 vornicul A. Vilara merse la Ocnele-Mari să vadă lucrarea „ocnei sistematice povăţuită de D. Foit". Raportul lui uscat e mult mai sugestiv. În zăduful cel mare al verii „toate ocnele au duh" şi lucrarea încetează „neputînd lucrătorii să rabdei greutatea aerului". Voigt inaugurase pentru primenirea aerului nişte morişti cu cîte patru pene şi cu mîner de fier, învîrtite fiecare de un om sau prin vreun fel de maşină. Ocna se sistematiză atunci cu trei guri, două pentru exploatare, prin metoda crivacelor solide, legate cu fier, rezemate pe bolduri de fier groase, bine cumpănite ca să poată lucra două otgoane într-o gură, despărţite spre a nu se încurca printr-un perete de ţambre de stejar, şi alta pentru intrare şi ieşire, „ori în chip de scară rotundă sau prin mai multe etajuri“. Puţurile tăiate în sare erau căptuşite cu ţambre de stejar cioplit pe trei muchii şi înţepenite între ele şi între pereţii pămîntului şi al sării cu pămînt bine bătut, încît să nu rămînă cea mai mică răsuflătoare sau scurgere de apă dinspre părţile pereţilor. Pentru scurgerea şi deşertarea apelor din ocnă urma să se folosească burdufurile trase afară prin crivace, ori să se facă preduhuri răspunzînd în jurul dealului („Vest. rom.“, nr. 81 din 14 oct. 1847).

---

[1] Un maior Lahovari era numit ocîrmuitor de Buzău la 15 sept. 1842 („Cantor de avis", nr. 72 din 19 sept. 1842).

Gr. Alecsandrescu ascultă reclamaţia unui ciocănaş, care se plîngea că nevasta l-a lăsat înainte de soroc. Fu mirat cînd află că omul şi femeia se luaseră de probă pe termen de doi ani şi numi această însoţire, ce-i drept imorală prin practicitatea ei lipsită de o idee înaltă, fourierism, confundînd accidentalul cu socialismul, fie şi utopic.

Viaţa monahală nu stîrneşte nici un entuziasm poetului. La mînăstirea Dintr-un lemn admiră curăţenia, dar constată că multe dintre cele nouăzeci de maici erau încă copile, „care nu ştiu nici cum, nici pentru ce se află acolo“. Probabil îi plăcură multe, căci nu îndemna pe nimeni să le vadă, de voia să-şi mîntuie sufletul. La mînăstirea Cozia observă dărăpănarea locaşului şi totdeodată lipsa de ascetism a egumenului. Într-un „aruncător de apă“ păstrăvi frumoşi jucau şi săreau. Gr. Alecsandrescu nu crede nici în miracole. Mai jos de biserica de lemn, făcută pe locul unui stejar în care se aflase o icoană, dădu de un alt stejar vechi, „nepotul celui tăiat“, fiindcă se trăgea din rădăcinile lui. Poetul încredinţa ironic pe cititor că şi acesta făcea minuni, „întocmai ca răposatul unchiul său“.

În 1869 Gr. Alecsandrescu publică în „Opiniunea constituţională“ un fel de nuvele de o stîngăcie inimitabilă. Numai una este semnată. Totuşi două sînt în chip sigur de el, alte două îndoielnice. În nr. 10 din 29 mai 1869, la rubrica „Varietate“, apare *Soldatul*, semnat cu trei stele şi cu un lung moto extras dintr-o circulară din 1 noiembrie 1860, a lui M. Kogălniceanu către săteni, cu ocazia tragerii la sorţi. Peisajul cu care se deschide schiţa e din geografia familiară a lui Gr. Alecsandrescu:

„Pe malurile Ialomiţei şi sub poalele bogate ale Carpaţilor este aşezată comuna Frunzeni. Casele locuitorilor sînt frumoase şi curate, grădinile şi drumurile pline cu arbori roditori, fîntînele din sat duc vestea în tot judeţul de apă limpede şi sănătoasă ce izvorăsc. În Frunzeni, locuitorii sînt toţi fruntaşi cu patru boi“.

Flăcăul Florea, de 28 de ani, e iubit de toţi. „Cine este acest copil măreţ al satului? Ursitoarele a prezidat la naşterea lui şi l-a îmbogăţit cu atîtea daruri? Este el vrun năzdrăvan?...“ Răspunde autorul: „Regimentul! Armata! Iată şcoala unde se învaţă numai lucruri bune şi folositoare“. Alt flăcău, Vlad, a stat şi el şase ani la armată, fără a fi ajuns vrednic ca Florea, pentru că a fost ordonanţă de ofiţer.

De observat că stilul schiţei se aseamănă cu al unei *Legende române: Sîngele Voinei* (nr. 11 din 1 iunie 1869), asemenea anonimă („Mîndreni este un sat de munte — pe marginea Dîmboviţei; stînci încîntători se mirez în undele limpezi, flori gingaşi cresc pe lunca răcorită de apele capricioase ale rîului bătrîn şi falnic...“). În nr. 17 din 22 iunie 1869, tot la „Varietate“, întîlnim *Amintiri mărețe II. Datoria împlinită*, ceea ce înseamnă că schiţa *Soldatul* fusese considerată ca *Amintiri mărețe I.* Subiectul e tot din ordinea virtuţilor militare. O notă arată că faptul a fost extras dintr-un raport în birourile Ministerului de Rezbel, iar un motto sună astfel: „Trecător, du-te de spune Lacedemoniei c-am muritără aci, spre a ne supune legilor sale“ *(Leonidas la Termopile)*. Asta aduce aminte de un vers din *Mormintele la Drăgăşani:*

„Ziua cînd Leonida căzu la Termopile“.

„Noaptea din 15 decembrie 1864 — începe schiţa — era aspră de tot. Zăpada aruncată de un crivăţ puternic silea pe fiecare să cate un adăpost şi să se simtă fericit cînd putea să-şi privească un buştean arzînd în vatră. O tăcere adîncă domnea altfel în tot oraşul bucureştean şi viscolul nu mai lăsase nici un felinar aprins. Retraşi prin casele lor, locuitorii auzeau acum numai furia vîntului zguduind cu tărie ferestrele şi uşile locuitorilor.“

Pe această noapte doi dorobanţi pe jos ies pe bariera Giurgiului, se îndreaptă spre Văcăreşti, lasă mînăstirea în stînga, străbat satul Săpeşti şi se opresc în mijlocul tufişului ce duce la Leurdeni. Dorobanţii sînt Oarcă şi caporalul Dinu şi au venit să prindă trei tîlhari. Dau de ei, găsesc unul mort şi pun mîna pe unul rănit şi pe al doilea teafăr. Caporalul Dinu, care a fost şi el rănit, are uimirea de a constata că tîlharul zdravăn este vărul său Florea. Îndeamnă totuşi pe Oarcă să ducă pe hoţi căpitanului, iar el cade jos mort.

„Voi, care n-aveţi cuvinte îndestule — încheie anonimul — spre a amărî starea militarului, spuneţi dacă, în timpul sceptic în care trăim, cunoaşteţi o poziţie mai măreaţă; dacă în mijlocul civilizării noastre moderne este un rol mai sublim decît a fi santinelă a legei...“

Amintiri mărețe III. Un episod din lupta moldovenilor cu tătarii în 1510, deşi nesemnată, este sigur de Gr. Alecsandrescu. Drept moto e luată o strofă din *Umbra lui Mircea la Cozia* („Noi citim luptele voastre...“). Dacă întîiele două „amintiri mărețe“ nu vor fi scrise de poet, atunci cel puţin acesta a cerut redacţiei să-i publice în aceeaşi serie, în continuare, evocările sale militare. Scurta amintire e lipsită de afabulaţie şi dovedeşte o carenţă totală a talentului. Se vorbeşte de o luptă crîncenă a moldovenilor împotriva a 60.000 de tătari. „Copaciu, viteazul Copaciu, spaima streinilor, groaza tătarilor, braţ de fier, inimă de leu“, rămîne numai cu o mie de ostaşi. Se retrage ca să prindă puteri, apoi se repede din nou la luptă. „Copaciu insuflă tutulor curajul ce-l domnesc(e), aleargă, zboară de la uni(i) la alţi(i), mereu este acolo unde loviturile sînt mai dese.“ Tătarii fug, dar „respunse la apel“ numai trei sute de moldoveni. Nici un monument nu arată, comentează autorul, locul unde s-a petrecut „astă luptă uriaşă“. „Astăzi nu este decît călătorul care, ştergînd praful după foile vechi ale trecutului nostru, cînd străbate acele locuri, se opreşte şi, cunoscînd felul morţii lor, se apropie de acel loc sînct, se descopere cu respect, îngenunchiă şi se roagă la Dumnezeu să-i dea putere a face ca dînşii“.

Ultima istorisire, *Amintiri mărețe IV. Un episod din viața lui Mihai*, este semnată G.M. Alecsandrescu. Tablourile sînt şterse, epica precară:

„Era o zi frumoasă. Oastea lui Mihai trecuse Dunărea şi steoa zilei ce se arătase de cîtva timp resfăţa acum razele ei strălucitoare pe feţele înăsprite ale ostaşilor, ca şi cum ar fi venit înadins să salute întoarcerea lor victorioasă pe pămîntul patriei“... „Mihai, ca totdauna, mergea în capul oastei sale. Cu frîul lăsat pe coama calului, cu capul plecat în jos, sta pe gînduri şi cugetînd la fraţii săi de arme, ce-i lăsase pe cîmpul luptei, cîte o lacrimă curgea din ochii săi.“

Aflînd că cinci sute de turci ard şi pradă prin apropiere vetrele şi turmele romånilor, Mihai, cu şase căpitani, omoară o mare parte din turci. „Invulnerabil ca un om protejat de cer“, „luptîndu-se deodată ca un cetăţean pentru libertatea sa şi a fraţilor săi şi ca un domn pentru drepturile ce avea de apărat“, e „aclamat de ai săi cu bucurie“ în drum spre capitala sa. „Tîrgoviştea“.

În 1868, cînd Angelina avea şapte ani, Gr. Alecsandrescu găsi de cuviinţă să traducă pentru ea cîteva basme de E. Laboulaye „de l'Institut“. Acesta era de fapt un personaj politic foarte notoriu, şef al liberalilor francezi. Numele lui apărea des în jurnalele române şi i se traduse *Le prince-caniche*. Întîiul basm apăru în „Pressa“ (nr. 65 din 23 iul. 1868), sub titlul *O domnişoară ce era mai înțeleaptă decît un împărat*, după E. Laboulaye „de la Institut“. Continuînd a publica astfel de traduceri, Gr. Alecsandrescu nu dă totdeauna numele autorului.[1]

---

[1] *O domnişoară ce era mai înțeleaptă decît un împărat*, după Ed. Laboulaye de la Institut („Pressa“, nr. 65 din 23 iul. 1868); *Limbagiul animalelor*, după Ed. Laboulaye, traducţiune („Pressa“, nr. 67 din 27 iul. 1868); *Leneșa* (de) Gr. M. Alecsandrescu („Pressa“, nr. 71 din 6 aug. 1868); *Arendașul prudent* (de) Gr. M. Alecsandrescu („Pressa“, nr. 74 din 11 aug. 1868); *Destinul*, după Ed. Laboulaye de la Institut („Pressa“, nr. 75 din 15 aug. 1868); *Gîștele bunului Dumnezeu*, parabolă de Gr. Alecsandrescu („Albina Pindului“, I, 1868, nr. 10, p. 253, reprodusă şi în „Familia“, X, 1874, nr. 49 din 15/27 dec., p. 590—591); *Micul om cenușiu* (de) Gr. M. Alecsandrescu („Opiniunea constituţională“, nr. 29 şi 30 din 3 şi 7 aug. 1869); *Pașa*

În volumul apărut în 1872, sub titlul *Povești albastre* după Edouard Laboulaye, înlătură unele din bucățile publicate în periodice.[1] În *Contes bleus*[2] de Ed. Laboulaye nu sînt decît trei din poveștile traduse de poet, și anume: *Le pain d'or* (p. 155 urm.), *Les oies du bon Dieu* (p. 178 urm.) și *Les douze mois* (p. 187 urm.)[3]. Celelalte povești trebuie să fi fost scoase din alte opere ale lui Laboulaye. Trei din ele, dealtfel, sînt din culegerea lui Wuk Stefanovici Karagič, *Volksmärchen der Serben*, tradusă de Laboulaye în *Etudes contemporaines sur l'Allemagne et les pays slaves* (deuxième édition, Charpentier, Paris, 1862) și probabil transportate și într-un volum de basme *(Le langage des animaux : De la demoiselle qui était plus avisée que l'empereur ; Le destin)*.[4]

Subiectele basmelor sînt următoarele: un prinț de Holar fură unui rege oi, un taur, cearșafurile și pe regină însăși și devine ginerele lui; o leneșă e ajutată de trei vrăjitoare să pară harnică, se mărită și soțul o ferește de trudă ca să nu se facă urîtă ca vrăjitoarele pe care le-a văzut. Un om sărac, sfătuit de destin, pune tot ce are pe socoteala soției sale, ocolind astfel piaza rea personală; un arendaș dă bani mulți pe trei sfaturi ce se dovedesc foarte de folos; o fată mîndră visează un bărbat în căruță de aur, acela se întîmplă să vie, însă îi dă de mîncare numai pîine de aur. Dobrunca e fata vitregă urgisită de mașteră, care prin bună purtare capătă iarna de la cele douăsprezece luni viorele, fragi, mere. Soră-sa, invidioasă și arogantă, vrea să capete și ea și e pedepsită. Un copil folosește două talismanuri pe care i le dă bunică-sa pe moarte, ca să agonisească viață veșnică bătrînei. Un rege mazilit învață ce este munca și nu îngăduie fiicei sale decît un bărbat care știe un meșteșug. Un cocoșel îngîmfat fără un ochi, o labă și o aripă, merge la papa de la Roma și e îndată prins, jumulit și pus pe grătar. Apa și focul, față de care nu fusese îndatoritor pe drum, îl opăresc și îl ard, iar vîntul îl suflă pe o clopotniță ca „giruetă". Un rege cere de la un om sărac vaca și, fiindcă acesta se împotrivește, pune de-al omoară pe el și pe cei șase copii. Scapă numai Briam, un copil nebun. Însă în Islanda este credința că fiul răzbună pe tată. Briam e luat ca măscărici la curte, face pozne de Păcală, pricinuind cu una din ele moartea regelui. Traducerea este de o surprinzătoare neîndemînare. Un domn ia acasă pe tînăra leneșă și e încîntat „de această aquisițiune". Leneșa invită pe vrăjitoare la „maritagiul" ei. Marienca, fata orgolioasă, declară că avea „rezon". Cutcurigu e sfătuit să fugă de „marmitoni". La palatul regelui din Islanda, curtenii asistă la „leveu (țeremonia sculării)". Gr. Alecsandrescu nu are deloc simțul armoniei limbii prozaice, culoare și nuanță. În schimb, cînd cu aceleași meschine mijloace versifică, strofa dă deodată un acord celest în stilul sacerdotal al lui Al. Macedonski:

„Tot vine l-al său rînd —
Vînt, ploaie și gheață,
Mai tîrziu, mai curînd
Și moarte, și viață,
Tot vine l-al său rînd...

---

păstor de Gr. M. Alesandri (sic) („Opiniunea constituțională", nr. 43 și 44 din 21 și 25 sept. 1869); *Istoria lui Cutcurigu* (de) Gr. M. Alecsandrescu („Opiniunea constituțională", nr. 45 din 28 sept. 1869); *Palatul vieții* de Gr. M. Alecsandrescu („Opiniunea constituțională", nr. 59, 60 și 61 din 16, 20 și 23 nov. 1869); *Cele nouă luni* (de) Gr. M. Alecsandrescu („Opiniunea constituțională", nr. 62 din 27 nov. 1869); *Pîinea de aur* (de) Gr. M. Alecsandrescu („Opiniunea constituțională", nr. 66 din 11 dec. 1869).

[1] Gr. Mihaiu Alesandrescu, *Povești albastre*, după Ed. Laboulaye de la Institutu, Bucuresci, Tipografia C.A. Rosetti, Str. Academiei nr. 26, 1872: *Micul om cenușiu, Leneșia, Destinulu, Arendasiul prudent, Pîinea de aur, Cele două-spre-diece luni, Palatul vieției, Pasia păstor, Istoria lui Cutcurigu, Istoria lui Briam nebunul.*

[2] *Contes bleus*, par Edouard Laboulaye de l'Institut, cinquième édition, Charpentier, Paris, 1874.

[3] *Les trois citrons*, conte napolitain (p 197 urm.) n-are nimic de-a face cu *Palatul vieții* (cf. V. Ghiacioiu, ed. *Poezii* de Gr. A., p. LXXXIV).

[4] Alte opere de E. Laboulaye: *Souvenirs d'un voyageur*, Nouvelles, 1857; *Nouveaux contes bleus*, 1867; *Contes et nouvelles*, 1868; *Le prince caniche*, 1868; *Derniers contes bleus*, 1883; *Contes choisis*, 1890. Ed. Laboulaye a colaborat la „Journal des débats", a cărei colecție pe epoca respectivă nu se găsește în bibliotecile noastre, precum nici volumele de mai sus.

Tot vîne l-al său rînd —
Şi bine şi rău mare,
Destinul este surd;
Ultragiu, răzbunare
Tot vine l-al său rînd.

În „Românul“ din 25 ianuarie 1872, Gr. Alecsandrescu dădu un scurt poem în proză *Înmormîntarea poesiei*, care produse o anume emoţie. „Transacţiuni litterare şi scientifice“ (I, nr. 1, 15 II 1872) reproduse poemul cu un comentar: „Cînd se mai găsesc oameni cari să susţină o atare proză, poezia nu este moartă. Cînd un bătrîn vorbeşte o limbă aşa de frumoasă, muzele vor presăra încă floricelele vieţii pe inimile ce vor înţelege aceste sublime accente.“

Dar compoziţia cu cadenţele şi repetiţiile ei nu poate să fie decît o traducere:

„Poezia murise, izbită în inimă de o lovitură de compas.

Cu toate că n-o regretară deloc, voiră însă, în consideraţia marelui rol jucat de dînsa altădată în lume, să trateze pe repausata ca pe o împărătească văduvă şi să-i facă îngropăciunea cuvenită rangului său.

Voiră s-o espuie p-un pat de paradă, în voaluri de purpură şi c-o coroană de flori pe frunte; dar la neguţătorii de stofe nu se mai găsi purpură şi-n nici o grădină nu se mai aflară flori; o brumă neaşteptată le desfiinţase pe toate. Convenird dar, pentru ceremoniale, să înlocuiască voalurile de purpură prin pînze zugrăvite cu iscusinţă, şi florile prin puţină musică; dar nu mai era prin prejur nici un pictore, nici un musicante.

Poesia murise.

Se gîndiră să facă cel puţin a fi întovărăşit corpul d-o deputaţiune de june fete îmbrăcate cu alb; nu mai erau însă june fete; toate femeile erau palide şi aveau pielea zbîrcită.

Poesia murise.“ Etc.

Puţin după aceea („Românul“ din 4 febr. 1872) poetul publică o istorioară în proză, *Lorelei sau Stînca Lorei, frumoasa fermecătoare*, o variantă cam vulgară, desigur tot după un text francez, foarte în maniera Laboulaye, a vestitei legende *Lore Lay* din *Des Knaben Wunderhorn*, pe care Clemens Brentano o transportase din *Godwi oder das steinerne Bild der Mutter*, ein verwilderter Roman von Maria, Bremen, Wilmans, 1801 (şi o amestecase şi în *Die Rheinmärchen*):

„Zu Bacherach am Rheine
Wohnt eine Zauberin,
Sie war so schön und feine
Und riss alle Herzen hin“.

Începutul, abrupt, presupune un preambul:

„Din propria-i iniţiativă, Lora se prezintă înaintea burgmaisterului.

— Sire burgmaister, eu am causat perderea tuturor acelora cari m-au iubit, şi numerul lor e mare. Ordonă să mă omoare; viaţa mi-e o povară.“

Burgmaisterul era un bătrîn viguros, cu fruntea căruntă, cu capul clătinător; el o priveşte şi se simte mişcat de compătimire.

„— Copila mea, dreptul de justiţie nu-mi aparţine. Cît despre mine unul, chiar d-ar trebui să mă espui la chinurile purgatoriului, aş refuza să-ţi impun o singură oră de-ntemniţare. Dacă eşti acusată de magiă, du-te de găseşte pe episcop; doar d-o putea dînsul să te dezlege.“

Acum începe legenda în redacţia Brentano.

„Sire episcoape, sînt o fermecătoare, zice lumea şi-ncep a o crede chiar eu însumi: am meritat moartea.“

Episcopul înduioşat o trimite la mînăstire cu trei cavaleri, care pe drum o îndeamnă să ia pe unul de soţ. Cavalerii au dispărut. La mînăstire n-o primesc. Merge la temniţă. Guvernul o trimite cu „un om sălbatic, cu părul roşicat, cu privirea-ngrozitoare, c-o sabie scurtă şi lată la şiold“ la judecător, care nici el n-o judecă. Lora cere voie omului sălbatic să se suie pe o stîncă de granit şi se aruncă în Rin. „Această stîncă, de pe care s-a aruncat, se numeşte astăzi Lorelei.“

Un fel de schiţă, *Mormentul copilului*, tradusă fără îndoială („Românul“, 22 iun. 1874) este insignifiantă. „Acum zece sau doisprezece ani, o tînără femeie, o franceză, trecea prin Belgia c-un copil în brațe: mama era bolnavă, copilul asemenea." Sosind la Bruxelles, străina fu silită să-l înțarce, și pe cînd „nește friguri delirante-i rădicau cunoștința de sineși, îngerul morții veni să-i iea copilul, ducînd sărmana mică creatură-n cimitirul de Laaken". Înainte de a se întoarce în Franța, mama vine la mormînt să-și ia adio de la copil și întreabă: „Cine va îngriji de mormîntul tău?" „Eu, zise o voce ce se păru că vibrează cu vîntul."

Străina nu vede pe nimeni, dar după aceea un tînăr face împrejmuire de fier la mormînt și vine des la cimitir. E un refugiat politic. Cetățenii, crezîndu-l tatăl copilului, îi întorc spatele în presupunerea că abuzase de încrederea tinerei femei. Dar el îngriji de mormînt pînă ce fu rechemat din exil.

Pipa dracului („Românul", nr. 20 din 21 iul 1874), deși cu introducere autobiografică, e o istorioară germanică în maniera Laboulaye. Waldhantz, vînător pasionat și braconier, întîlnește într-o zi pe Satana, care-l întreabă despre pușca de fabricație proprie pe care o are în mînă:

„— Ce porți în mînă?
— Asta e pipa mea, milord!"

Waldhantz trage cu pușca în diavol, care doar strănută. Concluzia trasă de Gr. Alecsandrescu e cu totul anodină:

„În conștiință poate că dracul are dreptul să fie ales și senator în 30 de județe din mila prefecților și cu ajutorul suptprefecților!"

Obsedat de ideea de a deveni senator, Gr. Alecsandrescu crezu de cuviință, în 1868, să înceapă publicarea unui număr de articole de filozofie politică, ce dau laolaltă o operă în spiritul unui Machiavel modern, al unui Montesquieu. Izbitoare de la început sînt lipsa de aderență a articolelor la realitățile noastre și erudiția, aproape monstruoasă, deși aridă (Tacit, Xenofon, Platon, Plutarh, Diodor, Cicerone, Marc Aureliu etc.). Dacă Gr. Alecsandrescu ar fi scris aceste articole, ar fi trebuit să-i atribuim ani de reflecție asupra vieții de stat și frecventarea asiduă a tuturor autorilor greci, latini și moderni, care au meditat asupra ei. În realitate toate articolele sînt traduceri. Întîiul, apărut în „Pressa" (nr. 64 din 21 iul. 1860), *Manual ministerial*, e chiar prezentat ca „traducțiune" după un inventat L. Young. Un altul, *Datoriele miniștrilor*, e atribuit unui L. Jaun. Celelalte sînt semnate de-a dreptul de Gr. Alecsandrescu și localizate pe ici, pe colo, în așa fel încît să pară de el. De fapt, ele sînt de E. Jouy, „membre de l'Institut", și sînt capitole ale operei în două volume: *La morale appliquée à la politique, pour servir d'introduction aux observations sur les mœurs françaises au XIX-e siècle* (Chez Pillet ainé, Paris, 1822). În „Uniunea română" din 1861, cineva, poate chiar redactorul Radu Ionescu, tradusese după E. Jouy, al cărui nume îl dădea: *Morala este una pentru toți* (nr. 2 din 17 febr. 1861), *Morala ministeriale* (nr. 3 din 18 mart. 1861) și *Responsabilitatea ministeriale* (nr. 9 din 8 apr. 1861).[1] Cîțiva ani de zile, pînă în 1875, poetul continuă în „Românul" tălmăcirile din cartea lui E. Jouy, uneori repetînd articolul, supărîndu-se ca de un atac personal, atunci cînd cineva îi contestă competența. Fenomenul trebuie explicat mai degrabă în sensul că Gr. Alecsandrescu a găsit în E. Jouy un autor care-l mulțumea pe deplin. Aspectul originalității i se va fi părut cu totul secundar.[2] De obicei, Gr. Alecsandrescu traduce cuvînt cu cuvînt, însuşindu-şi discursul la persoana întîi, în aşa chip încît cititorul crede că are de-a face cu autorul însuşi: „Eu rog pe aceia din cetitorii mei care ar putea să crează...“ („Jé prie ceux de mes lecteurs qui pourraient croire...“ — *Responsabilité des ministres*); „Nu, eu nu voi silui deloc indignaţiunea mea“ („... non, je ne contraindrai point mon indignation“ — *Du droit public*, suite du même sujet) „Eu sînt cu totul de opiniunea lui Plutarh“ („Je suis entièrement de l'avis de Plutarque“ — *Des délateurs et des témoin)*; „Departe de mine gîndirea d-a rădica cea mai mică îndoială asupra divinei înţelepciuni a legiuitorului creştinilor“ („loin de

---

[1] V. Ghiacioiu, *Un izvor al lui Gr. Alecsandrescu*, în „Preocupări literare", IV, 1939, nr. 10, p. 452 urm.

[2] *Manual ministerial* („Pressa", nr. 64 din 21 iul. 1868: *Manuel ministériel*, v. I, livre V, chap. VI, p. 141); *Responsabilitatea miniștrilor* („Pressa", nr. 68 din 30 iul. 1868: *Responsabilité des ministres*, v. I, liv. V, chap. VII, p. 151); *Despre dreptul public* („Pressa", nr. 70 din 4 aug. 1868: *Du droit public*, v. I, liv. VI, chap. I, p. 159); *Despre dreptul public* („Pressa", nr. 72 din 8 aug. 1868: *Suite du même sujet*, v. I, liv. VI, chap. II, p. 162); *Datoriele miniștrilor* („Pressa", nr. 87 din 10 sept. 1868: *Devoirs des ministres*, v. I, liv. V, chap. IV, p. 130); *Despre miniștrii nedibaci și fără principie* („Românul", 11 febr. 1872: *Les ministres habiles ou sans principes*, v. I, liv. V, chap. V, p. 136; *Responsabilitatea miniștrilor* („Românul", 14, 15 febr. 1872: *Responsabilité des ministres*, v. I, liv. V, chap. VII, p. 151); *Ce este politica?* („Românul", 3 mart. 1872: *Qu'est-ce que la politique?*, v. I, liv. IV, chap. I, p. 100); *Manuale ministeriale* („Românul", 4 mart. 1872: *Manuel ministériel*, v. I, liv. V, chap. VI, p. 141); *Morala*

---

ministeriale („Românul“, 8 mart. 1872: *De la morale ministérielle*, v. I, liv. II, chap. III, p. 123); *Despre poliţia considerată ca ausilieră a justiţiei* („Românul“, 17 mart. 1872: *De la police, considérée comme ausiliaire de la justice*, v. II, liv. X, chap. XV, p. 167); *Despre întrebuinţarea banilor publici* („Românul“, 28 mart 1872: *De l'emploi des déniers publics*, v. II, liv. XII, chap. VII, p. 220); *Despre supunere* („Românul“, 8 apr. 1872: *De l'obéissance*, v. I, liv. VII, chap. XII, p. 246); *Despre principe* („Românul“, 9 apr. 1872: *Du prince*, v. II, liv. VIII, chap. II p. 24); *Despre mijloace ascunse* („Românul“, 19 mai 1872: *Des moyens occultes*, v. II, liv. VIII, chap. V, p. 17); *Despre monarchiele constituţionale* („Românul“, 24 mai 1872: *Des monarchies constitutionelles*, v. I, liv. III, chap. VII, p. 96); *Despre guvernulu republicanu* („Românul“, 3 iun. 1872: *Du gouvernement républicain*, v. I, liv. III, chap. VII, p. 90); *Despre literatura în genere* („Românul“, 25 febr. 1873, şi „Familia“, XI, 1875, nr. 48 din 30. XI/12 XII, p. 568—569: *De la littérature en général*, *Avantages moraux et philosophiques du progrès des lumières*, *Suite du même sujet*, v. II, liv. XIII, chap. II, III, IV, p. 236, 241, 244); *Despre instrucţiunea publică* („Românul“, 2 mart. 1873: *De l'instruction publique*, v. II, liv. XIV, chap. XII, p. 278); *Contradicţiune în educaţiunea copilăriei* („Românul“, 3 mart. 1873: *Contradiction dans l'éducation de l'enfance*, v. II, liv. IV, chap. IV, p. 281); *Despre judecători* („Românul“, 11 mart 1873: *Des juges*, v. II, liv. *X*, chap. III, p. 108); *Despre promisiuni şi jurăminte* („Românul“, 30 mart. 1873: *Des promesses et des serments*, v. II, liv. VIII, chap. VI, p. 20); *Cause generale de revoluţiuni* („Românul“, 1 apr. 1873): *Causes générales des révolutions*, v. II, liv. XV, chap. I, p. 308); *Despre legi în genere* („Românul“, 19 iun. 1873; *Des lois en général*, v. II, liv. IX, chap. I, p. 27); *Legi de les-majestate* („Românul“, 11 iul. 1873: *Lois de lése-majesté*, v. II, liv. IX, chap. VII, p. 46); *Contradicţiune în legi* („Românul“, 26 iul. 1873: *Contradiction dans les lois*, v. II, liv. IX, chap. VIII, p. 55); *Miḍloace-ntrebuinţate de tiranniă ca să corumpă legile* („Românul“, 2 sept. 1873: *Moyens employés par la tyrannie pour corrompre les lois*, v. II, liv. IX, chap. IX, p. 56); *Despre magistraţii corumpţi* („Românul“, 23 sept. 1873: *Des magistrats pervers ou corrompus*, v. II, liv. X, chap. VIII, p. 133); *Despre acusatori şi martori* („Românul“, 25 sept 1873: *Dés délateurs et des témoins*, v. II, liv. X, chap. X, p. 150); *Recompense acordate pîrîtorilor* („Românul“, 13 oct. 1873: *Récompenses accordées aux délateurs*, v. II, liv. X, chap. XI, p. 155); *Despre interpretaţiunea legilor* („Românul“, 14 oct. 1873: *De l'interprétation des lois*, v. II, liv. X, chap. XIII, p. 159); *Despre delaţiune* („Românul“, 28 apr. 1874: *De la révélation et la non-révélation*, v. II, liv. IX, chap. X, p. 61); *Despărţirea cetăţianiloru în deosebite clase* („Românul“, 6 mai 1874: *Division des citoyens en classes différentes*, v. XI, liv. VIII, chap. II, p. 6); *Unitâtea şi permaninţa moralei pentru toţi şi totdeauna* („Românul“, 16 iun. 1874: *Unité de la morale; elle est la même pour tous et dans tous les temps*, v. I, liv. V, chap. I, p. 112); *Despre morala şefilor statelor ş-acelor ce guvernă în numele lor* („Românul“, 28 iun. 1874: *De la morale dans les rois et les chefs des états*, pînă la: „O justice humaine!“, v. I, liv. V, chap. II, p. 116); *Despre moravurile judecătorilor* („Românul, 18 iul. 1874: *Des moeurs des juges*, v. II, liv. X, chap. V, p. 115); *Datoriele miniştrilor. Miculu numeru al ministriloru virtoşi* („Românul“, 13 sept. 1874: *Devoirs des ministres. Petit nombre de ministres vertueux*, v. I, liv. V, chap. IV, p. 130); *Despre interpretarea legilor* („Românul“, 16 oct. 1874: *De l'interprétation des lois*, v. II, liv. X, chap. XIII, p. 159); *Despre diplomaţia* („Românul“, 5 dec. 1874: nu există în Jouy); *Despre dreptul public* („Românul“, 20 mart. 1875: *Du droit 'public*, v. I, liv. VI, chap. I, p. 159); *Despre onoare şi despre onoruri* („Românul“, 21 mart. 1875: *De l'honneur et des honneurs*, v. II, liv. XV, chap, VI, p. 325); *Duelul* („Românul“, 21 mart. 1875: *Le duel*, v. II, liv. XV, chap. VII, p. 327); *Sinucidul* („Românul“, 22 mart. 1875: *Le suicide*, v. II, liv. XV, chap. VIII, p. 332); *Contradicţiune în legi* („Românul“, 28 mart. 1875: *Contradictions dans les lois*, v. II, liv. IX, chap. VIII, p. 53); *Despre poeţi , publicişti şi oratori* („Românul“, 1 apr. 1875: *Des orateurs politiques*, vol. II, liv. XIII, chap. VIII, p. 257); *Contradicţiune în educaţiunea şcoalelor* („Românul“, 18 apr. 1875: *Contradictions dans l'éducation des écoles*, v. II, liv. XIV, chap. V, p. 286); *Literatură dramatică dedicată ilustrului meu amic Vasile Alecsandri* („Românul“, 20 apr. 1875: *Littérature dramatique*, v. II, liv. XIII, chap. VII, p. 255); Despre Dumnezeire („Reforma“, nr. 62 din 1 ian. 1874: *De la Divinité*, v. I, liv. II, chap. II, p. 19).

moi la pensée d'élever le moindre doute sur la divine sagesse du législateur des chrétiens" — *Contradiction dans l'éducation de l'enfance*). Cîteodată introduce o frază personală sau o modificare de natură a îndepărta bănuiala că e vorba de o traducere. „Cet inconvénient — sună originalul — est fort grave, me dira-t-on, mais qu'y faire? Je le saurais peut-être, si j'étais ministre ou législateur..." — *Contradictions dans les lois.*) Poetul transpune astfel: „Acest inconveniinte este foarte grav, va zice cineva. Dar ce e de făcut? Am şti, poate, dac-am fi ministru sau legiuitori ca domnii de la « Pressa »." Articolul *Despre guvernul republican* capătă o introducere originală:

„Fiindcă am vorbit în « Românul » de la 24 mai despre monarchiele constituţionali, să vorbim acum şi de republică, chiar de s-ar supăra din nou pe noi ziarul « Poporul », ce îşi iea inspiraţiunile de la sînta monastire Slătari, precum s-a supărat pentru articolul *Despre supunere*, publicat în numărul de la 8 aprilie, şi m-ar povăţui din nou să nu mai scriu."

Jouy scrie: „Je me souviens d'avoir *vu* dans la Louisiane les habitans des rives du Meschacébée s'essayer à conquérir ce fleuve immense" *(De la littérature en général)*. Lui Gr. Alecsandrescu i se pare, fireşte, riscat a afirma că a fost însuşi în Luisiana. Deci modifică: „Îmi aduc aminte de a fi citit că în Luisiana..."

În *Recompense acordate pîrîtorilor (Récompenses accordées aux délateurs)* poetul omite un pasaj despre negri, care i se pare a suna prea exotic („Qu'ont de commun les soulèvements des nègres, les prétentions des mulâtres et l'incendie de quelques habitations des blancs, avec les faits praticuliers imputés ou gouverneur de Saint-Domingue, à ce Blanchelande, dont vous demandez la tête?"). Apoi, din: „Ainsi, dit Barnett, les partis opposés..." scoate numele proprii („Astfel, partitele opuse..."). În *Cause generale de revoluţiuni (Causes générales des révolutions)*, citînd prin Jouy pe Platon („Athéniens! votre amour pour le plaisir est votre première chaîne..."), localizează: „... Atenieni, — noi să zicem *români* — amoarea voastră pentru plăcere e cel dintîi lanţ al vostru!..."

În articolul *Despre delaţiune (De la révélation et la non révélation)* sfîrşitul este original: „Ar fi bine ca, la crearea legilor, la punerea lor în practică, să nu se-nlăture cu intenţiune sau din neglijenţă principiele pe cari sînt basate societăţile omeneşti."

În *Despre morala şefilor statelor ş-acelor ce guvernă în numele lor (De la morale dans les rois et les chefs des états)* se adaugă o întîmplare din vremea lui Bibescu („Alesandru-l iartă. Cu argumentul acelui pirat am izbutit, în timpul domniei lui vodă Bibescu, să scăpăm p-un hoţ mic...").

La *Contradicţiune în educaţiunea copilăriei (Contradiction dans l'éducation de l'enfance)* încheierea „D-aci contradicţiunea în educaţiunea copilăriei" e de asemenea de Gr. Alecsandrescu.

Despre Dumnezeu (De la Divinité) e justificat într-un prolog prin sărbătorile Crăciunului: „Fiindcă sîntem în sărbători, să lăsăm politica şi să vorbim despre divinitate".

Articolul *Dreptul public (Du droit public)* capătă un epilog original în proză şi în versuri: „Cît despre mine, care-mi iubesc patria şi doresc să o văz ajunsă la gradul de tărie şi de mărire la care o naţiune poate ajunge prin virtute şi patriotism, dacă aş vedea drepturile noastre de autonomiă călcate şi vechiele noastre tratate neţinute în seamă; dacă vreun vecin puternic ar cerca să ne calce otarele, să ne cucerească, aş zice bravilor noştri oşteni de tot gradul şi de toată arma, aducîndu-le aminte eroicele lupte ale străbunilor, conduşi la victorii de Mircea I, Michaiu-Viteazul şi Ştefan-cel-Mare:

« La braţ arma şi-nainte,
Cerul noi să-l invocăm,
Făcînd semnul crucei sfinte,
Pe duşmani să-i alungăm.

Mircea, Michai-Bravul
Şi Ştefan-cel-Mare
Vă încred stindardul
Ş-a ţării salvare. »"

La finele articolului *Literatura dramatică (Littérature dramatique)* urmează următoarele: „Închiău acest articlu mulţămind vechiului meu amic, acestui Molière al României, pentru prima seriă a operilor sale de teatru, şi sfîrşesc printr-o anecdotă istorică".

„Am citit în istoriă că Alesandru-cel-Mare, regele Macedoniei, iubia aşia de mult poesia şi scrierile poeţilor cari au celebrat faptele eroilor — ceea ce am făcut şi noi pe cît am putut pentru eroii României — încît purta cu dînsul, în toate resbelele, poesiele lui Omer, într-o casetă de aur."

Fiind vorba de duel, „à l'œil droit de Philippe" din *Duelul (Le duel)* devine „la ochiul drept al lui Ion". La *Contradicţiune în educaţiunea şcoalelor* finalul e original: „Şcolarii, prin urmare, pot să asculte ceea ce le spun profesorii, dar să înveţe numai ceea ce prescriu asemeni cărţi bune". Cît priveşte articolul *Despre diplomaţiă*, el pare combinat de Gr. Alecsandrescu. Un capitol respectiv în Jouy nu se află. În cartea VI: *De la morale dans le droit public, ou les relations diplomatiques* nu întîlnim decît cuvintele „l'art des négotiations" identice cu „artea negoţiaţiunilor". Încheierea e o aplicaţiune locală:

„Sfîrşind, rugăm pe cititori să binevoiască a crede că n-am vrut s-ating modestia actualului ministru de Esterne V. Boerescu, aplicîndu-i acest portret. Marele serviţie ce a adus ţărei sînt constatate şi dovedite prin cordoanele şi decoraţiunile cu cari l-au recompensat

Victor Joseph Etienne Jouy era un mic Labruyère al reportajului, devenit popular prin *L'hermite de la chaussée d'Antin ou observations sur les mœurs et les usages français au commencement du XIX-e siècle*, operă superficială, prudent polemică. Mediocritatea a făcut cariera autorului: „... il est mort, dans ses œuvres completès — vingt-quatre volumes in-octavo"[1]. Un articol din *L'hermite*[2], anume *Le public*, s-a salvat totuşi prin spaniolul

---

[1] Charles Monselet, *Portraits après décès*, Achille Faure, Paris, 1866.

[2] *L'hermite de la chaussée d'Antim* par M. de Jouy, membre de l'Académie française. Chez Pillet aîné, Paris, 1815, II, p. 169.

Mariano José de Larra, *Quien es el publico y donde se encuentra?*[1]

Traducerea în proză din *Gerusalemme liberata* de Torquato Tasso e făcută, evident, după Lebrun[2], care corectase textul italian în mod scandalos, înfrumuseţîndu-l abuziv prin prescurtări. Gr. Alecsandrescu a publicat în „Cimpoiul"[3] numai trei cînturi, urmărind pedestru textul francez:

„Je chante les pieux combats et le guerrier qui délivra le tombeau de Jésus-Christ. De nombreux exploits signalérent sa prudence et sa valeur: des travaux nombreux éprouvèrent sa prudence dans cette glorieuse conquête. En vain l'enfer se souleva contre lui; en vain s'armèrent contre lui les peuples réunis de l'Asie et de l'Afrique: le ciel protégea ses efforts, et il ramena sous les saints étendards ses compagnons errants."

„O, Muse! O, toi qui ne ceins point ta tête d'un-perissable laurier cueilli sur l'Hélicon; toi, qui habites dans l'Olympe au milieu des célestes chœurs; toi, dont le front est couronné d'étoiles immortelles, o Muse, allume dans mon sein une ardeur divine, enflamme mes chants; pardonne si j'orne la véritié de fleurs, et si je répands, sur mes vers, d'autres charmes encore que les tiens!"

„Cînt sfintele lupte şi pe războinicul care liberă mormîntul lui Isus Cristos. Numeroase izbînzi semnalară înţelepciunea şi vitejia sa, lucrări numeroase încercară al României, pentru prima seriă a operilor sale de teatru, şi sfîrşesc printr-o anecdotă istorică".

---

[1] Larra, *Articulos de costumbres*, Prólógo y notas de José R. Lomba y Pedraya, „La lectura", Madrid, 1923.

[2] *La Jérusalem délivrée*, traduite de l'italien par le prince Lebrun, suivie de la vie de Tasse, par A.D'Albanés. Gustave Hayard, Paris. E probabil ca Gr. Alecsandrescu să fi avut înainte o ediţie mai veche, cum este aceea, fără numele traducătorului, din 1813: *Jérusalem délivrée*, poème traduit de l'italien, nouvelle édition, revue et corrigée, enrichie de la vie du Tasse. I—II. Chez Bossange et Masson, Paris, 1813. Altă traducere, tot în proză, pînă la un punct asemănătoare cu a lui Lebrun, este: ... *La Jérusalem délivrée*, traduction nouvelle et en prose, par M.V. Philipon de la Madeleine, augmentée d'une description de Jérusalem par M. de Lamartine, J.M. Mallet et Cie, Paris, 1841.

[3] „Cimpoiul", 1882, nr. 16, 17, 18, 19, 34. În nr. 14 şi 15 se publică o biografie a lui T. Tasso, nesemnată.

„Am citit în istoriă că Alesandru-cel-Mare, regele Macedoniei, iubia aşia de mult poesia şi scrierile poeţilor cari au celebrat faptele eroilor — ceea ce am făcut şi noi pe cît am putut pentru eroii României — încît purta cu dînsul, în toate resbelele, poesiele lui Omer, într-o casetă de aur."

Fiind vorba de duel, „à l'œil droit de Philippe" din *Duelul (Le duel)* devine „la ochiul drept al lui Ion". La *Contradicţiune în educaţiunea şcoalelor* finalul e original: „Şcolarii, prin urmare, pot să asculte ceea ce le spun profesorii, dar să înveţe numai ceea ce prescriu asemeni cărţi bune". Cît priveşte articolul *Despre diplomaţiă*, el pare combinat de Gr. Alecsandrescu. Un capitol respectiv în Jouy nu se află. În cartea VI: *De la morale dans le droit public, ou les relations diplomatiques* nu întîlnim decît cuvintele „l'art des négotiations" identice cu „artea negoţiaţiunilor". Încheierea e o aplicaţiune locală:

„Sfîrşind, rugăm pe cititori să binevoiască a crede că n-am vrut s-ating modestia actualului ministru de Esterne V. Boerescu, aplicîndu-i acest portret. Marele serviţie ce a adus ţărei sînt constatate şi dovedite prin cordoanele şi decoraţiunile cu cari l-au recompensat

Victor Joseph Etienne Jouy era un mic Labruyère al reportajului, devenit popular prin *L'hermite de la chaussée d'Antin ou observations sur les mœurs et les usages français au commencement du XIX-e siècle*, operă superficială, prudent polemică. Mediocritatea a făcut cariera autorului: „... il est mort, dans ses œuvres completès — vingt-quatre volumes in-octavo"[1]. Un articol din *L'hermite*[2], anume *Le public*, s-a salvat totuşi prin spaniolul

---

[1] Charles Monselet, *Portraits après décès*, Achille Faure, Paris, 1866.

[2] *L'hermite de la chaussée d'Antim* par M. de Jouy, membre de l'Académie française. Chez Pillet aîné, Paris, 1815, II, p. 169.

Mariano José de Larra, *Quien es el publico y donde se encuentra?*[1]

Traducerea în proză din *Gerusalemme liberata* de Torquato Tasso e făcută, evident, după Lebrun[2], care corectase textul italian în mod scandalos, înfrumuseţîndu-l abuziv prin prescurtări. Gr. Alecsandrescu a publicat în „Cimpoiul"[3] numai trei cînturi, urmărind pedestru textul francez:

„Je chante les pieux combats et le guerrier qui délivra le tombeau de Jésus-Christ. De nombreux exploits signalérent sa prudence et sa valeur: des travaux nombreux éprouvèrent sa prudence dans cette glorieuse conquête. En vain l'enfer se souleva contre lui; en vain s'armèrent contre lui les peuples réunis de l'Asie et de l'Afrique: le ciel protégea ses efforts, et il ramena sous les saints étendards ses compagnons errants."

„O, Muse! O, toi qui ne ceins point ta tête d'un-perissable laurier cueilli sur l'Hélicon; toi, qui habites dans l'Olympe au milieu des célestes chœurs; toi, dont le front est couronné d'étoiles immortelles, o Muse, allume dans mon sein une ardeur divine, enflamme mes chants; pardonne si j'orne la véritié de fleurs, et si je répands, sur mes vers, d'autres charmes encore que les tiens!"

„Cînt sfintele lupte şi pe războinicul care liberă mormîntul lui Isus Cristos. Numeroase izbînzi semnalară înţelepciunea şi vitejia sa, lucrări numeroase încercară răbdarea sa în această falnică cucerire. În zadar infernul se resculă în contra sa, în zadar se înarmară în contra lui popoarele unite ale Asiei și ale Africei. Cerul ocroti silințele sale și el readuse sub sfintele stindarde pe tovarășii săi rătăciți."

---

[1] Larra, *Articulos de costumbres*, Prólogo y notas de José R. Lomba y Pedraya, „La lectura", Madrid, 1923.

[2] *La Jérusalem délivrée*, traduite de l'italien par le prince Lebrun, suivie de la vie de Tasse, par A.D'Albanés. Gustave Hayard, Paris. E probabil ca Gr. Alecsandrescu să fi avut înainte o ediţie mai veche, cum este aceea, fără numele traducătorului, din 1813: *Jérusalem délivrée*, poème traduit de l'italien, nouvelle édition, revue et corrigée, enrichie de la vie du Tasse. I—II. Chez Bossange et Masson, Paris, 1813. Altă traducere, tot în proză, pînă la un punct asemănătoare cu a lui Lebrun, este: ... *La Jérusalem délivrée*, traduction nouvelle et en prose, par M.V. Philipon de la Madeleine, augmentée d'une description de Jérusalem par M. de Lamartine, J.M. Mallet et Cie, Paris, 1841.

[3] „Cimpoiul", 1882, nr. 16, 17, 18, 19, 34. În nr. 14 şi 15 se publică o biografie a lui T. Tasso, nesemnată.

„O, Musă! O, tu care nu-ți încingi capul cu un laur peritor, cules pe Helicon, tu care locuiești în Olimp, în mijlocul corurilor cerești, tu a căreia frunte este încoronată de stele nemuritoare, o Musă! aprinde în sînul meu o ardoare divină, înflăcărează cîntările mele iartă, dacă împodobesc adevărul cu flori și dacă răspîndesc în versurile mele alte farmeci decît ale tale!"

Stîngăcia traducerii nu se datorește neapărat bătrîneții obosite a tălmăcitorului, de vreme ce nici nu știm cînd a fost făcută. Proza nu era genul lui Gr. Alecsandrescu și, descins din aerul vibrant al lirei, poetul, ca și albatrosul lui Baudelaire, se încurca în aripi.[1]

---

[1] În secția de mss. a Acad. R.P.R. („Miscelanea", 1449, p. 119–171) există traducerea din franțuzește a unei piese de teatru: „*Coada cîinelui lui Alcibiade* de D.G. Alecsandrescu, comedie în 2 acte". Deși, ca membru în comitetul teatral, Gr. Alecsandrescu ar fi putut executa o asemenea traducere, nu putem afirma, deocamdată, că este de el.

BIBLIOGRAFIE

Eliezer și Neftali, poemă tradusă din Florian de Gr. Alecsandrescu; *Poezii a D. Gr. Alecsandrescu*, Buc., în Tipografia lui Eliad, 1832; *Alzira sau Americanii*, tragedie în cinci acte (de Voltaire) tradusă de ..., Buc., în Tipografia lui Eliad, 1835; *Poezii ale d. Gr. Alecsandrescul*, Buc., tipărite la Zaharia Carcalechi, 1838 *(Elegii și Fabule) ; Poezii a lui Gr. Alecsandrescu*, ediție completă, Iași, la Cantora Foaiei sătești, 1842; *Meropa*, tragedie în cinci acte de la Voltaire, tradusă de..., Buc., Tipografia lui C.A. Rosetti și Vinterhalder, 1847; *Suvenire chi impresii, epistole chi fabule*, Buc., C.A. Rosetti și Vinterhalder, 1847; *Meditații, elegii, epistole, satire și fabule*, Buc., 1863; *Povești albastre* după Eduard Laboulaye, Buc., 1872.

Ediții de opere complete: Socec, 1893; Șaraga; Minerva (prefață de G. Coșbuc); B.p.t., nr. 295–298 (*Poezii*..., ed. Em. Gîrleanu), 1907; C.N. (ed. îngrijită de Al. Busuioceanu), 1923; *Poezii*, comentate de V. Ghiacioiu, Craiova, Scrisul romănesc, 1940· Gr. Alecsandrescu, *Scrisori*, în „Conv. lit.", XIX, 1885, p. 801 – 804; XLV, 1911, p. 743 – 763, 878 – 900, 1109–1130; XLVII, 1913, p. 180–187, 281–287 și în „Viața românească", 1906, t. III, p. 12 urm. și 186 urm.; Gr. Alexandrescu, *Opere*, I, ed. I. Fischer, studiu introductiv de Silvian Iosifescu, Buc., E.S.P.L.A., 1957.

Ms. B.A.R.P.R. 801 (Gr. A., c. I. Ghica); documente originale și fotografiate, numeroase imagini ine-

dite la I.I.L.F. Dosar cu piesele inedite ce au slujit la întocmirea acestei monografii, la I.I.L.F.

B. Florescu, *Poetul Gregoriu Alecsandrescu*, Analisă literară, în „Columna lui Traian", V, 1874, nr. 5; I. Găvănescu, *Meditaţiile lui Gr. Alecsandrescu*, Buc., 1896; G. Bogdan-Duică, *Despre Gr. Alecsandrescu*, în „Conv. lit.", XXXIV, 1900, p. 746–763, 835–857; E. Lovinescu, *Gr. M. Alexandrescu (Omul şi opera)*, Buc., 1908; ed. II *(Grigore Alexandrescu, viaţa şi opera lui)*, Buc., C.R., 1925; ed. III *(Grigore Alexandrescu, viaţa şi opera lui şi corespondenţa lui cu Ion Ghica)*, Buc., Casa şcoalelor, 1928; Ch. Drouhet, *Grigore Alecsandrescu şi Voltaire*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Buc., 1927; Const. D. Ionescu, *Două scrieri care interesează istoria culturii româneşti*, în „Arhivele Olteniei", 1934, p. 194–196 *(Alecsandrescu, Asachi, Ghica)*; P.V. Haneş, *Îndreptări şi întregiri la biografia lui Gr. Alecsandrescu*, în „Preocupări literare", I, II, 1936, nr. 5; Mih. Popescu, *Pensionarea a doi scriitori (Asachi şi Alecsandrescu)*, în „Adev. lit.", nr. 869 din 1 aug. 1937; Remus Caracaş, *Biografia lui Gr. Alecsandrescu (contribuţii)*, Buc., Prietenii ist. lit.; V. Ghiacioiu, *Îndreptări şi adaosuri la biografia lui Gr. A.*, în „Preocupări literare", V, aug. 1940; Acelaşi, *Cîteva date cu privire la recompensa naţională acordată lui Gr. Alecsandrescu*, în „Preocupări literare", V, oct. 1940; Acelaşi, *O pagină dureroasă în viaţa lui Gr. Alecsandrescu*, în *Mélanges... offerts à Ch. Drouhet*, Buc., 1940; Dorina Fundescu, *Personalitatea lui Gr. Alecsandrescu*. Extras din „Preocupări literare", VI, 1941, nr. 679; I. Fischer, *Note şi rectificări cu privire la opera lui Gr. Alecsandrescu*, în „Analele Univ. C.I. Parhon", nr. 7, 1956; V. Ciobanu, Raport ms. d. urmaşii lui Gr. A.; documente originale şi în copie, fotografii la I.I.L.F.

Autorul a vizitat mare parte din locurile legate de viaţa şi opera lui Gr. Alecsandrescu, punîndu-se în legătură cu urmaşii săi.

Distinsul poet şi cercetător I.M. Raşcu ne informează că a văzut cîndva, poate prin 1930–34 şi se pare într-o revistă a unui seminar teologic, o petiţie a lui Gr. Alecsandrescu către autorităţile poliţieneşti din Focşani, prin care cerea să se interzică parohului bisericii catolice din apropierea locuinţei sale de a mai trage toată ziua clopotul, ştiut fiind că clopotele se trag numai la nunţi şi botezuri. O asemenea scrisoare ar da unele indicaţii asupra începuturilor alterării intelectuale a lui Gr. Alecsandrescu. Nu am găsit pînă acum acea revistă.

CUPRINS

N. FILIMON (1955)

I. Familia. Filimon cîntăreț, flautist, funcționar 7
II. Călătorii 21
III. În timpul Unirii. Membru al Comisiei documentale 44
IV. „Fr. Staaps“, întrupare a ideii de independență 54
V. „Mateo Cipriani“ și campania pentru secularizarea mînăstirilor închinate 60
VI. „Slujnicarii“ 69
VII. La Arhivele statului, studiind trecutul 84
VIII. „Amicul poporului“ 94
IX. Cronicar muzical 108
X. Cronicar teatral 136
XI. Cultura 141
XII. „Ciocoii vechi și noi“ 162
XIII. Arta literară 191
XIV. Ultimii ani și moartea 210
Bibliografie 219

GR. M. ALECSANDRESCU (1955)

Viața 223
Opera 319
Bibliografie 453